നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അഭിധമ്മപിടകേ

വിഭങ്ഗ-മൂലടീകാ

൧. ഖന്ധവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ

ചതുസച്ചദസോതി ചത്താരി സച്ചാനി സമാഹടാനി ചതുസച്ചം, ചതുസച്ചം പസ്സീതി ചതുസച്ചദസോ. സതിപി സാവകാനം പച്ചേകബുദ്ധാനഞ്ച ചതുസച്ചദസ്സനഭാവേ അനഞ്ഞപുബ്ബകത്താ ഭഗവതോ ചതുസച്ചദസ്സനസ്സ തത്ഥ ച സബ്ബഞ്ഞുതായ ദസബലേസു ച വസീഭാവസ്സ പത്തിതോ പരസന്താനേസു ച പസാരിതഭാവേന സുപാകടത്താ ഭഗവാവ വിസേസേന ''ചതുസച്ചദസോ''തി ഥോമനം അരഹതീതി . നാഥതീതി **നാഥോ,** വേനേയ്യാനം ഹിതസുഖം ആസീസതി പത്ഥേതി, പരസന്താനഗതം വാ കിലേസബ്യസനം ഉപതാപേതി, ''സാധു, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു കാലേന കാലം അത്തസമ്പത്തിം പച്ചവേക്ഖിതാ''തിആദിനാ (അം॰ നി॰ ൮.൭) വാ തം തം ഹിതപടിപത്തിം യാചതീതി അത്ഥോ. പരമേന ചിത്തിസ്സരിയേന സമന്നാഗതോ, സബ്ബസത്തേ വാ ഗുണേഹി ഈസതി അഭിഭവതീതി പരമിസ്സരോ ഭഗവാ ''നാഥോ''തി വുച്ചതി. **''സദ്ധമ്മേ ഗാരവം കത്വാ കരിസ്സാമീ''**തി സോതബ്ബഭാവേ കാരണം വത്വാ പുന സവനേ നിയോജേന്തോ ആഹ **''തം സുണാഥ സമാഹിതാ''**തി. **''പോരാണട്ഠകഥാനയം വിഗാഹിത്വാ കരിസ്സാമീ''**തി വാ ഏതേന സക്കച്ചസവനേ ച കാരണം വത്വാ തത്ഥ നിയോജേന്തോ ആഹ **''സദ്ധമ്മേ ഗാരവം കത്വാ തം സുണാഥാ''**തി.

ഏത്ഥ ച ''ചതുസച്ചദസോ''തി വചനം ഥോമനമേവ ചതുപ്പഭേദായ ദേസനായ സമാനഗണനദസ്സനഗുണേന, ''അട്ഠാരസഹി ബുദ്ധധമ്മേഹി ഉപേതോ''തി ച അട്ഠാരസപ്പഭേദായ ദേസനായ സമാനഗണനഗുണേഹീതി ദട്ഠബ്ബം. യഥാവുത്തേന വാ നിരതിസയേന ചതുസച്ചദസ്സനേന ഭഗവാ ചതുധാ ധമ്മസങ്ഗണിം ദേസേതും സമത്ഥോ അഹോസി, അട്ഠാരസബുദ്ധധമ്മസമന്നാഗമേന അട്ഠാരസധാ വിഭങ്ഗന്തി യഥാവുത്തദേസനാസമത്ഥതാസമ്പാദകഗുണനിദസ്സനമേതം ''ചതുസച്ചദസോ ഉപേതോ ബുദ്ധധമ്മേഹി അട്ഠാരസഹീ''തി. തേന യഥാവുത്തായ ദേസനായ സബ്ബഞ്ഞുഭാസിതത്താ അവിപരീതതം ദസ്സേന്തോ തത്ഥ സത്തേ ഉഗ്ഗഹാദീസു നിയോജേതി, നിട്ഠാനഗമനഞ്ച അത്തനോ വായാമം ദസ്സേന്തോ അട്ഠകഥാസവനേ ച ആദരം ഉപ്പാദയതി, യഥാവുത്തഗുണരഹിതേന അസബ്ബഞ്ഞുനാ ദേസേതും അസക്കുണേയ്യതം ധമ്മസങ്ഗണിവിഭങ്ഗപ്പകരണാനം ദസ്സേന്തോ തത്ഥ തദട്ഠകഥായ ച സാതിസയം ഗാരവം ജനയതി, ബുദ്ധാദീനഞ്ച രതനാനം സമ്മാസമ്ബുദ്ധതാദിഗുണേ വിഭാവേതി.

തത്ഥ ചത്താരി സച്ചാനി പാകടാനേവ, അട്ഠാരസ പന ബുദ്ധധമ്മാ ഏവം വേദിതബ്ബാ - ''അതീതംസേ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ അപ്പടിഹതം ഞാണം,

അനാഗതംസേ...പേ॰... പച്ചുപ്പന്നംസേ...പേ॰... ഇമേഹി തീഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതസ്സ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ സബ്ബം കായകമ്മം ഞാണപുബ്ബങ്ഗമം ഞാണാനുപരിവത്തം, സബ്ബം വചീകമ്മം...പേ॰ ... സബ്ബം മനോകമ്മം...പേ॰... ഇമേഹി ഛഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതസ്സ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ നത്ഥി ഛന്ദസ്സ ഹാനി, നത്ഥി ധമ്മദേസനായ, നത്ഥി വീരിയസ്സ, നത്ഥി സമാധിസ്സ, നത്ഥി പഞ്ഞായ, നത്ഥി വിമുത്തിയാ ഹാനി. ഇമേഹി ദ്വാദസഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതസ്സ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ നത്ഥി ദവാ, നത്ഥി രവാ, നത്ഥി അഫുടം, നത്ഥി വേഗായിതത്തം, നത്ഥി അബ്യാവടമനോ, നത്ഥി അപ്പടിസങ്ഖാനുപേക്ഖാ''തി.

തത്ഥ **നത്ഥി ദവാ**തി ഖിഡ്ഡാധിപ്പായേന കിരിയാ നത്ഥി. **നത്ഥി രവാ**തി സഹസാ കിരിയാ നത്ഥി. **നത്ഥി അഫുട**ന്തി ഞാണേന അഫുസിതം നത്ഥി. **നത്ഥി വേഗായിതത്ത**ന്തി തുരിതകിരിയാ നത്ഥി. **നത്ഥി അബ്യാവടമനോ**തി നിരത്ഥകോ ചിത്തസമുദാചാരോ നത്ഥി. **നത്ഥി അപ്പടിസങ്ഖാനുപേക്ഖാ**തി അഞ്ഞാണുപേക്ഖാ നത്ഥി. കത്ഥചി പന ''നത്ഥി ധമ്മദേസനായ ഹാനീ''തി അലിഖിത്വാ ''നത്ഥി ഛന്ദസ്സ ഹാനി, നത്ഥി വീരിയസ്സ, നത്ഥി സത്തിയാ''തി ലിഖന്തി.

൧. ധമ്മസങ്ഗഹേ ധമ്മേ കുസലാദികേ തികദുകേഹി സങ്ഗഹേത്വാ തേ ഏവ ധമ്മേ സുത്തന്തേ ഖന്ധാദിവസേന വുത്തേ വിഭജിതും വിഭങ്ഗപ്പകരണം വുത്തം. തത്ഥ സങ്ഖേപേന വുത്താനം ഖന്ധാദീനം വിഭജനം വിഭങ്ഗോ. സോ സോ വിഭങ്ഗോ പകതോ അധികതോ യസ്സാ പാളിയാ, സാ **''വിഭങ്ഗപ്പകരണ''**ന്തി വുച്ചതി. **അധികതോ**തി ച വത്തബ്ബഭാവേന പരിഗ്ഗഹിതോതി അത്ഥോ. തത്ഥ വിഭങ്ഗപ്പകരണസ്സ ആദിഭൂതേ ഖന്ധവിഭങ്ഗേ ''പഞ്ചക്ഖന്ധാ രൂപക്ഖന്ധോ...പേ॰... വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ''തി ഇദം സുത്തന്തഭാജനീയം നാമ. നനു ന ഏത്തകമേവ സുത്തന്തഭാജനീയന്തി? സച്ചം, **ഇതി**-സദ്ദേന പന ആദി-സദ്ദത്ഥജോതകേന പകാരത്ഥജോതകേന വാ സബ്ബം സുത്തന്തഭാജനീയം സങ്ഗഹേത്വാ വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോതി ഏവമാദി ഏവംപകാരം വാ ഇദം **സുത്തന്തഭാജനീയ**ന്തി വേദിതബ്ബം. അഥ വാ ഏകദേസേന സമുദായം നിദസ്സേതി പബ്ബതസമുദ്ദാദിനിദസ്സകോ വിയ. തത്ഥ നിബ്ബാനവജ്ജാനം സബ്ബധമ്മാനം സങ്ഗാഹകത്താ സബ്ബസങ്ഗാഹകേഹി ച ആയതനാദീഹി അപ്പകതരപദത്താ ഖന്ധാനം ഖന്ധവിഭങ്ഗോ ആദിമ്ഹി വുത്തോ.

ന തതോ ഹേട്ഠാതി രൂപാദീനം വേദയിതാദിസഭാവത്താഭാവാ യസ്മിം സഭാവേ അതീതാദയോ രാസീ കത്വാ വത്തബ്ബാ, തസ്സ രുപ്പനാദിതോ അഞ്ഞസ്സാഭാവാ ച ഹേട്ഠാ ഗണനേസു സങ്ഖതധമ്മാനം അനിട്ഠാനം സാവസേസഭാവം, ന ഹേട്ഠാ ഗണനമത്താഭാവം സന്ധായ വുത്തം. ഛട്ഠസ്സ പന ഖന്ധസ്സ അഭാവാ **''ന ഉദ്ധ''**ന്തി ആഹ. ന ഹി സവിഭാഗധമ്മേഹി നിസ്സടസ്സ അതീതാദിഭാവരഹിതസ്സ ഏകസ്സ നിബ്ബാനസ്സ രാസട്ഠോ അത്ഥീതി. **''രാസിമ്ഹീ''**തി സദ്ദത്ഥസഹിതം ഖന്ധ-സദ്ദസ്സ വിസയം ദസ്സേതി. **''ഗുണേ പണ്ണത്തിയം രുള്ഹിയ''**ന്തി വിസയമേവ ഖന്ധ-സദ്ദസ്സ ദസ്സേതി, ന സദ്ദത്ഥം. ലോകിയലോകുത്തരഭേദഞ്ഹി സീലാദിഗുണം നിപ്പദേസേന ഗഹേത്വാ പവത്തമാനോ ഖന്ധ-സദ്ദോ സീലാദിഗുണവിസിട്ഠം രാസട്ഠം ദീപേതീതി. കേചി പന ''ഗുണട്ഠോ ഏത്ഥ ഖന്ധട്ഠോ''തി വദന്തി. **ദാരുക്ഖന്ധോ**തി ഏത്ഥ പന ന

ഖന്ധ-സദ്ദോ പഞ്ഞത്തി-സദ്ദസ്സ അത്ഥേ വത്തതി, താദിസേ പന പുഥുലായതേ ദാരുമ്ഹി ദാരുക്ഖന്ധോതി പഞ്ഞത്തി ഹോതീതി പഞ്ഞത്തിയം നിപതതീതി വുത്തം. തഥാ ഏകസ്മിമ്പി വിഞ്ഞാണേ പവത്തോ വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോതി ഖന്ധ-സദ്ദോ ന രുള്ഹീ-സദ്ദസ്സ അത്ഥം വദതി, സമുദായേ പന നിരുള്ഹോ ഖന്ധ-സദ്ദോ തദേകദേസേ പവത്തമാനോ തായ ഏവ രുള്ഹിയാ പവത്തതീതി ഖന്ധ-സദ്ദോ രുള്ഹിയം നിപതതീതി വുത്തം.

രാസിതോ ഗുണതോതി സബ്ബത്ഥ നിസ്സക്കവചനം വിസയസ്സേവ ഖന്ധ-സദ്ദപ്പവത്തിയാ കാരണഭാവം സന്ധായ കതന്തി വേദിതബ്ബം. ''രാസിതോ''തി ഇമമത്ഥം സദ്ദത്ഥവസേനപി നിയമേത്വാ ദസ്സേതും **"അയഞ്ഹി ഖന്ധട്ഠോ നാമ പിണ്ഡട്ഠോ"**തിആദിമാഹ. കോട്ഠാസട്ഠേ ഖന്ധട്ഠേ ഛട്ഠേനപി ഖന്ധേന ഭവിതബ്ബം. നിബ്ബാനമ്പി ഹി ഛട്ഠോ കോട്ഠാസോതി. തസ്മാ ''ഖന്ധട്ഠോ നാമ രാസട്ഠോ''തി യുത്തം. യേസം വാ അതീതാദിവസേന ഭേദോ അത്ഥി, തേസം രുപ്പനാദിലക്ഖണവസേന തംതംകോട്ഠാസതാ വുച്ചതീതി ഭേദരഹിതസ്സ നിബ്ബാനസ്സ കോട്ഠാസട്ഠേന ച ഖന്ധഭാവോ ന വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

ഏത്താവതാതി ഉദ്ദേസമത്തേനാതി അത്ഥോ. **ചത്താരോ ച മഹാഭൂതാ...പേ०... രൂപ**ന്തി ഏവം വിഭത്തോ. കഥാതി ചേ? ഏകാദസസു ഓകാസേസു. ഇതി-സദ്ദേന നിദസ്സനത്ഥേന സബ്ബോ വിഭജനനയോ ദസ്സിതോ. ഇദഞ്ച വിഭജനം ഓളാരികാദീസു ചക്ഖായതനന്തിആദിവിഭജനഞ്ച യഥാസമ്ഭവം ഏകാദസസു ഓകാസേസു യോജേതബ്ബം, ഏവം വേദനാക്ഖന്ധാദീസുപി. വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ പന ഏകാദസോകാസേസു പുരിമേ ഓകാസപഞ്ചകേ ''ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം...പേ०... മനോവിഞ്ഞാണ''ന്തി ഛവിഞ്ഞാണകായവിസേസേന വിഭത്തോ, ന തത്ഥ മനോധാതു മനോവിഞ്ഞാണധാതൂതി വിഭജനം അത്ഥി. തം പന ദ്വയം മനോവിഞ്ഞാണന്തി വുത്തന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും അട്ഠകഥായം **"മനോധാതു മനോവിഞ്ഞാണധാതൂ"**തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ഏവം പാളിനയേന പഞ്ചസു ഖന്ധേസു ധമ്മപരിച്ഛേദം ദസ്സേത്വാ പുന അഞ്ഞേന പകാരേന ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദിമാഹ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം ഖന്ധനിദ്ദേസേ.

൧. രൂപക്ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨. **യം കിഞ്ചീ**തി ഏത്ഥ **യ**ന്തി സാമഞ്ഞേന അനിയമനിദസ്സനം, **കിഞ്ചീ**തി പകാരന്തരഭേദം ആമസിത്വാ അനിയമനിദസ്സനം. ഉഭയേനപി അതീതം വാ...പേ०... സന്തികേ വാ അപ്പം വാ ബഹും വാ യാദിസം വാ താദിസം വാ യം കിഞ്ചീതി നപുംസകനിദ്ദേസാരഹം സബ്ബം ബ്യാപേത്വാ സങ്ഗണ്ഹാതീതി അഞ്ഞേസുപി നപുംസകനിദ്ദേസാരഹേസു പസങ്ഗം ദിസ്വാ തസ്സ അധിപ്പേതത്ഥം അതിച്ച പവത്തിതോ അതിപ്പസങ്ഗസ്സ നിയമനത്ഥം **"രൂപ"**ന്തി ആഹ. **യംകിഞ്ചീ**തി സനിപാതം യം-സദ്ദം കിം-സദ്ദഞ്ച അനിയമേകത്ഥദീപനവസേന ഏകം പദന്തി ഗഹേത്വാ **"പദദ്വയേനപീ"**തി വുത്തം.

കിഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, രൂപം വദേഥാതി തുമ്ഹേപി രൂപം രൂപന്തി വദേഥ, തം കേന കാരണേന വദേഥാതി അത്ഥോ, അഥ വാ കേന കാരണേന രൂപം, തം കാരണം വദേഥാതി അത്ഥോ. അഥേതേസു ഭിക്ഖൂസു തുണ്ഹീഭൂതേസു ഭഗവാ ആഹ **"രുപ്പതീതി ഖോ"**തിആദി.

ഭിജ്ജതീതി സീതാദിസന്നിപാതേ വിസദിസസന്താനുപ്പത്തിദസ്സനതോ പുരിമസന്താനസ്സ ഭേദം സന്ധായാഹ. ഭേദോ ച വിസദിസതാവികാരാപത്തീതി ഭിജ്ജതീതി വികാരം ആപജ്ജതീതി അത്ഥോ. വികാരാപത്തി ച സീതാദിസന്നിപാതേ വിസദിസരൂപുപ്പത്തിയേവ. അരൂപക്ഖന്ധാനം പന അതിലഹുപരിവത്തിതോ യഥാ രൂപധമ്മാനം ഠിതിക്ഖണേ സീതാദീഹി സമാഗമോ ഹോതി, യേന തത്ഥ ഉതുനോ ഠിതിപ്പത്തസ്സ പുരിമസദിസസന്താനുപ്പാദനസമത്ഥതാ ന ഹോതി ആഹാരാദികസ്സ വാ, ഏവം അഞ്ഞേഹി സമാഗമോ നത്ഥി. സങ്ഘട്ടനേന ച വികാരാപത്തിയം **രുപ്പന-**സദ്ദോ നിരുള്ഹോ, തസ്മാ അരൂപധമ്മാനം സങ്ഘട്ടനവിരഹിതത്താ രൂപധമ്മാനം വിയ പാകടസ്സ വികാരസ്സ അഭാവതോ ച "രുപ്പന്തീ"തി "രുപ്പനലക്ഖണാ"തി ച ന വുച്ചന്തി. ജിഘച്ഛാപിപാസാഹി രുപ്പനഞ്ച ഉദരഗ്ഗിസന്നിപാതേന ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം. ഏത്ഥ ച **കുപ്പതീ**തി ഏതേന കത്തുഅത്ഥേ രൂപപദസിദ്ധിം ദസ്സേതി, **ഘട്ടീയതി പീളീയതീ**തി ഏതേഹി കമ്മത്ഥേ. കോപാദികിരിയായേവ ഹി രുപ്പനകിരിയാതി. സോ പന കത്തുഭൂതോ കമ്മഭൂതോ ച അത്ഥോ ഭിജ്ജമാനോ ഹോതീതി ഇമസ്സത്ഥസ്സ ദസ്സനത്ഥം **"ഭിജ്ജതീതി അത്ഥോ"**തി വുത്തം. അഥ വാ **രുപ്പതീതി രൂപന്തി** കമ്മകത്തുഅത്ഥേ രൂപപദസിദ്ധി വുത്താ. വികാരോ ഹി രുപ്പനന്തി. തേനേവ "ഭിജ്ജതീതി അത്ഥോ"തി കമ്മകത്തുത്ഥേന ഭിജ്ജതി-സദ്ദേന അത്ഥം ദസ്സേതി. യം പന രുപ്പതി ഭിജ്ജതി, തം യസ്മാ കുപ്പതി ഘട്ടീയതി പീളീയതി, തസ്മാ ഏതേഹി ച പദേഹി പദത്ഥോ പാകടോ കതോതി. "കേനട്ഠേനോ"തി പുച്ഛാസഭാഗവസേന **"രുപ്പനട്ഠേനോ"**തി വുത്തം. ന കേവലം സദ്ദത്ഥോയേവ രുപ്പനം, തസ്സ പനത്ഥസ്സ ലക്ഖണഞ്ച ഹോതീതി അത്ഥലക്ഖണവസേന **"രുപ്പനലക്ഖണേന രൂപന്തിപി വത്തും വട്ടതീ"**തി ആഹ.

ഛിജ്ജിത്വാതി മുച്ഛാപത്തിയാ മുച്ഛിത്വാ അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനം ഛേദനവസേന വാ ഛിജ്ജിത്വാ. **അച്ചന്തഖാരേന സീതോദകേനാ**തി അതിസീതഭാവമേവ സന്ധായ അച്ചന്തഖാരതാ വുത്താ സിയാ. ന ഹി തം കപ്പസണ്ഠാനം ഉദകം സമ്പത്തികരം പഥവീസന്ധാരകം കപ്പവിനാസഉദകം വിയ ഖാരം ഭവിതും അരഹതി. തഥാ ഹി സതി പഥവീ വിലീയേയ്യാതി. **അവീചിമഹാനിരയേ**തി സഉസ്സദം അവീചിനിരയം വുത്തം. തേനേവ **"തത്ഥ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **പേത്തി…പേ॰… ന ഹോന്തീ**തി ഏവംവിധാപി സത്താ അത്ഥീതി അധിപ്പായോ ഏവംവിധായേവ ഹോന്തീതി നിയമാഭാവതോ. ഏവം **കാലകഞ്ജികാദീസുപീ**തി. **സരന്താ ഗച്ഛന്തീ**തി സരീസപ-സദ്ദസ്സ അത്ഥം വദതി.

അഭിസഞ്ഞൂഹിത്വാതി ഏത്ഥ സമൂഹം കത്വാതിപി അത്ഥോ. **ഏതേന സബ്ബം രൂപം…പേ॰… ദസ്സിതം ഹോതീ**തി ഏതേന രൂപക്ഖന്ധ-സദ്ദസ്സ സമാനാധികരണസമാസഭാവം ദസ്സേതി. തേനേവാഹ **"ന ഹി രൂപതോ…പേ॰… അത്ഥീ"**തി.

ന. പക്ഖിപിത്വാതി ഏത്ഥ ഏകാദസോകാസേസു രൂപം പക്ഖിപിത്വാതി അത്ഥോ. ന ഹി തത്ഥ മാതികംയേവ പക്ഖിപിത്വാ മാതികാ ഠപിതാ, അഥ ഖോ പകരണപ്പത്തം രൂപന്തി.

അപരോ നയോ…പേ॰… ഏത്ഥേവ ഗണനം ഗതന്തി ഏതേന **അതീതംസേനാ**തി ഭുമ്മത്ഥേ കരണവചനന്തി ദസ്സേതി. യേന പകാരേന ഗണനം ഗതം, തം ദസ്സേതും **"ചത്താരോ ച മഹാഭൂതാ"**തിആദി വുത്തന്തി ഇമസ്മിം അത്ഥേ സതി

മഹാഭൂതുപാദായരൂപഭാവോ അതീതകോട്ഠാസേ ഗണനസ്സ കാരണന്തി ആപജ്ജതി. ന ഹി അതീതംസാനം വേദനാദീനം നിവത്തനത്ഥം ഇദം വചനം ''യം രൂപ''ന്തി ഏതേനേവ തേസം നിവത്തിതത്താ, നാപി രൂപസ്സ അഞ്ഞപ്പകാരനിവത്തനത്ഥം സബ്ബപ്പകാരസ്സ തത്ഥ ഗണിതത്താ, ന ച അനാഗതപച്ചുപ്പന്നാകാരനിവത്തനത്ഥം അതീതംസവചനേന തംനിവത്തനതോതി. അഥ പന യം അതീതംസേന ഗണിതം, തം **ചത്താരോ ച…പേ॰… രൂപ**ന്തി ഏവം ഗണിതന്തി അയമത്ഥോ അധിപ്പേതോ, ഏവം സതി ഗണനന്തരദസ്സനം ഇദം സിയാ, ന അതീതംസേന ഗണിതപ്പകാരദസ്സനം, തംദസ്സനേ പന സതി ഭൂതുപാദായരൂപപ്പകാരേന അതീതംസേ ഗണിതം തംസഭാവത്താതി ആപന്നമേവ ഹോതി, ന ച ഏവംസഭാവതാ അതീതംസേ ഗണിതതായ കാരണം ഭവിതും അരഹതി ഏവംസഭാവസ്സേവ പച്ചുപ്പന്നാനാഗതേസു ഗണിതത്താ സുഖാദിസഭാവസ്സ ച അതീതംസേ ഗണിതത്താ, തസ്മാ പുരിമനയോ ഏവ യുത്തോ. അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാനിദ്ദേസേസുപി താദിസോ ഏവത്ഥോ ലബ്ഭതീതി.

സുത്തന്തപരിയായതോതി പരിയായദേസനത്താ സുത്തസ്സ വുത്തം. **അഭിധമ്മനിദ്ദേസതോ**തി നിപ്പരിയായദേസനത്താ അഭിധമ്മസ്സ നിച്ഛയേന ദേസോ നിദ്ദേസോതി കത്വാ വുത്തം. **കിഞ്ചാപീ**തിആദീസു അയമധിപ്പായോ - സുത്തന്തഭാജനീയത്താ യഥാ ''അതീതം നന്വാഗമേയ്യാ''തിആദീസു അദ്ധാനവസേന അതീതാദിഭാവോവ വുത്തോ, തഥാ ഇധാപി നിദ്ദിസിതബ്ബോ (മ॰ നി॰ ൩.൨൭൨, ൨൭൫; അപ॰ ഥേര ൨.൫൫.൨൨൪) സിയാ. ഏവം സന്തേപി സുത്തന്തഭാജനീയമ്പി അഭിധമ്മദേസനായേവ സുത്തന്തേ വുത്തധമ്മേ വിചിനിത്വാ വിഭജനവസേന പവത്താതി അഭിധമ്മനിദ്ദേസേനേവ അതീതാദിഭാവോ നിദ്ദിട്ഠോതി.

അദ്ധാസന്തതിസമയഖണവസേനാതി ഏത്ഥ ചുതിപടിസന്ധിപരിച്ഛിന്നേ കാലേ **അദ്ധാ**-സദ്ദോ വത്തതീതി ''അഹോസിം നു ഖോ അഹമതീതമദ്ധാന''ന്തിആദിസുത്തവസേന (മ॰ നി॰ ൧.൧൮; സം॰ നി॰ ൨.൨൦) വിഞ്ഞായതി. ''തയോമേ, ഭിക്ഖവേ, അദ്ധാ. കതമേ തയോ? അതീതോ അദ്ധാ, അനാഗതോ അദ്ധാ, പച്ചുപ്പന്നോ അദ്ധാ''തി (ഇതിവു॰ ൬൩; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൫) ഏത്ഥ പന പരമത്ഥതോ പരിച്ഛിജ്ജമാനോ അദ്ധാ **നിരുത്തിപഥസുത്ത**വസേന (സം॰ നി॰ ൩.൬൨) ഖണപരിച്ഛിന്നോ യുത്തോ. തഥാ ഹി ''യം, ഭിക്ഖവേ, രൂപം ജാതം പാതുഭൂതം, 'അത്ഥീ'തി തസ്സ സങ്ഖാ''തി (സം॰ നി॰ ൩.൬൨) വിജ്ജമാനസ്സ പച്ചുപ്പന്നതാ തതോ പുബ്ബേ പച്ഛാ ച അതീതാനാഗതതാ വുത്താതി. യേഭുയ്യേന പന ചുതിപടിസന്ധിപരിച്ഛിന്നോ (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൫; ഇതിവു॰ ൬൩) **സുത്തേസു** അതീതാദികോ അദ്ധാ വുത്തോതി സോ ഏവ ഇധാപി **''അദ്ധാവസേനാ''**തി വുത്തോ. സീതം സീതസ്സ സഭാഗോ, തഥാ ഉണ്ഹം ഉണ്ഹസ്സ. യം പന സീതം ഉണ്ഹം വാ സരീരേ സന്നിപതിതം സന്താനവസേന പവത്തമാനം അനൂനം അനധികം ഏകാകാരം, തം ഏകോ ഉതൂതി വുച്ചതി. സഭാഗഉതുനോ അനേകന്തസഭാവതോ ഏകഗഹണം കതം, ഏവം ആഹാരേപി. **ഏകവീഥിഏകജവനസമുട്ഠാന**ന്തി പഞ്ചഛട്ഠദ്വാരവസേന വുത്തം. **സന്തതിസമയ**കഥാ വിപസ്സകാനം ഉപകാരത്ഥായ അട്ഠകഥാസു കഥിതാ.

നിട്ഠിതഹേതുപച്ചയകിച്ചം, നിട്ഠിതഹേതുകിച്ചമനിട്ഠിതപച്ചയകിച്ചം, ഉഭയകിച്ചമസമ്പത്തം, സകിച്ചക്ഖണേ പച്ചുപ്പന്നം. ജനകോ **ഹേതു,** ഉപത്ഥമ്ഭകോ **പച്ചയോ,** തേസം ഉപ്പാദനം ഉപത്ഥമ്ഭനഞ്ച **കിച്ചം**. യഥാ ബീജസ്സ അങ്കുരുപ്പാദനം പഥവീആദീനഞ്ച തദുപത്ഥമ്ഭനം കമ്മസ്സ

കടത്താരൂപവിപാകുപ്പാദനം ആഹാരാദീനം തദുപത്ഥമ്ഭനം, ഏവം ഏകേകസ്സ കലാപസ്സ ചിത്തുപ്പാദസ്സ ച ജനകാനം കമ്മാനന്തരാദിപച്ചയഭൂതാനം ഉപത്ഥമ്ഭകാനഞ്ച സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതാനം കിച്ചം യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബം. തഥ ഉപ്പാദക്ഖണേ **ഹേതുകിച്ചം** ദട്ഠബ്ബം, തീസുപി ഖണേസു **പച്ചയകിച്ചം**. പഥവീആദീനം സന്ധാരണാദികം ഫസ്സാദീനം ഫുസനാദികഞ്ച അത്തനോ അത്തനോ കിച്ചം സകിച്ചം, തസ്സ കരണക്ഖണോ **സകിച്ചക്ഖണോ**. സഹ വാ കിച്ചേന സകിച്ചം, യസ്മിം ഖണേ സകിച്ചം രൂപം വാ അരൂപം വാ ഹോതി, സോ **സകിച്ചക്ഖണോ,** തസ്മിം ഖണേ **പച്ചുപ്പന്നം**.

൩. ഏത്തകമേവാതി "തേസം തേസ"ന്തി ഇമിനാ ആമേഡിതവചനേന അഭിബ്യാപനത്ഥേന വുത്തത്ഥമേവ. "അപരസ്സ അപരസ്സാ"തി ദീപനം **അപരദീപനം. പരിയേസതൂ**തി ഏതേന പരിയേസനായ അനിട്ഠനാമനിവത്തനസ്സ അകാരണഭാവം ദസ്സേതി. കമ്മദോസേന ഹി ചിത്തവിപല്ലാസദോസേന ച ഗൂഥഭക്ഖപാണാദയോ ഉമ്മത്തകാദയോ ച പരിയേസേയ്യും ദിട്ഠിവിപല്ലാസേന ച യോനകാദയോ ന ആരമ്മണസ്സ പരിയേസിതബ്ബസഭാവത്താ, അപരിയേസിതബ്ബസഭാവത്താ പന ഏതസ്സ അനിട്ഠമിച്ചേവ നാമന്തി അത്ഥോ.

സമ്പത്തിവിരഹതോതി രൂപാദീനം ദേവമനുസ്സസമ്പത്തിഭവേ കുസലകമ്മഫലതാ സമിദ്ധസോഭനതാ ച സമ്പത്തി, തബ്ബിരഹതോതി അത്ഥോ. തതോ ഏവ തം ന പരിയേസിതബ്ബന്തി. സോഭനാനി ച കാനിചി ഹത്ഥിരൂപാദീനി അകുസലകമ്മനിബ്ബത്താനി ന തേസംയേവ ഹത്ഥിആദീനം സുഖസ്സ ഹേതുഭാവം ഗച്ഛന്തീതി തേസം സങ്ഗണ്ഹനത്ഥം **"അകന്ത"**ന്തി വുത്തം. തസ്സ തസ്സേവ ഹി സത്തസ്സ അത്തനാ കതേന കുസലേന നിബ്ബത്തം സുഖസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, അകുസലേന നിബ്ബത്തം ദുക്ഖസ്സ. തസ്മാ കമ്മജാനം ഇട്ഠാനിട്ഠതാ കമ്മകാരകസത്തസ്സ വസേന യോജനാരഹാ സിയാ. അട്ഠകഥായം പന **"കുസലകമ്മജം അനിട്ഠം നാമ നത്ഥീ"**തി ഇദമേവ വുത്തം, ന വുത്തം "അകുസലകമ്മജം ഇട്ഠം നാമ നത്ഥീ"തി. തേന അകുസലകമ്മജമ്പി സോഭനം പരസത്താനം ഇട്ഠന്തി അനുഞ്ഞാതം ഭവിസ്സതി. കുസലകമ്മജം പന സബ്ബേസം ഇട്ഠമേവാതി വദന്തി. തിരച്ഛാനഗതാനം പന കേസഞ്ചി മനുസ്സരൂപം അമനാപം, യതോ തേ ദിസ്വാവ പലായന്തി. മനുസ്സാ ച ദേവതാരൂപം ദിസ്വാ ഭായന്തി, തേസമ്പി വിപാകവിഞ്ഞാണം തം രൂപം ആരബ്ഭ കുസലവിപാകം ഉപ്പജ്ജതി, താദിസസ്സ പന പുഞ്ഞസ്സ അഭാവാ ന തേസം തത്ഥ അഭിരതി ഹോതീതി അധിപ്പായോ. കുസലകമ്മജസ്സ പന അനിട്ഠസ്സാഭാവോ വിയ അകുസലകമ്മജസ്സ സോഭനസ്സ ഇട്ഠസ്സ അഭാവോ വത്തബ്ബോ. ഹത്ഥിആദീനമ്പി ഹി അകുസലകമ്മജം മനുസ്സാനം അകുസലവിപാകസ്സേവ ആരമ്മണം, കുസലകമ്മജം പന പവത്തേ സമുട്ഠിതം കുസലവിപാകസ്സ. ഇട്ഠാരമ്മണേന പന വോമിസ്സകത്താ അപ്പകം അകുസലകമ്മജം ബഹുലം അകുസലവിപാകുപ്പത്തിയാ കാരണം ന ഭവിസ്സതീതി സക്കാ വത്തുന്തി. വിപാകം പന കത്ഥചി ന സക്കാ വഞ്ചേതുന്തി വിപാകവസേന ഇട്ഠാനിട്ഠാരമ്മണവവത്ഥാനം സുട്ഠു വുത്തം. തസ്മാ തം അനുഗന്ത്വാ സബ്ബത്ഥ ഇട്ഠാനിട്ഠതാ യോജേതബ്ബാ.

അനിട്ഠാ പഞ്ച കാമഗുണാതി കസ്മാ വുത്തം, നനു "ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാനി രൂപാനി ഇട്ഠാനീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൬൬; ൨.൧൪൭; ൩.൧൭൬; സം॰ നി॰ ൪.൩൬) ഏവമാദിനാ ഇട്ഠാനേവ രൂപാദീനി "കാമഗുണാ"തി വുത്താനീതി?

കാമഗുണസദിസേസു കാമഗുണവോഹാരതോ, സദിസതാ ച രൂപാദിഭാവോയേവ , ന ഇട്ഠതാ. ''അനിട്ഠാ''തി വാ വചനേന അകാമഗുണതാ ദസ്സിതാതി കാമഗുണവിസഭാഗാ രൂപാദയോ ''കാമഗുണാ''തി വുത്താ അസിവേ ''സിവാ''തി വോഹാരോ വിയ. സബ്ബാനി വാ ഇട്ഠാനിട്ഠാനി രൂപാദീനി തണ്ഹാവത്ഥുഭാവതോ കാമഗുണായേവ. വുത്തഞ്ഹി ''രൂപാ ലോകേ പിയരൂപം സാതരൂപ''ന്തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൨.൪൦൦; മ॰ നി॰ ൧.൧൩൩; വിഭ॰ ൨൦൩). അതിസയേന പന കാമനീയത്താ സുത്തേസു ''കാമഗുണാ''തി ഇട്ഠാനി രൂപാദീനി വുത്താനീതി.

ദ്വീസുപി ഹീനപണീതപദേസു **''അകുസലകമ്മജവസേന കുസലകമ്മജവസേനാ''**തി വചനം **''തേസം തേസം സത്താന''**ന്തി സത്തവസേന നിയമേത്വാ വിഭജിതത്താ, അയഞ്ചത്ഥോ **''തേസം തേസ''**ന്തി അവയവയോഗേ സാമിവചനം കത്വാ വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ. സത്തസന്താനപരിയാപന്നേസു കമ്മജം വിസിട്ഠന്തി **''കമ്മജവസേനാ''**തി വുത്തം. യദി പന തേഹി തേഹീതി ഏതസ്മിം അത്ഥേ **തേസം തേസന്തി** സാമിവചനം, വിസയവിസയീസമ്ബന്ധേ വാ, ന കമ്മജവസേനേവ രൂപാദീനി വിഭത്താനി, സബ്ബേസം പന ഇന്ദ്രിയബദ്ധാനം വസേന വിഭത്താനീതി വിഞ്ഞായന്തി. ഏത്ഥ ച പാകടേഹി രൂപാദീഹി നയോ ദസ്സിതോതി ചക്ഖാദീസുപി ഹീനപണീതതാ യോജേതബ്ബാ.

മനാപപരിയന്തന്തി മനാപം പരിയന്തം മരിയാദാഭൂതം പഞ്ചസു കാമഗുണേസു വദാമീതി അത്ഥോ. കിം കാരണന്തി? യസ്മാ തേ ഏകച്ചസ്സ മനാപാ ഹോന്തി, ഏകച്ചസ്സ അമനാപാ, യസ്സ യേവ മനാപാ, തസ്സ തേവ പരമാ, തസ്മാ തസ്സ തസ്സ അജ്ഝാസയവസേന കാമഗുണാനം പരമതാ ഹോതി, ന തേസംയേവ സഭാവതോ.

ഏവന്തി ഇമസ്മിം സുത്തേ വുത്തനയേന. ഏകസ്മിംയേവ അസ്സാദനകുജ്ഝനതോ ആരമ്മണസഭാവസ്സേവ ഇട്ഠാനിട്ഠാഭാവതോ അനിട്ഠം ''ഇട്ഠ''ന്തി ഗഹണതോ ച, ഇട്ഠം ''അനിട്ഠ''ന്തി ഗഹണതോ ച **ഇട്ഠാനിട്ഠം നാമ പാടിയേക്കം പടിവിഭത്തം നത്ഥീ**തി അത്ഥോ. **സഞ്ഞാവിപല്ലാസേന ചാ**തിആദിനാ നിബ്ബാനേ വിയ അഞ്ഞേസു ആരമ്മണേസു സഞ്ഞാവിപല്ലാസേന ഇട്ഠാനിട്ഠഗ്ഗഹണം ഹോതി. പിത്തുമ്മത്താദീനം ഖീരസക്കരാദീസു ദോസുസ്സദസമുട്ഠിതസഞ്ഞാവിപല്ലാസവസേന തിത്തഗ്ഗഹണം വിയാതി ഇമമത്ഥം സന്ധായ മനാപപരിയന്തതാ വുത്താതി ദസ്സേതി.

വിഭത്തം അത്ഥീതി ച വവത്ഥിതം അത്ഥീതി അത്ഥോ, അട്ഠകഥാചരിയേഹി വിഭത്തം പകാസിതന്തി വാ. തഞ്ച മജ്ഝിമകസത്തസ്സ വസേന വവത്ഥിതം പകാസിതഞ്ച, അഞ്ഞേസഞ്ച വിപല്ലാസവസേന ഇദം ഇട്ഠം അനിട്ഠഞ്ച ഹോതീതി അധിപ്പായോ. ഏവം വവത്ഥിതസ്സ പനിട്ഠാനിട്ഠസ്സ അനിട്ഠം ഇട്ഠന്തി ച ഗഹണേ ന കേവലം സഞ്ഞാവിപല്ലാസോവ കാരണം, ധാതുക്ഖോഭവസേന ഇന്ദ്രിയവികാരാപത്തിആദിനാ കുസലാകുസലവിപാകുപ്പത്തിഹേതുഭാവോപീതി സക്കാ വത്തും. തഥാ ഹി സീതുദകം ഘമ്മാഭിതത്താനം കുസലവിപാകസ്സ കായവിഞ്ഞാണസ്സ ഹേതു ഹോതി, സീതാഭിഭൂതാനം അകുസലവിപാകസ്സ. തൂലപിചുസമ്ഫസ്സോ വണേ ദുക്ഖോ നിവണേ സുഖോ, മുദുതരുണഹത്ഥസമ്ബാഹനഞ്ച സുഖം ഉപ്പാദേതി, തേനേവ ഹത്ഥേന പഹരണം ദുക്ഖം, തസ്മാ വിപാകവസേന ആരമ്മണവവത്ഥാനം യുത്തം.

കിഞ്ചാപീതിആദിനാ സതിപി സഞ്ഞാവിപല്ലാസേ ബുദ്ധരൂപദസ്സനാദീസു കുസലവിപാകസ്സേവ ഗൂഥദസ്സനാദീസു ച അകുസലവിപാകസ്സ ഉപ്പത്തിം ദസ്സേന്തോ തേന വിപാകേന ആരമ്മണസ്സ ഇട്ഠാനിട്ഠതം ദസ്സേതി. വിജ്ജമാനേപി സഞ്ഞാവിപല്ലാസേ ആരമ്മണേന വിപാകനിയമദസ്സനം ആരമ്മണനിയമദസ്സനത്ഥമേവ കതന്തി.

അപിച ദ്വാരവസേനപീതിആദിനാ ദ്വാരന്തരേ ദുക്ഖസ്സ സുഖസ്സ ച പച്ചയഭൂതസ്സ ദ്വാരന്തരേ സുഖദുക്ഖവിപാകുപ്പാദനതോ വിപാകേന ആരമ്മണനിയമദസ്സനേന ഏകസ്മിംയേവ ച ദ്വാരേ സമാനസ്സേവ മണിരതനാദിഫോട്ഠബ്ബസ്സ സണികം ഫുസനേ പോഥനേ ച സുഖദുക്ഖുപ്പാദനതോ വിപാകവസേന ഇട്ഠാനിട്ഠതാ ദസ്സിതാതി വിഞ്ഞായതി.

ഹേട്ഠിമനയോതി മജ്ഝിമകസത്തസ്സ വിപാകസ്സ ച വസേന വവത്ഥിതം ആരമ്മണം ഗഹേത്വാ ''തേസം തേസം സത്താനം ഉഞ്ഞാത''ന്തി (വിഭ॰ ന്ദ) ച ആദിനാ വുത്തനയോ. **സമ്മുതിമനാപ**ന്തി മജ്ഝിമകസത്തസ്സ വിപാകസ്സ ച വസേന സമ്മതം വവത്ഥിതം മനാപം, തം പന സഭാവേനേവ വവത്ഥിതന്തി അഭിന്ദിതബ്ബതോവ ന ഭിന്ദതീതി അധിപ്പായോ. സഞ്ഞാവിപല്ലാസേന നേരയികാദീഹിപി പുഗ്ഗലേഹി മനാപന്തി ഗഹിതം പുഗ്ഗലമനാപം **''തം തം വാ പനാ''**തിആദിനാ ഭിന്ദതി. വേമാനികപേതരൂപമ്പി അകുസലകമ്മജത്താ കമ്മകാരണാദിദുക്ഖവത്ഥുഭാവതോ ച ''മനുസ്സരൂപതോ ഹീന''ന്തി വുത്തം.

൭. ഓളാരികരൂപാനം വത്ഥാരമ്മണപടിഘാതവസേന സുപരിഗ്ഗഹിതതാ, സുഖുമാനം തഥാ അഭാവതോ ദുപ്പരിഗ്ഗഹിതതാ ച യോജേതബ്ബാ. ദുപ്പരിഗ്ഗഹട്ഠേനേവ ലക്ഖണദുപ്പടിവിജ്ഝനതാ ദട്ഠബ്ബാ. **ദസവിധ**ന്തി ''ദൂരേ''തി അവുത്തസ്സ ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. വുത്തമ്പി പന ഓകാസതോ ദൂരേ ഹോതിയേവ.

ഹേട്ഠിമനയോതി ''ഇത്ഥിന്ദ്രിയം...പേ॰... ഇദം വുച്ചതി രൂപം സന്തികേ''തി (വിഭ॰ ൭) ഏവം ലക്ഖണതോ ദ്വാദസഹത്ഥവസേന വവത്ഥിതഓകാസതോ ച ദസ്സേത്വാ നിയ്യാതിതനയോ. സോ ലക്ഖണോകാസവസേന ദൂരസന്തികേന സഹ ഗഹേത്വാ നിയ്യാതിതത്താ **ഭിന്ദമാനോ** മിസ്സകം കരോന്തോ **ഗതോ**. അഥ വാ **ഭിന്ദമാനോ**തി സരൂപദസ്സനേന ലക്ഖണതോ യേവാപനകേന ഓകാസതോതി ഏവം ലക്ഖണതോ ഓകാസതോ ച വിസും കരോന്തോ ഗതോതി അത്ഥോ. അഥ വാ ലക്ഖണതോ സന്തികദൂരാനം ഓകാസതോ ദൂരസന്തികഭാവകരണേന സന്തികഭാവം ഭിന്ദിത്വാ ദൂരഭാവം, ദൂരഭാവഞ്ച ഭിന്ദിത്വാ സന്തികഭാവം കരോന്തോ പവത്തോതി **''ഭിന്ദമാനോ ഗതോ''**തി വുത്തം. **ഇധ പനാ**തി ''തം തം വാ പന രൂപം ഉപാദായ ഉപാദായാ''തി ഇധ പുരിമനയേന ലക്ഖണതോ ദൂരം ഓകാസതോ സന്തികഭാവകരണേന ന ഭിന്ദതി ഭഗവാ, ന ച ഓകാസദൂരതോ വിസും കരണേന, നാപി ഓകാസദൂരേന വോമിസ്സകകരണേനാതി അത്ഥോ. കിം പന കരോതീതി? ഓകാസതോ ദൂരമേവ ഭിന്ദതി. ഏത്ഥ പന ന പുബ്ബേ വുത്തനയേന തിധാ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ന ഹി ഓകാസതോ ദൂരം ലക്ഖണതോ സന്തികം കരോതി, ലക്ഖണതോ വാ വിസും തേന വാ വോമിസ്സകന്തി. ഓകാസതോ ദൂരസ്സ പന ഓകാസതോവ സന്തികഭാവകരണം ഇധ ''ഭേദന''ന്തി വേദിതബ്ബം. **ഇധ പന ന ലക്ഖണതോ ദൂരം ഭിന്ദതീ**തി ഏത്ഥാപി വാ ന പുബ്ബേ വുത്തനയേന തിധാ ഭേദസ്സ അകരണം വുത്തം, ലക്ഖണതോ സന്തികദൂരാനം പന ലക്ഖണതോ ഉപാദായുപാദായ

ദൂരസന്തികഭാവോ നത്ഥീതി ലക്ഖണതോ ദൂരസ്സ ലക്ഖണതോവ സന്തികഭാവാകരണം ലക്ഖണതോ ദൂരസ്സ അഭേദനന്തി ദട്ഠബ്ബം. പുരിമനയോ വിയ അയം നയോ ന ഹോതീതി ഏത്തകമേവ ഹി ഏത്ഥ ദസ്സേതീതി ഭിന്ദമാനോതി ഏത്ഥ ച അഞ്ഞഥാ ഭേദനം വുത്തം, ഭേദനം ഇധ ച അഞ്ഞഥാ വുത്തന്തി.

രൂപക്ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. വേദനാക്ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൪. ചക്ഖാദയോ പസാദാ ഓളാരികമനോമയത്തഭാവപരിയാപന്നാ കായവോഹാരം അരഹന്തീതി തബ്ബത്ഥുകാ അദുക്ഖമസുഖാ **"കായികാ"**തി പരിയായേന വുത്താ, ന കായപസാദവത്ഥുകത്താ. ന ഹി ചക്ഖാദയോ കായപസാദാ ഹോന്തീതി. **സന്തതിവസേന ഖണാദിവസേന ചാതി** ഏത്ഥ അദ്ധാസമയവസേന അതീതാദിഭാവസ്സ അവചനം സുഖാദിവസേന ഭിന്നായ അതീതാദിഭാവവചനതോ. ന ഹി സുഖായേവ അദ്ധാവസേന സമയവസേന ച അതീതാദികാ ഹോതി, തഥാ ദുക്ഖാ അദുക്ഖമസുഖാ ച കായികചേതസികാദിഭാവേന ഭിന്നാ. തേന വേദനാസമുദയോ അദ്ധാസമയവസേന അതീതാദിഭാവേന വത്തബ്ബതം അരഹതി സമുദായസ്സ തേഹി പരിച്ഛിന്ദിതബ്ബത്താ, വേദനേകദേസോ പന ഏത്ഥ ഗഹിതാതി തേ സന്തതിഖണേഹി പരിച്ഛേദം അരഹന്തി തത്ഥ തഥാപരിച്ഛിന്ദിതബ്ബാനം ഗഹിതത്താതി. ഏകസന്തതിയം പന സുഖാദിഅനേകഭേദസബ്ഭാവേന തേസു യോ ഭേദോ പരിച്ഛിന്ദിതബ്ബഭാവേന ഗഹിതോ, തസ്സ ഏകപ്പകാരസ്സ പാകടസ്സ പരിച്ഛേദികാ തംസഹിതദ്വാരാലമ്ബനപ്പവത്താ, അവിച്ഛേദേന തദുപ്പാദകേകവിധവിസയസമായോഗപ്പവത്താ ച സന്തതി ഭവിതും അരഹതീതി തസ്സ ഭേദന്തരം അനാമസിത്വാ പരിച്ഛേദകഭാവേന ഗഹണം കതം. ലഹുപരിവത്തിനോ വാ ധമ്മാ പരിവത്തനേനേവ പരിച്ഛേദം അരഹന്തീതി സന്തതിഖണവസേന പരിച്ഛേദോ വുത്തോ. **പുബ്ബന്താപരന്തമജ്ഝഗതാ**തി ഏതേന ഹേതുപച്ചയകിച്ചവസേന വുത്തനയം ദസ്സേതി.

൭൭. കിലേസഗ്ഗിസമ്പയോഗതോ **സദരഥാ**. ഏതേന സഭാവതോ ഓളാരികതം ദസ്സേതി, **ദുക്ഖവിപാകട്ഠേനാ**തി ഏതേന ഓളാരികവിപാകനിപ്ഫാദനേന കിച്ചതോ. കമ്മവേഗക്ഖിത്താ കമ്മപടിബദ്ധഭൂതാ ച കായകമ്മാദിബ്യാപാരവിരഹതോ നിരുസ്സാഹാ വിപാകാ, സഉസ്സാഹാ ച കിരിയാ അവിപാകാ. സവിപാകാ ച സഗബ്ഭാ വിയ ഓളാരികാതി തബ്ബിപക്ഖതോ അവിപാകാ **സുഖുമാ**തി വുത്താ.

അസാതട്ഠേനാതി അമധുരട്ഠേന. തേന സാതപടിപക്ഖം അനിട്ഠസഭാവം ദസ്സേതി. **ദുക്ഖട്ഠേനാ**തി ദുക്ഖമട്ഠേന. തേന ദുക്ഖാനം സന്താപനകിച്ചം ദസ്സേതി. ''യായം, ഭന്തേ, അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ, സന്തസ്മിം ഏസാ പണീതേ സുഖേ വുത്താ ഭഗവതാ''തി (മ॰ നി॰ ൨.൭൭; സം॰ നി॰ ൪.൨൬൭) വചനതോ **അദുക്ഖമസുഖാ** ഫരണസഭാവവിരഹതോ അസന്താനം കാമരാഗപടിഘാനുസയാനം അനുസയനസ്സ അട്ഠാനത്താ **സന്താ,** സുഖേ നികന്തിം പരിയാദായ അധിഗന്തബ്ബത്താ പധാനഭാവം നീതാതി **പണീതാ**തി. തഥാ അനധിഗന്തബ്ബാ ച കാമാവചരജാതിആദിസങ്കരം അകത്വാ സമാനജാതിയം ഞാണസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്താദികേ സമാനഭേദേ സുഖതോ പണീതാതി

യോജേതബ്ബാ. ഉപബ്രൂഹിതാനം ധാതൂനം പച്ചയഭാവേന സുഖാ **ഖോഭേതി** വിബാധിതാനം പച്ചയഭാവേന ദുക്ഖാ ച. ഉഭയമ്പി കായം ബ്യാപേന്തം വിയ ഉപ്പജ്ജതീതി **ഫരതി. മദയമാന**ന്തി മദം കരോന്തം. **ഛാദയമാന**ന്തി ഇച്ഛം ഉപ്പാദേന്തം, അവത്ഥരമാനം വാ. ഘമ്മാഭിതത്തസ്സ സീതോദകഘടേന ആസിത്തസ്സ യഥാ കായോ ഉപബ്രൂഹിതോ ഹോതി, ഏവം സുഖസമങ്ഗിനോപീതി കത്വാ **"ആസിഞ്ചമാനം വിയാ"**തി വുത്തം. **ഏകത്തനിമിത്തേയേ**വാതി പഥവീകസിണാദികേ ഏകസഭാവേ ഏവ നിമിത്തേ. **ചരതീ**തി നാനാവജ്ജനേ ജവനേ വേദനാ വിയ വിപ്ഫന്ദനരഹിതത്താ **സുഖുമാ**.

അധിപ്പായേ അകുസലതായ **അകോവിദോ. കുസലത്തികേ...പേ॰... ആഗതത്താ**തി "കുസലാകുസലാ വേദനാ ഓളാരികാ, അബ്യാകതാ വേദനാ സുഖുമാ"തി ഏവം ആഗതത്താ. ഭൂമന്തരഭേദേ ദസ്സേതും **"യമ്പീ"**തിആദി ആരദ്ധം. **ഇമിനാ നീഹാരേനാ**തി ഏതേന "കാമാവചരസുഖതോ കാമാവചരുപേക്ഖാ സുഖുമാ"തിആദിനാ സഭാവാദിഭേദേന ച ഓളാരികസുഖുമഭാവം തത്ര തത്രേവ കഥേന്തോ ന ഭിന്ദതീതി നയം ദസ്സേതി.

ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകാ കഥിതാ, തസ്മാ ഏകന്തപണീതേ ഹീനപണീതാനം ഉദ്ധടത്താ ഏവമേവ ഏകന്തഹീനേ ച യഥാസമ്ഭവം ഹീനപണീതതാ ഉദ്ധരിതബ്ബാതി അനുഞ്ഞാതം ഹോതീതി ഉഭയത്ഥ തദുദ്ധരണേ ന കുക്കുച്ചായിതബ്ബന്തി അത്ഥോ.

അകുസലാനം കുസലാദീഹി സുഖുമത്താഭാവതോ പാളിയാ ആഗതസ്സ അപരിവത്തനീയഭാവേന **"ഹേട്ഠിമനയോ ന ഓലോകേതബ്ബോ"**തി വുത്തന്തി വദന്തി, തംതംവാപനവസേന കഥനേപി പരിവത്തനം നത്ഥീതി ന പരിവത്തനം സന്ധായ "ഹേട്ഠിമനയോ ന ഓലോകേതബ്ബോ"തി വുത്തം, ഹേട്ഠിമനയസ്സ പന വുത്തത്താ അവുത്തനയം ഗഹേത്വാ "തം തം വാ പനാ"തി വത്തും യുത്തന്തി "ഹേട്ഠിമനയോ ന ഓലോകേതബ്ബോ"തി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബോ. ബഹുവിപാകാ അകുസലാ ദോസുസ്സന്നതായ **ഓളാരികാ,** തഥാ അപ്പവിപാകാ കുസലാ. മന്ദദോസത്താ അപ്പവിപാകാ അകുസലാ **സുഖുമാ,** തഥാ ബഹുവിപാകാ കുസലാ ച. ഓളാരികസുഖുമനികന്തിവത്ഥുഭാവതോ കാമാവചരാദീനം **ഓളാരികസുഖുമതാ** . **സാപീ**തി ഭാവനാമയായ ഭേദനേന ദാനമയസീലമയാനഞ്ച പച്ചേകം ഭേദനം നയതോ ദസ്സിതന്തി വേദിതബ്ബം. **സാപീ**തി വാ തിവിധാപീതി യോജേതബ്ബം.

൧൩. ജാതിആദിവസേന അസമാനകോട്ഠാസതാ **വിസഭാഗട്ഠോ**. ദുക്ഖവിപാകതാദിവസേന അസദിസകിച്ചതാ, അസദിസസഭാവതാ വാ **വിസംസട്ഠോ,** ന അസമ്പയോഗോ. യദി സിയാ, ദൂരവിപരിയായേന സന്തികം ഹോതീതി സംസട്ഠേന സന്തികതാ ആപജ്ജതി, ന ച വേദനായ വേദനാസമ്പയോഗോ അത്ഥി. സന്തികപദവണ്ണനായ ച "സഭാഗട്ഠേന സരിക്ഖട്ഠേന ചാ"തി വക്ഖതീതി വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ന ദൂരതോ സന്തികം ഉദ്ധരിതബ്ബന്തി കസ്മാ വുത്തം, കിം യഥാ സന്തികതോ അകുസലതോ അകുസലാ ദൂരേതി ഉദ്ധരീയതി, തഥാ തതോ ദൂരതോ കുസലതോ കുസലാ സന്തികേതി ഉദ്ധരിതും ന സക്കാതി? ന സക്കാ. തഥാ ഹി സതി കുസലാ കുസലായ സന്തികേതി കത്വാ സന്തികതോ സന്തികതാ ഏവ ഉദ്ധരിതാ സിയാ, തഥാ ച സതി സന്തികസന്തികതരതാവചനമേവ ആപജ്ജതി,

ഉപാദായുപാദായ ദൂരസന്തികതാവ ഇധ വുച്ചതി, തസ്മാ ദൂരതോ ദൂരുദ്ധരണം വിയ സന്തികതോ സന്തികുദ്ധരണഞ്ച ന സക്കാ കാതും ദൂരദൂരതരതായ വിയ സന്തികസന്തികതരതായ ച അനധിപ്പേതത്താ. അഥ പന വദേയ്യ "ന കുസലാ കുസലായ ഏവ സന്തികേതി ഉദ്ധരിതബ്ബാ, അഥ ഖോ യതോ സാ ദൂരേ, തസ്സാ അകുസലായാ"തി, തഞ്ച നത്ഥി. ന ഹി അകുസലായ കുസലാ കദാചി സന്തികേ അത്ഥീതി. അഥാപി വദേയ്യ "യാ അകുസലാ കുസലായ സന്തികേ, സാ തതോ ദൂരതോ കുസലതോ ഉദ്ധരിതബ്ബാ"തി, തദപി നത്ഥി. ന ഹി കുസലേ അകുസലാ അത്ഥി, യാ തതോ സന്തികേതി ഉദ്ധരിയേയ്യ, തസ്മാ ഇധ വുത്തസ്സ ദൂരസ്സ ദൂരതോ അച്ചന്തവിസഭാഗത്താ ദൂരേ സന്തികം നത്ഥീതി ന സക്കാ ദൂരതോ സന്തികം ഉദ്ധരിതും, സന്തികേ പനിധ വുത്തേ ഭിന്നേ തത്ഥേവ ദൂരം ലബ്ഭതീതി ആഹ **"സന്തികതോ പന ദൂരം ഉദ്ധരിതബ്ബ"**ന്തി.

ഉപാദായുപാദായ ദൂരതോ ച സന്തികം ന സക്കാ ഉദ്ധരിതും. ലോഭസഹഗതായ ദോസസഹഗതാ ദൂരേ ലോഭസഹഗതാ സന്തികേതി ഹി വുച്ചമാനേ സന്തികതോവ സന്തികം ഉദ്ധരിതം ഹോതി. തഥാ ദോസസഹഗതായ ലോഭസഹഗതാ ദൂരേ ദോസസഹഗതാ സന്തികേതി ഏത്ഥാപി സഭാഗതോ സഭാഗന്തരസ്സ ഉദ്ധടത്താ, ന ച സക്കാ "ലോഭസഹഗതായ ദോസസഹഗതാ ദൂരേ സാ ഏവ ച സന്തികേ"തി വത്തും ദോസസഹഗതായ സന്തികഭാവസ്സ അകാരണത്താ, തസ്മാ വിസഭാഗതാ ഭേദം അഗ്ഗഹേത്വാ ന പവത്തതീതി സഭാഗാബ്യാപകത്താ ദൂരതായ ദൂരതോ സന്തികുദ്ധരണം ന സക്കാ കാതും. ന ഹി ദോസസഹഗതാ അകുസലസഭാഗം സബ്ബം ബ്യാപേത്വാ പവത്തതീതി. സഭാഗതാ പന ഭേദം അന്തോഗധം കത്വാ പവത്തതീതി വിസഭാഗബ്യാപകത്താ സന്തികതായ സന്തികതോ ദൂരുദ്ധരണം സക്കാ കാതും. അകുസലതാ ഹി ലോഭസഹഗതാദിസബ്ബവിസഭാഗബ്യാപികാതി. തേനാഹ **"ന ദൂരതോ സന്തികം ഉദ്ധരിതബ്ബ"**ന്തിആദി.

വേദനാക്ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സഞ്ഞാക്ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൭. ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ സഞ്ഞാതി ഏത്ഥ യദിപി വത്ഥുതോ ഫസ്സസ്സ നാമം ഫസ്സതോ ച സഞ്ഞായ, വത്ഥുവിസിട്ഠഫസ്സേന പന വിസിട്ഠസഞ്ഞാ വത്ഥുനാ ച വിസിട്ഠാ ഹോതി ഫസ്സസ്സ വിയ തസ്സാപി തബ്ബത്ഥുകത്താതി **"വത്ഥുതോ നാമ"**ന്തി വുത്തം. **പടിഘസമ്ഫസ്സജാ സഞ്ഞാ**തി ഏത്ഥാപി യഥാ ഫസ്സോ വത്ഥാരമ്മണപടിഘട്ടനേന ഉപ്പന്നോ, തഥാ തതോ ജാതസഞ്ഞാപീതി **"വത്ഥാരമ്മണതോ നാമ"**ന്തി വുത്തം. ഏത്ഥ ച പടിഘജോ സമ്ഫസ്സോ, പടിഘവിഞ്ഞേയ്യോ വാ സമ്ഫസ്സോ **പടിഘസമ്ഫസ്സോ**തി ഉത്തരപദലോപം കത്വാ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

വിഞ്ഞേയ്യഭാവേ വചനം അധികിച്ച പവത്താ, വചനാധീനാ വാ അരൂപക്ഖന്ധാ, അധിവചനം വാ ഏതേസം പകാസനം അത്ഥീതി "അധിവചനാ"തി വുച്ചന്തി, തതോജോ സമ്ഫസ്സോ അധിവചനസമ്ഫസ്സോ, സമ്ഫസ്സോയേവ വാ യഥാവുത്തേഹി അത്ഥേഹി അധിവചനോ ച സമ്ഫസ്സോ ചാതി അധിവചനസമ്ഫസ്സോ, അധിവചനവിഞ്ഞേയ്യോ വാ സമ്ഫസ്സോ അധിവചനസമ്ഫസ്സോ, തതോ തസ്മിം വാ ജാതാ **അധിവചനസമ്ഫസ്സജാ**. പഞ്ചദ്വാരികസമ്ഫസ്സേപി യഥാവുത്തോ അത്ഥോ സമ്ഭവതീതി തേന

പരിയായേന തതോജാപി സഞ്ഞാ **“അധിവചനസമ്ഫസ്സജാ”**തി വുത്താ. യഥാ പന അഞ്ഞപ്പകാരാസമ്ഭവതോ മനോസമ്ഫസ്സജാ നിപ്പരിയായേന ‘‘അധിവചനസമ്ഫസ്സജാ’’തി വുച്ചതി, ന ഏവം അയം പടിഘസമ്ഫസ്സജാ ആവേണികപ്പകാരന്തരസമ്ഭവതോതി അധിപ്പായോ.

യദി ഏവം ചത്താരോ ഖന്ധാപി യഥാവുത്തസമ്ഫസ്സതോ ജാതത്താ ‘‘അധിവചനസമ്ഫസ്സജാ’’തി വത്തും യുത്താ, സഞ്ഞാവ കസ്മാ ഏവം വുത്താതി? തിണ്ണം ഖന്ധാനം അത്ഥവസേന അത്തനോ പത്തമ്പി നാമം യത്ഥ പവത്തമാനോ അധിവചനസമ്ഫസ്സജ-സദ്ദോ നിരുള്ഹതായ ധമ്മാഭിലാപോ ഹോതി, തസ്സാ സഞ്ഞായ ഏവ ആരോപേത്വാ സയം നിവത്തനം ഹോതി. തേനാഹ **“തയോ ഹി അരൂപിനോ ഖന്ധാ”**തിആദി. അഥ വാ സഞ്ഞായ പടിഘസമ്ഫസ്സജാതി അഞ്ഞമ്പി വിസിട്ഠം നാമം അത്ഥീതി അധിവചനസമ്ഫസ്സജാനാമം തിണ്ണംയേവ ഖന്ധാനം ഭവിതും അരഹതി. തേ പന അത്തനോ നാമം സഞ്ഞായ ദത്വാ നിവത്താതി ഇമമത്ഥം സന്ധായാഹ **“തയോ ഹി അരൂപിനോ ഖന്ധാ”**തിആദി. **പഞ്ചദ്വാരികസഞ്ഞാ ഓലോകേത്വാപി ജാനിതും സക്കാ**തി ഇദം തേന തേനാധിപ്പായേന ഹത്ഥവികാരാദികരണേ തദധിപ്പായവിജാനനനിമിത്തഭൂതാ വിഞ്ഞത്തി വിയ രജ്ജിത്വാ ഓലോകനാദീസു രത്തതാദിവിജാനനനിമിത്തം ഓലോകനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണവിസയസമാഗമേ പാകടം ഹോതീതി തംസമ്പയുത്തായ സഞ്ഞായപി തഥാപാകടഭാവം സന്ധായ വുത്തം.

രജ്ജിത്വാ ഓലോകനാദിവസേന പാകടാ ജവനപ്പവത്താ ഭവിതും അരഹതീതി ഏതിസ്സാ ആസങ്കായ നിവത്തനത്ഥം **“പസാദവത്ഥുകാ ഏവാ”**തി ആഹ. **അഞ്ഞം ചിന്തേന്ത**ന്തി യം പുബ്ബേ തേന ചിന്തിതം ഞാതം, തതോ അഞ്ഞം ചിന്തേന്തന്തി അത്ഥോ.

സഞ്ഞാക്ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. സങ്ഖാരക്ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦. ഹേട്ഠിമകോടിയാതി ഏത്ഥ ഭുമ്മനിദ്ദേസോവ. തത്ഥ ഹി പധാനം ദസ്സിതന്തി. യദി ഏവം ഉപരിമകോടിയാ തം ന ദസ്സിതന്തി ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി, ഉപരിമകോടിഗതഭാവേന വിനാ ഹേട്ഠിമകോടിഗതഭാവാഭാവതോ. ഹേട്ഠിമകോടി ഹി സബ്ബബ്യാപികാതി. ദുതിയേ കരണനിദ്ദേസോ, ഹേട്ഠിമകോടിയാ ആഗതാതി സമ്ബന്ധോ. പുരിമേപി വാ ‘‘ഹേട്ഠിമകോടിയാ’’തി യം വുത്തം, തഞ്ച പധാനസങ്ഖാരദസ്സനവസേനാതി സമ്ബന്ധകരണേന കരണനിദ്ദേസോവ. **തംസമ്പയുത്താ സങ്ഖാരാ**തി ഏകൂനപഞ്ഞാസപ്പഭേദേ സങ്ഖാരേ ആഹ. **ഗഹിതാവ ഹോന്തി** തപ്പടിബദ്ധത്താ.

സങ്ഖാരക്ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പകിണ്ണകകഥാവണ്ണനാ

സമുഗ്ഗമ-സദ്ദോ സഞ്ജാതിയം ആദിഉപ്പത്തിയം നിരുള്ഹോ. തംതംപച്ചയസമായോഗേ ഹി പുരിമഭവസങ്ഖാതാ പുരിമന്തതോ ഉദ്ധങ്ഗമനം **സമുഗ്ഗമോ,** സന്ധിയം വാ പടിസന്ധിയം ഉഗ്ഗമോ **സമുഗ്ഗമോ**. സോ പന യത്ഥ

പഞ്ചക്ഖന്ധാ പരിപുണ്ണാ സമുഗ്ഗച്ഛന്തി, തഥേവ ദസ്സിതോ. ഏതേന നയേന അപരിപുണ്ണഖന്ധസമുഗ്ഗമോ ഏകവോകാരചതുവോകാരേസു സക്കാ വിഞ്ഞാതുന്തി. അഥ വാ യഥാധിഗതാനം പഞ്ചന്നമ്പി ഖന്ധാനം സഹ ഉഗ്ഗമോ ഉപ്പത്തി **സമുഗ്ഗമോ**. ഏതസ്മിം അത്ഥേ വികലുപ്പത്തി അസങ്ഗഹിതാ ഹോതി. ഹിമവന്തപ്പദേസേ ജാതിമന്തഏളകലോമം **ജാതിഉണ്ണാ. സപ്പിമണ്ഡബിന്ദൂ**തി ഏവം ഏത്ഥാപി **ബിന്ദു**-സദ്ദോ യോജേതബ്ബോ. **ഏവംവണ്ണപ്പടിഭാഗ**ന്തി ഏവംവണ്ണം ഏവംസണ്ഠാനഞ്ച. പടിഭജനം വാ **പടിഭാഗോ,** സദിസതാഭജനം സദിസതാപത്തീതി അത്ഥോ. ഏവംവിധോ വണ്ണപ്പടിഭാഗോ ഏതസ്സാതി **ഏവംവണ്ണപ്പടിഭാഗം**.

സന്തതിസീസാനീതി സന്തതിമൂലാനി, സന്തതികോട്ഠാസാ വാ. അനേകിന്ദ്രിയസമാഹാരഭാവതോ ഹി പധാനങ്ഗം "സീസ"ന്തി വുച്ചതി, ഏവം വത്ഥുദസകാദികോട്ഠാസാ അനേകരൂപസമുദായഭൂതാ "സീസാനീ"തി വുത്താനീതി.

പഞ്ചക്ഖന്ധാ പരിപുണ്ണാ ഹോന്തീതി ഗണനാപാരിപൂരിം സന്ധായ വുത്തം, ന തസ്സ തസ്സ ഖന്ധസ്സ പരിപുണ്ണതം. കമ്മസമുട്ഠാനപവേണിയാ വുത്തത്താ "ഉതുചിത്താഹാരജപവേണീ ച ഏത്തകം കാലം അതിക്കമിത്വാ ഹോതീ"തിആദിനാ വത്തബ്ബാ സിയാ, തം പന "പുബ്ബാപരതോ"തി ഏത്ഥ വക്ഖതീതി അകഥേത്വാ കമ്മജപവേണീ ച ന സബ്ബാ വുത്താതി അവുത്തം ദസ്സേതും ഓപപാതികസമുഗ്ഗമോ നാമ ദസ്സിതോ. **ഏവം...പേ॰... പഞ്ചക്ഖന്ധാ പരിപുണ്ണാ ഹോന്തീ**തി പരിപുണ്ണായതനാനം വസേന നയോ ദസ്സിതോ, അപരിപുണ്ണായതനാനം പന കാമാവചരാനം രൂപാവചരാനം പരിഹീനായതനസ്സ വസേന സന്തതിസീസഹാനി വേദിതബ്ബാ.

പുബ്ബാപരതോതി അയം വിചാരണാ ന പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം ഉപ്പത്തിയം, അഥ ഖോ തേസം രൂപസമുട്ഠാപനേതി ദട്ഠബ്ബാ. തം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഏവം പനാ"**തിആദി. **അപച്ഛാഅപുരേ ഉപ്പന്നേസൂ**തി ഏതേന സംസയകാരണം ദസ്സേതി. സഹുപ്പന്നേസു ഹി ഇദമേവ പഠമം രൂപം സമുട്ഠാപേതി, ഇദം പച്ഛാതി അദസ്സിതം ന സക്കാ വിഞ്ഞാതും. ഏത്ഥ ച "പുബ്ബാപരതോ"തി ഏതിസ്സാ വിചാരണായ വത്ഥുഭാവേന പടിസന്ധിയം ഉപ്പന്നാ പവത്താ പഞ്ചക്ഖന്ധാ ഗഹിതാ. തത്ഥ ച നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മനിദ്ദേസോതി **"രൂപം പഠമം രൂപം സമുട്ഠാപേതീ"**തി ആഹ. അഞ്ഞഥാ ഭാവേനഭാവലക്ഖണത്ഥേ ഭുമ്മനിദ്ദേസേ സതി രൂപസ്സ രൂപസമുട്ഠാപനക്ഖണേ കമ്മസ്സപി രൂപസമുട്ഠാനം വദന്തീതി ഉഭയന്തി വത്തബ്ബം സിയാതി. രൂപാരൂപസന്തതിഞ്ച ഗഹേത്വാ അയം വിചാരണാ പവത്താതി **"രൂപം പഠമം രൂപം സമുട്ഠാപേതീ"**തി വുത്തം. അഞ്ഞഥാ പടിസന്ധിക്ഖണേ ഏവ വിജ്ജമാനേ ഗഹേത്വാ വിചാരണായ കരിയമാനായ അരൂപസ്സ രൂപസമുട്ഠാപനമേവ നത്ഥീതി പുബ്ബാപരസമുട്ഠാപനവിചാരണാവ ഇധ ന ഉപപജ്ജതീതി വത്തബ്ബം സിയാതി. **വത്ഥു ഉപ്പാദക്ഖണേ ദുബ്ബലം ഹോതീ**തി സബ്ബരൂപാനം ഉപ്പാദക്ഖണേ ദുബ്ബലതം സന്ധായ വുത്തം. തദാ ഹി തം പച്ഛാജാതപച്ചയരഹിതം ആഹാരാദീഹി ച അനുപത്ഥദ്ധന്തി "ദുബ്ബല"ന്തി വുത്തം. **കമ്മവേഗക്ഖിത്തത്താ**തി ഇദം സതിപി ഭവങ്ഗസ്സ കമ്മജഭാവേ സായം വിപാകസന്തതി പടിസന്ധിക്ഖണേ പുരിമഭവങ്ഗസമുട്ഠാപകതോ അഞ്ഞേന കമ്മുനാ ഖിത്താ വിയ

അപ്പതിട്ഠിതാ, തതോ പരഞ്ച സമാനസന്തതിയം അനന്തരപച്ചയം പുരേജാതപച്ചയഞ്ച ലഭിത്വാ പതിട്ഠിതാതി ഇമമത്ഥം സന്ധായ വുത്തം.

പവേണീ ഘടിയതീതി ചക്ഖാദിവത്ഥുസന്തതി ഏകസ്മിം വിജ്ജമാനേ ഏവ അഞ്ഞസ്സ നിരോധുപ്പത്തിവസേന ഘടിയതി, ന ചുതിപടിസന്ധിനിസ്സയവത്ഥൂനം വിയ വിച്ഛേദപ്പവത്തീതി അത്ഥോ. **അങ്ഗതോ**തി ഝാനങ്ഗതോ. ഝാനങ്ഗാനി ഹി ചിത്തേന സഹ രൂപസമുട്ഠാപകാനി, തേസം അനുബലദായകാനി മഗ്ഗങ്ഗാദീനി തേസു വിജ്ജമാനേസു വിസേസരൂപപ്പവത്തിദസ്സനതോ. അഥ വാ യാനി ചിത്തങ്ഗാനി ചേതനാദീനി ചിത്തസ്സ രൂപസമുട്ഠാപനേ അങ്ഗഭാവം സഹായഭാവം ഗച്ഛന്തി, തേസം ബലദായകേഹി ഝാനങ്ഗാദീഹി അപരിഹീനന്തി അത്ഥോ. തതോ പരിഹീനത്താ ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി രൂപം ന സമുട്ഠാപേന്തീതി. യോ പന വദേയ്യ ''പടിസന്ധിചിത്തേന സഹജാതവത്ഥു തസ്സ ഠിതിക്ഖണേ ച ഭങ്ഗക്ഖണേ ച പുരേജാതന്തി കത്വാ പച്ചയവേകല്ലാഭാവതോ തസ്മിം ഖണദ്വയേ രൂപം സമുട്ഠാപേതൂ''തി, തം നിവാരേന്തോ ആഹ **''യദി ഹി ചിത്ത''**ന്തിആദി. തത്ഥ ഠിതിഭങ്ഗക്ഖണേസുപി തേസം ധമ്മാനം വത്ഥു പുരേജാതം ന ഹോതീതി ന വത്തബ്ബമേവേതന്തി അനുജാനി, തത്ഥാപി ദോസം ദസ്സേതി. യദി തദാ രൂപം സമുട്ഠാപേയ്യ, തവ മതേന പടിസന്ധിചിത്തമ്പി സമുട്ഠാപേയ്യ, തദാ പന രൂപുപ്പാദനമേവ നത്ഥി. യദാ ച രൂപുപ്പാദനം, തദാ ഉപ്പാദക്ഖണേ തവ മതേനപി പച്ചയവേകല്ലമേവ പടിസന്ധിക്ഖണേ പുരേജാതനിസ്സയാഭാവതോ, തസ്മാ **പടിസന്ധിചിത്തം രൂപം ന സമുട്ഠാപേതീ**തി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ. ഉപ്പാദക്ഖണേ അട്ഠ രൂപാനി ഗഹേത്വാ ഉട്ഠഹതി. കസ്മാ? അരൂപധമ്മാനം അനന്തരാദിപച്ചയവസേന സവേഗാനം പരിപുണ്ണബലാനമേവ ഉപ്പത്തിതോ.

അവിസയതായാതി അഗതപുബ്ബസ്സ ഗാമസ്സ ആഗന്തുകസ്സ അവിസയഭാവതോ. **അപ്പഹുതതായാ**തി തത്ഥ തസ്സ അനിസ്സരഭാവതോ. **ചിത്തസമുട്ഠാന...പേ॰... ഠിതാനീ**തി ഇദം യേഹാകാരേഹി ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാനം ചിത്തചേതസികാ പച്ചയാ ഹോന്തി, തേഹി സബ്ബേഹി പടിസന്ധിയം ചിത്തചേതസികാ സമതിംസകമ്മജരൂപാനം യഥാസമ്ഭവം പച്ചയാ ഹോന്തീതി കത്വാ വുത്തം.

വട്ടമൂലന്തി തണ്ഹാ അവിജ്ജാ വുച്ചതി. ചുതിചിത്തേന ഉപ്പജ്ജമാനം രൂപം തതോ പുരിമതരേഹി ഉപ്പജ്ജമാനം വിയ ന ഭവന്തരേ ഉപ്പജ്ജതീതി വട്ടമൂലസ്സ വൂപസന്തത്താ അനുപ്പത്തി വിചാരേതബ്ബാ.

രൂപസ്സ നത്ഥിതായാതി രൂപാനം നിസ്സരണത്താ അരൂപസ്സ, വിരാഗവസേന പഹീനത്താ ഉപ്പാദേതബ്ബസ്സ അഭാവം സന്ധായ വുത്തം. രൂപോകാസേ വാ രൂപം അത്ഥീതി കത്വാ രൂപപച്ചയാനം രൂപുപ്പാദനം ഹോതി, അരൂപം പന രൂപസ്സ ഓകാസോ ന ഹോതീതി യസ്മിം രൂപേ സതി ചിത്തം അഞ്ഞം രൂപം ഉപ്പാദേയ്യ, തദേവ തത്ഥ നത്ഥീതി അത്ഥോ. പുരിമരൂപസ്സപി ഹി പച്ചയഭാവോ അത്ഥി പുത്തസ്സ പിതിസദിസതാദസ്സനതോതി.

ഉതു പന പഠമം രൂപം സമുട്ഠാപേതി പടിസന്ധിചിത്തസ്സ ഠിതിക്ഖണേ സമുട്ഠാപനതോതി അധിപ്പായോ. **ഉതു നാമ ചേസ ദന്ധനിരോധോ**തിആദി ഉതുസ്സ ഠാനക്ഖണേ ഉപ്പാദനേ കാരണദസ്സനത്ഥം അരൂപാനം ഉപ്പാദകാലദസ്സനത്ഥഞ്ച വുത്തം. ദന്ധനിരോധത്താ ഹി സോ ഠിതിക്ഖണേ ബലവാതി തദാ രൂപം സമുട്ഠാപേതി, തസ്മിം ധരന്തേ ഏവ ഖിപ്പനിരോധത്താ സോളസസു

ചിത്തേസു ഉപ്പന്നേസു പടിസന്ധിഅനന്തരം ചിത്തം ഉതുനാ സമുട്ഠിതേ രൂപേ പുന സമുട്ഠാപേതീതി അധിപ്പായോ. **തസ്മിം ധരന്തേ ഏവ സോളസ ചിത്താനി ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുജ്ഝന്തീ**തി ഏതേന പന വചനേന യദി ഉപ്പാദനിരോധക്ഖണാ ധരമാനക്ഖണേ ഏവ ഗഹിതാ, "സോളസചിത്തക്ഖണായുകം രൂപ"ന്തി വുത്തം ഹോതി, അഥുപ്പാദക്ഖണം അഗ്ഗഹേത്വാ നിരോധക്ഖണോവ ഗഹിതോ, "സത്തരസചിത്തക്ഖണായുക"ന്തി, സചേ നിരോധക്ഖണം അഗ്ഗഹേത്വാ ഉപ്പാദക്ഖണോ ഗഹിതോ, "അധികസോളസചിത്തക്ഖണായുക"ന്തി, യദി പന ഉപ്പാദനിരോധക്ഖണാ ധരമാനക്ഖണേ ന ഗഹിതാ, "അധികസത്തരസചിത്തക്ഖണായുക"ന്തി. യസ്മാ പന **"തേസു പടിസന്ധിഅനന്തര"**ന്തി പടിസന്ധിപി തസ്സ ധരമാനക്ഖണേ ഉപ്പന്നേസു ഗഹിതാ, തസ്മാ ഉപ്പാദക്ഖണോ ധരമാനക്ഖണേ ഗഹിതോതി നിരോധക്ഖണേ അഗ്ഗഹിതേ അധികസോളസചിത്തക്ഖണായുകതാ വക്ഖമാനാ, ഗഹിതേ വാ സോളസചിത്തക്ഖണായുകതാ അധിപ്പേതാതി വേദിതബ്ബാ.

ഓജാ ഖരാതി സവത്ഥുകം ഓജം സന്ധായാഹ. സഭാവതോ സുഖുമായ ഹി ഓജായ വത്ഥുവസേന അത്ഥി ഓളാരികസുഖുമതാതി.

ചിത്തഞ്ചേവാതി ചിത്തസ്സ പുബ്ബങ്ഗമതായ വുത്തം, തംസമ്പയുത്തകാപി പന രൂപസമുട്ഠാപകാ ഹോന്തീതി. യഥാഹ "ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧). **ചിത്ത**ന്തി വാ ചിത്തുപ്പാദം ഗണ്ഹാതി, ന കമ്മചേതനം വിയ ഏകധമ്മമേവ അവിജ്ജമാനം. കമ്മസമുട്ഠാനഞ്ച തംസമ്പയുത്തേഹിപി സമുട്ഠിതം ഹോതൂതി ചേ? ന, തേഹി സമുട്ഠിതഭാവസ്സ അവുത്തത്താ, അവചനഞ്ച തേസം കേനചി പച്ചയേന പച്ചയഭാവാഭാവതോ.

അദ്ധാനപരിച്ഛേദതോതി കാലപരിച്ഛേദതോ. തത്ഥ "സത്തരസ ചിത്തക്ഖണാ രൂപസ്സ അദ്ധാ, രൂപസ്സ സത്തരസമോ ഭാഗോ അരൂപസ്സാ"തി ഏസോ അദ്ധാനപരിച്ഛേദോ അധിപ്പേതോ. **പടിസന്ധിക്ഖണേ**തി ഇദം നയദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം തതോ പരമ്പി രൂപാരൂപാനം സഹുപ്പത്തിസബ്ഭാവതോ, ന പനേതം പടിസന്ധിക്ഖണേ അസഹുപ്പത്തിഅഭാവം സന്ധായ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം, പടിസന്ധിചിത്തസ്സ ഠിതിഭങ്ഗക്ഖണേസുപി രൂപുപ്പത്തിം സയമേവ വക്ഖതീതി. ഫലപ്പത്തനിദസ്സനേന ച രൂപാരൂപാനം അസമാനകാലതം നിദസ്സേതി, ന സഹുപ്പാദം തദത്ഥം അനാരദ്ധത്താ. സഹുപ്പാദേന പന അസമാനകാലതാ സുഖദീപനാ ഹോതീതി തംദീപനത്ഥമേവ സഹുപ്പാദഗ്ഗഹണം.

യദി ഏവം രൂപാരൂപാനം അസമാനദ്ധത്താ അരൂപം ഓഹായ രൂപസ്സ പവത്തി ആപജ്ജതീതി ഏതസ്സാ നിവാരണത്ഥമാഹ **"തത്ഥ കിഞ്ചാപീ"**തിആദി. **ഏകപ്പമാണാവാ**തി നിരന്തരം പവത്തമാനേസു രൂപാരൂപധമ്മേസു നിച്ഛിദ്ദേസു അരൂപരഹിതം രൂപം, രൂപരഹിതം വാ അരൂപം നത്ഥീതി കത്വാ വുത്തം. അയഞ്ച കഥാ പഞ്ചവോകാരേ കമ്മജരൂപപ്പവത്തിം നിബ്ബാനപടിഭാഗനിരോധസമാപത്തിരഹിതം സന്ധായ കതാതി ദട്ഠബ്ബാ. **പദേ പദ**ന്തി അത്തനോ പദേ ഏവ പദം നിക്ഖിപന്തോ വിയ ലഹും ലഹും അക്കമിത്വാതി അത്ഥോ. **അനോഹായാ**തി യാവ ചുതി, താവ അവിജഹിത്വാ, ചുതിക്ഖണേ പന സഹേവ നിരുജ്ഝന്തീതി. യസ്മിഞ്ചദ്ധാനേ അഞ്ഞമഞ്ഞം അനോഹായ പവത്തി, സോ ച പടിസന്ധിചുതിപരിച്ഛിന്നോ ഉക്കംസതോ

ഏതേസം അദ്ധാതി. **ഏവന്തി** ഏതേന പുബ്ബേ വുത്തം അവകംസതോ അദ്ധാപകാരം ഇമഞ്ച സങ്ഗണ്ഹാതീതി ദട്ഠബ്ബം.

ഏകുപ്പാദനാനാനിരോധതോതി ഏതം ദ്വയമപി സഹ ഗഹേത്വാ രൂപാരൂപാനം "ഏകുപ്പാദനാനാനിരോധതോ"തി ഏകോ ദട്ഠബ്ബാകാരോ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. ഏവം ഇതോ പരേസുപി. **പച്ഛിമകമ്മജം ഠപേത്വാതി** തസ്സ ചുതിചിത്തേന സഹ നിരുജ്ഝനതോ നാനാനിരോധോ നത്ഥീതി കത്വാ വുത്തന്തി വദന്തി. തസ്സ പന ഏകുപ്പാദോപി നത്ഥി ഹേട്ഠാ സോളസകേ പച്ഛിമസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പത്തിവചനതോ. യദി പന യസ്സ ഏകുപ്പാദനാനാനിരോധാ ദ്വേപി ന സന്തി, തം ഠപേതബ്ബം. സബ്ബമ്പി ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പന്നം ഠപേതബ്ബം സിയാ, പച്ഛിമകമ്മജസ്സ പന ഉപ്പത്തിതോ പരതോ ചിത്തേസു പവത്തമാനേസു കമ്മജരൂപസ്സ അനുപ്പത്തിതോ വജ്ജേതബ്ബം ഗഹേതബ്ബഞ്ച തദാ നത്ഥീതി "പച്ഛിമകമ്മജം ഠപേത്വാ"തി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. തതോ പുബ്ബേ പന അട്ഠചത്താലീസകമ്മജരൂപപവേണീ അത്ഥീതി തത്ഥ യം ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഉപ്പന്നം, തം അഞ്ഞസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ നിരുജ്ഝതീതി "ഏകുപ്പാദനാനാനിരോധ"ന്തി ഗഹേത്വാ ഠിതിഭങ്ഗക്ഖണേസു ഉപ്പന്നരൂപാനി വജ്ജേത്വാ ഏവം ഏകുപ്പാദനാനാനിരോധതോ വേദിതബ്ബാതി യോജനാ കതാതി ദട്ഠബ്ബാ. തഞ്ഹി രൂപം അരൂപേന, അരൂപഞ്ച തേന ഏകുപ്പാദനാനാനിരോധന്തി. തത്ഥ സങ്ഖലികസ്സ വിയ സമ്ബന്ധോ പവേണീതി കത്വാ അട്ഠചത്താലീസകമ്മജിയവചനം കതം, അഞ്ഞഥാ ഏകൂനപഞ്ഞാസകമ്മജിയവചനം കത്തബ്ബം സിയാ.

നാനുപ്പാദ...പേ॰... പച്ഛിമകമ്മജേന ദീപേതബ്ബാതി തേന സുദീപനത്താ വുത്തം. ഏതേന ഹി നയേന സക്കാ തതോ പുബ്ബേപി ഏകസ്സ ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പന്നരൂപം അഞ്ഞസ്സപി ഭങ്ഗക്ഖണേ ഏവ നിരുജ്ഝതീതി തം അരൂപേന, അരൂപഞ്ച തേന നാനുപ്പാദം ഏകനിരോധന്തി വിഞ്ഞാതുന്തി. ഉഭയത്ഥാപി പന അഞ്ഞസ്സ ചിത്തസ്സ ഠിതിക്ഖണേ ഉപ്പന്നം രൂപം അഞ്ഞസ്സ ഠിതിക്ഖണേ, തസ്സ ഠിതിക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഠിതിക്ഖണേ ഏവ നിരുജ്ഝനകം അരൂപഞ്ച ന സങ്ഗഹിതം, തം "നാനുപ്പാദതോ നാനാനിരോധതോ"തി ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതീതി വേദിതബ്ബോ. ചതുസന്തതികരൂപേന ഹി നാനുപ്പാദനാനാനിരോധതാദീപനാ ഏത്ഥ ഠിതിക്ഖണേ ഉപ്പന്നസ്സ ദസ്സിതത്താ അദസ്സിതസ്സ വസേന നയദസ്സനം ഹോതീതി. സമതിംസകമ്മജരൂപേസു ഏവ ഠിതസ്സപി ഗബ്ഭേ ഗതസ്സ മരണം അത്ഥീതി തേസം ഏവ വസേന പച്ഛിമകമ്പി യോജിതം. **അമരാ നാമ ഭവേയ്യും,** കസ്മാ? യഥാ ഛന്നം വത്ഥൂനം പവത്തി , ഏവം തദുപ്പാദകകമ്മേനേവ ഭവങ്ഗാദീനഞ്ച തബ്ബത്ഥുകാനം പവത്തിയാ ഭവിതബ്ബന്തി. ന ഹി തം കാരണം അത്ഥി, യേന തം കമ്മജേസു ഏകച്ചം പവത്തേയ്യ, ഏകച്ചം ന പവത്തേയ്യാതി. തസ്മാ ആയുഉസ്മാവിഞ്ഞാണാദീനം ജീവിതസങ്ഖാരാനം അനൂനത്താ വുത്തം **"അമരാ നാമ ഭവേയ്യു"**ന്തി.

"ഉപ്പാദക്ഖണേ ഉപ്പന്നം അഞ്ഞസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ നിരുജ്ഝതി, ഠിതിക്ഖണേ ഉപ്പന്നം അഞ്ഞസ്സ ഠിതിക്ഖണേ, ഭങ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പന്നം അഞ്ഞസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ നിരുജ്ഝതീ"തി ഇദം അട്ഠകഥായം ആഗതത്താ വുത്തന്തി അധിപ്പായോ. അത്തനോ പനാധിപ്പായം ഉപ്പാദക്ഖണേ ഉപ്പന്നം നിരോധക്ഖണേ, ഠിതിക്ഖണേ ഉപ്പന്നഞ്ച ഉപ്പാദക്ഖണേ, ഭങ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പന്നം ഠിതിക്ഖണേ നിരുജ്ഝതീതി ദീപേതിയേവ. ഏവഞ്ച കത്വാ അദ്ധാനപരിച്ഛേദേ "തം പന സത്തരസമേന

ചിത്തേന സദ്ധിം നിരുജ്ഝതീ"തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൬ പകിണ്ണകകഥാ) വുത്തം. **ഇമായ പാളിയാ വിരുജ്ഝതി,** കസ്മാ? ചതുസമുട്ഠാനികരൂപസ്സപി സമാനായുകതായ ഭവിതബ്ബത്താതി അധിപ്പായോ. യഥാ പന ഏതേഹി യോജിതം, തഥാ രൂപസ്സ ഏകുപ്പാദനാനാനിരോധതാ നാനുപ്പാദേകനിരോധതാ ച നത്ഥിയേവ.

യാ പന ഏതേഹി രൂപസ്സ സത്തരസചിത്തക്ഖണായുകതാ വുത്താ, യാ ച അട്ഠകഥായം തതിയഭാഗാധികസോളസചിത്തക്ഖണായുകതാ, സാ **പടിച്ചസമുപ്പാദവിഭങ്ഗട്ഠകഥായം** (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൭) അതീതാരമ്മണായ ചുതിയാ അനന്തരാ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം പടിസന്ധിം ദസ്സേതും "ഏത്താവതാ ഏകാദസ ചിത്തക്ഖണാ അതീതാ ഹോന്തി, തഥാ പഞ്ചദസ ചിത്തക്ഖണാ അതീതാ ഹോന്തി, അഥാവസേസപഞ്ചചിത്തഏകചിത്തക്ഖണായുകേ തസ്മിം യേവാരമ്മണേ പടിസന്ധിചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീ"തി ദസ്സിതേന സോളസചിത്തക്ഖണായുകഭാവേന വിരുജ്ഝതി. ന ഹി സക്കാ "ഠിതിക്ഖണേ ഏവ രൂപം ആപാഥമാഗച്ഛതീ"തി വത്തും. തഥാ ഹി സതി ന രൂപസ്സ ഏകാദസ വാ പഞ്ചദസേവ വാ ചിത്തക്ഖണാ അതീതാ, അഥ ഖോ അതിരേകഏകാദസപഞ്ചദസചിത്തക്ഖണാ. തസ്മാ യദിപി പഞ്ചദ്വാരേ ഠിതിപ്പത്തമേവ രൂപം പസാദം ഘട്ടേതീതി യുജ്ജേയ്യ, മനോദ്വാരേ പന ഉപ്പാദക്ഖണേപി ആപാഥമാഗച്ഛതീതി ഇച്ഛിതബ്ബമേതം. ന ഹി മനോദ്വാരേ അതീതാദീസു കിഞ്ചി ആപാഥം നാഗച്ഛതീതി. മനോദ്വാരേ ച ഏവം വുത്തം "ഏകാദസ ചിത്തക്ഖണാ അതീതാ, അഥാവസേസപഞ്ചചിത്തക്ഖണായുകേ"തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൭).

യോ ചേത്ഥ ചിത്തസ്സ ഠിതിക്ഖണോ വുത്തോ, സോ ച അത്ഥി നത്ഥീതി വിചാരേതബ്ബോ. **ചിത്തയമകേ** (യമ॰ ൨.ചിത്തയമക.൧൦൨) ഹി "ഉപ്പന്നം ഉപ്പജ്ജമാനന്തി? ഭങ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പന്നം, നോ ച ഉപ്പജ്ജമാന"ന്തി ഏത്തകമേവ വുത്തം, ന വുത്തം "ഠിതിക്ഖണേ ഭങ്ഗക്ഖണേ ചാ"തി. തഥാ "നുപ്പജ്ജമാനം നുപ്പന്നന്തി? ഭങ്ഗക്ഖണേ നുപ്പജ്ജമാനം, നോ ച നുപ്പന്ന"ന്തി ഏത്തകമേവ വുത്തം, ന വുത്തം "ഠിതിക്ഖണേ ഭങ്ഗക്ഖണേ ചാ"തി. ഏവം "ന നിരുദ്ധം ന നിരുജ്ഝമാനം, ന നിരുജ്ഝമാനം ന നിരുദ്ധ"ന്തി ഏതേസം പരിപുണ്ണവിസ്സജ്ജനേ "ഉപ്പാദക്ഖണേ അനാഗതഞ്ചാ"തി വത്വാ "ഠിതിക്ഖണേ"തി അവചനം, അതിക്കന്തകാലവാരേ ച "ഭങ്ഗക്ഖണേ ചിത്തം ഉപ്പാദക്ഖണം വീതിക്കന്ത"ന്തി വത്വാ "ഠിതിക്ഖണേ"തി അവചനം ഠിതിക്ഖണാഭാവം ചിത്തസ്സ ദീപേതി. **സുത്തേസുപി** ഹി "ഠിതസ്സ അഞ്ഞഥത്തം പഞ്ഞായതീ"തി തസ്സേവ (സം॰ നി॰ ൩.൩൮; അ॰ നി॰ ൩.൪൭) ഏകസ്സ അഞ്ഞഥത്താഭാവതോ "യസ്സാ അഞ്ഞഥത്തം പഞ്ഞായതി, സാ സന്തതിഠിതീ"തി ന ന സക്കാ വത്തുന്തി, വിജ്ജമാനം വാ ഖണദ്വയസമങ്ഗിം ഠിതന്തി.

യോ ചേത്ഥ ചിത്തനിരോധക്ഖണേ രൂപുപ്പാദോ വുത്തോ, സോ ച വിചാരേതബ്ബോ "യസ്സ വാ പന സമുദയസച്ചം നിരുജ്ഝതി, തസ്സ ദുക്ഖസച്ചം ഉപ്പജ്ജതീതി? നോതി വുത്ത"ന്തി (യമ॰ ൧.സച്ചയമക.൧൩൬). യോ ച ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ രൂപനിരോധോ വുത്തോ, സോ ച വിചാരേതബ്ബോ "യസ്സ കുസലാ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തസ്സ അബ്യാകതാ ധമ്മാ നിരുജ്ഝന്തീതി? നോതിആദി (യമ॰ ൩.ധമ്മയമക.൧൬൬) വുത്ത"ന്തി. ന ച ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപമേവ സന്ധായ പടിക്ഖേപോ കതോതി സക്കാ വത്തും

ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാധികാരസ്സ അഭാവാ, അബ്യാകതസദ്ദസ്സ ച ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപേസ്വേവ അപ്പവത്തിതോ. യദി **സങ്ഖാരയമകേ** കായസങ്ഖാരസ്സ ചിത്തസങ്ഖാരേന സഹുപ്പാദേകനിരോധവചനതോ അബ്യാകത-സദ്ദേന ചിത്തസമുട്ഠാനമേവേത്ഥ ഗഹിതന്തി കാരണം വദേയ്യ, തമ്പി അകാരണം. ന ഹി തേന വചനേന അഞ്ഞരൂപാനം ചിത്തേന സഹുപ്പാദസഹനിരോധപടിക്ഖേപോ കതോ, നാപി നാനുപ്പാദനാനാനിരോധാനുജാനനം, നേവ ചിത്തസമുട്ഠാനതോ അഞ്ഞസ്സ അബ്യാകതഭാവനിവാരണഞ്ച കതം, തസ്മാ തഥാ അപ്പടിക്ഖിത്താനാനുഞ്ഞാതാനിവാരിതാബ്യാകതഭാവാനം സഹുപ്പാദസഹനിരോധാദികാനം കമ്മജാദീനം ഏതേന ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ നിരോധോ പടിക്ഖിത്തോതി ന സക്കാ കമ്മജാദീനം ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ നിരോധം വത്തും. യമകപാളിഅനുസ്സരണേ ച സതി ഉപ്പാദാനന്തരം ചിത്തസ്സ ഭിജ്ജമാനതാതി തസ്മിം ഖണേ ചിത്തം ന ച രൂപം സമുട്ഠാപേതി വിനസ്സമാനത്താ, നാപി ച അഞ്ഞസ്സ രൂപസമുട്ഠാപകസ്സ സഹായഭാവം ഗച്ഛതീതി പടിസന്ധിചിത്തേന സഹുപ്പന്നോ ഉതു തദനന്തരസ്സ ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ രൂപം സമുട്ഠാപേയ്യ. ഏവഞ്ച സതി രൂപാരൂപാനം ആദിമ്ഹി സഹ രൂപസമുട്ഠാപനതോ പുബ്ബാപരതോതി ഇദമ്പി നത്ഥി, അതിലഹുപരിവത്തഞ്ച ചിത്തന്തി യേന സഹുപ്പജ്ജതി, തം ചിത്തക്ഖണേ രൂപം ഉപ്പജ്ജമാനമേവാതി സക്കാ വത്തും. തേനേവ ഹി തം പടിസന്ധിതോ ഉദ്ധം അചിത്തസമുട്ഠാനാനം അത്തനാ സഹ ഉപ്പജ്ജമാനാനം ന കേനചി പച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി, തദനന്തരഞ്ച തം ഠിതിപ്പത്തന്തി തദനന്തരം ചിത്തം തസ്സ പച്ഛാജാതപച്ചയോ ഹോതി, ന സഹജാതപച്ചയോതി. യദി ഏവം ''യസ്സ കായസങ്ഖാരോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ വചീസങ്ഖാരോ നിരുജ്ഝതീതി? നോ''തി (യമ॰ ൨.സങ്ഖാരയമക.൭൨൨), വത്തബ്ബന്തി ചേ? ന, ചിത്തനിരോധക്ഖണേ രൂപുപ്പാദാരമ്ഭാഭാവതോതി. നിപ്പരിയായേന ഹി ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഏവ രൂപം ഉപ്പജ്ജമാനം ഹോതി, ചിത്തക്ഖണേ പന അവീതിവത്തേ തം അത്തനോ രൂപസമുട്ഠാപനപുരേജാതപച്ചയകിച്ചം ന കരോതി, അരൂപഞ്ച തസ്സ പച്ഛാജാതപച്ചയോ ന ഹോതീതി ഠിതിപ്പത്തിവിസേസാലാഭം സന്ധായ പരിയായേന ഇദം വുത്തന്തി.

തതോ പരം പനാതി ഏതസ്സ ''ഏത്ഥ പന യദേത''ന്തിആദികായപി സങ്ഗഹകഥായ നിട്ഠിതായ പുരിമകഥായ സന്നിട്ഠാനതോ ''തതോ പട്ഠായ കമ്മജരൂപപവേണീ ന പവത്തതീ''തി ഏതേന സഹ സമ്ബന്ധോതി ചുതിതോ പരന്തി അത്ഥോ.

രൂപം പന രൂപേന സഹാതിആദിനാ യഥാ അട്ഠകഥായം വുത്തം, തഥാ ഏകുപ്പാദേകനിരോധതാ രൂപാനം അരൂപേഹി, അരൂപാനം രൂപേഹി ച നത്ഥീതി കത്വാ രൂപാനം രൂപേഹേവ, അരൂപാനഞ്ച അരൂപേഹി യോജിതാ.

സരീരസ്സ രൂപം അവയവഭൂതന്തി അത്ഥോ, ഘനഭൂതോ പുഞ്ജഭാവോ **ഘനപുഞ്ജഭാവോ,** ന തിലമുഗ്ഗാദിപുഞ്ജാ വിയ സിഥിലസമ്ബന്ധനാനം പുഞ്ജോതി അത്ഥോ. **ഏകുപ്പാദാദിതാ**തി യഥാവുത്തേ തയോ പകാരേ ആഹ.

ഹേട്ഠാതി രൂപകണ്ഡവണ്ണനായം. **പരിനിപ്ഫന്നാവ ഹോന്തീ**തി വികാരരൂപാദീനഞ്ച രൂപകണ്ഡവണ്ണനായം പരിനിപ്ഫന്നതാപരിയായോ വുത്തോതി കത്വാ വുത്തം. പരിനിപ്ഫന്നനിപ്ഫന്നാനം കോ വിസേസോതി?

പുബ്ബന്താപരന്തപരിച്ഛിന്നോ പച്ചയേഹി നിപ്ഫാദിതോ തിലക്ഖണാഹതോ സഭാവധമ്മോ **പരിനിപ്ഫന്നോ, നിപ്ഫന്നോ** പന അസഭാവധമ്മോപി ഹോതി നാമഗ്ഗഹണസമാപജ്ജനാദിവസേന നിപ്ഫാദിയമാനോതി. **നിരോധസമാപത്തി പനാ**തി ഏതേന സബ്ബമ്പി ഉപാദാപഞ്ഞത്തിം തദേകദേസേന ദസ്സേതീതി വേദിതബ്ബം.

പകിണ്ണകകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കമാദിവിനിച്ഛയകഥാവണ്ണനാ

ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാതിആദിനാ പഠമം പഹാതബ്ബാ പഠമം വുത്താ, ദുതിയം പഹാതബ്ബാ ദുതിയന്തി അയം **പഹാനക്കമോ**. അനുപുബ്ബപണീതാ ഭൂമിയോ അനുപുബ്ബേന വവത്ഥിതാതി താസം വസേന ദേസനായ **ഭൂമിക്കമോ**. ''ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ''തിആദികോ (സം॰ നി॰ ൫.൩൭൨, ൩൮൨, ൩൮൩; വിഭ॰ ൩൫൫) ഏകക്ഖണേപി സതിപട്ഠാനാദിസമ്ഭവതോ **ദേസനാക്കമോവ**. ദാനകഥാദയോ അനുപുബ്ബുക്കംസതോ കഥിതാ, ഉപ്പത്തിആദിവവത്ഥാനാഭാവതോ പന ദാനാദീനം ഇധ ദേസനാക്കമവചനം. ദേസനാക്കമോതി ച യഥാവുത്തവവത്ഥാനാഭാവതോ അനേകേസം വചനാനം സഹ പവത്തിയാ അസമ്ഭവതോ യേന കേനചി പുബ്ബാപരിയേന ദേസേതബ്ബത്താ തേന തേനാധിപ്പായേന ദേസനാമത്തസ്സേവ കമോ വുച്ചതി. **അഭേദേന ഹീ**തി രൂപാദീനം ഭേദം അകത്വാ പിണ്ഡഗ്ഗഹണേനാതി അത്ഥോ. **ചക്ഖുആദീനമ്പി വിസയഭൂത**ന്തി ഏകദേസേന രൂപക്ഖന്ധം സമുദായഭൂതം വദതി. **ഏവ**ന്തി ഏത്ഥ വുത്തനയേനാതി അധിപ്പായോ. ''ഛദ്വാരാധിപതി രാജാ''തി (ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൨.ഏരകപത്തനാഗരാജവത്ഥു) ''മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ''തി (ധ॰ പ॰ ൧-൨) ച വചനതോ വിഞ്ഞാണം **അധിപതി**.

രൂപക്ഖന്ധേ **''സാസവം ഉപാദാനിയ''**ന്തി വചനം അനാസവാനം ധമ്മാനം സബ്ഭാവതോ രൂപക്ഖന്ധസ്സ തംസഭാവതാനിവത്തനത്ഥം, ന അനാസവരൂപനിവത്തനത്ഥന്തി. **അനാസവാവ ഖന്ധേസു വുത്താ**തി ഏത്ഥ അട്ഠാനപ്പയുത്തോ **ഏവ**-സദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ, അനാസവാ ഖന്ധേസ്വേവ വുത്താതി അത്ഥോ.

സബ്ബസങ്ഖതാനം സഭാഗേന ഏകജ്ഝം സങ്ഗഹോ **സബ്ബസങ്ഖതസഭാഗേകസങ്ഗഹോ**. സഭാഗസഭാഗേന ഹി സങ്ഗയ്ഹമാനാ സബ്ബസങ്ഖതാ ഫസ്സാദയോ പഞ്ചക്ഖന്ധാ ഹോന്തി. തത്ഥ രുപ്പനാദിസാമഞ്ഞേന സമാനകോട്ഠാസാ ''സഭാഗാ''തി വേദിതബ്ബാ. തേസു സങ്ഖതാഭിസങ്ഖരണകിച്ചം ആയൂഹനരസായ ചേതനായ ബലവന്തി സാ ''സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ''തി വുത്താ, അഞ്ഞേ ച രുപ്പനാദിവിസേസലക്ഖണരഹിതാ ഫസ്സാദയോ സങ്ഖതാഭിസങ്ഖരണസാമഞ്ഞേനാതി ദട്ഠബ്ബാ. ഫുസനാദയോ പന സഭാവാ വിസും ഖന്ധ-സദ്ദവചനീയാ ന ഹോന്തീതി ധമ്മസഭാവവിഞ്ഞുനാ തഥാഗതേന ഫസ്സഖന്ധാദയോ ന വുത്താതി ദട്ഠബ്ബാതി. ''യേ കേചി, ഭിക്ഖവേ, സമണാ വാ ബ്രാഹ്മണാ വാ സസ്സതവാദാ സസ്സതം ലോകഞ്ച പഞ്ഞപേന്തി അത്താനഞ്ച, സബ്ബേ തേ ഇമേയേവ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേ നിസ്സായ പടിച്ച, ഏതേസം വാ അഞ്ഞതര''ന്തിആദീനഞ്ച സുത്താനം വസേന അത്തത്തനിയഗാഹവത്ഥുസ്സ ഏതപരമതാ ദട്ഠബ്ബാ, ഏതേന ച വക്ഖമാനസുത്തവസേന ച ഖന്ധേ ഏവ നിസ്സായ പരിത്താരമ്മണാദിവസേന ന വത്തബ്ബാ ച ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി,

ഖന്ധനിബ്ബാനവജ്ജസ്സ സഭാവധമ്മസ്സ അഭാവതോതി വുത്തം ഹോതി. അഞ്ഞേസഞ്ച ഖന്ധ-സദ്ദവചനീയാനം സീലക്ഖന്ധാദീനം സബ്ഭാവതോ ന പഞ്ചേവാതി ഏതം ചോദനം നിവത്തേതുമാഹ **"അഞ്ഞേസഞ്ച തദവരോധതോ"**തി.

ദുക്ഖദുക്ഖവിപരിണാമദുക്ഖസങ്ഖാരദുക്ഖതാവസേന വേദനായ **ആബാധകത്തം** ദട്ഠബ്ബം. രാഗാദിസമ്പയുത്തസ്സ വിപരിണാമാദിദുക്ഖസ്സ ഇത്ഥിപുരിസാദിആകാരഗ്ഗാഹികാ തംതംസങ്കപ്പമൂലഭൂതാ സഞ്ഞാ **സമുട്ഠാനം.** രോഗസ്സ പിത്താദീനി വിയ ആസന്നകാരണം **സമുട്ഠാനം,** ഉതുഭോജനവേസമാദീനി വിയ മൂലകാരണം **നിദാനം**. ''ചിത്തസ്സങ്ഗഭൂതാ ചേതസികാ''തി ചിത്തം **ഗിലാനൂപമം** വുത്തം, സുഖസഞ്ഞാദിവസേന വേദനാകാരണായ ഹേതുഭാവതോ വേദനാഭോജനസ്സ ഛാദാപനതോ ച സഞ്ഞാ **അപരാധൂപമാ ബ്യഞ്ജനൂപമാ** ച, ''പഞ്ച വധകാ പച്ചത്ഥികാതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചന്നേതം ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം അധിവചന''ന്തി **ആസിവിസൂപമേ** (സം॰ നി॰ ൪.൨൩൮) വധകാതി വുത്താ, ''ഭാരോതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചന്നേതം ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം അധിവചന''ന്തി **ഭാരസുത്തേ** (സം॰ നി॰ ൩.൨൨) ഭാരാതി, ''അതീതംപാഹം അദ്ധാനം രൂപേന ഖജ്ജിം, സേയ്യഥാപാഹം ഏതരഹി പച്ചുപ്പന്നേന രൂപേന ഖജ്ജാമി, അഹഞ്ചേവ ഖോ പന അനാഗതം രൂപം അഭിനന്ദേയ്യം, അനാഗതേനപാഹം രൂപേന ഖജ്ജേയ്യം. സേയ്യഥാപേതരഹി ഖജ്ജാമീ''തിആദിനാ **ഖജ്ജനീയപരിയായേന** (സം॰ നി॰ ൩.൭൯) ഖാദകാതി , ''സോ അനിച്ചം രൂപം 'അനിച്ചം രൂപ'ന്തി യഥാഭൂതം നപ്പജാനാതീ''തിആദിനാ **യമകസുത്തേ** (സം॰ നി॰ ൩.൮൫) അനിച്ചാദികാതി. യദിപി ഇമസ്മിം വിഭങ്ഗേ അവിസേസേന ഖന്ധാ വുത്താ, ബാഹുല്ലേന പന ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം തദന്തോഗധാനം ദട്ഠബ്ബതാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാതി.

ദേസിതാദിച്ചബന്ധുനാതി ദേസിതം ആദിച്ചബന്ധുനാ, ദേസിതാനി വാ. ഗാഥാസുഖത്ഥം അനുനാസികലോപോ, നികാരലോപോ വാ കതോ.

ഗഹേതും ന സക്കാതി നിച്ചാദിവസേന ഗഹേതും ന യുത്തന്തി അത്ഥോ.

രൂപേന സണ്ഠാനേന ഫലകസദിസോ ദിസ്സമാനോ ഖരഭാവാഭാവാ ഫലകകിച്ചം ന കരോതീതി **"ന സക്കാ തം ഗഹേത്വാ ഫലകം വാ ആസനം വാ കാതു"**ന്തി ആഹ. **ന തഥാ തിട്ഠതീ**തി നിച്ചാദികാ ന ഹോതീതി അത്ഥോ, തണ്ഹാദിട്ഠീഹി വാ നിച്ചാദിഗ്ഗഹണവസേന ഉപ്പാദാദിഅനന്തരം ഭിജ്ജനതോ ഗഹിതാകാരാ ഹുത്വാ ന തിട്ഠതീതി അത്ഥോ. **കോടിസതസഹസ്സസങ്ഖ്യാ**തി ഇദം ന ഗണനപരിച്ഛേദദസ്സനം, ബഹുഭാവദസ്സനമേവ പനേതം ദട്ഠബ്ബം. **ഉദകജല്ലക**ന്തി ഉദകലസികം. യഥാ ഉദകതലേ ബിന്ദുനിപാതജനിതോ വാതോ ഉദകജല്ലകം സങ്കഡ്ഢിത്വാ പുടം കത്വാ പുപ്ഫുളം നാമ കരോതി, ഏവം വത്ഥുമ്ഹി ആരമ്മണാപാഥഗമനജനിതോ ഫസ്സോ അനുപച്ഛിന്നം കിലേസജല്ലം സഹകാരീപച്ചയന്തരഭാവേന സങ്കഡ്ഢിത്വാ വേദനം നാമ കരോതി. ഇദഞ്ച കിലേസേഹി മൂലകാരണഭൂതേഹി ആരമ്മണസ്സാദനഭൂതേഹി ച നിബ്ബത്തം വട്ടഗതവേദനം സന്ധായ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദേന വാ ചത്താരോ പച്ചയാ വുത്താ, ഊനേഹിപി പന ഉപ്പജ്ജതേവ.

നാനാലക്ഖണോതി വണ്ണഗന്ധരസഫസ്സാദീഹി നാനാസഭാവോ. മായായ ദസ്സിതം രൂപം **"മായാ"**തി ആഹ. പഞ്ചപി ഉപാദാനക്ഖന്ധാ

അസുഭാദിസഭാവാ ഏവ കിലേസാസുചിവത്ഥുഭാവാദിതോതി അസുഭാദിതോ ദട്ഠബ്ബാ ഏവ. തഥാപി കത്ഥചി കോചി വിസേസോ സുഖഗ്ഗഹണിയോ ഹോതീതി ആഹ **"വിസേസതോ ചാ"**തിആദി. തത്ഥ ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ ചതുവിപല്ലാസപ്പഹാനകരാതി തേസം ഗോചരഭാവേന രൂപക്ഖന്ധാദീസു അസുഭാദിവസേന ദട്ഠബ്ബതാ വുത്താ.

ഖന്ധേഹി ന വിഹഞ്ഞതി പരിവിദിതസഭാവത്താ. വിപസ്സകോപി ഹി തേസം വിപത്തിയം ന ദുക്ഖമാപജ്ജതി, ഖീണാസവേസു പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. തേ ഹി ആയതിമ്പി ഖന്ധേഹി ന ബാധീയന്തീതി . **കബളീകാരാഹാരം പരിജാനാതീ**തി ''ആഹാരസമുദയാ രൂപസമുദയോ''തി (സം॰ നി॰ ൩.൫൬-൫൭) വുത്തത്താ അജ്ഝത്തികരൂപേ ഛന്ദരാഗം പജഹന്തോ തസ്സ സമുദയഭൂതേ കബളീകാരാഹാരേപി ഛന്ദരാഗം പജഹതീതി അത്ഥോ, അയം പഹാനപരിഞ്ഞാ. അജ്ഝത്തികരൂപം പന പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ തസ്സ പച്ചയഭൂതം കബളീകാരാഹാരമ്പി പരിഗ്ഗണ്ഹാതീതി ഞാതപരിഞ്ഞാ. തസ്സ ച ഉദയവയാനുപസ്സീ ഹോതീതി തീരണപരിഞ്ഞാ ച യോജേതബ്ബാ. കാമരാഗഭൂതം അഭിജ്ഝം സന്ധായ **"അഭിജ്ഝാകായഗന്ഥ"**ന്തി ആഹ. അസുഭാനുപസ്സനായ ഹി കാമരാഗപ്പഹാനം ഹോതീതി. കാമരാഗമുഖേന വാ സബ്ബലോഭപ്പഹാനം വദതി. ''ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ''തി വുത്തത്താ ആഹാരപരിജാനനേ വുത്തനയേന ഫസ്സപരിജാനനഞ്ച യോജേതബ്ബം.

സുഖത്ഥമേവ ഭവപത്ഥനാ ഹോതീതി വേദനായ തണ്ഹം പജഹന്തോ **ഭവോഘം ഉത്തരതി**. സബ്ബം വേദനം ദുക്ഖതോ പസ്സന്തോ അത്തനോ പരേന അപുബ്ബം ദുക്ഖം ഉപ്പാദിതം, സുഖം വാ വിനാസിതം ന പസ്സതി, തതോ ''അനത്ഥം മേ അചരീ''തിആദിആഘാതവത്ഥുപ്പഹാനതോ **ബ്യാപാദകായഗന്ഥം ഭിന്ദതി**. ''സുഖബഹുലേ സുഗതിഭവേ സുദ്ധീ''തി ഗഹേത്വാ ഗോസീലഗോവതാദീഹി സുദ്ധിം പരാമസന്തോ സുഖപത്ഥനാവസേനേവ പരാമസതീതി വേദനായ തണ്ഹം പജഹന്തോ **സീലബ്ബതുപാദാനം ന ഉപാദിയതി**. മനോസഞ്ചേതനാ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോവ, സഞ്ഞാ പന തംസമ്പയുത്താതി സഞ്ഞാസങ്ഖാരേ അനത്തതോ പസ്സന്തോ മനോസഞ്ചേതനായ ഛന്ദരാഗം പജഹതി ഏവ, തഞ്ച പരിഗ്ഗണ്ഹാതി തീരേതി ചാതി **"സഞ്ഞം സങ്ഖാരേ... പേ॰... പരിജാനാതീ"**തി വുത്തം.

അവിജ്ജായ വിഞ്ഞാണേ ഘനഗ്ഗഹണം ഹോതീതി ഘനവിനിബ്ഭോഗം കത്വാ തം അനിച്ചതോ പസ്സന്തോ **അവിജ്ജോഘം ഉത്തരതി**. മോഹബലേനേവ സീലബ്ബതപരാമാസം ഹോതീതി തം പജഹന്തോ **സീലബ്ബതപരാമാസകായഗന്ഥം ഭിന്ദതി**.

> ''യഞ്ച ഖോ ഏതം, ഭിക്ഖവേ, വുച്ചതി ചിത്തം ഇതിപി മനോ ഇതിപി വിഞ്ഞാണം ഇതിപി, തത്രാസ്സുതവാ പുഥുജ്ജനോ നാലം നിബ്ബിന്ദിതും, നാലം വിരജ്ജിതും, നാലം വിമുച്ചിതും. തം കിസ്സ ഹേതു? ദീഘരത്തംഹേതം, ഭിക്ഖവേ, അസ്സുതവതോ പുഥുജ്ജനസ്സ അജ്ഝോസിതം മമായിതം പരാമട്ഠം 'ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ''തി (സം॰ നി॰ ൨.൬൧) -

വചനതോ വിഞ്ഞാണം നിച്ചതോ പസ്സന്തോ ദിട്ഠുപാദാനം ഉപാദിയതീതി അനിച്ചതോ പസ്സന്തോ തം ന ഉപാദിയതീതി.

കമാദിവിനിച്ഛയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൩൪. ഏവം യാ ഏകവിധാദിനാ വുത്തവേദനാനം ഭൂമിവസേന ജാനിതബ്ബതാ, തം വത്വാ പുന സമ്പയുത്തതോ ദസ്സിതതാദിജാനിതബ്ബപ്പകാരം വത്തുമാഹ **"അപി ചാ"**തിആദി. **അട്ഠവിധേന തത്ഥാതി തത്ഥ**-സദ്ദസ്സ സത്തവിധഭേദേനേവ യോജനാ ഛബ്ബിധഭേദേന യോജനായ സതി അട്ഠവിധത്താഭാവതോ.

പൂരണത്ഥമേവ വുത്തോതി ദസവിധതാപൂരണത്ഥമേവ വുത്തോ, ന നവവിധഭേദേ വിയ നയദാനത്ഥം. കസ്മാ? തത്ഥ നയസ്സ ദിന്നത്താ. ഭിന്ദിതബ്ബസ്സ ഹി ഭേദനം നയദാനം, തഞ്ച തത്ഥ കതന്തി. യഥാ ച കുസലത്തികോ, ഏവം "കായസമ്ഫസ്സജാ വേദനാ അത്ഥി സുഖാ, അത്ഥി ദുക്ഖാ"തി ഇദമ്പി പൂരണത്ഥമേവാതി ദീപിതം ഹോതി അട്ഠവിധഭേദേ നയസ്സ ദിന്നത്താ.

പുബ്ബേ ഗഹിതതോ അഞ്ഞസ്സ ഗഹണം വഡ്ഢനം ഗഹണവഡ്ഢനവസേന, ന പുരിമഗഹിതേ ഠിതേ അഞ്ഞുപചയവസേന. വഡ്ഢന-സദ്ദോ വാ ഛേദനത്ഥോ കേസവഡ്ഢനാദീസു വിയാതി പുബ്ബേ ഗഹിതസ്സ അഗ്ഗഹണം ഛിന്ദനം വഡ്ഢനം, ദുകതികാനം ഉഭയേസം വഡ്ഢനം ഉഭയവഡ്ഢനം, ഉഭയതോ വാ പവത്തം വഡ്ഢനം ഉഭയവഡ്ഢനം, തദേവ ഉഭതോവഡ്ഢനകം, തേന നയനീഹരണം **ഉഭതോവഡ്ഢനകനീഹാരോ**. വഡ്ഢനകനയോ വാ വഡ്ഢനകനീഹാരോ, ഉഭയതോ പവത്തോ വഡ്ഢനകനീഹാരോ **ഉഭതോവഡ്ഢനകനീഹാരോ**. തത്ഥ ദുകമൂലകതികമൂലകഉഭതോവഡ്ഢനകേസു ദുവിധതിവിധഭേദാനംയേവ ഹി വിസേസോ. അഞ്ഞേ ഭേദാ അവിസിട്ഠാ, തഥാപി പഞ്ഞാപ്പഭേദജനനത്ഥം ധമ്മവിതക്കേന ഞാതിവിതക്കാദിനിരത്ഥകവിതക്കനിവാരണത്ഥം ഇമഞ്ച പാളിം വിതക്കേന്തസ്സ ധമ്മുപസംഹിതപാമോജ്ജജനനത്ഥം ഏകേകസ്സ വാരസ്സ ഗഹിതസ്സ നിയ്യാനമുഖഭാവതോ ച ദുവിധതിവിധഭേദനാനത്തവസേന ഇതരേപി ഭേദാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ അഞ്ഞമഞ്ഞാപേക്ഖേസു ഏകസ്സ വിസേസേന ഇതരേസമ്പി വിസിട്ഠഭാവതോ. ന കേവലം ഏകവിധോവ, അഥ ഖോ ദുവിധോ ച. ന ച ഏകദുവിധോവ, അഥ ഖോ തിവിധോപി. നാപി ഏക... പേ... നവവിധോവ, അഥ ഖോ ദസവിധോപീതി ഹി ഏവഞ്ച തേ ഭേദാ അഞ്ഞമഞ്ഞാപേക്ഖാ, തസ്മാ ഏകോ ഭേദോ വിസിട്ഠോ അത്തനാ അപേക്ഖിയമാനേ, അത്താനഞ്ച അപേക്ഖമാനേ അഞ്ഞഭേദേ വിസേസേതീതി തസ്സ വസേന തേപി വത്തബ്ബതം അരഹന്തീതി വുത്താതി ദട്ഠബ്ബാ.

സത്തവിധേനാതിആദയോ അഞ്ഞപ്പഭേദനിരപേക്ഖാ കേവലം ബഹുപ്പകാരതാദസ്സനത്ഥം വുത്താതി സബ്ബേഹി തേഹി പകാരേഹി **"ബഹുവിധേന വേദനാക്ഖന്ധം ദസ്സേസീ"**തി വുത്തം. മഹാവിസയോ രാജാ വിയ സവിസയേ ഭഗവാപി **മഹാവിസയതായ** അപ്പടിഹതോ **യഥാ യഥാ ഇച്ഛതി, തഥാ തഥാ ദേസേതും സക്കോതി** സബ്ബഞ്ഞുതാനാവരണഞാണയോഗതോതി അത്ഥോ. ദുകേ വത്വാ തികാ വുത്താതി തികാ ദുകേസു പക്ഖിത്താതി യുത്തം, ദുകാ

പന കഥം തികേസു പക്ഖിത്താതി? പരതോ വുത്തേപി തസ്മിം തസ്മിം തികേ അപേക്ഖകാപേക്ഖിതബ്ബവസേന ദുകാനം യോജിതത്താ.

കിരിയമനോധാതു ആവജ്ജനവസേന ലബ്ഭതീതി വുത്തം, ആവജ്ജനാ പന ചക്ഖുസമ്ഫസ്സപച്ചയാ ന ഹോതി. ന ഹി സമാനവീഥിയം പച്ഛിമോ ധമ്മോ പുരിമസ്സ കോചി പച്ചയോ ഹോതി. യേ ച വദന്തി ''ആവജ്ജനവേദനാവ ചക്ഖുസങ്ഘട്ടനായ ഉപ്പന്നത്താ ഏവം വുത്താ''തി, തഞ്ച ന യുത്തം. ന ഹി ''ചക്ഖുരൂപപടിഘാതോ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സോ''തി കത്ഥചി സുത്തേ വാ അട്ഠകഥായം വാ വുത്തം. യദി സോ ച ചക്ഖുസമ്ഫസ്സോ സിയാ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസഹജാതാപി വേദനാ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സപച്ചയാതി സാ ഇധ അട്ഠകഥായം ന വജ്ജേതബ്ബാ സിയാ. പാളിയഞ്ച ''ചക്ഖുസമ്ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ അത്ഥി അബ്യാകതാ''തി ഏത്ഥ സങ്ഗഹിതത്താ പുന ''ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ വേദനാ''തി ന വത്തബ്ബം സിയാതി. അയം പനേത്ഥാധിപ്പായോ - ആവജ്ജനവേദനം വിനാ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സസ്സ ഉപ്പത്തി നത്ഥീതി തദുപ്പാദികാ സാ തപ്പയോജനത്താ പരിയായേന ചക്ഖുസമ്ഫസ്സപച്ചയാതി വത്തും യുത്താതി, നിപ്പരിയായേന പന ചക്ഖുസമ്ഫസ്സസ്സ പരതോവ വേദനാ ലബ്ഭന്തി.

ചതുത്തിംസചിത്തുപ്പാദവസേനാതി ഏത്ഥ രൂപാരൂപാവചരാനം അഗ്ഗഹണം തേസം സയമേവ മനോദ്വാരഭൂതത്താ. സബ്ബഭവങ്ഗമനോ ഹി മനോദ്വാരം, ചുതിപടിസന്ധിയോ ച തതോ അനഞ്ഞാതി. ഇമസ്മിം പന ചതുവീസതിവിധഭേദേ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സപച്ചയാദികുസലാദീനം സമാനവീഥിയം ലബ്ഭമാനതാ അട്ഠകഥായം വുത്താ, പാളിയം പന ഏകൂനവീസതിചതുവീസതികാ സങ്ഖിപിത്വാ ആഗതാതി ''ചക്ഖുസമ്ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാക്ഖന്ധോ അത്ഥി അനുപാദിന്നഅനുപാദാനിയോ അസംകിലിട്ഠഅസംകിലേസികോ അവിതക്കഅവിചാരോ''തിആദിനാ നാനാവീഥിഗതാനം ലബ്ഭമാനതായ വുത്തത്താ കുസലത്തികസ്സപി നാനാവീഥിയം ലബ്ഭമാനതാ യോജേതബ്ബാ. അട്ഠകഥായം പന സമാനവീഥിയം ചക്ഖുസമ്ഫസ്സപച്ചയാദികതാ ഏകന്തികാതി കത്വാ ഏത്ഥ ലബ്ഭമാനതാ ദസ്സിതാ, ന പന അസമാനവീഥിയം ലബ്ഭമാനതാ പടിക്ഖിത്താ. തേനേവ **''താനി സത്തവിധാദീസു യത്ഥ കത്ഥചി ഠത്വാ കഥേതും വട്ടന്തീ''**തി ആഹ. ന ഹി സമാനവീഥിയംയേവ ഉപനിസ്സയകോടിസമതിക്കമഭാവനാഹി ലബ്ഭമാനതാ ഹോതി. തിധാപി ച ലബ്ഭമാനതം സന്ധായ **''യത്ഥ കത്ഥചി ഠത്വാ കഥേതും വട്ടന്തീ''**തി വുച്ചതി.

ഏതാനീതി യഥാദസ്സിതാനി കുസലാദീനി ചിത്താനി വദതി, വേദനാനിദ്ദേസേപി ച ഏതസ്മിം പുബ്ബങ്ഗമസ്സ ചിത്തസ്സ വസേന കഥേതും സുഖന്തി ചിത്തസമ്ബന്ധോ കതോ. തേനേവ പന ചിത്താനി സത്തവിധഭേദേ തികഭൂമിവസേന, ചതുവീസതിവിധഭേദേ ദ്വാരതികവസേന, തിംസവിധഭേദേ ദ്വാരഭൂമിവസേന, ബഹുവിധഭേദേ ദ്വാരതികഭൂമിവസേന ദീപിതാനീതി **''തേസു യത്ഥ കത്ഥചി ഠത്വാ കഥേതും വട്ടന്തീ''**തി വുത്തം. കുസലാദീനം ദീപനാ കാമാവചരാദിഭൂമിവസേന കാതബ്ബാ, താ ച ഭൂമിയോ തിംസവിധഭേദേ സയമേവാഗതാ, ന ച സത്തവിധഭേദേ വിയ ദ്വാരം അനാമട്ഠം, അതിബ്യത്താ ച ഏത്ഥ സമാനാസമാനവീഥീസു ലബ്ഭമാനതാതി **തിംസവിധേ...പേ... സുഖദീപനാനി ഹോന്തീ''**തി വുത്തം. കസ്മാ പന തിംസവിധസ്മിംയേവ ഠത്വാ

ദീപയിംസു, നനു ദ്വാരതികഭൂമീനം ആമട്ഠത്താ ബഹുവിധഭേദേ ഠത്വാ ദീപേതബ്ബാനീതി? ന, ദീപേതബ്ബട്ഠാനാതിക്കമതോ. സത്തവിധഭേദോ ഹി ദ്വാരസ്സ അനാമട്ഠത്താ ദീപനായ അട്ഠാനം, ചതുവീസതിവിധഭേദേ ആമട്ഠദ്വാരതികാ ന ഭൂമിയോ അപേക്ഖിത്വാ ഠപിതാ, തിംസവിധഭേദേ ആമട്ഠദ്വാരഭൂമിയോ വുത്താ. യേ ച ഠപിതാ, തേ ചേത്ഥ തികാ അപേക്ഖിതബ്ബരഹിതാ കേവലം ഭൂമീഹി സഹ ദീപേതബ്ബാവ. തേനേദം ദീപനായ ഠാനം, തദതിക്കമേ പന ഠാനാതിക്കമോ ഹോതീതി.

ഉപനിസ്സയകോടിയാതി എത്ഥ "സദ്ധം ഉപനിസ്സായ ദാനം ദേതീ"തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൨൩) നാനാവീഥിയം പകതൂപനിസ്സയോ വുത്തോതി ഏകവീഥിയം കുസലാദീനം ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദയോ തദഭാവേ അഭാവതോ ജാതി വിയ ജരാമരണസ്സ ഉപനിസ്സയലേസേന പച്ചയോതി വത്തും യുജ്ജേയ്യ, ഇധ പന "കസിണരൂപദസ്സനഹേതുഉപ്പന്നാ പരികമ്മാദിവേദനാ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സപച്ചയാ"തി വക്ഖതി, തസ്മാ നാനാവീഥിയം ഗതാനി ഏതാനി ചിത്താനി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സപച്ചയാ ലബ്ഭമാനാനീതി ന ഉപനിസ്സയലേസോ ഉപനിസ്സയകോടി, ബലവബലവാനം പന പരികമ്മാദീനം ഉപനിസ്സയാനം സബ്ബേസം ആദിഭൂതോ ഉപനിസ്സയോ ഉപനിസ്സയകോടി. "വാലകോടി ന പഞ്ഞായതീ"തിആദീസു വിയ ഹി ആദി, അവയവോ വാ കോടി. കസിണരൂപദസ്സനതോ പഭുതി ച കാമാവചരകുസലാദീനം വേദനാനം ഉപനിസ്സയോ പവത്തോതി തം ദസ്സനം ഉപനിസ്സയകോടി. പരികമ്മാദീനി വിയ വാ ന ബലവഉപനിസ്സയോ ദസ്സനന്തി തസ്സ ഉപനിസ്സയന്തഭാവേന ഉപനിസ്സയകോടിതാ വുത്താ. ഘാനാദിദ്വാരേസു തീസു ഉപനിസ്സയകോടിയാ ലബ്ഭമാനത്താഭാവം വദന്തോ ഇധ സമാനവീഥി ന ഗഹിതാതി ദീപേതി. ദസ്സനസവനാനി വിയ ഹി കസിണപരികമ്മാദീനം ഘായനാദീനി ഉപനിസ്സയാ ന ഹോന്തീതി തദലാഭോ ദീപിതോതി. യദിപി വായോകസിണം ഫുസിത്വാപി ഗഹേതബ്ബം, പുരിമേന പന സവനേന വിനാ തം ഫുസനം സയമേവ മൂലുപനിസ്സയോ യേഭുയ്യേന ന ഹോതീതി തസ്സ ഉപനിസ്സയകോടിതാ ന വുത്താ.

അജ്ഝാസയേന സമ്പത്തിഗതോ **അജ്ഝാസയസമ്പന്നോ,** സമ്പന്നജ്ഝാസയോതി വുത്തം ഹോതി. **വത്തപ്പടിവത്ത**ന്തി ഖുദ്ദകഞ്ചേവ മഹന്തഞ്ച വത്തം, പുബ്ബേ വാ കതം **വത്തം,** പച്ഛാ കതം **പടിവത്തം. ഏവം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണ**ന്തി ആദിമ്ഹി ഉപ്പന്നം ആഹ, തതോ പരം ഉപ്പന്നാനിപി പന കസിണരൂപദസ്സനകല്യാണമിത്തദസ്സനസംവേഗവത്ഥുദസ്സനാദീനി ഉപനിസ്സയപച്ചയാ ഹോന്തിയേവാതി. തേന തദുപനിസ്സയം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ദസ്സേതീതി വേദിതബ്ബം.

യഥാഭൂതസഭാവാദസ്സനം **അസമപേക്ഖനാ**. "അസ്മീ"തി രൂപാദീസു **വിനിബന്ധസ്സ**. സഭാവന്തരാമസനവസേന **പരാമട്ഠസ്സ,** പരാമട്ഠവതോതി അത്ഥോ. ആരമ്മണാധിഗഹണവസേന അനു അനു ഉപ്പജ്ജനധമ്മതായ ഥിരഭാവകിലേസസ്സ **ഥാമഗതസ്സ,** അപ്പഹീനകാമരാഗാദികസ്സ വാ. **പരിഗ്ഗഹേ ഠിതോ**തി വീമംസായ ഠിതോ. എത്ഥ ച **അസമപേക്ഖനായാ**തിആദിനാ മോഹാദീനം കിച്ചേന പാകടേന തേസം ഉപ്പത്തിവസേന വിചാരണാ ദട്ഠബ്ബാ. രൂപദസ്സനേന ഉപ്പന്നകിലേസസമതിക്കമവസേന പവത്താ രൂപദസ്സനഹേതുകാ ഹോതീതി **"ചക്ഖുസമ്ഫസ്സപച്ചയാ നാമ ജാതാ"**തി ആഹ. എത്ഥ ച

ചക്ഖുസമ്ഫസ്സസ്സ ചതുഭൂമികവേദനായ ഉപനിസ്സയഭാവോ ഏവ പകാരന്തരേന കഥിതോ, തഥാ "ഭാവനാവസേനാ"തി ഏത്ഥ ച.

കലാപസമ്മസനേന **തീണി ലക്ഖണാനി ആരോപേത്വാ** ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാദികായ **വിപസ്സനാപടിപാടിയാ** ആദിമ്ഹി രൂപാരമ്മണപരിഗ്ഗഹേന രൂപാരമ്മണം സമ്മസിത്വാ, തംമൂലകം വാ സബ്ബം സമ്മസനം ആദിഭൂതേ രൂപാരമ്മണേ പവത്തതീതി കത്വാ ആഹ **"രൂപാരമ്മണം സമ്മസിത്വാ"**തി. ഏത്ഥ ച നാമരൂപപരിഗ്ഗഹാദി സബ്ബം സമ്മസനം **ഭാവനാ**തി വേദിതബ്ബാ. **രൂപാരമ്മണം സമ്മസിത്വാ**തി ച യഥാവുത്തചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണഭൂതം രൂപാരമ്മണം വുത്തം, ന യം കിഞ്ചി. ആരമ്മണേന ഹി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സം ദസ്സേതീതി. ഏവം "രൂപാരമ്മണേ ഉപ്പന്നം കിലേസ"ന്തി ഏത്ഥാപി വേദിതബ്ബം.

ഇദം ഫോട്ഠബ്ബം കിംനിസ്സിതന്തി ചക്ഖുദ്വാരേ വിയ യോജനായ യഥാസമ്ഭവം ആപോധാതുയാ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ ച വസേന മഹാഭൂതനിസ്സിതതാ യോജേതബ്ബാ.

ജാതി...പേ॰... ബലവപച്ചയോ ഹോതീതി യഥാവുത്താനം ഭയതോ ദിസ്സമാനാനം ജാതിആദീനം ബലവപച്ചയഭാവേന തേസം ഭയതോ ദസ്സനേന സഹജാതസ്സ മനോസമ്ഫസ്സസ്സ, തസ്സ വാ ദസ്സനസ്സ ദ്വാരഭൂതസ്സ ഭവങ്ഗമനോസമ്ഫസ്സസ്സ ബലവപച്ചയഭാവം ദസ്സേതി.

ധമ്മാരമ്മണേതി ന പുബ്ബേ വുത്തേ ജാതിആദിആരമ്മണേവ, അഥ ഖോ സബ്ബസ്മിം രാഗാദിവത്ഥുഭൂതേ ധമ്മാരമ്മണേ. **വത്ഥുനിസ്സിത**ന്തി ഏത്ഥ വേദനാദിസങ്ഖാതസ്സ ധമ്മാരമ്മണേകദേസസ്സ പരിഗ്ഗഹമുഖേന ധമ്മാരമ്മണപരിഗ്ഗഹം ദസ്സേതി.

മനോസമ്ഫസ്സോതി വിഞ്ഞാണം സമ്ഫസ്സസ്സ കാരണഭാവേന ഗഹിതം, തദേവ അത്തനോ ഫലസ്സേവ ഫലഭാവേന വത്തും ന യുത്തം കാരണഫലസങ്കരഭാവേന സോതൂനം സമ്മോഹജനകത്താതി ആഹ **"ന ഹി സക്കാ വിഞ്ഞാണം മനോസമ്ഫസ്സജന്തി നിദ്ദിസിതു"**ന്തി, ന പന വിഞ്ഞാണസ്സ മനോസമ്ഫസ്സേന സഹജാതഭാവസ്സ അഭാവാ. യസ്മാ വാ യഥാ "തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪; ൩.൪൨൦, ൪൨൫-൪൨൬; സം॰ നി॰ ൪.൬൦) വചനതോ ഇന്ദ്രിയവിസയാ വിയ വിഞ്ഞാണമ്പി ഫസ്സസ്സ വിസേസപച്ചയോ, ന തഥാ ഫസ്സോ വിഞ്ഞാണസ്സ, തസ്മാ ഇന്ദ്രിയവിസയാ വിയ വിഞ്ഞാണമ്പി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാദിവചനം ന അരഹതീതി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാദിഭാവോ ന കതോതി വേദിതബ്ബോ.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ

൧൫൦. ചിത്തുപ്പാദരൂപവസേന തം തം സമുദായം ഏകേകം ധമ്മം കത്വാ **"പഞ്ചപണ്ണാസ കാമാവചരധമ്മേ"**തി ആഹ. **രജ്ജന്തസ്സാ**തിആദീസു രാഗാദയോ ഛസു ദ്വാരേസു സീലാദയോ ച പഞ്ച സംവരാ യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബാ, സമ്മസനം പന മനോദ്വാരേ ഏവ. രൂപാരൂപാവചരധമ്മേസു

അഭിജ്ഝാദോമനസ്സാദിഉപ്പത്തി അത്ഥീതി തതോ സതിസംവരോ ഞാണവീരിയസംവരാ ച യഥായോഗം യോജേതബ്ബാ. പരിഗ്ഗഹവചനേന സമ്മസനപച്ചവേക്ഖണാനി സങ്ഗണ്ഹാതി. **തേയേവാ**തി ചത്താരോ ഖന്ധാ വുത്താ.

സമാനേ ദേസിതബ്ബേ ദേസനാമത്തസ്സ പരിവട്ടനം **പരിവട്ടോ**. തീസുപി പരിവട്ടേസു കത്ഥചി കിഞ്ചി ഊനം അധികം വാ നത്ഥീതി കത്വാ ആഹ **"ഏകോവ പരിച്ഛേദോ"**തി.

പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഖന്ധവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ആയതനവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ

൧൫൨. വിസേസതോതി ആയതന-സദ്ദത്ഥോ വിയ അസാധാരണതോ ചക്ഖാദിസദ്ദത്ഥതോതി അത്ഥോ. **അസ്സാദേതീ**തി ചക്ഖതി-സദ്ദോ ''മധും ചക്ഖതി ബ്യഞ്ജനം ചക്ഖതീ''തി രസസായനത്ഥോ അത്ഥീതി തസ്സ വസേന അത്ഥം വദതി. ''ചക്ഖും ഖോ, മാഗണ്ഡിയ, രൂപാരാമം രൂപരതം രൂപസമ്മുദിത''ന്തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൦൯) വചനതോ ചക്ഖു രൂപം അസ്സാദേതി. സതിപി സോതാദീനം സദ്ദാരമ്മണാദിരതിഭാവേ നിരുള്ഹത്താ ചക്ഖുമ്ഹിയേവ ചക്ഖു-സദ്ദോ പവത്തതി പദുമാദീസു പങ്കജാദിസദ്ദാ വിയാതി ദട്ഠബ്ബം. **വിഭാവേതി ചാ**തി സദ്ദലക്ഖണസിദ്ധസ്സ ചക്ഖതി-സദ്ദസ്സ വസേന അത്ഥം വദതി. ചക്ഖതീതി ഹി ആചിക്ഖതി, അഭിബ്യത്തം വദതീതി അത്ഥോ. നയനസ്സ ച വദന്തസ്സ വിയ സമവിസമവിഭാവനമേവ ആചിക്ഖനന്തി കത്വാ ആഹ **''വിഭാവേതി ചാതി അത്ഥോ''**തി. അനേകത്ഥത്താ വാ ധാതൂനം വിഭാവനത്ഥതാ ചക്ഖു-സദ്ദസ്സ ദട്ഠബ്ബാ. രത്തദുട്ഠാദികാലേസു കകണ്ടകരൂപം വിയ ഉദ്ദരൂപം വിയ ച **വണ്ണവികാരം ആപജ്ജമാനം** രൂപം **ഹദയങ്ഗതഭാവം രൂപയതി** രൂപമിവ പകാസം കരോതി, സവിഗ്ഗഹമിവ കത്വാ ദസ്സേതീതി അത്ഥോ. വിത്ഥാരണം വാ രൂപ-സദ്ദസ്സ അത്ഥോ, വിത്ഥാരണഞ്ച പകാസനമേവാതി ആഹ **''പകാസേതീ''**തി. അനേകത്ഥത്താ വാ ധാതൂനം പകാസനത്ഥോയേവ രൂപ-സദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ, വണ്ണവാചകസ്സ രൂപ-സദ്ദസ്സ **രൂപയതീ**തി നിബ്ബചനം, രൂപവാചകസ്സ രുപ്പതീതി അയം വിസേസോ.

ഉദാഹരീയതീതി വുച്ചതീതി-അത്ഥേ വചനമേവ ഗഹിതം സിയാ, ന ച വചന-സദ്ദോയേവ ഏത്ഥ സദ്ദോ, അഥ ഖോ സബ്ബോപി സോതവിഞ്ഞേയ്യോതി **സപ്പതീ**തി സകേഹി പച്ചയേഹി സപ്പീയതി സോതവിഞ്ഞേയ്യഭാവം ഗമീയതീതി അത്ഥോ. **സൂചയതീ**തി അത്തനോ വത്ഥും ഗന്ധവസേന അപാകടം ''ഇദം സുഗന്ധം ദുഗ്ഗന്ധ''ന്തി പകാസേതി, പടിച്ഛന്നം വാ പുപ്ഫാദിവത്ഥും ''ഏത്ഥ പുപ്ഫം അത്ഥി ചമ്പകാദി, ഫലമത്ഥി അമ്ബാദീ''തി പേസുഞ്ഞം കരോന്തം വിയ ഹോതീതി അത്ഥോ. രസഗ്ഗഹണമൂലകത്താ ആഹാരജ്ഝോഹരണസ്സ ജീവിതഹേതുമ്ഹി ആഹാരരസേ നിന്നതായ **ജീവിതം അവ്ഹായതീ**തി ജിവ്ഹാ വുത്താ നിരുത്തിലക്ഖണേന. **കുച്ഛിതാനം സാസവധമ്മാനം ആയോ**തി വിസേസേന **കായോ** വുത്തോ അനുത്തരിയഹേതുഭാവം അനാഗച്ഛന്തേസു കാമരാഗനിദാനകമ്മജനിതേസു കാമരാഗസ്സ ച വിസേസപച്ചയേസു ഘാനജിവ്ഹാകായേസു കായസ്സ വിസേസതരസാസവപച്ചയത്താ. തേന ഹി ഫോട്ഠബ്ബം അസ്സാദേന്താ സത്താ മേഥുനമ്പി സേവന്തി. **ഉപ്പത്തിദേസോ**തി ഉപ്പത്തികാരണന്തി അത്ഥോ. കായിന്ദ്രിയവത്ഥുകാ വാ ചത്താരോ ഖന്ധാ ബലവകാമാസവാദിഹേതുഭാവതോ വിസേസേന **''സാസവാ''**തി വുത്താ, തേസം ഉപ്പജ്ജനട്ഠാനന്തി അത്ഥോ. **അത്തനോ ലക്ഖണം ധാരയന്തീ**തി യേ വിസേസലക്ഖണേന ആയതനസദ്ദപരാ വത്തബ്ബാ, തേ ചക്ഖാദയോ തഥാ വുത്താതി അഞ്ഞേ മനോഗോചരഭൂതാ ധമ്മാ സാമഞ്ഞലക്ഖണേനേവ ഏകായതനത്തം ഉപനേത്വാ വുത്താ. ഓളാരികവത്ഥാരമ്മണമനനസങ്ഖാതേഹി വിസയവിസയിഭാവേഹി പുരിമാനി പാകടാനീതി തഥാ അപാകടാ ച അഞ്ഞേ മനോഗോചരാ ന അത്തനോ സഭാവം ന ധാരേന്തീതി ഇമസ്സത്ഥസ്സ ദീപനത്ഥോ ധമ്മ-സദ്ദോതി.

വായമന്തീതി അത്തനോ കിച്ചം കരോന്തിച്ചേവ അത്ഥോ. ഇമസ്മിഞ്ച അത്ഥേ ആയതന്തി എത്ഥാതി ആയതനന്തി അധികരണത്ഥോ ആയതന-സദ്ദോ, ദുതിയതതിയേസു കത്തുഅത്ഥോ. **തേ ചാ**തി ചിത്തചേതസികധമ്മേ. തേ ഹി തംതംദ്വാരാരമ്മണേസു ആയന്തി ആഗച്ഛന്തി പവത്തന്തീതി **ആയാ**തി. **വിത്ഥാരേന്തീ**തി പുബ്ബേ അനുപ്പന്നത്താ ലീനാനി അപാകടാനി പുബ്ബന്തതോ ഉദ്ധം പസാരേന്തി പാകടാനി കരോന്തി ഉപ്പാദേന്തീതി അത്ഥോ.

രുള്ഹീവസേന ആയതന-സദ്ദസ്സത്ഥം വത്തും **"അപി ചാ"**തിആദി ആരദ്ധം. **തം നിസ്സിതത്താ**തി എത്ഥ മനോ മനോവിഞ്ഞാണാദീനം ചിത്തചേതസികാനം നിസ്സയപച്ചയോ ന ഹോതീതി തസ്സ നേസം ദ്വാരഭാവോ നിസ്സയഭാവോതി ദട്ഠബ്ബോ. **അത്ഥതോ**തി വചനത്ഥതോ, ന വചനീയത്ഥതോ. വചനത്ഥോ ഹേത്ഥ വുത്തോ "ചക്ഖതീ"തിആദിനാ, ന വചനീയത്ഥോ "യം ചക്ഖു ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം ഉപാദായ പസാദോ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൬൩൭) വിയാതി.

താവത്വതോതി അനൂനാധികഭാവം ദസ്സേതി. തത്ഥ ദ്വാദസായതനവിനിമുത്തസ്സ കസ്സചി ധമ്മസ്സ അഭാവാ അധികഭാവതോ ചോദനാ നത്ഥി, സലക്ഖണധാരണം പന സബ്ബേസം സാമഞ്ഞലക്ഖണന്തി ഊനചോദനാ സമ്ഭവതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ചക്ഖാദയോപി ഹീ"**തിആദി. **അസാധാരണ**ന്തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം അസാധാരണം. സതിപി അസാധാരണാരമ്മണഭാവേ ചക്ഖാദീനം ദ്വാരഭാവേന ഗഹിതത്താ ധമ്മായതനേ അഗ്ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. ദ്വാരാരമ്മണഭാവേഹി വാ അസാധാരണതം സന്ധായ **"അസാധാരണ"**ന്തി വുത്തം.

യേഭുയ്യസഹുപ്പത്തിആദീഹി ഉപ്പത്തിക്കമാദിഅയുത്തി യോജേതബ്ബാ. **അജ്ഝത്തികേസു ഹീ**തി എതേന അജ്ഝത്തികഭാവേന വിസയിഭാവേന ച അജ്ഝത്തികാനം പഠമം ദേസേതബ്ബതം ദസ്സേതി. തേസു ഹി പഠമം ദേസേതബ്ബേസു പാകടത്താ പഠമതരം ചക്ഖായതനം ദേസിതന്തി. **തതോ ഘാനായതനാദീനീ**തി എത്ഥ ബഹൂപകാരത്താഭാവേന ചക്ഖുസോതേഹി പുരിമതരം അദേസേതബ്ബാനി സഹ വത്തും അസക്കുണേയ്യത്താ എകേന കമേന ദേസേതബ്ബാനീതി ഘാനാദിക്കമേന ദേസിതാനീതി അധിപ്പായോ. അഞ്ഞഥാപി ഹി ദേസിതേസു ന ന സക്കാ ചോദേതും, ന ച സക്കാ സോധേതബ്ബാനി ന ദേസേതുന്തി. ഗോചരോ വിസയോ എതസ്സാതി **ഗോചരവിസയോ,** മനോ. കസ്സ പന ഗോചരോ എതസ്സ വിസയോതി? ചക്ഖാദീനം പഞ്ചന്നമ്പി. **വിഞ്ഞാണുപ്പത്തികാരണവവത്ഥാനതോ**തി എതേന ച ചക്ഖാദിഅനന്തരം രൂപാദിവചനസ്സ കാരണമാഹ.

പച്ചയഭേദോ കമ്മാദിഭേദോ. നിരയാദികോ അപദാദിഗതിനാനാകരണഞ്ച **ഗതിഭേദോ**. ഹത്ഥിഅസ്സാദികോ ഖത്തിയാദികോ ച **നികായഭേദോ**. തംതംസത്തസന്താനഭേദോ **പുഗ്ഗലഭേദോ**. യാ ച ചക്ഖാദീനം വത്ഥൂനം അനന്തഭേദതാ വുത്താ, സോയേവ ഹദയവത്ഥുസ്സ ച ഭേദോ ഹോതി. തതോ മനായതനസ്സ അനന്തപ്പഭേദതാ യോജേതബ്ബാ ദുക്ഖാപടിപദാദിതോ ആരമ്മണാധിപതിആദിഭേദതോ ച. ഇമസ്മിം സുത്തന്തഭാജനീയേ വിപസ്സനാ വുത്താതി വിപസ്സനുപഗമനഞ്ച വിഞ്ഞാണം ഗഹേത്വാ എകാസീതിഭേദതാ മനായതനസ്സ വുത്താ നിദ്ദേസവസേന. നീലം നീലസ്സേവ **സഭാഗം,** അഞ്ഞം **വിസഭാഗം,** എവം കുസലസമുട്ഠാനാദിഭേദേസു യോജേതബ്ബം.

തേഭൂമകധമ്മാരമ്മണവസേനാതി പുബ്ബേ വുത്തം ചക്ഖാദിവജ്ജം ധമ്മാരമ്മണം സന്ധായ വുത്തം.

സപരിപ്ഫന്ദകിരിയാവസേന ഊഹനം **ഊഹാ**. ചിന്തനവസേന ബ്യാപാരകരണം **ബ്യാപാരോ**. തത്ഥ ബ്യാപാരം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ന ഹി ചക്ഖു രൂപാദീനം ഏവം ഹോതീ"**തി. ഊഹം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ന ച താനീ"**തിആദി. ഉഭയമ്പി പന ഊഹാ ച ഹോതി ബ്യാപാരോ ചാതി ഉപ്പടിപാടിവചനം. **ധമ്മതാവാ**തി സഭാവോവ, കാരണസമത്ഥതാ വാ. ഊഹാബ്യാപാരരഹിതാനം ദ്വാരാദിഭാവോ **ധമ്മതാ**. ഇമസ്മിഞ്ച അത്ഥേ **യ**ന്തി ഏതസ്സ യസ്മാതി അത്ഥോ. പുരിമസ്മിം സമ്ഭവനവിസേസനം യം-സദ്ദോ. "സുഞ്ഞോ ഗാമോതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഛന്നേതം അജ്ഝത്തികാനം ആയതനാനം അധിവചന"ന്തി (സം॰ നി॰ ४.२३८) വചനതോ **സുഞ്ഞഗാമോ വിയ ദട്ഠബ്ബാനി**. അന്നപാനസമോഹിതന്തി ഗഹിതേ സുഞ്ഞഗാമേ യഞ്ഞദേവ ഭാജനം പരാമസീയതി, തം തം രിത്തകംയേവ പരാമസീയതി, ഏവം ധുവാദിഭാവേന ഗഹിതാനി ഉപപരിക്ഖിയമാനാനി രിത്തകാനേവ ഏതാനി ദിസ്സന്തീതി. ചക്ഖാദിദ്വാരേസു അഭിജ്ഝാദോമനസ്സുപ്പാദകഭാവേന രൂപാദീനി ചക്ഖാദീനം **അഭിഘാതകാനീ**തി വുത്താനി. അഹിസുസുമാരപക്ഖികുക്കുരസിങ്ഗാലമക്കടാ **ഛ പാണകാ**. വിസമബിലാകാസഗാമസുസാനവനാനി **തേസം ഗോചരാ**. തത്ഥ വിസമാദിഅജ്ഝാസയേഹി ചക്ഖാദീഹി വിസമഭാവബിലാകാസഗാമസുസാനസന്നിസ്സിതസദിസുപാദിന്നധമ്മവനഭാവേഹി അഭിരമിതത്താ രൂപാദീനമ്പി വിസമാദിസദിസതാ യോജേതബ്ബാ.

ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേനാതി ഇദം ഇതരേസം ചതുന്നം ആകാരാനം സങ്ഗഹകത്താ വിസും വുത്തം. ഹുത്വാ അഭാവാകാരോ ഏവ ഹി ഉപ്പാദവയത്താകാരാദയോതി. തത്ഥ **ഹുത്വാ**തി ഏതേന പുരിമന്തവിവിത്തതാപുബ്ബകം മജ്ഝേ വിജ്ജമാനതം ദസ്സേതി, തം വത്വാ **അഭാവ**വചനേന മജ്ഝേ വിജ്ജമാനതാപുബ്ബകം, അപരന്തേ അവിജ്ജമാനതം, ഉഭയേനപി സദാ അഭാവോ അനിച്ചലക്ഖണന്തി ദസ്സേതി. സഭാവവിജഹനം **വിപരിണാമോ,** ജരാഭങ്ഗേഹി വാ പരിവത്തനം, സന്താനവികാരാപത്തി വാ. സദാ അഭാവേപി ചിരട്ഠാനം സിയാതി തംനിവാരണത്ഥം **"താവകാലികതോ"**തി ആഹ. ഉപ്പാദവയഞ്ഞഥത്തരഹിതം **നിച്ചം,** ന ഇതരഥാതി **നിച്ചപടിക്ഖേപതോ അനിച്ചം,** നിച്ചപടിപക്ഖതോതി അധിപ്പായോ.

ജാതിധമ്മതാദീഹി അനിട്ഠതാ **പടിപീളനം. പടിപീളനട്ഠേനാ**തി ച യസ്സ തം പവത്തതി, തം പുഗ്ഗലം പടിപീളനതോ, സയം വാ ജരാദീഹി പടിപീളനത്താതി അത്ഥോ. പരിത്തട്ഠിതികസ്സപി അത്തനോ വിജ്ജമാനക്ഖണേ ഉപ്പാദാദീഹി അഭിണ്ഹം സമ്പടിപീളനത്താ **"അഭിണ്ഹസമ്പടിപീളനതോ"**തി പുരിമം സാമഞ്ഞലക്ഖണം വിസേസേത്വാ വദതി, പുഗ്ഗലസ്സ പീളനതോ **ദുക്ഖമം**. സുഖപടിപക്ഖഭാവതോ ദുക്ഖം സുഖം പടിക്ഖിപതി നിവാരേതി, ദുക്ഖവചനം വാ അത്ഥതോ സുഖം പടിക്ഖിപതീതി ആഹ **"സുഖപടിക്ഖേപതോ"**തി.

നത്ഥി ഏതസ്സ വസവത്തനകോ, നാപി ഇദം വസവത്തനകന്തി അവസവത്തനകം, അത്തനോ പരസ്മിം പരസ്സ ച അത്തനി വസവത്തനഭാവോ വാ വസവത്തനകം, തം ഏതസ്സ നത്ഥീതി അവസവത്തനകം,

അവസവത്തനകസ്സ അവസവത്തനകോ വാ അത്ഥോ സഭാവോ **അവസവത്തനകട്ഠോ,** ഇദഞ്ച സാമഞ്ഞലക്ഖണം. **തേനാ**തി പരസ്സ അത്തനി **വസവത്തനാകാരേന സുഞ്ഞം**. ഇമസ്മിഞ്ച അത്ഥേ **സുഞ്ഞതോ**തി ഏതസ്സേവ വിസേസനം **"അസ്സാമികതോ"**തി. അഥ വാ "യസ്മാ വാ ഏതം...പേ॰... മാ പാപുണാതൂ"തി ഏവം ചിന്തയമാനസ്സ കസ്സചി തീസു ഠാനേസു വസവത്തനഭാവോ നത്ഥി, സുഞ്ഞം തം **തേന** അത്തനോയേവ **വസവത്തനാകാരേനാ**തി അത്ഥോ. ന ഇദം കസ്സചി കാമകാരിയം, നാപി ഏതസ്സ കിഞ്ചി കാമകാരിയം അത്ഥീതി **അകാമകാരിയം**. ഏതേന അവസവത്തനത്ഥം വിസേസേത്വാ ദസ്സേതി.

വിഭവഗതി വിനാസഗമനം. സന്തതിയം ഭവന്തരുപ്പത്തിയേവ **ഭവസങ്കന്തിഗമനം**. സന്തതിയാ യഥാപവത്താകാരവിജഹനം **പകതിഭാവവിജഹനം**. "ചക്ഖു അനിച്ച"ന്തി വുത്തേ ചക്ഖുഅനിച്ച-സദ്ദാനം ഏകത്ഥത്താ അനിച്ചാനം സേസധമ്മാനമ്പി ചക്ഖുഭാവോ ആപജ്ജതീതി ഏതിസ്സാ ചോദനായ നിവാരണത്ഥം വിസേസസാമഞ്ഞലക്ഖണവാചകാനഞ്ച സദ്ദാനം ഏകദേസസമുദായബോധനവിസേസം ദീപേതും **"അപിചാ"**തിആദിമാഹ.

കിം ദസ്സിതന്തി വിപസ്സനാചാരം കഥേന്തേന കിം ലക്ഖണം ദസ്സിതന്തി അധിപ്പായോ. "കതമാ ചാനന്ദ, അനത്തസഞ്ഞാ? ഇധാനന്ദ, ഭിക്ഖു അരഞ്ഞഗതോ വാ രുക്ഖമൂലഗതോ വാ സുഞ്ഞാഗാരഗതോ വാ ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖതി 'ചക്ഖു അനത്താ'തി...പേ॰... 'ധമ്മാ അനത്താ'തി. ഇതി ഇമേസു ഛസു അജ്ഝത്തികബാഹിരേസു ആയതനേസു അനത്താനുപസ്സീ വിഹരതീ"തി (അം॰ നി॰ ൧൦.൬൦) അവിസേസേസു ആയതനേസു അനത്താനുപസ്സനാ വുത്താതി കാരണഭൂതാനം ചക്ഖാദീനം, ഫലഭൂതാനഞ്ച ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം കാരണഫലമത്തതായ അനത്തതായ അനത്തലക്ഖണവിഭാവനത്ഥായ ആയതനദേസനാതി ആഹ **"ദ്വാദസന്നം...പേ॰... അനത്തലക്ഖണ"**ന്തി. യദിപി അനിച്ചദുക്ഖലക്ഖണാനി ഏത്ഥ ദസ്സിതാനി, തേഹി ച അനത്തലക്ഖണമേവ വിസേസേന ദസ്സിതന്തി അധിപ്പായോ. **വേതി ചാ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ സമാപനത്ഥോ. **ഇച്ചസ്സാ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ യഥാസമാപിതസ്സ ആരോപേതബ്ബദോസസ്സ നിദസ്സനത്ഥോ. **ഏവ**ന്തി "ചക്ഖു അത്താ"തി ഏവം വാദേ സതീതി അത്ഥോ. **ഇച്ചസ്സാ**തി വാ **ഇതി**-സദ്ദോ "ഇതി വദന്തസ്സാ"തി പരവാദിസ്സ ദോസലക്ഖണാകാരനിദസ്സനത്ഥോ. **ഏവ**ന്തി ദോസഗമനപ്പകാരനിദസ്സനത്ഥോ. രൂപേ അത്തനി "ഏവം മേ രൂപം ഹോതൂ"തി അത്തനിയേ വിയ സാമിനിദ്ദേസാപത്തീതി ചേ? ന, "മമ അത്താ"തി ഗഹിതത്താ. "മമ അത്താ"തി ഹി ഗഹിതം രൂപം വസവത്തിതായ "ഏവം മേ ഹോതൂ"തി ഇച്ഛിയമാനഞ്ച തഥേവ ഭവേയ്യ, ഇച്ഛതോപി ഹി തസ്സ രൂപസങ്ഖാതോ അത്താ അവസവത്തി ചാതി. **ആബാധായാ**തി ഏവം ദുക്ഖേന. **പഞ്ഞാപന**ന്തി പരേസം ഞാപനം. അനത്തലക്ഖണപഞ്ഞാപനസ്സ അഞ്ഞേസം അവിസയത്താ അനത്തലക്ഖണദീപകാനം അനിച്ചദുക്ഖലക്ഖണാനഞ്ച പഞ്ഞാപനസ്സ അവിസയതാ ദസ്സിതാ ഹോതി.

ഏവം പന ദുപ്പഞ്ഞാപനതാ ഏതേസം ദുരൂപട്ഠാനതായ ഹോതീതി തേസം അനുപട്ഠഹനകാരണം പുച്ഛന്തോ ആഹ **"ഇമാനി പനാ"**തിആദി. ഠാനാദീസു നിരന്തരം പവത്തമാനസ്സ ഹേട്ഠാ വുത്തസ്സ **അഭിണ്ഹസമ്പടിപീളനസ്സ**. ധാതുമത്തതായ ചക്ഖാദീനം സമൂഹതോ വിനിബ്ഭുജ്ജനം

നാനാധാതുവിനിബ്ഭോഗോ. ഘനേനാതി ചത്താരിപി ഘനാനി ഘനഭാവേന ഏകത്തം ഉപനേത്വാ വദതി. പഞ്ഞായേവ സന്തതിവികോപനാതി ദട്ഠബ്ബം. **യാഥാവസരസതോതി** അവിപരീതസഭാവതോ. സഭാവോ ഹി രസിയമാനോ അവിരദ്ധപടിവേധേന അസ്സാദിയമാനോ **"രസോ"**തി വുച്ചതി. അനിച്ചാദീഹി അനിച്ചലക്ഖണാദീനം അഞ്ഞത്ഥ വചനം രുപ്പനാദിവസേന പവത്തരൂപാദിഗ്ഗഹണതോ വിസിട്ഠസ്സ അനിച്ചാദിഗ്ഗഹണസ്സ സബ്ഭാവാ. ന ഹി നാമരൂപപരിച്ഛേദമത്തേന കിച്ചസിദ്ധി ഹോതി, അനിച്ചാദയോ ച രൂപാദീനം ആകാരാ ദട്ഠബ്ബാ. തേ പനാകാരാ പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനാ രൂപാദീനം ആകാരമത്തായേവാതി കത്വാ **അട്ഠസാലിനിയം** (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൩൫൦) ലക്ഖണാരമ്മണികവിപസ്സനായ ഖന്ധാരമ്മണതാ വുത്താതി അധിപ്പായമത്തേ ഠാതും യുത്തം, നാതിധാവിതും. "അനിച്ച"ന്തി ച ഗണ്ഹന്തോ "ദുക്ഖം അനത്താ"തി ന ഗണ്ഹാതി, തഥാ ദുക്ഖാദിഗ്ഗഹണേ ഇതരസ്സാഗഹണം. അനിച്ചാദിഗ്ഗഹണാനി ച നിച്ചസഞ്ഞാദിനിവത്തനകാനി സദ്ധാസമാധിപഞ്ഞിന്ദ്രിയാധികാനി തിവിധവിമോക്ഖമുഖഭൂതാനി. തസ്മാ ഏതേസം ആകാരാനം പരിഗ്ഗയ്ഹമാനാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം വിസേസോ ച അത്ഥീതി തീണി ലക്ഖണാനി വുത്താനി.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൧൬൭. നാമരൂപപരിച്ഛേദകഥാ അഭിധമ്മകഥാതി സുത്തന്തേ വിയ പച്ചയയുഗളവസേന അകഥേത്വാ അജ്ഝത്തികബാഹിരവസേന അഭിഞ്ഞേയ്യാനി ആയതനാനി അബ്ബോകാരതോ അഭിധമ്മഭാജനീയേ കഥിതാനി. **ആഗമ്മാതി** സബ്ബസങ്ഖാരേഹി നിബ്ബിന്ദസ്സ വിസങ്ഖാരനിന്നസ്സ ഗോത്രഭുനാ വിവട്ടിതമാനസസ്സ മഗ്ഗേന സച്ഛികരണേനാതി അത്ഥോ. സച്ഛികിരിയമാനഞ്ഹി തം അധിഗന്ത്വാ ആരമ്മണപച്ചയഭൂതഞ്ച പടിച്ച അധിപതിപച്ചയഭൂതേ ച തമ്ഹി പരമസ്സാസഭാവേന വിനിമുത്തസങ്ഖാരസ്സ ച ഗതിഭാവേന പതിട്ഠാനഭൂതേ പതിട്ഠായ ഖയസങ്ഖാതോ മഗ്ഗോ രാഗാദയോ ഖേപേതീതി തംസച്ഛികരണാഭാവേ രാഗാദീനം അനുപ്പത്തിനിരോധഗമനാഭാവാ **"തം ആഗമ്മ രാഗാദയോ ഖീയന്തീ"**തി വുത്തം. **സുത്തതോ മുഞ്ചിത്വാതി** സുത്തപദാനി മുഞ്ചിത്വാ. അഞ്ഞോ സുത്തസ്സ അത്ഥോ "മാതരം പിതരം ഹന്ത്വാ"തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൨൯൪-൨൯൫) വിയ ആഹരിതബ്ബോ, നത്ഥി സുത്തപദേഹേവ നീതോ അത്ഥോതി അത്ഥോ.

ഏകം നാനന്തി ചുണ്ണിതം ഖുദ്ദകം വാ കരണം, **ചുണ്ണീകരണന്തി** അബഹുമാനേന വദതി. **ന ത്വം ഏകം നാനം ജാനാസീതി** കിം ഏത്തകം ത്വമേവ ന ജാനാസീതി അത്ഥോ. **നനു ഞാതേതി** "യദിപി പുബ്ബേ ന ഞാതം, അധുനാപി ഞാതേ നനു സാധു ഹോതീ"തി അത്തനോ ജാനനം പടിച്ഛാദേത്വാ വിക്ഖേപം കരോന്തം നിബന്ധതി. **വിഭജിത്വാതി** അക്ഖരത്ഥമത്തേ അട്ഠത്വാ ലീനം അത്ഥം വിഭജിത്വാ ഉദ്ധരിത്വാ നീഹരിത്വാ കഥിതന്തി അത്ഥോ. **രാഗാദീനം ഖയോ** നാമ അഭാവമത്തോ, ന ച അഭാവസ്സ ബഹുഭാവോ അത്ഥി അത്തനോ അഭാവത്താതി വദന്തസ്സ വചനപച്ഛിന്ദനത്ഥം പുച്ഛതി **"രാഗക്ഖയോ നാമ രാഗസ്സേവ ഖയോ"**തിആദി. യദി ഹി രാഗക്ഖയോ ദോസാദീനം ഖയോ ന ഹോതി, ദോസക്ഖയാദയോ ച രാഗാദീനം ഖയാ, അഞ്ഞമഞ്ഞവിസിട്ഠാ ഭിന്നാ ആപന്നാ ഹോന്തീതി ബഹുനിബ്ബാനതാ ആപന്നാ ഏവ ഹോതി,

അഞ്ഞമഞ്ഞവിസേസോ ച നാമ നിസ്സഭാവസ്സ നത്ഥീതി സസഭാവതാ ച നിബ്ബാനസ്സ. **നവ തണ്ഹാമൂലകാ** ''തണ്ഹം പടിച്ച പരിയേസനാ''തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൦൩; ൩.൩൫൯; അ॰ നി॰ ൯.൨൩; വിഭ॰ ൯൬൩) ആദയോ, തേസു പരിയേസനാദയോ ച പരിയേസനാദികരകിലേസാ ദട്ഠബ്ബാ. **ദിയഡ്ഢകിലേസസഹസ്സം** നിദാനകഥായം വുത്തം.

ഓളാരികതായ കാരേതബ്ബോതി അതിസുഖുമസ്സ നിബ്ബാനസ്സ ഓളാരികഭാവദോസാപത്തിയാ ബോധേതബ്ബോ, നിഗ്ഗഹേതബ്ബോ വാ. **വത്ഥു**ന്തി ഉപാദിന്നകഫോട്ഠബ്ബം മേഥുനം. അച്ഛാദീനമ്പി നിബ്ബാനപ്പത്തി കസ്മാ വുത്താ, നനു ''കിലേസാനം അച്ചന്തം അനുപ്പത്തിനിരോധോ നിബ്ബാന''ന്തി ഇച്ഛന്തസ്സ കിലേസാനം വിനാസോ കഞ്ചി കാലം അപ്പവത്തി നിബ്ബാനം ന ഹോതീതി? ന, അഭാവസാമഞ്ഞതോ. അച്ചന്താപവത്തി ഹി കഞ്ചി കാലഞ്ച അപ്പവത്തി അഭാവോയേവാതി നത്ഥി വിസേസോ. സവിസേസം വാ വദന്തസ്സ അഭാവതാ ആപജ്ജതീതി. തിരച്ഛാനഗതേഹിപി പാപുണിതബ്ബത്താ തേസമ്പി പാകടം പിളന്ധനം വിയ ഓളാരികം ഥൂലം. കേവലം പന കണ്ണേ പിളന്ധിതും ന സക്കോതി, പിളന്ധനതോപി വാ ഥൂലത്താ ന സക്കാതി ഉപ്പണ്ഡേന്തോ വിയ നിഗ്ഗണ്ഹാതി.

നിബ്ബാനാരമ്മണകരണേന ഗോത്രഭുക്ഖണേ കിലേസക്ഖയപ്പത്തി പനസ്സ ആപന്നാതി മഞ്ഞമാനോ ആഹ **''ത്വം അഖീണേസുയേവാ''**തിആദി. നനു ആരമ്മണകരണമത്തേന കിലേസക്ഖയോ അനുപ്പത്തോതി ന സക്കാ വത്തും. ചിത്തഞ്ഹി അതീതാനാഗതാദിസബ്ബം ആലമ്ബേതി, ന നിപ്ഫന്നമേവാതി ഗോത്രഭുപി മഗ്ഗേന കിലേസാനം യാ അനുപ്പത്തിധമ്മതാ കാതബ്ബാ, തം ആരബ്ഭ പവത്തിസ്സതീതി? ന, അപ്പത്തനിബ്ബാനസ്സ നിബ്ബാനാരമ്മണഞാണാഭാവതോ. ന ഹി അഞ്ഞധമ്മാ വിയ നിബ്ബാനം, തം പന അതിഗമ്ഭീരത്താ അപ്പത്തേന ആലമ്ബിതും ന സക്കാ. തസ്മാ തേന ഗോത്രഭുനാ പത്തബ്ബേന തികാലികസഭാവാതിക്കന്തഗമ്ഭീരഭാവേന ഭവിതബ്ബം, കിലേസക്ഖയമത്തതം വാ ഇച്ഛതോ ഗോത്രഭുതോ പുരേതരം നിപ്ഫന്നേന കിലേസക്ഖയേന. തേനാഹ **''ത്വം അഖീണേസുയേവ കിലേസേസു കിലേസക്ഖയം നിബ്ബാനം പഞ്ഞപേസീ''**തി. അപ്പത്തകിലേസക്ഖയാരമ്മണകരണേ ഹി സതി ഗോത്രഭുതോ പുരേതരചിത്താനിപി ആലമ്ബേയ്യുന്തി.

മഗ്ഗസ്സ കിലേസക്ഖയം നിബ്ബാനന്തി മഗ്ഗസ്സ ആരമ്മണഭൂതം നിബ്ബാനം കതമന്തി അത്ഥോ. **മഗ്ഗോ**തിആദിനാ പുരിമപുച്ഛാദ്വയമേവ വിവരതി.

ന ച കിഞ്ചീതി രൂപാദീസു നിബ്ബാനം കിഞ്ചി ന ഹോതി, ന ച കദാചി ഹോതി, അതീതാദിഭാവേന ന വത്തബ്ബന്തി വദന്തി, തം ആഗമ്മ അവിജ്ജാതണ്ഹാനം കിഞ്ചി ഏകദേസമത്തമ്പി ന ഹോതി, തദേവ തം ആഗമ്മ കദാചി ന ച ഹോതീതി അത്ഥോ യുത്തോ.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ

൭൧൪. ന...പേ॰... നവത്തബ്ബധമ്മാരമ്മണത്താതി യഥാ സാരമ്മണാ പരിത്താദിഭാവേന നവത്തബ്ബം കിഞ്ചി ആരമ്മണം കരോന്തി, ഏവം കിഞ്ചി

ആലമ്ബനതോ ന നവത്തബ്ബകോട്ഠാസം ഭജതീതി അത്ഥോ.

പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ആയതനവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ധാതുവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ

൧൭൨. യദിപി ധാതുസംയുത്താദീസു "ധാതുനാനത്തം വോ, ഭിക്ഖവേ, ദേസേസ്സാമി, കതമഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, ധാതുനാനത്തം? ചക്ഖുധാതു...പേ॰... മനോവിഞ്ഞാണധാതൂ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൮൫) അട്ഠാരസ ധാതുയോ ആഗതാ, താ പന അഭിധമ്മേ ച ആഗതാതി സാധാരണത്താ അഗ്ഗഹേത്വാ സുത്തന്തേസ്വേവ ആഗതേ തയോ ധാതുഛക്കേ ഗഹേത്വാ സുത്തന്തഭാജനീയം വിഭത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **സബ്ബാ ധാതുയോ**തി അട്ഠാരസപി. സുഞ്ഞേ സഭാവമത്തേ നിരുള്ഹോ **ധാതു**-സദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ. **അസമ്ഫുട്ഠധാതൂ**തി ചതൂഹി മഹാഭൂതേഹി അബ്യാപിതഭാവോതി അത്ഥോ.

൧൭൩. **പഥവീധാതുദ്വയ**ന്തി അട്ഠകഥായം പദുദ്ധാരോ കതോ, പാളിയം പന "ദ്വേയ"ന്തി ആഗച്ഛതി, അത്ഥോ പന യഥാവുത്തോവ. **ദ്വയ**ന്തി പന പാഠേ സതി അയമ്പി അത്ഥോ സമ്ഭവതി. ദ്വേ അവയവാ ഏതസ്സാതി ദ്വയം, പഥവീധാതൂനം ദ്വയം **പഥവീധാതുദ്വയം,** ദ്വിന്നം പഥവീധാതൂനം സമുദായോതി അത്ഥോ. ദ്വേ ഏവ വാ അവയവാ സമുദിതാ ദ്വയം, **പഥവീധാതുദ്വയ**ന്തി. "തത്ഥ കതമാ പഥവീധാതു? പഥവീധാതുദ്വയം, ഏസാ പഥവീധാതൂ"തി സങ്ഖേപേന വിസ്സജ്ജേതി. **അത്ഥി അജ്ഝത്തികാ അത്ഥി ബാഹിരാ**തി ഏത്ഥ **അജ്ഝത്തികബാഹിര**-സദ്ദാ ന അജ്ഝത്തികദുകേ വിയ അജ്ഝത്തികബാഹിരായതനവാചകാ, നാപി അജ്ഝത്തത്തികേ വുത്തേഹി അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാ-സദ്ദേഹി സമാനത്ഥാ, ഇന്ദ്രിയബദ്ധാനിന്ദ്രിയബദ്ധവാചകാ പന ഏതേ. തേന **"സത്തസന്താനപരിയാപന്നാ"**തിആദി വുത്തം. **നിയകജ്ഝത്താ**തി ച ന പച്ചത്തം അത്തനി ജാതതം സന്ധായ വുത്തം, അഥ ഖോ സബ്ബസത്തസന്താനേസു ജാതതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **അജ്ഝത്തം പച്ചത്ത**ന്തി വചനേന ഹി സത്തസന്താനപരിയാപന്നതായ അജ്ഝത്തികഭാവം ദസ്സേതി, ന പാടിപുഗ്ഗലികതായ. **സഭാവാകാരതോ**തി ആപാദീഹി വിസിട്ഠേന അത്തനോ ഏവ സഭാവഭൂതേന ഗഹേതബ്ബാകാരേന.

കേസാ കക്ഖളത്തലക്ഖണാതി കക്ഖളതാധികതായ വുത്താ. **പാടിയേക്കോ കോട്ഠാസോ**തി പഥവീകോട്ഠാസമത്തോ സുഞ്ഞോതി അത്ഥോ. മത്ഥലുങ്ഗം അട്ഠിമിഞ്ജഗ്ഗഹണേന ഗഹിതന്തി ഇധ വിസും ന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

ഇമിനാതി "സേയ്യഥിദം കേസാ"തിആദിനാ. **കമ്മം കത്വാ**തി പയോഗം വീരിയം ആയൂഹനം വാ കത്വാതി അത്ഥോ. ഭോഗകാമേന കസിയാദീസു വിയ അരഹത്തകാമേന ച ഇമസ്മിം മനസികാരേ കമ്മം കത്തബ്ബന്തി. **പുബ്ബപലിബോധാ**തി ആവാസാദയോ ദീഘകേസാദികേ ഖുദ്ദകപലിബോധേ അപരപലിബോധാതി അപേക്ഖിത്വാ വുത്താ.

വണ്ണാദീനം പഞ്ചന്നം വസേന മനസികാരോ ധാതുപടികൂലവണ്ണമനസികാരാനം സാധാരണോ പുബ്ബഭാഗോതി നിബ്ബത്തിതധാതുമനസികാരം ദസ്സേതും **"അവസാനേ ഏവം മനസികാരോ പവത്തേതബ്ബോ"**തി ആഹ. **അഞ്ഞമഞ്ഞം ആഭോഗപച്ചവേക്ഖണരഹിതാ**തി കാരണസ്സ ച ഫലസ്സ ച അബ്യാപാരതായ ധാതുമത്തതം ദസ്സേതി.

ആഭോഗപച്ചവേക്ഖണാദീനമ്പി ഏവമേവ അബ്യാപാരതാ ദട്ഠബ്ബാ. ന ഹി താനി, തേസഞ്ച കാരണാനി ആഭുജിത്വാ പച്ചവേക്ഖിത്വാ ച ഉപ്പജ്ജന്തി കരോന്തി ചാതി. **ലക്ഖണവസേനാ**തി "കക്ഖളം ഖരിഗത"ന്തിആദിവചനം സന്ധായ വുത്തം.

വേകന്തകം ഏകാ ലോഹജാതി. **നാഗനാസികലോഹം** ലോഹസദിസം ലോഹവിജാതി ഹലിദ്ദിവിജാതി വിയ. തിപുതമ്ബാദീഹി മിസ്സേത്വാ കതം കരണേന നിബ്ബത്തത്താ **കിത്തിമലോഹം. മോരക്ഖാദീനി** ഏവംനാമാനേവേതാനി. **സാമുദ്ദികമുത്താ**തി നിദസ്സനമത്തമേതം, സബ്ബാപി പന മുത്താ മുത്താ ഏവ.

൩൭൪. അപ്പേതീതി **ആപോ,** ആബന്ധനവസേന സേസഭൂതത്തയം പാപുണാതി സിലേസതീതി അത്ഥോ. **യൂസഭൂതോ**തി രസഭൂതോ. **വക്കഹദയയകനപപ്ഫാസാനി തേമേന്ത**ന്തി ഏത്ഥ യകനം ഹേട്ഠാഭാഗപൂരണേന, ഇതരാനി തേസം ഉപരി ഥോകം ഥോകം പഗ്ഘരണേന തേമേതി. **ഹേട്ഠാ ലേഡ്ഡുഖണ്ഡാനി തേമയമാനേ**തി തേമകതേമിതബ്ബാനം അബ്യാപാരസാമഞ്ഞനിദസ്സനത്ഥായേവ ഉപമാ ദട്ഠബ്ബാ, ന ഠാനസാമഞ്ഞനിദസ്സനത്ഥായ. സന്നിചിതലോഹിതേന തേമേതബ്ബാനം കേസഞ്ചി ഹേട്ഠാ, കസ്സചി ഉപരി ഠിതതഞ്ഹി സതിപട്ഠാനവിഭങ്ഗേ വക്ഖതീതി, യകനസ്സ ഹേട്ഠാഭാഗോ "ഠിതം മയി ലോഹിത"ന്തി ന ജാനാതി, വക്കാദീനി "അമ്ഹേ തേമയമാനം ലോഹിതം ഠിത"ന്തി ന ജാനന്തീതി ഏവം യോജനാ കാതബ്ബാ. യഥാ പന ഭേസജ്ജസിക്ഖാപദേ നിയമോ അത്ഥി "യേസം മംസം കപ്പതി, തേസം ഖീര"ന്തി, ഏവമിധ നത്ഥി.

൩൭൫. തേജനവസേനാതി നിസിതഭാവേന തിക്ഖഭാവേന. സരീരസ്സ പകതിം അതിക്കമിത്വാ ഉണ്ഹഭാവോ **സന്താപോ,** സരീരദഹനവസേന പവത്തോ മഹാദാഹോ **പരിദാഹോ**. അയമേതേസം വിസേസോ. **യേന ജീരീയതീ**തി ഏകാഹികാദിജരരോഗേന ജീരീയതീതിപി അത്ഥോ യുജ്ജതി. സതവാരം താപേത്വാ ഉദകേ പക്ഖിപിത്വാ ഉദ്ധടസപ്പി **സതധോതസപ്പീ**തി വദന്തി. രസസോണിതമേദമംസന്ഹാരുഅട്ഠിഅട്ഠിമിഞ്ജാ **രസാദയോ**. കേചി ന്ഹാരും അപനേത്വാ സുക്കം സത്തമധാതും അവോചുന്തി. **പാകതികോ**തി ഖോഭം അപ്പത്തോ സദാ വിജ്ജമാനോ. **പേതഗ്ഗി** മുഖതോ ബഹി നിഗ്ഗതോവ ഇധ ഗഹിതോ.

൩൭൬. വായനവസേനാതി സവേഗഗമനവസേന, സമുദീരണവസേന വാ.

൩൭൭. ഇമിനാ യസ്മിം ആകാസേ…പേ॰… തം കഥിതന്തി ഇദം കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസസ്സ അകഥിതതം, അജടാകാസസ്സ ച കഥിതതം ദസ്സേതും വുത്തം.

൩൭൯. സുഖദുക്ഖാനം ഫരണഭാവോ സരീരട്ഠകഉതുസ്സ സുഖദുക്ഖഫോട്ഠബ്ബസമുട്ഠാനപച്ചയഭാവേന യഥാബലം സരീരേകദേസസകലസരീരഫരണസമത്ഥതായ വുത്തോ, സോമനസ്സദോമനസ്സാനം ഇട്ഠാനിട്ഠചിത്തജസമുട്ഠാപനേന തഥേവ ഫരണസമത്ഥതായ. ഏവം ഏതേസം സരീരഫരണതായ ഏകസ്സ ഠാനം ഇതരം പഹരതി, ഇതരസ്സ ച അഞ്ഞന്തി അഞ്ഞമഞ്ഞേന സപ്പടിപക്ഖതം ദസ്സേതി,

അഞ്ഞമഞ്ഞപടിപക്ഖഓളാരികപ്പവത്തി ഏവ വാ ഏതേസം ഫരണം. വത്ഥാരമ്മണാനി ച പബന്ധേന പവത്തിഹേതുഭൂതാനി ഫരണട്ഠാനം ദട്ഠബ്ബം, ഉഭയവതോ ച പുഗ്ഗലസ്സ വസേന അയം സപ്പടിപക്ഖതാ ദസ്സിതാ സുഖദസ്സനീയത്താ.

൧൮൨. **കിലേസകാമം സന്ധായാ**തി ''സങ്കപ്പോ കാമോ രാഗോ കാമോ''തി (മഹാനി॰ ൧; ചൂളനി॰ അജിതമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮) ഏത്ഥ വുത്തം സങ്കപ്പം സന്ധായാതി അധിപ്പായോ. സോപി ഹി വിബാധതി ഉപതാപേതി ചാതി കിലേസസമ്പയുത്തവസമ്ഭവതോ കിലേസകാമോ വിഭത്തോ കിലേസവത്ഥുസമ്ഭവതോ വാ. **കാമപടിസംയുത്താ**തി കാമരാഗസങ്ഖാതേന കാമേന സമ്പയുത്താ, കാമപടിബദ്ധാ വാ. അഞ്ഞേസു ച കാമപടിസംയുത്തധമ്മേസു വിജ്ജമാനേസു വിതക്കേയേവ കാമോപപദോ ധാതുസദ്ദോ നിരുള്ഹോ വേദിതബ്ബോ വിതക്കസ്സ കാമപ്പസങ്ഗപ്പവത്തിയാ സാതിസയത്താ. ഏസ നയോ **ബ്യാപാദധാതുആദീ**സു. പരസ്സ അത്തനോ ച ദുക്ഖായനം **വിഹിംസാ. വിഹിംസന്തീ**തി ഹന്തും ഇച്ഛന്തി.

൧൮൩. ഉഭയത്ഥ ഉപ്പന്നോപി അഭിജ്ഝാസംയോഗേന കമ്മപഥജനനതോ അനഭിജ്ഝാകമ്മപഥഭിന്ദനതോ ച കാമവിതക്കോ **"കമ്മപഥഭേദോ"**തി വുത്തോ. **ബ്യാപാദോ പനാ**തി ബ്യാപാദവചനേന ബ്യാപാദവിതക്കം ദസ്സേതി. സോ ഹി ബ്യാപാദധാതൂതി. തഥാ വിഹിംസായ വിഹിംസാധാതുയാ ച ബ്യാപാദവസേന യഥാസമ്ഭവം പാണാതിപാതാദിവസേന ച കമ്മപഥഭേദോ യോജേതബ്ബോ. **ഏത്ഥാ**തി ദ്വീസു തികേസു. സബ്ബകാമാവചരസബ്ബകുസലസങ്ഗാഹകേഹി ഇതരേ ദ്വേ ദ്വേ സങ്ഗഹേത്വാ കഥനം **സബ്ബസങ്ഗാഹികകഥാ. ഏത്ഥാ**തി പന ഏതസ്മിം ഛക്കേതി വുച്ചമാനേ കാമധാതുവചനേന കാമാവചരാനം നേക്ഖമ്മധാതുആദീനഞ്ച ഗഹണം ആപജ്ജതി.

ലഭാപേതബ്ബാതി ചക്ഖുധാതാദിഭാവം ലഭമാനാ ധമ്മാ നീഹരിത്വാ ദസ്സനേന ലഭാപേതബ്ബാ. ചരതി ഏത്ഥാതി ചാരോ, കിം ചരതി? സമ്മസനം, സമ്മസനസ്സ ചാരോ **സമ്മസനചാരോ,** തേഭൂമകധമ്മാനം അധിവചനം.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൧൮൪. **ചക്ഖുസ്സാ**തി വിസേസകാരണം അസാധാരണസാമിഭാവേന നിദ്ദിട്ഠം. തഞ്ഹി പുഗ്ഗലന്തരാസാധാരണം നീലാദിസബ്ബരൂപസാധാരണഞ്ച. **വിദഹതീ**തി ഏവം ഏവഞ്ച തയാ പവത്തിതബ്ബന്തി വിനിയുജ്ജമാനം വിയ ഉപ്പാദേതീതി അത്ഥോ. **വിദഹതീ**തി ച ധാതുഅത്ഥോ ഏവ വിസിട്ഠോ ഉപസഗ്ഗേന ദീപിതോതി വിനാപി ഉപസഗ്ഗേന ധാതൂതി ഏസോ സദ്ദോ തമത്ഥം വദതീതി ദട്ഠബ്ബോ. കത്തുകമ്മഭാവകരണഅധികരണേസു ധാതുപദസിദ്ധി ഹോതീതി പഞ്ചപി ഏതേ അത്ഥാ വുത്താ. **സുവണ്ണരജതാദിധാതുയോ** സുവണ്ണാദീനം ബീജഭൂതാ സേലാദയോ.

അത്തനോ സഭാവം ധാരേന്തീതി ധാതുയോതി ഏത്ഥാപി ധാതീതി ധാതൂതി പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ. ധാതു-സദ്ദോ ഏവ ഹി ധാരണത്ഥോപി ഹോതീതി. കത്തുഅത്ഥോപി ചായം പുരിമേന അസദിസോതി

നിസ്സത്തസഭാവമത്തധാരണഞ്ച ധാതു-സദ്ദസ്സ പധാനോ അത്ഥോതി വിസും വുത്തോ. **ധാതുയോ വിയ ധാതുയോ**തി ഏത്ഥ സീഹ-സദ്ദോ വിയ കേസരിമ്ഹി നിരുള്ഹോ പുരിസേസു, സേലാവയവേസു നിരുള്ഹോ ധാതു-സദ്ദോ ച ചക്ഖാദീസു ഉപചരിതോ ദട്ഠബ്ബോ. ഞാണഞ്ച ഞേയ്യഞ്ച ഞാണഞേയ്യാനി, തേസം അവയവാ തപ്പഭേദഭൂതാ ധാതുയോ **ഞാണഞേയ്യാവയവാ**. തത്ഥ ഞാണപ്പഭേദാ ധമ്മധാതുഏകദേസോ, ഞേയ്യപ്പഭേദാ അട്ഠാരസാപീതി ഞാണഞേയ്യാവയവമത്താ ധാതുയോ ഹോന്തി. അഥ വാ ഞാണേന ഞാതബ്ബോ സഭാവോ ധാതുസദ്ദേന വുച്ചമാനോ അവിപരീതതോ ഞാണഞേയ്യോ, ന ദിട്ഠിആദീഹി വിപരീതഗ്ഗാഹകേഹി ഞേയ്യോതി അത്ഥോ. തസ്സ ഞാണഞേയ്യസ്സ അവയവാ ചക്ഖാദയോ. വിസഭാഗലക്ഖണാവയവേസു രസാദീസു നിരുള്ഹോ ധാതു-സദ്ദോ താദിസേസു അഞ്ഞാവയവേസു ചക്ഖാദീസു ഉപചരിതോ ദട്ഠബ്ബോ, രസാദീസു വിയ വാ ചക്ഖാദീസു നിരുള്ഹോവ. **നിജ്ജീവമത്തസ്സേതം അധിവചന**ന്തി ഏതേന നിജ്ജീവമത്തപദത്ഥേ ധാതു-സദ്ദസ്സ നിരുള്ഹതം ദസ്സേതി. **ഛ ധാതുയോ** ഏതസ്സാതി **ഛധാതുയോ,** യോ ലോകേ ''പുരിസോ''തി ധമ്മസമുദായോ വുച്ചതി, സോ ഛധാതുരോ ഛന്നം പഥവീആദീനം നിജ്ജീവമത്തസഭാവാനം സമുദായമത്തോ, ന ഏത്ഥ ജീവോ പുരിസോ വാ അത്ഥീതി അത്ഥോ.

ചക്ഖാദീനം കമോ പുബ്ബേ വുത്തോതി ഇധ ഏകേകസ്മിം തികേ തിണ്ണം തിണ്ണം ധാതൂനം കമം ദസ്സേന്തോ ആഹ **''ഹേതുഫലാനുപുബ്ബവവത്ഥാനവസേനാ''**തി. ഹേതുഫലാനം അനുപുബ്ബവവത്ഥാനം ഹേതുഫലഭാവോവ. തത്ഥ **ഹേതൂ**തി പച്ചയോ അധിപ്പേതോ. **ഫല**ന്തി പച്ചയുപ്പന്നന്തി ആഹ **''ചക്ഖുധാതൂ''**തിആദി. മനോധാതുധമ്മധാതൂനഞ്ച മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ഹേതുഭാവോ യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബോ, ദ്വാരഭൂതമനോവസേന വാ തസ്സാ മനോധാതുയാ.

സബ്ബാസം വസേനാതി യഥാവുത്താനം ആഭാധാതുആദീനം പഞ്ചതിംസായ ധാതൂനം വസേന. അപരമത്ഥസഭാവസ്സ പരമത്ഥസഭാവേസു ന കദാചി അന്തോഗധതാ അത്ഥീതി ആഹ **''സഭാവതോ വിജ്ജമാനാന''**ന്തി. ചന്ദാഭാസൂരിയാഭാദികാ വണ്ണനിഭാ ഏവാതി ആഹ **''രൂപധാതുയേവ ഹി ആഭാധാതൂ''**തി. **രൂപാദിപടിബദ്ധാ**തി രാഗവത്ഥുഭാവേന ഗഹേതബ്ബാകാരോ സുഭനിമിത്തന്തി സന്ധായ ''രൂപാദയോവാ''തി അവത്വാ പടിബദ്ധവചനം ആഹ. അസതിപി രാഗവത്ഥുഭാവേ ''കുസലവിപാകാരമ്മണാ സുഭാ ധാതൂ''തി ദുതിയോ വികപ്പോ വുത്തോ. **വിഹിംസാധാതു** ചേതനാ, പരവിഹേഠനഛന്ദോ വാ. **അവിഹിംസാ** കരുണാ.

ഉഭോപീതി ധമ്മധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതുയോ. **ഹീനാദീസു** പുരിമനയേന ഹീളിതാ ചക്ഖാദയോ **ഹീനാ,** സമ്ഭാവിതാ **പണീതാ,** നാതിഹീളിതാ നാതിസമ്ഭാവിതാ **മജ്ഝിമാ**തി ഖന്ധവിഭങ്ഗേ ആഗതഹീനദുകതോയേവ നീഹരിത്വാ മജ്ഝിമാ ധാതു വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. വിഞ്ഞാണധാതു യദിപി ഛവിഞ്ഞാണധാതുവസേന വിഭത്താ, തഥാപി ''വിഞ്ഞാണധാതുഗ്ഗഹണേന തസ്സാ പുരേചാരികപച്ഛാചാരികത്താ മനോധാതു ഗഹിതാവ ഹോതീ''തി വുത്തത്താ ആഹ **''വിഞ്ഞാണധാതു...പേ॰... സത്തവിഞ്ഞാണസങ്ഖേപോയേവാ''**തി. അനേകേസം ചക്ഖുധാതുആദീനം, താസു ച ഏകേകിസ്സാ നാനപ്പകാരതായ

നാനാധാതൂനം വസേന അനേകധാതുനാനാധാതുലോകോ വുത്തോതി ആഹ **"അട്ഠാരസധാതുപ്പഭേദമത്തമേവാ"**തി.

"ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായമനോമനോവിഞ്ഞാണധാതുഭേദേനാ"തി അട്ഠകഥായം ലിഖിതം. തത്ഥ ന ചക്ഖാദീനം കേവലേന ധാതു-സദ്ദേന സമ്ബന്ധോ അധിപ്പേതോ വിജാനനസഭാവസ്സ പഭേദവചനതോ. വിഞ്ഞാണധാതു-സദ്ദേന സമ്ബന്ധേ കരിയമാനേ ദ്വേ മനോഗഹണാനി ന കത്തബ്ബാനി. ന ഹി ദ്വേ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയോ അത്ഥീതി. **"ചക്ഖു…പേ॰… കായമനോവിഞ്ഞാണമനോധാതൂ"**തി വാ വത്തബ്ബം അതുല്യയോഗേ ദ്വന്ദസമാസാഭാവതോ. അയം പനേത്ഥ പാഠോ സിയാ "ചക്ഖു…പേ॰… കായവിഞ്ഞാണമനോമനോവിഞ്ഞാണധാതുഭേദേനാ"തി.

ഖന്ധായതനദേസനാ **സങ്ഖേപദേസനാ,** ഇന്ദ്രിയദേസനാ **വിത്ഥാരദേസനാ**തി തദുഭയം അപേക്ഖിത്വാ **നാതിസങ്ഖേപവിത്ഥാരാ ധാതുദേസനാ**. അഥ വാ സുത്തന്തഭാജനീയേ വുത്തധാതുദേസനാ **അതിസങ്ഖേപദേസനാ,** ആഭാധാതുആദീനം അനേകധാതുനാനാധാതുഅന്താനം വസേന ദേസേതബ്ബാ **അതിവിത്ഥാരദേസനാ**തി തദുഭയം അപേക്ഖിത്വാ അയം **"നാതിസങ്ഖേപവിത്ഥാരാ"**തി.

ഭേരീതലം വിയ ചക്ഖുധാതു സദ്ദസ്സ വിയ വിഞ്ഞാണസ്സ നിസ്സയഭാവതോ. ഏതാഹി ച ഉപമാഹി നിജ്ജീവാനം ഭേരീതലദണ്ഡാദീനം സമായോഗേ നിജ്ജീവാനം സദ്ദാദീനം വിയ നിജ്ജീവാനം ചക്ഖുരൂപാദീനം സമായോഗേ നിജ്ജീവാനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം പവത്തീതി കാരണഫലാനം ധാതുമത്തതാ കാരകവേദകഭാവവിരഹം ദസ്സേതി.

പുരേചരാനുചരാ വിയാതി നിജ്ജീവസ്സ കസ്സചി കേചി നിജ്ജീവാ പുരേചരാനുചരാ വിയാതി അത്ഥോ. മനോധാതുയേവ വാ അത്തനോ ഖണം അനതിവത്തന്തീ അത്തനോ ഖണം അനതിവത്തന്താനംയേവ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം അവിജ്ജമാനേപി പുരേചരാനുചരഭാവേ പുബ്ബകാലാപരകാലതായ **പുരേചരാനുചരാ** വിയ ദട്ഠബ്ബാതി അത്ഥോ. **സല്ലമിവ സൂലമിവ** തിവിധദുക്ഖതാസമായോഗതോ ദട്ഠബ്ബോ. ആസായേവ ദുക്ഖം **ആസാദുക്ഖം,** ആസാവിഘാതം ദുക്ഖം വാ. സഞ്ഞാ ഹി അഭൂതം ദുക്ഖദുക്ഖമ്പി സുഭാദിതോ സഞ്ജാനന്തീ തം ആസം തസ്സാ ച വിഘാതം ആസീസിതസുഭാദിഅസിദ്ധിയാ ജനേതീതി. കമ്മപ്പധാനാ സങ്ഖാരാതി **"പടിസന്ധിയം പക്ഖിപനതോ"**തിആദിമാഹ. **ജാതിദുക്ഖാനുബന്ധനതോ**തി അത്തനാ നിബ്ബത്തിയമാനേന ജാതിദുക്ഖേന അനുബന്ധത്താ. ഭവപച്ചയാ ജാതി ഹി ജാതിദുക്ഖന്തി. പദുമം വിയ ദിസ്സമാനം ഖുരചക്കം വിയ രൂപമ്പി ഇത്ഥിയാദിഭാവേന ദിസ്സമാനം നാനാവിധുപദ്ദവം ജനേതി. സബ്ബേ അനത്ഥാ രാഗാദയോ ജാതിആദയോ ച വിസഭൂതാ അസന്താ സപ്പടിഭയാ ചാതി തപ്പടിപക്ഖഭൂതത്താ അമതാദിതോ ദട്ഠബ്ബാ.

മുഞ്ചിത്വാപി അഞ്ഞം ഗഹേത്വാവാതി ഏതേന മക്കടസ്സ ഗഹിതം സാഖം മുഞ്ചിത്വാപി ആകാസേ ഠാതും അസമത്ഥതാ വിയ ഗഹിതാരമ്മണം മുഞ്ചിത്വാപി അഞ്ഞം അഗ്ഗഹേത്വാ പവത്തിതും അസമത്ഥതായ മക്കടസമാനതം ദസ്സേതി. അട്ഠിവേധവിദ്ധോപി **ദമഥം** അനുപഗച്ഛന്തോ ദുട്ഠസ്സോ **അസ്സഖളുങ്കോ**. രങ്ഗഗതോ നടോ **രങ്ഗനടോ**.

ഫവ്വർ. ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ചാതിആദിനാ ദ്വാരാരമ്മണേസു ഏകവചനബഹുവചനനിദ്ദേസാ ഏകനാനാസന്താനഗതാനം ഏകസന്താനഗതവിഞ്ഞാണപച്ചയഭാവതോ ഏകനാനാജാതികത്താ ച.

സബ്ബധമ്മേസൂതി ഏത്ഥ **സബ്ബ**-സദ്ദോ അധികാരവസേന യഥാവുത്തവിഞ്ഞാണസങ്ഖാതേ ആരമ്മണസങ്ഖാതേ വാ പദേസസബ്ബസ്മിം തിട്ഠതീതി ദട്ഠബ്ബോ. മനോവിഞ്ഞാണധാതുനിദ്ദേസേ "ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധസമനന്തരാ ഉപ്പജ്ജതി മനോധാതു, മനോധാതുയാപി ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധസമനന്തരാ ഉപ്പജ്ജതി ചിത്ത"ന്തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതാനന്തരം മനോധാതു വിയ മനോധാതാനന്തരമ്പി ഉപ്പജ്ജതി ചിത്തന്തി യാവ അഞ്ഞാ മനോധാതു ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, താവ പവത്തം സബ്ബം ചിത്തം ഏകത്തേന ഗഹേത്വാ വുത്തന്തി ഏവമ്പി അത്ഥോ ലബ്ഭതി. ഏവഞ്ഹി സതി മനോവിഞ്ഞാണധാതാനന്തരം ഉപ്പന്നായ മനോധാതുയാ മനോവിഞ്ഞാണധാതുഭാവപ്പസങ്ഗോ ന ഹോതിയേവ. പഞ്ചവിഞ്ഞാണധാതുമനോധാതുക്കമനിദസ്സനഞ്ഹി തബ്ബിധുരസഭാവേന ഉപ്പത്തിട്ഠാനേന ച പരിച്ഛിന്നസ്സ ചിത്തസ്സ മനോവിഞ്ഞാണധാതുഭാവദസ്സനത്ഥം, ന അനന്തരുപ്പത്തിമത്തേനാതി തബ്ബിധുരസഭാവേ ഏകത്തം ഉപനേത്വാ ദസ്സനം യുജ്ജതി. അനുപനീതേപി ഏകത്തേ തബ്ബിധുരസഭാവേ ഏകസ്മിം ദസ്സിതേ സാമഞ്ഞവസേന അഞ്ഞമ്പി സബ്ബം തം സഭാവം ദസ്സിതം ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം. **പി**-സദ്ദേന മനോവിഞ്ഞാണധാതുസമ്പിണ്ഡനേ ച സതി "മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാപി സമനന്തരാ ഉപ്പജ്ജതി ചിത്തം...പേ॰... തജ്ജാ മനോവിഞ്ഞാണധാതൂ"തി മനോവിഞ്ഞാണധാതുഗ്ഗഹണേന ഭവങ്ഗാനന്തരം ഉപ്പന്നം മനോധാതുചിത്തം നിവത്തിതം ഹോതീതി ചേ? ന, തസ്സാ മനോവിഞ്ഞാണധാതുഭാവാസിദ്ധിതോ. ന ഹി യം ചോദീയതി, തദേവ പരിഹാരായ ഹോതീതി.

മനോധാതുയാപി മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാപീതി മനദ്വയവചനേന ഭിന്നം അഞ്ഞമഞ്ഞവിധുരസഭാവതാ ദസ്സിതാതി തേനേവ മനോധാതാവജ്ജനസ്സ മനോവിഞ്ഞാണധാതുഭാവോ നിവത്തിതോതി ദട്ഠബ്ബോ. വുത്തോ ഹി തസ്സ മനോവിഞ്ഞാണധാതുവിധുരോ മനോധാതുസഭാവോ **"സബ്ബധമ്മേസു വാ പന പഠമസമന്നാഹാരോ ഉപ്പജ്ജതീ"**തിആദിനാ. **സാ സബ്ബാപീ**തി ഏതം മുഖമത്തനിദസ്സനം. ന ഹി ജവനപരിയോസാനാ ഏവ മനോവിഞ്ഞാണധാതു, തദാരമ്മണാദീനിപി പന ഹോന്തിയേവാതി. ഏവം പഞ്ചവിഞ്ഞാണധാതുമനോധാതുവിസിട്ഠസഭാവവസേന സബ്ബം മനോവിഞ്ഞാണധാതും ദസ്സേത്വാ പുന മനോദ്വാരവസേന സാതിസയം ജവനമനോവിഞ്ഞാണധാതും ദസ്സേന്തോ **"മനഞ്ച പടിച്ചാ"**തിആദിമാഹ. യദി പന ഛന്നം ദ്വാരാനം വസേന ജവനാവസാനാനേവ ചിത്താനി ഇധ "മനോവിഞ്ഞാണധാതൂ"തി ദസ്സിതാനീതി അയമത്ഥോ ഗയ്ഹേയ്യ, ചുതിപടിസന്ധിഭവങ്ഗാനം അഗ്ഗഹിതത്താ സാവസേസാ ദേസനാ ആപജ്ജതി, തസ്മാ യഥാവുത്തേന നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഛദ്വാരികചിത്തേഹി വാ സമാനലക്ഖണാനി അഞ്ഞാനിപി "മനോവിഞ്ഞാണധാതൂ"തി ദസ്സിതാനീതി വേദിതബ്ബാനി.

പടിച്ചാതി ആഗതട്ഠാനേതി ഏത്ഥ "മനോ ച നേസം ഗോചരവിസയം പച്ചനുഭോതീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൪൫൫) വിസും കാതും യുത്തം, ഇധ പന

“ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ചാ”തിആദീസു ച-സദ്ദേന സമ്പിണ്ഡേത്വാ ആവജ്ജനസ്സപി ചക്ഖാദിസന്നിസ്സിതതാകരണം വിയ **മനഞ്ച പടിച്ചാതി ആഗതട്ഠാനേ** മനോദ്വാരസങ്ഖാതഭവങ്ഗസന്നിസ്സിതമേവ ആവജ്ജനം കാതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ

പഞ്ഹപുച്ഛകം ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ ഉത്താനമേവാതി.

പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ധാതുവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

৪. സച്ചവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയം

ഉദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൮൯. **സാസനക്കമോ**തി അരിയസച്ചാനി വുച്ചന്തി അരിയസച്ചദേസനാ വാ. സകലഞ്ഹി സാസനം ഭഗവതോ വചനം സച്ചവിനിമുത്തം നത്ഥീതി സച്ചേസു കമതി, സീലസമാധിപഞ്ഞാസങ്ഖാതം വാ സാസനം ഏതേസു കമതി, തസ്മാ കമതി ഏത്ഥാതി കമോ, കിം കമതി? സാസനം, സാസനസ്സ കമോ **സാസനക്കമോ**തി സച്ചാനി സാസനപവത്തിട്ഠാനാനി വുച്ചന്തി, തംദേസനാ ച തബ്ബോഹാരേനാതി.

തഥാതി തംസഭാവാവ. **അവിതഥാ**തി അമുസാസഭാവാ. **അനഞ്ഞഥാ**തി അഞ്ഞാകാരരഹിതാ. ദുക്ഖദുക്ഖതാതംനിമിത്തതാഹി അനിട്ഠതാ പീളനട്ഠോ, ദ്വിധാപി പരിദഹനം, കിലേസദാഹസമായോഗോ വാ **സന്താപട്ഠോ**തി അയമേതേസം വിസേസോ. പുഗ്ഗലഹിംസനം വാ **പീളനം,** അത്തനോ ഏവ തിഖിണഭാവോ സന്താപനം **സന്താപോ**തി. ഏത്ഥ ച **പീളനട്ഠോ** ദുക്ഖസ്സ സരസേനേവ ആവിഭവനാകാരോ, ഇതരേ യഥാക്കമം സമുദയമഗ്ഗനിരോധദസ്സനേഹി ആവിഭവനാകാരാതി അയം ചതുന്നമ്പി വിസേസോ. തത്രതത്രാഭിനന്ദനവസേന ബ്യാപേത്വാ ഊഹനം രാസികരണം ദുക്ഖനിബ്ബത്തനം **ആയൂഹനം,** സമുദയതോ ആഗച്ഛതീതി വാ ആയം, ദുക്ഖം. തസ്സ ഊഹനം പവത്തനം **ആയൂഹനം,** സരസാവിഭാവനാകാരോ ഏസോ. നിദദാതി ദുക്ഖന്തി **നിദാനം,** ''ഇദം തം ദുക്ഖ''ന്തി സമ്പടിച്ഛാപേന്തം വിയ സമുട്ഠാപേതീതി അത്ഥോ. ദുക്ഖദസ്സനേന ചായം **നിദാനട്ഠോ** ആവി ഭവതി. **സംയോഗപലിബോധട്ഠാ** നിരോധമഗ്ഗദസ്സനേഹി, തേ ച സംസാരസംയോജനമഗ്ഗനിവാരണാകാരാ ദട്ഠബ്ബാ.

നിസ്സരന്തി ഏത്ഥ സത്താ, സയമേവ വാ നിസ്സടം വിസംയുത്തം സബ്ബസങ്ഖതേഹി സബ്ബുപധിപടിനിസ്സഗ്ഗഭാവതോതി **നിസ്സരണം**. അയമസ്സ സഭാവേന ആവിഭവനാകാരോ. **വിവേകാസങ്ഖതാമതട്ഠാ** സമുദയമഗ്ഗദുക്ഖദസ്സനാവിഭവനാകാരാ, സമുദയക്ഖയഅപ്പച്ചയഅവിനാസിതാ വാ. സംസാരതോ നിഗ്ഗമനം **നിയ്യാനം**. അയമസ്സ സരസേന പകാസനാകാരോ, ഇതരേ സമുദയനിരോധദുക്ഖദസ്സനേഹി. തത്ഥ പലിബോധുപച്ഛേദവസേന നിബ്ബാനാധിഗമോവ നിബ്ബാനനിമിത്തതാ **ഹേതട്ഠോ**. പഞ്ഞാപധാനത്താ മഗ്ഗസ്സ നിബ്ബാനദസ്സനം, ചതുസച്ചദസ്സനം വാ **ദസ്സനട്ഠോ**. ചതുസച്ചദസ്സനേ കിലേസദുക്ഖസന്താപവൂപസമനേ ച ആധിപച്ചം കരോന്തി മഗ്ഗങ്ഗധമ്മാ സമ്പയുത്തധമ്മേസൂതി സോ മഗ്ഗസ്സ **അധിപതേയ്യട്ഠോ**തി. വിസേസതോ വാ ആരമ്മണാധിപതിഭൂതാ മഗ്ഗങ്ഗധമ്മാ ഹോന്തി ''മഗ്ഗാധിപതിനോ ധമ്മാ''തി വചനതോതി സോ തേസം ആകാരോ **അധിപതേയ്യട്ഠോ**. ഏവമാദി ആഹാതി സമ്ബന്ധോ. തത്ഥ **അഭിസമയട്ഠോ**തി അഭിസമേതബ്ബട്ഠോ, അഭിസമയസ്സ വാ വിസയഭൂതോ അത്ഥോ **അഭിസമയട്ഠോ,** അഭിസമയസ്സേവ വാ പവത്തിആകാരോ **അഭിസമയട്ഠോ,** സോ ചേത്ഥ അഭിസമേതബ്ബേന പീളനാദിനാ ദസ്സിതോതി ദട്ഠബ്ബോ.

കുച്ഛിതം ഖം **ദുക്ഖം. ''സമാഗമോ സമേത''**ന്തിആദീസു കേവലസ്സ **ആഗമ**-സദ്ദസ്സ **ഏത**-സദ്ദസ്സ ച പയോഗേ സംയോഗത്ഥസ്സ അനുപലബ്ഭനതോ **സം**-സദ്ദസ്സ ച പയോഗേ ഉപലബ്ഭനതോ **''സംയോഗം ദീപേതീ''**തി ആഹ, ഏവം **''ഉപ്പന്നം ഉദിത''**ന്തി ഏത്ഥാപി. **അയ**-സദ്ദോ ഗതിഅത്ഥസിദ്ധോ ഹേതു-സദ്ദോ വിയ കാരണം ദീപേതി അത്തനോ ഫലനിപ്ഫാദനേന അയതി പവത്തതി, ഏതി വാ ഏതസ്മാ ഫലന്തി അയോതി, സംയോഗേ ഉപ്പത്തികാരണം സമുദയോതി ഏത്ഥ വിസും പയുജ്ജമാനാപി ഉപസഗ്ഗ-

സദ്ദാ സധാതുകം സംയോഗത്ഥം ഉപ്പാദത്ഥഞ്ച ദീപേന്തി കിരിയാവിസേസകത്താതി വേദിതബ്ബാ.

അഭാവോ എത്ഥ രോധസ്സാതി നിരോധോതി എതേന നിബ്ബാനസ്സ ദുക്ഖവിവേകഭാവം ദസ്സേതി. സമധിഗതേ തസ്മിം തദധിഗമവതോ പുഗ്ഗലസ്സ രോധാഭാവോ പവത്തിസങ്ഖാതസ്സ രോധസ്സ പടിപക്ഖഭൂതായ നിവത്തിയാ അധിഗതത്താതി എതസ്മിഞ്ചത്ഥേ അഭാവോ എതസ്മിം രോധസ്സാതി നിരോധോഇച്ചേവ പദസമാസോ. ദുക്ഖാഭാവോ പനേത്ഥ പുഗ്ഗലസ്സ, ന നിബ്ബാനസ്സേവ. അനുപ്പാദോ എവ നിരോധോ **അനുപ്പാദനിരോധോ**. ആയതിഭവാദീസു അപ്പവത്തി, ന പന ഭങ്ഗോതി ഭങ്ഗവാചകം നിരോധ-സദ്ദം നിവത്തേത്വാ അനുപ്പാദവാചകം ഗണ്ഹാതി. എതസ്മിം അത്ഥേ കാരണേ ഫലോപചാരം കത്വാ നിരോധപച്ചയോ നിരോധോതി വുത്തോ. **പടിപദാ ച ഹോതി** പുഗ്ഗലസ്സ **ദുക്ഖനിരോധപ്പത്തിയാ**. നനു സാ എവ ദുക്ഖനിരോധപ്പത്തീതി തസ്സാ എവ സാ പടിപദാതി ന യുജ്ജതീതി? ന, പുഗ്ഗലാധിഗമസ്സ യേഹി സോ അധിഗച്ഛതി, തേസം കാരണഭൂതധമ്മാനഞ്ച പത്തിഭാവേന പടിപദാഭാവേന ച വുത്തത്താ. സച്ഛികിരിയാസച്ഛികരണധമ്മാനം അഞ്ഞത്താഭാവേപി ഹി പുഗ്ഗലസച്ഛികിരിയധമ്മഭാവേഹി നാനത്തം കത്വാ നിദ്ദേസോ കതോ. അഥ വാ ദുക്ഖനിരോധപ്പത്തിയാ നിട്ഠാനം ഫലന്തി തസ്സാ ദുക്ഖനിരോധപ്പത്തിയാ പടിപദതാ ദട്ഠബ്ബാ.

ബുദ്ധാദയോ അരിയാ പടിവിജ്ഝന്തീതി എത്ഥ പടിവിദ്ധകാലേ പവത്തം ബുദ്ധാദിവോഹാരം "അഗമാ രാജഗഹം ബുദ്ധോ"തിആദീസു (സും നിം ർ൬൦) വിയ പുരിമകാലേപി ആരോപേത്വാ "ബുദ്ധാദയോ"തി വുത്തം. തേ ഹി ബുദ്ധാദയോ ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി പടിവിജ്ഝന്തീതി. അരിയപടിവിജ്ഝിതബ്ബാനി സച്ചാനി **അരിയസച്ചാനീ**തി ചേത്ഥ പുരിമപദേ ഉത്തരപദലോപോ ദട്ഠബ്ബോ. **അരിയാ ഇമ**ന്തി പടിവിജ്ഝിതബ്ബട്ഠേന ഏകത്തം ഉപനേത്വാ "ഇമ"ന്തി വുത്തം. **തസ്മാ**തി തഥാഗതസ്സ അരിയത്താ തസ്സ സച്ചാനീതി **അരിയസച്ചാനീ**തി വുച്ചന്തീതി അത്ഥോ. തഥാഗതേന ഹി സയം അധിഗതത്താ, തേനേവ പകാസിതത്താ, തതോ എവ ച അഞ്ഞേഹി അധിഗമനീയത്താ താനി തസ്സ ഹോന്തീതി. **അരിയഭാവസിദ്ധിതോപീ**തി എത്ഥ അരിയസാധകാനി സച്ചാനി **അരിയസച്ചാനീ**തി പുബ്ബേ വിയ ഉത്തരപദലോപോ ദട്ഠബ്ബോ. **അരിയാനി സച്ചാനീതിപീ**തി എത്ഥ അവിതഥഭാവേന അരണീയത്താ അധിഗന്തബ്ബത്താ അരിയാനി, അരിയവോഹാരോ വാ അയം അവിസംവാദകോ അവിതഥരൂപോ ദട്ഠബ്ബോ.

ബാധനലക്ഖണന്തി എത്ഥ ദുക്ഖദുക്ഖതന്നിമിത്തഭാവോ ബാധനാ, ഉദയബ്ബയപീളിതതാ വാ. ഭവാദീസു ജാതിആദിവസേന ചക്ഖുരോഗാദിവസേന ച അനേകധാ ദുക്ഖസ്സ പവത്തനമേവ പുഗ്ഗലസ്സ **സന്താപനം,** തദസ്സ കിച്ചം **രസോ**. പവത്തിനിവത്തീസു സംസാരമോക്ഖേസു പവത്തി ഹുത്വാ ഗയ്ഹതീതി **പവത്തിപച്ചുപട്ഠാനം**. പഭവതി എതസ്മാ ദുക്ഖം പടിസന്ധിയം നിബ്ബത്തതി പുരിമഭവേന പച്ഛിമഭവോ ഘടിതോ സംയുത്തോ ഹുത്വാ പവത്തതീതി **പഭവോ**. "എവമ്പി തണ്ഹാനുസയേ അനൂഹതേ നിബ്ബത്തതീ ദുക്ഖമിദം പുനപ്പുന"ന്തി (ധം പം ൩൩൮) എവം പുനപ്പുനം ഉപ്പാദനം **അനുപച്ഛേദകരണം**. ഭവനിസ്സരണനിവാരണം **പലിബോധോ**. രാഗക്ഖയാദിഭാവേന സബ്ബദുക്ഖസന്തതാ **സന്തി. അച്ചുതിരസ**ന്തി അച്ചുതിസമ്പത്തികം. ചവനം വാ കിച്ചന്തി തദഭാവം കിച്ചമിവ വോഹരിത്വാ അച്ചുതികിച്ചന്തി അത്ഥോ. അചവനഞ്ച സഭാവസ്സാപരിച്ചജനം അവികാരതാ ദട്ഠബ്ബാ. പഞ്ചക്ഖന്ധനിമിത്തസുഞ്ഞതായ അവിഗ്ഗഹം ഹുത്വാ ഗയ്ഹതീതി **അനിമിത്തപച്ചുപട്ഠാനം**. അനുസയുപച്ഛേദനവസേന സംസാരചാരകതോ നിഗ്ഗമനൂപായഭാവോ **നിയ്യാനം**. നിമിത്തതോ പവത്തതോ ച ചിത്തസ്സ വുട്ഠാനം ഹുത്വാ ഗയ്ഹതീതി **വുട്ഠാനപച്ചുപട്ഠാനം**.

അസുവണ്ണാദി സുവണ്ണാദി വിയ ദിസ്സമാനം മായാതി വത്ഥുസഭ്ഭാവാ തസ്സാ **വിപരീതതാ** വുത്താ. ഉദകം വിയ ദിസ്സമാനാ പന മരീചി ഉപഗതാനം തുച്ഛാ ഹോതി, വത്ഥുമത്തമ്പി തസ്സാ ന ദിസ്സതീതി **വിസംവാദികാ** വുത്താ. മരീചിമായാഅത്താനം വിപക്ഖോ ഭാവോ **തച്ഛാവിപരീതഭൂതഭാവോ. അരിയഞാണസ്സാ**തി അവിതഥഗാഹകസ്സ ഞാണസ്സ, തേന പടിവേധപച്ചവേക്ഖണാനി ഗയ്ഹന്തി, തേസഞ്ച **ഗോചര**ഭാവോ പടിവിജ്ഝിതബ്ബതാആരമ്മണഭാവോ ച ദട്ഠബ്ബോ. **അഗ്ഗിലക്ഖണം** ഉണ്ഹത്തം. തഞ്ഹി കത്ഥചി കട്ഠാദിഉപാദാനഭേദേപി വിസംവാദകം വിപരീതം അഭൂതം വാ കദാചി ന ഹോതി. ''ബ്യാധിധമ്മാ ജരാധമ്മാ, അഥോ മരണധമ്മിനോ''തി (അം॰ നി॰ ൩.൩൯; ൫.൫൭) ഏത്ഥ വുത്താ ജാതിആദികാ **ലോകപകതി**. മനുസ്സാനം ഉദ്ധം ദീഘതാ, ഏകച്ചാനം തിരച്ഛാനാനം തിരിയം ദീഘതാ, വുദ്ധിനിട്ഠം പത്താനം പുന അവഡ്ഢനം ഏവമാദികാ ചാതി വദന്തി. തച്ഛാവിപരീതഭൂതഭാവേസു പച്ഛിമോ **തഥതാ,** പഠമോ **അവിതഥതാ,** മജ്ഝിമോ **അനഞ്ഞഥതാ**തി അയമേതേസം വിസേസോ.

ദുക്ഖാ അഞ്ഞം ന ബാധകന്തി കസ്മാ വുത്തം, നനു തണ്ഹാപി ജാതി വിയ ദുക്ഖനിമിത്തതായ ബാധികാതി? ന, ബാധകപഭവഭാവേന വിസും ഗഹിതത്താ. ജാതിആദീനം വിയ വാ ദുക്ഖസ്സ അധിട്ഠാനഭാവോ ദുക്ഖദുക്ഖതാ ച **ബാധകതാ,** ന ദുക്ഖസ്സ പഭവകതാതി നത്ഥി തണ്ഹായ പഭവകഭാവേന ഗഹിതായ ബാധകത്തപ്പസങ്ഗോ. തേനാഹ **''ദുക്ഖാ അഞ്ഞം ന ബാധക''**ന്തി. **ബാധകത്തനിയാമേനാ**തി ദുക്ഖം ബാധകമേവ, ദുക്ഖമേവ ബാധകന്തി ഏവം ദ്വിധാപി ബാധകത്താവധാരണേനാതി അത്ഥോ. **തം വിനാ നാഞ്ഞതോ**തി സതിപി അവസേസകിലേസഅവസേസാകുസലസാസവകുസലമൂലാവസേസസാസവകുസലധമ്മാനം ദുക്ഖഹേതുഭാവേ ന തണ്ഹായ വിനാ തേസം ദുക്ഖഹേതുഭാവോ അത്ഥി, തേഹി പന വിനാപി തണ്ഹായ ദുക്ഖഹേതുഭാവോ അത്ഥി കുസലേഹി വിനാ അകുസലേഹി, രൂപാവചരാദീഹി വിനാ കാമാവചരാദീഹി ച തണ്ഹായ ദുക്ഖനിബ്ബത്തകത്താ. **തച്ഛനിയ്യാനഭാവത്താ**തി ദ്വിധാപി നിയമേന തച്ഛോ നിയ്യാനഭാവോ ഏതസ്സ, ന മിച്ഛാമഗ്ഗസ്സ വിയ വിപരീതതായ, ലോകിയമഗ്ഗസ്സ വിയ വാ അനേകന്തികതായ അതച്ഛോതി തച്ഛനിയ്യാനഭാവോ, മഗ്ഗോ. തസ്സ ഭാവോ തച്ഛനിയ്യാനഭാവത്തം, തസ്മാ **തച്ഛനിയ്യാനഭാവത്താ**. സബ്ബത്ഥ ദ്വിധാപി നിയമേന തച്ഛാവിപരീതഭൂതഭാവോ വുത്തോതി ആഹ **''ഇതി തച്ഛാവിപല്ലാസാ''**തിആദി.

സച്ച-സദ്ദസ്സ സമ്ഭവന്താനം അത്ഥാനം ഉദ്ധരണം, സമ്ഭവന്തേ വാ അത്ഥേ വത്വാ അധിപ്പേതത്ഥസ്സ ഉദ്ധരണം **അത്ഥുദ്ധാരോ. വിരതിസച്ചേ**തി മുസാവാദവിരതിയം. ന ഹി അഞ്ഞവിരതീസു സച്ച-സദ്ദോ നിരുള്ഹോതി. ''ഇദമേവ സച്ചം, മോഘമഞ്ഞ''ന്തി ഗഹിതാ ദിട്ഠി **ദിട്ഠിസച്ചം**. ''അമോസധമ്മം നിബ്ബാനം , തദരിയാ സച്ചതോ വിദൂ''തി (സു॰ നി॰ ൭൫൮) അമോസധമ്മത്താ നിബ്ബാനം **പരമത്ഥസച്ചം** വുത്തം. തസ്സ പന തംസമ്പാപകസ്സ ച മഗ്ഗസ്സ പജാനനാ പടിവേധോ അവിവാദകാരണന്തി ദ്വയമ്പി ''ഏകഞ്ഹി സച്ചം ന ദുതിയമത്ഥി, യസ്മിം പജാ നോ വിവദേ പജാന''ന്തി (സു॰ നി॰ ൮൯൦; മഹാനി॰ ൧൧൯) മിസ്സാ ഗാഥായ സച്ചന്തി വുത്തം.

നേതം ദുക്ഖം അരിയസച്ചന്തി ആഗച്ഛേയ്യ, നേതം ഠാനം വിജ്ജതീതി ഏതേന ജാതിആദീനം ദുക്ഖഅരിയസച്ചഭാവേ അവിപരീതതം ദസ്സേതി, **അഞ്ഞം ദുക്ഖം അരിയസച്ചന്തി ആഗച്ഛേയ്യ, നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ**തി ഇമിനാ ദുക്ഖഅരിയസച്ചഭാവസ്സ ജാതിആദീസു നിയതതം. സചേപി കഥഞ്ചി കോചി ഏവംചിത്തോ ആഗച്ഛേയ്യ, പഞ്ഞാപനേ പന സഹധമ്മേന പഞ്ഞാപനേ അത്തനോ വാദസ്സ ച പഞ്ഞാപനേ സമത്ഥോ നത്ഥീതി ദസ്സേതും **''അഹമേതം...പേ॰... പഞ്ഞാപേസ്സാമീതി ആഗച്ഛേയ്യ, നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ''**തി വുത്തം. ജാതിആദീനം അനഞ്ഞഥതാ അഞ്ഞസ്സ ച തഥാഭൂതസ്സ അഭാവോയേവേത്ഥ ഠാനാഭാവോ. സചേപി കോചി ആഗച്ഛേയ്യ, ആഗച്ഛതു, ഠാനം പന നത്ഥീതി അയമേത്ഥ സുത്തത്ഥോ. ഏസ നയോ ദുതിയസുത്തേപി. തത്ഥ പന

സമ്പത്തതാ പച്ചക്ഖതാ ച **പഠമതാ,** തംനിമിത്തതാ **ദുതിയതാ,** തദുപസമതാ **തതിയതാ,** തംസമ്പാപകതാ **ചതുത്ഥതാ**തി ദട്ഠബ്ബാ.

നിബ്ബുതികാമേന പരിജാനനാദീഹി അഞ്ഞം കിഞ്ചി കിച്ചം കാതബ്ബം നത്ഥി, ധമ്മഞാണകിച്ചം വാ ഇതോ അഞ്ഞം നത്ഥി, പരിഞ്ഞേയ്യാദീനി ച ഏതപ്പരമാനേവാതി **ചത്താരേവ വുത്താനി**. തണ്ഹായ ആദീനവദസ്സാവീനം വസേന "തണ്ഹാവത്ഥുആദീനം ഏതംപരമതായാ"തി വുത്തം. തഥാ ആലയേ പഞ്ചകാമഗുണസങ്ഖാതേ, സകലവത്ഥുകാമസങ്ഖാതേ, ഭവത്തയസങ്ഖാതേ വാ ദുക്ഖേ ദോസദസ്സാവീനം വസേന "ആലയാദീനം ഏതംപരമതായാ"തി വുത്തം.

സഹേതുകേന ദുക്ഖേനാതി ഏതേന ദുക്ഖസ്സ അബ്ബോച്ഛിന്നതാദസ്സനേന അതിസംവേഗവത്ഥുതം ദസ്സേതി.

ന പടിവേധഞാണം വിയ സകിദേവ ബുജ്ഝതി, അഥ ഖോ അനു അനു ബുജ്ഝനതോ **അനുബോധോ,** അനുസ്സവാകാരപരിവിതക്കദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖന്തിഅനുഗതോ വാ ബോധോ **അനുബോധോ**. ന ഹി സോ പച്ചക്ഖതോ ബുജ്ഝതി, അനുസ്സവാദിവസേന പന കപ്പേത്വാ ഗണ്ഹാതീതി. **കിച്ചതോ**തി പരിജാനനാദിതോ. തംകിച്ചകരണേനേവ ഹി താനി തസ്സ പാകടാനി. വിവട്ടാനുപസ്സനായ ഹി സങ്ഖാരേഹി പതിലീയമാനമാനസസ്സ ഉപ്പജ്ജമാനം മഗ്ഗഞാണം വിസങ്ഖാരം ദുക്ഖനിസ്സരണം ആരമ്മണം കത്വാ ദുക്ഖം പരിച്ഛിന്ദതി, ദുക്ഖഗതഞ്ച തണ്ഹം പജഹതി, നിരോധഞ്ച ഫുസതി ആദിച്ചോ വിയ പഭായ, സമ്മാസങ്കപ്പാദീഹി സഹ ഉപ്പന്നം തം മഗ്ഗം ഭാവേതി, ന ച സങ്ഖാരേ അമുഞ്ചിത്വാ പവത്തമാനേന ഞാണേന ഏതം സബ്ബം സക്കാ കാതും നിമിത്തപവത്തേഹി അവുട്ഠിതത്താ, തസ്മാ ഏതാനി കിച്ചാനി കരോന്തം തം ഞാണം ദുക്ഖാദീനി വിഭാവേതി തത്ഥ സമ്മോഹനിവത്തനേനാതി **"ചത്താരിപി സച്ചാനി പസ്സതീ"**തി വുത്തം.

ദുക്ഖസമുദയമ്പി സോ പസ്സതീതി കാലന്തരദസ്സനം സന്ധായ വുത്തന്തി ചേ? ന, "യോ നു ഖോ, ആവുസോ, ദുക്ഖം പസ്സതി, ദുക്ഖസമുദയമ്പി സോ പസ്സതീ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൫.൧൧൦൦) ഏകദസ്സിനോ അഞ്ഞത്തയദസ്സിതാവിചാരണായ തസ്സാ സാധനത്ഥം ഗവംപതിത്ഥേരേന ഇമസ്സ സുത്തസ്സ ആഹരിതത്താ പച്ചേകഞ്ച സച്ചേസു ദിസ്സമാനേസു അഞ്ഞത്തയദസ്സനസ്സ യോജിതത്താ. അഞ്ഞഥാ അനുപുബ്ബാഭിസമയേ പുരിമദിട്ഠസ്സ പച്ഛാ അദസ്സനതോ സമുദയാദിദസ്സിനോ ദുക്ഖാദിദസ്സനതാ ന യോജേതബ്ബാ സിയാതി. സുദ്ധസങ്ഖാരപുഞ്ജമത്തദസ്സനതോ **സക്കായദിട്ഠി**പരിയുട്ഠാനം നിവാരേതി. "ലോകസമുദയം ഖോ, കച്ചാന, യഥാഭൂതം സമ്മപ്പഞ്ഞായ പസ്സതോ യാ ലോകേ നത്ഥിതാ, സാ ന ഹോതീ"തി വചനതോ സമുദയദസ്സനം ഹേതുഫലപ്പബന്ധാവിച്ഛേദദസ്സനവസേന **ഉച്ഛേദദിട്ഠി**പരിയുട്ഠാനം നിവത്തേതി. "ലോകനിരോധം ഖോ…പേ॰… പസ്സതോ യാ ലോകേ അത്ഥിതാ, സാ ന ഹോതീ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൫) വചനതോ നിരോധദസ്സനം ഹേതുനിരോധാ ഫലനിരോധദസ്സനവസേന **സസ്സതദിട്ഠി**പരിയുട്ഠാനം നിവാരേതി. അത്തകാരസ്സ പച്ചക്ഖദസ്സനതോ മഗ്ഗദസ്സനേന "നത്ഥി അത്തകാരേ, നത്ഥി പരകാരേ, നത്ഥി പുരിസകാരേ"തിആദികം (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൮) **അകിരിയദിട്ഠി**പരിയുട്ഠാനം പജഹതി. "നത്ഥി ഹേതു, നത്ഥി പച്ചയോ സത്താനം സംകിലേസായ, അഹേതൂ അപ്പച്ചയാ സത്താ സംകിലിസ്സന്തി. നത്ഥി ഹേതു…പേ॰… വിസുദ്ധിയാ, അഹേതൂ അപ്പച്ചയാ സത്താ വിസുജ്ഝന്തീ"തിആദികാ അഹേതുകദിട്ഠി ച ഇധ അകിരിയദിട്ഠിഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. സാപി ഹി വിസുദ്ധിമഗ്ഗദസ്സനേന പഹീയതീതി.

ദുക്ഖഞാണം സമുദയഫലസ്സ ദുക്ഖസ്സ അധുവാദിഭാവം പസ്സതീതി **ഫലേ വിപ്പടിപത്തിം** നിവത്തേതി. "ഇസ്സരോ ലോകം പവത്തേതി നിവത്തേതി ചാ"തി

ഇസ്സരകാരണിനോ വദന്തി, പധാനതോ ആവി ഭവതി, തത്ഥേവ ച പതിലീയതീതി **പധാനകാരണിനോ**. "കാലവസേനേവ പവത്തതി നിവത്തതി ചാ"തി **കാലവാദിനോ**. "സഭാവേനേവ സമ്ഭോതി വിഭോതി ചാ"തി **സഭാവവാദിനോ. ആദി**-സദ്ദേന അണൂഹി ലോകോ പവത്തതി, സബ്ബം പുബ്ബേകതഹേതൂതി ഏവമാദി അകാരണപരിഗ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. രാമുദകാളാരാദീനം വിയ **അരൂപലോകേ,** നിഗണ്ഠാദീനം വിയ **ലോകഥുപികായ അപവഗ്ഗോ** മോക്ഖോതി ഗഹണം . **ആദി**-സദ്ദേന പധാനസ്സ അപ്പവത്തി, ഗുണവിയുത്തസ്സ അത്തനോ സകത്തനി അവട്ഠാനം, ബ്രഹ്മുനാ സലോകതാ, ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദാതി ഏവമാദിഗ്ഗഹണഞ്ച ദട്ഠബ്ബം. ഏത്ഥ **ഗുണവിയുത്തസ്സാ**തി ബുദ്ധിസുഖദുക്ഖഇച്ഛാദോസപയത്തധമ്മാധമ്മസങ്ഖാരേഹി നവഹി അത്തഗുണേഹി വിപ്പയുത്തസ്സാതി കണാദഭക്ഖവാദോ. ഇന്ദ്രിയതപ്പനപുത്തമുഖദസ്സനാദീഹി വിനാ അപവഗ്ഗോ നത്ഥീതി ഗഹേത്വാ തഥാപവത്തനം **കാമസുഖല്ലികാനുയോഗോ**.

അജ്ഝത്തികബാഹിരേസു ദ്വാദസസു ആയതനേസു കാമഭവവിഭവതണ്ഹാവസേന ദ്വാദസ തികാ **ഛത്തിംസ തണ്ഹാവിചരിതാനി**. **ഖുദ്ദകവത്ഥുവിഭങ്ഗേ** വാ ആഗതനയേന കാലവിഭാഗം അനാമസിത്വാ വുത്താനി. വീമംസിദ്ധിപാദാദയോ ബോധിപക്ഖിയാ കിച്ചനാനത്തേന വുത്താ, അത്ഥതോ ഏകത്താ സമ്മാദിട്ഠിമുഖേന തത്ഥ അന്തോഗധാ. **തയോ നേക്ഖമ്മവിതക്കാദയോ**തി ലോകിയക്ഖണേ അലോഭമേത്താകരുണാസമ്പയോഗവസേന ഭിന്നാ മഗ്ഗക്ഖണേ ലോഭബ്യാപാദവിഹിംസാസമുച്ഛേദവസേന തയോതി ഏകോപി വുത്തോ. ഏസ നയോ സമ്മാവാചാദീസു. അപ്പിച്ഛതാസന്തുട്ഠിതാനം പന ഭാവേ സമ്മാആജീവസമ്ഭവതോ തേന തേസം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. ഭവന്തരേപി ജീവിതഹേതുപി അരിയേഹി അവീതിക്കമനീയത്താ അരിയകന്താനം സമ്മാവാചാദിസീലാനം ഗഹണേന യേന സദ്ധാഹത്ഥേന താനി പരിഗ്ഗഹേതബ്ബാനി, സോ സദ്ധാഹത്ഥോ ഗഹിതോയേവ ഹോതീതി തതോ അനഞ്ഞാനി സദ്ധിന്ദ്രിയസദ്ധാബലാനി തത്ഥ അന്തോഗധാനി ഹോന്തി. **തേസം അത്ഥിതായാ**തി സദ്ധിന്ദ്രിയസദ്ധാബലഛന്ദിദ്ധിപാദാനം അത്ഥിതായ സീലസ്സ അത്ഥിഭാവതോ തിവിധേനപി സീലേന തേ തയോപി ഗഹിതാതി തത്ഥ അന്തോഗധാ. **ചിത്തസമാധീ**തി ചിത്തിദ്ധിപാദം വദതി. "ചിത്തം പഞ്ഞഞ്ച ഭാവയ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൩, ൧൯൨) ഹി ചിത്തമുഖേന സമാധി വുത്തോതി സമാധിമുഖേന ചിത്തമ്പി വത്തബ്ബതം അരഹതി. ചിത്തിദ്ധിപാദഭാവനായ പന സമാധിപി അധിമത്തോ ഹോതീതി വീമംസിദ്ധിപാദാദിവചനം വിയ ചിത്തിദ്ധിപാദവചനം അവത്വാ ഇധ **"ചിത്തസമാധീ"**തി വുത്തം. "പീതിമനസ്സ കായോ പസ്സമ്ഭതി, പസ്സദ്ധകായോ സുഖം വേദേതി, സുഖിനോ ചിത്തം സമാധിയതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൯; സം॰ നി॰ ൫.൩൭൬; അ॰ നി॰ ൩.൯൬; ൧൧.൧൨) വചനതോ സമാധിഉപകാരാ പീതിപസ്സദ്ധിയോ, തസ്മാ സമാധിഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാ, ഉപേക്ഖാ പന സമാധിഉപകാരകതോ തംസദിസകിച്ചതോ ച, തസ്മാ സമ്മാസമാധിവസേന ഏതേസം അന്തോഗധതാ ദട്ഠബ്ബാ.

ഭാരോ വിയ വിഘാതകത്താ. **ദുബ്ഭിക്ഖമിവ** ബാധകത്താ. "നിബ്ബാനപരമം സുഖ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൧൫, ൨.൧൭; ധ॰ പ॰ ൨൦൩, ൨൦൪) സുഖഭാവതോ **സുഭിക്ഖമിവ**. അനിട്ഠഭാവതോ സാസങ്കസപ്പടിഭയതോ ച ദുക്ഖം **വേരീവിസരുക്ഖഭയഓരിമതീരൂപമം**.

തഥത്ഥേനാതി തഥസഭാവേന, പരിഞ്ഞേയ്യഭാവേനാതി അത്ഥോ. ഏതേന അരിയസച്ചദ്വയം സിയാ ദുക്ഖം, ന അരിയസച്ചം, സിയാ അരിയസച്ചം, ന ദുക്ഖന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി. അരിയസച്ച-സദ്ദപരാ ഹി ദുക്ഖാദിസദ്ദാ പരിഞ്ഞേയ്യാദിഭാവം വദന്തി. തേനേവ അരിയസച്ച-സദ്ദാനപേക്ഖം ദുക്ഖ-സദ്ദം സന്ധായ മഗ്ഗസമ്പയുത്തസാമഞ്ഞഫലധമ്മാനം ആദിപദസങ്ഗഹോ വുത്തോ, തദപേക്ഖം സന്ധായ ചതുത്ഥപദസങ്ഗഹോ. സമുദയാദീസു അവസേസകിലേസാദയോ

സമുദയോ, ന അരിയസച്ചം, സങ്ഖാരനിരോധോ നിരോധസമാപത്തി ച നിരോധോ, ന അരിയസച്ചം, അരിയമഗ്ഗതോ അഞ്ഞാനി മഗ്ഗങ്ഗാനി മഗ്ഗോ, ന അരിയസച്ചന്തി ഇമിനാ നയേന യോജനാ കാതബ്ബാ. ദുക്ഖം വേദനീയമ്പി സന്തം വേദകരഹിതം, കേവലം പന തസ്മിം അത്തനോ പച്ചയേഹി പവത്തമാനേ ദുക്ഖം വേദേതീതി വോഹാരമത്തം ഹോതി. ഏവം ഇതരേസുപി.

കിരിയാവ വിജ്ജതീതി സമുദയമേവ വദതി, തസ്സ വാ ദുക്ഖപച്ചയഭാവം. മഗ്ഗോ അത്ഥീതി വത്തബ്ബേ **"മഗ്ഗമത്ഥീ"**തി ഓകാരസ്സ അഭാവോ കതോതി ദട്ഠബ്ബോ. **ഗമകോ**തി ഗന്താ. സാസവതാ അസുഭതാതി കത്വാ നിരോധമഗ്ഗാ **സുഭാ ഏവ**. ദുക്ഖാദീനം പരിയായേന സമുദയാദിഭാവോ ച അത്ഥി, ന പന നിരോധഭാവോ, നിരോധസ്സ വാ ദുക്ഖാദിഭാവോതി ന അഞ്ഞമഞ്ഞസമങ്ഗിതാതി ആഹ **"നിരോധസുഞ്ഞാനി വാ"**തിആദി. **സമുദയേ ദുക്ഖസ്സാഭാവതോ**തി പോനോബ്ഭവികായ തണ്ഹായ പുനബ്ഭവസ്സ അഭാവതോ. യഥാ വാ പകതിവാദീനം വികാരാവിഭാവതോ പുബ്ബേ പടിപ്പലീനാ ച പകതിഭാവേനേവ തിട്ഠന്തി, ന ഏവം സമുദയസമ്പയുത്തമ്പി ദുക്ഖം സമുദയഭാവേന തിട്ഠതീതി ആഹ **"സമുദയേ ദുക്ഖസ്സാഭാവതോ"**തി. യഥാ അവിഭത്തേഹി വികാരേഹി മഹന്താ വിസേസിന്ദ്രിയഭൂതവിസേസേഹി പകതിഭാവേനേവ ഠിതേഹി പകതി സഗബ്ഭാ പകതിവാദീനം, ഏവം ന ഫലേന സഗബ്ഭോ ഹേതൂതി അത്ഥോ. **ദുക്ഖസമുദയാനം നിരോധമഗ്ഗാനഞ്ച അസമവായാ**തി ഏതം വിവരന്തോ ആഹ **"ന ഹേതുസമവേതം ഹേതുഫല"**ന്തിആദി. തത്ഥ ഇധ തന്തൂസു പടോ, കപാലേസു ഘടോ, ബിരണേസു കടോ, ദ്വീസു അണൂസു ദ്വിഅണുകന്തിആദിനാ ഇധ ബുദ്ധിവോഹാരജനകോ അവിസും സിദ്ധാനം സമ്ബന്ധോ സമവായോ, തേന സമവായേന കാരണേസു ദ്വീസു അണൂസു ദ്വിഅണുകം ഫലം സമവേതം ഏകീഭൂതമിവ സമ്ബന്ധം, തീസു അണൂസു തിഅണുകന്തി ഏവം മഹാപഥവിമഹാഉദകമഹാഅഗ്ഗിമഹാവാതക്ഖന്ധപരിയന്തം ഫലം അത്തനോ കാരണേസു സമവേതന്തി സമവായവാദിനോ വദന്തി. ഏവം പന വദന്തേഹി അപരിമാണേസു കാരണേസു മഹാപരിമാണം ഏകം ഫലം സമവേതം അത്തനോ അന്തോഗധേഹി കാരണേഹി സഗബ്ഭം അസുഞ്ഞന്തി വുത്തം ഹോതി, ഏവമിധ സമവായാഭാവാ ഫലേ ഹേതു നത്ഥീതി ഹേതുസുഞ്ഞം ഫലന്തി അത്ഥോ.

പവത്തിഭാവതോതി സംസാരസ്സ പവത്തിഭാവതോ. **ചതുആഹാരഭേദതോ**തി ഇമിനാ ചത്താരോ ആഹാരഭേദേ തേഹി ഭിന്നേ തപ്പച്ചയധമ്മഭേദേ ച സങ്ഗണ്ഹാതി. **രൂപാഭിനന്ദനാദിഭേദോ** രൂപാദിഖന്ധവസേന, ആരമ്മണവസേന വാ. ഉപാദാനേഹി ഉപാദീയതീതി ഉപാദി, ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചകം. നിബ്ബാനഞ്ച തംനിസ്സരണഭൂതം തസ്സ വൂപസമോ തംസന്തീതി കത്വാ തസ്സ യാവ പച്ഛിമം ചിത്തം, താവ സേസതം, തതോ പരഞ്ച അനവസേസതം ഉപാദായ **"സഉപാദിസേസനിബ്ബാനധാതു അനുപാദിസേസനിബ്ബാനധാതൂ"**തി ദ്വിധാ വോഹരീയതീതി. "സമ്മാദിട്ഠി സമ്മാസങ്കപ്പോ **വിപസ്സനാ,** ഇതരേ **സമഥോ"**തി വദന്തി. സീലമ്പി ഹി സമഥസ്സ ഉപകാരകത്താ സമഥഗ്ഗഹണേന ഗയ്ഹതീതി തേസം അധിപ്പായോ. അഥ വാ യാനദ്വയവസേന ലദ്ധോ മഗ്ഗോ **സമഥോ വിപസ്സനാ**തി ആഗമനവസേന വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. **സപ്പദേസത്താ**തി സീലക്ഖന്ധാദീനം ഏകദേസത്താതി അത്ഥോ. സീലക്ഖന്ധാദയോ ഹി സബ്ബലോകിയലോകുത്തരസീലാദിസങ്ഗാഹകാ, അരിയമഗ്ഗോ ലോകുത്തരോയേവാതി തദേകദേസോ ഹോതി.

ഓനതസഹായോ വിയ വായാമോ പഗ്ഗഹകിച്ചസാമഞ്ഞതോ. **അംസകൂടം ദത്വാ ഠിതസഹായോ വിയ സതി** അപിലാപനവസേന നിച്ചലഭാവകരണസാമഞ്ഞതോ. **സജാതിതോ**തി സവിതക്കസവിചാരാദിഭേദേസു സമാനായ സമാധിജാതിയാതി അത്ഥോ. **കിരിയതോ**തി സമാധിഅനുരൂപകിരിയതോ. തതോ ഏവ ഹി "ചത്താരോ

സതിപട്ഠാനാ സമാധിനിമിത്താ, ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ സമാധിപരിക്ഖാരാ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൨) സതിവായാമാനം സമാധിസ്സ നിമിത്തപരിക്ഖാരഭാവോ വുത്തോതി.

ആകോടേന്തേന വിയാതി ''അനിച്ചം അനിച്ച''ന്തിആദിനാ പഞ്ഞാസദിസേന കിച്ചേന സമന്തതോ ആകോടേന്തേന വിയ ''അനിച്ചം ഖയട്ഠേന, ദുക്ഖം ഭയട്ഠേനാ''തിആദിനാ **പരിവത്തന്തേന വിയ** ച ആദായ ഊഹിത്വാ ദിന്നമേവ പഞ്ഞാ പടിവിജ്ഝതി. ദിന്നം സമാനകാലത്തേപി പച്ചയഭാവേന സങ്കപ്പസ്സ പുരിമകാലസ്സ വിയ നിദ്ദേസോ കതോ. **സജാതിതോ**തി ''ദുക്ഖേ ഞാണ''ന്തിആദീസു സമാനായ പഞ്ഞാജാതിയാ. **കിരിയതോ**തി ഏത്ഥ പഞ്ഞാസദിസകിച്ചം കിരിയാതി വുത്തം, പുബ്ബേ പന സമാധിഉപകാരകം തദനുരൂപം കിച്ചന്തി അയമേത്ഥ വിസേസോ. ''സബ്ബം, ഭിക്ഖവേ, അഭിഞ്ഞേയ്യ''ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൪൬) വചനതോ ചത്താരിപി അഭിമുഖം പച്ചക്ഖതോ ഞാതബ്ബാനി, അഭിവിസിട്ഠേന വാ ഞാണേന ഞാതബ്ബാനീതി **അഭിഞ്ഞേയ്യാനി**.

ദുരഭിസമ്ഭവതരന്തി അഭിസമ്ഭവിതും സാധേതും അസക്കുണേയ്യതരം, സത്തിവിഘാതേന ദുരധിഗമന്തി അത്ഥോ. ബാധകപഭവസന്തിനിയ്യാനലക്ഖണേഹി വവത്ഥാനം **സലക്ഖണവവത്ഥാനം**. **ദുരവഗാഹത്ഥേന ഗമ്ഭീരത്താ**തി ഓളാരികാ ദുക്ഖസമുദയാ. തിരച്ഛാനഗതാനമ്പി ഹി ദുക്ഖം ആഹാരാദീസു ച അഭിലാസോ പാകടോ, പീളനാദിആയൂഹനാദിവസേന പന ''ഇദം ദുക്ഖം, ഇദമസ്സ കാരണ''ന്തി യാഥാവതോ ഓഗാഹിതും അസക്കുണേയ്യത്താ **ഗമ്ഭീരാ,** സണ്ഹസുഖുമധമ്മത്താ നിരോധമഗ്ഗാ സഭാവതോ ഏവ ഗമ്ഭീരത്താ **ദുരവഗാഹാ,** തേനേവ ഉപ്പന്നേ മഗ്ഗേ നത്ഥി നിരോധമഗ്ഗാനം യാഥാവതോ അനവഗാഹോതി. നിബ്ബാനമ്പി മഗ്ഗേന അധിഗന്തബ്ബത്താ തസ്സ ഫലന്തി അപദിസ്സതീതി ആഹ **''ഫലാപദേസതോ''**തി. വുത്തഞ്ഹി ''ദുക്ഖനിരോധേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ''തി (വിഭ॰ ൭൧൮). മഗ്ഗോപി നിരോധസ്സ സമ്പാപകഭാവതോ ഹേതൂതി അപദിസ്സതീതി ആഹ **''ഹേതുഅപദേസതോ''**തി. വുത്തമ്പി ചേതം ''ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ''തി (വിഭ॰ ൭൧൮). **ഇതി വിജഞ്ഞാ**തി **ഇതി**-സദ്ദേന വിജാനനക്കമം ദസ്സേതി. **ഏവം പകാരേഹീ**തി **ഏവം**-സദ്ദേന വിജാനനകാരണഭൂതേ നയേ.

ഉദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. ദുക്ഖസച്ചനിദ്ദേസോ

ജാതിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൯൦. തത്ഥ ...പേ॰... അയം മാതികാതി നിദ്ദേസവാരആദിമ്ഹി വുത്തേ ജാതിആദിനിദ്ദേസേ തേസം ജാതിആദീനം നിദ്ദേസവസേന ദുക്ഖസ്സ അരിയസച്ചസ്സ കഥനത്ഥായ, തേസു വാ ജാതിആദീസു തേസഞ്ച ദുക്ഖട്ഠേ വേദിതബ്ബേ ജാതിആദീനം നിദ്ദേസവസേന ദുക്ഖസ്സ അരിയസച്ചസ്സ കഥനത്ഥായ ദുക്ഖദുക്ഖന്തിആദികാ ദുക്ഖമാതികാ വേദിതബ്ബാതി അത്ഥോ. അഥ വാ **തത്ഥാ**തി തസ്മിം നിദ്ദേസവാരേ. ''ജാതിപി ദുക്ഖാ...പേ॰... സംഖിത്തേന പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖാ''തി അയം ദുക്ഖസ്സ അരിയസച്ചസ്സ കഥനത്ഥായ മാതികാതി യഥാദസ്സിതസ്സ ജാതിആദിനിദ്ദേസസ്സ മാതികാഭാവം ദീപേതി. തം ദീപേത്വാ പുന യസ്മിം പദദ്വയേ ഠത്വാ ദുക്ഖം അരിയസച്ചം കഥേതബ്ബം, തസ്സ നിദ്ധാരണത്ഥം സബ്ബം ദുക്ഖം സങ്കഡ്ഢേന്തോ ആഹ **''ഇദഞ്ഹി ദുക്ഖം നാമാ''**തിആദി.

സഭാവതോതി ദുക്ഖവേദയിതസഭാവതോ. **നാമതോ**തി തേനേവ സഭാവേന ലദ്ധനാമതോ. തേന ന അഞ്ഞേന പരിയായേന ഇദം ദുക്ഖം നാമ, അഥ ഖോ ദുക്ഖത്തായേവാതി സഭാവേന നാമം വിസേസേതി. അഥ വാ **നാമതോ**തി

ഉദയബ്ബയവന്തതായ ലദ്ധനാമതോ. യഥാ അഞ്ഞേ ഉദയബ്ബയവന്തോ ധമ്മാ ന സഭാവതോ ദുക്ഖാ, ന ഏവം ഇദം, അഥ ഖോ സഭാവതോ ദുക്ഖാ, ഭൂതമേവേദം ദുക്ഖന്തി പുരിമേന ദുക്ഖ-സദ്ദേന പച്ഛിമം വിസേസേതി. വിപരിണാമവന്തതായ സുഖം അനിട്ഠമേവ ഹോതീതി ദുക്ഖം നാമ ജാതം. തേനേവാഹ **"ദുക്ഖുപ്പത്തിഹേതുതോ"**തി. കണ്ണസൂലാദീഹി അഭിഭൂതസ്സ നിത്ഥുനനാദീഹി ദുക്ഖാഭിഭൂതതായ വിഞ്ഞായമാനായപി കിം തവ രുജ്ജതീതി പുച്ഛിത്വാവ കണ്ണസൂലാദിദുക്ഖം ജാനിതബ്ബം ഹോതീതി **പടിച്ഛന്നദുക്ഖതാ** തസ്സ വുത്താ. **ഉപക്കമസ്സ ച പാകടഭാവതോ**തി കാരണാവസേന ദുക്ഖവിസേസസ്സ പാകടഭാവം ദസ്സേതി.

സഭാവം മുഞ്ചിത്വാ പകാരന്തരേന ദുക്ഖന്തി വുച്ചമാനം **പരിയായദുക്ഖം**. കഥേതബ്ബത്താ പടിഞ്ഞാതം യഥാ കഥേതബ്ബം, തംപകാരദസ്സനത്ഥം **"അരിയസച്ചഞ്ച നാമേത"**ന്തിആദിമാഹ. **സങ്ഖേപോ** സാമഞ്ഞം, സാമഞ്ഞഞ്ച വിസേസേ അന്തോകരിത്വാ പവത്തതീതി തത്ഥ ഉഭയഥാപി കഥേതും വട്ടതി. **വിത്ഥാരോ പന** വിസേസോ ജാതിആദികോ, വിസേസോ ച വിസേസന്തരനിവത്തകോതി ജാതിആദീസു ജരാദീനം സങ്ഖിപനം ന സക്കാ കാതുന്തി തത്ഥ വിത്ഥാരേനേവ കഥേതബ്ബം.

൫൯. "അപരസ്സ അപരസ്സാ"തി ദീപനം **അപരത്ഥദീപനം**. സാമിഅത്ഥേപി ഹി അപരത്ഥ-സദ്ദോ സിജ്ഝതീതി. **തേസം തേസ**ന്തി വാ സാമിവസേന വുത്തം അത്ഥം ഭുമ്മവസേന വത്തുകാമതായ ആഹ **"അപരത്ഥദീപന"**ന്തി, അപരസ്മിം അപരസ്മിം ദീപനന്തി അത്ഥോ. അപരസ്സ അപരസ്സ വാ ജാതിസങ്ഖാതസ്സ അത്ഥസ്സ ദീപനം **അപരത്ഥദീപനം**. പഞ്ചഗതിവസേന ഏകേകായപി ഗതിയാ ഖത്തിയാദിഭുമ്മദേവാദിഹത്ഥിആദിജാതിവസേന ചാതി **ഗതിജാതിവസേന**.

തിണാകാരോ **തിണജാതി,** സോ ച ഉപാദാപഞ്ഞത്തീതി **"പഞ്ഞത്തിയ"**ന്തി ആഹ. **തദുപാദായാ**തി തം പഠമം വിഞ്ഞാണം ഉപാദായ അയം ജാതി, നാസ്സ കുതോചി നിഗ്ഗമനം ഉപാദായ. യസ്മാ ച ഏവം, തസ്മാ **സാവസ്സ ജാതി** പഠമവിഞ്ഞാണസങ്ഖാതാതി അത്ഥോ. അഥ വാ തദുപാദായ സജാതോതി വുച്ചതീതി **സാവസ്സ ജാതി** പഠമവിഞ്ഞാണസങ്ഖാതാതി അത്ഥോ. വിഞ്ഞാണമുഖേന ച പഞ്ചപി ഖന്ധാ വുത്താ ഹോന്തീതി **"പടിസന്ധിയ"**ന്തി ആഹ. അരിയഭാവകരണത്താ **അരിയസീല**ന്തി പാതിമോക്ഖസംവരോ വുച്ചതി. ജാതിആദീനിപി ലക്ഖണാനി ധമ്മാനം ആകാരവികാരാതി കത്വാ സഹുപ്പാദകാ സഹവികാരകാതി വുത്താ. **ജായനട്ഠേനാ**തിആദി ആയതനവസേന യോനിവസേന ച ദ്വീഹി ദ്വീഹി പദേഹി സബ്ബസത്തേ പരിയാദിയിത്വാ ജാതിം ദസ്സേതും വുത്തം. പുരിമനയേ പന ഏകേകേനേവ പദേന സബ്ബസത്തേ പരിയാദിയിത്വാ ജാതി ദസ്സിതാതി അയം വിസേസോ. കേചി പന "പുരിമനയേ കത്തുനിദ്ദേസോ, പച്ഛിമനയേ ഭാവനിദ്ദേസോ കതോ"തി വദന്തി, "തേസം തേസം സത്താനം ജാതീ"തി പന കത്തരി സാമിനിദ്ദേസസ്സ കതത്താ ഉഭയത്ഥാപി ഭാവനിദ്ദേസോവ യുത്തോ. സമ്പുണ്ണാ ജാതി **സഞ്ജാതി**. പാകടാ നിബ്ബത്തി **അഭിനിബ്ബത്തി**. "തേസം തേസം സത്താനം...പേ○... അഭിനിബ്ബത്തീ"തി സത്തവസേന പവത്തത്താ **സമ്മുതികഥാ**.

തത്ര തത്രാതി ഏകചതുവോകാരഭവേസു ദ്വിന്നം ദ്വിന്നം, സേസേ രൂപധാതുയം പടിസന്ധിക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജമാനാനം പഞ്ചന്നം, കാമധാതുയം വികലാവികലിന്ദ്രിയാനം വസേന സത്തന്നം നവന്നം ദസന്നം പുന ദസന്നം ഏകാദസന്നഞ്ച ആയതനാനം വസേന സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. ഏകഭവപരിയാപന്നസ്സ ഖന്ധസന്താനസ്സ പഠമാഭിനിബ്ബത്തിഭൂതാ പടിസന്ധിക്ഖന്ധാതി ആഹ **"പഠമാഭിനിബ്ബത്തിലക്ഖണാ"**തി. തമേവ സന്താനം നിയ്യാതേന്തം വിയ "ഹന്ദ ഗണ്ഹഥാ"തി പടിച്ഛാപേന്തം വിയ പവത്തതീതി **നിയ്യാതനരസാ**. സന്തതിയാ ഏവ ഉമ്മുജ്ജനം ഹുത്വാ ഗയ്ഹതീതി **ഉമ്മുജ്ജനപച്ചുപട്ഠാനാ**. ദുക്ഖരാസിസ്സ വിചിത്തതാ ദുക്ഖവിചിത്തതാ,

ദുക്ഖവിസേസാ വാ തദവയവാ, തം പച്ചുപട്ഠാപേതി ഫലതീതി **ദുക്ഖവിചിത്തതാപച്ചുപട്ഠാനാ**.

പരിയായനിപ്പരിയായദുക്ഖേസു യം ദുക്ഖം ജാതി ഹോതി, തം ദുക്ഖഭാവോയേവ തസ്സാ ദുക്ഖട്ഠോ. യദി അക്ഖാനേന പാപുണിതബ്ബം സിയാ, ഭഗവാ ആചിക്ഖേയ്യ. ഭഗവതാപി -

> “തം കിം മഞ്ഞഥ, ഭിക്ഖവേ, കതമോ നു ഖോ മഹന്തതരോ? യോ ചായം മയാ പരിത്തോ പാണിമത്തോ പാസാണോ ഗഹിതോ, യോ ച ഹിമവാ പബ്ബതരാജാതി. അപ്പമ...പേ... ഗഹിതോ, ഹിമവന്തം പബ്ബതരാജാനം ഉപനിധായ സങ്ഖമ്പി ന ഉപേതി, കലഭാഗമ്പി ന ഉപേതി, ഉപനിധമ്പി ന ഉപേതി. ഏവമേവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, യം സോ പുരിസോ തീഹി സത്തിസതേഹി ഹഞ്ഞമാനോ തതോനിദാനം ദുക്ഖം ദോമനസ്സം പടിസംവേദേതി, തം നേരയികസ്സ ദുക്ഖസ്സ ഉപനിധായ സങ്ഖമ്പി...പേ... ഉപനിധമ്പി ന ഉപേതീ”തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൫൦) -

ഉപമാവസേന പകാസിതം **ആപായികദുക്ഖം**. സുഖുപ്പത്തികാരണാനി സുചീനി ഉപ്പലാദീനീതി കത്വാ തത്ഥ നിബ്ബത്തിനിവാരണേന ജാതിയാ ദുക്ഖവത്ഥുഭാവം ദസ്സേതി **“അഥ ഖോ”**തിആദിനാ. ദുക്ഖുപ്പത്തികാരണേ നിബ്ബത്തനേന ഗബ്ഭപരിഹരണൂപക്കമേന വിനാ മാതുകുച്ഛിസമ്ഭവമേവ **ദുക്ഖം ഗബ്ഭോക്കന്തിമൂലകം** അഞ്ഞാനപേക്ഖത്താ, ഉപക്കമനിബ്ബത്തം പന **പരിഹരണമൂലകം** ഓക്കന്തിമത്താനപേക്ഖത്താ. അയമേതേസം വിസേസോ.

അത്തനോ അഭിമുഖം കഡ്ഢനം **ആകഡ്ഢനം,** പരിതോ സബ്ബതോഭാഗേന കഡ്ഢനം **പരികഡ്ഢനം**. അധോ ധുനനം **ഓധുനനം,** തിരിയം, സബ്ബതോ വാ ധുനനം **നിധുനനം**. തച്ഛേത്വാ ഖാരപക്ഖിപനം **ഖാരാപടിച്ഛകം**.

സകലസരീരന്ഹാപനം **ന്ഹാപനം,** ഏകദേസധോവനം **ധോവനം,** സൂരിയാഭിമുഖപവത്തനേന **ആതാപനം,** പഞ്ചഗ്ഗിതാപേന **പരിതാപനം** ദട്ഠബ്ബം. സബ്ബോയേവ വാ താപോ ദ്വിധാപി വുത്തോ.

കുഹിം നു പതിട്ഠം ലഭേഥ, ജാതിയാ വിനാ ന തസ്സ ദുക്ഖസ്സ പതിട്ഠാനം അത്ഥീതി അത്ഥോ, ജാതിയാ വാ വിനാ സോ സത്തോ കുഹിം നു പതിട്ഠം, കത്ഥ നു പതിട്ഠന്തോ തം ദുക്ഖം ലഭേഥാതി അത്ഥോ. തത്ഥ തിരച്ഛാനേസു കഥം ദുക്ഖം ഭവേയ്യ തഹിം തിരച്ഛാനേസു ജാതിം വിനാ. **ന ചസ്സാതി** ന ചേ അസ്സ. നനു നേവത്ഥീതി സമ്ബന്ധോ കാതബ്ബോ, നനു ആഹാതി വാ. **യദതോതി** യസ്മാ നേവത്ഥി, തസ്മാ ആഹാതി അത്ഥോ.

ജരാനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൩൨. ജീരണമേവ **ജീരണതാ,** ജീരണസ്സ വാ ആകാരോ **താ**-സദ്ദേന വുത്തോ.

യഥാപുരേ അസല്ലക്ഖേന്തേതി ഗാരവകരണഉപട്ഠാനാദീനി അസല്ലക്ഖേന്തേ തംനിമിത്തം ദോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ.

സതാദീനന്തി സതിസുതവീരിയപഞ്ഞാദീനം വിപ്പവാസനിമിത്തം അത്തനാ അപസാദേതബ്ബേഹിപി അത്തനോ പുത്തദാരേഹി അപസാദനീയതോ. അവസവത്തങ്ഗപച്ചങ്ഗതായ സുചിഅസുചിആദിവിചാരണവിരഹേന ച ബാലകുമാരകകാലോ വിയ ജിണ്ണകാലോ ഹോതീതി ആഹ **“ഭിയ്യോ ബാലത്തപ്പത്തിയാ”**തി.

മരണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൯൩. ‘‘കാലസ്സ അന്തകസ്സ കിരിയാ’’തി യാ ലോകേ വുച്ചതി, സാ ചുതി, മരണന്തി അത്ഥോ. ചവനകാലോയേവ വാ അനതിക്കമനീയത്താ വിസേസേന കാലോതി വുത്തോ, തസ്സ കിരിയാ ചുതിക്ഖന്ധാനം ഭേദപ്പത്തിയേവ. **മച്ചു മരണന്തി** ഏത്ഥാപി സമാസം അകത്വാ യോ മച്ചു വുച്ചതി ഭേദോ, യഞ്ച മരണം പാണചാഗോ, ഇദം വുച്ചതി മരണന്തി വിസും സമ്ബന്ധോ ന ന യുജ്ജതി.

യസ്സ ഖന്ധഭേദസ്സ പവത്തത്താ ‘‘തിസ്സോ മതോ, ഫുസ്സോ മതോ’’തി വോഹാരോ ഹോതി, സോ ഖന്ധപ്പബന്ധസ്സ അനുപച്ഛിന്നതായ **‘‘സമ്മുതിമരണ’’**ന്തി വുത്തോ, പബന്ധസമുച്ഛേദോ ച **‘‘സമുച്ഛേദമരണ’’**ന്തി. മരണമ്പി ദുക്ഖന്തി ഇമസ്മിം പനത്ഥേ ദുക്ഖസച്ചകഥാ വട്ടകഥാതി കത്വാ **‘‘സമ്മുതിമരണം അധിപ്പേത’’**ന്തി ആഹ. **തസ്സേവ നാമ**ന്തി തബ്ഭാവതോ തദേകദേസഭാവതോ ച മരണ-സദ്ദബഹുത്തേ അസമ്മോഹത്ഥം വുത്തം. **ചുതിലക്ഖണ**ന്തി ‘‘ചവനതാ’’തി നിദസ്സിതചവനലക്ഖണമേവ വദതി. സമ്പത്തിഭവഖന്ധേഹി വിയോജേതീതി **വിയോഗരസം,** വിയോഗകിരിയാഭൂതതായ വാ **‘‘വിയോഗരസ’’**ന്തി വുത്തം. സത്തസ്സ പുരിമഭവതോ വിപ്പവാസോ ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതീതി **വിപ്പവാസപച്ചുപട്ഠാനം**.

മരണന്തികാതി മരണസ്സ ആസന്നാ. യദി മരണം ന ഭവിസ്സതി, യഥാവുത്തം കായികം ചേതസികഞ്ച ദുക്ഖം ന ഭവിസ്സതീതി ആഹ **‘‘ദ്വിന്നമ്പി ദുക്ഖാനം വത്ഥുഭാവേനാ’’**തി.

പാപകമ്മാദിനിമിത്തന്തി പാപകമ്മനിമിത്തം പാപഗതിനിമിത്തഞ്ചാതി അത്ഥോ, കമ്മമ്പി വാ ഏത്ഥ ‘‘നിമിത്ത’’ന്തി വുത്തം ഉപപത്തിനിമിത്തഭാവേന ഉപട്ഠാനതോ. തദുപട്ഠാനേപി ഹി ‘‘അകതം വത മേ കല്യാണ’’ന്തിആദിനാ അനപ്പകം ദോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതീതി. **ഭദ്ദസ്സാ**തി കല്യാണകമ്മസ്സാതി അത്ഥോ. **അവിസേസതോ**തി ‘‘സബ്ബേസ’’ന്തി ഏതേന യോജേതബ്ബം. **സബ്ബേസ**ന്തി ച യേസം കായികം ദുക്ഖം ഉപ്പജ്ജതി, തേയേവ സബ്ബേ ഗഹിതാ **‘‘വിതുജ്ജമാനമമ്മാന’’**ന്തി വിസേസിതത്താ. സന്ധീനം ബന്ധനാനി സന്ധിബന്ധനാനി , തേസം ഛേദനേന നിബ്ബത്തം ദുക്ഖം **‘‘സന്ധിബന്ധനച്ഛേദന’’**ന്തി വുത്തം. **ആദി**-സദ്ദോ വാ കാരണത്ഥോ, സന്ധിബന്ധനച്ഛേദനമൂലകന്തി അത്ഥോ.

അനയബ്യസനാപാദനം വിയാതി അനയബ്യസനാപത്തി വിയാതി അത്ഥോ. വാളാദീഹി കതേ ഹി അനയബ്യസനാപാദനേ അന്തോഗധാ അനയബ്യസനാപത്തി ഏത്ഥ നിദസ്സനന്തി.

സോകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൯൪. സുഖകാരണം **ഹിതം,** തസ്സ ഫലം **സുഖം. ഞാതിക്ഖയോ**തി ഭോഗാദീഹി ഞാതീനം പരിഹാനി മരണഞ്ച. **അയം പന വിസേസോ**തി ഭോഗബ്യസനാദിപദത്ഥവിസേസം രോഗബ്യസനാദീസു സമാസവിസേസഞ്ച സന്ധായാഹ. ഞാതിഭോഗാ പഞ്ഞത്തിമത്താ തബ്ബിനാസാവാതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന അപരിനിപ്ഫന്നതം സന്ധായ **‘‘അനിപ്ഫന്നാനീ’’**തി ആഹ. അപരിനിപ്ഫന്നതംയേവ ഹി സന്ധായ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൫൭൭ ആദയോ) ച ‘‘ദസ രൂപാനി അനിപ്ഫന്നാനീ’’തി വുത്തം. **രൂപകണ്ഡവണ്ണനായഞ്ഹി** (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൯൭൫ പകിണ്ണകകഥാ) നി ‘‘അപരിനിപ്ഫന്നാനീ’’തി വുത്താനി. **ഖന്ധവിഭങ്ഗേ** ച നിപ്ഫാദേതബ്ബസ്സ നിരോധസമാപത്തിആദികസ്സ നിപ്ഫന്നതാ വുത്താതി അസഭാവധമ്മസ്സ ച നിപ്ഫന്നതാ, നിബ്ബാനസ്സേവ അനിപ്ഫന്നതാതി.

ധമ്മ-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോതി ആഹ **‘‘ദുക്ഖസ്സ ഉപ്പത്തിഹേതുനാ’’**തി. **ഡാമ**ന്തി ദഡ്ഢം. പുബ്ബേ വുത്തലക്ഖണാദികാ ദോമനസ്സവേദനാ സോകോതി തസ്സ പുന

ലക്ഖണാദയോ ന വത്തബ്ബാ സിയും, തഥാപി ദോമനസ്സവിസേസത്താ സോകസ്സ ച വിസിട്ഠാ ലക്ഖണാദയോ വത്തബ്ബാതി **“കിഞ്ചാപീ”**തിആദിമാഹ. വിസാരരഹിതം അന്തോ ഏവ സങ്കുചിതം ചിന്തനം, സുക്ഖനം വാ **അന്തോനിജ്ഝാനം. പരിനിജ്ഝായനം** ദഹനം. ഞാതിബ്യസനാദിഅനുരൂപം സോചനം **അനുസോചനം,** തം തം വാ ഗുണം ദോസഞ്ച അനുഗന്ത്വാ സോചനം തപ്പനം **അനുസോചനം**.

ജവനക്ഖണേതി മനോദ്വാരജവനക്ഖണേ. തഥാ ഹി തം ദസ്സേന്തോ **“ഏത്തകാമേ”**തിആദിമാഹ. കായവിഞ്ഞാണാദിവീഥിയമ്പി പന ജവനക്ഖണേ ദോമനസ്സസ്സ പച്ചയോ ഹോതി ഏവ. തേനേവ **“ജവനക്ഖണേ ചാ”**തി ആഹ. അഞ്ഞഥാ കായികചേതസികദുക്ഖാനം കായവത്ഥുകമനോദ്വാരപ്പവത്താനമേവ പച്ചയോതി ഗണ്ഹേയ്യ തത്ഥ വിസേസേന കായികചേതസികസദ്ദപ്പവത്തിതോ.

തുജ്ജതീതി ‘‘തുദതീ’’തി വത്തബ്ബേ ബ്യത്തയവസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

പരിദേവനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൯൭. ആദേവന്തി ഏതേനാതി ആദേവോതി ആദേവന-സദ്ദം കത്വാ അസ്സുവിമോചനാദിവികാരം ആപജ്ജന്താനം തബ്ബികാരാപത്തിയാ സോ സദ്ദോ കരണഭാവേന വുത്തോതി. വീഹിപലാപാദയോ വിയ തുച്ഛം വചനം **പലാപോ**. ഗുണദോസേ കിത്തേതി ബോധേതീതി **ഗുണദോസകിത്തനരസോ** ലാലപ്പ-സദ്ദോ. അത്ഥാനത്ഥേ ഹിരിയിതബ്ബജനേ ച അവിചാരേത്വാ പുഗ്ഗലസ്സ സമ്ഭമഭാവോ ഹുത്വാ പരിദേവന-സദ്ദോ ഉപട്ഠാതീതി **“സമ്ഭമപച്ചുപട്ഠാനോ”**തി വുത്തോ, സോകവത്ഥുഅവിഘാതേന വാ സമ്ഭമോ, ന ഉത്താസസമ്ഭമോ, സോ ച പരിദേവന-സദ്ദേന പാകടോ ഹോതീതി പരിദേവോ **“സമ്ഭമപച്ചുപട്ഠാനോ”**തി വുത്തോ.

സോകാഭിഭൂതോ പരിദേവനനിമിത്തം മുട്ഠിപോഥനാദീനി കരോതി, പരിദേവനനിമിത്തമേവ ച ഞാതിഅബ്ഭത്ഥങ്ഗമനാദീനി ചിന്തേതീതി പരിദേവസ്സ ദുക്ഖദോമനസ്സാനം **വത്ഥുഭാവോ** വുത്തോ.

ഭിയ്യോതി യേന വിനാ ന ഹോതി, തതോ പരിദേവസമുട്ഠാപകദോമനസ്സതോ, പുബ്ബേ വുത്തദുക്ഖതോ വാ ഭിയ്യോ, കണ്ഠോട്ഠതാലുആദിസോസജതോപി വാ ഭിയ്യോതി അഞ്ഞഞ്ച കായികം ചേതസികം തംനിദാനദുക്ഖം സങ്ഗണ്ഹാതി.

ദുക്ഖദോമനസ്സനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൯൮-൯. കായികം ദുക്ഖം കായികസ്സ ദുക്ഖസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയോതി **“ദുക്ഖിതസ്സ ദുക്ഖം ഉപ്പജ്ജതീ”**തി വുത്തം. ഏതേന ദുക്ഖേന അഭിഭൂതത്താ നക്ഖത്തം കീളിതും ന ലഭാമീതി ബലവദോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതീതി ദുക്ഖസ്സ ദോമനസ്സവത്ഥുതാ ഹോതി.

അത്തനോ പവത്തിക്ഖണം സന്ധായ **“പീളേതീ”**തി വുത്തം കായികദുക്ഖം, തദുപനിസ്സയതോ വാ.

ആവട്ടന്തീതി പരിവട്ടന്തി. **വിവട്ടന്തീ**തി പബ്ഭാരേ ഖിത്തത്ഥമ്ഭോ വിയ ലുധന്തി. മൂലച്ഛിന്നരുക്ഖോ വിയ **ഛിന്നപപാതം പപതന്തി,** പരിദയ്ഹമാനചിത്താ പുരിമദോമനസ്സുപനിസ്സയവസേന **ചിന്തേന്തി,** വിഗതേ ദോമനസ്സേ തഥാചിന്തനം നത്ഥീതി.

ഉപായാസനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൩൯. സബ്ബവിസയപ്പടിപത്തിനിവാരണവസേന സമന്തതോ സീദനം **സംസീദനം,** ഉട്ഠേതുമ്പി അസക്കുണേയ്യതാകരണവസേന അതിബലവം, വിരൂപം വാ സീദനം **വിസീദനം**. അഞ്ഞം വിസയം അഗന്ത്വാ ഞാതിബ്യസനാദീസു വിരൂപോ ആസങ്ഗോ തത്ഥേവ അവബന്ധതാ **ബ്യാസത്തി**. നിത്ഥുനനകരണതോ **നിത്ഥുനനരസോ**. വിസീദനം **വിസാദോ**.

സയം ന ദുക്ഖോ ദോസത്താ സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നധമ്മന്തരത്താ വാ. യേ പന ദോമനസ്സമേവ ഉപായാസോതി വദേയ്യും, തേ ''ഉപായാസോ തീഹി ഖന്ധേഹി ഏകേനായതനേന ഏകായ ധാതുയാ സമ്പയുത്തോ, ഏകേന ഖന്ധേന ഏകേനായതനേന ഏകായ ധാതുയാ കേഹിചി സമ്പയുത്തോ''തി (ധാതു॰ ൨൪൯) ഇമായ പാളിയാ പടിക്ഖിപിതബ്ബാ. വിസാദപ്പത്തിയാ സുഖദുക്ഖകാരണം അഗണയിത്വാ ദുക്ഖട്ഠാനാദീനി കരോന്താനം ഉപായാസോ കായികദുക്ഖസ്സ വത്ഥു ഹോതി, വിസാദനവസേനേവ ഞാതിവിനാസാദീനി ചിന്തേന്താനം ദോമനസ്സസ്സ. അത്തനോ പവത്തിക്ഖണേയേവ ഉപായാസോ ദോമനസ്സസമ്പയോഗതോ ചിത്തം പരിദഹതി, അവിപ്ഫാരികതാകരണവസേന കായം വിസാദേതി, തദുഭയകരണേനേവ തതോ പരം തംനിമിത്തം കായികം ചേതസികഞ്ച അധിമത്തം ദുക്ഖം ജനയതീതി ദുക്ഖോ വുത്തോ.

അപ്പിയസമ്പയോഗനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൫൦. **ന അപ്പിയന്തീ**തി ന ഗമിയന്തി, ന പവേസീയന്തീതി അത്ഥോ. **അനത്ഥ**ന്തി ബ്യസനം, ദുക്ഖം വാ. **അഹിത**ന്തി തസ്സ ഹേതും. ദുതിയേ അത്ഥവികപ്പേ അത്ഥം ന കാമേന്തീതി **അനത്ഥകാമാ**തിആദി അസമത്ഥസമാസോപി യോജിതോ. ''അസൂരിയപസ്സാനി മുഖാനീ''തിആദീസു വിയ ഹി യേന സമാസോ, ന തസ്സായം പടിസേധകോ **അ**-കാരോതി. യസ്മിം കിസ്മിഞ്ചി നിബ്ഭയേ യോഗക്ഖേമ-സദ്ദോ നിരുള്ഹോ ദുക്ഖയോഗതോ ഖേമത്താ.

സങ്ഗതിആദീസു സങ്ഖാരവസേന യം ലബ്ഭതി, തം ഗഹേതബ്ബം. ന ഹി സങ്ഖാരാനം ഠാനനിസജ്ജാദയോ ഭോജനാദികിച്ചേസു വാ സഹകരണം വിജ്ജതീതി പച്ഛിമദ്വയം തദത്ഥവസേന ലബ്ഭതീതി ന സക്കാ വത്തുന്തി. **യം ലബ്ഭതീ**തി വാ യം അത്ഥജാതം ലബ്ഭതീതി അത്ഥോ. തേന യഥാ ലബ്ഭതി സങ്ഗതിആദീസു അത്ഥോ, തഥാ യോജേതബ്ബോ. പുഗ്ഗലസ്സ ഹി സങ്ഗതി ഗന്ത്വാ സങ്ഖാരേഹി സംയോഗോ ഹോതി, ആഗതേഹി ച തേഹി, പുഗ്ഗലസ്സ ച അത്തനോ ഠാനാദീസു സങ്ഖാരേഹി സഹഭാവോ ഹോതി, സബ്ബകിരിയാസു ച മിസ്സീഭാവോതി. **അനത്ഥഭാവോ** ഉപദ്ദവഭാവോ.

അനിട്ഠാനം ആപാഥഗമനമത്തം തംഗഹണമത്തഞ്ച **അപ്പിയസമ്പയോഗോ,** ന പന പഥവീഫസ്സാദയോ വിയ അപ്പിയസമ്പയോഗോ നാമ ഏകോ ധമ്മോ അത്ഥീതി ആഹ **''സോ അത്ഥതോ ഏകോ ധമ്മോ നാമ നത്ഥീ''**തി. അനിട്ഠാനി കണ്ടകാദീനി അമിത്താ ച ഉസുആദീഹി വിജ്ഝനാദിദുക്ഖം ഉപ്പാദേന്തി.

ഇധാതി ഇമസ്മിം ലോകേ ദുക്ഖം ഹോതീതി വാ ഇധ ഇമസ്മിം ദുക്ഖസച്ചനിദ്ദേസേ ദുക്ഖോ വുത്തോതി വാ യോജേതബ്ബം.

പിയവിപ്പയോഗനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦൦. **മിനന്തീ**തി നാളിയാദീസു ധഞ്ഞം വിയ അന്തോ പക്ഖിപന്തി, ന ബഹി കരോന്തീതി അത്ഥോ. **അമാ**-സദ്ദോ സഹഭാവദീപകോ. **ഞായന്തി വാ** അജ്ഝത്തികാഇച്ചേവ. ഞാതിബ്യസനാദികോ ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതീതി **ബ്യസനപച്ചുപട്ഠാനോ**. സോകുപ്പാദനേനേവ സരീരം സോസേന്തി, കിസം കരോന്തി,

അകിസമ്പി നിരോജതാകരണേന മിലാപേന്തി, തതോ ച കായികം ദുക്ഖം ഉപ്പജ്ജതീതി തദുപ്പാദകതാ വുത്താ.

സോകസരസമപ്പിതാതി ഏതേന ചേതസികദുക്ഖം ദസ്സേതി, **വിതുജ്ജന്തീ**തി ഏതേന കായികം ദുക്ഖം.

ഇച്ഛാനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦൧. യസ്മിം കാലേ ജാതിയാ ന ആഗന്തബ്ബം, തം കാലം ഗഹേത്വാ ആഹ **"പരിനിബ്ബുതേസു ച വിജ്ജമാനം ജാതിയാ അനാഗമന"**ന്തി. **യമ്പീ**തി യേനപീതി അത്ഥോ വുത്തോ. യദാപി പന **യം**-സദ്ദോ ''ഇച്ഛ''ന്തി ഏതം അപേക്ഖതി, തദാപി അലാഭവിസിട്ഠാ ഇച്ഛാ വുത്താ ഹോതി. യദാ ''ന ലഭതീ''തി ഏതം അപേക്ഖതി, തദാ ഇച്ഛാവിസിട്ഠോ അലാഭോ വുത്തോ ഹോതി. സോ പനത്ഥതോ അഞ്ഞോ ധമ്മോ നത്ഥി, തഥാപി അലബ്ഭനേയ്യഇച്ഛാവ വുത്താ ഹോതി. അപാപുണിതബ്ബേസു പവത്തത്താ ഏവ **"അപ്പത്തിപച്ചുപട്ഠാനാ"**തി വുത്താ. യത്ഥ ഹി സാ ഇച്ഛാ പവത്താ, തം വത്ഥും അപാപുണന്തീ ഹുത്വാ ഗയ്ഹതീതി.

ഛിന്നഭിന്നഗണേനാതി നില്ലജ്ജേന ധുത്തഗണേന, കപ്പടികഗണേന വാ.

വിഘാതമയന്തി ചിത്തവിഘാതമയം ദോമനസ്സം ചിത്തവിഘാതതോ ഏവ ഉപ്പന്നം ഉബ്ബന്ധനജരാതിസാരാദികായികം ദുക്ഖഞ്ച. **ഇച്ഛിതാലാഭ**ന്തി അലബ്ഭനേയ്യഇച്ഛമേവ വദതി.

ഉപാദാനക്ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦൨. വിത്ഥിണ്ണസ്സ ദുക്ഖസ്സ ഏത്തകന്തി ദസ്സനം ദുക്ഖസ്സ സങ്ഖേപോ, തം കാതും ന സക്കാ വിത്ഥാരസ്സ അനന്തത്താ. ദുക്ഖവിത്ഥാരഗതം പന ദേസനാവിത്ഥാരം പഹായ യത്ഥ സബ്ബോ ദുക്ഖവിത്ഥാരോ സമോധാനം ഗച്ഛതി, തത്ഥ ദേസനായ വവത്ഥാനം സങ്ഖേപോ, തം കാതും സക്കാ താദിസസ്സ വത്ഥുനോ സബ്ഭാവാ.

ദേസം ജാനന്തോ മഗ്ഗക്ഖായികപുരിസോ **ദേസകോ**. ഭഗവാപി **ദുക്ഖസ്സ ദേസകോ**. **"ദുക്ഖന്തദേസകേനാ"**തി വാ പാഠോ, ദുക്ഖന്തക്ഖായികോതി അത്ഥോ.

പാവകാദയോ യഥാ ഇന്ധനാദീനി ബാധേന്തി, ഏവം **ബാധയമാനാ**. **മാരണന്തികദുക്ഖാഭിഘാതേനാ**തി ഇമിനാ അതിപാകടേന ജാതിജരാദുക്ഖവിഘാതജസോകാദയോ ദസ്സേതി. **തതോ**തി പരിദേവതോ ഉദ്ധം. കണ്ഠസോസാദി സന്ധി ബന്ധച്ഛേദനാദി ജനക ധാതുക്ഖോഭ സമായോഗതോ **കായസ്സ ആബാധനദുക്ഖം ദുക്ഖം**. **യേസു കേസുചീ**തി തിസ്സസ്സ വാ ഫുസ്സസ്സ വാ ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു സബ്ബമ്പി ചക്ഖുരോഗാദിദുക്ഖം സബ്ബസത്തഗതം ഏവംപകാരമേവാതി സങ്ഖിപിത്വാ ദസ്സേന്തോതി അത്ഥോ.

ദുക്ഖസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സമുദയസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦൩. ഉത്തരപദലോപം കത്വാ **"പുനബ്ഭവകരണം പുനോബ്ഭവോ"**തിആഹ. ''മനോസമ്ഫസ്സോ''തി ഏത്ഥ മനോ വിയ ച പുരിമപദസ്സ ഓകാരന്തതാ ദട്ഠബ്ബാ. അഥ വാ സീലട്ഠേന ഇക-സദ്ദേന ഗമിയത്ഥത്താ കിരിയാവാചകസ്സ സദ്ദസ്സ അദസ്സനം ദട്ഠബ്ബം യഥാ ''അപൂപഭക്ഖനസീലോ ആപൂപികോ''തി. ''തദ്ധിതാ''ഇതി

ബഹുവചനനിദ്ദേസോ വിചിത്തത്താ വാ തദ്ധിതാനം അഭിധാനലക്ഖണത്താ വാ “പുനബ്ഭവം ദേതീ”തിആദീസു അത്ഥേസു പോനോബ്ഭവികസദ്ദസിദ്ധി ദട്ഠബ്ബാ. തത്ഥ കമ്മസഹജാതാ പുനബ്ഭവം ദേതി, കമ്മസഹായഭൂതാ തദസഹജാതാ പുനബ്ഭവായ സംവത്തതി, ദുവിധാപി പുനപ്പുനം ഭവേ നിബ്ബത്തേതി. തേനേവാഹ **“പുനബ്ഭവസ്സ ദായികാപീ”**തിആദി. **പോനോബ്ഭവികായേവാതി നാമം ലഭതീ**തി പുനബ്ഭവം ദായികാപി അദായികാപി പുനബ്ഭവം ദേതിച്ചേവ പോനോബ്ഭവികാതി സമാനവിപാകാതി നാമം ലഭതി സമാനസഭാവത്താ തദാനുഭാവത്താ ച. ഏവം ഇതരേസു ദട്ഠബ്ബം. തത്ഥ ഉപധിമ്ഹി യഥാനിബ്ബത്തേ അത്തഭാവേ വിപച്ചനകമ്മം ഏതിസ്സാതി **ഉപധിവേപക്കാ**. നന്ദനട്ഠേന **നന്ദീ,** രഞ്ജനട്ഠേന **രാഗോ**. യോ ച നന്ദിരാഗോ, യാ ച തണ്ഹാ, ഉഭയമേതം ഏകത്ഥം, ബ്യഞ്ജനമേവ നാനന്തി തണ്ഹാ **“നന്ദിരാഗേന സദ്ധിം അത്ഥതോ ഏകത്തം ഗതാ”**തി വുത്താ. രാഗസമ്ബന്ധേന **“ഉപ്പന്നസ്സാ”**തി വുത്തം. രൂപാരൂപഭവരാഗോ വിസും വക്ഖതീതി കാമഭവേ ഏവ ഭവപത്ഥനാഉപ്പത്തി വുത്താതി വേദിതബ്ബാ.

തസ്മിം തസ്മിം പിയരൂപേ പഠമുപ്പത്തിവസേന **“ഉപ്പജ്ജതീ”**തി വുത്താ, പുനപ്പുനം പവത്തിവസേന **“നിവിസതീ”**തി, പരിയുട്ഠാനാനുസയവസേന വാ ഉപ്പത്തിനിവേസാ യോജേതബ്ബാ. **സമ്പത്തിയ**ന്തി മനുസ്സസോഭഗ്ഗേ ദേവത്തേ ച. **അത്തനോ ചക്ഖുന്തി** സവത്ഥുകം ചക്ഖുമാഹ, സപസാദം വാ മംസപിണ്ഡം. **വിപ്പസന്നപഞ്ചപസാദന്തി** പരിസുദ്ധനീലപീതലോഹിതകണ്ഹഓദാതവണ്ണപസാദം. **രജതപനാളികം വിയ** ഛിദ്ദം അബ്ഭന്തരേ ഓദാതത്താ. **പാമങ്ഗസുത്തം വിയ** ലമ്ബകണ്ണബദ്ധം. തുങ്ഗാ ഉച്ചാ ദീഘാ നാസികാ **തുങ്ഗനാസികാ,** ഏവം **ലദ്ധവോഹാരം** അത്തനോ **ഘാനം**. “ലദ്ധവോഹാരാ”തി വാ പാഠോ. തസ്മിം സതി തുങ്ഗാ നാസികാ യേസം, തേ **തുങ്ഗനാസികാ**. ഏവം **ലദ്ധവോഹാരാ** സത്താ അത്തനോ ഘാനന്തി യോജനാ കാതബ്ബാ. **ജിവ്ഹം…പേ॰… മഞ്ഞന്തി** വണ്ണാ സണ്ഠാനതോ കിച്ചതോ ച. **മനം…പേ॰… ഉളാരം മഞ്ഞന്തി** അതീതാദിഅത്ഥവിചിനനസമത്ഥം. **അത്തനാ പടിലദ്ധാനീ**തി അജ്ഝത്തഞ്ച സരീരഗന്ധാദീനി ബഹിദ്ധാ ച വിലേപനഗന്ധാദീനി. **ഉപ്പജ്ജമാനാ ഉപ്പജ്ജതീ**തി യദാ ഉപ്പജ്ജമാനാ ഹോതി, തദാ ഏത്ഥ ഉപ്പജ്ജതീതി സാമഞ്ഞേന ഗഹിതാ ഉപ്പാദകിരിയാ ലക്ഖണഭാവേന വുത്താ, വിസയവിസിട്ഠാ ലക്ഖിതബ്ബഭാവേന. ന ഹി സാമഞ്ഞവിസേസേഹി നാനത്തവോഹാരോ ന ഹോതീതി. **ഉപ്പജ്ജമാനാ**തി വാ അനിച്ഛിതോ ഉപ്പാദോ ഹേതുഭാവേന വുത്തോ. **ഉപ്പജ്ജതീ**തി നിച്ഛിതോ ഫലഭാവേന “യദി ഉപ്പജ്ജമാനാ ഹോതി, ഏത്ഥ ഉപ്പജ്ജതീ”തി. സോ ഹി തേന ഉപയോജിതോ വിയ ഹോതി.

സമുദയസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. നിരോധസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦൪. **അനൂഹതേതി** അനുദ്ധതേ, അപ്പഹീനേതി അത്ഥോ.

സീഹോ വേധകേ പടിപജ്ജതി, ന ഉസുമ്ഹി, സുവാനോ ലേഡ്ഡുമ്ഹി പടിപജ്ജതി, ന പഹാരകേ. ഖയഗമനവസേന **വിരജ്ജതി,** അപ്പവത്തിഗമനവസേന **നിരുജ്ഝതി**. അനപേക്ഖതായ ചജനവസേന ഹാനിവസേന ച **ചജീയതി,** പുന യഥാ ന പവത്തതി, തഥാ ദൂരഖിപനവസേന **പടിനിസ്സജ്ജീയതി,** ബന്ധനഭൂതായ മോചനവസേന **മുച്ചതി,** അസംകിലേസവസേന **ന അല്ലീയതി**. ആയൂഹനം സമുദയോ, തപ്പടിപക്ഖവസേന **അനായൂഹനം**.

അപഞ്ഞത്തിന്തി അപഞ്ഞാപനം, “തിത്തഅലാബു അത്ഥീ”തി വോഹാരാഭാവം വാ. തിത്തഅലാബുവല്ലിയാ അപ്പവത്തിം ഇച്ഛന്തോ പുരിസോ വിയ മഗ്ഗോ ദട്ഠബ്ബോ,

തസ്സ തസ്സാ അപ്പവത്തിനിന്നചിത്തസ്സ മൂലച്ഛേദനം വിയ മഗ്ഗസ്സ നിബ്ബാനാരമ്മണസ്സ തണ്ഹാപഹാനം. തദാപ്പവത്തി വിയ തണ്ഹായ അപ്പവത്തിഭൂതം നിബ്ബാനം ദട്ഠബ്ബം. ദുതിയൂപമായ ദക്ഖിണദ്വാരം വിയ നിബ്ബാനം, ചോരഘാതകാ വിയ മഗ്ഗോ ദട്ഠബ്ബോ, പുരിമാ വാ ഉപമാ മഗ്ഗേന നിരുദ്ധായ പിയരൂപസാതരൂപേസു നിരുദ്ധാതി വത്തബ്ബതാദസ്സനത്ഥം വുത്താ, പച്ഛിമാ നിബ്ബാനം ആഗമ്മ നിരുദ്ധായപി.

നിരോധസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ർ. മഗ്ഗസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦൫. അഞ്ഞമഗ്ഗപടിക്ഖേപനത്ഥന്തി തിത്ഥിയേഹി കപ്പിതസ്സ മഗ്ഗസ്സ ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിപടിപദാഭാവം പടിക്ഖേപേതുന്തി അത്ഥോ, അഞ്ഞസ്സ വാ മഗ്ഗഭാവപടിക്ഖേപോ **അഞ്ഞമഗ്ഗപടിക്ഖേപോ**. പുഗ്ഗലസ്സ അരിയഭാവകരത്താ അരിയം കരോതീതി **അരിയോ,** അരിയഫലപടിലാഭകരത്താ അരിയം ലഭാപേതി ജനേതീതി **അരിയോ**. അത്തനോ കിച്ചവസേന ഫലവസേന ച അരിയനാമലാഭോ ഏവ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. അട്ഠ അങ്ഗാനി അസ്സാതി അഞ്ഞപദത്ഥസമാസം അകത്വാ **"അട്ഠങ്ഗാനി അസ്സ സന്തീതി അട്ഠങ്ഗികോ"**തി പദസിദ്ധി ദട്ഠബ്ബാ.

ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതാ വാചാ ജനം സങ്ഗണ്ഹാതീതി തബ്ബിപക്ഖവിരതിസഭാവാ സമ്മാവാചാ ഭേദകരമിച്ഛാവാചാപഹാനേന ജനേ സമ്പയുത്തേ ച പരിഗ്ഗണ്ഹനകിച്ചവതീ ഹോതീതി **"പരിഗ്ഗഹലക്ഖണാ"**തി വുത്താ. യഥാ ചീവരകമ്മാദികോ കമ്മന്തോ ഏകം കാതബ്ബം സമുട്ഠാപേതി നിപ്ഫാദേതി, തംതംകിരിയാനിപ്ഫാദകോ വാ ചേതനാസങ്ഖാതോ കമ്മന്തോ ഹത്ഥപാദചലനാദികം കിരിയം സമുട്ഠാപേതി, ഏവം സാവജ്ജകത്തബ്ബകിരിയാസമുട്ഠാപകമിച്ഛാകമ്മന്തപ്പഹാനേന സമ്മാകമ്മന്തോ നിരവജ്ജസമുട്ഠാപനകിച്ചവാ ഹോതി, സമ്പയുത്തധമ്മേ ച സമുട്ഠാപേന്തോ ഏവ പവത്തതീതി **"സമുട്ഠാപനലക്ഖണോ"**തി വുത്തോ. കായവാചാനം ഖന്ധസന്താനസ്സ ച സംകിലേസഭൂതമിച്ഛാആജീവപ്പഹാനേന സമ്മാആജീവോ **"വോദാപനലക്ഖണോ"**തി വുത്തോ.

അത്തനോ പച്ചനീകകിലേസാ ദിട്ഠേകട്ഠാ അവിജ്ജാദയോ. **പസ്സതീ**തി പകാസേതീതി അത്ഥോ. തേനേവ ഹി അങ്ഗേന തത്ഥ പച്ചവേക്ഖണാ പവത്തതീതി. **തഥേവാ**തി അത്തനോ പച്ചനീകകിലേസേഹി സദ്ധിന്തി അത്ഥോ.

കിച്ചതോതി പുബ്ബഭാഗേഹി ദുക്ഖാദിഞാണേഹി കത്തബ്ബകിച്ചസ്സ ഇധ നിപ്ഫത്തിതോ, ഇമസ്സേവ വാ ഞാണസ്സ ദുക്ഖാദിപ്പകാസനകിച്ചതോ. **തീണി നാമാനി ലഭതി** കാമസങ്കപ്പാദിപ്പഹാനകിച്ചനിപ്ഫത്തിതോ. **സിക്ഖാപദവിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൭൦൩ ആദയോ) "വിരതിചേതനാ സബ്ബേ സമ്പയുത്തധമ്മാ ച സിക്ഖാപദാനീ"തി വുത്താതി തത്ഥ പധാനാനം വിരതിചേതനാനം വസേന **"വിരതിയോപി ഹോന്തി ചേതനായോപീ"**തി ആഹ. മുസാവാദാദീഹി വിരമണകാലേ വാ വിരതിയോ സുഭാസിതാദിവാചാഭാസനാദികാലേ ച ചേതനായോ യോജേതബ്ബാ, **മഗ്ഗക്ഖണേ വിരതിയോവ** ചേതനാനം അമഗ്ഗങ്ഗത്താ ഏകസ്സ ഞാണസ്സ ദുക്ഖാദിഞാണതാ വിയ ഏകായ വിരതിയാ മുസാവാദാദിവിരതിഭാവോ വിയ ച ഏകായ ചേതനായ സമ്മാവാചാദികിച്ചത്തയസാധനസഭാവാഭാവാ സമ്മാവാചാദിഭാവാസിദ്ധിതോ, തംസിദ്ധിയഞ്ച അങ്ഗത്തയത്താസിദ്ധിതോ ച.

പുബ്ബഭാഗേപി മഗ്ഗക്ഖണേപി സമ്മാസമാധി ഏവാതി യദിപി സമാധിഉപകാരകാനം അഭിനിരോപനാനുമജ്ജനസമ്പിയായനബ്രൂഹനസന്തസുഖാനം വിതക്കാദീനം വസേന ചതൂഹി ഝാനേഹി സമ്മാസമാധി വിഭത്തോ, തഥാപി വായാമോ വിയ

അനുപ്പന്നാകുസലാനുപ്പാദനാദിചതുവായാമകിച്ചം, സതി വിയ ച അസുഭാസുഖാനിച്ചാനത്തേസു കായാദീസു സുഭാദിസഞ്ഞാപഹാനചതുസതികിച്ചം, ഏകോ സമാധി ചതുക്കജ്ഝാനസമാധികിച്ചം ന സാധേതീതി പുബ്ബഭാഗേപി പഠമജ്ഝാനസമാധിചിത്തേ ഝാനസമാധി പഠമജ്ഝാനസമാധി ഏവ മഗ്ഗക്ഖണേപി, തഥാ പുബ്ബഭാഗേപി ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാധിചിത്തേ ഝാനസമാധി ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാധി ഏവ മഗ്ഗക്ഖണേപീതി അത്ഥോ.

വചീഭേദസ്സ ഉപകാരകോ വിതക്കോ സാവജ്ജാനവജ്ജവചീഭേദനിവത്തനപവത്തനകരായ സമ്മാവാചായപി ഉപകാരകോ ഏവാതി **"സ്വായ"**ന്തിആദിമാഹ. വചീഭേദനിയാമികാ **വാചാ** കായികകിരിയാനിയാമകസ്സ സമ്മാകമ്മന്തസ്സ **ഉപകാരികാ. ഇദം വീരിയ**ന്തി ചതുസമ്മപ്പധാനവീരിയം. **ഗതിയോ**തി നിപ്ഫത്തിയോ, കിച്ചാദിസഭാവേ വാ. **സമന്നേസിത്വാ**തി ഉപധാരേത്വാ.

പുരിമാനി ദ്വേ സച്ചാനി ഉഗ്ഗണ്ഹിത്വാതി സമ്ബന്ധോ. **ഇട്ഠം കന്ത**ന്തി നിരോധമഗ്ഗേസു നിന്നഭാവം ദസ്സേതി, ന അഭിനന്ദനം, തന്നിന്നഭാവോയേവ ച തത്ഥ കമ്മകരണം ദട്ഠബ്ബം.

കിച്ചതോതി പരിഞ്ഞാദിതോ. **ആരമ്മണപടിവേധോ**തി സച്ഛികിരിയാപടിവേധമാഹ. **സബ്ബമ്പി പടിവേധഞാണം ലോകുത്തര**ന്തി കസ്മാ വുത്തം, നനു ഉഗ്ഗഹാദിപടിവേധോ ച പടിവേധോവ, ന ച സോ ലോകുത്തരോതി? ന, കേവലേന പടിവേധ-സദ്ദേന ഉഗ്ഗഹാദിപടിവേധാനം അവചനീയത്താ, പടിവേധനിമിത്തത്താ വാ ഉഗ്ഗഹാദിവസേന പവത്തം ദുക്ഖാദീസു പുബ്ബഭാഗേ ഞാണം "പടിവേധോ"തി വുത്തം, ന പടിവേധത്താ, പടിവേധഭൂതമേവ പന ഞാണം സന്ധായാഹ **"സബ്ബമ്പി പടിവേധഞാണം ലോകുത്തര"**ന്തി. ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാഞാണാനിപി സവനഞാണേ ഏവ അവരോധം ഗച്ഛന്തീതി **"സവനധാരണസമ്മസനഞാണം ലോകിയ"**ന്തി തിവിധമേവ ഞാണമാഹ. ഉഗ്ഗഹാദീഹി സച്ചപരിഗ്ഗണ്ഹനം **പരിഗ്ഗഹോ**.

പയോഗോതി കിരിയാ, വായാമോ വാ. തസ്സ മഹന്തതരസ്സ ഇച്ഛിതബ്ബതം ദുക്കരതരതഞ്ച ഉപമാഹി ദസ്സേതി **"ഭവഗ്ഗഗഹണത്ഥ"**ന്തിആദിനാ.

പദഘാതന്തി ഏത്ഥ ഗതമഗ്ഗോ "പദ"ന്തി വുച്ചതി. യേന ചുപായേന കാരണേന കാമവിതക്കോ ഉപ്പജ്ജതി, സോ തസ്സ ഗതമഗ്ഗോതി തസ്സ ഘാതോ **പദഘാതോ. ഉസ്സുക്കാപേത്വാ**തി ഉദ്ധം ഉദ്ധം സന്തിവിസേസയുത്തം കത്വാ, വഡ്ഢേത്വാതി അത്ഥോ.

പാളിയം വിഭത്തേസൂതി കതരപാളിയം? **ധമ്മസങ്ഗഹേ** താവ അട്ഠ കസിണാനി ദസ അസുഭാ ചത്താരോ ബ്രഹ്മവിഹാരാ ചത്താരി ആരുപ്പാനി വിഭത്താനി, **ആഗമേസു** ദസ അനുസ്സതിയോ ആഹാരേ പടികൂലസഞ്ഞാ ചതുധാതുവവത്ഥാനന്തി ഇമാനി ചാതി തത്ഥ തത്ഥ വിഭത്തം. **ഇമേസു തീസൂ**തി കാമാദീസു തീസു ഠാനേസു.

മിച്ഛാവാചാസങ്ഖാതായാതി ഏതേന ഏകായ ചേതനായ പഹാതബ്ബഏകത്തം ദസ്സേതി. ഇധ അരിയസാവകോ സകല്യാണപുഥുജ്ജനകോ സേക്ഖോ. **കായദ്വാരവീതിക്കമാ**തി ആജീവഹേതുകതോ പാണാതിപാതാദിതോ വിസും വിസും വിരമണം യോജേതബ്ബം.

അയം പനസ്സാതി മഗ്ഗഭാവേന ചതുബ്ബിധമ്പി ഏകത്തേന ഗഹേത്വാ അസ്സ മഗ്ഗസ്സ അയം ഝാനവസേന സബ്ബസദിസസബ്ബാസദിസഏകച്ചസദിസതാ **വിസേസോ. പാദകജ്ഝാനനിയാമേന ഹോതീ**തി ഇധ പാദകജ്ഝാനനിയാമം ധുരം കത്വാ ആഹ, **അട്ഠസാലിനിയം** പന വിപസ്സനാനിയാമം തത്ഥ സബ്ബവാദാവിരോധതോ, ഇധ പന

സമ്മസിതജ്ഝാനപുഗ്ഗലജ്ഝാസയവാദനിവത്തനതോ പാദകജ്ഝാനനിയാമം. വിപസ്സനാനിയാമോ പന സാധാരണത്താ ഇധാപി ന പടിക്ഖിത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. അഞ്ഞേ ചാചരിയവാദാ വക്ഖമാനാ വിഭജിതബ്ബാതി യഥാവുത്തമേവ താവ പാദകജ്ഝാനനിയാമം വിഭജന്തോ ആഹ **"പാദകജ്ഝാനനിയാമേന താവാ"**തി.

ആരുപ്പേ ചതുക്കപഞ്ചക...പേ॰... വുത്തം അട്ഠസാലിനിയന്തി അധിപ്പായോ. നനു തത്ഥ ''ആരുപ്പേ തികചതുക്കജ്ഝാനം ഉപ്പജ്ജതീ''തി വുത്തം, ന ''ചതുക്കപഞ്ചകജ്ഝാന''ന്തി? സച്ചം, യേസു പന സംസയോ അത്ഥി, തേസം ഉപ്പത്തിദസ്സനേന, തേനത്ഥതോ ചതുക്കപഞ്ചകജ്ഝാനം ഉപ്പജ്ജതീതി വുത്തമേവ ഹോതീതി ഏവമാഹാതി വേദിതബ്ബം. സമുദായഞ്ച അപേക്ഖിത്വാ **"തഞ്ച ലോകുത്തരം, ന ലോകിയ"**ന്തി ആഹ. ചതുത്ഥജ്ഝാനമേവ ഹി ലോകിയം തത്ഥ ഉപ്പജ്ജതി, ന ചതുക്കം പഞ്ചകഞ്ചാതി. **ഏത്ഥ കഥ**ന്തി പാദകജ്ഝാനസ്സ അഭാവാ കഥം ദട്ഠബ്ബന്തി അത്ഥോ. **തംഝാനികാവ തസ്സ തത്ഥ തയോ മഗ്ഗാ ഉപ്പജ്ജന്തി** തജ്ഝാനികം പഠമഫലാദിം പാദകം കത്വാ ഉപരിമഗ്ഗഭാവനായാതി അധിപ്പായോ, തികചതുക്കജ്ഝാനികം പന മഗ്ഗം ഭാവേത്വാ തത്ഥുപ്പന്നസ്സ അരൂപജ്ഝാനം തജ്ഝാനികം ഫലഞ്ച പാദകം കത്വാ ഉപരിമഗ്ഗഭാവനായ അഞ്ഞഝാനികാപി ഉപ്പജ്ജന്തീതി ഝാനങ്ഗാദിനിയാമികാ പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരസമാപത്തി പാദകം, ന സമ്മസിതബ്ബാതി ഫലസ്സപി പാദകതാ ദട്ഠബ്ബാ.

ദുക്ഖഞാണാദീനം രൂപാദിഛളാരമ്മണത്താ നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പാദീനം കസിണാദിതംതംകുസലാരമ്മണാരമ്മണത്താ സമ്മാവാചാദീനം അങ്ഗാനം തംതംവിരമിതബ്ബാദിആരമ്മണത്താ **"യഥാനുരൂപ"**ന്തി ആഹ. **തദനുരൂപോതി** അവിപ്പടിസാരകരസീലം വായാമസ്സ വിസേസപച്ചയോതി സീലാനുരൂപതാ വായാമസ്സ വുത്താ സമ്പയുത്തസ്സപി, സമ്പയുത്തസ്സേവ ച വചനതോ ''സീലഭൂമിയം പതിട്ഠിതസ്സാ''തി അവത്വാ **"പതിട്ഠമാനസ്സാ"**തി വുത്തം. **ചേതസോ അസമ്മോസോതി** ''ഏകാരക്ഖോ''തി ഏത്ഥ വുത്തേന സതാരക്ഖേന ചേതസോ രക്ഖിതതാ. തേനാഹ **"ഇതി...പേ॰... സുവിഹിതചിത്താരക്ഖസ്സാ"**തി.

ആസവക്ഖയഞാണസ്സ വിജ്ജാഭാവോ വുത്തോതി ആസവക്ഖയസങ്ഖാതേ മഗ്ഗേ തീഹി ഖന്ധേഹി സങ്ഗഹിതേ പഞ്ഞാക്ഖന്ധോ **വിജ്ജാ,** സീലസ്സ ചതുന്നഞ്ച ഝാനാനം ചരണഭാവോ വുത്തോതി ഇതരേ ദ്വേ ഖന്ധാ **ചരണം**. യന്തി ഏതേന നിബ്ബാനം ഗച്ഛന്തീതി യാനം, വിപസ്സനാവ യാനം **വിപസ്സനായാനം**. സീലം സമാധിസ്സ വിസേസപച്ചയോ, സമാധി വിപസ്സനായാതി സമഥസ്സ ഉപകാരത്താ സീലക്ഖന്ധോ ച **സമഥയാനേന** സങ്ഗഹിതോ. **വിപസ്സനായാനേന** കാമേസു ആദീനവം വിഭാവേന്തോ സമഥയാനേന നിരാമിസം ഝാനസുഖം അപരിച്ചജന്തോ അന്തദ്വയകുമ്മഗ്ഗം വിവജ്ജേതി. പഞ്ഞാ വിയ മോഹസ്സ, സീലസമാധയോ ച ദോസലോഭാനം ഉജുവിപച്ചനീകാ അദോസാലോഭേഹി സാധേതബ്ബത്താ. സീലസമാധിപഞ്ഞായോഗതോ **ആദിമജ്ഝപരിയോസാനകല്യാണം**. സീലാദീനി ഹി സാസനസ്സ ആദിമജ്ഝപരിയോസാനന്തി. യസ്മിം ഠിതോ മഗ്ഗട്ഠോ ഫലട്ഠോ ച അരിയോ ഹോതി, തം മഗ്ഗഫലസങ്ഖാതം ഖന്ധത്തയസങ്ഗഹിതം സാസനം **അരിയഭൂമി**.

മഗ്ഗസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൨൦൬-൨൧൪. അരിയസച്ച-സദ്ദോ സമുദയേ വത്തമാനോ പരിഞ്ഞേയ്യഭാവരഹിതേ ഏകന്തപഹാതബ്ബേ തണ്ഹാസങ്ഖാതേ സമുദയേ പവത്തതി, ന

പഹാതബ്ബപരിഞ്ഞേയ്യേസു അവസേസകിലേസാവസേസാകുസലേസു അപ്പഹാതബ്ബേസു ച സാസവകുസലമൂലാവസേസസാസവകുസലേസൂതി സപ്പദേസോ തത്ഥ സമുദയോ ഹോതി, കേവലം സച്ചസദ്ദേ നിപ്പദേസോതി ആഹ **"നിപ്പദേസതോ സമുദയം ദസ്സേതു"**ന്തി. ദുക്ഖനിരോധാ പന അരിയസച്ചദേസനായം ധമ്മതോ നിപ്പദേസാ ഏവ. ന ഹി തതോ അഞ്ഞോ ധമ്മോ അത്ഥി, യോ സച്ചദേസനായം ദുക്ഖം നിരോധോതി ച വത്തബ്ബോ സിയാ, മഗ്ഗോപി അട്ഠങ്ഗികപഞ്ചങ്ഗികവാരേസു അപുബ്ബോ നത്ഥി, തസ്മാ സമുദയമേവ "നിപ്പദേസതോ ദസ്സേതു"ന്തി വദതി തസ്സ സബ്ബത്ഥ തീസുപി വാരേസു അപുബ്ബസ്സ ദസ്സിതത്താ. അപുബ്ബസമുദയദസ്സനത്ഥായപി ഹി സച്ചദേസനായം "തത്ഥ കതമോ ദുക്ഖസമുദയോ? തണ്ഹാ"തി വചനം കേവലായ തണ്ഹായ സച്ച-സദ്ദസ്സ പവത്തിദസ്സനത്ഥന്തി. ദേസനാവസേന പന തം തം സമുദയം ഠപേത്വാ ദുക്ഖം തസ്സ തസ്സ പഹാനവസേന നിരോധോ അട്ഠങ്ഗികപഞ്ചങ്ഗികസബ്ബലോകുത്തരകുസലവസേന മഗ്ഗോ ച അരിയസച്ചദേസനായം ന വുത്തോതി ദുക്ഖാദീനി ച തത്ഥ സപ്പദേസാനി ദസ്സിതാനി ഹോന്തീതി താനി ച നിപ്പദേസാനി ദസ്സേതും സച്ചദേസനാ വുത്താതി വത്തും വട്ടതി. **പച്ചയസങ്ഖാത**ന്തി കമ്മകിലേസവസേന ജാതിആദിദുക്ഖസ്സ മൂലഭൂതന്തി അത്ഥോ.

നിരോധസച്ചം...പേ... പഞ്ചഹാകാരേഹി നിദ്ദിട്ഠന്തി അരിയസച്ചദേസനതോ സച്ചദേസനായ വിസേസം ദസ്സേതി. തത്ഥ "തിണ്ണന്നഞ്ച കുസലമൂലാനം അവസേസാനഞ്ച സാസവകുസലാനം പഹാന"ന്തി ഇദം തേസം പച്ചയാനം അവിജ്ജാതണ്ഹാഉപാദാനാനം പഹാനവസേന, അവിജ്ജാദീസു വാ പഹീനേസു തേസം അപ്പവത്തിവസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. ന ഹി കുസലാ പഹാതബ്ബാതി. **പഹാന**ന്തി ച മഗ്ഗകിച്ചവസേന തദധിഗമനീയം നിരോധം ദസ്സേതി, നിരോധസ്സേവ വാ തണ്ഹാദീനം അപ്പവത്തിഭാവോ **പഹാന**ന്തി ദട്ഠബ്ബം.

യദിപി "പുബ്ബേവ ഖോ പനസ്സ കായകമ്മം വചീകമ്മം ആജീവോ സുപരിസുദ്ധോ ഹോതി, ഏവമസ്സായം അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛതീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൪൩൧) ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ അട്ഠങ്ഗികമഗ്ഗപാരിപൂരിയാ ഉപനിസ്സയദസ്സനത്ഥം ഇദം വുത്തം, തഥാപി "പുബ്ബേവ ഖോ പനാ"തി വചനം കായകമ്മാദിസുദ്ധിയാ ദൂരതരുപനിസ്സയതം, ചക്ഖാദീസു അസാരജ്ജന്തസ്സ അസംയുത്തസ്സ അസമ്മൂള്ഹസ്സ ആദീനവാനുപസ്സിനോ വിഹരതോ തായേവ വുട്ഠാനഗാമിനിയാ വിപസ്സനായ ആയതിം പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേസു അപചയം ഗച്ഛന്തേസു സബ്ബസങ്ഖാരേസു വിവട്ടനവസേന, പോനോബ്ഭവികതണ്ഹായ പഹീയമാനായ കിലേസദൂരീഭാവേന, കായികചേതസികദരഥസന്താപപരിളാഹേസു പഹീയമാനേസു പസ്സദ്ധകായചിത്തവസേന കായികചേതസികസുഖേ പടിസംവേദിയമാനേ "യാ തഥാഭൂതസ്സ ദിട്ഠി, സാസ്സ ഹോതി സമ്മാദിട്ഠീ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൪൩൧) വുത്താനം വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാക്ഖണേ പവത്താനം പഞ്ചന്നം സമ്മാദിട്ഠാദീനം അങ്ഗാനം ആസന്നതരുപനിസ്സയതഞ്ച ദസ്സേതീതി ആസന്നതരുപനിസ്സയവസേന പഞ്ചങ്ഗികം മഗ്ഗം സുഖം ബുജ്ഝന്താനം പുഗ്ഗലാനം അജ്ഝാസയവസേന പഞ്ചങ്ഗികമഗ്ഗദേസനായ പവത്തതം ദീപേതി. തേനാഹ **"പുബ്ബേവ ഖോ...പേ... സുപരിസുദ്ധോ ഹോതീതി വചനതോ"**തിആദി. ഏവമിദം **വചനതോ**തി നിസ്സക്കവചനം ദേസനുപായസ്സ ഞാപകനിദസ്സനം ഹോതി, **വചനതോ**തി വാ അത്ഥനോ വചനാനുരൂപം പഞ്ചങ്ഗികോപി മഗ്ഗോ പടിപദാ ഏവാതി ഭഗവതാ ദേസിതോതി അത്ഥോ. കത്ഥാതി? ദേവപുരേ, തസ്മാ തം ദേസിതനയം ദസ്സേതും പഞ്ചങ്ഗികവാരോപി നിദ്ദിട്ഠോ ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹി. അഥ വാ "പുബ്ബേവ ഖോ പനസ്സാ"തി വചനേനേവ അജ്ഝാസയവിസേസകാരണനിദസ്സകേന പുഗ്ഗലജ്ഝാസയവസേന പഞ്ചങ്ഗികോ മഗ്ഗോപി പടിപദാ ഏവാതി ദേസിതോ ഹോതീതി ആഹ **"പുബ്ബേവ ഖോ പന...പേ... വചനതോ പന...പേ... ദേസിതോ"**തി, തസ്മാ

തം സുത്തന്തേ ദേസിതനയം ദസ്സേതും പഞ്ചങ്ഗികവാരോപി നിദ്ദിട്ഠോ ഭഗവതാ ദേവപുരേതി അത്ഥോ.

ഝാനേഹി ദേസനാപവേസോ, ഭാവനാപവേസോ വാ **ഝാനാഭിനിവേസോ**. ഏകേകസ്മിം കോട്ഠാസേ ചതുന്നം ചതുന്നം നയസഹസ്സാനം ദസ്സനം ഗണനാസുഖത്ഥന്തി വേദിതബ്ബം. യഥാ പന പാളി ഠിതാ, തഥാ ഏകേകിസ്സാ പടിപദായ സുഞ്ഞതാദീസു ച പഞ്ച പഞ്ച കോട്ഠാസേ യോജേത്വാ പാളിഗമനം കതന്തി വിഞ്ഞായതി. തത്ഥ അട്ഠങ്ഗികവാരേ ദുതിയജ്ഝാനാദീസു തസ്മിം സമയേ സത്തങ്ഗികോ മഗ്ഗോ ഹോതീതി യോജനാ കാതബ്ബാ, സബ്ബസങ്ഗാഹികവാരേ ച യഥാ വിജ്ജമാനധമ്മവസേനാതി.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ

൨൧൭. ഏവം പുരിമേസുപി ദ്വീസൂതി കസ്മാ വുത്തം, നനു സുത്തന്തഭാജനീയേ ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിപടിപദാനിദ്ദേസേ ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകോ മഗ്ഗോ വുത്തോ. തസ്സ ഹി അട്ഠകഥായം (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൦൫) ''ചതൂസു സച്ചേസു ഉഗ്ഗഹാദിവസേന പുബ്ബഭാഗഞാണുപ്പത്തിം സന്ധായ ഇദം 'ദുക്ഖേ ഞാണ'ന്തിആദി വുത്തം, പടിവേധക്ഖണേ പന ഏകമേവ ഞാണം ഹോതീ''തി സമ്മാദിട്ഠിയാ, തഥാ സമ്മാസങ്കപ്പാദീനഞ്ച ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകതാ ദസ്സിതാ ''അപിചേസാ സമ്മാദിട്ഠി നാമ പുബ്ബഭാഗേ നാനാക്ഖണാ നാനാരമ്മണാ ഹോതി, മഗ്ഗക്ഖണേ ഏകക്ഖണാ ഏകാരമ്മണാ''തിആദിനാ ചാതി? സച്ചമേതം, ഏവം പന ആഗമനവസേന തത്ഥാപി ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനദസ്സനാദിമുഖേന അരിയോവ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ ദസ്സിതോ. ഏവഞ്ച കത്വാ ''പടിവേധക്ഖണേ പന ഏകമേവ ഞാണം ഹോതീ''തി മഗ്ഗഞാണസ്സ ഏകസ്സേവ ദുക്ഖഞാണാദിതാ, ''മഗ്ഗക്ഖണേ പന...പേ॰... ഏകോവ കുസലസങ്കപ്പോ ഉപ്പജ്ജതി, അയം സമ്മാസങ്കപ്പോ നാമാ''തിആദിനാ മഗ്ഗസങ്കപ്പാദീനം സമ്മാസങ്കപ്പാദിതാ ച നിദ്ധാരിതാ, പാളിയഞ്ച അട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗം ഉദ്ദിസിത്വാ തമേവ നിദ്ദിസിതും ''ദുക്ഖേ ഞാണ''ന്തിആദി വുത്തം. തേന സുത്തന്തഭാജനീയേപി ദ്വിന്നം ലോകിയതാ, ദ്വിന്നം ലോകുത്തരതാ വുത്താ **''ഏവം പുരിമേസുപി ദ്വീസൂ**തി ഏതേനാതി.

പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സച്ചവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ഇന്ദ്രിയവിഭങ്ഗോ

൧. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൨൧൯. ചക്ഖുദ്വാരേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ചക്ഖുദ്വാരഭാവേ തംദ്വാരികേഹി അത്തനോ ഇന്ദഭാവം പരമിസ്സരഭാവം കാരയതീതി അത്ഥോ. തഞ്ഹി തേ രൂപഗ്ഗഹണേ അത്താനം അനുവത്തേതി, തേ ച തം അനുവത്തന്തീതി. ഏസ നയോ ഇതരേസുപി. യേന തംസമങ്ഗീപുഗ്ഗലോ തംസമ്പയുത്തധമ്മാ വാ അഞ്ഞാതാവിനോ ഹോന്തി, സോ അഞ്ഞാതാവിഭാവോ പരിനിട്ഠിതകിച്ചജാനനം.

കത്ഥചി ദ്വേതി ''ദ്വിന്നം ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഇന്ദ്രിയാനം ഭാവിതത്താ ബഹുലീകതത്താ ഖീണാസവോ ഭിക്ഖു അഞ്ഞം ബ്യാകരോതി…പേ… അരിയായ ച പഞ്ഞായ അരിയായ ച വിമുത്തിയാ. യാ ഹിസ്സ, ഭിക്ഖവേ, അരിയാ പഞ്ഞാ, തദസ്സ പഞ്ഞിന്ദ്രിയം. യാ ഹിസ്സ അരിയാ വിമുത്തി, തദസ്സ സമാധിന്ദ്രിയ''ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൫.൫൧൭) ദ്വേ, ''തിണ്ണം ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഇന്ദ്രിയാനം ഭാവിതത്താ ബഹുലീകതത്താ പിണ്ഡോലഭാരദ്വാജേന ഭിക്ഖുനാ അഞ്ഞാ ബ്യാകതാ…പേ… സതിന്ദ്രിയസ്സ സമാധിന്ദ്രിയസ്സ പഞ്ഞിന്ദ്രിയസ്സാ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൫൧൮), ''തീണിമാനി, ഭിക്ഖവേ, ഇന്ദ്രിയാനി. കതമാനി തീണി? അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം അഞ്ഞിന്ദ്രിയം അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയ''ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൪൯൪), ''തീണിമാനി…പേ… ഇത്ഥിന്ദ്രിയം പുരിസിന്ദ്രിയം ജീവിതിന്ദ്രിയ''ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൪൯൨) ച ഏവമാദീസു തീണി, ''പഞ്ചിമാനി, ബ്രാഹ്മണ, ഇന്ദ്രിയാനി നാനാവിസയാനി…പേ… ചക്ഖുന്ദ്രിയം…പേ… കായിന്ദ്രിയ''ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൫൧൨), ''പഞ്ചി…പേ… സുഖിന്ദ്രിയം…പേ… ഉപേക്ഖിന്ദ്രിയ''ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൫൦൧ ആദയോ), ''പഞ്ചി…പേ… സദ്ധിന്ദ്രിയം…പേ… പഞ്ഞിന്ദ്രിയ''ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൪൭൭ ആദയോ) ച ഏവമാദീസു പഞ്ച. തത്ഥ സുത്തന്തേ ദുകാദിവചനം നിസ്സരണുപായാദിഭാവതോ ദുകാദീനം. സബ്ബാനി പന ഇന്ദ്രിയാനി അഭിഞ്ഞേയ്യാനി, അഭിഞ്ഞേയ്യധമ്മദേസനാ ച അഭിധമ്മോതി ഇധ സബ്ബാനി ഏകതോ വുത്താനി.

ഖീണാസവസ്സ ഭാവഭൂതോ ഹുത്വാ ഉപ്പത്തിതോ **''ഖീണാസവസ്സേവ ഉപ്പജ്ജനതോ''**തി വുത്തം.

ലിങ്ഗേതി ഗമേതി ഞാപേതീതി ലിങ്ഗം, ലിങ്ഗീയതി വാ ഏതേനാതി ലിങ്ഗം, കിം ലിങ്ഗേതി, കിഞ്ച വാ ലിങ്ഗീയതീതി? ഇന്ദം ഇന്ദോ വാ, ഇന്ദസ്സ ലിങ്ഗം ഇന്ദലിങ്ഗം, ഇന്ദലിങ്ഗസ്സ അത്ഥോ തംസഭാവോ **ഇന്ദലിങ്ഗട്ഠോ,** ഇന്ദലിങ്ഗമേവ വാ ഇന്ദ്രിയ-സദ്ദസ്സ അത്ഥോ **ഇന്ദലിങ്ഗട്ഠോ**. സജ്ജിതം ഉപ്പാദിതന്തി സിട്ഠം, ഇന്ദേന സിട്ഠം **ഇന്ദസിട്ഠം. ജുട്ഠം** സേവിതം. കമ്മസങ്ഖാതസ്സ ഇന്ദസ്സ ലിങ്ഗാനി, തേന ച സിട്ഠാനീതി കമ്മജാനേവ യോജേതബ്ബാനി, ന അഞ്ഞാനി. തേ ച ദ്വേ അത്ഥാ കമ്മേ ഏവ യോജേതബ്ബാ, ഇതരേ ച ഭഗവതി ഏവാതി **''യഥായോഗ''**ന്തി ആഹ. **തേനാ**തി ഭഗവതോ കമ്മസ്സ ച ഇന്ദത്താ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതേസു ഇന്ദ്രിയേസു. **ഉല്ലിങ്ഗേന്തി** പകാസേന്തി ഫലസമ്പത്തിവിപത്തീഹി കാരണസമ്പത്തിവിപത്തിഅവബോധതോ. ''സോ തം നിമിത്തം ആസേവതീ''തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൯.൩൫) ഗോചരകരണമ്പി ആസേവനാതി വുത്താതി ആഹ **''കാനിചി ഗോചരാസേവനായാ''**തി. തത്ഥ

സബ്ബേസം ഗോചരീകാതബ്ബത്തേപി “കാനിചീ”തി വചനം അവിപസ്സിതബ്ബാനം ബഹുലീമനസികരണേന അനാസേവനീയത്താ. പച്ചവേക്ഖണാമത്തമേവ ഹി തേസു ഹോതീതി. “തസ്സ തം മഗ്ഗം ആസേവതോ”തിആദീസു (അം നിം ർ.൧൭൦) ഭാവനാ “ആസേവനാ”തി വുത്താതി ഭാവേതബ്ബാനി സദ്ധാദീനി സന്ധായാഹ **“കാനിചി ഭാവനാസേവനായാ”**തി. **ആധിപച്ചം** ഇന്ദ്രിയപച്ചയഭാവോ, അസതി ച ഇന്ദ്രിയപച്ചയഭാവേ ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയാനം അത്തനോ പച്ചയവസേന പവത്തമാനേഹി തംസഹിതസന്താനേ അഞ്ഞാകാരേന അനുപ്പജ്ജമാനേഹി ലിങ്ഗാദീഹി അനുവത്തനീയഭാവോ, ഇമസ്മിഞ്ചത്ഥേ ഇന്ദന്തി പരമിസ്സരിയം കരോന്തിച്ചേവ ഇന്ദ്രിയാനി. ചക്ഖാദീസു ദസ്സിതേന നയേന അഞ്ഞേസഞ്ച തദനുവത്തീസു ആധിപച്ചം യഥാരഹം യോജേതബ്ബം.

ഹേട്ഠാതി അട്ഠസാലിനിയം. **അമോഹോ ഏവ,** ന വിസും ചത്താരോ ധമ്മാ, തസ്മാ അമോഹസ്സ പഞ്ഞിന്ദ്രിയപദേ വിഭാവിതാനി ലക്ഖണാദീനി തേസഞ്ച വേദിതബ്ബാനീതി അധിപ്പായോ. **സേസാനി** അട്ഠസാലിനിയം ലക്ഖണാദീഹി **സരൂപേനേവ ആഗതാനി**. നനു ച സുഖിന്ദ്രിയദുക്ഖിന്ദ്രിയാനം തത്ഥ ലക്ഖണാദീനി ന വുത്താനീതി? കിഞ്ചാപി ന വുത്താനി, സോമനസ്സദോമനസ്സിന്ദ്രിയാനം പന വുത്തലക്ഖണാദിവസേന വിഞ്ഞേയ്യത്താ ഏതേസമ്പി വുത്താനേവ ഹോന്തി. കഥം? ഇട്ഠഫോട്ഠബ്ബാനുഭവനലക്ഖണം സുഖിന്ദ്രിയം, ഇട്ഠാകാരസമ്ഭോഗരസം, കായികസ്സാദപച്ചുപട്ഠാനം, കായിന്ദ്രിയപദട്ഠാനം . അനിട്ഠഫോട്ഠബ്ബാനുഭവനലക്ഖണം ദുക്ഖിന്ദ്രിയം, അനിട്ഠാകാരസമ്ഭോഗരസം, കായികാബാധപച്ചുപട്ഠാനം, കായിന്ദ്രിയപദട്ഠാനന്തി. ഏത്ഥ ച ഇട്ഠാനിട്ഠാകാരാനമേവ ആരമ്മണാനം സമ്ഭോഗരസതാ വേദിതബ്ബാ, ന വിപരീതേപി ഇട്ഠാകാരേന അനിട്ഠാകാരേന ച സമ്ഭോഗരസതാതി.

സത്താനം അരിയഭൂമിപടിലാഭോ ഭഗവതോ ദേസനായ സാധാരണം പധാനഞ്ച പയോജനന്തി ആഹ **“അജ്ഝത്തധമ്മം പരിഞ്ഞായാ”**തിആദി. അട്ഠകഥായം ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയാനന്തരം ജീവിതിന്ദ്രിയദേസനക്കമോ വുത്തോ, സോ ഇന്ദ്രിയയമകദേസനായ സമേതി. ഇധ പന ഇന്ദ്രിയവിഭങ്ഗേ മനിന്ദ്രിയാനന്തരം ജീവിതിന്ദ്രിയം വുത്തം, തം പുരിമപച്ഛിമാനം അജ്ഝത്തികബാഹിരാനം അനുപാലകത്തേന തേസം മജ്ഝേ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. യഞ്ച കിഞ്ചി വേദയിതം, സബ്ബം തം ദുക്ഖം. യാവ ച ദുവിധത്തഭാവാനുപാലകസ്സ ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ പവത്തി, താവ ദുക്ഖഭൂതാനം ഏതേസം വേദയിതാനം അനിവത്തീതി **ഞാപനത്ഥം**. തേന ച ചക്ഖാദീനം ദുക്ഖാനുബന്ധതായ പരിഞ്ഞേയ്യതം ഞാപേതി. **തതോ അനന്തരം ഭാവേതബ്ബത്താ**തി ഭാവനാമഗ്ഗസമ്പയുത്തം അഞ്ഞിന്ദ്രിയം സന്ധായ വുത്തം. ദസ്സനാനന്തരാ ഹി ഭാവനാതി.

സതിപി പുരേജാതാദിപച്ചയഭാവേ ഇന്ദ്രിയപച്ചയഭാവേന സാധേതബ്ബമേവ കിച്ചം **“കിച്ച”**ന്തി ആഹ തസ്സ അനഞ്ഞസാധാരണത്താ ഇന്ദ്രിയകഥായ ച പവത്തത്താ. പുബ്ബങ്ഗമഭാവേന മനിന്ദ്രിയസ്സ **വസവത്താപനം** ഹോതി, നാഞ്ഞേസം. തംസമ്പയുത്താനിപി ഹി ഇന്ദ്രിയാനി സാധേതബ്ബഭൂതാനേവ അത്തനോ അത്തനോ ഇന്ദ്രിയകിച്ചം സാധേന്തി ചേതസികത്താതി. “സബ്ബത്ഥ ച ഇന്ദ്രിയപച്ചയഭാവേന സാധേതബ്ബ”ന്തി അയം അധികാരോ അനുവത്തതീതി ദട്ഠബ്ബോ. അനുപ്പാദനേ അനുപത്ഥമ്ഭേ ച തപ്പച്ചയാനം തപ്പവത്തനേ

നിമിത്തഭാവോ **അനുവിധാനം**. ഛാദേത്വാ ഫരിത്വാ ഉപ്പജ്ജമാനാ സുഖദുക്ഖവേദനാ സഹജാതേ അഭിഭവിത്വാ സയമേവ പാകടാ ഹോതി, സഹജാതാ ച തബ്ബസേന സുഖദുക്ഖഭാവപ്പത്താ വിയാതി ആഹ **"യഥാസകം ഓളാരികാകാരാനുപാപന"**ന്തി. അസന്തസ്സ അപണീതസ്സപി അകുസലതബ്ബിപാകാദിസമ്പയുത്തസ്സ മജ്ഝത്താകാരാനുപാപനം യോജേതബ്ബം, സമാനജാതിയം വാ സുഖദുക്ഖേഹി സന്തപണീതാകാരാനുപാപനഞ്ച. പസന്നപഗ്ഗഹിതഉപട്ഠിതസമാഹിതദസ്സനാകാരാനുപാപനം യഥാക്കമം സദ്ധാദീനം. **ആദി**-സദ്ദേന ഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനാനി ഗഹിതാനി, മഗ്ഗസമ്പയുത്തസ്സേവ ച ഇന്ദ്രിയസ്സ കിച്ചം ദസ്സിതം, തേനേവ ഫലസമ്പയുത്തസ്സ തംതംസംയോജനാനംയേവ പടിപ്പസ്സദ്ധിപഹാനകിച്ചതാ ദസ്സിതാ ഹോതീതി. സബ്ബകതകിച്ചം അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയം അഞ്ഞസ്സ കാതബ്ബസ്സ അഭാവാ അമതാഭിമുഖമേവ തബ്ഭാവപച്ചയോ ച ഹോതി, ന ഇതരാനി വിയ കിച്ചന്തരപസുതഞ്ച. തേനാഹ **"അമതാഭിമുഖഭാവപച്ചയതാ ചാ"**തി.

൨൨൦. ഏവം സന്തേപീതി സതിപി സബ്ബസങ്ഗാഹകത്തേ വീരിയിന്ദ്രിയപദാദീഹി സങ്ഗഹേതബ്ബാനി കുസലാകുസലവീരിയാദീനി, ചക്ഖുന്ദ്രിയപദാദീഹി സങ്ഗഹേതബ്ബാനി കാലപുഗ്ഗലപച്ചയാദിഭേദേന ഭിന്നാനി ചക്ഖാദീനി സങ്ഗണ്ഹന്തിച്ചേവ **സബ്ബസങ്ഗാഹകാനി,** ന യസ്സാ ഭൂമിയാ യാനി ന വിജ്ജന്തി, തേസം സങ്ഗാഹകത്താതി അത്ഥോ. തേന ച അവിസേസിതത്താ സബ്ബേസം സബ്ബഭൂമികത്തഗഹണപ്പസങ്ഗേ തംനിവത്തനേന സബ്ബസങ്ഗാഹകവചനം അവിജ്ജമാനസ്സ സങ്ഗാഹകത്തദീപകം ന ഹോതീതി ദസ്സേതി.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ

൨൨൧. ഇധ അനാഭട്ഠന്തി ഏകന്താനാരമ്മണത്തേന ഭാസിതം. **"രൂപമിസ്സകത്താ അനാരമ്മണേസു രൂപധമ്മേസു സങ്ഗഹിത"**ന്തി കസ്മാ വുത്തം, നനു മിസ്സകത്താ ഏവ ജീവിതിന്ദ്രിയം അനാരമ്മണേസു അസങ്ഗഹിതം. ന ഹി അട്ഠിന്ദ്രിയാ അനാരമ്മണാതി വുത്താതി? സച്ചമേതം, ജീവിതിന്ദ്രിയഏകദേസസ്സ പന അനാരമ്മണേസു രൂപധമ്മേസു സങ്ഗഹിതതം സന്ധായേതം വുത്തം, അരൂപകോട്ഠാസേന പരിത്താരമ്മണാദിതാ അത്ഥീതി സിയാപക്ഖേ സങ്ഗഹിതന്തി അധിപ്പായോ. അരൂപകോട്ഠാസേന പന പരിത്താരമ്മണാദിതാ, രൂപകോട്ഠാസേന ച നവത്തബ്ബതാ അത്ഥീതി മിസ്സകസ്സ സമുദായസ്സേവ വസേന സിയാപക്ഖേ സങ്ഗഹിതം, ന ഏകദേസവസേനാതി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി അനാരമ്മണം പരിത്താരമ്മണാദിഭാവേന നവത്തബ്ബം ന ഹോതീതി. "രൂപഞ്ച നിബ്ബാനഞ്ച അനാരമ്മണാ, സത്തിന്ദ്രിയാ അനാരമ്മണാ"തിആദിവചനഞ്ച അവിജ്ജമാനാരമ്മണാനാരമ്മണേസു നവത്തബ്ബേസു അനാരമ്മണത്താ നവത്തബ്ബതം ദസ്സേതി, ന സാരമ്മണസ്സേവ നവത്തബ്ബതം, നവത്തബ്ബസ്സ വാ സാരമ്മണതം. ന ഹി നവത്തബ്ബ-സദ്ദോ സാരമ്മണേ നിരുള്ഹോ. യദിപി സിയാ, "തിസ്സോ ച വേദനാ രൂപഞ്ച നിബ്ബാനഞ്ച ഇമേ ധമ്മാ നവത്തബ്ബാ സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ"തിആദി ന വുച്ചേയ്യ, അഥാപി പരിത്താരമ്മണാദിസമ്ബന്ധോ നവത്തബ്ബ-സദ്ദോ സാരമ്മണേസ്വേവ വത്തതി, "ദ്വായതനാ സിയാ പരിത്താരമ്മണാ"തിആദിം അവത്വാ "മനായതനം സിയാ പരിത്താരമ്മണം...പേ॰... അപ്പമാണാരമ്മണ"ന്തിപി, "ധമ്മായതനം സിയാ

പരിത്താരമ്മണം…പേ॰… അപ്പമാണാരമ്മണ’’ന്തിപി, ‘‘സിയാ അനാരമ്മണ’’ന്തിപി വത്തബ്ബം സിയാ. ന ഹി പഞ്ഹപുച്ഛകേ സാവസേസാ ദേസനാ അത്ഥീതി . ‘‘അട്ഠിന്ദ്രിയാ സിയാ അജ്ഝത്താരമ്മണാ’’തി ഏത്ഥ ച ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനകാലേ അരൂപസ്സ രൂപസ്സ ച അനാരമ്മണത്താ നവത്തബ്ബതാ വേദിതബ്ബാ.

പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇന്ദ്രിയവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. പടിച്ചസമുപ്പാദവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയം

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൨൨൫. '''കിംവാദീ ഭന്തേ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ'തി? 'വിഭജ്ജവാദീ മഹാരാജാ'''തി (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧.തതിയസങ്ഗീതികഥാ) മോഗ്ഗലിപുത്തതിസ്സത്ഥേരേന വുത്തത്താ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസാവകാ വിഭജ്ജവാദിനോ. തേ ഹി വേനയികാദിഭാവം വിഭജ്ജ വദന്തി, ചീവരാദീനം സേവിതബ്ബാസേവിതബ്ബഭാവം വാ സസ്സതുച്ഛേദവാദേ വാ വിഭജ്ജ വദന്തി "സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ"തിആദീനം ഠപനീയാനം ഠപനതോ രാഗാദിക്ഖയസ്സ സസ്സതസ്സ രാഗാദികായദുച്ചരിതാദിഉച്ഛേദസ്സ ച വചനതോ, ന പന ഏകംസബ്യാകരണീയാദയോ തയോ പഞ്ഹേ അപനേത്വാ വിഭജ്ജബ്യാകരണീയമേവ വദന്തീതി. വിഭജ്ജവാദീനം മണ്ഡലം സമൂഹോ **വിഭജ്ജവാദിമണ്ഡലം,** വിഭജ്ജവാദിനോ വാ ഭഗവതോ പരിസാ **വിഭജ്ജവാദിമണ്ഡല**ന്തിപി വദന്തി. ആചരിയേഹി വുത്തഅവിപരീതത്ഥദീപനേന തേ **അനബ്ഭാചിക്ഖന്തേന**. "അവിജ്ജാ പുഞ്ഞാനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരാനം ഹേതുപച്ചയോ ഹോതീ"തിആദിം വദന്തോ കഥാവത്ഥുമ്ഹി പടിക്ഖിത്തേ പുഗ്ഗലവാദാദികേ ച വദന്തോ സകസമയം വോക്കമതി നാമ, തഥാ **അവോക്കമന്തേന**. പരസമയം ദോസാരോപനബ്യാപാരവിരഹേന **അനായൂഹന്തേന**. "ഇദമ്പി യുത്തം ഗഹേതബ്ബ"ന്തി പരസമയം അസമ്പിണ്ഡേന്തേനാതി കേചി വദന്തി.

"തഥാഹം ഭഗവതാ ധമ്മം ദേസിതം ആജാനാമി, യഥാ തദേവിദം വിഞ്ഞാണം സന്ധാവതി സംസരതി അനഞ്ഞ"ന്തിആദിം (മ॰ നി॰ ൧.൩൯൬) വദന്തോ സുത്തം പടിബാഹതി നാമ, തഥാ **അപ്പടിബാഹന്തേന**. "തഥാഹം ഭഗവതാ ധമ്മം ദേസിതം ആജാനാമി, യഥാ യേമേ അന്തരായികാ ധമ്മാ വുത്താ ഭഗവതാ, തേ പടിസേവതോ നാലം അന്തരായായാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൩൪; പാചി॰ ൪൧൭, ൪൨൪), "സുപിനന്തേ കതോ വീതിക്കമോ ആപത്തികരോ ഹോതീ"തി ച ഏവമാദിം വദന്തോ വിനയം പടിലോമേതി നാമ, തബ്ബിപരിയായേന തം **അനുലോമേന്തേന**. പടിലോമേന്തോ ഹി കമ്മന്തരം ഭിന്ദന്തോ ധമ്മതഞ്ച വിലോമേതി. സുത്തന്തേ വുത്തേ ചത്താരോ **മഹാപദേസേ,** അട്ഠകഥായഞ്ച വുത്തേ സുത്തസുത്താനുലോമആചരിയവാദഅത്തനോമതി**മഹാപദേസേ ഓലോകേന്തേന**. തംഓലോകനേന ഹി സുത്തേ വിനയേ ച സന്തിട്ഠതി നാതിധാവതി. **ധമ്മ**ന്തി പടിച്ചസമുപ്പാദപാളിം. **അത്ഥ**ന്തി തദത്ഥം. ഹേതുഹേതുഫലാനി ഇധ നാധിപ്പേതാനി. "ദുക്ഖാദീസു അഞ്ഞാണം അവിജ്ജാ"തി വുത്തമത്ഥം പരിവത്തിത്വാ പുന "പുബ്ബന്തേ അഞ്ഞാണ"ന്തിആദീഹി **അപരേഹിപി പരിയായേഹി നിദ്ദിസന്തേന**. "സങ്ഖാരാ ഇമിനാ പരിയായേന ഭവോതി വുച്ചന്തി, തണ്ഹാ ഇമിനാ പരിയായേന ഉപാദാന"ന്തിആദിനാ **നിദ്ദിസന്തേനാ**തി വദന്തി.

സത്തോതി സത്തസുഞ്ഞതാതി വദന്തി, സത്തസുഞ്ഞേസു വാ സങ്ഖാരേസു സത്തവോഹാരോ. **പച്ചയാകാരമേവ ചാ**തി പച്ചയാകാരോ ഏവ ച, **മ**-കാരോ

പദസന്ധികരോ.

തസ്മാതി വുത്തനയേന അത്ഥവണ്ണനായ കാതബ്ബത്താ ദുക്കരത്താ ച.

പതിട്ഠം നാധിഗച്ഛാമീതി യത്ഥ ഠിതസ്സ വണ്ണനാ സുകരാ ഹോതി, തം നയം അത്തനോയേവ ഞാണബലേന നാധിഗച്ഛാമീതി അത്ഥോ. നിസ്സയം പന ആചിക്ഖന്തോ ആഹ **"സാസനം പനിദ"**ന്തിആദി. ഇധ **സാസന**ന്തി പാളിധമ്മമാഹ, പടിച്ചസമുപ്പാദമേവ വാ. സോ ഹി അനുലോമപടിലോമാദിനാനാദേസനാനയമണ്ഡിതോ അബ്ബോച്ഛിന്നോ അജ്ജാപി പവത്തതീതി നിസ്സയോ ഹോതി. തദട്ഠകഥാസങ്ഖാതോ ച **പുബ്ബാചരിയമഗ്ഗോ**തി.

"തം സുണാഥ സമാഹിതാ"തി ആദരജനനേ കിം പയോജനന്തി തം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"വുത്തഞ്ഹേത"**ന്തിആദി. **അട്ഠിം കത്വാ**തി അത്ഥം കത്വാ, യഥാ വാ ന നസ്സതി, ഏവം അട്ഠിഗതം വിയ കരോന്തോ അട്ഠിം കത്വാ. പുബ്ബകാലതോ അപരകാലേ ഭവം **പുബ്ബാപരിയം**. പഠമാരമ്ഭാദിതോ പഭുതി ഖണേ ഖണേ ഞാണവിസേസം കിലേസക്ഖയവിസേസഞ്ച ലഭതീതി അത്ഥോ.

കമ്മവിപാകകിലേസവട്ടാനം മൂലകാരണത്താ ആദിതോ വുത്തത്താ ച അവിജ്ജാ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ മൂലം. തത്ഥ വല്ലിയാ മൂലേ ദിട്ഠേ തതോ പഭുതി വല്ലിയാ ഹരണം വിയ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ മൂലേ ദിട്ഠേ തതോ പഭുതി പടിച്ചസമുപ്പാദദേസനാതി ഉപമാസംസന്ദനാ ന കാതബ്ബാ. ന ഹി ഭഗവതോ "ഇദമേവ ദിട്ഠം, ഇതരം അദിട്ഠ"ന്തി വിഭജനീയം അത്ഥി സബ്ബസ്സ ദിട്ഠത്താ. മൂലതോ പഭുതി പന വല്ലിയാ ഹരണം വിയ മൂലതോ പഭുതി പടിച്ചസമുപ്പാദദേസനാ കതാതി ഇദമേത്ഥ സാമഞ്ഞമധിപ്പേതം, ബോധനേയ്യജ്ഝാസയവസേന വാ ബോധേതബ്ബഭാവേന മൂലാദിദസ്സനസാമഞ്ഞഞ്ച യോജേതബ്ബം.

തസ്സാതി -

> "സ ഖോ സോ, ഭിക്ഖവേ, കുമാരോ വുദ്ധിമന്വായ ഇന്ദ്രിയാനം പരിപാകമന്വായ പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി സമപ്പിതോ...പേ॰... രജനീയേഹി, സോ ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ പിയരൂപേ രൂപേ സാരജ്ജതി, അപിയരൂപേ രൂപേ ബ്യാപജ്ജതി, അനുപട്ഠിതകായസതീ ച വിഹരതി പരിത്തചേതസോ. സോ തഞ്ച ചേതോവിമുത്തിം പഞ്ഞാവിമുത്തിം യഥാഭൂതം നപ്പജാനാതി. യത്ഥസ്സ തേ ഉപ്പന്നാ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ അപരിസേസാ നിരുജ്ഝന്തി, സോ ഏവം അനുരോധവിരോധം സമാപന്നോ യം കിഞ്ചി വേദനം വേദേതി സുഖം വാ ദുക്ഖം വാ അദുക്ഖമസുഖം വാ, സോ തം വേദനം അഭിനന്ദതി അഭിവദതി അജ്ഝോസായ തിട്ഠതീ"തി (മ॰ നി॰ ૧.૪૦൮) -

ഏവം വുത്തസ്സ. ഏവം സോതദ്വാരാദീസുപി. **അഭിവദതോ**തി "അഹോ സുഖം, അഹോ സുഖ"ന്തി വചീഭേദകരപ്പത്തായ ബലവതണ്ഹായ "അഹം മമാ"തി അഭിവദതോ. തതോ ബലവതിയാ മോചേതും അസക്കുണേയ്യഭാവേന **അജ്ഝോസായ തിട്ഠതോ**. തതോപി ബലവതീ ഉപാദാനഭൂതാ തണ്ഹാ **നന്ദീ**. ഏത്ഥ ച അഭിനന്ദനാദിനാ തണ്ഹാ വുത്താ, നന്ദീവചനേന തപ്പച്ചയം

ഉപാദാനം ചതുബ്ബിധമ്പി നന്ദിതാതദവിപ്പയോഗതാഹി തണ്ഹാദിട്ഠാഭിനന്ദനഭാവേഹി ചാതി വേദിതബ്ബം. **"ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണ"**ന്തിആദികഞ്ച തഥേവ **മഹാതണ്ഹാസങ്ഖയവിമുത്തിസുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൧.൪൦൨-൪൦൩) വുത്തം.

വിപാകവട്ടഭൂതേ പടിസന്ധിപവത്തിഫസ്സാദയോ കമ്മസമുട്ഠാനഞ്ച ഓജം സന്ധായ **"ചത്താരോ ആഹാരാ തണ്ഹാനിദാനാ"**തിആദി വുത്തം, വട്ടൂപത്ഥമ്ഭകാ പന ഇതരേപി ആഹാരാ തണ്ഹാപഭവേ തസ്മിം അവിജ്ജമാനേ ന വിജ്ജന്തീതി "തണ്ഹാനിദാനാ"തി വത്തും വട്ടന്തി.

തതോ തതോതി ചതുബ്ബിധാസു ദേസനാസു തതോ തതോ ദേസനാതോ. **ഞായപ്പടിവേധായ സംവത്തതീതി ഞായോതി** മഗ്ഗോ, സോയേവ വാ പടിച്ചസമുപ്പാദോ "അരിയോ ചസ്സ ഞായോ പഞ്ഞായ സുദിട്ഠോ ഹോതീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൪൧) വചനതോ. സയമേവ ഹി സമന്തഭദ്രകത്താ തഥാ തഥാ പടിവിജ്ഝിതബ്ബത്താ തായ തായ ദേസനായ അത്തനോ പടിവേധായ സംവത്തതീതി. സമന്തഭദ്രകത്തം ദേസനാവിലാസപ്പത്തി ച ചതുന്നമ്പി ദേസനാനം സമാനം കാരണന്തി വിസേസകാരണം വത്തുകാമോ ആഹ **"വിസേസതോ"**തി. **അസ്സ** ഭഗവതോ ദേസനാ, **അസ്സ** വാ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ ദേസനാതി യോജേതബ്ബം. **പവത്തികാരണവിഭാഗോ** അവിജ്ജാദികോവ, കാരണന്തി വാ ഗഹിതാനം പകതിആദീനം അവിജ്ജാദീനഞ്ച അകാരണതാ കാരണതാ ച. തത്ഥ സമ്മൂള്ഹാ കേചി അകാരണം "കാരണ"ന്തി ഗണ്ഹന്തി, കേചി ന കിഞ്ചി കാരണം ബുജ്ഝന്തീതി തേസം യഥാസകേഹി അനുരൂപേഹി കാരണേഹി **സങ്ഖാരാദിപവത്തിസന്ദസ്സനത്ഥം** അനുലോമദേസനാ പവത്താ, ഇതരാസം തദത്ഥതാസമ്ഭവേപി ന താസം തദത്ഥമേവ പവത്തി അത്ഥന്തരസബ്ഭാവതോ. അയം പന തദത്ഥാ ഏവാതി ഏതിസ്സാ തദത്ഥതാ വുത്താ. പവത്തിആദീനവപടിച്ഛാദികാ അവിജ്ജാ ആദി, തതോ സങ്ഖാരാ ഉപ്പജ്ജന്തി തതോ വിഞ്ഞാണന്തി ഏവം പവത്തിയാ **ഉപ്പത്തിക്കമസന്ദസ്സനത്ഥഞ്ച**.

അനുവിലോകയതോ യോ സമ്ബോധിതോ പുബ്ബഭാഗേ തംതംഫലപടിവേധോ പവത്തോ, തദനുസാരേന തദനുഗമേന ജരാമരണാദികസ്സ ജാതിആദികാരണം യം അധിഗതം, തസ്സ സന്ദസ്സനത്ഥം അസ്സ പടിലോമദേസനാ പവത്താ, അനുവിലോകയതോ പടിലോമദേസനാ പവത്താതി വാ സമ്ബന്ധോ. ദേസേന്തോപി ഹി ഭഗവാ കിച്ഛാപന്നം ലോകം അനുവിലോകേത്വാ **പുബ്ബഭാഗ... പേ॰... സന്ദസ്സനത്ഥം** ദേസേതീതി. ആഹാരതണ്ഹാദയോ പച്ചുപ്പന്നദ്ധാ, സങ്ഖാരാവിജ്ജാ അതീതദ്ധാതി ഇമിനാ അധിപ്പായേനാഹ **"യാവ അതീതം അദ്ധാനം അതിഹരിത്വാ"**തി, ആഹാരാ വാ തണ്ഹായ പഭാവേതബ്ബാ അനാഗതോ അദ്ധാ, തണ്ഹാദയോ പച്ചുപ്പന്നോ, സങ്ഖാരാവിജ്ജാ അതീതോതി. പച്ചക്ഖം പന ഫലം ദസ്സേത്വാ തംനിദാനദസ്സനവസേന ഫലകാരണപരമ്പരായ ദസ്സനം യുജ്ജതീതി ആഹാരാ പുരിമതണ്ഹായ ഉപ്പാദിതാ പച്ചുപ്പന്നോ അദ്ധാ, തണ്ഹാദയോ അതീതോ, സങ്ഖാരാവിജ്ജാ തതോപി അതീതതരോ സംസാരസ്സ അനാദിഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തോതി **യാവ അതീതം അദ്ധാന**ന്തി യാവ അതീതതരം അദ്ധാനന്തി അത്ഥോ യുത്തോ.

ആയതിം പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തിആഹാരകാ വാ ചത്താരോ ആഹാരാ -

“ആഹാരേതീതി അഹം ന വദാമി, ആഹാരേതീതി ചാഹം വദേയ്യം, തത്രസ്സ കല്ലോ പഞ്ഹോ ‘കോ നു ഖോ, ഭന്തേ, ആഹാരേതീ’തി. ഏവം ചാഹം ന വദാമി, ഏവം പന അവദന്തം മം യോ ഏവം പുച്ഛേയ്യ ‘കിസ്സ നു ഖോ, ഭന്തേ, വിഞ്ഞാണാഹാരോ’തി. ഏസ കല്ലോ പഞ്ഹോ, തത്ര കല്ലം വേയ്യാകരണം, വിഞ്ഞാണാഹാരോ ആയതിം പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തിയാ”തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൨) -

വചനതോ തംസമ്പയുത്തത്താ ഫസ്സചേതനാനം തപ്പവത്തിഹേതുത്താ ച കബളീകാരാഹാരസ്സ. തേന ഹി ഉപത്ഥമ്ഭിതരൂപകായസ്സ, തഞ്ച ഇച്ഛന്തസ്സ കമ്മവിഞ്ഞാണായൂഹനം ഹോതി. ഭോജനഞ്ഹി സദ്ധാദീനം രാഗാദീനഞ്ച ഉപനിസ്സയോതി വുത്തന്തി. തസ്മാ “തേ കമ്മവട്ടസങ്ഗഹിതാ ആഹാരാ പച്ചുപ്പന്നോ അദ്ധാ”തി ഇമസ്മിം പരിയായേ പുരിമോയേവത്ഥോ യുത്തോ. അതീതദ്ധുതോ പഭുതി “ഇതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ”തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൨) അതീതേ തതോ പരഞ്ച ഹേതുഫലപടിപാടിം പച്ചക്ഖാനം ആഹാരാനം നിദാനദസ്സനവസേന ആരോഹിത്വാ നിവത്തനേന വിനാ അബുജ്ഝന്താനം തംസന്ദസ്സനത്ഥം സാ അയം ദേസനാ പവത്താതി അത്ഥോ. **അനാഗതദ്ധുനോ സന്ദസ്സനത്ഥന്തി** അനാഗതദ്ധുനോ ദുപ്പടിവിജ്ഝന്താനം അപസ്സന്താനം പച്ചക്ഖം പച്ചുപ്പന്നം ഹേതും ദസ്സേത്വാ ഹേതുഫലപരമ്പരായ തസ്സ സന്ദസ്സനത്ഥന്തി അത്ഥോ.

മൂലകാരണസദ്ദം അപേക്ഖിത്വാ **“ന അകാരണ”**ന്തി നപുംസകനിദ്ദേസോ കതോ. അകാരണം യദി സിയാ, സുത്തം പടിബാഹിതം സിയാതി ദസ്സേന്തോ സുത്തം ആഹരതി. **വട്ടകഥായ സീസഭാവോ** വട്ടഹേതുനോ കമ്മസ്സപി ഹേതുഭാവോ. തത്ഥ ഭവതണ്ഹായപി ഹേതുഭൂതാ അവിജ്ജാ, തായ പടിച്ഛാദിതാദീനവേ ഭവേ തണ്ഹുപ്പത്തിതോതി അവിജ്ജാ വിസേസേന സീസഭൂതാതി **“മൂലകാരണ”**ന്തി വുത്താ. പുരിമായ കോടിയാ അപഞ്ഞായമാനായ ഉപ്പാദവിരഹതോ നിച്ചതം ഗണ്ഹേയ്യാതി ആഹ **“ഏവഞ്ചേതം, ഭിക്ഖവേ, വുച്ചതീ”**തിആദി. തേന ഇതോ പുബ്ബേ ഉപ്പന്നപുബ്ബതാ നത്ഥീതി അപഞ്ഞായനതോ പുരിമകോടിഅപഞ്ഞായനം വുത്തന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി.

അവിജ്ജാതണ്ഹാഹേതുക്കമേന ഫലേസു വത്തബ്ബേസു **“സുഗതിദുഗ്ഗതിഗാമിനോ”**തി വചനം സദ്ദലക്ഖണാവിരോധനത്ഥം. ദ്വന്ദേ ഹി പൂജിതസ്സ പുബ്ബനിപാതോതി. സവരാ കിര മംസസ്സ അട്ഠിനാ അലഗ്ഗനത്ഥം പുനപ്പുനം താപേത്വാ കോട്ടേത്വാ ഉണ്ഹോദകം പായേത്വാ വിരിത്തം സൂനം അട്ഠിതോ മുത്തമംസം ഗാവിം മാരേന്തി. തേനാഹ **“അഗ്ഗിസന്താപി”**ച്ചാദി. തത്ഥ യഥാ വജ്ഝാ ഗാവീ ച അവിജ്ജാഭിഭൂതതായ യഥാവുത്തം ഉണ്ഹോദകപാനം ആരഭതി, ഏവം പുഥുജ്ജനോ യഥാവുത്തം ദുഗ്ഗതിഗാമികമ്മം. യഥാ പന സാ ഉണ്ഹോദകപാനേ ആദീനവം ദിസ്വാ തണ്ഹാവസേന സീതുദകപാനം ആരഭതി, ഏവമയം അവിജ്ജായ മന്ദത്താ ദുഗ്ഗതിഗാമികമ്മേ ആദീനവം ദിസ്വാ തണ്ഹാവസേന സുഗതിഗാമികമ്മം ആരഭതി. ദുക്ഖേ ഹി അവിജ്ജം തണ്ഹാ അനുവത്തതി, സുഖേ തണ്ഹം അവിജ്ജാതി.

ഏവന്തി അവിജ്ജായ നിവുതത്താ തണ്ഹായ സംയുത്തത്താ ച. **അയം കായോതി** സവിഞ്ഞാണകകായോ ഖന്ധപഞ്ചകം, “സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സോ”തി വചനതോ ഫസ്സകാരണഞ്ചേതം വുച്ചതീതി ആയതനഛക്കം വാ. **സമുദാഗതോതി**

ഉപ്പന്നോ. **ബഹിദ്ധാ ച നാമരൂപന്തി** ബഹിദ്ധാ സവിഞ്ഞാണകകായോ ഖന്ധപഞ്ചകം, സളായതനാനി വാ. **ഇത്ഥേതന്തി** ഇത്ഥം ഏതം. അത്തനോ ച പരേസഞ്ച പഞ്ചക്ഖന്ധാ ദ്വാദസായതനാനി ച ദ്വാരാരമ്മണഭാവേന വവത്ഥിതാനി ദ്വയനാമാനീതി അത്ഥോ. **"ദ്വയം പടിച്ച ഫസ്സോതി** അഞ്ഞത്ഥ ചക്ഖുരൂപാദീനി ദ്വയാനി പടിച്ച ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദയോ വുത്താ, ഇധ പന അജ്ഝത്തികബാഹിരാനി ആയതനാനി. മഹാദ്വയം നാമ കിരേത"ന്തി (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨.൧൯) വുത്തം. അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ - അഞ്ഞത്ഥ "ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൪൩) "ചക്ഖു ചേവ രൂപാ ച...പേ॰... മനോ ചേവ ധമ്മാ ചാ"തി വുത്താനി ദ്വയാനി പടിച്ച ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദയോ വുത്താ, ഇധ പന "അയഞ്ചേവ കായോ"തി ചക്ഖാദിനിസ്സയേ സേസധമ്മേ ചക്ഖാദിനിസ്സിതേ ഏവ കത്വാ വുത്തം, ചക്ഖാദികായം ഏകത്തേന "അജ്ഝത്തികായതന"ന്തി ഗഹേത്വാ "ബഹിദ്ധാ നാമരൂപ"ന്തി വുത്തം, രൂപാദിആരമ്മണം ഏകത്തേനേവ ബാഹിരായതനന്തി താനി അജ്ഝത്തികബാഹിരാനി ആയതനാനി പടിച്ച ഫസ്സോ വുത്തോ, തസ്മാ മഹാദ്വയം നാമേതന്തി. ഏവഞ്ച കത്വാ "അത്തനോ ച പരസ്സ ച പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി ഛഹായതനേഹി ചാപി അയമത്ഥോ ദീപേതബ്ബോവാ"തി (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨.൧൯) വുത്തം. "അയം കായോ"തി ഹി വുത്താനി സനിസ്സയാനി ചക്ഖാദീനി അത്തനോ പഞ്ചക്ഖന്ധാ, "ബഹിദ്ധാ നാമരൂപ"ന്തി വുത്താനി രൂപാദീനി പരേസം. തഥാ അയം കായോ അത്തനോവ അജ്ഝത്തികാനി ആയതനാനി, ബഹിദ്ധാ നാമരൂപം പരേസം ബാഹിരാനീതി. അഞ്ഞഥാ അജ്ഝത്തികായതനമത്തേ ഏവ "അയം കായോ"തി വുത്തേ ന അജ്ഝത്തികായതനാനേവ അത്തനോ പഞ്ചക്ഖന്ധാ ഹോന്തീതി അത്തനോ ച പരേസഞ്ച പഞ്ചക്ഖന്ധേഹി ദീപനാ ന സമ്ഭവേയ്യാതി. **സളേവായതനാനീ**തി സളേവ സമ്ഫസ്സകാരണാനി, യേഹി കാരണഭൂതേഹി ആയതനേഹി ഉപ്പന്നേന ഫസ്സേന ഫുട്ഠോ ബാലോ സുഖദുക്ഖം പടിസംവേദേതി.

ആദി-സദ്ദേന "ഏതേസം വാ അഞ്ഞതരേന അവിജ്ജാനീവരണസ്സ, ഭിക്ഖവേ, പണ്ഡിതസ്സ തണ്ഹായ സംയുത്തസ്സാ"തിആദി യോജേതബ്ബം. തസ്മിഞ്ഹി സുത്തേ സങ്ഖാരേ അവിജ്ജാതണ്ഹാനിസ്സിതേ ഏവ കത്വാ കായഗ്ഗഹണേന വിഞ്ഞാണനാമരൂപസളായതനാനി ഗഹേത്വാ ഏതസ്മിഞ്ച കായേ സളായതനാനം ഫസ്സം തംനിസ്സിതമേവ കത്വാ വേദനായ വിസേസപച്ചയഭാവം ദസ്സേന്തേന ഭഗവതാ ബാലപണ്ഡിതാനം അതീതദ്ധാവിജ്ജാതണ്ഹാമൂലകോ വേദനാന്തോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ ദസ്സിതോ. പുന ച ബാലപണ്ഡിതാനം വിസേസം ദസ്സേന്തേന -

> "യായ ച, ഭിക്ഖവേ, അവിജ്ജായ നിവുതസ്സ ബാലസ്സ യായ ച തണ്ഹായ സംയുത്തസ്സ അയം കായോ സമുദാഗതോ, സാ ചേവ അവിജ്ജാ ബാലസ്സ അപ്പഹീനാ, സാ ച തണ്ഹാ അപരിക്ഖീണാ. തം കിസ്സ ഹേതു? ന, ഭിക്ഖവേ, ബാലോ അചരി ബ്രഹ്മചരിയം സമ്മാ ദുക്ഖക്ഖയായ, തസ്മാ ബാലോ കായസ്സ ഭേദാ കായൂപഗോ ഹോതി, സോ കായൂപഗോ സമാനോ ന പരിമുച്ചതി ജാതിയാ...പേ॰... ദുക്ഖസ്മാതി വദാമീ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൯) -

വേദനാപഭവം സാവിജ്ജം തണ്ഹം ദസ്സേത്വാ ഉപാദാനഭവേ ച തംനിസ്സിതേ കത്വാ "കായൂപഗോ ഹോതീ"തിആദിനാ ജാതിആദികേ ദസ്സേന്തേന പച്ചുപ്പന്നഹേതുസമുട്ഠാനതോ പഭുതി ഉഭയമൂലോവ പടിച്ചസമുപ്പാദോ വുത്തോ, തബ്ബിപരിയായേന ച പണ്ഡിതസ്സ പച്ചുപ്പന്നഹേതുപരിക്ഖയതോ പഭുതി ഉഭയമൂലകോ പടിലോമപടിച്ചസമുപ്പാദോതി.

ദുഗ്ഗതിഗാമികമ്മസ്സ വിസേസപച്ചയത്താ അവിജ്ജാ **"അവിന്ദിയം വിന്ദതീ"**തി വുത്താ, തഥാ വിസേസപച്ചയോ വിന്ദിയസ്സ ന ഹോതീതി **"വിന്ദിയം ന വിന്ദതീ"**തി ച. അത്തനി നിസ്സിതാനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം പവത്തനം ഉപ്പാദനം **ആയതനം**. സമ്മോഹഭാവേനേവ അനഭിസമയഭൂതത്താ **അവിദിതം** അഞ്ഞാതം **കരോതി**. **അന്തവിരഹിതേ ജവാപേതീ**തി ച വണ്ണാഗമവിപരിയായവികാരവിനാസധാതുഅത്ഥവിസേസയോഗേഹി പഞ്ചവിധസ്സ നിരുത്തിലക്ഖണസ്സ വസേന തീസുപി പദേസു അ-കാര വി-കാര ജ-കാരേ ഗഹേത്വാ അഞ്ഞേസം വണ്ണാനം ലോപം കത്വാ ജ-കാരസ്സ ച ദുതിയസ്സ ആഗമം കത്വാ **"അവിജ്ജാ"**തി വുത്താ. ബ്യഞ്ജനത്ഥം ദസ്സേത്വാ സഭാവത്ഥം ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദിമാഹ. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം വത്ഥാരമ്മണാനി "ഇദം വത്ഥു, ഇദമാരമ്മണ"ന്തി അവിജ്ജായ ഞാതും ന സക്കാതി അവിജ്ജാ തപ്പടിച്ഛാദികാ വുത്താ. വത്ഥാരമ്മണസഭാവച്ഛാദനതോ ഏവ അവിജ്ജാദീനം പടിച്ചസമുപ്പാദഭാവസ്സ, ജരാമരണാദീനം പടിച്ചസമുപ്പന്നഭാവസ്സ ച ഛാദനതോ പടിച്ചസമുപ്പാദപടിച്ചസമുപ്പന്നഛാദനം വേദിതബ്ബം.

സങ്ഖാര-സദ്ദഗ്ഗഹണേന ആഗതാ സങ്ഖാരാ **സങ്ഖാര-സദ്ദേന ആഗതസങ്ഖാരാ**. യദിപി അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാപി സങ്ഖാര-സദ്ദേന ആഗതാ, തേ പന ഇമിസ്സാ ദേസനായ പധാനാതി വിസും വുത്താ. തസ്മാ **"ദുവിധാ"**തി ഏത്ഥ അഭിസങ്ഖരണകസങ്ഖാരം സങ്ഖാര-സദ്ദേനാഗതം സന്ധായ തത്ഥ വുത്തമ്പി വജ്ജേത്വാ സങ്ഖാരസദ്ദേന ആഗതസങ്ഖാരാ യോജേതബ്ബാ. "സങ്ഖാര-സദ്ദേനാഗതസങ്ഖാരാ"തി വാ സമുദായോ വുത്തോ, തദേകദേസോ ച ഇധ വണ്ണിതബ്ബഭാവേന "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തി, തസ്മാ വണ്ണിതബ്ബസബ്ബസങ്ഗഹണവസേന ദുവിധതാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. **പഠമം നിരുജ്ഝതി വചീസങ്ഖാരോ**തിആദിനാ വിതക്കവിചാരഅസ്സാസപസ്സാസസഞ്ഞാവേദനാവചീസങ്ഖാരാദയോ വുത്താ, ന അവിജ്ജാസങ്ഖാരേസു വുത്താ കായസഞ്ചേതനാദയോ.

പരിതസ്സതീതി പിപാസതി. **ഭവതീ**തി ഉപപത്തിഭവം സന്ധായ വുത്തം, **ഭാവയതീ**തി കമ്മഭവം. ചുതി ഖന്ധാനം മരണന്തി **"മരന്തി ഏതേനാ"**തി വുത്തം. "ദുക്ഖാ വേദനാ ഉപ്പാദദുക്ഖാ ഠിതിദുക്ഖാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൫) വചനതോ **ദ്വേധാ ഖണതി. ആയാസോ**തി പരിസ്സമോ വിസാദോ. കേവല-സദ്ദോ അസമ്മിസ്സവാചകോ ഹോതി "കേവലാ സാലയോ"തി, നിരവസേസവാചകോ ച "കേവലാ അങ്ഗമഗധാ"തി, തസ്മാ ദ്വേധാപി അത്ഥം വദതി. തത്ഥ **അസമ്മിസ്സസ്സാ**തി സുഖരഹിതസ്സ. ന ഹി ഏത്ഥ കിഞ്ചി ഉപ്പാദവയരഹിതം അത്ഥീതി.

തംസമ്പയുത്തേ, പുഗ്ഗലം വാ സമ്മോഹയതീതി **സമ്മോഹനരസാ**. ആരമ്മണസഭാവസ്സ ഛാദനം ഹുത്വാ ഗയ്ഹതീതി **ഛാദനപച്ചുപട്ഠാനാ**. "ആസവസമുദയാ അവിജ്ജാസമുദയോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൦൩) വചനതോ **ആസവപദട്ഠാനാ**. പടിസന്ധിജനനത്ഥം ആയൂഹന്തി ബ്യാപാരം കരോന്തീതി

ആയൂഹനരസാ, രാസികരണം വാ **ആയൂഹനം**. നാമരൂപസ്സ പുരേചാരികഭാവേന പവത്തതീതി **പുബ്ബങ്ഗമരസം**. പുരിമഭവേന സദ്ധിം ഘടനം ഹുത്വാ ഗയ്ഹതീതി **പടിസന്ധിപച്ചുപട്ഠാനം**. വിഞ്ഞാണേന സഹ സമ്പയുജ്ജതീതി **സമ്പയോഗരസം**. അഞ്ഞമഞ്ഞം സമ്പയോഗാഭാവതോ രൂപം വികിരതീതി **വികിരണരസം**. ഏവഞ്ച കത്വാ പിസിയമാനാ തണ്ഡുലാദയോ വികിരന്തി ചുണ്ണീ ഭവന്തീതി. നാമസ്സ കദാചി കുസലാദിഭാവോ ച അത്ഥീതി തതോ വിസേസനത്ഥം **"അബ്യാകതപച്ചുപട്ഠാന"**ന്തി ആഹ. "അചേതനാ അബ്യാകതാ"തി ഏത്ഥ വിയ അനാരമ്മണതാ വാ **അബ്യാകതതാ** ദട്ഠബ്ബാ. **ആയതനലക്ഖണ**ന്തി ഘടനലക്ഖണം, ആയാനം തനനലക്ഖണം വാ. ദസ്സനാദീനം കാരണഭാവോ **ദസ്സനാദിരസതാ**. അകുസലവിപാകുപേക്ഖായ അനിട്ഠഭാവതോ ദുക്ഖേന ഇതരായ ച ഇട്ഠഭാവതോ സുഖേന സങ്ഗഹിതത്താ **"സുഖദുക്ഖപച്ചുപട്ഠാനാ"**തി ആഹ. ദുക്ഖസമുദയത്താ **ഹേതുലക്ഖണാ തണ്ഹാ**. "തത്രതത്രാഭിനന്ദിനീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൪൦൦; മ॰ നി॰ ൧.൧൩൩, ൪൬൦; വിഭ॰ ൨൦൩) വചനതോ **അഭിനന്ദനരസാ**. ചിത്തസ്സ, പുഗ്ഗലസ്സ വാ രൂപാദീസു അതിത്തഭാവോ ഹുത്വാ ഗയ്ഹതീതി **അതിത്തഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ**. തണ്ഹാദള്ഹത്തം ഹുത്വാ കാമുപാദാനം, സേസാനി ദിട്ഠി ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തീതി **തണ്ഹാദള്ഹത്തദിട്ഠിപച്ചുപട്ഠാനാ**. കമ്മുപപത്തിഭവവസേന ഭവസ്സ ലക്ഖണാദയോ യോജേതബ്ബാ.

ആദി-സദ്ദേന അനുബോധാദിഭാവഗ്ഗഹണം. ദുക്ഖാദീസു അഞ്ഞാണം **അപ്പടിപത്തി,** അസുഭാദീസു സുഭാദിവിപല്ലാസാ **മിച്ഛാപടിപത്തി**. ദിട്ഠിവിപ്പയുത്താ വാ **അപ്പടിപത്തി,** ദിട്ഠിസമ്പയുത്താ **മിച്ഛാപടിപത്തി**. ന അവിജ്ജായ ഏവ ഛദ്വാരികതാ ഛളാരമ്മണതാ ച, അഥ ഖോ അഞ്ഞേസുപി പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗേസു അരൂപധമ്മാനന്തി ആഹ **"സബ്ബേസുപീ"**തി. **നോഭയഗോചര**ന്തി മനായതനമാഹ. ന ഹി അരൂപധമ്മാനം ദേസവസേന ആസന്നതാ ദൂരതാ ച അത്ഥി അസണ്ഠാനത്താ, തസ്മാ മനായതനസ്സ ഗോചരോ ന മനായതനം സമ്പത്തോ അസമ്പത്തോ വാതി വുച്ചതീതി.

സോകാദീനം സബ്ഭാവാ അങ്ഗബഹുത്തപ്പസങ്ഗേ "ദ്വാദസേവാ"തി അങ്ഗാനം വവത്ഥാനം വേദിതബ്ബം. ന ഹി സോകാദയോ അങ്ഗഭാവേന വുത്താ, ഫലേന പന കാരണം അവിജ്ജം മൂലങ്ഗം ദസ്സേതും തേ വുത്താതി. ജരാമരണബ്ഭാഹതസ്സ ഹി ബാലസ്സ തേ സമ്ഭവന്തീതി സോകാദീനം ജരാമരണകാരണതാ വുത്താ. "സാരീരികായ ദുക്ഖായ വേദനായ ഫുട്ഠോ"തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൫൨) ച **സുത്തേ** ജരാമരണനിമിത്തഞ്ച ദുക്ഖം സങ്ഗഹിതന്തി തംതംനിമിത്താനം സാധകഭാവേന വുത്തം. യസ്മാ പന ജരാമരണേനേവ സോകാദീനം ഏകസങ്ഖേപോ കതോ, തസ്മാ തേസം ജാതിപച്ചയതാ യുജ്ജതി. ജരാമരണപച്ചയഭാവേ ഹി അവിജ്ജായ ഏകസങ്ഖേപോ കാതബ്ബോ സിയാ, ജാതിപച്ചയാ പന ജരാമരണം സോകാദയോ ച സമ്ഭവന്തീതി. തത്ഥ ജരാമരണം ഏകന്തികം അങ്ഗഭാവേനേവ ഗഹിതം, സോകാദയോ പന രൂപഭവാദീസു അഭാവതോ അനേകന്തികാ കേവലം പാകടേന ഫലേന അവിജ്ജാനിദസ്സനത്ഥം ഗഹിതാ. തേന അനാഗതേ ജാതിയാ സതി തതോ പരായ പടിസന്ധിയാ ഹേതുഹേതുഭൂതാ അവിജ്ജാ ദസ്സിതാതി ഭവചക്കസ്സ അവിച്ഛേദോ ദസ്സിതോ ഹോതീതി. സുത്തഞ്ച സോകാദീനം അവിജ്ജാ കാരണന്തി ഏതസ്സേവത്ഥസ്സ സാധകം ദട്ഠബ്ബം, ന സോകാദീനം ബാലസ്സ ജരാമരണനിമിത്തതാമത്തസ്സ. "അസ്സുതവാ പുഥുജ്ജനോ"തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൫൨)

ഹി വചനേന അവിജ്ജാ സോകാദീനം കാരണന്തി ദസ്സിതാ, ന ച ജരാമരണനിമിത്തമേവ ദുക്ഖം ദുക്ഖന്തി.

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അവിജ്ജാപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൨൬. **"അവിജ്ജാപച്ചയാ ൻ൨ സങ്ഖാരാ"തി ഹി വുത്ത**ന്തി ഏതേന അവിജ്ജായ വിസേസനഭാവേന സങ്ഖാരാനഞ്ച പധാനഭാവേന വുത്തത്താ സങ്ഖാരാനം നിദ്ദിസിതബ്ബഭാവസ്സ കാരണം ദസ്സേതി. **പിതാ കഥീയതി** "ദീഘോ സാമോ, മിത്തോ രസ്സോ, ഓദാതോ ദത്തോ"തി.

രസിതബ്ബോ പടിവിജ്ഝിതബ്ബോ സഭാവോ രസോ, അത്തനോ രസോ സരസോ, യാഥാവോ സരസോ യാഥാവസരസോ, സോ ഏവ ലക്ഖിതബ്ബത്താ ലക്ഖണന്തി **യാഥാവസരസലക്ഖണം**. "കതമാ ച, ഭിക്ഖവേ, അവിജ്ജാ? ദുക്ഖേ അഞ്ഞാണ"ന്തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൨; മ॰ നി॰ ൧.൧൦൩) സുത്തേ ചത്താരേവ വുത്താനീതി **"സുത്തന്തികപരിയായേനാ"**തി ആഹ. **നിക്ഖേപകണ്ഡേ പനാ**തിആദിനാ ഇധ ചതൂസു ഠാനേസു കഥിതായ ഏവ അവിജ്ജായ നിക്ഖേപകണ്ഡേ അട്ഠസു ഠാനേസു കിച്ചജാതിതോ പഞ്ചവീസതിയാ പദേഹി ലക്ഖണതോ ച കഥിതത്താ തദത്ഥസംവണ്ണനാവസേന വിഭാവനം കരോതി. അഹാപേത്വാ വിഭജിതബ്ബവിഭജനഞ്ഹി **അഭിധമ്മപരിയായോ**.

ജായതി ഏത്ഥാതി **ജാതി,** ഉപ്പത്തിട്ഠാനം. യദിപി നിരോധമഗ്ഗേ അവിജ്ജാ ആരമ്മണം ന കരോതി, തേ പന ജാനിതുകാമസ്സ തപ്പടിച്ഛാദനവസേന അനിരോധമഗ്ഗേസു നിരോധമഗ്ഗഗ്ഗഹണകആരണവസേന ച പവത്തമാനാ തത്ഥ ഉപ്പജ്ജതീതി വുച്ചതീതി തേസമ്പി അവിജ്ജായ ഉപ്പത്തിട്ഠാനതാ ഹോതി, ഇതരേസം ആരമ്മണഭാവേന ചാതി. സങ്ഘികബലദേവഗോണാദീനം സങ്ഘാടിനങ്ഗലാദീനി വിയ അഞ്ഞസേതാദീനം അവിജ്ജായ ദുക്ഖാദിവിസയാനം അന്ധത്തകരാനം ലോഭാദീനം നിവത്തകോ അഞ്ഞാണാദിസഭാവോ ലക്ഖണന്തി ദട്ഠബ്ബം.

അത്ഥത്ഥന്തി ഫലഫലം. ആമേഡിതവചനഞ്ഹി സബ്ബേസം അത്ഥാനം വിസും വിസും പാകടകരണഭാവപ്പകാസനത്ഥം. അത്ഥോ ഏവ വാ അത്ഥോ **അത്ഥത്ഥോ**തി അത്ഥസ്സ അവിപരീതതാദസ്സനത്ഥം അത്ഥേനേവത്ഥം വിസേസയതി. ന ഹി ഞാണം അനത്ഥം അത്ഥോതി ഗണ്ഹാതീതി. ഏവം **കാരണകാരണ**ന്തി ഏത്ഥാപി ദട്ഠബ്ബം. **തം ആകാര**ന്തി അത്ഥത്ഥാദിആകാരം. **ഗഹേത്വാ**തി ചിത്തേ പവേസേത്വാ, ചിത്തേന പുഗ്ഗലേന വാ ഗഹിതം കത്വാ. പടിവിദ്ധസ്സ പുന അവേക്ഖണാ **പച്ചവേക്ഖണാ**. ദുച്ചിന്തിതചിന്തിതാദിലക്ഖണസ്സ ബാലസ്സ ഭാവോ **ബാല്യം. പജാനാതീ**തി പകാരേഹി ജാനാതി. ബലവമോഹനം **പമോഹോ**. സമന്തതോ മോഹനം **സമ്മോഹോ**.

ദുക്ഖാരമ്മണതാതി ദുക്ഖാരമ്മണതായ, യായ വാ അവിജ്ജായ ഛാദേന്തിയാ ദുക്ഖാരമ്മണാ തംസമ്പയുത്തധമ്മാ, സാ തേസം ഭാവോതി **ദുക്ഖാരമ്മണതാ,** ആരമ്മണമേവ വാ ആരമ്മണതാ, ദുക്ഖം ആരമ്മണതാ ഏതിസ്സാതി **ദുക്ഖാരമ്മണതാ**.

ദുദ്ദസത്താ ഗമ്ഭീരാ ന സഭാവതോ, തസ്മാ തദാരമ്മണതാ അവിജ്ജാ ഉപ്പജ്ജതി, ഇതരേസം സഭാവതോ ഗമ്ഭീരത്താ തദാരമ്മണതാ നുപ്പജ്ജതീതി അധിപ്പായോ. **അപിച ഖോ പനാ**തി മഗ്ഗസ്സ സങ്ഖതസഭാവത്താ തതോപി നിരോധസ്സ ഗമ്ഭീരതരതം ദസ്സേതി.

അവിജ്ജാപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സങ്ഖാരപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

പുനാതീതി സോധേതി അപുഞ്ഞഫലതോ ദുക്ഖസംകിലേസതോ ച, ഹിതസുഖജ്ഝാസയേന പുഞ്ഞം കരോതീതി തംനിപ്ഫാദനേന കാരകസ്സജ്ഝാസയം പൂരേതീതി **പുഞ്ഞോ,** പൂരകോ പുജ്ജനിബ്ബത്തകോ ച നിരുത്തിലക്ഖണേന **"പുഞ്ഞോ"**തി വേദിതബ്ബോ. സമാധിപച്ചനീകാനം അതിദൂരതായ **ന ഇഞ്ജതി** ന ചലതീതി അത്ഥോ. **കായസ്സാ**തി ദ്വാരസ്സ സാമിഭാവേന നിദ്ദേസോ കതോ.

പുഞ്ഞുപഗന്തി ഭവസമ്പത്തുപഗം. **തത്ഥാ**തി വിഭങ്ഗസുത്തേ (സം॰ നി॰ ൨.൨). തഞ്ഹി പധാനഭാവേന ഗഹിതന്തി. **സമ്മാദിട്ഠിസുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൧.൧൦൨) പന "തയോമേ, ആവുസോ, സങ്ഖാരാ"തി ആഗതന്തി. **സബ്ബഞ്ഞുജിനഭാസിതോ പന അയം,** ന പച്ചേകജിനഭാസിതോ, ഇമസ്സത്ഥസ്സ ദീപനത്ഥം ഏതേസം സുത്താനം വസേന തേ ഗഹിതാ. കഥം പനേതേന ഗഹണേനായമത്ഥോ ദീപിതോ ഹോതീതി തംദസ്സനത്ഥമാഹ **"അഭിധമ്മേപി ഹി സുത്തേപി ഏകസദിസാവ തന്തി നിദ്ദിട്ഠാ"**തി. **സബ്ബഞ്ഞുഭാസിതോ**തി പാകടേന സുത്തന്തേന സദിസത്താ അയമ്പി സബ്ബഞ്ഞുഭാസിതോതി ഞായതീതി വുത്തം ഹോതീതി.

"തേരസാപീ"തി വുത്തം, തത്ഥ ഞാണവിപ്പയുത്താനം ന ഭാവനാമയതാ പാകടാതി **"യഥാ ഹീ"**തിആദിമാഹ . പഥവീ പഥവീതിആദിഭാവനാ ച കസിണപരികമ്മകരണം മണ്ഡലകരണഞ്ച ഭാവനം ഭജാപേന്തി.

ദാനവസേന പവത്താ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ **ദാനം**. തത്ഥ ബ്യാപാരഭൂതാ ആയൂഹനചേതനാ **ദാനം ആരബ്ഭ ദാനം അധികിച്ച ഉപ്പജ്ജതീ**തി വുച്ചതി, ഏവം ഇതരേസു. **സോമനസ്സചിത്തേനാ**തി അനുമോദനാപവത്തിനിദസ്സനമത്തമേതം ദട്ഠബ്ബം. ഉപേക്ഖാസഹഗതേനപി ഹി അനുസ്സരതി ഏവാതി.

അസരിക്ഖകമ്പി സരിക്ഖകേന ചതുത്ഥജ്ഝാനവിപാകേന വേഹപ്ഫലാദീസു വിനാപി അസഞ്ഞേസു കടത്താരൂപം. രൂപമേവ സഫന്ദനത്താ **"സഇഞ്ജന"**ന്തി വുത്തം ഇഞ്ജനകരനീവരണാദീനം അവിക്ഖമ്ഭനതോ, രൂപതണ്ഹാസങ്ഖാതസ്സ ഇഞ്ജനകസ്സ കാരണത്താ വാ. തേനേവ രൂപാരമ്മണം നിമിത്താരമ്മണഞ്ച സബ്ബമ്പി ചതുത്ഥജ്ഝാനം നിപ്പരിയായേന **"അനിഞ്ജന"**ന്തി ന വുച്ചതീതി. മഹാതുലായ ധാരയമാനോ നാളിയാ മിനമാനോ ച സമുദായമേവ ധാരേതി മിനതി ച, ന ഏകേകം ഗുഞ്ജം, ഏകേകം തണ്ഡുലം വാ, ഏവം ഭഗവാപി അപരിമാണാ പഠമകുസലചേതനായോ സമുദായവസേനേവ ഗഹേത്വാ ഏകജാതികത്താ ഏകമേവ കത്വാ ദസ്സേതി. ഏവം ദുതിയാദയോപീതി.

“കായദ്വാരേ പവത്താ”തി അവത്വാ **“ആദാനഗ്ഗഹണചോപനം പാപയമാനാ ഉപ്പന്നാ”**തിപി വത്തും വട്ടതീതി വചനവിസേസമത്തമേവ ദസ്സേതി. കായദ്വാരേ പവത്തി ഏവ ഹി ആദാനാദിപാപനാതി. പുരിമേന വാ ദ്വാരസ്സ ഉപലക്ഖണഭാവോ വുത്തോ, പച്ഛിമേന ചേതനായ സവിഞ്ഞത്തിരൂപസമുട്ഠാപനം. തത്ഥ ആകഡ്ഢിത്വാ ഗഹണം **ആദാനം,** സമ്പയുത്തസ്സ ഗഹണം **ഗഹണം,** ഫന്ദനം **ചോപനം.**

ഏതഥാതി കായവചീസങ്ഖാരഗ്ഗഹണേ, കായവചീസഞ്ചേതനാഗഹണേ വാ. അട്ഠകഥായം അഭിഞ്ഞാചേതനാ ന ഗഹിതാ വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ന ഹോതീതി. കസ്മാ പന ന ഹോതി, നനു സാപി കുസലാ വിപാകധമ്മാ ചാതി? സച്ചം, അനുപച്ഛിന്നതണ്ഹാവിജ്ജാമാനേ പന സന്താനേ സബ്യാപാരപ്പവത്തിയാ തസ്സാ കുസലതാ വിപാകധമ്മതാ ച വുത്താ, ന വിപാകുപ്പാദനേന, സാ പന വിപാകം ഉപ്പാദയന്തീ രൂപാവചരമേവ ഉപ്പാദേയ്യ. ന ഹി അഞ്ഞഭൂമികം കമ്മം അഞ്ഞഭൂമികം വിപാകം ഉപ്പാദേതീതി. അത്തനാ സദിസാരമ്മണഞ്ച തിട്ഠാനികം തം ഉപ്പാദേയ്യ ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡേ രൂപാവചരവിപാകസ്സ കമ്മസദിസാരമ്മണസ്സേവ വുത്തത്താ, ന ച രൂപാവചരവിപാകോ പരിത്താദിആരമ്മണോ അത്ഥി, അഭിഞ്ഞാചേതനാ ച പരിത്താദിആരമ്മണാവ ഹോതി, തസ്മാ വിപാകം ന ഉപ്പാദേതീതി വിഞ്ഞായതി. കസിണേസു ച ഉപ്പാദിതസ്സ ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാധിസ്സ ആനിസംസഭൂതാ അഭിഞ്ഞാ. യഥാഹ “സോ ഏവം സമാഹിതേ ചിത്തേ”തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൪-൨൪൫; മ॰ നി॰ ൧.൩൮൪-൩൮൬). തസ്മാ സമാധിഫലസദിസാ സാ, ന ച ഫലം ദേതീതി ദാനസീലാനിസംസോ തസ്മിം ഭവേ പച്ചയലാഭോ വിയ സാപി വിപാകം ന ഉപ്പാദേതി. **യഥാ ച അഭിഞ്ഞാചേതനാ, ഏവം ഉദ്ധച്ചചേതനാപി ന ഹോതീ**തി ഇദം ഉദ്ധച്ചസഹഗതേ ധമ്മേ വിസും ഉദ്ധരിത്വാ “തേസം വിപാകേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ”തി (വിഭ॰ ൭൨൭) വുത്തത്താ വിചാരേതബ്ബം.

അയം പനേത്ഥ അമതഗ്ഗപഥാനുഗതോ വിനിച്ഛയോ - ദസ്സനഭാവനാനം അഭാവേപി യേസം പുഥുജ്ജനാനം സേക്ഖാനഞ്ച ദസ്സനഭാവനാഹി ഭവിതബ്ബം, തേസം തദുപ്പത്തികാലേ തേഹി പഹാതും സക്കുണേയ്യാ അകുസലാ “ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ”തി ച വുച്ചന്തി, പുഥുജ്ജനാനം പന ഭാവനായ അഭാവാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബചിന്താ നത്ഥി. തേന തേസം പവത്തമാനാ തേ ദസ്സനേന പഹാതും അസക്കുണേയ്യാപി “ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ”തി ന വുച്ചന്തി. യദി വുച്ചേയ്യും, ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാനം കേസഞ്ചി കേചി കദാചി ആരമ്മണാരമ്മണാധിപതിഉപനിസ്സയപച്ചയേഹി പച്ചയോ ഭവേയ്യും, ന ച പട്ഠാനേ “ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാനം കേസഞ്ചി കേനചി പച്ചയേന പച്ചയോ”തി വുത്താ. സേക്ഖാനം പന വിജ്ജമാനാ ഭാവനായ പഹാതും സക്കുണേയ്യാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ. തേനേവ സേക്ഖാനം ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ ചത്തത്താ വന്തത്താ മുത്തത്താ പഹീനത്താ പടിനിസ്സട്ഠത്താ ഉക്ഖേടിതത്താ സമുക്ഖേടിതത്താ അസ്സാദിതബ്ബാ അഭിനന്ദിതബ്ബാ ച ന ഹോന്തി, പഹീനതായ ഏവ സോമനസ്സഹേതുഭൂതാ അവിക്ഖേപഹേതുഭൂതാ ച ന ദോമനസ്സം ഉദ്ധച്ചഞ്ച ഉപ്പാദേന്തീതി ന തേ തേസം ആരമ്മണാരമ്മണാധിപതിഭാവം പകതൂപനിസ്സയഭാവഞ്ച ഗച്ഛന്തി. ന ഹി പഹീനേ ഉപനിസ്സായ അരിയോ രാഗാദികിലേസേ ഉപ്പാദേതി.

വുത്തഞ്ച ''സോതാപത്തിമഗ്ഗേന യേ കിലേസാ പഹീനാ, തേ കിലേസേ ന പുനേതി ന പച്ചേതി ന പച്ചാഗച്ഛതി...പേ॰... അരഹത്തമഗ്ഗേന...പേ॰... ന പച്ചാഗച്ഛതീ''തി (മഹാനി॰ ൮൦; ചൂളനി॰ മേത്തഗൂമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൨൭), ന ച പുഥുജ്ജനാനം ദസ്സനേന പഹാതും സക്കുണേയ്യാ ഇതരേസം ന കേനചി പച്ചയേന പച്ചയോ ഹോന്തീതി സക്കാ വത്തും ''ദിട്ഠിം അസ്സാദേതി അഭിനന്ദതി, തം ആരബ്ഭ രാഗോ ഉപ്പജ്ജതി, ദിട്ഠി വിചികിച്ഛാ ഉദ്ധച്ചം ഉപ്പജ്ജതി. വിചികിച്ഛം ആരബ്ഭ വിചികിച്ഛാ ദിട്ഠി ഉദ്ധച്ചം ഉപ്പജ്ജതീ''തി ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാനം ഉദ്ധച്ചാരമ്മണപച്ചയഭാവസ്സ വുത്തത്താ. ഏത്ഥ ഹി **ഉദ്ധച്ച**ന്തി ഉദ്ധച്ചസഹഗതം ചിത്തുപ്പാദം സന്ധായ വുത്തം. ഏവഞ്ച കത്വാ അധിപതിപച്ചയനിദ്ദേസേ ''ദിട്ഠിം ഗരും കത്വാ അസ്സാദേതി അഭിനന്ദതി, തം ഗരും കത്വാ രാഗോ ഉപ്പജ്ജതി, ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതീ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൯) ഏത്തകമേവ വുത്തം, ന വുത്തം ''ഉദ്ധച്ചം ഉപ്പജ്ജതീ''തി. തസ്മാ ദസ്സനഭാവനാഹി പഹാതബ്ബാനം അതീതാദിഭാവേന നവത്തബ്ബത്തേപി യാദിസാനം താഹി അനുപ്പത്തിധമ്മതാ ആപാദേതബ്ബാ, തേസു പുഥുജ്ജനേസു വത്തമാനാ ദസ്സനം അപേക്ഖിത്വാ തേന പഹാതും സക്കുണേയ്യാ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ, സേക്ഖേസു വത്തമാനാ ഭാവനം അപേക്ഖിത്വാ തായ പഹാതും സക്കുണേയ്യാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ. തേസു ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ സഹായവിരഹാ വിപാകം ന ജനയന്തീതി ഭാവനായ പഹാതബ്ബചേതനായ നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭാവോ ന വുത്തോ, അപേക്ഖിതബ്ബദസ്സനഭാവനാരഹിതാനം പന പുഥുജ്ജനേസു ഉപ്പജ്ജമാനാനം സകഭണ്ഡേ ഛന്ദരാഗാദീനം ഉദ്ധച്ചസഹഗതചിത്തുപ്പാദസ്സ ച സംയോജനത്തയതദേകട്ഠകിലേസാനം അനുപച്ഛിന്നതായ അപരിക്ഖീണസഹായാനം വിപാകുപ്പാദനം ന സക്കാ പടിക്ഖിപിതുന്തി ഉദ്ധച്ചസഹഗതധമ്മാനം വിപാകോ **വിഭങ്ഗേ** വുത്തോതി.

യദി ഏവം, അപേക്ഖിതബ്ബദസ്സനഭാവനാരഹിതാനം അകുസലാനം നേവദസ്സനേനനഭാവനായപഹാതബ്ബതാ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി, അപ്പഹാതബ്ബാനം ''നേവ ദസ്സനേന ന ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ''തി (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൮) വുത്തത്താ, അപ്പഹാതബ്ബവിരുദ്ധസഭാവത്താ ച അകുസലാനം. ഏവമ്പി തേസം ഇമസ്മിം തികേ നവത്തബ്ബതാ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡേ ദസ്സിതാനം ദ്വാദസഅകുസലചിത്തുപ്പാദാനം ദ്വീഹി പദേഹി സങ്ഗഹിതത്താ. യഥാ ഹി ധമ്മവസേന സങ്ഖതധമ്മാ സബ്ബേ സങ്ഗഹിതാതി ഉപ്പന്നത്തികേ കാലവസേന അസങ്ഗഹിതാപി അതീതാ നവത്തബ്ബാതി ന വുത്താ ചിത്തുപ്പാദരൂപഭാവേന ഗഹിതേസു നവത്തബ്ബസ്സ അഭാവാ, ഏവമിധാപി ചിത്തുപ്പാദഭാവേന ഗഹിതേസു നവത്തബ്ബസ്സ അഭാവാ നവത്തബ്ബതാ ന വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. യഥ ഹി ചിത്തുപ്പാദോ കോചി നിയോഗതോ നവത്തബ്ബോ അത്ഥി, തഥ തേസം ചതുത്ഥോ കോട്ഠാസോ അത്ഥീതി യഥാവുത്തപദേസു വിയ തത്ഥാപി ഭിന്ദിത്വാ ഭജാപേതബ്ബേ ചിത്തുപ്പാദേ ഭിന്ദിത്വാ ഭജാപേതി ''സിയാ നവത്തബ്ബാ പരിത്താരമ്മണാ''തിആദിനാ. തദഭാവാ ഉപ്പന്നത്തികേ ഇധ ച തഥാ ന വുത്താ.

അഥ വാ യഥാ സപ്പടിഘേഹി സമാനസഭാവത്താ രൂപധാതുയം തയോ മഹാഭൂതാ ''സപ്പടിഘാ''തി വുത്താ. യഥാഹ ''അസഞ്ഞസത്താനം അനിദസ്സനം സപ്പടിഘം ഏകം മഹാഭൂതം പടിച്ച ദ്വേ മഹാഭൂതാ, ദ്വേ മഹാഭൂതേ പടിച്ച ഏകം മഹാഭൂത''ന്തി (പട്ഠാ॰ ൨.൨൨.൪൯). ഏവം പുഥുജ്ജനാനം പവത്തമാനാ

ഭാവനായ പഹാതബ്ബസമാനസഭാവാ ‘‘ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ’’തി വുച്ചേയ്യുന്തി നത്ഥി നവത്തബ്ബതാപസങ്ഗോ. ഏവഞ്ച സതി പുഥുജ്ജനാനം പവത്തമാനാപി ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ സകഭണ്ഡേ ഛന്ദരാഗാദയോ പരഭണ്ഡേ ഛന്ദരാഗാദീനം ഉപനിസ്സയപച്ചയോ, രാഗോ ച രാഗദിട്ഠീനം അധിപതിപച്ചയോതി അയമത്ഥോ ലദ്ധോ ഹോതി. യഥാ പന അഫോട്ഠബ്ബത്താ രൂപധാതുയം തയോ മഹാഭൂതാ ന പരമത്ഥതോ സപ്പടിഘാ, ഏവം അപേക്ഖിതബ്ബഭാവനാരഹിതാ പുഥുജ്ജനേസു പവത്തമാനാ സകഭണ്ഡേ ഛന്ദരാഗാദയോ ന പരമത്ഥതോ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാതി ഭാവനായ പഹാതബ്ബാനം നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയതാ ന വുത്താ, ന ച ‘‘ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാനം കേനചി പച്ചയേന പച്ചയോ’’തി വുത്താ. യേ ഹി ദസ്സനേന പഹാതബ്ബപച്ചയാ കിലേസാ, ന തേ ദസ്സനതോ ഉദ്ധം പവത്തന്തി, ദസ്സനേന പഹാതബ്ബപച്ചയസ്സാപി പന ഉദ്ധച്ചസഹഗതസ്സ സഹായവേകല്ലമത്തമേവ ദസ്സനേന കതം, ന തസ്സ കോചി ഭാവോ ദസ്സനേന അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപാദിതോതി തസ്സ ഏകന്തഭാവനായ പഹാതബ്ബതാ വുത്താ. തസ്മാ തസ്സ താദിസസ്സേവ സതി സഹായേ വിപാകുപ്പാദനവചനം, അസതി ച വിപാകാനുപ്പാദനവചനം ന വിരുജ്ഝതീതി.

സാപി വിഞ്ഞാണപച്ചയഭാവേ യദി അപനേതബ്ബാ, കസ്മാ ‘‘സമവീസതി ചേതനാ’’തി വുത്തന്തി തസ്സ കാരണം ദസ്സേന്തോ ആഹ **‘‘അവിജ്ജാപച്ചയാ പന സബ്ബാപേതാ ഹോന്തീ’’**തി. യദി ഏവം, അഭിഞ്ഞാചേതനായ സഹ ‘‘ഏകവീസതീ’’തി വത്തബ്ബന്തി? ന, അവചനസ്സ വുത്തകാരണത്താ, തം പന ഇതരാവചനസ്സാപി കാരണന്തി സമാനചേതനാവചനകാരണവചനേന യം കാരണം അപേക്ഖിത്വാ ഏകാ വുത്താ, തേന കാരണേന ഇതരായപി വത്തബ്ബതം, യഞ്ച കാരണം അപേക്ഖിത്വാ ഇതരാ ന വുത്താ, തേന കാരണേന വുത്തായപി അവത്തബ്ബതം ദസ്സേതി. ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ ചിത്തസങ്ഖാരോ ഏവാതി ഭേദാഭാവാ പാകടോതി ന തസ്സ സംയോഗോ ദസ്സിതോ.

സുഖസഞ്ഞായ ഗഹേത്വാതി ഏതേന തണ്ഹാപവത്തിം ദസ്സേതി. **തണ്ഹാപരിക്ഖാരേ**തി തണ്ഹായ പരിവാരേ, തണ്ഹായ ‘‘സുഖം സുഭ’’ന്തിആദിനാ സങ്ഖതേ വാ അലങ്കതേതി അത്ഥോ. തണ്ഹാ ഹി ദുക്ഖസ്സ സമുദയോതി അജാനന്തോ ‘‘അഹോ വതാഹം കായസ്സ ഭേദാ പരം മരണാ ഖത്തിയമഹാസാലാനം വാ സഹബ്യതം ഉപപജ്ജേയ്യ’’ന്തി സങ്ഖാരേ പരിക്ഖരോതീതി. അമരണത്ഥാതി ഗഹിതാ ദുക്കരകിരിയാ **അമരതപോ,** ദേവഭാവത്ഥം തപോ വാ, ദുക്ഖത്താ വാ മരോ മാരകോ തപോ **അമരതപോ**. ദിട്ഠേ അദിട്ഠ-സദ്ദോ വിയ മരേസു അമര-സദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ.

ജാതിആദിപപാതദുക്ഖജനനതോ **മരുപപാതസദിസതാ** പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരസ്സ വുത്താ. രമണീയഭാവേന ച അസ്സാദഭാവേന ച ഗയ്ഹമാനം പുഞ്ഞഫലം **ദീപസിഖാമധുലിത്തസത്ഥധാരാസദിസം,** തദത്ഥോ ച പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ തംനിപാതലേഹനസദിസോ.

‘‘സുഖോ ഇമിസ്സാ പരിബ്ബാജികായ തരുണായ മുദുകായ ലോമസായ ബാഹായ സമ്ഫസ്സോ’’തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൭) സുഖസഞ്ഞായ **ബാലോ വിയ ഗൂഥകീളനം** കിലേസാഭിഭൂതതായ കോധാരതിഅഭിഭൂതോ അസവസോ **മരിതുകാമോ വിയ വിസഖാദനം** കരണഫലക്ഖണേസു ജിഗുച്ഛനീയം ദുക്ഖഞ്ച

അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരം ആരഭതി. ലോഭസഹഗതസ്സ വാ ഗൂഥകീളനസദിസതാ, ദോസസഹഗതസ്സ വിസഖാദനസദിസതാ യോജേതബ്ബാ. കാമഗുണസമിദ്ധിയാ സഭയസ്സപി പിസാചനഗരസ്സ സുഖവിപല്ലാസഹേതുഭാവോ വിയ അരൂപവിപാകാനം നിരന്തരതായ അനുപലക്ഖിയമാനഉപ്പാദവയാനം, ദീഘസന്താനതായ അഗയ്ഹമാനവിപരിണാമാനം, സങ്ഖാരവിപരിണാമദുക്ഖഭൂതാനമ്പി നിച്ചാദിവിപല്ലാസഹേതുഭാവോതി തേസം **പിസാചനഗരസദിസതാ, തദഭിമുഖഗമനസദിസതാ** ച ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരസ്സ യോജേതബ്ബാ.

താവാതി വത്തബ്ബന്തരാപേക്ഖോ നിപാതോ, തസ്മാ അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം പച്ചയോതി ഇദം താവ സിദ്ധം, ഇദം പന അപരം വത്തബ്ബന്തി അത്ഥോ. അവിജ്ജാപച്ചയാ പന സബ്ബാപേതാ ഹോന്തീതി വുത്തന്തി അഭിഞ്ഞാചേതനാനം പച്ചയഭാവം ദസ്സേതി. ചേതോപരിയപുബ്ബേനിവാസഅനാഗതംസഞാണേഹി പരേസം അത്തനോ ച സമോഹചിത്തജാനനകാലേതി യോജേതബ്ബാ.

അവിജ്ജാസമ്മൂള്ഹത്താതി ഭവാദീനവപടിച്ഛാദികായ അവിജ്ജായ സമ്മൂള്ഹത്താ. **രാഗാദീന**ന്തി രാഗദിട്ഠിവിചികിച്ഛുദ്ധച്ചദോമനസ്സാനം അവിജ്ജാസമ്പയുത്തരാഗാദിഅസ്സാദനകാലേസു അവിജ്ജം ആരബ്ഭ ഉപ്പത്തി വേദിതബ്ബാ. ഗരും കത്വാ അസ്സാദനം രാഗദിട്ഠിസമ്പയുത്തായ ഏവ അവിജ്ജായ യോജേതബ്ബം, അസ്സാദനഞ്ച രാഗോ, തദവിപ്പയുത്താ ച ദിട്ഠീതി അസ്സാദനവചനേനേവ യഥാവുത്തം അവിജ്ജം ഗരും കരോന്തീ ദിട്ഠി ച വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. രാഗാദീഹി ച പാളിയം സരൂപേന വുത്തേഹി തംസമ്പയുത്തസങ്ഖാരസ്സ അവിജ്ജാരമ്മണാദിതം ദസ്സേതി. അനവിജ്ജാരമ്മണസ്സ പഠമജവനസ്സ ആരമ്മണാധിപതിഅനന്തരാദിപച്ചയവചനേസു അവുത്തസ്സ വുത്തസ്സ ച സബ്ബസ്സ സങ്ഗണ്ഹനത്ഥം **"യം കിഞ്ചീ"**തി ആഹ. **വുത്തനയേനാ**തി സമതിക്കമഭവപത്ഥനാവസേന വുത്തനയേന.

ഏകകാരണവാദോ ആപജ്ജതീതി ദോസപ്പസങ്ഗോ വുത്തോ. അനിട്ഠോ ഹി ഏകകാരണവാദോ സബ്ബസ്സ സബ്ബകാലേ സമ്ഭവാപത്തിതോ ഏകസദിസസഭാവാപത്തിതോ ച. യസ്മാ തീസു പകാരേസു അവിജ്ജമാനേസു പാരിസേസേന ചതുത്ഥേ ഏവ ച വിജ്ജമാനേ ഏകഹേതുഫലദീപനേ അത്ഥോ അത്ഥി, തസ്മാ ന നുപപജ്ജതി.

യഥാഫസ്സം വേദനാവവത്ഥാനതോതി "സുഖവേദനീയം, ഭിക്ഖവേ, ഫസ്സം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി സുഖാ വേദനാ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൬൨), "ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച...പേ॰... തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ, ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൪൩) ച സുഖവേദനീയാദിചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദിഅനുരൂപേന സുഖവേദനാദിചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാവേദനാദീനം വവത്ഥാനതോ, സമാനേസു ചക്ഖുരൂപാദീസു ഫസ്സവസേന സുഖാദിവിപരിയായാഭാവതോ, സമാനേസു ച രൂപമനസികാരാദീസു ചക്ഖാദിസങ്ഘട്ടനവസേന ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാദിവിപരിയായാഭാവതോ, അഞ്ഞപച്ചയസാമഞ്ഞേപി ഫസ്സവസേന സുഖാദിചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാദീനം ഓളാരികസുഖുമാദിസങ്കരാഭാവതോ ചാതി അത്ഥോ. സുഖാദീനം യഥാവുത്തസമ്ഫസ്സസ്സ അവിപരീതോ പച്ചയഭാവോ ഏവ **യഥാവേദനം ഫസ്സവവത്ഥാനം,** കാരണഫലവിസേസേന വാ ഫലകാരണവിസേസനിച്ഛയോ

ഹോതീതി ഉഭയത്ഥാപി നിച്ഛയോ വവത്ഥാനന്തി വുത്തോ. **കമ്മാദയോ**തി കമ്മാഹാരഉതുആദയോ അപാകടാ സേമ്ഹപടികാരേന രോഗവൂപസമതോ.

"അസ്സാദാനുപസ്സിനോ തണ്ഹാ പവഡ്ഢതീ"തി വചനതോതി "സംയോജനീയേസു, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മേസു അസ്സാദാനുപസ്സിനോ വിഹരതോ തണ്ഹാ പവഡ്ഢതി, തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാനം, ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവോ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൬൪-൬൭) ഇമിനാ സുത്തേന തണ്ഹായ സങ്ഖാരകാരണഭാവസ്സ വുത്തത്താതി അത്ഥോ. പുന തസ്സാപി അവിജ്ജാ കാരണന്തി ദസ്സനത്ഥം **"അവിജ്ജാസമുദയാ ആസവസമുദയോതി വചനതോ"**തി ആഹ. തണ്ഹാ വാ ചതുരുപാദാനഭൂതാ കാമഭവദിട്ഠാസവാ ച സങ്ഖാരസ്സ കാരണന്തി പാകടാതി സുത്തദ്വയേനപി അവിജ്ജായ സങ്ഖാരകാരണഭാവമേവ ദസ്സേതി. **അസ്സാദാനുപസ്സിനോ**തി ഹി വചനേന ആദീനവപടിച്ഛാദനകിച്ചാ അവിജ്ജാ തണ്ഹായ കാരണന്തി ദസ്സിതാ ഹോതീതി. യസ്മാ അവിദ്വാ, തസ്മാ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദികേ അഭിസങ്ഖരോതീതി അവിജ്ജായ സങ്ഖാരകാരണഭാവസ്സ **പാകടത്താ** അവിദ്ദസുഭാവോ സങ്ഖാരകാരണഭാവേന വുത്തോ ഖീണാസവസ്സ സങ്ഖാരാഭാവതോ **അസാധാരണത്താ** ച. പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദീനം സാധാരണാനി വത്ഥാരമ്മണാദീനീതി പുഞ്ഞഭവാദിആദീനവപടിച്ഛാദികാ അവിജ്ജാ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദീനം അസാധാരണം കാരണന്തി വാ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **ഠാനവിരുദ്ധോ**തി അത്ഥിതാവിരുദ്ധോ. കേചി പന "പടിസന്ധിആദീനി ഠാനാനീ"തി വദന്തി, ഏവം സതി പുരിമചിത്തം പച്ഛിമചിത്തസ്സ ഠാനവിരുദ്ധോ പച്ചയോതി ന ഇദം ഏകന്തികം സിയാ. ഭവങ്ഗമ്പി ഹി ഭവങ്ഗസ്സ അനന്തരപച്ചയോ, ജവനം ജവനസ്സാതി, ന ച സിപ്പാദീനം പടിസന്ധിആദിഠാനം അത്ഥീതി ന തം ഇധ അധിപ്പേതം. കമ്മം രൂപസ്സ നമനരുപ്പനവിരോധാ സാരമ്മണാനാരമ്മണവിരോധാ ച **സഭാവവിരുദ്ധോ പച്ചയോ, ഖീരാദീനി ദധിആദീനം** മധുരമ്ബിലരസാദിസഭാവവിരോധാ. അവിജാനനകിച്ചോ **ആലോകോ** വിജാനനകിച്ചസ്സ **വിഞ്ഞാണസ്സ,** അമദനകിച്ചാ ച **ഗുളാദയോ** മദനകിച്ചസ്സ **ആസവസ്സ**.

ഗോലോമാവിലോമാനി ദബ്ബായ പച്ചയോ, **ദധിആദീനി ഭൂതിണകസ്സ**. ഏത്ഥ ച **അവീ**തി രത്താ ഏളകാ വുച്ചന്തി. വിപാകായേവ തേ ച ന, തസ്മാ ദുക്ഖവിപാകായപി അവിജ്ജായ തദവിപാകാനം പുഞ്ഞാനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരാനം പച്ചയത്തം ന ന യുജ്ജതീതി അത്ഥോ. തദവിപാകത്തേപി സാവജ്ജതായ തദവിരുദ്ധാനം തംസദിസാനഞ്ച അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാനമേവ പച്ചയോ, ന ഇതരേസന്തി ഏതസ്സ പസങ്ഗസ്സ നിവാരണത്ഥം "വിരുദ്ധോ ചാവിരുദ്ധോ ച, സദിസാസദിസോ തഥാ. ധമ്മാനം പച്ചയോ സിദ്ധോ"തി വുത്തം, തസ്മാ തമത്ഥം പാകടം കരോന്തോ **"ഇതി അയം അവിജ്ജാ"**തിആദിമാഹ.

അച്ഛേജ്ജസുത്താവുതാഭേജ്ജമണീനം വിയ പുബ്ബാപരിയവവത്ഥാനം നിയതി, നിയതിയാ, നിയതി ഏവ വാ സങ്ഗതി സമാഗമോ നിയതിസങ്ഗതി, തായ ഭാവേസു പരിണതാ മനുസ്സദേവവിഹങ്ഗാദിഭാവം പത്താ **നിയതിസങ്ഗതിഭാവപരിണതാ**. നിയതിയാ സങ്ഗതിയാ ഭാവേന ച പരിണതാ നാനപ്പകാരതം പത്താ **നിയതിസങ്ഗതിഭാവപരിണതാ**തി ച അത്ഥം വദന്തി. ഏതേഹി ച വികപ്പനേഹി അവിജ്ജാ അകുസലം ചിത്തം കത്വാ പുഞ്ഞാദീസു

യത്ഥ കത്ഥചി പവത്തതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ **“സോ ഏവം അവിജ്ജായാ”**തിആദി.

അപരിണായകോ ബാലോതി അരഹത്തമഗ്ഗസമ്പടിപാദകകല്യാണമിത്തരഹിതോതി അത്ഥോ. അരഹത്തമഗ്ഗാവസാനം വാ ഞാണം സമവിസമം ദസ്സേത്വാ നിബ്ബാനം നയതീതി പരിണായകന്തി വുത്തം, തേന രഹിതോ **അപരിണായകോ. ധമ്മം ഞത്വാതി** സപ്പുരിസൂപനിസ്സയേന ചതുസച്ചപ്പകാസകസുത്താദിധമ്മം ഞത്വാ, മഗ്ഗഞാണേനേവ വാ സബ്ബധമ്മപവരം നിബ്ബാനം ഞത്വാ, തംജാനനായത്തത്താ പന സേസസച്ചാഭിസമയസ്സ സമാനകാലമ്പി തം പുരിമകാലം വിയ കത്വാ വുത്തം.

സങ്ഖാരപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വിഞ്ഞാണപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൨൭. യഥാവുത്തസങ്ഖാരപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജമാനം തംകമ്മനിബ്ബത്തമേവ വിഞ്ഞാണം ഭവിതും അരഹതീതി **“ബാത്തിംസ ലോകിയവിപാകവിഞ്ഞാണാനി സങ്ഗഹിതാനി ഹോന്തീ”**തി ആഹ. **ധാതുകഥായം** (ധാതു॰ ൪൬൬) പന വിപ്പയുത്തേനസങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതപദനിദ്ദേസേ -

> “സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണേന യേ ധമ്മാ…പേ॰… സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സേന, ഫസ്സപച്ചയാ വേദനായ യേ ധമ്മാ വിപ്പയുത്താ, തേ ധമ്മാ കതിഹി ഖന്ധേഹി…പേ॰… സങ്ഗഹിതാ? തേ ധമ്മാ അസങ്ഖതം ഖന്ധതോ ഠപേത്വാ ഏകേന ഖന്ധേന ഏകാദസഹായതനേഹി ഏകാദസഹി ധാതൂഹി സങ്ഗഹിതാ. കതിഹി അസങ്ഗഹിതാ? ചതൂഹി ഖന്ധേഹി ഏകേനായതനേന സത്തഹി ധാതൂഹി അസങ്ഗഹിതാ”തി -

വചനതോ സബ്ബവിഞ്ഞാണഫസ്സവേദനാപരിഗ്ഗഹോ കതോ. യദി ഹി ഏത്ഥ വിഞ്ഞാണഫസ്സവേദനാ സപ്പദേസാ സിയും, “വിപാകാ ധമ്മാ”തി ഇമസ്സ വിയ വിസ്സജ്ജനം സിയാ, തസ്മാ തത്ഥ അഭിധമ്മഭാജനീയവസേന സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണാദയോ ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബോ. അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ ച അഭിധമ്മഭാജനീയേ ചതുഭൂമകകുസലസങ്ഖാരോ അകുസലസങ്ഖാരോ ച വുത്തോതി സോ ഏവ ധാതുകഥായം ഗഹിതോതി ദട്ഠബ്ബോ. ഭവോ പന **ധാതുകഥായം** കമ്മുപപത്തിഭവവിസേസദസ്സനത്ഥം ന അഭിധമ്മഭാജനീയവസേന ഗഹിതോ. ഏവഞ്ച കത്വാ തത്ഥ “ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവോ”തി അനുദ്ധരിത്വാ “കമ്മഭവോ”തിആദിനാവ നയേന ഭവോ ഉദ്ധടോ. **വിപാകഞ്ഹേത**ന്തി വിഞ്ഞാണസ്സ വിപാകത്താ സങ്ഖാരപച്ചയത്തം സാധേതി, തസ്സ പന സാധനത്ഥം “ഉപചിതകമ്മാഭാവേ വിപാകാഭാവതോ”തി വുത്തന്തി തം വിവരന്തോ **“വിപാകഞ്ഹാ”**തിആദിമാഹ.

യേഭുയ്യേന ലോഭസമ്പയുത്തജവനാവസാനേതി ജവനേന തദാരമ്മണനിയമേ സോമനസ്സസഹഗതാനന്തരം സോമനസ്സസഹഗതതദാരമ്മണസ്സ വുത്തത്താ സോമനസ്സസഹഗതാനേവ സന്ധായ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. യസ്മാ പന തിഹേതുകജവനാവസാനേ ച കദാചി അഹേതുകം തദാരമ്മണം ഹോതി, തസ്മാ **“യേഭുയ്യേനാ”**തി ആഹ. **സകിം വാതി** “ദിരത്തതിരത്താ”ദീസു വിയ

വേദിതബ്ബം. ദ്വിക്ഖത്തുമേവ പന ഉപ്പജ്ജന്തീതി വദന്തി. ‘‘ദ്വിരത്തതിരത്ത’’ന്തി എത്ഥ പന വാ-സദ്ദസ്സ അഭാവാ വചനസിലിട്ഠതാമത്തേന ദ്വിരത്തഗ്ഗഹണം കതന്തി യുജ്ജതി, ‘‘നിരന്തരതിരത്തദസ്സനത്ഥം വാ’’തി. ഇധ പന വാ-സദ്ദോ വികപ്പനത്ഥോ വുത്തോതി സകിം ഏവ ച കദാചി പവത്തിം സന്ധായ **‘‘സകിം വാ’’**തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. തേനേവ ഹി സകിം തദാരമ്മണപ്പവത്തിയാ വിചാരേതബ്ബതം ദസ്സേന്തോ **‘‘ചിത്തപ്പവത്തിഗണനായം പനാ’’**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ചിത്തപ്പവത്തിഗണനായ**ന്തി വിപാകകഥായം ബലവരൂപാദികേ ആരമ്മണേ വുത്തം ചിത്തപ്പവത്തിഗണനം സന്ധായാഹ. തത്ഥ ഹി ദ്വേവ തദാരമ്മണുപ്പത്തിവാരാ ആഗതാ. ജവനവിസയാനുഭവനഞ്ഹി തദാരമ്മണം ആസന്നഭേദേ തസ്മിം വിസയേ ഏകചിത്തക്ഖണാവസിട്ഠായുകേ ന ഉപ്പജ്ജേയ്യാതി അധിപ്പായോ. **അനുരൂപായ പടിസന്ധിയാ**തി അകുസലവിപാകസ്സ അപായപടിസന്ധി, കാമാവചരാദികുസലവിപാകാനം കാമരൂപാരൂപസുഗതിപടിസന്ധിയോ യഥാകമ്മം അനുരൂപാ.

പടിസന്ധികഥാ മഹാവിസയാതി കത്വാ പവത്തിമേവ താവ ദസ്സേന്തോ **‘‘പവത്തിയം പനാ’’**തിആദിമാഹ. അഹേതുകദ്വയാദീനം ദ്വാരനിയമാനിയമാവചനം ഭവങ്ഗഭൂതാനം സയമേവ ദ്വാരത്താ ചുതിപടിസന്ധിഭൂതാനഞ്ച ഭവങ്ഗസങ്ഖാതേന അഞ്ഞേന ച ദ്വാരേന അനുപ്പത്തിതോ നിയതം അനിയതം വാ ദ്വാരം ഏതേസന്തി വത്തും അസക്കുണേയ്യത്താ. ഏകസ്സ സത്തസ്സ പവത്തരൂപാവചരവിപാകോ പഥവീകസിണാദീസു യസ്മിം ആരമ്മണേ പവത്തോ, തതോ അഞ്ഞസ്മിം തസ്സ പവത്തി നത്ഥീതി രൂപാവചരാനം നിയതാരമ്മണതാ വുത്താ. **തത്രസ്സാ**തി പവത്തിയം ബാത്തിംസവിധസ്സ.

ഇന്ദ്രിയപ്പവത്തിആനുഭാവതോ ഏവ ചക്ഖുസോതദ്വാരഭേദേന, തസ്സ ച വിഞ്ഞാണവീഥിഭേദായത്തത്താ വീഥിഭേദേന ച ഭവിതബ്ബം, തസ്മിഞ്ച സതി ‘‘ആവജ്ജനാനന്തരം ദസ്സനം സവനം വാ തദനന്തരം സമ്പടിച്ഛന’’ന്തിആദിനാ ചിത്തനിയമേന ഭവിതബ്ബം. തഥാ ച സതി സമ്പടിച്ഛനസന്തീരണാനമ്പി ഭാവോ സിദ്ധോ ഹോതി, ന ഇന്ദ്രിയപ്പവത്തിആനുഭാവേന ദസ്സനസവനമത്തസ്സേവ, നാപി ഇന്ദ്രിയാനം ഏവ ദസ്സനസവനകിച്ചതാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ **‘‘ദ്വാരവീഥിഭേദേ ചിത്തനിയമതോ ചാ’’**തി. പഠമകുസലേന ചേ തദാരമ്മണസ്സ ഉപ്പത്തി ഹോതി, തം പഠമകുസലാനന്തരം ഉപ്പജ്ജമാനം ജനകം അനുബന്ധതി നാമ, ദുതിയകുസലാദിഅനന്തരം ഉപ്പജ്ജമാനം ജനകസദിസം അനുബന്ധതി നാമ, അകുസലാനന്തരം ഉപ്പജ്ജമാനഞ്ച കാമാവചരതായ ജനകസദിസന്തി.

ഏകാദസ തദാരമ്മണചിത്താനി…പേ॰… തദാരമ്മണം ന ഗണ്ഹന്തീതി തദാരമ്മണഭാവതായ ‘‘തദാരമ്മണ’’ന്തി ലദ്ധനാമാനി തദാരമ്മണഭാവം ന ഗണ്ഹന്തി, തദാരമ്മണഭാവേന നപ്പവത്തന്തീതി അത്ഥോ. അഥ വാ നാമഗോത്തം ആരബ്ഭ ജവനേ ജവിതേ തദാരമ്മണം തസ്സ ജവനസ്സ ആരമ്മണം ന ഗണ്ഹന്തി, നാലമ്ബന്തീതി അത്ഥോ. **രൂപാരൂപധമ്മേ**തി രൂപാരൂപാവചരേ ധമ്മേ. ഇദം പന വത്വാ **‘‘അഭിഞ്ഞാഞാണം ആരബ്ഭാ’’**തി വിസേസനം പരിത്താദിആരമ്മണതായ കാമാവചരസദിസേസു ചേവ തദാരമ്മണാനുപ്പത്തിദസ്സനത്ഥം. മിച്ഛത്തനിയതാ ധമ്മാ മഗ്ഗോ വിയ ഭാവനായ സിദ്ധാ മഹാബലാ ചാതി തത്ഥ ജവനേന പവത്തമാനേന സാനുബന്ധനേന ന ഭവിതബ്ബന്തി തേസു തദാരമ്മണം പടിക്ഖിത്തം. **ലോകുത്തരധമ്മേ ആരബ്ഭാ**തി

ഏതേനേവ സിദ്ധേ **"സമ്മത്തനിയതധമ്മേസൂ"**തി വിസും ഉദ്ധരണം സമ്മത്തമിച്ഛത്തനിയതധമ്മാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപടിപക്ഖാതി ബലവഭാവേന തദാരമ്മണസ്സ അവത്ഥുഭാവദസ്സനത്ഥം.

ഏവം പവത്തിയം വിഞ്ഞാണപ്പവത്തിം ദസ്സേത്വാ പടിസന്ധിയം ദസ്സേതും **"യം പന വുത്ത"**ന്തിആദിമാഹ. **കേന കത്ഥാ**തി കേന ചിത്തേന കസ്മിം ഭവേ. ഏകൂനവീസതി പടിസന്ധിയോ തേന തേന ചിത്തേന പവത്തമാനാ പടിസന്ധിക്ഖണേ രൂപാരൂപധമ്മാതി തേന തേന ചിത്തേന സാ സാ തത്ഥ തത്ഥ പടിസന്ധി ഹോതീതി വുത്താ. **തസ്സാ**തി ചിത്തസ്സ.

ആഗന്ത്വാതി ആഗതം വിയ ഹുത്വാ. **ഗോപകസീവലീ**തി രഞ്ഞോ ഹിതാരക്ഖേ ഗോപകകുലേ ജാതോ സീവലിനാമകോ. കമ്മാദിഅനുസ്സരണബ്യാപാരരഹിതത്താ **"സമ്മൂള്ഹകാലകിരിയാ"**തി വുത്താ. അബ്യാപാരേനേവ ഹി തത്ഥ കമ്മാദിഉപട്ഠാനം ഹോതീതി. "പിസിയമാനായ മക്ഖികായ പഠമം കായദ്വാരാവജ്ജനം ഭവങ്ഗം നാവട്ടേതി അത്തനാ ചിന്തിയമാനസ്സ കസ്സചി അത്ഥിതായാ"തി കേചി കാരണം വദന്തി, തദേതം അകാരണം ഭവങ്ഗവിസയതോ അഞ്ഞസ്സ ചിന്തിയമാനസ്സ അഭാവാ അഞ്ഞചിത്തപ്പവത്തകാലേ ച ഭവങ്ഗാവട്ടനസ്സേവ അസമ്ഭവതോ. ഇദം പനേത്ഥ കാരണം സിയാ - "താനിസ്സ തമ്ഹി സമയേ ഓലമ്ബന്തി അജ്ഝോലമ്ബന്തി അഭിപ്പലമ്ബന്തീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൪൮) വചനതോ തീസു ജവനവാരേസു അപ്പവത്തേസ്വേവ കമ്മാദിഉപട്ഠാനേന ഭവിതബ്ബം. അനേകജവനവാരപ്പവത്തിയാ ഹി അജ്ഝോലമ്ബനം അഭിപ്പലമ്ബനഞ്ച ഹോതീതി. തസ്മാ കായദ്വാരാവജ്ജനം അനാവട്ടേത്വാ മനോദ്വാരാവജ്ജനമേവ കമ്മാദിആലമ്ബണം പഠമം ഭവങ്ഗം ആവട്ടേതി, തതോ ഫോട്ഠബ്ബസ്സ ബലവത്താ ദുതിയവാരേ കായവിഞ്ഞാണവീഥി പച്ചുപ്പന്നേ ഫോട്ഠബ്ബേ പവത്തതി, തതോ പുരിമജവനവാരഗഹിതേസ്വേവ കമ്മാദീസു കമേന മനോദ്വാരജവനം ജവിത്വാ മൂലഭവങ്ഗസങ്ഖാതം ആഗന്തുകഭവങ്ഗസങ്ഖാതം വാ തദാരമ്മണം ഭവങ്ഗം ഓതരതി, തദാരമ്മണാഭാവേ വാ ഭവങ്ഗമേവ. **ഏതസ്മിം ഠാനേ കാലം കരോതീ**തി തദാരമ്മണാനന്തരേന ചുതിചിത്തേന, തദാരമ്മണാഭാവേ വാ ഭവങ്ഗസങ്ഖാതേനേവ ചുതിചിത്തേന ചവതീതി അത്ഥോ. ഭവങ്ഗമേവ ഹി ചുതിചിത്തം ഹുത്വാ പവത്തതീതി ചുതിചിത്തം ഇധ "ഭവങ്ഗ"ന്തി വുത്തന്തി. മനോദ്വാരവിസയോ ലഹുകോതി ലഹുകപച്ചുപട്ഠാനം സന്ധായ വുത്തം **"അരൂപധമ്മാനം...പേ॰... ലഹുകോ"**തി. അരൂപധമ്മസ്സ ഹി മനോദ്വാരസ്സ വിസയോ ലഹുകപച്ചുപട്ഠാനോതി. ബലവതി ച രൂപധമ്മസ്സ കായദ്വാരസ്സ വിസയേ അപ്പവത്തിത്വാ മനോദ്വാരവിസയേ കമ്മാദിമ്ഹി പഠമം ചിത്തപ്പവത്തിദസ്സനേന അരൂപധമ്മാനം വിസയസ്സ ലഹുകതാ ദീപിതാതി. രൂപാനം വിസയാഭാവേപി വാ "അരൂപധമ്മാന"ന്തി വചനം യേസം വിസയോ അത്ഥി, തംദസ്സനത്ഥമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. തേന ലഹുകമ്മാദീസു ചിത്തപ്പവത്തിതോ ലഹുഗഹണീയതാ വിസയസ്സ ലഹുകതാ.

കമ്മാദീനം ഭൂമിചിത്തുപ്പാദാദിവസേന വിത്ഥാരതോ അനന്തോ പഭേദോതി **"സങ്ഖേപതോ"**തി ആഹ.

അവിജ്ജാതണ്ഹാദികിലേസേസു അനുപച്ഛിന്നേസ്വേവ കമ്മാദിനോ ഉപട്ഠാനം, തഞ്ചാരബ്ഭ ചിത്തസന്താനസ്സ ഭവന്തരനിന്നപോണപബ്ഭാരതാ ഹോതീതി ആഹ **"അനുപച്ഛിന്നകിലേസബലവിനാമിത"**ന്തി. സന്താനേ ഹി

വിനാമിതേ തദേകദേസഭൂതം പടിസന്ധിചിത്തഞ്ച വിനാമിതമേവ ഹോതി, ന ച ഏകദേസവിനാമിതഭാവേന വിനാ സന്താനവിനാമിതതാ അത്ഥീതി. സബ്ബത്ഥ പന "ദുഗ്ഗതിപടിസന്ധിനിന്നായ ചുതിയാ പുരിമജവനാനി അകുസലാനി, ഇതരായ ച കുസലാനീ"തി നിച്ഛിനന്തി. "നിമിത്തസ്സാദഗധിതം വാ, ഭിക്ഖവേ, വിഞ്ഞാണം തിട്ഠമാനം തിട്ഠതി അനുബ്യഞ്ജനസ്സാദഗധിതം വാ. തസ്മിം ചേ സമയേ കാലം കരോതി, ഠാനമേതം വിജ്ജതി, യം ദ്വിന്നം ഗതീനം അഞ്ഞതരം ഗതിം ഉപപജ്ജേയ്യ നിരയം വാ തിരച്ഛാനയോനിം വാ"തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൩൫) വുത്തം. തസ്മാ ആസന്നം അകുസലം ദുഗ്ഗതിയം, കുസലഞ്ച സുഗതിയം പടിസന്ധിയാ ഉപനിസ്സയോ ഹോതീതി.

രാഗാദിഹേതുഭൂതം ഹീനമാരമ്മണന്തി അകുസലവിപാകസ്സ ആരമ്മണം ഭവിതും യുത്തം അനിട്ഠാരമ്മണം ആഹ. തമ്പി ഹി സങ്കപ്പവസേന രാഗസ്സപി ഹേതു ഹോതീതി. അകുസലവിപാകജനകകമ്മസഹജാതാനം വാ തംസദിസാസന്നചുതിജവനചേതനാസഹജാതാനഞ്ച രാഗാദീനം ഹേതുഭാവോ ഏവ ഹീനതാ. തഞ്ഹി പച്ഛാനുതാപജനകകമ്മാനമാരമ്മണം കമ്മവസേന അനിട്ഠം അകുസലവിപാകസ്സ ആരമ്മണം ഭവേയ്യ, അഞ്ഞഥാ ച ഇട്ഠാരമ്മണേ പവത്തസ്സ അകുസലകമ്മസ്സ വിപാകോ കമ്മനിമിത്താരമ്മണോ ന ഭവേയ്യ. ന ഹി അകുസലവിപാകോ ഇട്ഠാരമ്മണോ ഭവിതുമരഹതീതി. പഞ്ചദ്വാരേ ച ആപാഥമാഗച്ഛന്തം പച്ചുപ്പന്നം കമ്മനിമിത്തം ആസന്നകതകമ്മാരമ്മണസന്തതിയം ഉപ്പന്നം തംസദിസഞ്ച ദട്ഠബ്ബം, അഞ്ഞഥാ തദേവ പടിസന്ധിആരമ്മണൂപട്ഠാപകം തദേവ ച പടിസന്ധിജനകം ഭവേയ്യ, ന ച പടിസന്ധിയാ ഉപചാരഭൂതാനി വിയ "ഏതസ്മിം തയാ പവത്തിതബ്ബ"ന്തി പടിസന്ധിയാ ആരമ്മണം അനുപാദേന്താനി വിയ ച പവത്താനി ചുതിആസന്നാനി ജവനാനി പടിസന്ധിജനകാനി ഭവേയ്യും. "കതത്താ ഉപചിതത്താ"തി (ധ॰ സ॰ ൪൩൧) ഹി വുത്തം. തദാ ച തംസമാനവീഥിയം വിയ പവത്തമാനാനി കഥം കതൂപചിതാനി സിയും, ന ച അസ്സാദിതാനി തദാ, ന ച ലോകിയാനി ലോകുത്തരാനി വിയ സമാനവീഥിഫലാനി ഹോന്തി.

> "പുബ്ബേ വാസ്സ തം കതം ഹോതി പാപകമ്മം ദുക്ഖവേദനീയം, പച്ഛാ വാസ്സ തം കതം ഹോതി പാപകമ്മം ദുക്ഖവേദനീയം, മരണകാലേ വാസ്സ ഹോതി മിച്ഛാദിട്ഠി സമത്താ സമാദിന്നാ, തേന സോ കായസ്സ ഭേദാ പരം മരണാ അപായം ദുഗ്ഗതിം വിനിപാതം നിരയം ഉപപജ്ജതീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൦൩) -

ആദിനാ സുത്തേ മരണകാലേ സമത്തായ സമാദിന്നായ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ സമ്മാദിട്ഠിയാ ച സഹജാതചേതനായ പടിസന്ധിദാനം വുത്തം, ന ച ദുബ്ബലേഹി പഞ്ചദ്വാരികജവനേഹി മിച്ഛാദിട്ഠി സമ്മാദിട്ഠി വാ സമത്താ ഹോതി സമാദിന്നാ. വക്ഖതി ച -

> "സബ്ബമ്പി ഹേതം കുസലാകുസലധമ്മപടിവിജാനനാദിചവനപരിയോസാനം കിച്ചം മനോദ്വാരികചിത്തേനേവ ഹോതി, ന പഞ്ചദ്വാരികേനാതി സബ്ബസ്സപേതസ്സ കിച്ചസ്സ കരണേ സഹജവനകാനി വീഥിചിത്താനി പടിക്ഖിത്താനീ"തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൭൬൬).

തത്ഥ ഹി "ന കിഞ്ചി ധമ്മം പടിവിജാനാതീതി 'മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ'തി (ധം പം ൧-൨) ഏവം വുത്തം ഏകമ്പി കുസലം വാ അകുസലം വാ ന പടിവിജാനാതീ"തി (വിഭം അട്ഠം ൭൬൬) ച വുത്തം. യേസം പടിവിഭാവനപ്പവത്തിയാ സുഖം വാ ദുക്ഖം വാ അന്വേതി, തേസം സാ പവത്തി പഞ്ചദ്വാരേ പടിക്ഖിത്താ, കുസലാകുസലകമ്മസമാദാനഞ്ച താദിസമേവാതി. തദാരമ്മണാനന്തരം പന ചവനം, തദനന്തരാ ച ഉപപത്തി മനോദ്വാരികാ ഏവ ഹോതി, ന സഹജവനകവീഥിചിത്തേ പരിയാപന്നാതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന ഇധ പഞ്ചദ്വാരികതദാരമ്മണാനന്തരം ചുതി, തദനന്തരം പടിസന്ധി ച വുത്താതി ദട്ഠബ്ബം. തത്ഥ അവസേസപഞ്ചചിത്തക്ഖണായുകേ രൂപാദിമ്ഹി ഉപ്പന്നം പടിസന്ധിം സന്ധായേവ "പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം ഉപപത്തിചിത്തം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി, അവസേസേകചിത്തക്ഖണായുകേ ച ഉപ്പന്നം സന്ധായ "പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം ഉപപത്തിചിത്തം അതീതാരമ്മണസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാം ൨.൧൯.൨൭) വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

സുദ്ധായ വാതി മഹഗ്ഗതകമ്മനിമിത്താരമ്മണായ ജവനവീഥിയാ തദാരമ്മണരഹിതായാതി അത്ഥോ. സാ പന ജവനവീഥി മഹഗ്ഗതവിപാകസ്സ ഉപചാരോ വിയ ദട്ഠബ്ബാ. കേചി പന തം വീഥിം മഹഗ്ഗതാവസാനം വദന്തി. അതീതാരമ്മണാ ഏകാദസവിധാ, നവത്തബ്ബാരമ്മണാ സത്തവിധാ.

ഏതേനാനുസാരേന ആരുപ്പചുതിയാപി അനന്തരാ പടിസന്ധി വേദിതബ്ബാതി ഇദം കസ്മാ വുത്തം, നനു "പഥവീകസിണജ്ഝാനാദിവസേന പടിലദ്ധമഹഗ്ഗതസുഗതിയം ഠിതസ്സാ"തി ഏവമാദികേ ഏവ നയേ അയമ്പി പടിസന്ധി അവരുദ്ധാതി? ന, തത്ഥ രൂപാവചരചുതിഅനന്തരായ ഏവ പടിസന്ധിയാ വുത്തത്താ. തത്ഥ ഹി "പഥവീകസിണാദികം വാ നിമിത്തം മഹഗ്ഗതചിത്തം വാ മനോദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛതി. ചക്ഖുസോതാനം വാ"തിആദികേന രൂപാവചരചുതിയാ ഏവ അനന്തരാ പടിസന്ധി വുത്താതി വിഞ്ഞായതി. അഥാപി യഥാസമ്ഭവയോജനായ അയമ്പി പടിസന്ധി തത്ഥേവ അവരുദ്ധാ, അരൂപാവചരചുതിഅനന്തരാ പന രൂപാവചരപടിസന്ധി നത്ഥി, അരൂപാവചരേ ച ഉപരൂപരിചുതിയാ ഹേട്ഠിമാ ഹേട്ഠിമാ പടിസന്ധീതി ചതുത്ഥാരുപ്പചുതിയാ നവത്തബ്ബാരമ്മണാ പടിസന്ധി നത്ഥി. തേന തതോ തത്ഥേവ അതീതാരമ്മണാ കാമാവചരേ ച അതീതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ പടിസന്ധി ഇതരാഹി ച യഥാസമ്ഭവം അതീതനവത്തബ്ബാരമ്മണാ ആരുപ്പപടിസന്ധി, അതീതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ ച കാമാവചരപടിസന്ധി യോജേതബ്ബാതി ഇമസ്സ വിസേസസ്സ ദസ്സനത്ഥം വിസും ഉദ്ധരണം കതം.

ഏവം ആരമ്മണവസേന ഏകവിധായ കാമാവചരസുഗതിചുതിയാ ദുവിധാ ദുഗ്ഗതിപടിസന്ധി, ദുഗ്ഗതിചുതിയാ ദുവിധാ സുഗതിപടിസന്ധി, കാമാവചരസുഗതിചുതിയാ ദ്വിഏകദ്വിപ്പകാരാനം കാമരൂപാരുപ്പാനം വസേന പഞ്ചവിധാ സുഗതിപടിസന്ധി, രൂപാവചരചുതിയാ ച തഥേവ പഞ്ചവിധാ, ദുവിധായ ആരുപ്പചുതിയാ പച്ചേകം ദ്വിന്നം ദ്വിന്നം കാമാരുപ്പാനം വസേന അട്ഠവിധാ ച പടിസന്ധി ദസ്സിതാ, ദുഗ്ഗതിചുതിയാ പന ഏകവിധായ ദുഗ്ഗതിപടിസന്ധി ദുവിധാ ന ദസ്സിതാ, തം ദസ്സേതും **"ദുഗ്ഗതിയം ഠിതസ്സ പനാ"**തിആദിമാഹ. യഥാവുത്താ പന -

ദ്വിദ്വിപഞ്ചപ്പകാരാ ച, പഞ്ചാട്ഠദുവിധാപി ച;

ചതുവീസതി സബ്ബാപി, താ ഹോന്തി പടിസന്ധിയോ.

''കാമാവചരസ്സ കുസലസ്സ കമ്മസ്സ കതത്താ''തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൪൩൧, ൪൯൮, ൪൯൪) നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭാവോ ദസ്സിതപ്പകാരോതി ഉപനിസ്സയപച്ചയഭാവമേവ ദസ്സേന്തോ **''വുത്തഞ്ഹേത''**ന്തിആദിമാഹ.

ആദിനാ സഹാതിആദിനാ വിമിസ്സവിഞ്ഞാണേന സഹ. **ഓമതോ ദ്വേ വാ തയോ വാ ദസകാ ഉപ്പജ്ജന്തീ**തി ഗബ്ഭസേയ്യകാനം വസേന വുത്തം. അഞ്ഞത്ഥ ഹി അനേകേ കലാപാ സഹ ഉപ്പജ്ജന്തി. ബ്രഹ്മത്തഭാവേപി ഹി അനേകഗാവുതപ്പമാണേ അനേകേ കലാപാ സഹുപ്പജ്ജന്തീതി തിംസതോ അധികാനേവ രൂപാനി ഹോന്തി ഗന്ധരസാഹാരാനം പടിക്ഖിത്തത്താ ചക്ഖുസോതവത്ഥുസത്തകജീവിതഛക്കഭാവേപി തേസം ബഹുത്താ. **അട്ഠകഥായം** പന തത്ഥപി ചക്ഖുസോതവത്ഥുദസകാനം ജീവിതനവകസ്സ ച ഉപ്പത്തി വുത്താ, **പാളിയം** പന ''രൂപധാതുയാ ഉപപത്തിക്ഖണേ ഠപേത്വാ അസഞ്ഞസത്താനം ദേവാനം പഞ്ചായതനാനി പാതുഭവന്തി, പഞ്ച ധാതുയോ പാതുഭവന്തീ''തി വുത്തം, തഥാ ''രൂപധാതുയാ ഛ ആയതനാനി നവ ധാതുയോ''തി സബ്ബസങ്ഗഹവസേന തത്ഥ വിജ്ജമാനായതനധാതുയോ ദസ്സേതും വുത്തം. **കഥാവത്ഥുമ്ഹി** ച ഘാനായതനാദീനം വിയ ഗന്ധായതനാദീനഞ്ച തത്ഥ ഭാവോ പടിക്ഖിത്തോ ''അത്ഥി തത്ഥ ഘാനായതനന്തി? ആമന്താ, അത്ഥി തത്ഥ ഗന്ധായതനന്തി? ന ഹേവം വത്തബ്ബേ''തിആദിനാ (കഥാ॰ ൫൧൯), ന ച അഫോട്ഠബ്ബായതനാനം പഥവീധാതുആദീനം വിയ അഗന്ധരസായതനാനം ഗന്ധരസാനം തത്ഥ ഭാവോ സക്കാ വത്തും ഫുസിതും അസക്കുണേയ്യതാവിനിമുത്തസ്സ പഥവീആദിസഭാവസ്സ വിയ ഗന്ധരസഭാവവിനിമുത്തസ്സ ഗന്ധരസസഭാവസ്സ അഭാവാ.

യദി ച ഘാനസമ്ഫസ്സാദീനം കാരണഭാവോ നത്ഥീതി ആയതനാനീതി തേന വുച്ചേയ്യും, ധാതു-സദ്ദോ പന നിസ്സത്തനിജ്ജീവവാചകോതി ഗന്ധധാതുരസധാതൂതി അവചനേ നത്ഥി കാരണം, ധമ്മഭാവോ ച തേസം ഏകന്തേന ഇച്ഛിതബ്ബോ സഭാവധാരണാദിലക്ഖണതോ അഞ്ഞസ്സ അഭാവാ, ധമ്മാനഞ്ച ആയതനഭാവോ ഏകന്തതോ **യമകേ** (യമ॰ ൧. ആയതനയമക.൧൩) വുത്തോ ''ധമ്മോ ആയതനന്തി? ആമന്താ''തി. തസ്മാ തേസം ഗന്ധരസായതനഭാവാഭാവേപി കോചി ആയതനസഭാവോ വത്തബ്ബോ. യദി ച ഫോട്ഠബ്ബഭാവതോ അഞ്ഞോ പഥവീധാതുആദിഭാവോ വിയ ഗന്ധരസഭാവതോ അഞ്ഞോ തേസം കോചി സഭാവോ സിയാ, തേസം ധമ്മായതനേ സങ്ഗഹോ. ഗന്ധരസഭാവേ പന ആയതനഭാവേ ച സതി ഗന്ധോ ച സോ ആയതനഞ്ച ഗന്ധായതനം, രസോ ച സോ ആയതനഞ്ച രസായതനന്തി ഇദമാപന്നമേവാതി ഗന്ധരസായതനഭാവോ ച ന സക്കാ നിവാരേതും, ''തയോ ആഹാരാ''തി (വിഭ॰ ൯൯൩) ച വചനതോ കബളീകാരാഹാരസ്സ തത്ഥ അഭാവോ വിഞ്ഞായതി. തസ്മാ യഥാ പാളിയാ അവിരോധോ ഹോതി, തഥാ രൂപഗണനാ കാതബ്ബാ. ഏവഞ്ഹി ധമ്മതാ ന വിലോമിതാ ഹോതീതി.

ജാതിഉണ്ണായാതി ഗബ്ഭം ഫാലേത്വാ ഗഹിതഉണ്ണായാതിപി വദന്തി. **സമ്ഭവഭേദോ**തി അത്ഥിതാഭേദോ. നിജ്ഝാമതണ്ഹികാ കിര നിച്ചം ദുക്ഖാതുരതായ കാമം സേവിത്വാ ഗബ്ഭം ന ഗണ്ഹന്തി.

രൂപീബ്രഹ്മേസു താവ ഓപപാതികയോനികേസൂതി ഓപപാതികയോനികേഹി രൂപീബ്രഹ്മേ നിദ്ധാരേതി. "സംസേദജോപപാതീസു അവകംസതോ തിംസാ"തി ഏതം വിവരന്തോ ആഹ **"അവകംസതോ പനാ"**തിആദി, തം പനേതം പാളിയാ ന സമേതി. ന ഹി പാളിയം കാമാവചരാനം സംസേദജോപപാതികാനം അഘാനകാനം ഉപപത്തി വുത്താ. **ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൧൦൦൭) ഹി -

"കാമധാതുയാ ഉപപത്തിക്ഖണേ കസ്സചി ഏകാദസായതനാനി പാതുഭവന്തി, കസ്സചി ദസായതനാനി, കസ്സചി അപരാനി ദസായതനാനി, കസ്സചി നവായതനാനി, കസ്സചി സത്തായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി -

വുത്തം, ന വുത്തം "അട്ഠായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി. തഥാ "ദസായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി തിക്ഖത്തും വത്തബ്ബം സിയാ, അഘാനകഉപപത്തിയാ വിജ്ജമാനായ തിക്ഖത്തുഞ്ച "നവായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി, ന ച തം വുത്തം. ഏവം ധാതുപാതുഭാവാദിപഞ്ഹേസു യമകേപി ഘാനജിവ്ഹാകായാനം സഹചാരിതാ വുത്താതി.

ചുതിപടിസന്ധീനം ഖന്ധാദീഹി അഞ്ഞമഞ്ഞം സമാനതാ **അഭേദോ,** അസമാനതാ **ഭേദോ**. നയമുഖമത്തം ദസ്സേത്വാ വുത്തം അവുത്തഞ്ച സബ്ബം സങ്ഗണ്ഹിത്വാ ആഹ **"അയം താവ അരൂപഭൂമീസുയേവ നയോ"**തി. രൂപാരൂപാവചരാനം ഉപചാരസ്സ ബലവതായ തതോ ചവിത്വാ ദുഗ്ഗതിയം ഉപപത്തി നത്ഥീതി **"ഏകച്ചസുഗതിചുതിയാ"**തി ആഹ. **ഏകച്ചദുഗ്ഗതിപടിസന്ധീ**തി ഏത്ഥ **ഏകച്ച**ഗ്ഗഹണസ്സ പയോജനം മഗ്ഗിതബ്ബം. അയം പനേത്ഥാധിപ്പായോ സിയാ - നാനത്തകായനാനത്തസഞ്ഞീസു വുത്താ ഏകച്ചേ വിനിപാതികാ തിഹേതുകാദിപടിസന്ധികാ, തേസം തം പടിസന്ധിം വിനിപാതഭാവേന ദുഗ്ഗതിപടിസന്ധീതി ഗഹേത്വാ സബ്ബസുഗതിചുതിയാവ സാ പടിസന്ധി ഹോതി, ന ഏകച്ചസുഗതിചുതിയാ ഏവാതി തംനിവത്തനത്ഥം ഏകച്ചദുഗ്ഗതിഗ്ഗഹണം കതം. അപായപടിസന്ധി ഏവ ഹി ഏകച്ചസുഗതിചുതിയാ ഹോതി, ന സബ്ബസുഗതിചുതിയാ. അഥ വാ ദുഗ്ഗതിപടിസന്ധി ദുവിധാ ഏകച്ചസുഗതിചുതിയാ അനന്തരാ ദുഗ്ഗതിചുതിയാ ചാതി. തത്ഥ പച്ഛിമം വജ്ജേത്വാ പുരിമം ഏവ ഗണ്ഹിതും ആഹ **"ഏകച്ചദുഗ്ഗതിപടിസന്ധീ"**തി. **അഹേതുകചുതിയാ സഹേതുകപടിസന്ധീ**തി ദുഹേതുകാ തിഹേതുകാ ച യോജേതബ്ബാ. മണ്ഡൂകദേവപുത്താദീനം വിയ ഹി അഹേതുകചുതിയാ തിഹേതുകപടിസന്ധിപി ഹോതീതി.

തസ്സ തസ്സ വിപരീതതോ ച യഥായോഗം യോജേതബ്ബന്തി "ഏകച്ചസുഗതിചുതിയാ ഏകച്ചദുഗ്ഗതിപടിസന്ധീ"തിആദീസു ഭേദവിസേസേസു "ഏകച്ചദുഗ്ഗതിചുതിയാ ഏകച്ചസുഗതിപടിസന്ധീ"തിആദിനാ യം യം യുജ്ജതി, തം തം യോജേതബ്ബന്തി അത്ഥോ. യുജ്ജമാനമത്താപേക്ഖനവസേന നപുംസകനിദ്ദേസോ കതോ, യോജേതബ്ബന്തി വാ ഭാവത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. അമഹഗ്ഗതബഹിദ്ധാരമ്മണായ മഹഗ്ഗതഅജ്ഝത്താരമ്മണാതിആദീസു പന വിപരീതയോജനാ ന കാതബ്ബാ. ന ഹി മഹഗ്ഗതഅജ്ഝത്താരമ്മണായ ചുതിയാ അരൂപഭൂമീസു അമഹഗ്ഗതബഹിദ്ധാരമ്മണാ പടിസന്ധി അത്ഥി. ചതുക്ഖന്ധായ അരൂപചുതിയാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ കാമാവചരപടിസന്ധീതി ഏതസ്സ വിപരിയായോ സയമേവ യോജിതോ. അതീതാരമ്മണചുതിയാ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ പടിസന്ധീതി ഏതസ്സ ച വിപരിയായോ നത്ഥി ഏവാതി. ഭേദവിസേസോ ഏവ ച ഏവം വിത്ഥാരേന ദസ്സിതോ, അഭേദവിസേസോ പന ഏകേകസ്മിം ഭേദേ തത്ഥ

തഥേവ ചുതിപടിസന്ധിയോജനാവസേന യോജേതബ്ബോ "പഞ്ചക്ഖന്ധായ കാമാവചരായ പഞ്ചക്ഖന്ധാ കാമാവചരാ...പേ॰... അവിതക്കഅവിചാരായ അവിതക്കഅവിചാരാ"തി, ചതുക്ഖന്ധായ പന ചതുക്ഖന്ധാ സയമേവ യോജിതാ. ഏതേനേവ നയേന സക്കാ ഞാതുന്തി പഞ്ചക്ഖന്ധാദീസു അഭേദവിസേസോ ന ദസ്സിതോതി. **തതോ ഹേതും വിനാ**തി തത്ഥ ഹേതും വിനാ.

അങ്ഗപച്ചങ്ഗസന്ധീനം ബന്ധനാനി **അങ്ഗപച്ചങ്ഗസന്ധിബന്ധനാനി,** തേസം **ഛേദകാനം. നിരുദ്ധേസു ചക്ഖാദീസൂ**തി അതിമന്ദഭാവൂപഗമനം സന്ധായ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. പഞ്ചദ്വാരികവിഞ്ഞാണാനന്തരമ്പി ഹി പുബ്ബേ ചുതി ദസ്സിതാ. **യമകേ** ച (യമ॰ ൧.ആയതനയമക.൧൨൦) -

> "യസ്സ ചക്ഖായതനം നിരുജ്ഝതി, തസ്സ മനായതനം നിരുജ്ഝതീതി? ആമന്താ. യസ്സ വാ പന മനായതനം നിരുജ്ഝതി, തസ്സ ചക്ഖായതനം നിരുജ്ഝതീതി? സചിത്തകാനം അചക്ഖുകാനം ചവന്താനം തേസം മനായതനം നിരുജ്ഝതി, നോ ച തേസം ചക്ഖായതനം നിരുജ്ഝതി. സചക്ഖുകാനം ചവന്താനം തേസം മനായതനഞ്ച നിരുജ്ഝതി, ചക്ഖായതനഞ്ച നിരുജ്ഝതീ"തി -

ആദിനാ ചക്ഖായതനാദീനം ചുതിചിത്തേന സഹ നിരോധോ വുത്തോതി. ലദ്ധോ അവസേസോ അവിജ്ജാദികോ വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഏതേനാതി **ലദ്ധാവസേസപച്ചയോ,** സങ്ഖാരോ. അവിജ്ജാപടിച്ഛാദിതാദീനവേ തസ്മിം കമ്മാദിവിസയേ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണഭാവേന ഉപ്പത്തിട്ഠാനഭൂതേ തണ്ഹായ അപ്പഹീനത്താ ഏവ പുരിമുപ്പന്നായ ച സന്തതിയാ പരിണതത്താ പടിസന്ധിട്ഠാനാഭിമുഖം വിഞ്ഞാണം നിന്നപോണപബ്ഭാരം ഹുത്വാ പവത്തതീതി ആഹ **"തണ്ഹാ നാമേതീ"**തി. **സഹജാതസങ്ഖാരാ**തി ചുതിആസന്നജവനവിഞ്ഞാണസഹജാതചേതനാ, സബ്ബേപി വാ ഫസ്സാദയോ. തസ്മിം പടിസന്ധിട്ഠാനേ കമ്മാദിവിസയേ വിഞ്ഞാണം **ഖിപന്തി,** ഖിപന്താ വിയ തസ്മിം വിസയേ പടിസന്ധിവസേന വിഞ്ഞാണപതിട്ഠാനസ്സ ഹേതുഭാവേന പവത്തന്തീതി അത്ഥോ.

തന്തി തം വിഞ്ഞാണം, ചുതിപടിസന്ധിതദാസന്നവിഞ്ഞാണാനം സന്തതിവസേന വിഞ്ഞാണന്തി ഉപനീതേകത്തം. **തണ്ഹായ നാമിയമാനം...പേ॰... പവത്തതീ**തി
നമനഖിപനപുരിമനിസ്സയജഹനാപരനിസ്സയസ്സാദനനിസ്സയരഹിതപവത്തനാനി സന്തതിവസേന തസ്സേവേകസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ ഹോന്തി, ന അഞ്ഞസ്സാതി ദസ്സേതി. **സന്തതിവസേനാ**തി ച വദന്തോ "തദേവിദം വിഞ്ഞാണം സന്ധാവതി സംസരതി അനഞ്ഞ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൯൬) ഇദഞ്ച മിച്ഛാഗാഹം പടിക്ഖിപതി. സതി ഹി നാനത്തനയേ സന്തതിവസേന ഏകത്തനയോ ഹോതീതി.
ഓരിമതീരരുക്ഖവിനിബദ്ധരജ്ജു വിയ പുരിമഭവത്തഭാവവിനിബന്ധം കമ്മാദിആരമ്മണം ദട്ഠബ്ബം, പുരിസോ വിയ വിഞ്ഞാണം, തസ്സ മാതികാതിക്കമനിച്ഛാ വിയ തണ്ഹാ, അതിക്കമനപയോഗോ വിയ ഖിപനകസങ്ഖാരാ. യഥാ ച സോ പുരിസോ പരതീരേ പതിട്ഠഹമാനോ പരതീരരുക്ഖവിനിബദ്ധം കിഞ്ചി അസ്സാദയമാനോ അനസ്സാദയമാനോ വാ കേവലം പഥവിയം സബലപയോഗേഹേവ പതിട്ഠാതി, ഏവമിദമ്പി ഭവന്തരത്തഭാവവിനിബദ്ധം ഹദയവത്ഥുനിസ്സയം പഞ്ചവോകാരഭവേ അസ്സാദയമാനം ചതുവോകാരഭവേ അനസ്സാദയമാനം വാ കേവലം

ആരമ്മണസമ്പയുത്തകമ്മേഹേവ പവത്തതി. തത്ഥ **അസ്സാദയമാന**ന്തി പാപുണന്തം, പടിലഭമാനന്തി അത്ഥോ.

ഭവന്തരാദിപടിസന്ധാനതോതി ഭവന്തരസ്സ ആദിസമ്ബന്ധനതോ, ഭവന്തരാദയോ വാ ഭവയോനിഗതിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസന്തരാ, തേസം പടിസന്ധാനതോതി അത്ഥോ. **കമ്മ**ന്തി പടിസന്ധിജനകം കമ്മം. **സങ്ഖാരാ**തി ചുതിആസന്നജവനവിഞ്ഞാണസഹഗതാ ഖിപനകസങ്ഖാരാ.

സദ്ദാദിഹേതുകാതി ഏത്ഥ പടിഘോസോ സദ്ദഹേതുകോ, പദീപോ പദീപന്തരാദിഹേതുകോ, മുദ്ദാ ലഞ്ഛനഹേതുകാ, ഛായാ ആദാസാദിഗതമുഖാദിഹേതുകാ. **അഞ്ഞത്ര അഗന്ത്വാ ഹോന്തീ**തി സദ്ദാദിപച്ചയദേസം അഗന്ത്വാ സദ്ദാദിഹേതുകാ ഹോന്തി തതോ പുബ്ബേ അഭാവാ, ഏവമിദമ്പി പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം ന ഹേതുദേസം ഗന്ത്വാ തംഹേതുകം ഹോതി തതോ പുബ്ബേ അഭാവാ, തസ്മാ ന ഇദം ഹേതുദേസതോ പുരിമഭവതോ ആഗതം പടിഘോസാദയോ വിയ സദ്ദാദിദേസതോ, നാപി തത്ഥ ഹേതുനാ വിനാ ഉപ്പന്നം സദ്ദാദീഹി വിനാ പടിഘോസാദയോ വിയാതി അത്ഥോ. അഥ വാ **അഞ്ഞത്ര അഗന്ത്വാ ഹോന്തീ**തി പുബ്ബേ പച്ചയദേസേ സന്നിഹിതാ ഹുത്വാ തതോ അഞ്ഞത്ര ഗന്ത്വാ തപ്പച്ചയാ ന ഹോന്തി ഉപ്പത്തിതോ പുബ്ബേ അഭാവാ, നാപി സദ്ദാദിപച്ചയാ ന ഹോന്തി, ഏവമിദമ്പീതി വുത്തനയേന യോജേതബ്ബം. **ഏസ നയോ**തി ബീജങ്കുരാദീസു സബ്ബഹേതുഹേതുസമുപ്പന്നേസു യഥാസമ്ഭവം യോജനാ കാതബ്ബാതി ദസ്സേതി. ഇധാപി ഹി ഹേതുഹേതുസമുപ്പന്നവിഞ്ഞാണാനം ഏകന്തമേകത്തേ സതി ന മനുസ്സഗതികോ ദേവഗതിഭൂതോ സിയാ, ഏകന്തനാനത്തേ ന കമ്മവതോ ഫലം സിയാ. തതോ "രത്തസ്സ ബീജം, രത്തസ്സ ഫല"ന്തിആദികസ്സ വിയ "ഭൂതപുബ്ബാഹം, ഭന്തേ, രോഹിതസ്സോ നാമ ഇസീ"തിആദികസ്സ (സം॰ നി॰ ൧.൧൦൭) വോഹാരസ്സ ലോപോ സിയാ, തസ്മാ ഏത്ഥ സന്താനബന്ധേ സതി ഹേതുഹേതുസമുപ്പന്നേസു ന ഏകന്തമേവ ഏകതാ വാ നാനതാ വാ ഉപഗന്തബ്ബാ. ഏത്ഥ ച ഏകന്തഏകതാപടിസേധേന "സയംകതം സുഖം ദുക്ഖ"ന്തി ഇമം ദിട്ഠിം നിവാരേതി, ഏകന്തനാനതാപടിസേധേന "പരംകതം സുഖം ദുക്ഖ"ന്തി, ഹേതുഹേതുസമുപ്പന്നഭാവവചനേന "അധിച്ചസമുപ്പന്ന"ന്തി. **ഏത്ഥാ**തി ഏകസന്താനേ.

ചതുമധുരഅലത്തകരസാദിഭാവനാ അമ്ബമാതുലുങ്ഗാദിബീജാനം **അഭിസങ്ഖാരോ**. ഏത്ഥ ബീജം വിയ കമ്മവാ സത്തോ, അഭിസങ്ഖാരോ വിയ കമ്മം, ബീജസ്സ അങ്കുരാദിപ്പബന്ധോ വിയ സത്തസ്സ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണാദിപ്പബന്ധോ, തത്ഥുപ്പന്നസ്സ മധുരസ്സ രത്തകേസരസ്സ വാ ഫലസ്സ വാ തസ്സേവ ബീജസ്സ, തതോ ഏവ ച അഭിസങ്ഖാരതോ ഭാവോ വിയ കമ്മകാരകസ്സേവ സത്തസ്സ, തംകമ്മതോ ഏവ ച ഫലസ്സ ഭാവോ വേദിതബ്ബോ. ബാലസരീരേ കതം വിജ്ജാപരിയാപുണനം സിപ്പസിക്ഖനം ഓസധപ്പയോഗോ ച ന വുഡ്ഢസരീരം ഗച്ഛന്തി. അഥ ച തംനിമിത്തം വിജ്ജാപാടവം സിപ്പജാനനം അനാമയതാ ച വുഡ്ഢസരീരേ ഹോതി, ന ച തം അഞ്ഞസ്സ ഹോതി തംസന്തതിപരിയാപന്നേ ഏവ വുഡ്ഢസരീരേ ഉപ്പജ്ജനതോ, ന ച യഥാപയുത്തേന വിജ്ജാപരിയാപുണനാദിനാ വിനാ അഞ്ഞതോ ഹോതി തദഭാവേ അഭാവതോ. ഏവമിധാപി സന്താനേ യം ഫലം, ഏതം നാഞ്ഞസ്സ, ന

ച അഞ്ഞതോതി യോജേതബ്ബം. **ന അഞ്ഞതോ**തി ഏതേന ച സങ്ഖാരാഭാവേ ഫലാഭാവമേവ ദസ്സേതി, നാഞ്ഞപച്ചയനിവാരണം കരോതി.

യമ്പി വുത്തം, തഥ വദാമാതി വചനസേസോ. തഥ വാ ഉപഭുഞ്ജകേ അസതി സിദ്ധാ ഭുഞ്ജകസമ്മുതീതി സമ്ബന്ധോ. ഫലതീതി സമ്മുതി **ഫലതിസമ്മുതി**.

ഏവം സന്തേപീതി അസങ്കന്തിപാതുഭാവേ, തഥ ച യഥാവുത്തദോസപരിഹരണേ സതി സിദ്ധേതി അത്ഥോ. **പവത്തിതോ പുബ്ബേ**തി കമ്മായൂഹനക്ഖണതോ പുബ്ബേ. **പച്ഛാ ചാ**തി വിപച്ചനപവത്തിതോ പച്ഛാ ച. അവിപക്കവിപാകാ കതത്താ ചേ പച്ചയാ, വിപക്കവിപാകാനമ്പി കതത്തം സമാനന്തി തേസമ്പി ഫലാവഹതാ സിയാതി ആസങ്കാനിവത്തനത്ഥം ആഹ **"ന ച നിച്ചം ഫലാവഹാ"**തി. **ന വിജ്ജമാനത്താ വാ അവിജ്ജമാനത്താ വാ**തി ഏതേന വിജ്ജമാനത്തം അവിജ്ജമാനത്തഞ്ച നിസ്സായ വുത്തദോസേവ പരിഹരതി.

തസ്സാ പാടിഭോഗകിരിയായ, ഭണ്ഡകീണനകിരിയായ, ഇണഗഹണാദികിരിയായ വാ കരണമത്തം **തംകിരിയാകരണമത്തം**. തദേവ **തദത്ഥനിയ്യാതനേ** പടിഭണ്ഡദാനേ ഇണദാനേ ച പച്ചയോ ഹോതി, അഫലിതനിയ്യാതനാദിഫലന്തി അത്ഥോ.

അവിസേസേനാതി "തിഹേതുകോ തിഹേതുകസ്സാ"തിആദികം ഭേദം അകത്വാവ സാമഞ്ഞതോ, പിണ്ഡവസേനാതി അത്ഥോ. സബ്ബത്ഥ ഉപനിസ്സയപച്ചയോ ബലവകമ്മസ്സ വസേന യോജേതബ്ബോ. "ദുബ്ബലഞ്ഹി ഉപനിസ്സയപച്ചയോ ന ഹോതീ"തി വക്ഖമാനമേവേതം പട്ഠാനവണ്ണനായന്തി. **അവിസേസേനാ**തി സബ്ബപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരം സഹ സങ്ഗണ്ഹാതി. **ദ്വാദസാകുസലചേതനാഭേദോ**തി ഏത്ഥ ഉദ്ധച്ചസഹഗതാ കസ്മാ ഗഹിതാതി വിചാരേതബ്ബമേതം. **ഏകസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ തഥേവ പച്ചയോ പടിസന്ധിയം, നോ പവത്തേ**തി ഏകസ്സേവ പച്ചയഭാവനിയമോ പടിസന്ധിയം, നോ പവത്തേ. പവത്തേ ഹി സത്തന്നമ്പി പച്ചയോതി അധിപ്പായോ. "തഥാ കാമാവചരദേവലോകേപി അനിട്ഠാ രൂപാദയോ നത്ഥീ"തി വുത്തം, ദേവാനം പന പുബ്ബനിമിത്തപാതുഭാവകാലേ മിലാതമാലാദീനം അനിട്ഠതാ കഥം ന സിയാ.

സോ ച ദ്വീസു ഭവേസൂതി ഏത്ഥ ഏകൂനതിംസചേതനാഭേദമ്പി ചിത്തസങ്ഖാരം ചിത്തസങ്ഖാരഭാവേന ഏകത്തം ഉപനേത്വാ **"സോ ചാ"**തി വുത്തം. തദേകദേസോ പന കാമാവചരചിത്തസങ്ഖാരോവ തേരസന്നം നവന്നഞ്ച പച്ചയോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏകദേസപച്ചയഭാവേന ഹി സമുദായോ വുത്തോതി.

യത്ഥ ച വിത്ഥാരപ്പകാസനം കതം, തതോ ഭവതോ പട്ഠായ മുഖമത്തപ്പകാസനം കാതുകാമോ ആഹ **"ആദിതോ പട്ഠായാ"**തി. തേന "ദ്വീസു ഭവേസൂ"തിആദി വുത്തം. **തതിയജ്ഝാനഭൂമിവസേനാ**തി ഏതേന ഏകത്തകായഏകത്തസഞ്ഞീസാമഞ്ഞേന ചതുത്ഥജ്ഝാനഭൂമി ച അസഞ്ഞാരുപ്പവജ്ജാ ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ. **യഥാസമ്ഭവ**ന്തി ഏകവീസതിയാ കാമാവചരരൂപാവചരകുസലവിപാകേസു ചുദ്ദസന്നം പടിസന്ധിയം പവത്തേ ച, സത്തന്നം പവത്തേ ഏവ. അയം യഥാസമ്ഭവോ.

ചതുന്നം വിഞ്ഞാണാനന്തി ഭവാദയോ അപേക്ഖിത്വാ വുത്തം, ചതൂസു അന്തോഗധാനം പന തിണ്ണം വിഞ്ഞാണാനം തീസു വിഞ്ഞാണട്ഠിതീസു ച പച്ചയഭാവോ യോജേതബ്ബോ, അവിഞ്ഞാണകേ സത്താവാസേ സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണേ അവിജ്ജമാനേപി തസ്സ സങ്ഖാരഹേതുകത്തം ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദിമാഹ. ഏതസ്മിഞ്ച മുഖമത്തപ്പകാസനേ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദീനം ദുഗ്ഗതിആദീസു പവത്തിയം കുസലവിപാകാദിവിഞ്ഞാണാനം പച്ചയഭാവോ ഭവേസു വുത്തനയേനേവ വിഞ്ഞായതീതി ന വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

വിഞ്ഞാണപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നാമരൂപപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൨൭. സുത്തന്താഭിധമ്മേസു നാമരൂപദേസനാവിസേസോ **ദേസനാഭേദോ. തയോ ഖന്ധാ**തി ഏതം യദിപി പാളിയം നത്ഥി, അത്ഥതോ പന വുത്തമേവ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

അണ്ഡജാനഞ്ച അഭാവകാനന്തി യോജേതബ്ബം. **സന്തതിസീസാനീ**തി കലാപസന്താനമൂലാനി. യദിപി വികാരരൂപാനി പടിസന്ധിക്ഖണേ ന സന്തി, ലക്ഖണപരിച്ഛേദരൂപാനി പന സന്തീതി താനി അപരിനിപ്ഫന്നാനി പരമത്ഥതോ വിവജ്ജേന്തോ ആഹ **"രൂപരൂപതോ"**തി.

കാമഭവേ പന യസ്മാ സേസഓപപാതികാനന്തി ഏത്ഥ കിഞ്ചാപി കാമഭവേ ''ഓപപാതികാ''തി വുത്താ ന സന്തി, യേന സേസഗ്ഗഹണം സാത്ഥകം ഭവേയ്യ, അണ്ഡജഗബ്ഭസേയ്യകേഹി പന ഓപപാതികസംസേദജാ സേസാ ഹോന്തീതി സേസഗ്ഗഹണം കതന്തി വേദിതബ്ബം. അഥ വാ ബ്രഹ്മകായികാദികേഹി ഓപപാതികേഹി വുത്തേഹി സേസേ സന്ധായ **"സേസഓപപാതികാന"**ന്തി ആഹ. തേ പന അരൂപിനോപി സന്തീതി **"കാമഭവേ"**തി വുത്തം, അപരിപുണ്ണായതനാനം പന നാമരൂപം യഥാസമ്ഭവം രൂപമിസ്സകവിഞ്ഞാണനിദ്ദേസേ വുത്തനയേന സക്കാ ധമ്മഗണനാതോ വിഞ്ഞാതുന്തി ന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

അവകംസതോ ദ്വേ അട്ഠകാനേവ ഉതുചിത്തസമുട്ഠാനാനി ഹോന്തീതി സസദ്ദകാലം സന്ധായ **"ഉക്കംസതോ ദ്വിന്നം നവകാന"**ന്തി വുത്തം. **പുബ്ബേ**തി ഖന്ധവിഭങ്ഗേതി വദന്തി. തത്ഥ ഹി ''ഏകേകചിത്തക്ഖണേ തിക്ഖത്തും ഉപ്പജ്ജമാന''ന്തി വുത്തം. ഇധേവ വാ വുത്തം സന്തതിദ്വയാദികം സത്തകപരിയോസാനം സന്ധായാഹ **"പുബ്ബേ വുത്തം കമ്മസമുട്ഠാനം സത്തതിവിധ"**ന്തി, തം പനുപ്പജ്ജമാനം ഏകേകചിത്തക്ഖണേ തിക്ഖത്തും ഉപ്പജ്ജതീതി ഇമിനാധിപ്പായേന വുത്തം ''ഏകേകചിത്തക്ഖണേ തിക്ഖത്തും ഉപ്പജ്ജമാന''ന്തി. **ചതുദ്ദിസാ വവത്ഥാപിതാ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞസംസട്ഠസീസാ മൂലേന ചതൂസു ദിസാസു വവത്ഥാപിതാ അഞ്ഞമഞ്ഞം ആലിങ്ഗേത്വാ ഠിതാ ഭിന്നവാഹനികാ വിയ.

പഞ്ചവോകാരഭവേ ച പവത്തിയന്തി രൂപാജനകകമ്മജം പഞ്ചവിഞ്ഞാണപ്പവത്തികാലം സഹജാതവിഞ്ഞാണപച്ചയഞ്ച സന്ധായാഹ. തദാ ഹി തതോ നാമമേവ ഹോതീതി, കമ്മവിഞ്ഞാണപച്ചയാ പന സദാപി ഉഭയം

ഹോതീതി സക്കാ വത്തും, പച്ഛാജാതവിഞ്ഞാണപച്ചയാ ച രൂപം ഉപത്ഥദ്ധം ഹോതീതി. **അസഞ്ഞേസൂ**തിആദി കമ്മവിഞ്ഞാണപച്ചയം സന്ധായ വുത്തം, **പഞ്ചവോകാരഭവേ ച പവത്തിയ**ന്തി ഭവങ്ഗാദിജനകകമ്മതോ അഞ്ഞേന രൂപുപ്പത്തികാലം നിരോധസമാപത്തികാലം ഭവങ്ഗാദിഉപ്പത്തികാലതോ അഞ്ഞകാലഞ്ച സന്ധായ വുത്തന്തി യുത്തം. ഭവങ്ഗാദിഉപ്പത്തികാലേ ഹി തംജനകേനേവ കമ്മുനാ ഉപ്പജ്ജമാനം രൂപം, സോ ച വിപാകോ കമ്മവിഞ്ഞാണപച്ചയോ ഹോതീതി സക്കാ വത്തും. സഹജാതവിഞ്ഞാണപച്ചയാനപേക്ഖമ്പി ഹി പവത്തിയം കമ്മേന പവത്തമാനം രൂപം നാമഞ്ച ന കമ്മവിഞ്ഞാണാനപേക്ഖം ഹോതീതി. **സബ്ബത്ഥാ**തി പടിസന്ധിയം പവത്തേ ച. സഹജാതവിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപം, കമ്മവിഞ്ഞാണപച്ചയാ ച നാമരൂപഞ്ച യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബം. **നാമഞ്ച രൂപഞ്ച നാമരൂപഞ്ച നാമരൂപ**ന്തി ഏത്ഥ നാമരൂപ-സദ്ദോ അത്തനോ ഏകദേസേന നാമ-സദ്ദേന നാമ-സദ്ദസ്സ സരൂപോ, രൂപ-സദ്ദേന ച രൂപ-സദ്ദസ്സ, തസ്മാ ''സരൂപാനം ഏകസേസോ''തി നാമരൂപ-സദ്ദസ്സ ഠാനം ഇതരേസഞ്ച നാമരൂപ-സദ്ദാനം അദസ്സനം ദട്ഠബ്ബം.

വിപാകതോ അഞ്ഞം **അവിപാകം**. യതോ ദ്വിധാ മതം, തതോ യുത്തമേവ ഇദന്തി യോജേതബ്ബം. **കുസലാദിചിത്തക്ഖണേ**തി **ആദി**-സദ്ദേന അകുസലകിരിയചിത്തക്ഖണേ വിയ വിപാകചിത്തക്ഖണേപി വിപാകാജനകകമ്മസമുട്ഠാനം സങ്ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം. വിപാകചിത്തക്ഖണേ പന അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണപച്ചയാ പുബ്ബേ വുത്തനയേന ഉഭയഞ്ച ഉപലബ്ഭതീതി താദിസവിപാകചിത്തക്ഖണവജ്ജനത്ഥം **"കുസലാദിചിത്തക്ഖണേ"**തി വുത്തം.

സുത്തന്തികപരിയായേനാതി പട്ഠാനേ രൂപാനം ഉപനിസ്സയപച്ചയസ്സ അവുത്തത്താ വുത്തം, സുത്തന്തേ പന ''യസ്മിം സതി യം ഹോതി, അസതി ച ന ഹോതി, സോ തസ്സ ഉപനിസ്സയോ നിദാനം ഹേതു പഭവോ''തി കത്വാ ''വിഞ്ഞാണൂപനിസം നാമരൂപ''ന്തി രൂപസ്സ ച വിഞ്ഞാണൂപനിസ്സയതാ വുത്താ. വനപത്ഥപരിയായേ ച വനസണ്ഡഗാമനിഗമനഗരജനപദപുഗ്ഗലൂപനിസ്സയോ ഇരിയാപഥവിഹാരോ, തതോ ച ചീവരാദീനം ജീവിതപരിക്ഖാരാനം കസിരേന ച അപ്പകസിരേന ച സമുദാഗമനം വുത്തം, ന ച വനസണ്ഡാദയോ ആരമ്മണൂപനിസ്സയാദിഭാവം ഇരിയാപഥാനം ചീവരാദിസമുദാഗമനസ്സ ച ഭജന്തി, തസ്മാ വിനാ അഭാവോ ഏവ ച സുത്തന്തപരിയായതോ ഉപനിസ്സയഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ. നാമസ്സ അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണം കമ്മാരമ്മണപടിസന്ധിആദികാലേ ആരമ്മണപച്ചയോവ ഹോതീതി വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി രൂപസ്സേവ സുത്തന്തികപരിയായതോ ഏകധാ പച്ചയഭാവോ വുത്തോ. സസംസയസ്സ ഹി രൂപസ്സ തംപച്ചയോ ഹോതീതി വുത്തേ നാമസ്സ ഹോതീതി വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി.

പവത്തസ്സ പാകടത്താ അപാകടം പടിസന്ധിം ഗഹേത്വാ പുച്ഛതി **"കഥം പനേത"**ന്തിആദിനാ. സുത്തതോ നാമം, യുത്തിതോ രൂപം വിഞ്ഞാണപച്ചയാ ഹോതീതി ജാനിതബ്ബം. യുത്തിതോ സാധേത്വാ സുത്തേന തം ദള്ഹം കരോന്തോ **"കമ്മസമുട്ഠാനസ്സപി ഹീ"**തിആദിമാഹ. **ചിത്തസമുട്ഠാനസ്സേവാ**തി ചിത്തസമുട്ഠാനസ്സ വിയ. യസ്മാ നാമരൂപമേവ പവത്തമാനം ദിസ്സതി, തസ്മാ തദേവ വദന്തേന അനുത്തരം ധമ്മചക്കം പവത്തിതം. സുഞ്ഞതാപകാസനഞ്ഹി ധമ്മചക്കപ്പവത്തനന്തി അധിപ്പായോ. നാമരൂപമത്തതാവചനേനേവ വാ

പവത്തിയാ ദുക്ഖസച്ചമത്തതാ വുത്താ, ദുക്ഖസച്ചപ്പകാസനേന ച തസ്സ സമുദയോ, തസ്സ ച നിരോധോ, നിരോധഗാമീ ച മഗ്ഗോ പകാസിതോ ഏവ ഹോതി. അഹേതുകസ്സ ദുക്ഖസ്സ ഹേതുനിരോധാ, അനിരുജ്ഝനകസ്സ ച അഭാവാ, നിരോധസ്സ ച ഉപായേന വിനാ അനധിഗന്തബ്ബത്താതി ചതുസച്ചപ്പകാസനം ധമ്മചക്കപ്പവത്തനം യോജേതബ്ബം.

നാമരൂപപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സളായതനപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൨൯. നിയമതോതി ച ഇദം ചതുന്നം ഭൂതാനം, ഛന്നം വത്ഥൂനം, ജീവിതസ്സ ച യഥാസമ്ഭവം സഹജാതനിസ്സയപുരേജാതഇന്ദ്രിയാദിനാ ഏകന്തേന സളായതനസ്സ പവത്തമാനസ്സ പച്ചയഭാവം സന്ധായ വുത്തം. രൂപായതനാദീനം പന സഹജാതനിസ്സയാനുപാലനഭാവോ നത്ഥീതി അഗ്ഗഹണം വേദിതബ്ബം. ആരമ്മണാരമ്മണപുരേജാതാദിഭാവോ ച തേസം ന സന്തതിപരിയാപന്നാനമേവ, ന ച ചക്ഖാദീനം വിയ ഏകപ്പകാരേനേവാതി അനിയമതോ പച്ചയഭാവോ. **നിയമതോ...പേ॰... ജീവിതിന്ദ്രിയന്തി ഏവന്തി** ഏത്ഥ **ഏവം**-സദ്ദേന വാ രൂപായതനാദീനമ്പി സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. **ഛട്ഠായതനഞ്ച സളായതനഞ്ച സളായതന**ന്തി ഏത്ഥ യദിപി ഛട്ഠായതനസളായതന-സദ്ദാനം സദ്ദതോ സരൂപതാ നത്ഥി, അത്ഥതോ പന സളായതനേകദേസോവ ഛട്ഠായതനന്തി ഏകദേസസരൂപതാ അത്ഥീതി ഏകദേസസരൂപേകസേസോ കതോതി വേദിതബ്ബോ. അത്ഥതോപി ഹി സരൂപാനം ഏകദേസസരൂപേകസേസം ഇച്ഛന്തി ''വങ്കോ ച കുടിലോ ച കുടിലാ''തി, തസ്മാ അത്ഥതോ ഏകദേസസരൂപാനഞ്ച ഏകസേസേന ഭവിതബ്ബന്തി.

അഥ വാ ഛട്ഠായതനഞ്ച മനായതനഞ്ച ഛട്ഠായതനന്തി വാ, മനായതനന്തി വാ, ഛട്ഠായതനഞ്ച ഛട്ഠായതനഞ്ച ഛട്ഠായതനന്തി വാ, മനായതനഞ്ച മനായതനഞ്ച മനായതനന്തി വാ ഏകസേസം കത്വാ ചക്ഖാദീഹി സഹ ''സളായതന''ന്തി വുത്തന്തി തമേവ ഏകസേസം നാമമത്തപച്ചയസ്സ, നാമരൂപപച്ചയസ്സ ച മനായതനസ്സ വസേന കതം അത്ഥതോ ദസ്സേന്തോ ആഹ **''ഛട്ഠായതനഞ്ച സളായതനഞ്ച സളായതനന്തി ഏവം കതേകസേസസ്സാ''**തി. യഥാവുത്തോപി ഹി ഏകസേസോ അത്ഥതോ ഛട്ഠായതനഞ്ച സളായതനഞ്ചാതി ഏവം കതോ നാമ ഹോതീതി. സബ്ബത്ഥ ച ഏകസേസേ കതേ ഏകവചനനിദ്ദേസോ കതേകസേസാനം സളായതനാദിസദ്ദവചനീയതാസാമഞ്ഞവസേന കതോതി ദട്ഠബ്ബോ. **അബ്യാകതവാരേ വക്ഖതീ**തി കിഞ്ചാപി അകുസലവാരേ കുസലവാരേ ച ''നാമപച്ചയാ ഛട്ഠായതന''ന്തി വുത്തം, സുത്തന്തഭാജനീയേ പന വിപാകഛട്ഠായതനമേവ ഗഹിതന്തി അധിപ്പായേന അബ്യാകതവാരമേവ സാധകഭാവേന ഉദാഹടന്തി ദട്ഠബ്ബം. പച്ചയനയേ പന ''ഛട്ഠാ ഹോതി തം അവകംസതോ''തിആദിനാ അവിപാകസ്സപി പച്ചയോ ഉദ്ധടോ, സോ നിരവസേസം വത്തുകാമതായ ഉദ്ധടോതി വേദിതബ്ബോ. **ഇധ സങ്ഗഹിത**ന്തി ഇധ ഏകസേസനയേന സങ്ഗഹിതം, തത്ഥ അബ്യാകതവാരേ ലോകിയവിപാകഭാജനീയേ വിഭത്തന്തി വേദിതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ.

നേയ്യന്തി ഞേയ്യം. **ഉക്കംസാവകംസോ**തി ഏത്ഥ സത്തധാ പച്ചയഭാവതോ ഉക്കംസോ അട്ഠധാ പച്ചയഭാവോ, തതോ പന നവധാ തതോ വാ ദസധാതി

അയം ഉക്കംസോ, അവകംസോ പന ദസധാ പച്ചയഭാവതോ നവധാ പച്ചയഭാവോ, തതോ അട്ഠധാ, തതോ സത്തധാതി ഏവം വേദിതബ്ബോ, ന പന സത്തധാ പച്ചയഭാവതോ ഏവ ദ്വേപി ഉക്കംസാവകംസാ യോജേതബ്ബാ തതോ അവകംസാഭാവതോതി.

ഹദയവത്ഥുനോ സഹായം ഹുത്വാതി ഏതേന അരൂപേ വിയ അസഹായം നാമം ന ഹോതി, ഹദയവത്ഥു ച നാമേന സഹ ഛട്ഠായതനസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി ഏത്തകമേവ ദസ്സേതി, ന പന യഥാ ഹദയവത്ഥു പച്ചയോ ഹോതി, തഥാ നാമമ്പീതി അയമത്ഥോ അധിപ്പേതോ. വത്ഥു ഹി വിപ്പയുത്തപച്ചയോ ഹോതി, ന നാമം, നാമഞ്ച വിപാകഹേതാദിപച്ചയോ ഹോതി, ന വത്ഥൂതി. പവത്തേ അരൂപധമ്മാ കമ്മജരൂപസ്സ ഠിതിപ്പത്തസ്സേവ പച്ചയാ ഹോന്തി, ന ഉപ്പജ്ജമാനസ്സാതി വിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാ ച പച്ഛാജാതവിപ്പയുത്താദയോ ഏവ ചക്ഖാദീനം യോജേതബ്ബാ.

അവസേസമനായതനസ്സാതി ഏത്ഥ ''പഞ്ചക്ഖന്ധഭവേ പനാ''തി ഏതസ്സ അനുവത്തമാനത്താ പഞ്ചവോകാരഭവേ ഏവ പവത്തമാനം പഞ്ചവിഞ്ഞാണേഹി അവസേസമനായതനം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. നാമരൂപസ്സ സഹജാതാദിസാധാരണപച്ചയഭാവോ സമ്പയുത്താദിഅസാധാരണപച്ചയഭാവോ ച യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബോ.

സളായതനപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഫസ്സപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൩൩. ''ഛട്ഠായതനപച്ചയാ ഫസ്സോ''തി അഭിധമ്മഭാജനീയപാളി ആരുപ്പം സന്ധായ വുത്താതി **''ഛട്ഠായതനപച്ചയാ ഫസ്സോതി പാളിഅനുസാരതോ''**തി ആഹ. **അജ്ഝത്ത**ന്തി സസന്തതിപരിയാപന്നമേവ ഗണ്ഹാതി. തഞ്ഹി സസന്തതിപരിയാപന്നകമ്മനിബ്ബത്തം താദിസസ്സ ഫസ്സസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, രൂപാദീനി പന ബഹിദ്ധാ അനുപാദിന്നാനി ച ഫസ്സസ്സ ആരമ്മണം ഹോന്തി, ന താനി ചക്ഖാദീനി വിയ സസന്തതിപരിയാപന്നകമ്മകിലേസനിമിത്തപവത്തിഭാവേന ഫസ്സസ്സ പച്ചയോതി പഠമാചരിയവാദേ ന ഗഹിതാനി, ദുതിയാചരിയവാദേ പന യഥാ തഥാ വാ പച്ചയഭാവേ സതി ന സക്കാ വജ്ജേതുന്തി ഗഹിതാനീതി.

യദി സബ്ബായതനേഹി ഏകോ ഫസ്സോ സമ്ഭവേയ്യ, ''സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സോ''തി ഏകസ്സ വചനം യുജ്ജേയ്യ. അഥാപി ഏകമ്ഹാ ആയതനാ സബ്ബേ ഫസ്സാ സമ്ഭവേയ്യും, തഥാപി സബ്ബായതനേഹി സബ്ബഫസ്സസമ്ഭവതോ ആയതനഭേദേന ഫസ്സഭേദോ നത്ഥീതി തദഭേദവസേന ഏകസ്സ വചനം യുജ്ജേയ്യ, തഥാ പന അസമ്ഭവതോ ന യുത്തന്തി ചോദേതി **''ന സബ്ബായതനേഹീ''**തിആദിനാ. അഞ്ഞസ്സാപി വാ അസമ്ഭവന്തസ്സ വിധാനസ്സ ബോധനത്ഥമേവ **''നാപി ഏകമ്ഹാ ആയതനാ സബ്ബേ ഫസ്സാ''**തി വുത്തം, ''ന സബ്ബായതനേഹി ഏകോ ഫസ്സോ സമ്ഭോതീ''തി ഇദമേവ പന ഏകഫസ്സവചനസ്സ അയുത്തദീപകം കാരണന്തി വേദിതബ്ബം. നിദസ്സനവസേന വാ ഏതം വുത്തം, നാപി ഏകമ്ഹാ ആയതനാ സബ്ബേ ഫസ്സാ സമ്ഭോന്തി, ഏവം ന സബ്ബായതനേഹി ഏകോ ഫസ്സോ സമ്ഭോതി, തസ്മാ ഏകസ്സ വചനം അയുത്തന്തി. പരിഹാരം പന അനേകായതനേഹി ഏകഫസ്സസ്സ സമ്ഭവതോതി

ദസ്സേന്തോ **"തത്രിദം വിസ്സജ്ജന"**ന്തിആദിമാഹ. ഏകോപി അനേകായതനപ്പഭവോ **ഏകോപനേകായതനപ്പഭവോ**. ഛധാപച്ചയത്തേ പഞ്ചവിഭാവയേതി ഏവം സേസേസുപി യോജനാ. **തഥാ ചാ**തി പച്ചുപ്പന്നാനി രൂപാദീനി പച്ചുപ്പന്നഞ്ച ധമ്മായതനപരിയാപന്നം രൂപരൂപം സന്ധായ വുത്തം. **ആരമ്മണപച്ചയമത്തേനാ**തി തം സബ്ബം അപച്ചുപ്പന്നം അഞ്ഞഞ്ച ധമ്മായതനം സന്ധായ വുത്തം.

ഫസ്സപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വേദനാപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൩൮. "സേസാന"ന്തി ഏത്ഥ സമ്പടിച്ഛനസ്സ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദയോ പഞ്ച യദിപി അനന്തരാദീഹിപി പച്ചയാ ഹോന്തി, അനന്തരാദീനം പന ഉപനിസ്സയേ അന്തോഗധത്താ സന്തീരണതദാരമ്മണാനഞ്ച സാധാരണസ്സ തസ്സ വസേന **"ഏകധാ"**തി വുത്തം.

തേഭൂമകവിപാകവേദനാനമ്പി സഹജാതമനോസമ്ഫസ്സസങ്ഖാതോ സോ ഫസ്സോ അട്ഠധാ പച്ചയോ ഹോതീതി യോജേതബ്ബം. പച്ചയം അനുപാദിന്നമ്പി കേചി ഇച്ഛന്തീതി **"യാ പനാ"**തിആദിനാ മനോദ്വാരാവജ്ജനഫസ്സസ്സ പച്ചയഭാവോ വുത്തോ, തഞ്ച മുഖമത്തദസ്സനത്ഥം ദട്ഠബ്ബം. ഏതേന നയേന സബ്ബസ്സ അനന്തരസ്സ അനാനന്തരസ്സ ച ഫസ്സസ്സ തസ്സാ തസ്സാ വിപാകവേദനായ ഉപനിസ്സയതാ യോജേതബ്ബാതി.

വേദനാപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തണ്ഹാപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൩൯. **മമത്തേനാ**തി സമ്പിയായമാനേന, അസ്സാദനതണ്ഹായാതി വുത്തം ഹോതി. തത്ഥ പുത്തോ വിയ വേദനാ ദട്ഠബ്ബാ, ഖീരാദയോ വിയ വേദനായ പച്ചയഭൂതാ രൂപാദയോ, ഖീരാദിദായികാ ധാതി വിയ രൂപാദിഛളാരമ്മണദായകാ ചിത്തകാരാദയോ ഛ. തത്ഥ വേജ്ജോ രസായനോജാവസേന തദുപത്ഥമ്ഭിതജീവിതവസേന ച ധമ്മാരമ്മണസ്സ ദായകോതി ദട്ഠബ്ബോ. ആരമ്മണപച്ചയോ ഉപ്പജ്ജമാനസ്സ ആരമ്മണമത്തമേവ ഹോതി, ന ഉപനിസ്സയോ വിയ ഉപ്പാദകോതി ഉപ്പാദകസ്സ ഉപനിസ്സയസ്സേവ വസേന **"ഏകധാവാ"**തി വുത്തം. ഉപനിസ്സയേന വാ ആരമ്മണൂപനിസ്സയോ സങ്ഗഹിതോ, തേന ച ആരമ്മണഭാവേന തംസഭാവോ അഞ്ഞോപി ആരമ്മണഭാവോ ദീപിതോ ഹോതീതി ഉപനിസ്സയവസേനേവ പച്ചയഭാവോ വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

യസ്മാ വാതിആദിനാ ന കേവലം വിപാകസുഖവേദനാ ഏവ, തിസ്സോപി പന വേദനാ വിപാകാ വിസേസേന തണ്ഹായ ഉപനിസ്സയപച്ചയോ, അവിസേസേന ഇതരാ ചാതി ദസ്സേതി. **ഉപേക്ഖാ പന സന്തത്താ, സുഖമിച്ചേവ ഭാസിതാ**തി തസ്മാ സാപി ഭിയ്യോ ഇച്ഛനവസേന തണ്ഹായ ഉപനിസ്സയോതി അധിപ്പായോ . ഉപേക്ഖാ പന അകുസലവിപാകഭൂതാ അനിട്ഠത്താ ദുക്ഖേ അവരോധേതബ്ബാ, ഇതരാ ഇട്ഠത്താ സുഖേതി സാ ദുക്ഖം വിയ സുഖം വിയ ച ഉപനിസ്സയോ ഹോതീതി സക്കാ വത്തുന്തി. "വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാ"തി

വചനേന സബ്ബസ്സ വേദനാവതോ പച്ചയസ്സ അത്ഥിതായ തണ്ഹുപ്പത്തിപ്പസങ്ഗേ തംനിവാരണത്ഥമാഹ **"വേദനാപച്ചയാ ചാപീ"**തിആദി.

നനു "അനുസയസഹായാ വേദനാ തണ്ഹായ പച്ചയോ ഹോതീ"തി വചനസ്സ അഭാവാ അതിപ്പസങ്ഗനിവത്തനം ന സക്കാ കാതുന്തി? ന, വട്ടകഥായ പവത്തത്താ. വട്ടസ്സ ഹി അനുസയവിരഹേ അഭാവതോ അനുസയസഹിതായേവ പച്ചയോതി അത്ഥതോ വുത്തമേതം ഹോതീതി. അഥ വാ "അവിജ്ജാപച്ചയാ"തി അനുവത്തമാനത്താ അനുസയസഹിതാവ പച്ചയോതി വിഞ്ഞായതി. "വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാ"തി ച ഏത്ഥ വേദനാപച്ചയാ ഏവ തണ്ഹാ, ന വേദനായ വിനാതി അയം നിയമോ വിഞ്ഞായതി, ന വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാ ഹോതി ഏവാതി, തസ്മാ അതിപ്പസങ്ഗോ നത്ഥി ഏവാതി.

വുസീമതോതി വുസിതവതോ, വുസിതബ്രഹ്മചരിയവാസസ്സാതി അത്ഥോ. വുസ്സതീതി വാ "വുസീ"തി മഗ്ഗോ വുച്ചതി, സോ ഏതസ്സ വുത്ഥോ അത്ഥീതി **വുസീമാ**. അഗ്ഗഫലം വാ പരിനിട്ഠിതവാസത്താ "വുസീ"തി വുച്ചതി, തം ഏതസ്സ അത്ഥീതി **വുസീമാ**.

തണ്ഹാപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഉപാദാനപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൩൨. **സസ്സതോ അത്താ**തി ഇദം പുരിമദിട്ഠിം ഉപാദിയമാനം ഉത്തരദിട്ഠിം നിദസ്സേതും വുത്തം. യഥാ ഹി ഏസാ ദിട്ഠി ദള്ഹീകരണവസേന പുരിമം ഉത്തരാ ഉപാദിയതി, ഏവം "നത്ഥി ദിന്ന"ന്തിആദികാപീതി. **അത്ത**ഗ്ഗഹണം പന അത്തവാദുപാദാനന്തി ന ഇദം ദിട്ഠുപാദാനദസ്സനന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ലോകോ ചാ**തി വാ അത്തഗ്ഗഹണവിനിമുത്തം ഗഹണം ദിട്ഠുപാദാനഭൂതം ഇധ പുരിമദിട്ഠിഉത്തരദിട്ഠിവചനേഹി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. "ധമ്മസങ്ഖേപവിത്ഥാരേ പന സങ്ഖേപതോ തണ്ഹാദള്ഹത്തം, സങ്ഖേപതോ ദിട്ഠിമത്തമേവ, വിത്ഥാരതോ പനാ"തി ഏവം ധമ്മസങ്ഖേപവിത്ഥാരതോ സങ്ഖേപം വിത്ഥാരഞ്ച നിദ്ധാരേതീതി. **ധമ്മസങ്ഖേപവിത്ഥാരേ**തി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മം ദട്ഠബ്ബം.

പകതിഅണുആദീനം സസ്സതഗാഹപുബ്ബങ്ഗമോ, സരീരസ്സ ഉച്ഛേദഗ്ഗാഹപുബ്ബങ്ഗമോ ച തേസം സാമിഭൂതോ കോചി സസ്സതോ ഉച്ഛിജ്ജമാനോ വാ അത്താ അത്ഥീതി അത്തഗ്ഗാഹോ കദാചി ഹോതീതി **"യേഭുയ്യേനാ"**തി വുത്തം. യേഭുയ്യേന പഠമം അത്തവാദുപാദാനന്തിആദിനാ വാ സമ്ബന്ധോ.

യദിപി ഭവരാഗജവനവീഥി സബ്ബപഠമം പവത്തതി ഗഹിതപ്പടിസന്ധികസ്സ ഭവനികന്തിയാ പവത്തിതബ്ബത്താ, സോ പന ഭവരാഗോ തണ്ഹാദള്ഹത്തം ന ഹോതീതി മഞ്ഞമാനോ ന കാമുപാദാനസ്സ പഠമുപ്പത്തിമാഹ. തണ്ഹാ കാമുപാദാനന്തി പന വിഭാഗസ്സ അകരണേ സബ്ബാപി തണ്ഹാ കാമുപാദാനന്തി, കരണേപി കാമരാഗതോ അഞ്ഞാപി തണ്ഹാ ദള്ഹഭാവം പത്താ കാമുപാദാനന്തി തസ്സ അരഹത്തമഗ്ഗവജ്ഝതാ വുത്താ.

ഉപ്പത്തിട്ഠാനഭൂതാ ചിത്തുപ്പാദാ **വിസയോ**. പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ആലയോ, തത്ഥ രമതീതി **ആലയരാമാ** , പജാ. തേനേവ സാ ആലയരാമതാ ച സകസന്താനേ പരസന്താനേ ച പാകടാ ഹോതീതി. ഉപനിസ്സയവചനേന ആരമ്മണാനന്തരപകതൂപനിസ്സയാ വുത്താതി അനന്തരപച്ചയാദീനമ്പി സങ്ഗഹോ കതോ ഹോതി.

ഉപാദാനപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഭവപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൩൪. ഫലവോഹാരേന കമ്മഭവോ ഭവോതി വുത്തോതി ഉപപത്തിഭവനിബ്ബചനമേവ ദ്വയസ്സപി സാധാരണം കത്വാ വദന്തോ ആഹ **"ഭവതീതി ഭവോ"**തി. **ഭവം ഗച്ഛതീ**തി നിപ്ഫാദനഫലവസേന അത്തനോ പവത്തികാലേ ഭവാഭിമുഖം ഹുത്വാ പവത്തതീതി അത്ഥോ, നിബ്ബത്തനമേവ വാ എത്ഥ ഗമനം അധിപ്പേതം.

സഞ്ഞാവതം ഭവോ സഞ്ഞാഭവോതി എത്ഥ വന്തു-സദ്ദസ്സ ലോപോ ദട്ഠബ്ബോ, തസ്സ വാ അത്ഥേ അകാരം കത്വാ ''സഞ്ഞഭവോ''തിപി പാഠോ. വോകിരീയതി പസാരീയതി വിത്ഥാരീയതീതി വോകാരോ, വോകിരണം വാ വോകാരോ, സോ എകസ്മിം പവത്തത്താ **എകോ വോകാരോ**തി വുത്തോ, പദേസപസടുപ്പത്തീതി അത്ഥോ.

ചേതനാസമ്പയുത്താ വാ…പേ… സങ്ഗഹിതാതി ആചയഗാമിതായ കമ്മസങ്ഖാതതം ദസ്സേത്വാ കമ്മഭവേ സങ്ഗഹിതഭാവം പരിയായേന വദതി, നിപ്പരിയായേന പന ചേതനാവ കമ്മഭവോ. വുത്തഞ്ഹി ''കമ്മഭവോ തീഹി ഖന്ധേഹി എകേനായതനേന എകായ ധാതുയാ സമ്പയുത്തോ, എകേന ഖന്ധേന എകേനായതനേന എകായ ധാതുയാ കേഹിചി സമ്പയുത്തോ''തി (ധാതു॰ ൨൪൭). ഉപപത്തിഭവോ തീഹിപി തികേഹി വുത്താ ഉപപത്തിക്ഖന്ധാവ. യഥാഹ ''ഉപപത്തിഭവോ കാമഭവോ സഞ്ഞാഭവോ പഞ്ചവോകാരഭവോ പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി എകാദസഹായതനേഹി സത്തരസഹി ധാതൂഹി സങ്ഗഹിതോ''തിആദി (ധാതു॰ ൬൭). യദി ഹി അനുപാദിന്നകാനമ്പി ഗഹണം സിയാ, ''ദ്വാദസഹായതനേഹി അട്ഠാരസഹി ധാതൂഹീ''തി വത്തബ്ബം സിയാതി.

സങ്ഖാരഭവാനം ധമ്മഭേദതോ ന സങ്ഖാരാ എവ പുന വുത്താതി **"സാത്ഥകമേവിദം പുനവചന"**ന്തി എതം ന യുത്തന്തി ചേ? ന, ഭവേകദേസഭാവേന സങ്ഖാരാനം ഭവോതി പുന വുത്തത്താ. പരേന വാ ധമ്മവിസേസം അഗണേത്വാ പുനവചനം ചോദിതന്തി ചോദകാഭിലാസവസേന **"സാത്ഥകമേവിദം പുനവചന"**ന്തി വുത്തം.

കാമഭവാദിനിബ്ബത്തനകസ്സ കമ്മസ്സ കാമഭവാദിഭാവോ ഫലവോഹാരേന അട്ഠകഥായം വുത്തോ. അന്തോഗധേ വിസും അഗണേത്വാ അബ്ഭന്തരഗതേ എവ കത്വാ കാമഭവാദികേ കമ്മുപപത്തിഭവവസേന ദുഗുണേ കത്വാ ആഹ **"ഛ ഭവാ"**തി.

അവിസേസേനാതി ഉപാദാനഭേദം അകത്വാതി അത്ഥോ. ഉപാദാനഭേദാകരണേനേവ ച ദ്വാദസപ്പഭേദസ്സ സങ്ഗഹവസേന സങ്ഗഹതോ

“ഛ ഭവാ”തി വുത്തം.

ഗോസീലേന കുക്കുരസീലേന ച സമത്തേന സമാദിന്നേന ഗുന്നം കുക്കുരാനഞ്ച സഹബ്യതാ വുത്താതി സീലബ്ബതുപാദാനവതോ ഝാനഭാവനാ ന ഇജ്ഝതീതി മഞ്ഞമാനാ തേന **രൂപാരൂപഭവാ ന ഹോന്തീതി കേചി വദന്തി,** വക്ഖമാനേന പന പകാരേന പച്ചയഭാവതോ **“തം ന ഗഹേതബ്ബ”**ന്തി ആഹ. അസുദ്ധിമഗ്ഗേ ച സുദ്ധിമഗ്ഗപരാമസനം സീലബ്ബതുപാദാനന്തി സുദ്ധിമഗ്ഗപരാമസനേന രൂപാരൂപാവചരജ്ഝാനാനം നിബ്ബത്തനം ന യുജ്ജതീതി. പുരാണഭാരതസീതാഹരണപസുബന്ധവിധിആദിസവനം **അസദ്ധമ്മസവനം. ആദി**-സദ്ദേന അസപ്പുരിസൂപനിസ്സയം പുബ്ബേ ച അകതപുഞ്ഞതം അത്തമിച്ഛാപണിധിതഞ്ച സങ്ഗണ്ഹാതി. **തദന്തോഗധാ ഏവാ**തി തസ്മിം ദുച്ചരിതനിബ്ബത്തേ സുചരിതനിബ്ബത്തേ ച കാമഭവേ അന്തോഗധാ ഏവാതി അത്ഥോ.

അന്തോഗധാതി ച സഞ്ഞാഭവപഞ്ചവോകാരഭവാനം ഏകദേസേന അന്തോഗധത്താ വുത്തം. ന ഹി തേ നിരവസേസാ കാമഭവേ അന്തോഗധാതി. **സപ്പഭേദസ്സാ**തി സുഗതിദുഗ്ഗതിമനുസ്സാദിപ്പഭേദവതോ. കമേന ച അവത്വാ സീലബ്ബതുപാദാനസ്സ അന്തേ ഭവപച്ചയഭാവവചനം അത്തവാദുപാദാനം വിയ അഭിണ്ഹം അസമുദാചരണതോ അത്തവാദുപാദാനനിമിത്തത്താ ച.

ഹേതുപച്ചയപ്പഭേദേഹീതി ഏത്ഥ മഗ്ഗപച്ചയോ ച വത്തബ്ബോ. ദിട്ഠുപാദാനാദീനി ഹി മഗ്ഗപച്ചയാ ഹോന്തീതി.

ഭവപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ജാതിജരാമരണാദിപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൩൫. ഉപപത്തിഭവുപ്പത്തിയേവ ജാതീതി ആഹ **“ന ഉപപത്തിഭവോ”**തി. ജായമാനസ്സ പന ജാതി ജാതീതി ഉപപത്തിഭവോപി അസതി അഭാവാ ജാതിയാ പച്ചയോതി സക്കാ വത്തും. ജായമാനരൂപപദട്ഠാനതാപി ഹി രൂപജാതിയാ വുത്താ “ഉപചിതരൂപപദട്ഠാനോ (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൬൪൧) ഉപചയോ, അനുപ്പബന്ധരൂപപദട്ഠാനാ സന്തതീ”തി.

ഖന്ധാനം ജാതാനം ഉഞ്ഞാതതാനുഞ്ഞാതതാച **ഹീനപണീതതാ. ആദി**-സദ്ദേന സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാദിവിസേസം സങ്ഗണ്ഹാതി. അജ്ഝത്തസന്താനഗതതോ അഞ്ഞസ്സ വിസേസകാരകസ്സ കാരണസ്സ അഭാവാ **“അജ്ഝത്തസന്താനേ”**തി ആഹ.

തേന തേനാതി ഞാതിബ്യസനാദിനാ ജരാമരണതോ അഞ്ഞേന ദുക്ഖധമ്മേന. **ഉപനിസ്സയകോടിയാ**തി ഉപനിസ്സയംസേന, ഉപനിസ്സയലേസേനാതി അത്ഥോ. യോ ഹി പട്ഠാനേ അനാഗതോ സതി ഭാവാ അസതി ച അഭാവാ സുത്തന്തികപരിയായേന ഉപനിസ്സയോ, സോ “ഉപനിസ്സയകോടീ”തി വുച്ചതി.

ജാതിജരാമരണാദിപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഭവചക്കകഥാവണ്ണനാ

വര്വ. **സമിത**ന്തി സങ്ഗതം, അബ്ബോച്ഛിന്നന്തി അത്ഥോ. **കാമയാനസ്സാ**തി കാമയമാനസ്സ, കാമോ യാനം ഏതസ്സാതി വാ കാമയാനോ, തസ്സ **കാമയാനസ്സ. രുപ്പതീ**തി സോകേന രുപ്പതി.

പരിയുട്ഠാനതായ തിട്ഠനസീലോ **പരിയുട്ഠാനട്ഠായീ.** "പരിയുട്ഠട്ഠായിനോ"തി വാ പാഠോ, തത്ഥ പരിയുട്ഠാതീതി പരിയുട്ഠം, ദിട്ഠിപരിയുട്ഠം, തേന തിട്ഠതീതി **പരിയുട്ഠട്ഠായീ**തി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **പഞ്ച പുബ്ബനിമിത്താനീ**തി "മാലാ മിലായന്തി, വത്ഥാനി കിലിസ്സന്തി, കച്ഛേഹി സേദാ മുച്ചന്തി, കായേ വേവണ്ണിയം ഓക്കമതി, ദേവോ ദേവാസനേ നാഭിരമതീ"തി (ഇതിവു॰ വ്വ്വ) വുത്താനി പഞ്ച മരണപുബ്ബനിമിത്താനീതി അത്ഥോ. താനി ഹി ദിസ്വാ കമ്മനിബ്ബത്തക്ഖന്ധസങ്ഖാതേ ഉപപത്തിഭവേ ഭവചരന്ദബലേന ദേവാനം ബലവസോകോ ഉപ്പജ്ജതീതി. **ബാലോ**തി അവിദ്വാ. തേന അവിജ്ജായ കാരണഭാവം ദസ്സേതി. **തിവിധ**ന്തി തസ്സാരുപ്പകഥാസവനകമ്മകാരണാദസ്സനമരണകാലകമ്മോപട്ഠാനനിദാനം സോകാദിദുക്ഖം. **ആസവേ സാധേന്തീ**തി ആസവേ ഗമേന്തി ബോധേന്തീതി അത്ഥോ.

ഏവം സതീതി അവിദിതാദിതായ അനാദിഭാവേ സതി. **ആദിമത്തകഥന**ന്തിആദി ഏതസ്സ അത്ഥീതി ആദിമം, ഭവചക്കം. തസ്സ ഭാവോ ആദിമത്തം, തസ്സ കഥനം ആദിമത്തകഥനം. വിസേസനിവത്തിഅത്ഥോ വാ **മത്ത**-സദ്ദോ, സതി അനാദിഭാവേ അവിജ്ജാ ആദിമ്ഹി മജ്ഝേ പരിയോസാനേ ച സബ്ബത്ഥ സിയാതി ആദിമത്തായ അവിജ്ജായ കഥനം വിരുജ്ഝതീതി അത്ഥോ. **അവിജ്ജാഗ്ഗഹണേനാ**തി അവിജ്ജായ ഉപ്പാദനേന കഥനേന, അപ്പഹാനേന വാ, അത്തനോ സന്താനേ സന്നിഹിതഭാവകരണേനാതി അത്ഥോ. **കമ്മാദീനീ**തി കമ്മവിപാകവട്ടാനി. വട്ടകാരണഭാവേന പധാനത്താ "പധാനധമ്മോ"തി അവിജ്ജാ കഥിതാ. വദതീതി **വദോ**. വേദേതി, വേദിയതീതി വാ **വേദേയ്യോ,** സുഖാദിം അനുഭവതി, സബ്ബവിസയേ വാ ജാനാതി, "സുഖിതോ"തിആദിനാ അത്തനാ പരേഹി ച ജാനാതി ഞായതി ചാതി അത്ഥോ. **ബ്രഹ്മാദിനാ വാ അത്തനാ വാ**തി **വാ**-സദ്ദോ ച-സദ്ദത്ഥോ. തേനാഹ **"കാരകവേദകരഹിത"**ന്തി ച-സദ്ദത്ഥസമാസം.

ദ്വാദസവിധസുഞ്ഞതാസുഞ്ഞന്തി അവിജ്ജാദീനം ദ്വാദസവിധാനം സുഞ്ഞതായ സുഞ്ഞം, ചതുബ്ബിധമ്പി വാ സുഞ്ഞതം ഏകം കത്വാ ദ്വാദസങ്ഗതായ ദ്വാദസവിധാതി തായ ദ്വാദസവിധായ സുഞ്ഞതായ സുഞ്ഞന്തി അത്ഥോ.

പുബ്ബന്താഹരണതോതി പുബ്ബന്തതോ പച്ചുപ്പന്നവിപാകസ്സ ആഹരണതോ പരിച്ഛിന്നവേദനാവസാനം ഏതം ഭവചക്കന്തി അത്ഥോ. ഭവചക്കേകദേസോപി ഹി ഭവചക്കന്തി വുച്ചതി. വേദനാ വാ തണ്ഹാസഹായായ അവിജ്ജായ പച്ചയോ ഹോതീതി വേദനാതോ അവിജ്ജാ, തതോ സങ്ഖാരാതി സമ്ബജ്ഝനതോ വേദനാവസാനം ഭവചക്കന്തി യുത്തമേതം, ഏവം തണ്ഹാമൂലകേ ച യോജേതബ്ബം. ഭിന്നമ്പി ഹി അഞ്ഞമഞ്ഞം അനുപ്പവേസോ ഹോതീതി. അവിജ്ജാ ധമ്മസഭാവം പടിച്ഛാദേത്വാ വിപരീതാഭിനിവേസം കരോന്തീ ദിട്ഠിചരിതേ സംസാരേ നയതി, തേസം വാ സംസാരം സങ്ഖാരാദിപവത്തിം നയതി പവത്തേതീതി **"സംസാരനായികാ"**തി വുത്താ. **ഫലുപ്പത്തിയാ**തി കത്തുനിദ്ദേസോ. വിഞ്ഞാണാദിപച്ചുപ്പന്നഫലുപ്പത്തി ഹി ഇധ ദിട്ഠാ, അദിട്ഠാനഞ്ച പുരിമഭവേ അത്തനോ ഹേതൂനം അവിജ്ജാസങ്ഖാരാനം

ഫലം അജനേത്വാ അനുപച്ഛിജ്ജനം പകാസേതി. അഥ വാ പുരിമഭവചക്കം ദുതിയേന സമ്ബന്ധം വുത്തന്തി വേദനാസങ്ഖാതസ്സ ഫലസ്സ ഉപ്പത്തിയാ തണ്ഹാദീനം ഹേതൂനം അനുപച്ഛേദം പകാസേതി, തസ്മാ ഫലുപ്പത്തിയാ കാരണഭൂതായ പഠമസ്സ ഭവചക്കസ്സ ഹേതൂനം അനുപച്ഛേദപ്പകാസനതോതി അത്ഥോ. സങ്ഖാരാദീനമേവ വാ ഫലാനം ഉപ്പത്തിയാ അവിജ്ജാദീനം ഹേതൂനം ഫലം അജനേത്വാ അനുപച്ഛേദമേവ, വിഞ്ഞാണാദിഹേതൂനം വാ സങ്ഖാരാദീനം അനുബന്ധനമേവ പകാസേതി പഠമം ഭവചക്കം, ന ദുതിയം വിയ പരിയോസാനമ്പീതി **"ഫലുപ്പത്തിയാ ഹേതൂനം അനുപച്ഛേദപ്പകാസനതോ"**തി വുത്തം. "വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപ"ന്തി ഏത്ഥ അപരിപുണ്ണായതനകലലരൂപം വത്വാ തതോ ഉദ്ധം "നാമരൂപപച്ചയാ സളായതന"ന്തി സളായതനപ്പവത്തി വുത്താതി ആഹ **"അനുപുബ്ബപവത്തിദീപനതോ"**തി. "ഭവപച്ചയാ ജാതീ"തി ഏത്ഥ ന ആയതനാനം കമേന ഉപ്പത്തി വുത്താതി ആഹ **"സഹുപ്പത്തിദീപനതോ"**തി.

ഹേതുആദിപുബ്ബകാ തയോ സന്ധീ ഏതസ്സാതി **ഹേതുഫലഹേതുപുബ്ബകതിസന്ധി,** ഭവചക്കം. ഹേതുഫലഹേതുഫലവസേന ചതുപ്പഭേദോ അങ്ഗാനം സങ്ഗഹോ ഏതസ്സാതി **ചതുഭേദസങ്ഗഹം**. സരൂപതോ അവുത്താപി തസ്മിം തസ്മിം സങ്ഗഹേ ആകിരീയന്തി അവിജ്ജാസങ്ഖാരാദിഗ്ഗഹണേഹി പകാസീയന്തീതി **ആകാരാ,** അതീതഹേതുആദീനം വാ പകാരാ **ആകാരാ**. കിലേസകമ്മവിപാകാ വിപാകകിലേസകമ്മേഹി സമ്ബന്ധാ ഹുത്വാ പുനപ്പുനം പരിവത്തന്തീതി തേസു വട്ടനാമം ആരോപേത്വാ **"തിവട്ട"**ന്തി വുത്തം, വട്ടേകദേസത്താ വാ "വട്ടാനീ"തി വുത്താനി.

സന്ധീനം ആദിപരിയോസാനവവത്ഥിതാതി സന്ധീനം പുബ്ബാപരവവത്ഥിതാതി അത്ഥോ.

"യാ കാചി വാ പന ചേതനാ ഭവോ, ചേതനാസമ്പയുത്താ ആയൂഹനസങ്ഖാരാ"തി ഇദം ഇമിസ്സാ ധമ്മട്ഠിതിഞാണഭാജനീയേ വുത്തായ **പടിസമ്ഭിദാപാളിയാ** (പടി॰ മ॰ ൧.൪൭) വസേന വുത്തം. ഏത്ഥ ഹി "ചേതനാ ഭവോ"തി ആഗതാതി. ഭവനിദ്ദേസേ പന **"സാത്ഥതോ"**തി ഏത്ഥ "ചേതനാവ സങ്ഖാരാ, ഭവോ പന ചേതനാസമ്പയുത്താപീ"തി വിഭങ്ഗപാളിയാ വസേന ദസ്സിതം. "തത്ഥ കതമോ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ? കുസലാ ചേതനാ കാമാവചരാ"തിആദിനാ ഹി സങ്ഖാരാനം ചേതനാഭാവോ **വിഭങ്ഗപാളിയം** (വിഭ॰ ൨൨൬) വുത്തോതി. തത്ഥ **പടിസമ്ഭിദാപാളിയം** "ചേതനാസമ്പയുത്താ വിപാകധമ്മത്താ സവിപാകേന ആയൂഹനസങ്ഖാതേന സങ്ഖതാഭിസങ്ഖരണകിച്ചേന സങ്ഖാരാ"തി വുത്താ. **വിഭങ്ഗപാളിയം** (വിഭ॰ ൨൩൪) "സബ്ബമ്പി ഭവഗാമികമ്മം കമ്മഭവോ"തി ഭവസ്സ പച്ചയഭാവേന ഭവഗാമിഭാവതോ കമ്മസംസട്ഠസഹായതായ കമ്മഭാവതോ ച ഉപപത്തിഭവം ഭാവേന്തീതി ഭവോതി വുത്താ, ഉപപത്തിഭവഭാവനകിച്ചം പന ചേതനായ സാതിസയന്തി **പടിസമ്ഭിദാപാളിയം** ചേതനാ "ഭവോ"തി വുത്താ, ഭവാഭിസങ്ഖരണകിച്ചം ചേതനായ സാതിസയന്തി **വിഭങ്ഗപാളിയം** "കുസലാ ചേതനാ"തിആദിനാ ചേതനാ "സങ്ഖാരാ"തി വുത്താ, തസ്മാ തേന തേന പരിയായേന ഉഭയം ഉഭയത്ഥ വത്തും യുത്തന്തി നത്ഥേത്ഥ വിരോധോ . **ഗഹണ**ന്തി കാമുപാദാനം കിച്ചേനാഹ. **പരാമസന**ന്തി ഇതരാനി.

ആയൂഹനാവസാനേതി തീസുപി അത്ഥവികപ്പേസു വുത്തസ്സ ആയൂഹനസ്സ അവസാനേ.

ദ്വീസു അത്ഥവികപ്പേസു വുത്തേ ആയൂഹനസങ്ഖാരേ **"തസ്സ പുബ്ബഭാഗാ"**തി ആഹ, തതിയേ വുത്തേ **"തംസമ്പയുത്താ"**തി. ദഹരസ്സ ചിത്തപ്പവത്തി ഭവങ്ഗബഹുലാ യേഭുയ്യേന ഭവന്തരജനകകമ്മായൂഹനസമത്ഥാ ന ഹോതീതി **"ഇധ പരിപക്കത്താ ആയതനാന"**ന്തി വുത്തം. **കമ്മകരണകാലേ സമ്മോഹോ**തി ഏതേന കമ്മസ്സ പച്ചയഭൂതം സമ്മോഹം ദസ്സേതി, ന കമ്മസമ്പയുത്തമേവ.

കമ്മാനേവ വിപാകം സമ്ഭരന്തി വഡ്ഢേന്തീതി **കമ്മസമ്ഭാരാ,** കമ്മം വാ സങ്ഖാരഭവാ, തദുപകാരകാനി അവിജ്ജാതണ്ഹുപാദാനാനി **കമ്മസമ്ഭാരാ,** പടിസന്ധിദായകോ വാ ഭവോ കമ്മം, തദുപകാരകാ യഥാവുത്തആയൂഹനസങ്ഖാരാ അവിജ്ജാദയോ ച **കമ്മസമ്ഭാരാ**തി കമ്മഞ്ച കമ്മസമ്ഭാരാ ച കമ്മസമ്ഭാരാതി ഏകസേസം കത്വാ **"കമ്മസമ്ഭാരാ"**തി ആഹ. **ദസ ധമ്മാ കമ്മ**ന്തി അവിജ്ജാദയോപി കമ്മസഹായതായ കമ്മസരിക്ഖകാ തദുപകാരകാ ചാതി "കമ്മ"ന്തി വുത്താ.

സങ്ഖിപ്പന്തി ഏത്ഥ അവിജ്ജാദയോ വിഞ്ഞാണാദയോ ചാതി സങ്ഖേപോ, കമ്മം വിപാകോ ച. കമ്മം വിപാകോതി ഏവം സങ്ഖിപീയതീതി വാ സങ്ഖേപോ, അവിജ്ജാദയോ വിഞ്ഞാണാദയോ ച. സങ്ഖേപഭാവസാമഞ്ഞേന പന ഏകവചനം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം. സങ്ഖേപസദ്ദോ വാ ഭാഗാധിവചനന്തി കമ്മഭാഗോ **കമ്മസങ്ഖേപോ**.

ഏവം സമുപ്പന്നന്തി കമ്മതോ വിപാകോ. തഥാപി അവിജ്ജാതോ സങ്ഖാരാതി ഏവം സമുപ്പന്നം, തിസന്ധിആദിവസേന വാ സമുപ്പന്നം ഇദം ഭവചക്കന്തി അത്ഥോ. **ഇത്തര**ന്തി ഗമനധമ്മം, വിനസ്സധമ്മന്തി അത്ഥോ. തേന ഉപ്പാദവയവന്തതാദീപകേന **അനിച്ച**-സദ്ദേന വികാരാപത്തിദീപകേന **ചല**-സദ്ദേന ച അദീപിതം കാലന്തരട്ഠായിതാപടിക്ഖേപം ദീപേതി, **അധുവ**ന്തി ഏതേന ഥിരഭാവപടിക്ഖേപം നിസ്സാരതം. ഹേതൂ ഏവ സമ്ഭാരാ **ഹേതുസമ്ഭാരാ**. "ഠാനസോ ഹേതുസോ"തി ഏത്ഥ ഏവം വുത്തം വാ ഠാനം, അഞ്ഞമ്പി തസ്സ തസ്സ സാധാരണം കാരണം **സമ്ഭാരോ,** അസാധാരണം **ഹേതു**. **ഏവ**ന്തി ഏവം ഹേതുതോ ധമ്മമത്തസമ്ഭവേ ഹേതുനിരോധാ ച വട്ടുപച്ഛേദേ ധമ്മേ ച തംനിരോധായ ദേസിതേ സതീതി അത്ഥോ. ബ്രഹ്മചരിയം ഇധ **ബ്രഹ്മചരിയിധ. സത്തേ ചാ**തി ഏത്ഥ **ച**-സദ്ദോ ഏവം ബ്രഹ്മചരിയഞ്ച വിജ്ജതി, സസ്സതുച്ഛേദാ ച ന ഹോന്തീതി സമുച്ചയത്ഥോ. ഏവഞ്ഹി ഹേതുആയത്തേ ധമ്മമത്തസമ്ഭവേ സത്തോ നുപലബ്ഭതി, തസ്മിഞ്ച ഉപലബ്ഭന്തേ സസ്സതോ ഉച്ഛേദോ വാ സിയാ, നുപലബ്ഭന്തേ തസ്മിം നേവുച്ഛേദോ ന സസ്സതന്തി വുത്തം ഹോതി.

സച്ചപ്പഭവതോതി സച്ചതോ, സച്ചാനം വാ പഭവതോ. **കുസലാകുസലം കമ്മ**ന്തി വട്ടകഥായ വത്തമാനത്താ സാസവന്തി വിഞ്ഞായതി. **അവിസേസേനാ**തി ചേതനാ ചേതനാസമ്പയുത്തകാതി വിസേസം അകത്വാ സബ്ബമ്പി തം കുസലാകുസലം കമ്മം "സമുദയസച്ച"ന്തി വുത്തന്തി അത്ഥോ. "തണ്ഹാ ച...പേ॰... അവസേസാ ച സാസവാ കുസലാ ധമ്മാ"തി ഹി ചേതനാചേതനാസമ്പയുത്തവിസേസം അകത്വാ വുത്തന്തി, അരിയസച്ചവിസേസം വാ അകത്വാ സമുദയസച്ചന്തി വുത്തന്തി അത്ഥോ.

വത്ഥൂസൂതി ആരമ്മണേസു, ചക്ഖാദീസു വാ പടിച്ഛാദേതബ്ബേസു വത്ഥൂസു. **സോകാദീനം അധിട്ഠാനത്താ**തി തേസം കാരണത്താ, തേഹി സിദ്ധായ അവിജ്ജായ സഹിതേഹി സങ്ഖാരേഹി പച്ചയോ ച ഹോതി ഭവന്തരപാതുഭാവായാതി അധിപ്പായോ. ചുതിചിത്തം വാ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ അനന്തരപച്ചയോ ഹോതീതി **"പച്ചയോ ച ഹോതി ഭവന്തരപാതുഭാവായാ"**തി വുത്തം . തം പന ചുതിചിത്തം അവിജ്ജാസങ്ഖാരരഹിതം ഭവന്തരസ്സ പച്ചയോ ന ഹോതീതി തസ്സ സഹായദസ്സനത്ഥമാഹ **"സോകാദീനം അധിട്ഠാനത്താ"**തി. **ദ്വിധാ**തി അത്തനോയേവ സരസേന ധമ്മന്തരപച്ചയഭാവേന ചാതി ദ്വിധാ.

അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാതി ഏതേന സങ്ഖാരാനം പച്ചയുപ്പന്നതാദസ്സനേന "കോ നു ഖോ അഭിസങ്ഖരോതീതി ഏസ നോ കല്ലോ പഞ്ഹോ"തി ദസ്സേതി. തേനേതം കാരകദസ്സനനിവാരണന്തി. **ഏവമാദിദസ്സനനിവാരണ**ന്തി ഏതേന "സോചതി പരിദേവതി ദുക്ഖിതോ"തിആദിദസ്സനനിവാരണമാഹ. സോകാദയോപി ഹി പച്ചയായത്താ അവസവത്തിനോതി "ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണം സോക...പേ॰... സമ്ഭവന്തീ"തി ഏതേന വുത്തന്തി.

ഗണ്ഡഭേദപീളകാ വിയാതി ഗണ്ഡഭേദനത്ഥം പച്ചമാനേ ഗണ്ഡേ തസ്സാപി ഉപരി ജായമാനഖുദ്ദകപീളകാ വിയ, ഗണ്ഡസ്സ വാ അനേകധാഭേദേ പീളകാ വിയ. **ഗണ്ഡവികാരാ** സൂനതാസരാഗപുബ്ബഗഹണാദയോ.

പടലാഭിഭൂതചക്ഖുകോ രൂപാനി ന പസ്സതി, കിഞ്ചിപി പസ്സന്തോ ച വിപരീതം പസ്സതി, ഏവം അവിജ്ജാഭിഭൂതോ ദുക്ഖാദീനി ന പടിപജ്ജതി ന പസ്സതി, മിച്ഛാ വാ പടിപജ്ജതീതി **പടലം വിയ അവിജ്ജാ** , കിമിനാ വിയ അത്തനാ കതത്താ വട്ടസ്സ അത്തനോയേവ പരിബ്ഭമനകാരണത്താ ച **കോസപ്പദേസാ വിയ സങ്ഖാരാ,** സങ്ഖാരപരിഗ്ഗഹം വിനാ പതിട്ഠം അലഭമാനം **വിഞ്ഞാണം** പരിണായകപരിഗ്ഗഹം വിനാ പതിട്ഠം അലഭമാനോ **രാജകുമാരോ വിയാ**തി പരിഗ്ഗഹേന വിനാ പതിട്ഠാലാഭോ ഏത്ഥ സാമഞ്ഞം. **ഉപപത്തിനിമിത്ത**ന്തി കമ്മാദിആരമ്മണമാഹ. **പരികപ്പനതോ**തി ആരമ്മണകരണതോ, സമ്പയുത്തേന വാ വിതക്കേന വിതക്കനതോ. ദേവമനുസ്സമിഗവിഹങ്ഗാദിവിവിധപ്പകാരതായ **മായാ വിയ നാമരൂപം,** പതിട്ഠാവിസേസേന വുഡ്ഢിവിസേസാപത്തിതോ **വനപ്പഗുമ്ബോ വിയ സളായതനം**. ആയതനാനം വിസയിവിസയഭൂതാനം അഞ്ഞമഞ്ഞാഭിമുഖഭാവതോ **ആയതനഘട്ടനതോ**. ഏത്ഥ ച സങ്ഖാരാദീനം കോസപ്പദേസപരിണായകാദീഹി ദ്വീഹി ദ്വീഹി സദിസതായ ദ്വേ ദ്വേ ഉപമാ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബാ.

ഗമ്ഭീരോ ഏവ ഹുത്വാ ഓഭാസതി പകാസതി ദിസ്സതീതി **ഗമ്ഭീരാവഭാസോ. ജാതിപച്ചയസമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ**തി ജാതിപച്ചയാ സമ്ഭൂതം ഹുത്വാ സഹിതസ്സ അത്തനോ പച്ചയാനുരൂപസ്സ ഉദ്ധം ഉദ്ധം ആഗതഭാവോ, അനുപ്പബന്ധോതി അത്ഥോ. അഥ വാ സമ്ഭൂതട്ഠോ ച സമുദാഗതട്ഠോ ച **സമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ**. "ന ജാതിതോ ജരാമരണം ന ഹോതി, ന ച ജാതിം വിനാ അഞ്ഞതോ ഹോതീ"തി ഹി ജാതിപച്ചയസമ്ഭൂതട്ഠോ വുത്തോ. **ഇത്ഥഞ്ച ജാതിതോ സമുദാഗച്ഛതീ**തി പച്ചയസമുദാഗതട്ഠോ, യാ യാ ജാതി യഥാ യഥാ പച്ചയോ ഹോതി, തദനുരൂപപാതുഭാവോതി അത്ഥോ.

അനുലോമപടിലോമതോതി ഇധ പന പച്ചയുപ്പാദാ പച്ചയുപ്പന്നുപ്പാദസങ്ഖാതം അനുലോമം, നിരോധാ നിരോധസങ്ഖാതം പടിലോമഞ്ചാഹ. ആദിതോ പന അന്തഗമനം അനുലോമം, അന്തതോ ച ആദിഗമനം പടിലോമമാഹാതി. "ഇമേ ചത്താരോ ആഹാരാ കിംനിദാനാ"തിആദികായ (സം॰ നി॰ ൨.൧൧) വേമജ്ഝതോ പട്ഠായ പടിലോമദേസനായ, "ചക്ഖും പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ, ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ"തിആദികായ (സം॰ നി॰ ൨.൪൩-൪൪; ൨.൪.൬൦) അനുലോമദേസനായ ച **ദ്വിസന്ധിതിസങ്ഖേപം,** "സംയോജനീയേസു, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മേസു അസ്സാദാനുപസ്സിനോ വിഹരതോ തണ്ഹാ പവഡ്ഢതി, തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാന"ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൨.൫൩-൫൪) **ഏകസന്ധിദ്വിസങ്ഖേപം**.

അവിജ്ജാദീനം സഭാവോ പടിവിജ്ഝീയതീതി **പടിവേധോ**. വുത്തഞ്ഹി "തേസം തേസം വാ തത്ഥ തത്ഥ വുത്തധമ്മാനം പടിവിജ്ഝിതബ്ബോ സലക്ഖണസങ്ഖാതോ അവിപരീതസഭാവോ പടിവേധോ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ). അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരേകദേസോ **സരാഗോ,** അഞ്ഞോ **വിരാഗോ,** രാഗസ്സ വാ അപടിപക്ഖഭാവതോ രാഗപ്പവഡ്ഢകോ സബ്ബോപി അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ **സരാഗോ,** ഇതരോ പടിപക്ഖഭാവതോ **വിരാഗോ**. "ദീഘരത്തഞ്ഹേതം, ഭിക്ഖവേ, അസ്സുതവതോ പുഥുജ്ജനസ്സ അജ്ഝോസിതം മമായിതം പരാമട്ഠം 'ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൬൨) അത്തപരാമാസസ്സ വിഞ്ഞാണം വിസിട്ഠം വത്ഥു വുത്തന്തി വിഞ്ഞാണസ്സ **സുഞ്ഞതട്ഠോ** ഗമ്ഭീരോ, അത്താ വിജാനാതി സംസരതീതി സബ്യാപാരതാസങ്കന്തിഅഭിനിവേസബലവതായ **അബ്യാപാരട്ഠഅസങ്കന്തിപടിസന്ധിപാതുഭാവട്ഠാ** ച ഗമ്ഭീരാ, നാമസ്സ രൂപേന, രൂപസ്സ ച നാമേന അസമ്പയോഗതോ **വിനിബ്ഭോഗോ,** നാമസ്സ നാമേന **അവിനിബ്ഭോഗോ** യോജേതബ്ബോ. ഏകുപ്പാദേകനിരോധേഹി അവിനിബ്ഭോഗേ അധിപ്പേതേ രൂപസ്സ ച രൂപേന ലബ്ഭതി. അഥ വാ ഏകചതുവോകാരഭവേസു നാമരൂപാനം അസഹവത്തനതോ അഞ്ഞമഞ്ഞവിനിബ്ഭോഗോ, പഞ്ചവോകാരഭവേ സഹവത്തനതോ അവിനിബ്ഭോഗോ ച വേദിതബ്ബോ.

അധിപതിയട്ഠോ നാമ ഇന്ദ്രിയപച്ചയഭാവോ. "ലോകോപേസോ ദ്വാരാപേസാ ഖേത്തമ്പേത"ന്തി (ധ॰ സ॰ ൫൯൭-൫൯൯) വുത്താ **ലോകാദിഅത്ഥാ** ചക്ഖാദീസു പഞ്ചസു യോജേതബ്ബാ. മനായതനസ്സപി ലുജ്ജനതോ മനോസമ്ഫസ്സാദീനം ദ്വാരഖേത്തഭാവതോ ച ഏതേ അത്ഥാ സമ്ഭവന്തേവ. ആപാഥഗതാനം രൂപാദീനം പകാസനയോഗ്യതാലക്ഖണം ഓഭാസനം ചക്ഖാദീനം **വിസയിഭാവോ,** മനായതനസ്സ വിജാനനം. **സങ്ഘട്ടനട്ഠോ** വിസേസേന ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദീനം പഞ്ചന്നം, ഇതരേ ഛന്നമ്പി യോജേതബ്ബാ. ഫുസനഞ്ച ഫസ്സസ്സ സഭാവോ, സങ്ഘട്ടനം രസോ, ഇതരേ ഉപട്ഠാനാകാരാ. **ആരമ്മണരസാനുഭവനട്ഠോ** രസവസേന വുത്തോ, **വേദയിതട്ഠോ** ലക്ഖണവസേന. അത്താ വേദയതീതി അഭിനിവേസസ്സ ബലവതായ **നിജ്ജീവട്ഠോ** വേദനായ ഗമ്ഭീരോ. നിജ്ജീവായ വേദനായ വേദയിതം നിജ്ജീവവേദയിതം, നിജ്ജീവവേദയിതമേവ അത്ഥോ **നിജ്ജീവവേദയിതട്ഠോ**.

ആദാനട്ഠോ ചതുന്നമ്പി ഉപാദാനാനം സമാനോ, **ഗഹണട്ഠോ** കാമുപാദാനസ്സ, ഇതരേസം തിണ്ണം **അഭിനിവേസാദിഅത്ഥോ**. "ദിട്ഠികന്താരോ"തി

ഹി വചനതോ ദിട്ഠീനം **ദുരതിക്കമനട്ഠോപീ**തി. ദള്ഹഗഹണത്ഥാ വാ ചതുന്നമ്പി **ദുരതിക്കമനട്ഠോ** യോജേതബ്ബോ. **യോനിഗതിഠിതിനിവാസേസുഖിപനന്തി** സമാസേ ഭുമ്മവചനസ്സ അലോപോ ദട്ഠബ്ബോ, തസ്മാ തേന ആയൂഹനാഭിസങ്ഖരണപദാനം സമാസോ ഹോതി. ജരാമരണങ്ഗം മരണപ്പധാനന്തി മരണട്ഠാ **ഏവ ഖയാദയോ** ഗമ്ഭീരാ ദസ്സിതാ. നവനവാനഞ്ഹി പരിക്ഖയേന ഖണ്ഡിച്ചാദിപരിപക്കപ്പവത്തി ജരാതി, **ഖയട്ഠോ** വാ ജരായ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. നവഭാവാപഗമോ ഹി ഖയോതി വത്തും യുത്തോതി. **വിപരിണാമട്ഠോ** ദ്വിന്നമ്പി. സന്തതിവസേന വാ ജരായ ഖയവയഭാവോ, സമ്മുതിഖണികവസേന മരണസ്സ ഭേദവിപരിണാമതാ യോജേതബ്ബാ.

അത്ഥനയാതി അത്ഥാനം നയാ. അവിജ്ജാദിഅത്ഥേഹി ഏകത്താദീ സേന ഭാവേന നീയന്തി ഗമ്മേന്തീതി ഏകത്താദയോ തേസം നയാതി വുത്താ. നീയന്തീതി ഹി നയാതി. അത്ഥാ ഏവ വാ ഏകത്താദിഭാവേന നീയമാനാ ഞായമാനാ **"അത്ഥനയാ"**തി വുത്താ. നീയന്തി ഏതേഹീതി വാ നയാ, ഏകത്താദീഹി ച അത്ഥാ "ഏക"ന്തിആദിനാ നീയന്തി, തസ്മാ ഏകത്താദയോ അത്ഥാനം നയാതി **അത്ഥനയാ**. സന്താനാനുപച്ഛേദേന ബീജം രുക്ഖഭാവം പത്തം രുക്ഖഭാവേന പവത്തന്തി ഏകത്തേന വുച്ചതീതി സന്താനാനുപച്ഛേദോ ഏകത്തം, ഏവമിധാപി അവിജ്ജാദീനം **സന്താനാനുപച്ഛേദോ ഏകത്ത**ന്തി ദസ്സേതി.

ഭിന്നസന്താനസ്സേവാതി സമ്ബന്ധരഹിതസ്സ നാനത്തസ്സ ഗഹണതോ സത്തന്തരോ ഉച്ഛിന്നോ സത്തന്തരോ ഉപ്പന്നോതി ഗണ്ഹന്തോ ഉച്ഛേദദിട്ഠിമുപാദിയതി.

യതോ കുതോചീതി യദി അഞ്ഞസ്മാ അഞ്ഞസ്സുപ്പത്തി സിയാ, വാലികതോ തേലസ്സ, ഉച്ഛുതോ ഖീരസ്സ കസ്മാ ഉപ്പത്തി ന സിയാ, തസ്മാ ന കോചി കസ്സചി ഹേതു അത്ഥീതി **അഹേതുകദിട്ഠിം,** അവിജ്ജമാനേപി ഹേതുമ്ഹി നിയതതായ തിലഗാവീസുക്കസോണിതാദീഹി തേലഖീരസരീരാദീനി പവത്തന്തീതി **നിയതിവാദഞ്ച ഉപാദിയതീതി വിഞ്ഞാതബ്ബം യഥാരഹം**.

കസ്മാ? യസ്മാ ഇദഞ്ഹി ഭവചക്കം അപദാലേത്വാ സംസാരഭയമതീതോ ന കോചി സുപിനന്തരേപി അത്ഥീതി സമ്ബന്ധോ. **ദുരഭിയാനന്തി** ദുരതിക്കമം. **അസനിവിചക്കമിവാ**തി അസനിമണ്ഡലമിവ. തഞ്ഹി നിമ്മഥനമേവ, നാനിമ്മഥനം പവത്തമാനം അത്ഥി, ഏവം ഭവചക്കമ്പി ഏകന്തം ദുക്ഖുപ്പാദനതോ **"നിച്ചനിമ്മഥന"**ന്തി വുത്തം.

ഞാണാസിനാ അപദാലേത്വാ സംസാരഭയം അതീതോ നത്ഥീതി ഏതസ്സ സാധകം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"വുത്തമ്പി ചേത"**ന്തിആദി. തന്തൂനം ആകുലകം തന്താകുലകം, തന്താകുലകമിവ ജാതാ **തന്താകുലകജാതാ,** കിലേസകമ്മവിപാകേഹി അതീവ ജടിതാതി അത്ഥോ. ഗുണായ സകുണിയാ നീഡം **ഗുണാഗുണ്ഡികം**. വഡ്ഢിഅഭാവതോ **അപായം** ദുക്ഖഗതിഭാവതോ **ദുഗ്ഗതിം** സുഖസമുസ്സയതോ വിനിപാതത്താ **വിനിപാതഞ്ച** ചതുബ്ബിധം **അപായം,** "ഖന്ധാനഞ്ച പടിപാടീ"തിആദിനാ വുത്തം **സംസാരഞ്ച നാതിവത്തതി**. സംസാരോ ഏവ വാ സബ്ബോ ഇധ വഡ്ഢിഅപഗമാദീഹി അത്ഥേഹി അപായാദിനാമകോ വുത്തോ കേവലം ദുക്ഖക്ഖന്ധഭാവതോ.

ഭവചക്കകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൨൪൩. പഥവീആകാസാ വിയ പടിച്ചസമുപ്പാദോ മഹാപത്ഥടവിത്ഥാരിതാനം അത്ഥാനം പരികപ്പവസേന കഥിതോ. തഞ്ഹി അപത്ഥടം അവിത്ഥതഞ്ച പഥവിം ആകാസഞ്ച പത്ഥരന്തോ വിത്ഥാരയന്തോ വിയ ച ഏകേകചിത്താവരുദ്ധം അകത്വാ സബ്ബസത്തസബ്ബചിത്തസാധാരണവസേന പത്ഥടവിത്ഥതം കത്വാ സുത്തന്തഭാജനീയേന ഭഗവാ ദസ്സേതി. തത്ഥ **നാനാചിത്തവസേനാ**തി അസഹജാതാനം സഹജാതാനഞ്ച പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നാനം നാനാചിത്തഗതാനം ദസ്സിതഭാവം സന്ധായ വുത്തം. നവ മൂലപദാനി ഏതേസന്തി **നവമൂലപദാ,** നയാ. ''ഏകേകേന നയേന ചതുന്നം ചതുന്നം വാരാനം സങ്ഗഹിതത്താ''തി വുത്തം, ഏത്ഥ ''ഏകേകേന ചതുക്കേനാ''തി വത്തബ്ബം. നയചതുക്കവാരാ ഹി ഏത്ഥ വവത്ഥിതാ ദസ്സിതാനം ചതുക്കാനം നയഭാവാതി.

ക. പച്ചയചതുക്കവണ്ണനാ

അവിജ്ജം അങ്ഗം അഗ്ഗഹേത്വാ തതോ പരം ''അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരോ''തിആദീനി പച്ചയസഹിതാനി പച്ചയുപ്പന്നാനി അങ്ഗഭാവേന വുത്താനീതി ആഹ **''ന, തസ്സ അനങ്ഗത്താ''**തി. ഏവഞ്ച കത്വാ **നിദ്ദേസേ** (വിഭ॰ ൨൨൬) ''തത്ഥ കതമാ അവിജ്ജാ''തി അവിജ്ജം വിസും വിസ്സജ്ജേത്വാ ''തത്ഥ കതമോ അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരോ''തിആദിനാ തംതംപച്ചയവന്തോ സങ്ഖാരാദയോ വിസ്സജ്ജിതാതി. തീസു പകാരേസു പഠമപഠമവാരോ ദുതിയവാരാദീസു പവിസന്തോ പച്ചയവിസേസാദിസബ്ബനാനത്തസാധാരണത്താ തേ വാരവിസേസേ ഗണ്ഹാതീതി **''സബ്ബസങ്ഗാഹകോ''**തി വുത്തോ. പഠമവാരോ ഏവ ഹി ന കേവലം ഛട്ഠായതനമേവ, അഥ ഖോ നാമഞ്ച ഫസ്സസ്സ പച്ചയോ, നാമം വാ ന കേവലം ഛട്ഠായതനസ്സേവ, അഥ ഖോ ഫസ്സസ്സാപീതി പച്ചയവിസേസദസ്സനത്ഥം, യേന അത്ഥവിസേസേന മഹാനിദാനസുത്തദേസനാ പവത്താ, തംദസ്സനത്ഥഞ്ച ഛട്ഠായതനങ്ഗം പരിഹാപേത്വാ വുത്തോതി തസ്സ ദുതിയവാരേ ച പവേസോ വുത്തോ, ന സബ്ബങ്ഗസമോരോധതോ.

യഥാതി വാരചതുക്കേ ഏകേകവാരേ ച. **അഞ്ഞഥാ**തി സുത്തന്തഭാജനീയതോ അഞ്ഞഥാ സങ്ഖാരോതി വുത്തം. **അവുത്ത**ന്തി ''രൂപം സളായതന''ന്തി, തേസുപി ച വാരേസു ചതൂസുപി സോകാദയോ അവുത്താ സുത്തന്തഭാജനീയേസു വുത്താ. തത്ഥ ച വുത്തമേവ ഇധ ''ഛട്ഠായതന''ന്തി അഞ്ഞഥാ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

സബ്ബട്ഠാനസാധാരണതോതി വുത്തനയേന സബ്ബവാരസാധാരണതോ, സബ്ബവിഞ്ഞാണപവത്തിട്ഠാനഭവസാധാരണതോ വാ. വിനാ അഭാവേന വിഞ്ഞാണസ്സ ഖന്ധത്തയമ്പി സമാനം ഫലം പച്ചയോ ചാതി ആഹ **''അവിസേസേനാ''**തി. ''തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪; സം॰ നി॰ ൨.൪൩) വചനതോ പന വിഞ്ഞാണം ഫസ്സസ്സ വിസേസപച്ചയോതി തസ്സ ഫസ്സോ

വിസിട്ഠം ഫലം, സതിപി പച്ചയസമ്പയുത്താനം ആഹാരപച്ചയഭാവേ മനോസഞ്ചേതനായ വിഞ്ഞാണാഹരണം വിസിട്ഠം കിച്ചന്തി സങ്ഖാരോ ചസ്സ വിസിട്ഠോ പച്ചയോ. **അചിത്തക്ഖണമത്താനീ**തി ചിത്തക്ഖണപ്പമാണരഹിതാനി. **തസ്സത്ഥോ**തി തസ്സ വുത്തസ്സ അവിജ്ജാദികസ്സ അത്ഥോ സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനായം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

ഹേതുകാദീനീതി ഏത്ഥ യസ്മിം ചതുക്കേ ഹേതുക-സദ്ദോ വുത്തോ, തം ഹേതുക-സദ്ദസഹചരിതത്താ "ഹേതുക"ന്തി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. ഹേതു-സദ്ദോ ഗതിസൂചകോ അവിഗതതാ ച വിഗതതാനിവാരണവസേന ഗതി ഏവ ഹോതീതി ഹേതുകചതുക്കം അവിഗതപച്ചയവസേന വുത്തന്തി വുത്തം.

തിധാ ചതുധാ പഞ്ചധാ വാതി വാ-സദ്ദോ "ഛധാ വാ"തിപി വികപ്പേതീതി ദട്ഠബ്ബോ. സമാധി ഹി സാധാരണേഹി തീഹി ഝാനിന്ദ്രിയമഗ്ഗപച്ചയേഹി ച പച്ചയോതി. **ഉപാദാനം ഭവസ്സ മഗ്ഗപച്ചയേന ചാതി സത്തധാ**തി കാമുപാദാനവജ്ജാനം വസേന വദതി. കാമുപാദാനം പന യഥാ ഭവസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, സോ പകാരോ തണ്ഹായം വുത്തോ ഏവാതി ന വുത്തോ.

ഇമസ്മിം ചതുക്കേ സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയാ ഹോന്തീതി വചനവസേനാതി അധിപ്പായോ. അത്ഥോ ഹി ന കത്ഥചി അത്തനോ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ യഥാസകേഹി പച്ചയോ ന ഹോതി, സഹജാതപച്ചയവസേനേവ പന ഇമസ്സ ചതുക്കസ്സ വുത്തത്താ സോയേവേത്ഥ ഹോതീതി വദന്തി. **പഠമവാരോ**തി പഠമചതുക്കോതി ഏവം വത്തബ്ബം. **ഭവാദീനം തഥാ അഭാവ**ന്തി യദി സഹജാതപച്ചയവസേനേവ പഠമചതുക്കോ വുത്തോ, ഭവോ ജാതിയാ, ജാതി ച മരണസ്സ സഹജാതപച്ചയോ ന ഹോതീതി യഥാ അവിഗതചതുക്കാദീസു "ഭവപച്ചയാ ജാതി ഭവഹേതുകാ"തിആദി ന വുത്തം ഭവാദീനം അവിഗതാദിപച്ചയതായ അഭാവതോ, ഏവമിധാപി "ഭവപച്ചയാ ജാതീ"തിആദി ന വത്തബ്ബം സിയാ. പച്ചയവചനമേവ ഹി തേസം സഹജാതസൂചകം ആപന്നം അവിഗതചതുക്കാദീസു വിയ ഇധ പച്ചയവിസേസസൂചകസ്സ വചനന്തരസ്സ അഭാവാ, ന ച തം ന വുത്തം, ന ച ഭവാദയോ സഹജാതപച്ചയാ ഹോന്തി, തസ്മാ ന സഹജാതപച്ചയവസേനേവായം ചതുക്കോ വുത്തോ. **സേസപച്ചയാനഞ്ച സമ്ഭവ**ന്തി ഇദം "ഭവാദീന"ന്തി ഏതേന സഹ അയോജേത്വാ സാമഞ്ഞേന അവിജ്ജാദീനം സഹജാതേന സഹ സേസപച്ചയഭാവാനഞ്ച സമ്ഭവം സന്ധായ വുത്തം. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - പച്ചയവിസേസസൂചകസ്സ വചനന്തരസ്സ അഭാവാ സഹജാതതോ അഞ്ഞേ പച്ചയഭാവാ അവിജ്ജാദീനം ന സമ്ഭവന്തീതി സഹജാതപച്ചയവസേനേവായം ചതുക്കോ ആരദ്ധോതി വുച്ചേയ്യ, ന ച തേ ന സമ്ഭവന്തി, തസ്മാ നായം തഥാ ആരദ്ധോതി.

"മഹാനിദാനസുത്തന്തേ ഏകാദസങ്ഗികോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ വുത്തോ"തി വുത്തം, തത്ഥ പന "നാമരൂപപച്ചയാ വിഞ്ഞാണം, വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപം, നാമപച്ചയാ ഫസ്സോ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.ൻ൭) ദ്വിക്ഖത്തും ആഗതേ നാമരൂപേ ഏകധാ ഗഹിതേ നവങ്ഗികോ, ദ്വിധാ ഗഹിതേ ദസങ്ഗികോ വുത്തോ, അഞ്ഞത്ഥ പന വുത്തേസു അവിജ്ജാസങ്ഖാരേസു അദ്ധത്തയദസ്സനത്ഥം യോജിയമാനേസു ഏകാദസങ്ഗികോ ഹോതീതി കത്വാ ഏവം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **മഹാനിദാനസുത്തന്തദേസനായ പരിഗ്ഗഹത്ഥ**ന്തി തത്ഥ ഹി ചക്ഖായതനാദീനി വിയ രൂപേ ഛട്ഠായതനഞ്ച നാമേ അന്തോഗധം കത്വാ ഫസ്സസ്സ നിരവസേസരൂപപച്ചയം വിയ നിരവസേസനാമപച്ചയഞ്ച ദസ്സേതും

“നാമരൂപപച്ചയാ ഫസ്സോ”തി വുത്തം, ഏവമിധാപി തത്ഥ ദസ്സിതവിസേസദസ്സനേന തംദേസനാപരിഗ്ഗഹത്ഥം ഏകചിത്തക്ഖണികേ പടിച്ചസമുപ്പാദേ ഛട്ഠായതനം നാമന്തോഗധം കത്വാ “നാമപച്ചയാ ഫസ്സോ”തി വുത്തന്തി അത്ഥോ.

രൂപപ്പവത്തിദേസം സന്ധായ ദേസിതത്താ “ഇമസ്സാ”തി വചനസേസോ, ന പുരിമാനന്തി, തേനേവ **“അയഞ്ഹീ”**തിആദിമാഹ.

യോനിവസേന ഓപപാതികാനന്തി ചേത്ഥ സംസേദജയോനികാപി പരിപുണ്ണായതനഭാവേന ഓപപാതികസങ്ഗഹം കത്വാ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബാ. പധാനായ വാ യോനിയാ സബ്ബപരിപുണ്ണായതനയോനിം ദസ്സേതും **“ഓപപാതികാന”**ന്തി വുത്തം. ഏവം സങ്ഗഹനിദസ്സനവസേനേവ ഹി **ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗേപി** (വിഭ॰ ൧൦൦൬) “ഓപപാതികാനം പേതാന”ന്തിആദിനാ ഓപപാതികഗ്ഗഹണമേവ കതം, ന സംസേദജഗ്ഗഹണന്തി. ഏകചിത്തക്ഖണേ ഛഹായതനേഹി ഫസ്സസ്സ പവത്തി നത്ഥി, ന ചേകസ്സ അകുസലഫസ്സസ്സ ഛട്ഠായതനവജ്ജം ആയതനം സമാനക്ഖണേ പവത്തമാനം പച്ചയഭൂതം അത്ഥി, ആരമ്മണപച്ചയോ ചേത്ഥ പവത്തകോ ന ഹോതീതി ന ഗയ്ഹതി, തസ്മാ “സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സോ”തി ന സക്കാ വത്തുന്തി ദസ്സനത്ഥം **“യസ്മാ പനേസോ”**തിആദിമാഹ.

പുരിമയോനിദ്വയേ സമ്ഭവന്തമ്പി കേസഞ്ചി സളായതനം കലലാദികാലേ ന സമ്ഭവതീതി **“സദാ അസമ്ഭവതോ”**തി ആഹ. പച്ഛിമയോനിദ്വയേ പന യേസം സമ്ഭവതി, തേസം സദാ സമ്ഭവതീതി. **ഇതോതി** ഇമസ്മാ ചതുക്കതോ, നയതോ വാ, യോ വിസേസോ.

പച്ചയചതുക്കവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഹേതുചതുക്കവണ്ണനാ

൨൪൪. ജാതിക്ഖണമത്തേ ഏവ അഭാവതോതി തതോ ഉദ്ധം ഭാവതോതി അത്ഥോ. **അവിഗതപച്ചയനിയമാഭാവതോ** ഭവേ ഉപാദാനഹേതുകഗ്ഗഹണം ന കതം, **അഭാവതോ അവിഗതപച്ചയസ്സ** ജാതിആദീസു ഭവഹേതുകാദിഗ്ഗഹണം ന കതന്തി യോജേതബ്ബം. യഥാ പന യാവ വത്ഥു, താവ അനുപലബ്ഭമാനസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ വത്ഥു അവിഗതപച്ചയോ ഹോതി വിഞ്ഞാണതോ ഉദ്ധം പവത്തനകമ്പി, ഏവം ഉപാദാനം ഭവസങ്ഗഹിതാനം ജാതിആദീനം, ഭവോ ച ജാതിയാ അവിഗതപച്ചയോ സിയാ. അഥ ന സിയാ, സങ്ഖാരക്ഖന്ധേ ജാതിആദീനം സങ്ഗഹിതത്താ വിഞ്ഞാണം നാമസ്സ, നാമഞ്ച അതക്ഖണികസമ്ഭവാ ഛട്ഠായതനസ്സ അവിഗതപച്ചയോ ന സിയാതി ഇധ വിയ തത്ഥാപി ഹേതുകഗ്ഗഹണം ന കത്തബ്ബം സിയാ, തസ്മാ യാവ ഉപാദാനം, താവ ജാതിആദീനം അനുപലബ്ഭോ, ജാതിക്ഖണമത്തേ ഏവ ഭവസ്സ അഭാവോ ച കാരണന്തി ന സക്കാ കാതും. സങ്ഖതലക്ഖണാനം പന ജാതിആദീനം അസഭാവധമ്മാനം ഭവേന സങ്ഗഹിതത്താ അസഭാവധമ്മസ്സ ച പരമത്ഥതോ ഭവന്തരസ്സ അഭാവതോ ഹേതുആദിപച്ചയാ ന സന്തീതി ഭവസ്സ ഉപാദാനം ന നിയമേന അവിഗതപച്ചയോ, ഭവോ പന ജാതിയാ, ജാതി ജരാമരണസ്സ നേവ അവിഗതപച്ചയോതി അവിഗതപച്ചയനിയമാഭാവതോ

അഭാവതോ ച അവിഗതപച്ചയസ്സ ഭവാദീസു ഹേതുകഗ്ഗഹണം ന കതന്തി യുത്തം.

നനു ഏവം ''നാമം വിഞ്ഞാണഹേതുകം ഛട്ഠായതനം നാമഹേതുക''ന്തി വചനം ന വത്തബ്ബം. ന ഹി നാമസങ്ഗഹിതാനം ജാതിആദീനം അവിഗതപച്ചയോ അഞ്ഞസ്സ അവിഗതപച്ചയഭാവോ ച അത്ഥി അസഭാവധമ്മത്താതി? ന, തേസം നാമേന അസങ്ഗഹിതത്താ. നമനകിച്ചപരിച്ഛിന്നഞ്ഹി നാമം, തഞ്ച കിച്ചം സഭാവധമ്മാനമേവ ഹോതീതി സഭാവധമ്മഭൂതാ ഏവ തയോ ഖന്ധാ ''നാമ''ന്തി വുത്താ, തസ്മാ തത്ഥ ഹേതുകഗ്ഗഹണം യുത്തം, ഇധ പന ഭവതീതി ഭവോ, ന ച ജാതിആദീനി ന ഭവന്തി ''ഭവപച്ചയാ ജാതി സമ്ഭവതി, ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണം സമ്ഭവതീ''തി യോജനതോ , തസ്മാ സങ്ഖരണതോ സങ്ഖാരേ വിയ ഭവനതോ ഭവേ ജാതിആദീനി സങ്ഗഹിതാനീതി നിയമാഭാവാഭാവേഹി യഥാവുത്തേഹി ഹേതുകഗ്ഗഹണം ന കതന്തി.

കേചി പനാതിആദിനാ രേവതത്ഥേരമതം വദതി. **അരൂപക്ഖന്ധാ ഹി ഇധ ഭവോതി ആഗതാ**. വുത്തഞ്ഹി ''തത്ഥ കതമോ ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവോ, ഠപേത്വാ ഉപാദാനം വേദനാക്ഖന്ധോ…പേ॰… വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ''തി (വിഭ॰ ൨൪൯).

''വത്തബ്ബപദേസാഭാവതോ''തി വുത്തം, സതിപി പന പദേസേ ഉപാദാനം വിയ സഭാവാനി ജാതിആദീനി ന ഹോന്തീതി ഠപേതബ്ബസ്സ ഭാവന്തരസ്സ അഭാവതോ ഏവ ഠപനം ന കാതബ്ബന്തി യുത്തം. ജായമാനാനം പന ജാതി, ജാതാനഞ്ച ജരാമരണന്തി ''ഭവപച്ചയാ ജാതി, ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണ''ന്തി (വിഭ॰ ൨൨൫) വുത്തം. യഥാ പന ''നാമപച്ചയാ ഫസ്സോതി തത്ഥ കതമം നാമം? ഠപേത്വാ ഫസ്സം വേദനാക്ഖന്ധോ…പേ॰… വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ. ഇദം വുച്ചതി നാമ''ന്തി (വിഭ॰ ൨൪൯), ''നാമരൂപപച്ചയാ സളായതനന്തി അത്ഥി നാമം അത്ഥി രൂപം. തത്ഥ കതമം നാമം? വേദനാക്ഖന്ധോ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ. ഇദം വുച്ചതി നാമം. തത്ഥ കതമം രൂപം? ചത്താരോ മഹാഭൂതാ യഞ്ച രൂപം നിസ്സായ മനോധാതു മനോവിഞ്ഞാണധാതു വത്തതി, ഇദം വുച്ചതി രൂപ''ന്തി (വിഭ॰ ൨൩൭) ച യം നാമരൂപഞ്ച ഫസ്സസ്സ സളായതനസ്സ പച്ചയോ, തസ്സ വത്തബ്ബപദേസോ നിദ്ദിട്ഠോ, ഏവം യോ ഭവോ ജാതിയാ പച്ചയോ, തസ്സപി ഠപേതബ്ബഗഹേതബ്ബവിസേസേ സതി ന സക്കാ വത്തബ്ബപദേസോ നത്ഥീതി വത്തുന്തി.

ഹേതുചതുക്കവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അഞ്ഞമഞ്ഞചതുക്കവണ്ണനാ

൨൪൩. നിപ്പദേസത്താ ഭവേന ഉപാദാനം സങ്ഗഹിതന്തി പച്ചയുപ്പന്നസ്സ ഉപാദാനസ്സ വിസും ഠിതസ്സ അഭാവാ ''ഭവപച്ചയാപി ഉപാദാന''ന്തി ന സക്കാ വത്തുന്തി ദസ്സേതും **''യസ്മാ പന ഭവോ നിപ്പദേസോ''**തിആദിമാഹ. ഏവം സതി ''നാമപച്ചയാപി വിഞ്ഞാണ''ന്തി ന വത്തബ്ബം സിയാ, നാമം പന പച്ചയുപ്പന്നഭൂതം പച്ചയഭൂതഞ്ച സപ്പദേസമേവ ഗഹിതന്തി അധിപ്പായോ. യഥാ പന ''നാമപച്ചയാ ഛട്ഠായതനം, നാമപച്ചയാ ഫസ്സോ''തിആദീസു (വിഭ॰ ൭൦൦-൭൦൪) പച്ചയുപ്പന്നം ഠപേത്വാ നാമം ഗഹിതം, ഏവം ''ഭവപച്ചയാപി

ഉപാദാന''ന്തി ഇധാപി പച്ചയുപ്പന്നം ഠപേത്വാ ഭവസ്സ ഗഹണം ന ന സക്കാ കാതും, തസ്മാ ഉപാദാനസ്സ അവിഗതപച്ചയനിയമാഭാവോ വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയനിയമാഭാവോ ഭവേ പുബ്ബേ വുത്തനയേന അത്ഥീതി ''ഭവപച്ചയാപി ഉപാദാന''ന്തി ന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോതി ചേത്ഥ സമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തഅത്ഥിപച്ചയോ അധിപ്പേതോ സിയാ. ''നാമരൂപപച്ചയാപി വിഞ്ഞാണ''ന്തി ഹി വുത്തം, ന ച വത്ഥു അകുസലവിഞ്ഞാണസ്സ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ ഹോതി, പുരേജാതവിപ്പയുത്തോ പന ഹോതീതി. തഥാ ''ഛട്ഠായതനപച്ചയാപി നാമരൂപ''ന്തി വുത്തം, ന ച ഛട്ഠായതനം ചക്ഖായതനുപചയാദീനം ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ ഹോതി, പച്ഛാജാതവിപ്പയുത്തോ പന ഹോതീതി.

അഞ്ഞമഞ്ഞചതുക്കവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സങ്ഖാരാദിമൂലകനയമാതികാവണ്ണനാ

൨൪൩. **''അപുബ്ബസ്സ അഞ്ഞസ്സ അവിജ്ജാപച്ചയസ്സ വത്തബ്ബസ്സ അഭാവതോ ഭവമൂലകനയോ ന വുത്തോ''**തി വുത്തം, ഏവം സതി ''ഛട്ഠായതനപച്ചയാ അവിജ്ജാ''തിആദികാ ഛട്ഠായതനാദിമൂലകാ ച ന വത്തബ്ബാ സിയും. ''നാമപച്ചയാ അവിജ്ജാ''തി ഏത്ഥ ഹി അവിജ്ജാപച്ചയാ സബ്ബേ ചത്താരോ ഖന്ധാ നാമന്തി വുത്താതി. തത്ഥായം അധിപ്പായോ സിയാ - നാമവിസേസാനം ഛട്ഠായതനാദീനം അവിജ്ജായ പച്ചയഭാവോ വത്തബ്ബോതി ഛട്ഠായതനാദിമൂലകാ വുത്താ. യദേവ പന നാമം അവിജ്ജായ പച്ചയോ, തദേവ ഭവപച്ചയാ അവിജ്ജാതി ഏത്ഥാപി വുച്ചേയ്യ, ന വത്തബ്ബവിസേസോ കോചി, തസ്മാ അപുബ്ബാഭാവതോ ന വുത്തോതി. ഭവഗ്ഗഹണേന ച ഇധ അവിജ്ജായ പച്ചയഭൂതാ സഭാവധമ്മാ ഗണ്ഹേയ്യുംഉ, ന ജാതിആദീനീതി അപുബ്ബാഭാവതോ ന വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. **''അവിജ്ജാപച്ചയാ അവിജ്ജാതിപി വുത്തം സിയാ''**തി വുത്തം, യഥാ പന ''നാമപച്ചയാ ഫസ്സോ''തി വുത്തേ ''ഫസ്സപച്ചയാ ഫസ്സോ''തി വുത്തം ന ഹോതി പച്ചയുപ്പന്നം ഠപേത്വാ പച്ചയസ്സ ഗഹണതോ, ഏവമിധാപി ന സിയാ, തസ്മാ ഭവനവസേന സഭാവധമ്മാസഭാവധമ്മേസു സാമഞ്ഞേന പവത്തോ ഭവ-സദ്ദോതി ന സോ അവിജ്ജായ പച്ചയോതി സക്കാ വത്തും. തേന ഭവമൂലകനയോ ന വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

''ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവോ''തി ഏത്ഥ വിയ ഭവേകദേസേ വിസും പുബ്ബേ അഗ്ഗഹിതേ ഭവ-സദ്ദോ പച്ചയസോധനത്ഥം ആദിതോ വുച്ചമാനോ നിരവസേസബോധകോ ഹോതി, ന നാമ-സദ്ദോ. ഏവംസഭാവാ ഹി ഏതാ നിരുത്തിയോതി ഇമിനാവാ അധിപ്പായേന **''അവിജ്ജാപച്ചയാ അവിജ്ജാതിപി വുത്തം സിയാ''**തി ആഹാതി ദട്ഠബ്ബം, ഇമിനാവ അധിപ്പായേന ''ഭവസ്സ നിപ്പദേസത്താ ഭവപച്ചയാപി ഉപാദാനന്തി ന വുത്ത''ന്തി അയമത്ഥോ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയവാരേ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. തത്ഥ **പച്ഛിന്നത്താ**തി ഏതേന ജാതിജരാമരണാനം അവിജ്ജായ പച്ചയഭാവോ അനുഞ്ഞാതോ വിയ ഹോതി. ജായമാനാനം പന ജാതി, ന ജാതിയാ ജായമാനാ, ജീയമാനമീയമാനഞ്ച ജരാമരണം, ന ജരാമരണസ്സ ജീയമാനമീയമാനാതി ജാതിആദീനി ഏകചിത്തക്ഖണേ ന അവിജ്ജായ പച്ചയോ ഹോന്തി, തസ്മാ അസമ്ഭവതോ

ഏവ തമ്മൂലകാ നയാ ന ഗഹിതാ, പച്ഛേദോപി പന അത്ഥീതി **"തത്ഥ പച്ഛിന്നത്താ"**തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. തേനേവ **"അപി ചാ"**തിആദിമാഹ.

മാതികാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അകുസലനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൪൭-൨൪൯. ഉപാദാനസ്സ ഉപാദാനപച്ചയത്തം ആപജ്ജേയ്യാതി നനു നായം ദോസോ. കാമുപാദാനഞ്ഹി ദിട്ഠുപാദാനസ്സ, തഞ്ച ഇതരസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി? സച്ചം, കാമുപാദാനസ്സ പന തണ്ഹാഗഹണേന ഗഹിതത്താ നാമേ വിയ വിസേസപച്ചയത്താഭാവാ ച ഉപാദാനഗ്ഗഹണേന തണ്ഹാപച്ചയാ ഭവസ്സ ച പച്ചയഭൂതാ ദിട്ഠി ഏവ ഗഹിതാതി അയം ദോസോ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. യസ്മാ ച ഉപാദാനട്ഠാനേ പച്ചയുപ്പന്നം പച്ചയോ ച ഏകമേവ, തസ്മാ "നാമപച്ചയാ ഫസ്സോ, നാമരൂപപച്ചയാ സളായതന"ന്തി ഏതേസം നിദ്ദേസേസു വിയ "ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവോ"തി ഏതസ്സ നിദ്ദേസേ പച്ചയോ വിസും ന വിഭത്തോ. സതിപി വാ ഭവസ്സ പച്ചയഭാവേന കാമുപാദാനസ്സപി ഗഹണേ "ഠപേത്വാ ഉപാദാന"ന്തി അവുച്ചമാനേ കാമുപാദാനം കാമുപാദാനസ്സ, ദിട്ഠി ച ദിട്ഠിയാ പച്ചയോതി ആപജ്ജേയ്യാതി പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നതാനിവാരണത്ഥം **"ഠപേത്വാ ഉപാദാന"**ന്തി വുത്തന്തി ദസ്സേതി.

൨൫൦. ചക്ഖായതനാദിഉപത്ഥമ്ഭകസ്സ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ജനകം വിഞ്ഞാണം ചക്ഖായതനുപചയാദീനം പച്ചയോതി വുത്തം തദജനകമ്പീതി അധിപ്പായേന **"യസ്സ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സാ"**തിആദിമാഹ. **താസമ്പി ഹീ**തി ഉതുആഹാരജസന്തതീനമ്പി ഹി ഉപത്ഥമ്ഭകസമുട്ഠാപനപച്ഛാജാതപച്ചയവസേന വിഞ്ഞാണം പച്ചയോ ഹോതി ഏവാതി അത്ഥോ.

൨൫൪. യഥാനുരൂപന്തി മഹാഭൂതസങ്ഖാതം പഞ്ചന്നം സഹജാതാദിപച്ചയോ, വത്ഥുസങ്ഖാതം ഛട്ഠസ്സ പുരേജാതാദിപച്ചയോ, നാമം പഞ്ചന്നം പച്ഛാജാതാദിപച്ചയോ, ഛട്ഠസ്സ സഹജാതാദിപച്ചയോതി ഏസാ യഥാനുരൂപതാ.

൨൫൫. യസ്സാതി യസ്സ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ നാമസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ സമ്പയുത്തപച്ചയഭാവോ ഹോതീതി യോജേതബ്ബം.

൨൫൬. "ഫസ്സപച്ചയാപി നാമ"ന്തി ഫസ്സപച്ചയഭാവേന വത്തബ്ബസ്സേവ നാമസ്സ അത്തനോ പച്ചയുപ്പന്നേന പവത്തി ദസ്സിതാതി **"ഠപേത്വാ ഫസ്സ"**ന്തി പുന വചനേ കോചി അത്ഥോ അത്ഥീതി ന വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **"തഥാപീ"**തിആദിമാഹ.

൨൫൭. യസ്മാ അധിമോക്ഖോപി നത്ഥി, തസ്മാ ഉപാദാനട്ഠാനം പരിഹീനമേവാതി സമ്ബന്ധോ. ബലവകിലേസേന പന പദപൂരണസ്സ കാരണം തണ്ഹായ അഭാവോ ദോമനസ്സസഹഗതേസു വുത്തോ ഏവാതി തസ്സ തേന സമ്ബന്ധോ യോജേതബ്ബോ. **സബ്ബത്ഥാ**തി തതിയചിത്താദീസു "തണ്ഹാപച്ചയാ അധിമോക്ഖോ"തിആദിമ്ഹി വിസ്സജ്ജനമേവ വിസേസം ദസ്സേത്വാ പാളി സംഖിത്താ. **ഹേട്ഠാ**തി ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡാദീസു.

അകുസലനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കുസലാബ്യാകതനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൯൨. പസാദോതി സദ്ധാ.

൩൦൩. "അലോഭോ നിദാനം കമ്മാനം സമുദയായാ"തിആദിവചനതോ (അ॰ നി॰ ൩.൩൪) സബ്യാപാരാനി കുസലമൂലാനി സങ്ഖാരാനം നിദാനാനി ഹോന്തി, ന കമ്മവേഗക്ഖിത്തേസു വിപാകേസു അലോഭാദിസഹഗതകമ്മപടിബിമ്ബഭൂതാ വിയ പവത്തമാനാ അലോഭാദയോതി പഞ്ചവിഞ്ഞാണേസു വിയ നിദാനരഹിതതാ **സോതപതിതതാ**തി ദട്ഠബ്ബാ. കിരിയധമ്മാ കിരിയമത്തത്താ കമ്മനിദാനരഹിതാ ഇച്ചേവ പരിഹീനാവിജ്ജാട്ഠാനാ വേദിതബ്ബാ.

തതിയചതുത്ഥവാരാ അസമ്ഭവതോ ഏവാതി കസ്മാ വുത്തം, കിം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി ചക്ഖായതനുപചയാദീനം പച്ഛാജാതപച്ചയാ ന ഹോന്തീതി? ഹോന്തി, തദുപത്ഥമ്ഭകസ്സ പന ചിത്തസമുട്ഠാനസ്സ അസമുട്ഠാപനം സന്ധായ **"അസമ്ഭവതോ"**തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. സഹജാതപച്ഛാജാതവിഞ്ഞാണസ്സ പന വസേന തദാപി വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപം, പച്ഛാജാതസഹജാതനാമസ്സ സഹജാതപുരേജാതഭൂതചക്ഖാദിരൂപസ്സ ച വസേന നാമരൂപപച്ചയാ സളായതനഞ്ച ലബ്ഭതീതി തതിയചതുത്ഥവാരാ ന ന സമ്ഭവന്തീതി.

കുസലാബ്യാകതനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അവിജ്ജാമൂലകകുസലനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൩൪. സമ്മോഹവസേനാതി കുസലഫലേ അനിച്ചാദിതായ സഭയേ സാദുരസവിസരുക്ഖബീജസദിസേ തംനിബ്ബത്തകകുസലേ ച അനാദീനവദസ്സിതാവസേന. സമതിക്കമത്ഥം ഭാവനാ **സമതിക്കമഭാവനാ,** തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനവസേന സമതിക്കമഭൂതാ വാ ഭാവനാ **സമതിക്കമഭാവനാ**.

തഥാ ഇധ ന ലബ്ഭന്തീതി അവിജ്ജായ ഏവ സങ്ഖാരാനം അവിഗതാദിപച്ചയത്താഭാവം സന്ധായ വുത്തം, വിഞ്ഞാണാദീനം പന സങ്ഖാരാദയോ അവിഗതാദിപച്ചയാ ഹോന്തീതി അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരോ, സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണം സങ്ഖാരഹേതുകന്തിആദിനാ യോജനാ ന ന സക്കാ കാതുന്തി അവിഗതചതുക്കാദീനിപി ന ഇധ ലബ്ഭന്തി. വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപം വിഞ്ഞാണസമ്പയുത്തം നാമന്തിആദിനാ ഹി യഥാലാഭയോജനായ നയോ ദസ്സിതോതി.

അവിജ്ജാമൂലകകുസലനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കുസലമൂലകവിപാകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൪൩. "നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയേ പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീ"തി വുത്തം, കിം കുസലമൂലം അകുസലമൂലഞ്ച കമ്മപച്ചയോ ഹോതീതി? ന ഹോതി, കമ്മപച്ചയഭൂതായ പന ചേതനായ സംസട്ഠം കമ്മം വിയ പച്ചയോ ഹോതി. തേന ഏകീഭാവമിവ ഗതത്താതി ഏവം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. യഥാ കുസലാകുസലമൂലേഹി വിനാ കമ്മം വിപാകം ന ജനേതീതി താനി വിപാകസ്സ പരിയായേന ഉപനിസ്സയോതി വുത്താനി, ഏവം കമ്മേന ഏകീഭൂതാനി

സംസട്ഠാനി ഹുത്വാ കമ്മജാനം പച്ചയാ ഹോന്തീതി പരിയായേന തേസം കമ്മപച്ചയതാ വുത്താ. **ഏസാതി** ഏസ കുസലമൂലപച്ചയോ അകുസലമൂലപച്ചയോ ചാതി യോജേതബ്ബം.

കുസലാകുസലവിപാകാനം വിയ കിരിയാനം ഉപ്പാദകാനി അവിജ്ജാകുസലാകുസലമൂലാനി ച ന ഹോന്തീതി ആഹ **"ഉപനിസ്സയതം ന ലഭന്തീ"**തി. മനസികാരോപി ജവനവീഥിപടിപാദകമത്തത്താ കുസലാകുസലാനി വിയ അവിജ്ജം ഉപനിസ്സയം ന കരോതി, അവിജ്ജൂപനിസ്സയാനം പന പവത്തിഅത്ഥം ഭവങ്ഗാവട്ടനമത്തം ഹോതി, പഹീനാവിജ്ജാനഞ്ച കിരിയാനം അവിജ്ജാ നേവുപ്പാദികാ, ആരമ്മണമത്തമേവ പന ഹോതി. ഏവഞ്ച കത്വാ "കുസലോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ ധമ്മസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൨൩), "വിപാകധമ്മധമ്മോ നേവവിപാകനവിപാകധമ്മധമ്മസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൩.൧൦൩) ച ഏവമാദീസു കിരിയാനം അകുസലാ ഉപനിസ്സയപച്ചയഭാവേന ന ഉദ്ധടാതി. അപിച "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തി ഏതസ്സ വസേന അവിജ്ജാമൂലകോ കുസലനയോ വുത്തോ, "സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണ"ന്തി ഏതസ്സ വസേന കുസലാകുസലമൂലകോ വിപാകനയോ, കിരിയാനം പന നേവ സങ്ഖാരഗ്ഗഹണേന, ന ച വിഞ്ഞാണഗ്ഗഹണേന ഗഹണം ഗച്ഛതീതി തംമൂലകോ കിരിയാനയോ ന ലബ്ഭതീതി ന വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ.

അനേകഭേദതോതി അവിജ്ജാദീനം മൂലപദാനം ഏകചിത്തക്ഖണികാനം കിരിയന്തേ പഠമനയേ സഹജാതാദിഅനേകപച്ചയഭാവേന ഗഹിതത്താ തേസം പച്ചയാനം വസേന നവാദിമൂലപദാനം നയാനം വസേന, അനേകപ്പകാരതോ ചതുന്നം ചതുക്കാനം വസേനാതി വാ അധിപ്പായോ. **കുസലാകുസലാനം പന വിപാകേ ചാതി** ഏത്ഥ കുസലാകുസലേസു കുസലാകുസലാനം വിപാകേ ചാതി വത്തബ്ബം. പുരിമപച്ഛിമേസു ഹി നയേസു യഥാ പച്ചയാകാരോ വുത്തോ, തംദസ്സനത്ഥം "അനേകഭേദതോ ഏകധാവാ"തി വുത്തം, ന ച പച്ഛിമനയേ കുസലേ അനേകഭേദതോ പച്ചയാകാരോ വുത്തോ, അഥ ഖോ **"ഏകധാവാ"**തി. **ഏകധാവാതി** ച മൂലപദേകപച്ചയതാവസേന, ഏകസ്സേവ വാ നയസ്സ വസേന ഏകപ്പകാരേനാതി അത്ഥോ, പഠമചതുക്കസ്സേവ വസേനാതി വാ അധിപ്പായോ. **ധമ്മപച്ചയഭേദേതി** അവിജ്ജാദീനം ധമ്മാനം പച്ചയഭാവഭേദേ ജരാമരണാദീനം ധമ്മാനം ജാതിആദിപച്ചയഭേദേ, തംതംചിത്തുപ്പാദസമയപരിച്ഛിന്നാനം വാ ഫസ്സാദീനം ധമ്മാനം ഏകക്ഖണികാവിജ്ജാദിപച്ചയഭേദേ. പരിയത്തിആദീനം കമോ **പരിയത്തി...പേ॰... പടിപത്തിക്കമോ**. പച്ചയാകാരേ ഹി പാളിപരിയാപുണനതദത്ഥസവനപാളിഅത്ഥചിന്തനാനി "ജരാമരണം അനിച്ചം സങ്ഖതം...പേ॰... നിരോധധമ്മ"ന്തിആദിനാ ഭാവനാപടിപത്തി ച കമേന കാതബ്ബാതി **കമ**-ഗ്ഗഹണം കരോതി. **തതോതി** ഞാണപ്പഭേദജനകതോ കമതോ. അഞ്ഞം കരണീയതരം നത്ഥി. തദായത്താ ഹി ദുക്ഖന്തകിരിയാതി.

കുസലമൂലകവിപാകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പടിച്ചസമുപ്പാദവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സതിപട്ഠാനവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയം

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൩൫൫. **തയോ സതിപട്ഠാനാ**തി സതിപട്ഠാന-സദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരം കരോതി, ന ഇധ പാളിയം വുത്തസ്സ സതിപട്ഠാന-സദ്ദസ്സ അത്ഥദസ്സനം. **ആദീസു ഹി സതിഗോചരോതി ആദി**-സദ്ദേന ''ഫസ്സസമുദയാ വേദനാനം സമുദയോ, നാമരൂപസമുദയാ ചിത്തസ്സ സമുദയോ, മനസികാരസമുദയാ ധമ്മാനം സമുദയോ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൪൦൮) സതിപട്ഠാനന്തി വുത്താനം സതിഗോചരാനം ദീപകേ സുത്തപ്പദേസേ സങ്ഗണ്ഹാതി. ഏവം പടിസമ്ഭിദാപാളിയമ്പി അവസേസപാളിപ്പദേസദസ്സനത്ഥോ ആദി-സദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ. ദാനാദീനിപി കരോന്തസ്സ രൂപാദീനി കസിണാദീനി ച സതിയാ ഠാനം ഹോതീതി തംനിവാരണത്ഥമാഹ **''പധാനം ഠാന''**ന്തി. പ-സദ്ദോ ഹി പധാനത്ഥദീപകോതി അധിപ്പായോ.

അരിയോതി അരിയം സേട്ഠം സമ്മാസമ്ബുദ്ധമാഹ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം സളായതനവിഭങ്ഗസുത്തേതി അത്ഥോ. സുത്തേകദേസേന ഹി സുത്തം ദസ്സേതി. തത്ഥ ഹി -

''തയോ സതിപട്ഠാനാ യദരിയോ...പേ॰... അരഹതീതി ഇതി ഖോ പനേതം വുത്തം, കിഞ്ചേതം പടിച്ച വുത്തം? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, സത്ഥാ സാവകാനം ധമ്മം ദേസേതി അനുകമ്പകോ ഹിതേസീ അനുകമ്പം ഉപാദായ 'ഇദം വോ ഹിതായ ഇദം വോ സുഖായാ'തി. തസ്സ സാവകാ ന സുസ്സൂസന്തി, ന സോതം ഓദഹന്തി, ന അഞ്ഞാ ചിത്തം ഉപട്ഠാപേന്തി, വോക്കമ്മ ച സത്ഥുസാസനാ വത്തന്തി. തത്ര, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതോ ന ചേവ അനത്തമനോ ഹോതി, ന ച അനത്തമനതം പടിസംവേദേതി, അനവസ്സുതോ ച വിഹരതി സതോ സമ്പജാനോ. ഇദം, ഭിക്ഖവേ, പഠമം സതിപട്ഠാനം. യദരിയോ...പേ॰... അരഹതി.

''പുന ചപരം ഭിക്ഖവേ സത്ഥാ...പേ॰... ഇദം വോ സുഖായാതി. തസ്സ ഏകച്ചേ സാവകാ ന സുസ്സൂസന്തി...പേ॰... വത്തന്തി. ഏകച്ചേ സാവകാ സുസ്സൂസന്തി ...പേ॰... ന ച വോക്കമ്മ സത്ഥുസാസനാ വത്തന്തി. തത്ര, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതോ ന ചേവ അത്തമനോ ഹോതി, ന ച അത്തമനതം പടിസംവേദേതി. ന ചേവ അനത്തമനോ ഹോതി, ന ച അനത്തമനതം പടിസംവേദേതി. അത്തമനതഞ്ച അനത്തമനതഞ്ച തദുഭയം അഭിനിവജ്ജേത്വാ ഉപേക്ഖകോ ച വിഹരതി സതോ സമ്പജാനോ. ഇദം, ഭിക്ഖവേ, ദുതിയം...പേ॰....

''പുന ചപരം...പേ॰... സുഖായാതി. തസ്സ സാവകാ സുസ്സൂസന്തി...പേ॰... വത്തന്തി. തത്ര, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതോ അത്തമനോ ചേവ ഹോതി, അത്തമനതഞ്ച പടിസംവേദേതി, അനവസ്സുതോ ച വിഹരതി സതോ സമ്പജാനോ. ഇദം, ഭിക്ഖവേ, തതിയ''ന്തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൧൧) -

ഏവം പടിഘാനുനയേഹി അനവസ്സുതതാ, നിച്ചം ഉപട്ഠിതസതിതാ, തദുഭയവീതിവത്തതാ സതിപട്ഠാനന്തി വുത്താ. ബുദ്ധാനമേവ കിര നിച്ചം ഉപട്ഠിതസതിതാ ഹോതി, ന പച്ചേകബുദ്ധാദീനന്തി.

പ-സദ്ദോ ആരമ്ഭം ജോതേതി, ആരമ്ഭോ ച പവത്തീതി കത്വാ ആഹ **''പവത്തയിതബ്ബതോതി അത്ഥോ''**തി. സതിയാ കരണഭൂതായ പട്ഠാനം പട്ഠാപേതബ്ബം **സതിപട്ഠാനം**. അന-സദ്ദഞ്ഹി ബഹുലം-വചനേന കമ്മത്ഥം ഇച്ഛന്തി സദ്ദവിദൂ, തഥേവ കത്തുഅത്ഥമ്പി ഇച്ഛന്തീതി പുന തതിയനയേ **''പതിട്ഠാതീതി പട്ഠാന''**ന്തി വുത്തം. തത്ഥ പ-സദ്ദോ ഭുസത്ഥം പക്ഖന്ദനം ദീപേതീതി **''ഓക്കന്തിത്വാ പക്ഖന്ദിത്വാ വത്തതീതി അത്ഥോ''**തി ആഹ. പുന ഭാവത്ഥേ സതി-സദ്ദം പട്ഠാന-സദ്ദഞ്ച വണ്ണേന്തോ **''അഥ**

വാ”തിആദിമാഹ. തേന പുരിമത്ഥേ സതി-സദ്ദോ പട്ഠാന-സദ്ദോ ച കത്തുഅത്ഥോതി വിഞ്ഞായതി.

വിസേസേന കായോ ച വേദനാ ച അസ്സാദസ്സ കാരണന്തി തപ്പഹാനത്ഥം തേസം തണ്ഹാവത്ഥൂനം ഓളാരികസുഖുമാനം അസുഭദുക്ഖതാദസ്സനാനി മന്ദതിക്ഖപഞ്ഞേഹി തണ്ഹാചരിതേഹി സുകരാനീതി താനി തേസം വിസുദ്ധിമഗ്ഗോതി വുത്താനി, ഏവം ദിട്ഠിയാ വിസേസകാരണേസു ചിത്തധമ്മേസു അനിച്ചാനത്തതാദസ്സനാനി നാതിപഭേദാതിപഭേദഗതേസു തേസു തപ്പഹാനത്ഥം മന്ദതിക്ഖാനം ദിട്ഠിചരിതാനം സുകരാനീതി തേസം താനി വിസുദ്ധിമഗ്ഗോതി. തിക്ഖോ സമഥയാനികോ ഓളാരികാരമ്മണം പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ തത്ഥ അട്ഠത്വാ ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ വേദനം പരിഗ്ഗണ്ഹാതീതി ആഹ **“ഓളാരികാരമ്മണേ അസണ്ഠഹനതോ”**തി. വിപസ്സനായാനികസ്സ സുഖുമേ ചിത്തേ ധമ്മേസു ച ചിത്തം പക്ഖന്ദതീതി തദനുപസ്സനാനം തംവിസുദ്ധിമഗ്ഗതാ വുത്താ.

തേസം തത്ഥാതി ഏത്ഥ **തത്ഥ**-സദ്ദസ്സ പഹാനത്ഥന്തി ഏതേന യോജനാ. പഞ്ച കാമഗുണാ സവിസേസാ കായേ ലബ്ഭന്തീതി വിസേസേന കായോ കാമോഘസ്സ വത്ഥു, ഭവേ സുഖഗ്ഗഹണവസേന ഭവസ്സാദോ ഹോതീതി ഭവോഘസ്സ വേദനാ, സന്തതിഘനഗ്ഗഹണവസേന ചിത്തേ അത്താഭിനിവേസോ ഹോതീതി ദിട്ഠോഘസ്സ ചിത്തം, ധമ്മവിനിബ്ഭോഗസ്സ ധമ്മാനം ധമ്മമത്തതായ ച ദുപ്പടിവിജ്ഝത്താ സമ്മോഹോ ഹോതീതി അവിജ്ജോഘസ്സ ധമ്മാ, തസ്മാ തേസു തേസം പഹാനത്ഥം ചത്താരോവ വുത്താ, ദുക്ഖായ വേദനായ പടിഘാനുസയോ അനുസേതീതി ദുക്ഖദുക്ഖവിപരിണാമദുക്ഖസങ്ഖാരദുക്ഖഭൂതാ വേദനാ വിസേസേന ബ്യാപാദകായഗന്ഥസ്സ വത്ഥു, ചിത്തേ നിച്ചഗ്ഗഹണവസേന സസ്സതസ്സ അത്തനോ സീലേന സുദ്ധീതിആദിപരാമസനം ഹോതീതി സീലബ്ബതപരാമാസസ്സ ചിത്തം, നാമരൂപപരിച്ഛേദേന ഭൂതം ഭൂതതോ അപസ്സന്തസ്സ ഭവവിഭവദിട്ഠിസങ്ഖാതോ ഇദംസച്ചാഭിനിവേസോ ഹോതീതി തസ്സ ധമ്മാ…പേ॰… സുഖവേദനാസ്സാദവസേന പരലോകനിരപേക്ഖോ ‘‘നത്ഥി ദിന്ന’’ന്തിആദിപരാമാസം ഉപ്പാദേതീതി ദിട്ഠുപാദാനസ്സ വേദനാ. സന്തതിഘനഗ്ഗഹണവസേന സരാഗാദിചിത്തേ സമ്മോഹോ ഹോതീതി മോഹാഗതിയാ ചിത്തം, ധമ്മസഭാവാനവബോധേന ഭയം ഹോതീതി ഭയാഗതിയാ ധമ്മാ…പേ॰… അവുത്താനം വുത്തനയേന വത്ഥുഭാവോ യോജേതബ്ബോ.

‘‘ആഹാരസമുദയാ കായസമുദയോ, ഫസ്സസമുദയാ വേദനാസമുദയോ (സം॰ നി॰ ൫.൪൦൮), സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണം, വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപ’’ന്തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൧; ഉദാ॰ ൧) വചനതോ കായാദീനം സമുദയഭൂതാ കബളീകാരാഹാരഫസ്സമനോസഞ്ചേതനാവിഞ്ഞാണാഹാരാ കായാദിപരിജാനനേന പരിഞ്ഞാതാ ഹോന്തീതി ആഹ **“ചതുബ്ബിധാഹാരപരിഞ്ഞത്ഥ”**ന്തി. **പകരണനയോ**തി തമ്ബപണ്ണിഭാസായ വണ്ണനാനയോ. നേത്തിപേടകപ്പകരണേ ധമ്മകഥികാനം യോജനാനയോതിപി വദന്തി.

സരണവസേനാതി കായാദീനം കുസലാദിധമ്മാനഞ്ച ധാരണതാവസേന. സരന്തി ഗച്ഛന്തി ഏതായാതി സതീതി ഇമസ്മിം അത്ഥേ ഏകത്തേ നിബ്ബാനേ സമാഗമോ **ഏകത്തസമോസരണം**. ഏതദേവ ഹി ദസ്സേതും **“യഥാ ഹീ”**തിആദിമാഹ. ഏകനിബ്ബാനപ്പവേസഹേതുഭൂതോ വാ സമാനതായ ഏകോ സതിപട്ഠാനസഭാവോ ഏകത്തം, തത്ഥ സമോസരണം തംസഭാഗതാ **ഏകത്തസമോസരണം**. ഏകനിബ്ബാനപ്പവേസഹേതുഭാവം പന ദസ്സേതും **“യഥാ ഹീ”**തിആദിമാഹ. ഏതസ്മിം അത്ഥേ സരണേകത്തസമോസരണാനി സഹ സതിപട്ഠാനേകഭാവസ്സ കാരണത്തേന വുത്താനീതി ദട്ഠബ്ബാനി, പുരിമസ്മിം വിസും. **സരണവസേനാ**തി വാ ഗമനവസേനാതി അത്ഥേ സതി തദേവ ഗമനം സമോസരണന്തി സമോസരണേ വാ സതി-സദ്ദത്ഥവസേന അവുച്ചമാനേ ധാരണതാവ സതീതി സതി-സദ്ദത്ഥന്തരാഭാവാ പുരിമം സതിഭാവസ്സ കാരണം, പച്ഛിമം ഏകഭാവസ്സാതി നിബ്ബാനസമോസരണേപി സഹിതാനേവ താനി സതിപട്ഠാനേകഭാവസ്സ കാരണാനി.

ചുദ്ദസവിധേനാതി ഇദം **മഹാസതിപട്ഠാനസുത്തേ** (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൨ ആദയോ; മ॰ നി॰ ൧.൱൦൬ ആദയോ) വുത്താനം ആനാപാനപബ്ബാദീനം വസേന. തഥാ **പഞ്ചവിധേന ധമ്മാനുപസ്സനന്തി** ഏത്ഥാപി ദട്ഠബ്ബം. ഏത്ഥ ച ഉട്ഠാനകഭണ്ഡസദിസതാ തംതംസതിപട്ഠാനഭാവനാനുഭാവസ്സ ദട്ഠബ്ബാ. **ഭിക്ഖുഗോചരാ ഹി ഏതേ**. വുത്തഞ്ഹി "ഗോചരേ, ഭിക്ഖവേ, ചരഥ സകേ പേത്തികേ വിസയേ"തിആദി (സം॰ നി॰ ൫.൩൭൨; ദീ॰ നി॰ ൩.൮൦).

കായാനുപസ്സനാദിപടിപത്തിയാ ഭിക്ഖു ഹോതീതി ഭിക്ഖും "കായാനുപസ്സീ വിഹരതീ"തിആദിനാ ദസ്സേതി ഭിക്ഖുമ്ഹി തംനിയമതോ. തേനാഹ **"പടിപത്തിയാ വാ ഭിക്ഖുഭാവദസ്സനതോ"**തി.

സമം ചരേയ്യാതി കായാദിവിസമചരിയം പഹായ കായാദീഹി സമം ചരേയ്യ. രാഗാദിവൂപസമേന **സന്തോ,** ഇന്ദ്രിയദമനേന **ദന്തോ,** ചതുമഗ്ഗനിയമേന **നിയതോ,** സേട്ഠചാരിതായ **ബ്രഹ്മചാരീ**. കായദണ്ഡാദിഓരോപനേന **നിധായ ദണ്ഡം**. സോ ഏവരൂപോ ബാഹിതപാപസമിതപാപഭിന്നകിലേസതാഹി **ബ്രാഹ്മണാ**ദിസമഞ്ഞോ വേദിതബ്ബോ.

കായാനുപസ്സനാഉദ്ദേസവണ്ണനാ

അസമ്മിസ്സതോതി വേദനാദയോപി ഏത്ഥ സിതാ, ഏത്ഥ പടിബദ്ധാതി കായേ വേദനാദിഅനുപസ്സനാപസങ്ഗേപി ആപന്നേ തദമിസ്സതോതി അത്ഥോ. അവയവീഗാഹസമഞ്ഞാതിധാവനസാരാദാനാഭിനിവേസനിസേധനത്ഥം കായം അങ്ഗപച്ചങ്ഗേഹി, താനി ച കേസാദീഹി, കേസാദികേ ച ഭൂതുപാദായരൂപേഹി വിനിബ്ഭുജ്ജന്തോ **"തഥാ ന കായേ"**തിആദിമാഹ. പാസാദാദിനഗരാവയവസമൂഹേ അവയവീവാദിനോപി അവയവീഗാഹം ന കരോന്തി. നഗരം നാമ കോചി അത്ഥോ അത്ഥീതി പന കേസഞ്ചി സമഞ്ഞാതിധാവനം സിയാതി ഇത്ഥിപുരിസാദിസമഞ്ഞാതിധാവനേ നഗരനിദസ്സനം വുത്തം.

യം പസ്സതി ഇത്ഥിം വാ പുരിസം വാ, നനു ചക്ഖുനാ ഇത്ഥിപുരിസദസ്സനം നത്ഥീതി? സച്ചം നത്ഥി, "ഇത്ഥിം പസ്സാമി, പുരിസം പസ്സാമീ"തി പന പവത്തസഞ്ഞായ വസേന **"യം പസ്സതീ"**തി വുത്തം. മിച്ഛാദസ്സനേ വാ ദിട്ഠിയാ യം പസ്സതി, ന തം ദിട്ഠം, തം രൂപായതനം ന ഹോതി, രൂപായതനം വാ തം ന ഹോതീതി അത്ഥോ. അഥ വാ തം കേസാദിഭൂതുപാദായസമൂഹസങ്ഖാതം ദിട്ഠം ന ഹോതി, ദിട്ഠം വാ യഥാവുത്തം ന ഹോതീതി അത്ഥോ. **യം ദിട്ഠം തം ന പസ്സതീതി** യം രൂപായതനം, കേസാദിഭൂതുപാദായസമൂഹസങ്ഖാതം വാ ദിട്ഠം, തം പഞ്ഞാചക്ഖുനാ ഭൂതതോ ന പസ്സതീതി അത്ഥോ.

ന അഞ്ഞധമ്മാനുപസ്സീതി ന അഞ്ഞസഭാവാനുപസ്സീ, അസുഭാദിതോ അഞ്ഞാകാരാനുപസ്സീ ന ഹോതീതി വുത്തം ഹോതി. **പഥവീകായന്തി** കേസാദിപഥവിം ധമ്മസമൂഹത്താ കായോതി വദതി, ലക്ഖണപഥവിമേവ വാ അനേകപ്പഭേദസകലസരീരഗതം പുബ്ബാപരിയഭാവേന പവത്തമാനം സമൂഹവസേന ഗഹേത്വാ കായോതി വദതി, ഏവം അഞ്ഞത്ഥാപി.

അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാതി അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാധമ്മാനം **ഘടിതാരമ്മണം** ഏകതോ ആരമ്മണഭാവോ നത്ഥീതി അത്ഥോ, അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാ ധമ്മാ വാ ഘടിതാരമ്മണം ഇദം നത്ഥീതി അത്ഥോ. **തീസു ഭവേസു കിലേസാനന്തി** ഭവത്തയവിസയാനം കിലേസാനന്തി അത്ഥോ.

സബ്ബത്ഥികന്തി സബ്ബത്ഥ ഭവം. സബ്ബസ്മിം ലീനേ ഉദ്ധടേ ച ചിത്തേ ഇച്ഛിതബ്ബത്താ, സബ്ബേ വാ ലീനേ ഉദ്ധടേ ച ഭാവേതബ്ബാ ബോജ്ഝങ്ഗാ അത്ഥികാ ഏതായാതി **സബ്ബത്ഥികാ**. **അന്തോസങ്ഖേപോതി** അന്തോഓലീയനാ കോസജ്ജന്തി അത്ഥോ.

അവിസേസേന ദ്വീഹിപി നീവരണപ്പഹാനം വുത്തന്തി കത്വാ പുന ഏകേകേന വുത്തപ്പഹാനവിസേസം ദസ്സേതും **“വിസേസേനാ”**തി ആഹ, “വിനേയ്യ നീവരണാനീ”തി അവത്വാ അഭിജ്ഝാദോമനസ്സവിനയസ്സ വാ പയോജനം ദസ്സേന്തോ **“വിസേസേനാ”**തിആദിമാഹ. കായാനുപസ്സനാഭാവനായ ഉജുവിപച്ചനീകാനം അനുരോധവിരോധാദീനം പഹാനദസ്സനഞ്ഹി ഏതസ്സ പയോജനന്തി. **കായഭാവനായാ**തി കായാനുപസ്സനാഭാവനാ അധിപ്പേതാ. **തേനാ**തി അനുരോധാദിപ്പഹാനവചനേന.

സബ്ബത്ഥികകമ്മട്ഠാനം ബുദ്ധാനുസ്സതി മേത്താ മരണസ്സതി അസുഭഭാവനാ ച. സതിസമ്പജഞ്ഞേന ഏതേന യോഗിനാ പരിഹരിയമാനം തം സബ്ബത്ഥികകമ്മട്ഠാനം വുത്തം സതിസമ്പജഞ്ഞബലേന അവിച്ഛിന്നസ്സ തസ്സ പരിഹരിതബ്ബത്താ, സതിയാ വാ സമഥോ വുത്തോ സമാധിക്ഖന്ധസങ്ഗഹിതത്താ.

കായാനുപസ്സനാഉദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വേദനാനുപസ്സനാദിഉദ്ദേസവണ്ണനാ

കേവലം പനിധാതിആദിനാ ഇധ ഏത്തകം വേദിതബ്ബന്തി വേദിതബ്ബം പരിച്ഛേദം ദസ്സേതി. **അദ്ദമദക്ഖീ**തി ദ്വേപി ഏകത്ഥാ. **സമ്മദ്ദസോ**തി സമ്മാ പസ്സകോ.

സുഖദുക്ഖതോപി ചാതി സുഖാദീനം ഠിതിവിപരിണാമഞാണസുഖതായ, വിപരിണാമട്ഠിതിഅഞ്ഞാണദുക്ഖതായ ച വുത്തത്താ തിസ്സോപി ച സുഖതോ തിസ്സോപി ച ദുക്ഖതോ അനുപസ്സിതബ്ബാതി അത്ഥോ.

രൂപാദിആരമ്മണഛന്ദാദിഅധിപതിഞാണാദിസഹജാതകാമാവചരാദിഭൂമിനാനത്തഭേദാനം കുസലാകുസലതബ്ബിപാകകിരിയാനാനത്തഭേദസ്സ ച **ആദി**-സദ്ദേന സസങ്ഖാരികാസങ്ഖാരികസവത്ഥുകാവത്ഥുകാദിനാനത്തഭേദാനഞ്ച വസേനാതി യോജേതബ്ബം. **സുഞ്ഞതാധമ്മസ്സാ**തി “ധമ്മാ ഹോന്തി, ഖന്ധാ ഹോന്തീ”തിആദിനാ (ധം॰ സം॰ ൧൨൧) സുഞ്ഞതാവാരേ ആഗതസുഞ്ഞതാസഭാവസ്സ വസേന. **കാമഞ്ചേത്ഥാ**തിആദിനാ പുബ്ബേ പഹീനത്താ പുന പഹാനം ന വത്തബ്ബന്തി ചോദനം ദസ്സേതി, മഗ്ഗചിത്തക്ഖണേ വാ ഏകത്ഥ പഹീനം സബ്ബത്ഥ പഹീനം ഹോതീതി വിസും വിസും ന വത്തബ്ബന്തി. തത്ഥ പുരിമചോദനായ നാനാപുഗ്ഗലപരിഹാരോ, പച്ഛിമായ നാനാചിത്തക്ഖണികപരിഹാരോ. ലോകിയഭാവനായ ഹി കായേ പഹീനം ന വേദനാദീസു വിക്ഖമ്ഭിതം ഹോതി. യദിപി ന പവത്തേയ്യ, ന പടിപക്ഖഭാവനായ തത്ഥ സാ അഭിജ്ഝാദോമനസ്സസ്സ അപ്പവത്തി ഹോതീതി പുന തപ്പഹാനം വത്തബ്ബമേവാതി. ഉഭയത്ഥ വാ ഉഭയം സമ്ഭവതോ യോജേതബ്ബം. **ഏകത്ഥ പഹീനം സേസേസുപി പഹീനം ഹോതീ**തി മഗ്ഗസതിപട്ഠാനഭാവനം, ലോകിയഭാവനായ വാ സബ്ബത്ഥ അപ്പവത്തിമത്തം സന്ധായ വുത്തം. “പഞ്ചപി ഖന്ധാ ലോകോ”തി ഹി ചതൂസുപി വുത്തന്തി.

വേദനാനുപസ്സനാദിഉദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കായാനുപസ്സനാനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൭൩. സബ്ബപ്പകാരവചനേന ഉദ്ദേസേ ദസ്സിതാ അജ്ഝത്താദിഅനുപസ്സനാ പകാരാ ച ഗഹിതാ. തത്ഥ അന്തോഗധാ ചുദ്ദസ പകാരാ, കായഗതാസതിസുത്തേ വുത്താ കേസാദിവണ്ണകസിണാരമ്മണചതുക്കജ്ഝാനപ്പകാരാ, ലോകിയാദിപ്പകാരാ ചാതി തേപി ഗഹിതാ ഏവ. നിദ്ദേസേ ഹി ഏകപ്പകാരനിദ്ദേസേന നിദസ്സനമത്തം കതന്തി, സബ്ബപ്പകാരഗ്ഗഹണഞ്ച ബാഹിരേസുപി ഏകദേസസമ്ഭവതോ കതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

തിരിയം തചപരിച്ഛിന്നന്തി ഏത്ഥ നനു കേസലോമനഖാനം അതചപരിച്ഛിന്നതാ തചസ്സ ച അത്ഥീതി? യദിപി അത്ഥി, തചപരിച്ഛിന്നബഹുലതായ പന തചപരിച്ഛിന്നതാ ന ന ഹോതി കായസ്സാതി ഏവം വുത്തം. തചോ പരിയന്തോ അസ്സാതി തചപരിയന്തോതി

വുത്തോതി ഏതേന പന വചനേന കായേകദേസഭൂതോ തചോ ഗഹിതോ ഏവ. തപ്പടിബദ്ധാ ച കേസാദയോ തദനുപവിട്ഠമൂലാ തചപരിയന്താവ ഹോന്തീതി ദ്വത്തിംസാകാരസമൂഹോ സബ്ബോപി കായോ തചപരിയന്തോതി വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

“പൂരം നാനപ്പകാരസ്സാ”തി വുത്തം, കേ പന തേ പകാരാ? യേഹി നാനപ്പകാരം അസുചി വുത്തന്തി കേസാ ലോമാതിആദി വുത്തന്തി ഇമമത്ഥം ദീപേന്തോ ആഹ **“ഏതേ കേസാദയോ ആകാരാ”**തി. ആകാരാ പകാരാതി ഹി ഏകോ അത്ഥോ.

നിസിന്നസ്സ യാവ അപരിപ്ഫന്ദനിസജ്ജാമൂലകം ദുക്ഖം ഉപ്പജ്ജതി, യാവതാ ഉട്ഠാതി വാ, താവ ഏകോ **നിസജ്ജവാരോ**. യേന വിധിനാ ഉഗ്ഗഹേ കുസലോ ഹോതി, സോ സത്തവിധോ വിധി **“ഉഗ്ഗഹകോസല്ല”**ന്തി വുച്ചതി, തംനിബ്ബത്തം വാ ഞാണം.

പഥവീധാതുബഹുലഭാവതോ മത്ഥലുങ്ഗസ്സ കരീസാവസാനേ തന്തിആരോപനമാഹ. ഏത്ഥ പന **മംസം…പേ॰… വക്കം…പേ॰… കേസാ**തി ഏവം വക്കപഞ്ചകാദീസു അനുലോമസജ്ഝായം വത്വാ പടിലോമസജ്ഝായോ പുരിമേഹി സമ്ബന്ധോ വുത്തോ. സ്വായം യേ പരതോ വിസും തിപഞ്ചാഹം, പുരിമേഹി ഏകതോ തിപഞ്ചാഹന്തി ഛപഞ്ചാഹം സജ്ഝായാ വക്ഖമാനാ, തേസു ആദിഅന്തദസ്സനവസേന വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. അനുലോമപടിലോമസജ്ഝായേപി ഹി പടിലോമസജ്ഝായോ അന്തിമോതി. സജ്ഝായപ്പകാരന്തരം വാ ഏതമ്പീതി വേദിതബ്ബം. **ഹത്ഥസങ്ഖലികാ** അങ്ഗുലിപന്തി. **ലക്ഖണപടിവേധസ്സാ**തി അസുഭലക്ഖണപടിവേധസ്സ, ധാതുലക്ഖണപടിവേധസ്സ വാ.

അത്തനോ ഭാഗോ സഭാഗോ, സഭാഗേന പരിച്ഛേദോ **സഭാഗപരിച്ഛേദോ,** ഹേട്ഠുപരിതിരിയന്തേഹി സകകോട്ഠാസികകേസന്തരാദീഹി ച പരിച്ഛേദോതി അത്ഥോ.

ധാതുവിഭങ്ഗോ (മ॰ നി॰ ൩.൩൪൨ ആദയോ) പുക്കുസാതിസുത്തം. **സാധാരണവസേനാ**തി ഏത്തകേനേവ സിദ്ധേ **സബ്ബ**-ഗ്ഗഹണം വണ്ണകസിണവസേന ചതുക്കജ്ഝാനികസമഥസാധാരണത്തസ്സ ച ദസ്സനത്ഥം.

ഓക്കമനവിസ്സജ്ജനന്തി പടിപജ്ജിതബ്ബവജ്ജേതബ്ബേ മഗ്ഗേതി അത്ഥോ. **ബഹിദ്ധാ പുഥുത്താരമ്മണേ**തി ഏത്ഥ കായാനുപസ്സനം ഹിത്വാ സുഭാദിവസേന ഗയ്ഹമാനാ കേസാദയോപി ബഹിദ്ധാ പുഥുത്താരമ്മണാനേവാതി വേദിതബ്ബാ. **ഉക്കുട്ഠുക്കട്ഠിട്ഠാനേയേവ ഉട്ഠഹിത്വാ**തി പുബ്ബേ വിയ ഏകത്ഥ കതായ ഉക്കുട്ഠിയാ കമേന സബ്ബതാലേസു പതിത്വാ ഉട്ഠഹിത്വാ പരിയന്തതാലം ആദിതാലഞ്ച അഗന്ത്വാ തതോ തതോ തത്ഥ തത്ഥേവ കതായ ഉക്കുട്ഠിയാ ഉട്ഠഹിത്വാതി അത്ഥോ.

അധിചിത്തന്തി സമഥവിപസ്സനാചിത്തം. **അനുയുത്തേനാ**തി യുത്തപയുത്തേന, ഭാവേന്തേനാതി അത്ഥോ. **സമാധിനിമിത്തം** ഉപലക്ഖണാകാരോ സമാധിയേവ. **മനസി കാതബ്ബ**ന്തി ചിത്തേ കാതബ്ബം, ഉപ്പാദേതബ്ബന്തി അത്ഥോ. സമാധികാരണം വാ ആരമ്മണം സമാധിനിമിത്തം ആവജ്ജിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. ഠാനം അത്ഥീതി വചനസേസോ, തം ചിത്തം കോസജ്ജായ സംവത്തേയ്യ, ഏതസ്സ സംവത്തനസ്സ കാരണം അത്ഥീതി അത്ഥോ. തം വാ മനസികരണം ചിത്തം കോസജ്ജായ സംവത്തേയ്യാതി ഏതസ്സ ഠാനം കാരണന്തി അത്ഥോ. **ന ച പഭങ്ഗൂ**തി കമ്മനിയഭാവൂപഗമനേന ച പഭിജ്ജനസഭാവന്തി അത്ഥോ.

ആലിമ്പേതീതി ആദീപേതി ജാലേതി. **തഞ്ചാ**തി തം പിളന്ധനവികതിസങ്ഖാതം അത്ഥം പയോജനം. **അസ്സാ**തി സുവണ്ണകാരസ്സ **അനുഭോതി** സമ്ഭോതി സാധേതി . **അസ്സ** വാ സുവണ്ണസ്സ **തം** അത്ഥം സുവണ്ണകാരോ **അനുഭോതി** പാപുണാതി.

അഭിഞ്ഞായ ഇദ്ധിവിധാദിഞാണേന സച്ഛികരണീയസ്സ ഇദ്ധിവിധപച്ചനുഭവനാദികസ്സ **അഭിഞ്ഞാസച്ഛികരണീയസ്സ**. പച്ചക്ഖം യസ്സ അത്ഥി, സോ സക്ഖി, സക്ഖിനോ ഭബ്ബതാ **സക്ഖിഭബ്ബതാ,** സക്ഖിഭവനതാതി വുത്തം ഹോതി. സക്ഖി ച സോ ഭബ്ബോ ചാതി വാ **സക്ഖിഭബ്ബോ**. അയഞ്ഹി ഇദ്ധിവിധാദീനം ഭബ്ബോ, തത്ഥ ച സക്ഖീതി സക്ഖിഭബ്ബോ,

തസ്സ ഭാവോ **സക്ഖിഭബ്ബതാ,** തം പാപുണാതി. **ആയതനേ**തി പുബ്ബഹേതാദികേ കാരണേ സതി.

സീതിഭാവന്തി നിബ്ബാനം, കിലേസദരഥവൂപസമം വാ. **സമ്പഹംസേതീ**തി സമപവത്തം ചിത്തം തഥാപവത്തിയാ പഞ്ഞായ തോസേതി ഉത്തേജേതി. യദാ വാ നിരസ്സാദം ചിത്തം ഭാവനായ ന പക്ഖന്ദതി, തദാ ജാതിആദീനി സംവേഗവത്ഥൂനി പച്ചവേക്ഖിത്വാ **സമ്പഹംസേതി** സമുത്തേജേതി.

തിരിയം അഞ്ഞമഞ്ഞേന പരിച്ഛിന്നാ, കഥം? **ദ്വേ കേസാ ഏകതോ നത്ഥീ**തി. **ആസയോ**തി നിസ്സയോ, പച്ചയോതി അത്ഥോ.

നഖാ തിരിയം അഞ്ഞമഞ്ഞേന പരിച്ഛിന്നാതി വിസും വവത്ഥിതതം സന്ധായ വുത്തം. തമേവ ഹി അത്ഥം ദസ്സേതും **"ദ്വേ നഖാ ഏകതോ നത്ഥീ"**തി ആഹാതി.

സുഖുമമ്പീതി യഥാവുത്തഓളാരികചമ്മതോ സുഖുമം അന്തോമുഖചമ്മാദി. കോട്ഠാസേസു വാ തചേന പരിച്ഛിന്നത്താ യം ദുരുപലക്ഖണീയം, തം "സുഖുമ"ന്തി വുത്തം. തഞ്ഹി വുത്തനയേന തചം വിവരിത്വാ പസ്സന്തസ്സ പാകടം ഹോതീതി.

താലഗുളപടലം നാമ പക്കതാലഫലലസികം താലപട്ടികായ ലിമ്പിത്വാ സുക്ഖാപേത്വാ ഉദ്ധരിത്വാ ഗഹിതപടലം.

ഏവം തിമത്താനീതി ഏവം-മത്ത-സദ്ദേഹി ഗോപ്ഫകട്ഠികാദീനി അവുത്താനിപി ദസ്സേതീതി വേദിതബ്ബം. **കീളാഗോളകാനി** സുത്തേന ബന്ധിത്വാ അഞ്ഞമഞ്ഞം ഘട്ടേത്വാ കീളനഗോളകാനി.

തത്ഥ ജങ്ഘട്ഠികസ്സ പതിട്ഠിതട്ഠാനന്തി ജണ്ണുകട്ഠിമ്ഹി പവിസിത്വാ ഠിതട്ഠാനന്തി അധിപ്പായോ. **തേന** അട്ഠിനാ **പതിട്ഠിതട്ഠാനം** യം **കടിട്ഠിനോ,** തം **അഗ്ഗച്ഛിന്നമഹാപുന്നാഗഫലസദിസം. സീസകപട്ടവേഠകം** വേഠേത്വാ ഠപിതസീസമയം പട്ടകം. സുത്തകന്തനസലാകാവിദ്ധാ ഗോളകാ വട്ടനാതി വുച്ചന്തി, വട്ടനാനം ആവലി **വട്ടനാവലി. അവലേഖനസത്ഥകം** ഉച്ഛുതചാവലേഖനസത്ഥകം.

വക്കഭാഗേന പരിച്ഛിന്നന്തി വക്കപരിയന്തഭാഗേന പരിച്ഛിന്നം.

സക്ഖരസുധാവണ്ണന്തി മരുമ്ബേഹി കതസുധാവണ്ണം. "സേതസക്ഖരസുധാവണ്ണ"ന്തി ച പാഠം വദന്തി, സേതസക്ഖരാവണ്ണം സുധാവണ്ണഞ്ചാതി അത്ഥോ.

യത്ഥ അന്നപാനം നിപതിത്വാ തിട്ഠതീതി സമ്ബന്ധോ.

വിസമച്ഛിന്നകലാപോ വിസമം ഉദകം പഗ്ഘരതി, ഏവമേവ സരീരം കേസകൂപാദിവിവരേഹി ഉപരി ഹേട്ഠാ തിരിയഞ്ച വിസമം പഗ്ഘരതീതി ദസ്സേതും **വിസമച്ഛിന്ന**-ഗ്ഗഹണം കരോതി.

അതികടുകഅച്ചുണ്ഹാദികോ **വിസഭാഗാഹാരോ** ഉണ്ഹകാലേ പവത്തമാനാനം ധാതൂനം വിസഭാഗത്താ.

ഏകത്താരമ്മണബലേനേവ വാതി വിക്ഖമ്ഭിതനീവരണേന സുസമാഹിതചിത്തേന ഉപട്ഠിതസ്സ നാനാരമ്മണവിപ്ഫന്ദനവിരഹേന ഏകസഭാവസ്സ ആരമ്മണസ്സ വസേന. തഞ്ഹി ഏകത്താരമ്മണം ഉപട്ഠഹമാനമേവ അത്തനി അഭിരതിം, സാതിസയം ഫരണപീതിം, ഇട്ഠാകാരാനുഭവനഞ്ച സോമനസ്സം ഉപ്പാദേതി. ന ഹി അഭിരതിസോമനസ്സേഹി വിനാ അനതിക്കന്തപീതിസുഖസ്സ ഏകത്തുപട്ഠാനം അത്ഥീതി.

അവിസേസതോ പന സാധാരണവസേനാതി പടികൂലധാതുവണ്ണവിസേസം അകത്വാ സമഥവിപസ്സനാസാധാരണവസേനാതി അത്ഥോ. **തിവിധേനാ**തി അനുലോമാദിനാ

വക്ഖമാനേന. **ഛ മാസേ**തി അഡ്ഢമാസേ ഊനേപി മാസപരിച്ഛേദേന പരിച്ഛിജ്ജമാനേ സജ്ഝായേ ഛ മാസാ പരിച്ഛേദകാ ഹോന്തീതി കത്വാ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. പരിച്ഛിജ്ജമാനസ്സ മാസന്തരഗമനനിവാരണഞ്ഹി ഛമാസഗ്ഗഹണം, ന സകലഛമാസേ പരിവത്തനദസ്സനത്ഥം. **ആചരിയാ**തി അട്ഠകഥാചരിയാ.

ലക്ഖണന്തി ധാതുപടികൂലലക്ഖണം. ജനം ന അരഹന്തീതി **അജഞ്ഞാ,** ജനേ പവേസേതും അയുത്താ ജിഗുച്ഛനീയാതി വുത്തം ഹോതി.

പടിപാടിയാ അട്ഠീനീതി പടിപാടിയാ അട്ഠീനി കോടിയാ ഠിതാനി. ന ഏത്ഥ കോചി അത്താ നാമ അത്ഥി, അട്ഠീനി ഏവ അട്ഠിപുഞ്ജമത്തോ ഏവായം സങ്ഘാടോതി ദസ്സേതി . **അനേകസന്ധിയമിതോ**തി അനേകേഹി സന്ധീഹി യമിതോ സമ്ബദ്ധോ സോ അട്ഠിപുഞ്ജോതി ദസ്സേതി. **ന കേഹിചീ**തി യമേന്തം അത്താനം പടിസേധേതി. **ചോദിതോ** ജരായ മരണാഭിമുഖഗമനേന ചോദിതോ.

മഹാഭൂതം ഉപാദാരൂപേന പരിച്ഛിന്നം ''നീലം പീതം സുഗന്ധം ദുഗ്ഗന്ധ''ന്തിആദിനാ. **ഉപാദാരൂപം മഹാഭൂതേന** തന്നിസ്സിതസ്സ തസ്സ തതോ ബഹി അഭാവാ. ഛായാതപാനം ആതപപച്ചയഛായുപ്പാദകഭാവോ അഞ്ഞമഞ്ഞപരിച്ഛേദകതാ. രൂപക്ഖന്ധസ്സ പരിഗ്ഗഹിതത്താ തദന്തോഗധാനം ചക്ഖാദിആയതനദ്വാരാനം വസേന തംതംദ്വാരികാ അരൂപിനോ ഖന്ധാ പാകടാ ഹോന്തി, ആയതനാനി ച ദ്വാരാനി ച ആയതനദ്വാരാനീതി വാ അത്ഥോ. തേന രൂപായതനാദീനഞ്ച വസേനാതി വുത്തം ഹോതി.

സപ്പച്ചയാതി സപ്പച്ചയഭാവാ, പച്ചയായത്തം ഹുത്വാ നിബ്ബത്തന്തി വുത്തം ഹോതി. സമാനോ വാ സദിസോ യുത്തോ പച്ചയോ സപ്പച്ചയോ, തസ്മാ **സപ്പച്ചയാ**.

ഏത്തകോതി യഥാവുത്തേന ആകാരേന പഗുണോ കോട്ഠാസോ. ഉഗ്ഗഹോവ **ഉഗ്ഗഹസന്ധി**. വണ്ണാദിമുഖേന ഹി ഉപട്ഠാനം ഏത്ഥ സന്ധീയതി സമ്ബജ്ഝതീതി ''സന്ധീ''തി വുച്ചതി.

ഉപട്ഠാതീതി വണ്ണാദിവസേന ഉപട്ഠാതീതി അത്ഥോ. **പഞ്ചങ്ഗസമന്നാഗതേ**തി നാതിദൂരനാച്ചാസന്നഗമനാഗമനസമ്പന്നന്തി ഏകങ്ഗം, ദിവാ അബ്ബോകിണ്ണം രത്തിം അപ്പസദ്ദം അപ്പനിഗ്ഘോസന്തി ഏകം, അപ്പഡംസമകസവാതാതപസരീസപസമ്ഫസ്സന്തി ഏകം, തസ്മിം ഖോ പന സേനാസനേ വിഹരന്തസ്സ അപ്പകസിരേന ഉപ്പജ്ജതി ചീവര... പേ॰... പരിക്ഖാരോതി ഏകം, തസ്മിം പന സേനാസനേ ഥേരാ ഭിക്ഖൂ വിഹരന്തി ബഹുസ്സുതാതി ഏകം (അ॰ നി॰ ൧൦.൧൧). **പഞ്ചങ്ഗസമന്നാഗതേനാ**തി അപ്പാബാധാസാഠേയ്യസദ്ധാപഞ്ഞാവീരിയേഹി പധാനിയങ്ഗേഹി സമന്നാഗതേന.

ഉട്ഠാനകദായന്തി തേഹി ഖേത്തേഹി ഉട്ഠാനകം, തേഹി ദാതബ്ബധഞ്ഞന്തി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച അട്ഠകുമ്ഭദായകഖേത്തം വിയ മുഖധോവനകിച്ചം, സോളസകുമ്ഭദായകം വിയ ഖാദനഭുഞ്ജനകിച്ചം ദട്ഠബ്ബം ലഹുകഗരുകഭാവതോ. തതോ പന യം ദുക്ഖം നിബ്ബത്തതി, തം അഞ്ഞഞ്ച ദ്വത്തിംസാകാരമനസികാരേന ച നിവത്തതീതി ആഹ **''ഏത്ഥേവ കമ്മം കാതബ്ബ''**ന്തി. **ഏത്താവതാ**തി ഏകദിവസം തിംസ വാരേ മനസികാരട്ഠപനേന.

സഹസ്സുദ്ധാരം സാധേത്വാതി സഹസ്സവഡ്ഢിതം ഇണം യോജേത്വാ. ഉദ്ധരിതബ്ബോതി **ഉദ്ധാരോ**തി ഹി വഡ്ഢി വുച്ചതീതി. **സുദ്ധചിത്തേനാ**തി വിക്ഖേപാദികിലേസവിരഹിതചിത്തേന. കേസാദീസു തചേ രജ്ജന്താ സുച്ഛവിചമ്മം തചോതി ഗഹേത്വാ ''സുവണ്ണാദിവണ്ണോ മേ തചോ''തിആദിനാ രജ്ജന്തി.

തേസു ദ്വേ ഏകമഗ്ഗം പടിപജ്ജമാനാ നാമ ന ഹോന്തീതി യഥാ തഥാ വാ പലായന്തീതി അത്ഥോ. തത്ഥ രാഗാദിവത്ഥുഭാവേന ദ്വത്തിംസാകാരാനം ചോരസദിസതാ അനത്ഥാവഹതാ ദട്ഠബ്ബാ.

കമ്മമേവ വിസേസാധിഗമസ്സ ഠാനന്തി **കമ്മട്ഠാനം** ഭാവനാ വുച്ചതി. തേനാഹ **“മനസികരോന്തസ്സ അപ്പനം പാപുണാതീ”**തി. കമ്മസ്സ വാ ഭാവനായ ഠാനം ആരമ്മണം അപ്പനാരമ്മണഭാവൂപഗമനേന അപ്പനം പാപുണാതീതി വുത്തം.

മാനജാതികോതി ഏതേന ലങ്ഘനസമത്ഥതായോഗേന ഉപസമരഹിതതം ദസ്സേതി. ചിത്തമ്പി ഹി തഥാ നാനാരമ്മണേസു വഡ്ഢിതം ഉപസമരഹിതന്തി ദസ്സേതബ്ബന്തി.

ഹത്ഥേ ഗഹിതപഞ്ഹവത്ഥു പാകതികമേവാതി വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ വുത്തതം സന്ധായാഹ. തത്ഥ ഹി വുത്തം -

> “മാലകത്ഥേരോ കിര ദീഘഭാണകഅഭയത്ഥേരം ഹത്ഥേ ഗഹേത്വാ ‘ആവുസോ അഭയ, ഇമം താവ പഞ്ഹം ഉഗ്ഗണ്ഹാഹീ’തി വത്വാ ആഹ ‘മാലകത്ഥേരോ ദ്വത്തിംസകോട്ഠാസേസു ദ്വത്തിംസപഠമജ്ഝാനലാഭീ, സചേ രത്തിം ഏകം, ദിവാ ഏകം സമാപജ്ജതി, അതിരേകഡ്ഢമാസേന പുന സമ്പജ്ജതി. സചേ പന ദേവസികം ഏകമേവ സമാപജ്ജതി, അതിരേകമാസേന പുന സമ്പജ്ജതീ’”തി.

ഇദം പന **ഏകം മനസികരോന്തസ്സ ഏകം പാടിയേക്കം മനസികരോന്തസ്സ ദ്വത്തിംസാ**തി ഏതസ്സ സാധനത്ഥം നിദസ്സനവസേന ആനീതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

അനുപാദിന്നകപക്ഖേ ഠിതാനീതി ഏതേന ചേതിയപബ്ബതവാസീ മഹാതിസ്സത്ഥേരോ വിയ, സങ്ഘരക്ഖിതത്ഥേരുപട്ഠാകസാമണേരോ വിയ ച അനുപാദിന്നകപക്ഖേ ഠപേത്വാ ഗഹേതും സക്കോന്തസ്സ ദസവിധാസുഭവസേന ജീവമാനകസരീരേപി ഉപട്ഠിതേ ഉപചാരപ്പത്തി ദസ്സിതാ ഹോതീതി വേദിതബ്ബാ. “അത്ഥിസ്സ കായേ”തി പന സത്തവസേന കേസാദീസു ഗയ്ഹമാനേസു യഥാ “ഇമസ്മിം കായേ”തി സത്ത-ഗ്ഗഹണരഹിതേ അഹംകാരവത്ഥുമ്ഹി വിദ്ധസ്താഹംകാരേ സദാ സന്നിഹിതേ പാകടേ ച അത്തനോ കായേ ഉപട്ഠാനം ഹോതി, ന തഥാ തത്ഥാതി അപ്പനം അപ്പത്താ ആദീനവാനുപസ്സനാവ തത്ഥ ഹോതീതി അധിപ്പായേനാഹ **“അസുഭാനുപസ്സനാസങ്ഖാതാ പന വിപസ്സനാഭാവനാ ഹോതീതി വേദിതബ്ബാ”**തി.

൩൭൩. ആദിമ്ഹി സേവനാ **ആസേവനാ,** വഡ്ഢനം **ഭാവനാ,** പുനപ്പുനം കരണം **ബഹുലീകമ്മ**ന്തി അയമേതേസം വിസേസോ.

൩൭൪. വത്ഥുപരിഞ്ഞായാതി അഭിജ്ഝാദോമനസ്സാനം വത്ഥുഭൂതസ്സ കായസ്സ പരിജാനനേന. **അപ്പിതാ**തി ഗമിതാ, സാ ച വിനാസിതതാതി ആഹ **“വിനാസിതാ”**തി. അപ്പവത്തിയം ഠപിതാതിപി **അപ്പിതാ**തി അയമത്ഥോ നിരുത്തിസിദ്ധിയാ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. **വിഗതന്താ കതാ**തി ഇദാനി കാതബ്ബോ അന്തോ ഏതേസം നത്ഥീതി വിഗതന്താ, ഏവംഭൂതാ കതാതി അത്ഥോ. കമ്മമേവ വിസേസാധിഗമസ്സ ഠാനം **കമ്മട്ഠാനം,** കമ്മേ വാ ഠാനം ഭാവനാരമ്ഭോ **കമ്മട്ഠാനം,** തഞ്ച അനുപസ്സനാതി ആഹ **“അനുപസ്സനായ കമ്മട്ഠാന”**ന്തി, അനുപസ്സനായ വുത്തന്തി അധിപ്പായോ.

കായാനുപസ്സനാനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വേദനാനുപസ്സനാനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൭൫. സമ്പജാനസ്സ വേദിയനം **സമ്പജാനവേദിയനം. വത്ഥു**ന്തി സുഖാദീനം ആരമ്മണമാഹ, തേന വത്ഥു ആരമ്മണം ഏതിസ്സാതി **വത്ഥുആരമ്മണാ**തി സമാസോ ദട്ഠബ്ബോ. **വോഹാരമത്തം ഹോതീ**തി ഏതേന “സുഖം വേദനം വേദയാമീ”തി ഇദം വോഹാരമത്തേന വുത്തന്തി ദസ്സേതി.

വീരിയസമാധിം യോജേത്വാതി അധിവാസനവീരിയസ്സ അധിമത്തതായ തസ്സ സമതായ ഉഭയം സഹ യോജേത്വാ. **സഹ പടിസമ്ഭിദാഹീ**തി ലോകുത്തരപടിസമ്ഭിദാഹി സഹ. ലോകിയാനമ്പി വാ സതി ഉപ്പത്തികാലേ തത്ഥ സമത്ഥതം സന്ധായ **“സഹ പടിസമ്ഭിദാഹീ”**തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **സമസീസീ**തി വാരസമസീസീ ഹുത്വാ

പച്ചവേക്ഖണവാരസ്സ അനന്തരവാരേ പരിനിബ്ബായീതി അത്ഥോ. **സങ്ഖേപമനസികാരവസേന** മഹാസതിപട്ഠാനേ, **വിത്ഥാരമനസികാരവസേന** രാഹുലോവാദധാതുവിഭങ്ഗാദീസു.

ഫസ്സപഞ്ചമകേയേവാതി ഏവ-സദ്ദേന വുത്തേസു തീസുപി മുഖേസു പരിഗ്ഗഹസ്സ സമാനതം ദസ്സേതി. നാമരൂപവവത്ഥാനസ്സ അധിപ്പേതത്താ നിരവസേസരൂപപരിഗ്ഗഹസ്സ ദസ്സനത്ഥം **"വത്ഥു നാമ കരജകായോ"**തി ആഹ, ന ചക്ഖാദീനി ഛവത്ഥൂനീതി. കരജകായസ്സ പന വത്ഥുഭാവസാധനത്ഥം "ഇദഞ്ച പന മേ വിഞ്ഞാണം ഏത്ഥ സിതം, ഏത്ഥ പടിബദ്ധ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൩൫; മ॰ നി॰ ൨.൨൫൨) സുത്തം ആഭതം.

ഫസ്സവിഞ്ഞാണാനം പാകടതാ കേസഞ്ചി ഹോതീതി യേസം ന ഹോതി, തേ സന്ധായാഹ **"ഫസ്സവസേന വാ ഹി…പേ॰… ന പാകടം ഹോതീ"**തി. തേസം പന അഞ്ഞേസഞ്ച സബ്ബേസം വേനേയ്യാനം വേദനാ പാകടാതി ആഹ **"വേദനാവസേന പന പാകടം ഹോതീ"**തി. **സതധോതസപ്പി** നാമ സതവാരം വിലാപേത്വാ വിലാപേത്വാ ഉദകേ പക്ഖിപിത്വാ ഉദ്ധരിത്വാ ഗഹിതസപ്പി.

വിനിവത്തേത്വാതി ചതുക്ഖന്ധസമുദായതോ വിസും ഉദ്ധരിത്വാ. മഹാസതിപട്ഠാനസുത്താദീസു കത്ഥചി പഠമം രൂപകമ്മട്ഠാനം വത്വാ പച്ഛാ അരൂപകമ്മട്ഠാനം വേദനാവസേന വിനിവത്തേത്വാ ദസ്സിതം. കത്ഥചി അരൂപകമ്മട്ഠാനം ഏവ വേദനാവസേന അരൂപരാസിതോ, ഞാതപരിഞ്ഞായ പരിഞ്ഞാതതോ വാ രൂപാരൂപരാസിതോ വാ വിനിവത്തേത്വാ ദസ്സിതം. തത്ഥാപി യേസു പഠമം ഞാതപരിഞ്ഞാ വുത്താ, തേസു തദന്തോഗധം . യേസു ന വുത്താ, തേസു ച വേദനായ ആരമ്മണമത്തം സംഖിത്തം പാളിഅനാരുള്ഹം രൂപകമ്മട്ഠാനം സന്ധായ രൂപകമ്മട്ഠാനസ്സ പഠമം കഥിതതാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ.

"മനോവിഞ്ഞേയ്യാനം ധമ്മാനം ഇട്ഠാനം കന്താന"ന്തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൩൦൬) നയേന വുത്തം ഛഗേഹസ്സിതസോമനസ്സം പഞ്ചകാമഗുണേസു അസ്സാദാനുപസ്സിനോ ഏവ ഹോതീതി ആഹ **"പഞ്ചകാമഗുണാമിസനിസ്സിതാ ഛ ഗേഹസ്സിതസോമനസ്സവേദനാ"**തി.

വേദനാനുപസ്സനാനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചിത്താനുപസ്സനാനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൮൧. കിലേസസമ്പയുത്താനം ധമ്മാനം കേഹിചി കിലേസേഹി വിപ്പയോഗേപി സതി യേഹി സമ്പയുത്താ, തേഹി സംകിലേസഭാവേന സദിസേഹി സംകിലിട്ഠത്താ ഇതരേഹിപി ന വിസുദ്ധതാ ഹോതീതി ആഹ **"ന പച്ഛിമപദം ഭജന്തീ"**തി. **ദുവിധന്തി** വിസും വചനം സരാഗസദോസേഹി വിസിട്ഠഗ്ഗഹണത്ഥം. അവിപസ്സനുപഗത്താ **"ഇധ ഓകാസോവ നത്ഥീ"**തി വുത്തം.

ചിത്താനുപസ്സനാനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ധമ്മാനുപസ്സനാനിദ്ദേസോ

ക. നീവരണപബ്ബവണ്ണനാ

൩൮൨. കണ്ഹസുക്കാനം യുഗനദ്ധതാ നത്ഥീതി പജാനനകാലേ അഭാവാ **"അഭിണ്ഹസമുദാചാരവസേനാ"**തി ആഹ.

സുഭമ്പീതി കാമച്ഛന്ദോപി. സോ ഹി അത്തനോ ഗഹണാകാരേന "സുഭ"ന്തി വുച്ചതി, തേനാകാരേന പവത്തമാനകസ്സ അഞ്ഞസ്സ കാമച്ഛന്ദസ്സ നിമിത്തത്താ **"നിമിത്ത"**ന്തി ചാതി. ആകങ്ഖിതസ്സ ഹിതസുഖസ്സ അനുപായഭൂതോ മനസികാരോ **അനുപായമനസികാരോ. തത്ഥാതി** നിപ്ഫാദേതബ്ബേ ആരമ്മണഭൂതേ ച ദുവിധേപി സുഭനിമിത്തേ.

അസുഭമ്പീതി അസുഭജ്ഝാനമ്പി. തം പന ദസസു അസുഭേസു കേസാദീസു ച പവത്തം ദട്ഠബ്ബം. കേസാദീസു ഹി സഞ്ഞാ അസുഭസഞ്ഞാതി ഗിരിമാനന്ദസുത്തേ വുത്താതി. ഏത്ഥ ചതുബ്ബിധസ്സപി അയോനിസോമനസികാരസ്സ യോനിസോമനസികാരസ്സ ച ദസ്സനം നിരവസേസദസ്സനത്ഥം കതന്തി വേദിതബ്ബം. തേസു പന അസുഭേ സുഭന്തി അസുഭന്തി ച മനസികാരോ ഇധാധിപ്പേതോ, തദനുകുലത്താ വാ ഇതരേപീതി.

ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുനോ ഥിനമിദ്ധാഭിഭവാഭാവാ ഓതാരം അലഭമാനോ കാമരാഗോ പഹീയതീതി വദന്തി. ഭോജനനിസ്സിതം പന ആഹാരേപടികൂലസഞ്ഞം, തബ്ബിപരിണാമസ്സ തദാധാരസ്സ തസ്സ ച ഉപനിസ്സയഭൂതസ്സ അസുഭതാദിദസ്സനം, കായസ്സ ച ആഹാരട്ഠിതികതാദിദസ്സനം സോ ഉപ്പാദേതീതി തസ്സ കാമച്ഛന്ദോ പഹീയതേവ, അഭിധമ്മപരിയായേന സബ്ബോപി ലോഭോ കാമച്ഛന്ദനീവരണന്തി ആഹ **"അരഹത്തമഗ്ഗേനാ"**തി.

ഓദിസ്സകാനോദിസ്സകദിസാഫരണാനന്തി അത്തഗരുഅതിപ്പിയസഹായമജ്ഝത്തവസേന ഓദിസ്സകതാ, സീമാഭേദേ കതേ അനോദിസ്സകതാ, ഏകദിസാഫരണവസേന ദിസാഫരണതാ മേത്തായ ഉഗ്ഗഹണേ വേദിതബ്ബാ. വിഹാരരച്ഛാഗാമാദിവസേന വാ ഓദിസ്സകദിസാഫരണം, വിഹാരാദിഉദ്ദേസരഹിതം പുരത്ഥിമാദിദിസാവസേന അനോദിസ്സകദിസാഫരണന്തി ഏവം വാ ദ്വിധാ ഉഗ്ഗഹം സന്ധായ **"ഓദിസ്സകാനോദിസ്സകദിസാഫരണാന"**ന്തി വുത്തം. ഉഗ്ഗഹോ ച യാവ ഉപചാരാ ദട്ഠബ്ബോ, ഉഗ്ഗഹിതായ ആസേവനാ **ഭാവനാ**. തത്ഥ "സബ്ബേ സത്താ പാണാ ഭൂതാ പുഗ്ഗലാ അത്തഭാവപരിയാപന്നാ"തി ഏതേസം വസേന പഞ്ചവിധാ, ഏകേകസ്മിം "അവേരാ ഹോന്തു, അബ്യാപജ്ജാ, അനീഘാ, സുഖീ അത്താനം പരിഹരന്തൂ"തി ചതുധാ പവത്തിതോ വീസതിവിധാ വാ അനോധിസോഫരണാ മേത്താ, "സബ്ബാ ഇത്ഥിയോ പുരിസാ അരിയാ അനരിയാ ദേവാ മനുസ്സാ വിനിപാതികാ"തി സത്തോധികരണവസേന പവത്താ സത്തവിധാ, അട്ഠവീസതിവിധാ വാ ഓധിസോഫരണാ മേത്താ, ദസഹി ദിസാഹി ദിസോധികരണവസേന പവത്താ ദസവിധാ ച ദിസാഫരണാ മേത്താ, ഏകേകായ വാ ദിസായ സത്താദിഇത്ഥിആദിഅവേരാദിയോഗേന അസീതാധികചതുസതപ്പഭേദാ അനോധിസോഓധിസോഫരണാ വേദിതബ്ബാ.

കായവിനാമനാതി കായസ്സ വിവിധേന ആകാരേന നാമനാ.

അതിഭോജനേ നിമിത്തഗ്ഗാഹോതി അതിഭോജനേ ഥിനമിദ്ധസ്സ നിമിത്തഗ്ഗാഹോ, "ഏത്തകേ ഭുത്തേ ഥിനമിദ്ധസ്സ കാരണം ഹോതി, ഏത്തകേ ന ഹോതീ"തി ഥിനമിദ്ധസ്സ കാരണാകാരണഗ്ഗാഹോതി അത്ഥോ. ധുതങ്ഗാനം വീരിയനിസ്സിതത്താ ആഹ **"ധുതങ്ഗനിസ്സിതസപ്പായകഥായപീ"**തി.

കുക്കുച്ചമ്പി കതാകതാനുസോചനവസേന പവത്തമാനം ഉദ്ധച്ചേന സമാനലക്ഖണം അവൂപസമസഭാവമേവാതി ചേതസോ അവൂപസമോ **"ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചമേവാ"**തി വുത്തോ.

ബഹുസ്സുതസ്സ ഗന്ഥതോ ച അത്ഥതോ ച അത്ഥാദീനി വിചിനന്തസ്സ ചേതസോ വിക്ഖേപോ ന ഹോതി യഥാവിധിപടിപത്തിയാ യഥാനുരൂപപതികാരപ്പവത്തിയാ കതാകതാനുസോചനഞ്ചാതി **"ബാഹുസച്ചേനപി ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചം പഹീയതീ"**തി ആഹ. വുഡ്ഢസേവിതാ ച വുഡ്ഢസീലിതം ആവഹതീതി ചേതോവൂപസമകരത്താ ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചപ്പഹാനകാരിതാ വുത്താ. വുഡ്ഢതം പന അനപേക്ഖിത്വാ വിനയധരാ കുക്കുച്ചവിനോദകാ കല്യാണമിത്താ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബാ.

തിട്ഠതി ഏത്ഥാതി ഠാനീയാ, വിചികിച്ഛായ ഠാനീയാ **വിചികിച്ഛാഠാനീയാ**. ഠാതബ്ബാതി വാ ഠാനീയാ, വിചികിച്ഛാ ഠാനീയാ ഏതേസൂതി **വിചികിച്ഛാഠാനീയാ**.

കാമം ബഹുസ്സുതതാപരിപുച്ഛകതാഹി അട്ഠവത്ഥുകാപി വിചികിച്ഛാ പഹീയതി, തഥാപി രതനത്തയവിചികിച്ഛാമൂലികാ സേസവിചികിച്ഛാതി കത്വാ ആഹ **"തീണി രതനാനി ആരബ്ഭാ"**തി. വിനയേ പകതഞ്ഞുതാ "സിക്ഖായ കങ്ഖതീ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൦൦൮; വിഭ॰ ൯൧൫) വുത്തായ വിചികിച്ഛായ പഹാനം കരോതീതി ആഹ **"വിനയേ

ചിണ്ണവസീഭാവസ്സപീ”തി. **ഓകപ്പനിയസദ്ധാസങ്ഖാതഅധിമോക്ഖബഹുലസ്സാ**തി അനുപവിസനസദ്ധാസങ്ഖാതഅധിമോക്ഖേന അധിമുച്ചനബഹുലസ്സ. അധിമുച്ചനഞ്ച അധിമോക്ഖുപ്പാദനമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. സദ്ധായ വാ നിന്നതാ **അധിമുത്തി**.

നീവരണപബ്ബവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഖ. ബോജ്ഝങ്ഗപബ്ബവണ്ണനാ

ഖന്ധാദിപാളിയാ അത്ഥോ ഖന്ധാദീനം അത്ഥോതി കത്വാ ആഹ **“ഖന്ധ…പേ॰… വിപസ്സനാനം അത്ഥസന്നിസ്സിതപരിപുച്ഛാബഹുലതാ”**തി. തേന പാളിമുത്തകപുച്ഛാ ന തഥാ പഞ്ഞാസംവത്തനികാ, യഥാ അത്ഥപടിപുച്ഛാതി ദസ്സേതി.

മന്ദത്താ അഗ്ഗിജാലാദീസു ആപോധാതുആദീനം വിയ വീരിയാദീനം സകിച്ചേ അസമത്ഥതാ വുത്താ.

പത്തം നീഹരന്തോവ തം സുത്വാതി ഏത്ഥ പഞ്ചാഭിഞ്ഞത്താ ദിബ്ബസോതേന അസ്സോസീതി വദന്തി.

പസാദസിനേഹാഭാവേനാതി പസാദസങ്ഖാതസ്സ സിനേഹസ്സ അഭാവേന. **ഗദ്രഭപിട്ഠേ** ലൂഖരജോ ലൂഖതരോ ഹുത്വാ ദിസ്സതീതി അതിലൂഖതായ തംസദിസേ.

സംവേജനപസാദനേഹി തേജനം തോസനഞ്ച **സമ്പഹംസനാ**തി.

ബോജ്ഝങ്ഗപബ്ബവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സമഥവിപസ്സനാസുദ്ധവിപസ്സനാവസേന പഠമസ്സ ഇതരേസഞ്ച കഥിതത്താതി അത്ഥോ. **മഗ്ഗസമ്പയുത്താ സതി കായാനുപസ്സനാ നാമാ**തി ആഗമനവസേന വുത്തം. **ഏവം താവ ദേസനാ പുഗ്ഗലേ തിട്ഠതീ**തി കായാനുപസ്സീആദീനം ആഗമനവസേന വിസേസേത്വാ വുത്താ സതിപട്ഠാനദേസനാ പുഗ്ഗലേ തിട്ഠതീതി അത്ഥോ. ന ഹി സക്കാ ഏകസ്സ അനേകസമങ്ഗിതാ വത്തും ഏകക്ഖണേ അനേകസതിസമ്ഭവാവബോധപസങ്ഗാ, പുഗ്ഗലം പന ആമസിത്വാ സകിച്ചപരിച്ഛിന്നേ ധമ്മേ വുച്ചമാനേ കിച്ചഭേദേന ഏകിസ്സാപി സതിയാ അനേകനാമതാ ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ **“കായേ പനാ”**തിആദിമാഹ. യഥാ ഹി പുഗ്ഗലകിച്ചം ധമ്മാ ഏവാതി ധമ്മഭേദേന കായാനുപസ്സീആദിപുഗ്ഗലഭേദോവ ഹോതി, ന ഏവം ധമ്മസ്സ ധമ്മോ കിച്ചന്തി ന ധമ്മഭേദേന തസ്സ ഭേദോ, തസ്മാ ഏകാവ സതി ചതുവിപല്ലാസപ്പഹാനഭൂതാ മഗ്ഗേ സമിദ്ധാ അനത്ഥന്തരേന തപ്പഹാനകിച്ചഭേദേന ചത്താരി നാമാനി ലഭതീതി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൩൮൦. അഭിധമ്മഭാജനീയേ “കഥഞ്ച ഭിക്ഖു കായേ കായാനുപസ്സീ വിഹരതി? ഇധ ഭിക്ഖു യസ്മിം സമയേ…പേ॰… ദന്ധാഭിഞ്ഞം കായേ കായാനുപസ്സീ, യാ തസ്മിം സമയേ സതീ”തിആദിനാ ആഗമനവസേന വിസേസിതാനി സതിപട്ഠാനാനി പുഗ്ഗലേ ഠപേത്വാ ദേസേത്വാ പുന “തത്ഥ കതമം സതിപട്ഠാനം? ഇധ ഭിക്ഖു യസ്മിം സമയേ…പേ॰… ദന്ധാഭിഞ്ഞം…പേ॰… യാ തസ്മിം സമയേ സതീ”തിആദിനാ പുഗ്ഗലം അനാമസിത്വാ ആഗമവിസേസനഞ്ച അകത്വാ ചതുകിച്ചസാധകേകസതിവസേന സുദ്ധികസതിപട്ഠാനനയോ വുത്തോതി അയമേത്ഥ നയദ്വയേ വിസേസോ.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സതിപട്ഠാനവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൜. സമ്മപ്പധാനവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ

൩൯൦. കാരണപ്പധാനാതി "അനുപ്പന്നപാപകാനുപ്പാദാദിഅത്ഥാ"തി ഗഹിതാ തഥേവ തേ ഹോന്തീതി തം അത്ഥം സാധേന്തിയേവാതി ഏതസ്സ അത്ഥസ്സ ദീപകോ സമ്മാ-സദ്ദോതി യഥാധിപ്പേതത്ഥസ്സ അനുപ്പന്നപാപകാനുപ്പാദാദിനോ കാരണഭൂതാ, പധാനകാരണഭൂതാതി അത്ഥോ. സമ്മാസദ്ദസ്സ ഉപായയോനിസോഅത്ഥദീപകത്തം സന്ധായ **"ഉപായപ്പധാനാ യോനിസോപധാനാ"**തി വുത്തം. **പടിപന്നകോ**തി ഭാവനമനുയുത്തോ. ഭുസം യോഗോ പയോഗോ, പയോഗോവ പരക്കമോ **പയോഗപരക്കമോ**. **ഏതാനീ**തി "വായമതീ"തിആദീനി "ആസേവമാനോ വായമതീ"തിആദിനാ യോജേതബ്ബാനി.

അനുപ്പന്നാതി അവത്തബ്ബതം ആപന്നാനന്തി ഭൂമിലദ്ധാരമ്മണാധിഗ്ഗഹിതാവിക്ഖമ്ഭിതാസമുഗ്ഘാതിതുപ്പന്നാനം.

൩൯൧. ധമ്മച്ഛന്ദോതി തണ്ഹാദിട്ഠിവീരിയച്ഛന്ദാ വിയ ന അഞ്ഞോ ധമ്മോ, അഥ ഖോ ഛന്ദനിയസഭാവോ ഏവാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"സഭാവച്ഛന്ദോ"**തി. തത്ഥ "യോ കാമേസു കാമച്ഛന്ദോ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൧൧൫൩) തണ്ഹാ ഛന്ദോതി വുത്താതി വേദിതബ്ബോ, "സബ്ബേവ നു ഖോ, മാരിസ, സമണബ്രാഹ്മണാ ഏകന്തവാദാ ഏകന്തസീലാ ഏകന്തഛന്ദാ ഏകന്തഅജ്ഝോസാനാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൬൬) ഏത്ഥ ദിട്ഠി, പമാദനിദ്ദേസേ "നിക്ഖിത്തഛന്ദതാ നിക്ഖിത്തധുരതാ"തി വീരിയന്തി വണ്ണേതി.

൩൯൪. വായമതി വീരിയം ആരഭതീതി പദദ്വയസ്സപി നിദ്ദേസോ വീരിയനിദ്ദേസോയേവാതി അധിപ്പായേനാഹ "വീരിയനിദ്ദേസേ"തി.

൪൦൬. സബ്ബപുബ്ബഭാഗേതി സബ്ബമഗ്ഗാനം പുബ്ബഭാഗേ. **പുരിമസ്മി**ന്തി "അനുപ്പന്നാ മേ കുസലാ ധമ്മാ അനുപ്പജ്ജമാനാ അനത്ഥായ സംവത്തേയ്യു"ന്തി ഏത്ഥാപി **"സമഥവിപസ്സനാവ ഗഹേതബ്ബാ"**തി വുത്തം അട്ഠകഥായം, തം പന മഗ്ഗാനുപ്പന്നതായ ഭാവതോ അനുപ്പജ്ജമാനേ ച തസ്മിം വട്ടാനത്ഥസംവത്തനതോ ന യുത്തന്തി പടിക്ഖിപതി.

മഹന്തം ഗാരവം ഹോതി, തസ്മാ "സങ്ഘഗാരവേന യഥാരുചി വിന്ദിതും ന സക്കാ"തി സങ്ഘേന സഹ ന നിക്ഖമി. **അതിമന്ദാനി നോ**തി നനു അതിമന്ദാനീതി അത്ഥോ. സന്തസമാപത്തിതോ അഞ്ഞം സന്ഥമ്ഭനകാരണം ബലവം നത്ഥീതി **"തതോ പരിഹീനാ സന്ഥമ്ഭിതും ന സക്കോന്തീ"**തി ആഹ. ന ഹി മഹാരജ്ജുമ്ഹി ഛിന്നേ സുത്തതന്തൂ സന്ധാരേതും സക്കോന്തീതി. സമഥേ വത്ഥും ദസ്സേത്വാ തേന സമാനഗതികാ വിപസ്സനാ ചാതി ഇമിനാ അധിപ്പായേനാഹ **"ഏവം ഉപ്പന്നാ സമഥവിപസ്സനാ...പേ॰... സംവത്തന്തീ"**തി.

തത്ഥ അനുപ്പന്നാനന്തി ഏത്ഥ തത്ഥ ദുവിധായ സമ്മപ്പധാനകഥായ, **തത്ഥ** വാ പാളിയം "അനുപ്പന്നാന"ന്തി ഏതസ്സ അയം വിനിച്ഛയോതി അധിപ്പായോ. **ഏതേയേവാ**തി അനമതഗ്ഗേ സംസാരേ ഉപ്പന്നായേവ.

ചുദ്ദസ മഹാവത്താനി ഖന്ധകേ വുത്താനി ആഗന്തുകആവാസികഗമികഅനുമോദന ഭത്തഗ്ഗ പിണ്ഡചാരിക ആരഞ്ഞിക സേനാസന ജന്താഘരവച്ചകുടി ആചരിയഉപജ്ഝായസദ്ധിവിഹാരികഅന്തേവാസികവത്താനി ചുദ്ദസ. തതോ അഞ്ഞാനി പന കദാചി തജ്ജനീയകമ്മകതാദികാലേ പാരിവാസികാദികാലേ ച ചരിതബ്ബാനി ദ്വാസീതി ഖുദ്ദകവത്താനീതി കഥിതാനി ദട്ഠബ്ബാനി. ന ഹി താനി സബ്ബാസു അവത്ഥാസു ചരിതബ്ബാനി, തസ്മാ മഹാവത്തേ അഗണിതാനി. തത്ഥ "പാരിവാസികാനം ഭിക്ഖൂനം വത്തം പഞ്ഞാപേസ്സാമീ"തി ആരഭിത്വാ "ന ഉപസമ്പാദേതബ്ബം...പേ... ന ഛമായം ചങ്കമന്തേ ചങ്കമേ ചങ്കമിതബ്ബ"ന്തി (ചൂളവ॰ ൭൫) വുത്താനി പകതത്തേ ചരിതബ്ബവത്താവസാനാനി ഛസട്ഠി, തതോ പരം "ന, ഭിക്ഖവേ, പാരിവാസികേന ഭിക്ഖുനാ പാരിവാസികവുഡ്ഢതരേന ഭിക്ഖുനാ സദ്ധിം, മൂലായപടികസ്സനാരഹേന, മാനത്താരഹേന, മാനത്തചാരികേന, അബ്ഭാനാരഹേന ഭിക്ഖുനാ സദ്ധിം ഏകച്ഛന്നേ ആവാസേ വത്ഥബ്ബ"ന്തിആദീനി (ചൂളവ॰ ൮൨) പകതത്തേ ചരിതബ്ബേഹി അനഞ്ഞത്താ വിസും വിസും അഗണേത്വാ പാരിവാസികവുഡ്ഢതരാദീസു പുഗ്ഗലന്തരേസു ചരിതബ്ബത്താ തേസം വസേന സമ്പിണ്ഡേത്വാ ഏകേകം കത്വാ ഗണേതബ്ബാനി പഞ്ചാതി ഏകസത്തതി വത്താനി, ഉക്ഖേപനീയകമ്മകതവത്തേസു വത്തപഞ്ഞാപനവസേന വുത്തം "ന പകതത്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ അഭിവാദനം പച്ചുട്ഠാനം...പേ... നഹാനേ പിട്ഠിപരികമ്മം സാദിതബ്ബ"ന്തി (ചൂളവ॰ ൭൬) ഇദം അഭിവാദനാദീനം അസ്സാദിയനം ഏകം, "ന പകതത്തോ ഭിക്ഖു സീലവിപത്തിയാ അനുദ്ധംസേതബ്ബോ"തിആദീനി (ചൂളവ॰ ൭൧) ച ദസാതി ഏവം ദ്വാസീതി ഹോന്തി. ഏതേസ്വേവ കാനിചി തജ്ജനീയകമ്മകതാദിവത്താനി, കാനിചി പാരിവാസികാദിവത്താനീതി അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന ദ്വാസീതിവത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ഇധ വിപാകാനുഭവനവസേന തദാരമ്മണം, അവിപക്കവിപാകസ്സ സബ്ബഥാ അവിഗതത്താ ഭവിത്വാ വിഗതമത്തവസേന കമ്മഞ്ച **"ഭുത്വാ വിഗതുപ്പന്ന"**ന്തി വുത്തം, **ന അട്ഠസാലിനിയം** (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧) വിയ രജ്ജനാദിവസേന അനുഭുത്വാപഗതം ജവനം, ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധതാവസേന ഭൂതാപഗതസങ്ഖാതം സേസസങ്ഖതഞ്ച "ഭൂതാപഗതുപ്പന്ന"ന്തി, തസ്മാ ഇധ ഓകാസകതുപ്പന്നം വിപാകമേവ വദതി, ന തത്ഥ വിയ കമ്മമ്പീതി. **അനുസയിതകിലേസാതി** അപ്പഹീനാ മഗ്ഗേന പഹാതബ്ബാ അധിപ്പേതാ. തേനാഹ **"അതീതാ വാ...പേ... ന വത്തബ്ബാ"**തി. തേസഞ്ഹി അമ്ബതരുണോപമായ വത്തമാനാദിതാ ന വത്തബ്ബാതി.

ആഹതഖീരരുക്ഖോ വിയ നിമിത്തഗ്ഗാഹവസേന അധിഗതം ആരമ്മണം, അനാഹതഖീരരുക്ഖോ വിയ അവിക്ഖമ്ഭിതതായ അന്തോഗധകിലേസം ആരമ്മണം ദട്ഠബ്ബം, നിമിത്തഗ്ഗാഹകാവിക്ഖമ്ഭിതകിലേസാ വാ പുഗ്ഗലാ ആഹതാനാഹതഖീരരുക്ഖസദിസാ. **പുരിമനയേനേവാതി** അവിക്ഖമ്ഭിതുപ്പന്നേ വിയ "ഇമസ്മിം നാമ ഠാനേ നുപ്പജ്ജിസ്സന്തീതി ന വത്തബ്ബാ അസമുഗ്ഘാടിതത്താ"തി യോജേത്വാ വിത്ഥാരേതബ്ബം.

പാളിയന്തി പടിസമ്ഭിദാപാളിയം (പടി॰ മ॰ ൩.൨൧). മഗ്ഗേന പഹീനകിലേസാനമേവ തിധാ നവത്തബ്ബതം അപാകടം പാകടം കാതും അജാതഫലരുക്ഖോ ആഭതോ, അതീതാദീനം അപ്പഹീനതാദസ്സനത്ഥമ്പി

“ജാതഫലരുക്ഖേന ദീപേതബ്ബ”ന്തി ആഹ. തത്ഥ യഥാ അച്ഛിന്നേ രുക്ഖേ നിബ്ബത്തിരഹാനി ഫലാനി ഛിന്നേ അനുപ്പജ്ജമാനാനി ന കദാചി സസഭാവാനി അഹേസും ഹോന്തി ഭവിസ്സന്തി ചാതി അതീതാദിഭാവേന ന വത്തബ്ബാനി, ഏവം മഗ്ഗേന പഹീനകിലേസാ ച ദട്ഠബ്ബാ. യഥാ ച ഛേദേ അസതി ഫലാനി ഉപ്പജ്ജിസ്സന്തി, സതി ച നുപ്പജ്ജിസ്സന്തീതി ഛേദസ്സ സാത്ഥകതാ, ഏവം മഗ്ഗഭാവനായ ച സാത്ഥകതാ യോജേതബ്ബാ.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ

൪൨൭. പഞ്ഹപുച്ഛകേ യം വുത്തം **“വീരിയജേട്ഠികായ പന അഞ്ഞസ്സ വീരിയസ്സ അഭാവാ ന വത്തബ്ബാനി മഗ്ഗാധിപതീനീതി വാ ന മഗ്ഗാധിപതീനീതി വാ”**തി, ഏത്ഥ “മഗ്ഗാധിപതീനീ”തി ന വത്തബ്ബതായ ഏവ അഞ്ഞസ്സ വീരിയസ്സ അഭാവോ കാരണന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഛന്ദസ്സ പന ചിത്തസ്സ വാ നമഗ്ഗഭൂതസ്സ അധിപതിനോ തദാ അഭാവാ “ന മഗ്ഗാധിപതീനീ”തി ന വത്തബ്ബാനീതി വുത്തം. ഛന്ദചിത്താനം വിയ നമഗ്ഗഭൂതസ്സ അഞ്ഞസ്സ വീരിയാധിപതിനോ അഭാവാതി വാ അധിപ്പായോ. സമ്മപ്പധാനാനം തദാ മഗ്ഗസങ്ഖാതഅധിപതിഭാവതോ വാ “ന മഗ്ഗാധിപതീനീ”തി നവത്തബ്ബതാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ.

പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സമ്മപ്പധാനവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഇദ്ധിപാദവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ

൪൩൧. **ഇദ്ധി**-സദ്ദസ്സ പഠമോ കത്തുഅത്ഥോ, ദുതിയോ കരണത്ഥോ വുത്തോ, **പാദ**-സദ്ദസ്സ ഏകോ കരണമേവത്ഥോ വുത്തോ. പജ്ജിതബ്ബാവ ഇദ്ധി വുത്താ, ന ച ഇജ്ഝന്തീ പജ്ജിതബ്ബാ ച ഇദ്ധി പജ്ജനകരണേന പാദേന സമാനാധികരണാ ഹോതീതി **"പഠമേനത്ഥേന ഇദ്ധി ഏവ പാദോ ഇദ്ധിപാദോ"**തി ന സക്കാ വത്തും, തഥാ ഇദ്ധികിരിയാകരണേന സാധേതബ്ബാ ച വുദ്ധിസങ്ഖാതാ ഇദ്ധി പജ്ജനകിരിയാകരണേന പജ്ജിതബ്ബാതി ദ്വിന്നം കരണാനം ന അസമാനാധികരണതാ സമ്ഭവതീതി **"ദുതിയേനത്ഥേന ഇദ്ധിയാ പാദോ ഇദ്ധിപാദോ"**തി ച ന സക്കാ വത്തും, തസ്മാ പഠമേനത്ഥേന ഇദ്ധിയാ പാദോ ഇദ്ധിപാദോ, ദുതിയേനത്ഥേന ഇദ്ധി ഏവ പാദോ ഇദ്ധിപാദോതി ഏവം യോജനാ യുജ്ജതി.

"ഛന്ദം ചേ...പേ॰... അയം വുച്ചതി ഛന്ദസമാധീ"തി ഇമായ പാളിയാ ഛന്ദാധിപതി സമാധി **ഛന്ദസമാധീ**തി അധിപതി-സദ്ദലോപം കത്വാ സമാസോ വുത്തോതി വിഞ്ഞായതി, അധിപതി-സദ്ദത്ഥദസ്സനവസേന പന **"ഛന്ദഹേതുകോ ഛന്ദാധികോ വാ സമാധി ഛന്ദസമാധീ"**തി അട്ഠകഥായം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **പധാനഭൂതാ**തി വീരിയഭൂതാതി കേചി വദന്തി. സങ്ഖതസങ്ഖാരാദിനിവത്തനത്ഥഞ്ഹി പധാനഗ്ഗഹണന്തി. അഥ വാ തം തം വിസേസം സങ്ഖരോതീതി **സങ്ഖാരോ,** സബ്ബം വീരിയം. തത്ഥ ചതുകിച്ചസാധകതോ അഞ്ഞസ്സ നിവത്തനത്ഥം പധാനഗ്ഗഹണന്തി **പധാനഭൂതാ** സേട്ഠഭൂതാതി അത്ഥോ. ചതുബ്ബിധസ്സ പന വീരിയസ്സ അധിപ്പേതത്താ ബഹുവചനനിദ്ദേസോ കതോ. **അധിട്ഠാനട്ഠേനാ**തി ദുവിധത്ഥായപി ഇദ്ധിയാ അധിട്ഠാനത്ഥേന. **പാദഭൂതന്തി** ഇമിനാ വിസും സമാസയോജനാവസേന പന യോ പുബ്ബേ ഇദ്ധിപാദത്ഥോ പാദ-സദ്ദസ്സ ഉപായത്ഥതം ഗഹേത്വാ യഥായുത്തോ വുത്തോ, സോ വക്ഖമാനാനം പടിലാഭപുബ്ബഭാഗാനം കത്തുകരണിദ്ധിഭാവം, ഉത്തരചൂളഭാജനീയേ വാ വുത്തേഹി ഛന്ദാദീഹി ഇദ്ധിപാദേഹി സാധേതബ്ബായ ഇദ്ധിയാ കത്തിദ്ധിഭാവം, ഛന്ദാദീനഞ്ച കരണിദ്ധിഭാവം സന്ധായ വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

വീരിയിദ്ധിപാദനിദ്ദേസേ "വീരിയസമാധിപധാനസങ്ഖാരസമന്നാഗത"ന്തി ദ്വിക്ഖത്തും വീരിയം ആഗതം. തത്ഥ പുരിമം സമാധിവിസേസനം "വീരിയാധിപതി സമാധി വീരിയസമാധീ"തി, ദുതിയം സമന്നാഗമങ്ഗദസ്സനം. ദ്വേയേവ ഹി സബ്ബത്ഥ സമന്നാഗമങ്ഗാനി സമാധി പധാനസങ്ഖാരോ ച, ഛന്ദാദയോ സമാധിവിസേസനാനി, പധാനസങ്ഖാരോ പന പധാനവചനേനേവ വിസേസിതോ, ന ഛന്ദാദീഹീതി ന ഇധ വീരിയാധിപതിതാ പധാനസങ്ഖാരസ്സ വുത്താ ഹോതി. വീരിയഞ്ച സമാധിം വിസേസേത്വാ ഠിതമേവ സമന്നാഗമങ്ഗവസേന പധാനസങ്ഖാരവചനേന വുത്തന്തി നാപി ദ്വീഹി വീരിയേഹി സമന്നാഗമോ വുത്തോ ഹോതീതി. യസ്മാ പന ഛന്ദാദീഹി വിസിട്ഠോ സമാധി, തഥാ വിസിട്ഠേനേവ ച തേന സമ്പയുത്തോ പധാനസങ്ഖാരോ സേസധമ്മാ ച, തസ്മാ സമാധിവിസേസനാനം വസേന ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ വുത്താ. വിസേസനഭാവോ ച ഛന്ദാദീനം തംതംഅവസ്സയനവസേന ഹോതീതി **"ഛന്ദസമാധി...പേ॰... ഇദ്ധിപാദ"**ന്തി ഏത്ഥ

നിസ്സയത്ഥേപി പാദ-സദ്ദേ ഉപായത്ഥേന ഛന്ദാദീനം ഇദ്ധിപാദതാ വുത്താ ഹോതി. തേനേവ ഉത്തരചൂളഭാജനീയേ "ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ ഛന്ദിദ്ധിപാദോ"തിആദിനാ ഛന്ദാദീനമേവ ഇദ്ധിപാദതാ വുത്താ. പഞ്ഹപുച്ഛകേ ച "ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ ഇധ ഭിക്ഖു ഛന്ദസമാധീ"തിആദിനാവ (വിഭം ൪൬൨) ഉദ്ദേസം കത്വാപി പുന ഛന്ദാദീനംയേവ കുസലാദിഭാവോ വിഭത്തോതി. ഉപായിദ്ധിപാദദസ്സനത്ഥമേവ ഹി നിസ്സയിദ്ധിപാദദസ്സനം കതം, അഞ്ഞഥാ ചതുബ്ബിധതാ ന ഹോതീതി അയമേത്ഥ പാളിവസേന അത്ഥവിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

൪൩൩. രഥധുരേതി രഥസ്സ പുരതോ. **ഹീനജാതികോ** ചണ്ഡാലോ ഉപട്ഠാനാദിഗുണയോഗേപി സേനാപതിട്ഠാനാദീനി ന ലഭതീതി ആഹ **"ജാതിം സോധേത്വാ...പേ॰... ജാതിം അവസ്സയതീ"**തി. **അമന്തനീയോ**തി ഹിതാഹിതമന്തനേ ന അരഹോ.

രട്ഠപാലത്ഥേരോ ഛന്ദേ സതി കഥം നാനുജാനിസ്സന്തീതി സത്തപി ഭത്താനി അഭുഞ്ജിത്വാ മാതാപിതരോ അനുജാനാപേത്വാ പബ്ബജിത്വാ ഛന്ദമേവ അവസ്സായ ലോകുത്തരധമ്മം നിബ്ബത്തേസീതി ആഹ **"രട്ഠപാലത്ഥേരോ വിയാ"**തി.

മോഘരാജത്ഥേരോ വീമംസം അവസ്സയീതി തസ്സ ഭഗവാ "സുഞ്ഞതോ ലോകം അവേക്ഖസ്സൂ"തി (സു॰ നി॰ ൧൧൨൫) സുഞ്ഞതാകഥം കഥേസി, പഞ്ഞാനിസ്സിതമാനനിഗ്ഗഹത്ഥഞ്ച ദ്വിക്ഖത്തും പുച്ഛിതോ പഞ്ഹം ന കഥേസി. തത്ഥ പുനപ്പുനം ഛന്ദുപ്പാദനം തോസനം വിയ ഹോതീതി ഛന്ദസ്സ ഉപട്ഠാനസദിസതാ വുത്താ, ഥാമഭാവതോ വീരിയസ്സ സൂരത്തസദിസതാ, "ഛദ്വാരാധിപതി രാജാ"തി (ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൮൧ ഏരകപത്തനാഗരാജവത്ഥു) വചനതോ പുബ്ബങ്ഗമത്താ ചിത്തസ്സ വിസിട്ഠജാതിസദിസതാ.

അഭേദതോതി ഛന്ദാദികേ തയോ തയോ ധമ്മേ സമ്പിണ്ഡേത്വാ, ഇദ്ധിഇദ്ധിപാദേ അമിസ്സേത്വാ വാ കഥനന്തി അത്ഥോ. തത്ഥ ഛന്ദവീരിയാദയോ വിസേസേന ഇജ്ഝന്തി ഏതായാതി ഇദ്ധീതി വുച്ചന്തി, ഇജ്ഝതീതി ഇദ്ധീതി അവിസേസേന സമാധിപധാനസങ്ഖാരാപീതി.

ഛന്ദിദ്ധിപാദസമാധിദ്ധിപാദാദയോ വിസിട്ഠാ, പാദോ സബ്ബിദ്ധീനം സാധാരണത്താ അവിസിട്ഠോ, തസ്മാ വിസിട്ഠേസ്വേവ പവേസം അവത്വാ അവിസിട്ഠേ ച പവേസം വത്തും യുത്തന്തി ദസ്സേതും സബ്ബത്ഥ **"പാദേ പതിട്ഠാതിപി വത്തും വട്ടതീ"**തി ആഹ. **തത്ഥേവാ**തി ഛന്ദസമാധിപധാനസങ്ഖാരഇദ്ധിപാദേസു, ചതൂസു ഛന്ദാദികേസ്വേവാതി അത്ഥോ. "ഛന്ദവതോ കോ സമാധി ന ഇജ്ഝിസ്സതീ"തി സമാധിഭാവനാമുഖേന ഭാവിതാ സമാധിഭാവിതാ.

ഏത്ഥ പനാതി ഭേദകഥായം അഭേദകഥനതോ അഭിനവം നത്ഥീതി അത്ഥോ. യേ ഹി തയോ ധമ്മാ അഭേദകഥായം ഇദ്ധിഇദ്ധിപാദോത്വേവ വുത്താ, തേ ഏവ ഭേദകഥായം ഇദ്ധീപി ഹോന്തി ഇദ്ധിപാദാപി, സേസാ ഇദ്ധിപാദാ ഏവാതി ഏവം അഭിനവാഭാവം ദസ്സേന്തോ **"ഛന്ദോ സമാധീ"**തിആദിമാഹ. **ഇമേ ഹി തയോ...പേ॰... ന വിനാ,** തസ്മാ സേസാ സമ്പയുത്തകാ ചത്താരോ

ഖന്ധാ തേസം തിണ്ണം ഇജ്ഝനേന ഇദ്ധി നാമ ഭവേയ്യും, ന അത്തനോ സഭാവേനാതി തേ ഇദ്ധിപാദാ ഏവ ഹോന്തി, ന ഇദ്ധീതി ഏവമിദം പുരിമസ്സ കാരണഭാവേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. അഥ വാ തിണ്ണം ഇദ്ധിതാ ഇദ്ധിപാദതാ ച വുത്താ, സേസാനഞ്ച ഇദ്ധിപാദതാവ, തം സബ്ബം സാധേതും **"ഇമേ ഹി തയോ...പേ॰... ന വിനാ"**തി ആഹ. തേന യസ്മാ ഇജ്ഝന്തി, തസ്മാ ഇദ്ധി. ഇജ്ഝമാനാ ച യസ്മാ സമ്പയുത്തകേഹി സഹേവ ഇജ്ഝന്തി, ന വിനാ, തസ്മാ സമ്പയുത്തകാ ഇദ്ധിപാദാ, തദന്തോഗധത്താ പന തേ തയോ ധമ്മാ ഇദ്ധിപാദാപി ഹോന്തീതി ദസ്സേതി. സമ്പയുത്തകാനമ്പി പന ഖന്ധാനം ഇദ്ധിഭാവപരിയായോ അത്ഥീതി ദസ്സേതും **"സമ്പയുത്തകാ പനാ"**തിആദിമാഹ. ചതൂസു ഖന്ധേസു ഏകദേസസ്സ ഇദ്ധിതാ, ചതുന്നമ്പി "ഇദ്ധിയാ പാദോ ഇദ്ധിപാദോ"തി ഇമിനാ അത്ഥേന ഇദ്ധിപാദതാ, പുനപി ചതുന്നം ഖന്ധാനം "ഇദ്ധി ഏവ പാദോ ഇദ്ധിപാദോ"തി ഇമിനാ അത്ഥേന ഇദ്ധിപാദതാ ച ദസ്സിതാ, ന അഞ്ഞസ്സാതി കത്വാ ആഹ **"ന അഞ്ഞസ്സ കസ്സചി അധിവചന"**ന്തി. ഇമിനാ "ഇദ്ധി നാമ അനിപ്ഫന്നാ"തി ഇദം വാദം പടിസേധേതി.

പടിലാഭപുബ്ബഭാഗാനം പടിലാഭസ്സേവ ച ഇദ്ധിഇദ്ധിപാദതാവചനം അപുബ്ബന്തി കത്വാ പുച്ഛതി **"കേനട്ഠേന ഇദ്ധി, കേനട്ഠേന പാദോ"**തി. പടിലാഭോ പുബ്ബഭാഗോ ചാതി വചനസേസോ. ഉപായോ ച ഉപായഭാവേനേവ അത്തനോ ഫലസ്സ പതിട്ഠാ ഹോതീതി ആഹ **"പതിട്ഠാനട്ഠേനേവ പാദോ"**തി. **ഛന്ദോയേവ...പേ॰... വീമംസാവ വീമംസിദ്ധിപാദോതി കഥിതം,** തസ്മാ ന ചത്താരോ ഖന്ധാ ഇദ്ധിയാ സമാനകാലികാ നാനാക്ഖണികാ വാ ഇദ്ധിപാദാ, ജേട്ഠകഭൂതാ പന ഛന്ദാദയോ ഏവ സബ്ബത്ഥ ഇദ്ധിപാദാതി അയമേവ തേസം അട്ഠകഥാചരിയാനം അധിപ്പായോ. സുത്തന്തഭാജനീയേ ഹി അഭിധമ്മഭാജനീയേ ച സമാധിവിസേസനവസേന ദസ്സിതാനം ഉപായഭൂതാനം ഇദ്ധിപാദാനം പാകടകരണത്ഥം ഉത്തരചൂളഭാജനീയം വുത്തന്തി. **കേചീ**തി ഉത്തരവിഹാരവാസിഥേരാ കിര.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൪൪൪. അഭിധമ്മഭാജനീയേ "ഇദ്ധിപാദോതി തഥാഭൂതസ്സ ഫസ്സോ...പേ॰... പഗ്ഗാഹോ അവിക്ഖേപോ"തി (വിഭ॰ ൪൪൭) ഇദ്ധിഇദ്ധിപാദത്ഥദസ്സനത്ഥം പഗ്ഗാഹാവിക്ഖേപാ വുത്താ, ചിത്തപഞ്ഞാ ച സങ്ഖിപിത്വാതി. **ചത്താരി നയസഹസ്സാനി വിഭത്താനീ**തി ഇദം സാധിപതിവാരാനം പരിപുണ്ണാനം അഭാവാ വിചാരേതബ്ബം. ന ഹി അധിപതീനം അധിപതയോ വിജ്ജന്തി, ഏകേകസ്മിം പന ഇദ്ധിപാദനിദ്ദേസേ ഏകേകോ അധിപതിവാരോ ലബ്ഭതീതി സോളസ സോളസ നയസതാനി ലബ്ഭന്തി.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ

നനു ച ചത്താരോപി അധിപതയോ ഏകക്ഖണേ ലബ്ഭന്തി, അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ പന അധിപതയോ ന ഭവന്തി "ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ ന മഗ്ഗാധിപതിനോ"തി വുത്തത്താ. രാജപുത്തോപമാപി ഹി ഏതമത്ഥം

ദീപേതീതി? ന, ഏകക്ഖണേ ദുതിയസ്സ അധിപതിനോ അഭാവതോ ഏവ, ''ന മഗ്ഗാധിപതിനോ''തി വുത്തത്താ രാജപുത്തോപമാ അധിപതിം ന കരോന്തീതി ഇമമേവത്ഥം ദീപേതി, ന അധിപതീനം സഹഭാവം. തം കഥം ജാനിതബ്ബന്തി? പടിക്ഖിത്തത്താ. അധിപതിപച്ചയനിദ്ദേസേ ഹി **അട്ഠകഥായം** (പട്ഠാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൩) വുത്താ ''കസ്മാ പന യഥാ ഹേതുപച്ചയനിദ്ദേസേ 'ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാന'ന്തി വുത്തം, ഏവമിധ 'അധിപതീ അധിപതിസമ്പയുത്തകാന'ന്തി അവത്വാ 'ഛന്ദാധിപതി ഛന്ദസമ്പയുത്തകാന'ന്തിആദിനാ നയേന ദേസനാ കതാതി? ഏകക്ഖണേ അഭാവതോ''തി. സതി ച ചതുന്നം അധിപതീനം സഹഭാവേ ''അരിയമഗ്ഗസമങ്ഗിസ്സ വീമംസാധിപതേയ്യം മഗ്ഗം ഭാവേന്തസ്സാ''തി വിസേസനം ന കത്തബ്ബം സിയാ അവീമംസാധിപതികസ്സ മഗ്ഗസ്സ അഭാവാ. ഛന്ദാദീനം അഞ്ഞമഞ്ഞാധിപതികരണഭാവേ ച ''വീമംസം ഠപേത്വാ തംസമ്പയുത്തോ''തിആദിനാ ഛന്ദാദീനം വീമംസാധിപതികത്തവചനം ന വത്തബ്ബം സിയാ. തഥാ ''ചത്താരോ അരിയമഗ്ഗാ സിയാ മഗ്ഗാധിപതിനോ, സിയാ ന വത്തബ്ബാ മഗ്ഗാധിപതിനോ''തി (ധ॰ സ॰ ൧൪൨൯) ഏവമാദീഹിപി അധിപതീനം സഹഭാവോ പടിക്ഖിത്തോ ഏവാതി.

പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇദ്ധിപാദവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ബോജ്ഝങ്ഗവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയം

പഠമനയവണ്ണനാ

൪൬൬. പതിട്ഠാനായൂഹനാ ഓഘതരണസുത്തവണ്ണനായം (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൧) -

> ''കിലേസവസേന പതിട്ഠാനം, അഭിസങ്ഖാരവസേന ആയൂഹനാ. തഥാ തണ്ഹാദിട്ഠീഹി പതിട്ഠാനം, അവസേസകിലേസാഭിസങ്ഖാരേഹി ആയൂഹനാ. തണ്ഹാവസേന പതിട്ഠാനം, ദിട്ഠിവസേന ആയൂഹനാ. സസ്സതദിട്ഠിയാ പതിട്ഠാനം, ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ ആയൂഹനാ. ലീനവസേന പതിട്ഠാനം, ഉദ്ധച്ചവസേന ആയൂഹനാ. കാമസുഖാനുയോഗവസേന പതിട്ഠാനം, അത്തകിലമഥാനുയോഗവസേന ആയൂഹനാ. സബ്ബാകുസലാഭിസങ്ഖാരവസേന പതിട്ഠാനം, സബ്ബലോകിയകുസലാഭിസങ്ഖാരവസേന ആയൂഹനാ''തി -

വുത്തേസു പകാരേസു ഇധ അവുത്താനം വസേന വേദിതബ്ബാ.

സമ്മപ്പവത്തേ ധമ്മേ പടിസഞ്ചിക്ഖതി, ഉപപത്തിതോ ഇക്ഖതി, തദാകാരോ ഹുത്വാ പവത്തതീതി **പടിസങ്ഖാനലക്ഖണോ ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ**. ഏവഞ്ച കത്വാ ''പടിസങ്ഖാ സന്തിട്ഠനാ ഗഹണേ മജ്ഝത്തതാ''തി ഉപേക്ഖാകിച്ചാധിമത്തതായ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ വുത്താ. അനുക്കമനിക്ഖേപേ പയോജനം പുരിമസ്സ പുരിമസ്സ പച്ഛിമപച്ഛിമകാരണഭാവോ.

൪൬൭. ബലവതീ ഏവ സതി സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോതി കത്വാ ബലവഭാവദീപനത്ഥം പഞ്ഞാ ഗഹിതാ, ന യസ്സ കസ്സചി സമ്പധാരണസതി, കുസലുപ്പത്തികാരണസ്സ പന സരണം സതീതി ദസ്സേന്തോ **''വത്തം വാ''**തിആദിമാഹ. **വത്തസീസേ ഠത്വാ**തി ''അഹോ വത മേ ധമ്മം സുണേയ്യും, സുത്വാ ച ധമ്മം പസീദേയ്യും, പസന്നാ ച മേ പസന്നാകാരം കരേയ്യു''ന്തി ഏവംചിത്തോ അഹുത്വാ ''സ്വാക്ഖാതോ ഭഗവതാ ധമ്മോ...പേ॰... വിഞ്ഞൂഹി, അഹോ വത മേ ധമ്മം സുണേയ്യും, സുത്വാ ച ധമ്മം ആജാനേയ്യും, ആജാനിത്വാ ച പന തഥത്ഥായ പടിപജ്ജേയ്യു''ന്തി ധമ്മസുധമ്മതം പടിച്ച കാരുഞ്ഞം അനുദ്ദയം അനുകമ്പം ഉപാദായ മഹാകസ്സപത്ഥേരേന വിയ ഭാസിതന്തി അത്ഥോ. **വിമുത്തായതനസീസേ**തി ''ന ഹേവ ഖോ സത്ഥാ, അപിച ഖോ യഥാസുതം യഥാപരിയത്തം ധമ്മം വിത്ഥാരേന പരേസം ദേസേസ്സാമീ''തി ഏവം വിമുത്തികാരണപധാനഭാവേ ഠത്വാ. ചിരകതവത്താദിവസേന തംസമുട്ഠാപകോ അരൂപകോട്ഠാസോ വുത്തോ, ഭാവത്ഥത്താ ഏവ വാ കതഭാസിത-സദ്ദാ കിരിയാഭൂതസ്സ അരൂപകോട്ഠാസസ്സ വാചകാതി കത്വാ ആഹ **''കായവിഞ്ഞത്തിം...പേ॰... കോട്ഠാസ''**ന്തി.

ബോജ്ഝങ്ഗസമുട്ഠാപകതാ പുരിമാനം ഛന്നം അത്തനോ അത്തനോ അനന്തരികസ്സ, പരേസം സബ്ബേസം വാ തംതംപരിയായേന സമുട്ഠാപനവസേന

യോജേതബ്ബാ. **കാമലോകവട്ടാമിസാ**തി തണ്ഹാ തദാരമ്മണാ ഖന്ധാതി വദന്തി, പഞ്ചകാമഗുണികോ ച രാഗോ തദാരമ്മണഞ്ച **കാമാമിസം,** "സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ"തിആദിനാ ലോകഗ്ഗഹണവസേന പവത്തോ സസ്സതുച്ഛേദസഹഗതോ രാഗോ തദാരമ്മണഞ്ച **ലോകാമിസം,** ലോകധമ്മാ വാ, വട്ടസ്സാദവസേന ഉപ്പന്നോ സംസാരജനകോ രാഗോ തദാരമ്മണഞ്ച **വട്ടാമിസം.** മഗ്ഗസ്സ പുബ്ബഭാഗത്താ **പുബ്ബഭാഗാ.**

പഠമനയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയനയവണ്ണനാ

ൻ്രറവ്വ-ൻ്രറൻ. **അഭിഞ്ഞേയ്യാ ധമ്മാ** നാമ "സബ്ബേ സത്താ ആഹാരട്ഠിതികാ, ദ്വേ ധാതുയോ, തിസ്സോ ധാതുയോ, ചത്താരി അരിയസച്ചാനി, പഞ്ച വിമുത്തായതനാനി, ഛ അനുത്തരിയാനി, സത്ത നിദ്ദസവത്ഥൂനി, അട്ഠാഭിഭായതനാനി, നവാനുപുബ്ബവിഹാരാ, ദസ നിജ്ജരവത്ഥൂനീ"തി ഏവംപഭേദാ ധമ്മാ , "സബ്ബം, ഭിക്ഖവേ, അഭിഞ്ഞേയ്യ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൻ.ൻ്ര) ദസ്സിതാ ഖന്ധാദയോ ച. **വാനന്തി** വിനന്ധനം ഭവാദീനം, ഗമനം വാ പിയരൂപസാതരൂപേസു.

ചങ്കമം അധിട്ഠഹന്തസ്സ ഉപ്പന്നവീരിയം വിപസ്സനാസഹഗതന്തി വേദിതബ്ബം. **ഏത്തകേനാ**തി "ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകാ കഥിതാ"തി ഏത്താവതാ. **ലോകിയന്തി വദന്തോ ന കിലമതീതി** കായവിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപകസ്സ ലോകിയത്താ അചോദനീയോതി അധിപ്പായോ. **അലബ്ഭ...പേ॰... പടിക്ഖിത്താ**തി രൂപാവചരേ അലബ്ഭമാനകം പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗം ഉപാദായ ലബ്ഭമാനാപി അവിതക്കഅവിചാരാ പീതി പടിക്ഖിത്താ, "പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ"തി ന വുത്തോതി അധിപ്പായോ. കാമാവചരേ വാ അലബ്ഭമാനകം അവിതക്കഅവിചാരം പീതിം ഉപാദായ ലബ്ഭമാനകാവ പീതിബോജ്ഝങ്ഗഭൂതാ പടിക്ഖിത്താ, അവിതക്കഅവിചാരോ പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ ന വുത്തോതി അധിപ്പായോ.

അജ്ഝത്തവിമോക്ഖന്തി അജ്ഝത്തധമ്മേ അഭിനിവിസിത്വാ തതോ വുട്ഠിതമഗ്ഗോ "അജ്ഝത്തവിമോക്ഖോ"തി ഇധ വുത്തോതി അധിപ്പായോ. **ന വാരേതബ്ബോ**തി വിപസ്സനാപാദകേസു കസിണാദിഝാനേസു സതിആദീനം നിബ്ബേധഭാഗിയത്താ ന പടിക്ഖിപിതബ്ബോതി അധിപ്പായോ. അനുദ്ധരന്താ പന വിപസ്സനാ വിയ ബോധിയാ മഗ്ഗസ്സ ആസന്നകാരണം ഝാനം ന ഹോതി, ന ച തഥാ ഏകന്തികം കാരണം, ന ച വിപസ്സനാകിച്ചസ്സ വിയ ഝാനകിച്ചസ്സ നിട്ഠാനം മഗ്ഗോതി കത്വാ ന ഉദ്ധരന്തി. തത്ഥ കസിണജ്ഝാനഗ്ഗഹണേന തദായത്താനി ആരുപ്പാനിപി ഗഹിതാനീതി ദട്ഠബ്ബാനി. അസുഭജ്ഝാനാനം അവചനം അവിതക്കാവിചാരസ്സ അധിപ്പേതത്താ.

ദുതിയനയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തതിയനയവണ്ണനാ

ൻ൭ം-ൻ൭൧. തദങ്ഗസമുച്ഛേദനിസ്സരണവിവേകനിസ്സിതതം വത്വാ പടിപ്പസ്സദ്ധിവിവേകനിസ്സിതത്തസ്സ അവചനം "സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗം

ഭാവേതീ''തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൫.൧൮൨; വിഭ॰ ൪൭൧) ഇധ ഭാവേതബ്ബാനം ബോജ്ഝങ്ഗാനം വുത്തത്താ. ഭാവിതബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഹി സച്ഛികാതബ്ബാ ഫലബോജ്ഝങ്ഗാ അഭിധമ്മഭാജനീയേ വുത്താതി. വോസ്സഗ്ഗ-സദ്ദോ പരിച്ചാഗത്ഥോ പക്ഖന്ദനത്ഥോ ചാതി വോസ്സഗ്ഗസ്സ ദുവിധതാ വുത്താ. **യഥാവുത്തേനാ**തി തദങ്ഗസമുച്ഛേദപ്പകാരേന തന്നിന്നഭാവാരമ്മണകരണപ്പകാരേന ച. **പരിണാമേന്തം** വിപസ്സനാക്ഖണേ, **പരിണതം** മഗ്ഗക്ഖണേ.

തതിയനയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൪൭൨. ഉപേക്ഖനവസേനാതി സഭാവനിദ്ദേസതം ദസ്സേതി, ഹാപനവഡ്ഢനേസു ബ്യാപാരം അകത്വാ ഉപപത്തിതോ ഇക്ഖനവസേനാതി അത്ഥോ. **ലോകിയഉപേക്ഖനായ അധികാ ഉപേക്ഖനാ അജ്ഝുപേക്ഖനാ**തി അയമത്ഥോ ഇധ ലോകുത്തരാ ഏവ അധിപ്പേതാതി യുത്തോതി.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ബോജ്ഝങ്ഗവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. മഗ്ഗങ്ഗവിഭങ്ഗോ

൨. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൪൯൩. അഭിധമ്മേ ലോകുത്തരചിത്തഭാജനീയേപി ''തസ്മിം ഖോ പന സമയേ ചത്താരോ ഖന്ധാ ഹോന്തി...പേ॰... അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ ഹോതീ''തി (ധ॰ സ॰ ൩൩൭) വുത്തത്താ ഇധാപി അഭിധമ്മഭാജനീയേ അഭിധമ്മാനുരൂപം ദേസനം കരോന്തോ ''അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ''തി അരിയോപപദതം ന കരോതി.

൪൯൯. തസ്മിം സമയേതി ലോകിയകാലേന ഏതേസം അതിരേകകിച്ചം ദസ്സേതി. വിരതിഉപ്പാദനേന മിച്ഛാവാചാദീനി പുഗ്ഗലം പജഹാപേന്തീതി സമ്മാദിട്ഠാദീനി പഞ്ച **''കാരാപകങ്ഗാനീ''**തി വുത്താനി. സമ്മാവാചാദികിരിയാ ഹി വിരതി, തഞ്ച ഏതാനി കാരാപേന്തീതി. **വിരതിവസേനാ**തി വിരമണകിരിയാവസേന, ന കാരാപകഭാവേന കത്തുഭാവേന ചാതി അത്ഥോ. **ഇമം...പേ॰... കിച്ചാതിരേകതം ദസ്സേതു**ന്തി ലോകുത്തരക്ഖണേപി ഇമാനേവ പഞ്ച സമ്മാവാചാദിത്തയസ്സ ഏകക്ഖണേ കാരാപകാനീതി ദസ്സേതുന്തി അത്ഥോ. മിച്ഛാദിട്ഠാദികാ ദസ, തപ്പച്ചയാ അകുസലാ ച ദസാതി വീസതി അകുസലപക്ഖിയാ, സമ്മാദിട്ഠാദികാ ദസ, തപ്പച്ചയാ ച കുസലാ ദസാതി വീസതി കുസലപക്ഖിയാ ച മഹാചത്താരീസകസുത്തേ (മ॰ നി॰ ൩.൧൩൬) വുത്താതി തസ്സ ഏതം നാമം.

പുഞ്ഞഭാഗിയാതി പുഞ്ഞകോട്ഠാസേ ഭവാ, പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരേകദേസഭൂതാതി അത്ഥോ. ഖന്ധോപധിം വിപച്ചതി, തത്ഥ വാ വിപച്ചതീതി **ഉപധിവേപക്കാ**.

പഞ്ചങ്ഗികമഗ്ഗം ഉദ്ദിസിത്വാ തത്ഥ ഏകേകം പുച്ഛിത്വാ തസ്സ തസ്സേവ സമയവവത്ഥാനം കത്വാ വിസ്സജ്ജനം **''പാടിയേക്കം പുച്ഛിത്വാ പാടിയേക്കം വിസ്സജ്ജന''**ന്തി വുത്തം. സഹ പന പുച്ഛിത്വാ പഞ്ചന്നമ്പി സമയവവത്ഥാനം കത്വാ വിസ്സജ്ജനേ ''തത്ഥ കതമാ സമ്മാദിട്ഠിയാ പഞ്ഞാ''തിആദികോ പടിനിദ്ദേസോ ഏകതോ വിസ്സജ്ജനപടിനിദ്ദേസത്താ ന പാടിയേക്കം പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനം നാമ ഹോതീതി. തത്ഥ പഞ്ചങ്ഗികവാരേ ഏവ പാടിയേക്കം പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനം സമ്മാദിട്ഠാദീസു കാരാപകങ്ഗേസു ഏകേകമുഖായ ഭാവനായ മഗ്ഗുപ്പത്തിം സന്ധായ കതന്തി വേദിതബ്ബം. വാചാദീനി ഹി പുബ്ബസുദ്ധിയാ സിജ്ഝന്തി, ന മഗ്ഗസ്സ ഉപചാരേനാതി.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മഗ്ഗങ്ഗവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. ഝാനവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയം

മാതികാവണ്ണനാ

൫൦൮. ഝാനസ്സ **പുബ്ബഭാഗകരണീയസമ്പദാ** പാതിമോക്ഖസംവരാദി. അസുഭാനുസ്സതിയോ ലോകുത്തരജ്ഝാനാനി ച ഇതോ ബഹിദ്ധാ നത്ഥീതി **സബ്ബപ്പകാര**-ഗ്ഗഹണം കരോതി, **സുഞ്ഞാ പരപ്പവാദാ സമണേഭീ**തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൩൯; അ॰ നി॰ ൪.൨൪൧) വചനേന സമണഭാവകരപുബ്ബഭാഗകരണീയസമ്പദാസമ്പന്നസ്സപി അഭാവം ദസ്സേതി. സിക്ഖാപദേസു നാമകായാദിവസേന വുത്തേസു വചനാനതിക്കമവസേന സിക്ഖിതബ്ബേസു, അവീതിക്കമനവിരതിചേതനാസങ്ഖാതേസു വാ സിക്ഖാകോട്ഠാസേസു പരിപൂരണവസേന സിക്ഖിതബ്ബേസു സാ സാ ഭിക്ഖുസിക്ഖാദികാ സിക്ഖാപദേകദേസഭൂതാ സിക്ഖിതബ്ബാതി ആഹ **"സിക്ഖാപദേസൂതി ഇദമസ്സ സിക്ഖിതബ്ബധമ്മപരിദീപന"**ന്തി.

സന്തോസാദിവസേന ഇതരീതരസന്തോസം, തസ്സ ച വണ്ണവാദിതം, അലദ്ധാ ച അപരിതസ്സനം, ലദ്ധാ ച അഗധിതപരിഭോഗന്തി ഏതേ ഗുണേ ദസ്സേതി. ഝാനഭാവനായ കാരകോതി പരിദീപനം **കാരകഭാവപരിദീപനം**. **അരഞ്ഞ**ന്തിആദിനാ സേനാസനസ്സ പഭേദം, **അപ്പസദ്ദ**ന്തിആദിനാ നിരാദീനവതം, **പടിസല്ലാനസാരുപ്പ**ന്തി ആനിസംസം ദീപേതീതി ആഹ **"സേനാസനപ്പഭേദേ…പേ॰… പരിദീപന"**ന്തി.

മാതികാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിദ്ദേസവണ്ണനാ

൫൦൯. കമ്മട്ഠേഹി ദിട്ഠി-സദ്ദാദീഹി സാസനം വുത്തന്തി **"ദിട്ഠത്താ ദിട്ഠീ"**തിആദി വുത്തം. **സഭാവട്ഠേനാ**തി അവിപരീതട്ഠേന. സിക്ഖിയമാനോ കായാദീനി വിനേതി, ന അഞ്ഞഥാതി ആഹ **"സിക്ഖിതബ്ബട്ഠേന വിനയോ"**തി, വിനയോ വാ സിക്ഖിതബ്ബാനി സിക്ഖാപദാനി, ഖന്ധത്തയം സിക്ഖിതബ്ബന്തി വിനയോ വിയാതി വിനയോതി ദസ്സേതി. സത്ഥു അനുസാസനദാനഭൂതം സിക്ഖത്തയന്തി ആഹ **"അനുസിട്ഠിദാനവസേനാ"**തി.

സമ്മാദിട്ഠിപച്ചയത്താതി സമ്മാദിട്ഠിയാ പച്ചയത്താ. തിസ്സോ ഹി സിക്ഖാ സിക്ഖന്തസ്സ സമ്മാദിട്ഠി പരിപൂരതീതി. ''തസ്മാതിഹ ത്വം ഭിക്ഖു ആദിമേവ വിസോധേഹി കുസലേസു ധമ്മേസു, കോ ചാദി കുസലാനം ധമ്മാനം? സീലഞ്ച സുവിസുദ്ധം ദിട്ഠി ച ഉജുകാ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൩൬൯) വചനതോ സമ്മാദിട്ഠിപുബ്ബങ്ഗമം സിക്ഖത്തയം. ഏതസ്മിഞ്ച അത്ഥദ്വയേ ഫലകാരണോപചാരേഹി സിക്ഖത്തയം ''ദിട്ഠീ''തി വുത്തം, കുസലധമ്മേഹി വാ അത്തനോ ഏകദേസഭൂതേഹീതി അധിപ്പായോ. ഭഗവതോ വിനയനകിരിയത്താ വിനയോ സിക്ഖത്തയം, തം പന വിനയനം ധമ്മേനേവ അവിസമസഭാവേന, ദേസനാധമ്മേന വാ പവത്തം, ന ദണ്ഡാദിനാതി **"ധമ്മവിനയോ"**തി വുത്തം.

അനവജ്ജധമ്മത്ഥന്തി പരമാനവജ്ജനിബ്ബാനത്ഥം, അകുപ്പചേതോവിമുത്തിഅത്ഥം വാ. ധമ്മേസു അഭിഞ്ഞേയ്യാദീസു അഭിജാനനാദികാരണം സിക്ഖത്തയന്തി തം **"ധമ്മവിനയോ"**തി വുത്തം. "ഇമിസ്സാ ഇമസ്മി"ന്തി പുനപ്പുനം വുച്ചമാനം നിയമകരണം ഹോതി, **ഏവ**-സദ്ദലോപോ വാ കതോതി അധിപ്പായേനാഹ **"നിയമോ കതോ"**തി.

൧൫൦. ഭിക്ഖുകോതി അനഞ്ഞത്ഥേന **ക**-കാരേന പദം വഡ്ഢിതന്തി **"ഭിക്ഖനധമ്മതായാ"**തി അത്ഥമാഹ. **ഭിക്ഖകോ**തി പന പാഠേ ഭിക്ഖതീതി ഭിക്ഖകോതി അത്ഥോ. **ജല്ലികം** രജമിസ്സം മലം, അമിസ്സം **മലമേവ. ഭിന്നപടധരോ**തി നിബ്ബചനം ഭിന്നപടധരേ ഭിക്ഖു-സദ്ദസ്സ നിരുള്ഹത്താ വുത്തം.

യസ്സ ഭാവേതബ്ബോ പഹാതബ്ബോ ച ഓധി അവസിട്ഠോ അത്ഥി, സോ ഓധിസോ, അരഹാ പന തദഭാവാ ഓധിരഹിതോതി **"അനോധിസോ കിലേസാനം പഹാനാ ഭിക്ഖൂ"**തി വുത്തോ. ഓധി-സദ്ദോ വാ ഏകദേസേ നിരുള്ഹോതി സബ്ബമഗ്ഗാ സബ്ബകിലേസാ ച അരഹതാ ഭാവിതാ പഹീനാ ച "ഓധീ"തി ന വുച്ചന്തി. **പഹാനാ**തി ഇദഞ്ച നിബ്ബചനം ഭേദനപരിയായവസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

സേക്ഖോതിആദിനാ ഭിക്ഖു-സദ്ദേന വുച്ചമാനം അത്ഥം ഗുണവസേന ദസ്സേതി, ഹേട്ഠാ പന "സമഞ്ഞായ പടിഞ്ഞായാ"തി പഞ്ഞായനവസേന, "ഭിക്ഖതീ"തിആദിനാ നിബ്ബചനവസേന ദസ്സിതോ.

സേക്ഖോ ഭിക്ഖൂതി സത്ത സേക്ഖാ കഥിതാ, ഭിന്നത്താ പാപകാനം...പേ॰... ഭിക്ഖൂതി ഖീണാസവോവ കഥിതോതി ഇദം ദ്വയം "സേക്ഖോതി പുഥുജ്ജനകല്യാണകേന സദ്ധിം സത്ത അരിയാ, ഭിന്നത്താതി ഇമിനാ പന ചത്താരോ ഫലട്ഠാ"തി ഇമിനാ ദ്വയേന ന സമേതി, തദിദം നിപ്പരിയായദസ്സനം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **"സേസട്ഠാനേസു പുഥുജ്ജനകല്യാണകാദയോ കഥിതാ"**തി വുത്തം, നനു പടിഞ്ഞായ ഭിക്ഖുസീലോപി വുത്തോതി? വുത്തോ, ന പന ഇധാധിപ്പേതോ സബ്ബപ്പകാരജ്ഝാനനിബ്ബത്തകസ്സ അധിപ്പേതത്താ.

ഭഗവതോ വചനം ഉപസമ്പദാകമ്മകരണസ്സ കാരണത്താ ഠാനം, തദനുരൂപം **ഠാനാരഹം,** അനൂനഞത്തിഅനുസ്സാവനം ഉപ്പടിപാടിയാ ച അവുത്തന്തി അത്ഥോ.

൧൫൧. നിപ്പരിയായതോ സീലം സമാദാനവിരതിഅവീതിക്കമനവിരതിഭാവതോതി അധിപ്പായോ. അനഭിജ്ഝാദീനി സന്ധായ ചേതസികസീലസ്സ പരിയായസീലതാ വുത്താ. **നഗരവഡ്ഢകീ** വത്ഥുവിജ്ജാചരിയോതി വദന്തി. **ചതുബ്ബിധോ ആഹാരോ** അസിതാദീനി, ഭക്ഖിതബ്ബഭുഞ്ജിതബ്ബലേഹിതബ്ബചുബിതബ്ബാനി വാ.

പാതിമോക്ഖസംവരേന ഉപേതോ പിഹിതിന്ദ്രിയോ ഹോതി തിണ്ണം സുചരിതാനം ഇന്ദ്രിയസംവരാഹാരത്താ, പാതിമോക്ഖസംവരോ വാ ഇന്ദ്രിയസംവരസ്സ ഉപനിസ്സയോ ഹോതി. ഇതി പാതിമോക്ഖസംവരേന പിഹിതിന്ദ്രിയോ "പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ"തി വുത്തോ. ഇമിനാ അധിപ്പായേന "സംവുതോ"തി ഏതസ്സ പിഹിതിന്ദ്രിയോതി അത്ഥമാഹ. **പാതിമോക്ഖേന ച സംവരേന ചാ**തി ഇദം പാതിമോക്ഖതോ അഞ്ഞം സീലം

കായികഅവീതിക്കമാദിഗ്ഗഹണേന ഗഹിതന്തി ഇമിനാ അധിപ്പായേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ദുതിയോ പനത്ഥോ ദിന്നമ്പി ഏകത്ഥതം സന്ധായ വുത്തോ.

൭൩. സബ്ബമ്പി ദുസ്സില്യന്തി ഇമിനാ അഭിജ്ഝാദയോ ച ഗഹിതാതി സന്ധായാഹ **"മനസാപി ആചരതി ഏവ, തസ്മാ തം ദസ്സേതു"**ന്തി. **തത്ഥാ**തി കായികവീതിക്കമാദിവസേന വുത്തേസു അനാചാരേസു. **ഗരുഭണ്ഡവിസ്സജ്ജനമാപജ്ജതീ**തി ഥുല്ലച്ചയം ആപജ്ജതീതി അത്ഥോ.

അരോപിമോതി സങ്ഘികഭൂമിയം ഉട്ഠിതോ വുത്തോ. **ഫാതികമ്മ**ന്തി ഗരുഭണ്ഡന്തരഭൂതം കമ്മം. **ദണ്ഡകമ്മ**ന്തി യഥാവുത്തം ഹത്ഥകമ്മമാഹ. സിനായന്തി ഏതേനാതി **സിനാനം,** ചുണ്ണാദി.

സച്ചാലീകേന പിയവാദീ "ചാടൂ"തി വുച്ചതി, ചാടും അത്താനം ഇച്ഛതീതി ചാടുകാമോ, തസ്സ ഭാവോ **ചാടുകമ്യതാ. മുഗ്ഗസൂപസ്സ അപ്പവിസനട്ഠാനം നാമ നത്ഥി** സബ്ബാഹാരേഹി അവിരുദ്ധത്താതി അധിപ്പായോ. പരിഭടതി ധാരേതി, പോസേതി വാതി **പരിഭടോ,** അഥ വാ പരിവാരഭൂതോ ഭടോ സേവകോ **പരിഭടോ.**

ഭണ്ഡാഗാരികകമ്മം ഗിഹീനം കരിയമാനം വുത്തം. പിണ്ഡത്ഥം പടിപിണ്ഡദാനം, പിണ്ഡം ദത്വാ പടിപിണ്ഡഗ്ഗഹണം വാ **പിണ്ഡപടിപിണ്ഡം.** സങ്ഘഭോഗചേതിയഭോഗാനം അയോനിസോ വിചാരണം **സങ്ഘുപ്പാദചേതിയുപ്പാദപട്ഠപനം,** അത്തനോ സന്തകേ വിയ പടിപജ്ജനന്തി കേചി.

൭൪. ഗാവോ ചരന്തി ഏത്ഥാതി ഗോചരോ, ഗോചരോ വിയാതി **ഗോചരോ,** അഭിണ്ഹം ചരിതബ്ബട്ഠാനം. ഗാവോ വാ ചക്ഖാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി, തേഹി ചരിതബ്ബട്ഠാനം **ഗോചരോ**. അയുത്തോ ഗോചരോ **അഗോചരോ**തി തദഞ്ഞോ യുത്തോ "ഗോചരോ"തി വുത്തോ.

വാ-സദ്ദോ വിധുനനത്ഥോപി ഹോതീതി കത്വാ ആഹ **"വിനിദ്ധുതകിബ്ബിസാനി വാ"**തി.

൭൫. അവരാ പച്ഛിമാ മത്താ ഏതേസന്തി **ഓരമത്തകാനി. സംയമകരണീയാനീ**തി കായവാചാസംയമമത്തേന കത്തബ്ബപടികമ്മാനി, വിക്ഖിപിതബ്ബാനി വാ. "പുന ന ഏവം കരോമീ"തി ചിത്തേന സംവരമത്തേന, ഇന്ദ്രിയസംവരേനേവ വാ കരണീയാനി **സംവരകരണീയാനി.** ദിവിവിഹാരജനപദവാസീ **ദിവിവിഹാരവാസീ.** മനസ്സ അധിട്ഠാനമേവ **അധിട്ഠാനാവികമ്മം.** ദേസനാ ഇധ **"വുട്ഠാനാവികമ്മ"**ന്തി അധിപ്പേതാ. തഥ "ചിത്തുപ്പാദകരണീയാനി മനസികാരപടിബദ്ധാനീ"തി വചനതോ പാതിമോക്ഖസംവരവിസുദ്ധത്ഥം അനതിക്കമനീയാനി അനാപത്തിഗമനീയാനി വജ്ജാനി വുത്താനീതി ആചരിയസ്സ അധിപ്പായോ. **ചതുബ്ബിധസ്സാ**തി അത്താനുവാദപരാനുവാദദണ്ഡദുഗ്ഗതിഭയസ്സ.

൭൬. "ഇധ ഭിക്ഖൂ"തി ഭിക്ഖു ഏവ അധിപ്പേതോതി സന്ധായ **"സേസസിക്ഖാ പന അത്ഥുദ്ധാരവസേന സിക്ഖാ-സദ്ദസ്സ അത്ഥദസ്സനത്ഥം വുത്താ"**തി ആഹ. ഭിക്ഖുഗ്ഗഹണം പന അഗ്ഗപരിസാമുഖേന സബ്ബജ്ഝാനനിബ്ബത്തകാനം

ചതുന്നമ്പി പരിസാനം ദസ്സനത്ഥം കതം. ഗുണതോ വാ ഭിക്ഖു അധിപ്പേതോതി സബ്ബാപി സിക്ഖാ ഇധാധിപ്പേതാതി ദട്ഠബ്ബാ. **സബ്ബേന സിക്ഖാസമാദാനേനാതി** എത്ഥ യേന സമാദാനേന സബ്ബാപി സിക്ഖാ സമാദിന്നാ ഹോന്തി, തം എകമ്പി സബ്ബസമാദാനകിച്ചകരത്താ സബ്ബസമാദാനം നാമ ഹോതി, അനേകേസു പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. **സബ്ബേന സിക്ഖിതബ്ബാകാരേനാതി** അവീതിക്കമദേസനാവുട്ഠാനവത്തചരണാദിആകാരേന. വീതിക്കമനവസേന സേസസ്സപി നിസ്സേസതാകരണം സന്ധായ **"ഭിന്നസ്സപീ"**തിആദിമാഹ.

൭൯. ആവരണീയേഹി ചിത്തപരിസോധനഭാവനാ ജാഗരിയാനുയോഗോതി കത്വാ ആഹ **"ഭാവന"**ന്തി. **സുപ്പപരിഗ്ഗാഹക**ന്തി "സുപ്പപരിഗ്ഗാഹകം നാമ ഇദം ഇതോ പുബ്ബേ ഇതോ പരഞ്ച നത്ഥി, അയമേതസ്സ പച്ചയോ"തിആദിനാ പരിഗ്ഗാഹകം.

൮൦-൮൧. **യുത്തോ**തി ആരമ്ഭമാനോ. സാതച്ചം നേപക്കഞ്ച പവത്തയമാനോ ജാഗരിയാനുയോഗം അനുയുത്തോ ഹോതീതി സമ്ബന്ധം ദസ്സേതി.

൮൮. ലോകിയായപി...പേ॰... ആഹാതി ഇദം വിപസ്സനാഭാവനായ സതിപട്ഠാനാദയോ എകസ്മിം ആരമ്മണേ സഹ നപ്പവത്തന്തി, പവത്തമാനാനിപി ഇന്ദ്രിയബലാനി ബോജ്ഝങ്ഗേസ്വേവ അന്തോഗധാനി ഹോന്തി. പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗഗ്ഗഹണേന ഹി തദുപനിസ്സയഭൂതം സദ്ധിന്ദ്രിയം സദ്ധാബലഞ്ച ഗഹിതമേവ ഹോതി "സദ്ധൂപനിസം പാമോജ്ജ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൨൩) വുത്തത്താ. മഗ്ഗങ്ഗാനി പഞ്ചേവ വിപസ്സനാക്ഖണേ പവത്തന്തീതി ഇമമത്ഥം സന്ധായ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

൮൩. സമന്തതോ, സമ്മാ, സമം വാ സാത്ഥകാദിപജാനനം സമ്പജാനം, തദേവ **സമ്പജഞ്ഞം. തേനാ**തി സതിസമ്പയുത്തത്താ എവ ഉദ്ദേസേ അവുത്താപി സതി നിദ്ദേസേ "സതോ"തി ഇമിനാ വുത്താതി അധിപ്പായോ.

സാത്ഥകാനം അഭിക്കമാദീനം സമ്പജാനനം **സാത്ഥകസമ്പജഞ്ഞം. എവം സപ്പായസമ്പജഞ്ഞം**. അഭിക്കമാദീസു പന ഭിക്ഖാചാരഗോചരേ അഞ്ഞത്ഥാപി ച പവത്തേസു അവിജഹിതേ കമ്മട്ഠാനസങ്ഖാതേ ഗോചരേ സമ്പജഞ്ഞം **ഗോചരസമ്പജഞ്ഞം**. അഭിക്കമാദീസു അസമ്മുയ്ഹനമേവ സമ്പജഞ്ഞം **അസമ്മോഹസമ്പജഞ്ഞം**.

ദ്വേ കഥാതി വചനകരണാകരണകഥാ ന കഥിതപുബ്ബാ. വചനം കരോമി എവ, തസ്മാ സുബ്ബചത്താ പടിവചനം ദേമീതി അത്ഥോ.

കമ്മട്ഠാനസീസേനേവാതി കമ്മട്ഠാനഗ്ഗേനേവ, കമ്മട്ഠാനം പധാനം കത്വാ എവാതി അത്ഥോ. തേന "പത്തമ്പി അചേതന"ന്തിആദിനാ വക്ഖമാനം കമ്മട്ഠാനം, യഥാപരിഹരിയമാനം വാ അവിജഹിത്വാതി ദസ്സേതി. "തസ്മാ"തി എതസ്സ "ധമ്മകഥാ കഥേതബ്ബായേവാതി വദന്തീ"തി എതേന സമ്ബന്ധോ. **ഭയേ**തി പരചക്കാദിഭയേ.

അവസേസട്ഠാനേതി യാഗുഅഗ്ഗഹിതട്ഠാനേ. **ഠാനചങ്കമനമേവാ**തി അധിട്ഠാതബ്ബിരിയാപഥവസേന വുത്തം, ന ഭോജനാദികാലേ അവസ്സം

കത്തബ്ബനിസജ്ജായപി പടിക്ഖേപവസേന.

ഥേരോ ദാരുചീരിയോ -

> “തസ്മാതിഹ തേ, ബാഹിയ, ഏവം സിക്ഖിതബ്ബം. ദിട്ഠേ ദിട്ഠമത്തം ഭവിസ്സതി, സുതേ മുതേ വിഞ്ഞാതേ. യതോ ഖോ തേ, ബാഹിയ, ദിട്ഠേ ദിട്ഠമത്തം ഭവിസ്സതി, സുതേ മുതേ വിഞ്ഞാതേ വിഞ്ഞാതമത്തം ഭവിസ്സതി, തതോ ത്വം, ബാഹിയ, ന തേന, യതോ ത്വം, ബാഹിയ, ന തേന. തതോ ത്വം, ബാഹിയ, ന തത്ഥ, യതോ ത്വം, ബാഹിയ, ന തത്ഥ. തതോ ത്വം, ബാഹിയ, നേവിധ ന ഹുരം ന ഉഭയമന്തരേന. ഏസേവന്തോ ദുക്ഖസ്സാ”തി (ഉദാ॰ ൧൦) -

ഏത്തകേന അരഹത്തം സച്ഛാകാസി.

ഖാണുആദിപരിഹരണത്ഥം, പതിട്ഠിതപാദപരിഹരണത്ഥം വാ പസ്സേന ഹരണം **വീതിഹരണ**ന്തി വദന്തി. യാവ പതിട്ഠിതപാദോ, താവ ആഹരണം **അതിഹരണം,** തതോ പരം ഹരണം **വീതിഹരണ**ന്തി അയം വാ ഏതേസം വിസേസോ. **അവീചി**ന്തി നിരന്തരം.

പഠമജവനേപി…പേ॰… ന ഹോതീതി ഇദം പഞ്ചവിഞ്ഞാണവീഥിയം ഇത്ഥിപുരിസോതി രജ്ജനാദീനം അഭാവം സന്ധായ വുത്തം. തത്ഥ ഹി ആവജ്ജനവോട്ഠബ്ബനാനം അയോനിസോ ആവജ്ജനവോട്ഠബ്ബനവസേന ഇട്ഠേ ഇത്ഥിരൂപാദിമ്ഹി ലോഭോ, അനിട്ഠേ ച പടിഘോ ഉപ്പജ്ജതി. മനോദ്വാരേ പന ഇത്ഥിപുരിസോതി രജ്ജനാദി ഹോതി, തസ്സ പഞ്ചദ്വാരജവനം മൂലം, യഥാവുത്തം വാ സബ്ബം ഭവങ്ഗാദി. ഏവം മനോദ്വാരജവനസ്സ മൂലവസേന **മൂലപരിഞ്ഞാ** വുത്താ. **ആഗന്തുകതാവകാലികതാ** പന പഞ്ചദ്വാരജവനസ്സേവ അപുബ്ബതിത്തരതാവസേന. **മണിസപ്പോ** സീഹളദീപേ വിജ്ജമാനാ ഏകാ സപ്പജാതീതി വദന്തി. **ചലന**ന്തി കമ്പനം.

അതിഹരതീതി യാവ മുഖാ ആഹരതി. **വീതിഹരതീ**തി തതോ യാവ കുച്ഛി, താവ ഹരതി, കുച്ഛിഗതം വാ പസ്സതോ ഹരതി. **അല്ലത്തഞ്ച അനുപാലേതീ**തി വായുആദീഹി അതിവിസോസനം യഥാ ന ഹോതി, തഥാ പാലേതി. **ആഭുജതീ**തി പരിയേസനജ്ഝോഹരണജിണ്ണാജിണ്ണതാദിം ആവജ്ജേതി, വിജാനാതീതി അത്ഥോ. തംതംവിജാനനനിപ്ഫാദകോയേവ ഹി പയോഗോ **“സമ്മാപയോഗോ”**തി വുത്തോതി. അഥ വാ “സമ്മാപടിപത്തിമാഗമ്മ അബ്ഭന്തരേ അത്താ നാമ കോചി ഭുജനകോ നത്ഥീ”തിആദിനാ വിജാനനം **ആഭുജനം**.

അട്ഠാനേതി മനുസ്സാമനുസ്സപരിഗ്ഗഹിതേ അയുത്തേ ഠാനേ ഖേത്തദേവായതനാദികേ. **തുമ്ബതോ** വേളുനാളിആദിഉദകഭാജനതോ. **ത**ന്തി ഛഡ്ഡിതം ഉദകം.

ഗതേതി ഗമനേതി പുബ്ബേ അഭിക്കമപടിക്കമഗ്ഗഹണേന ഗമനേപി പുരതോ പച്ഛതോ ച കായസ്സ അതിഹരണം വുത്തന്തി ഇധ ഗമനമേവ ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം, വക്ഖമാനോ വാ ഏതേസം വിസേസോ.

ഏത്തകേനാതി കമ്മട്ഠാനം അവിസ്സജ്ജേത്വാ ചതുന്നം ഇരിയാപഥാനം പവത്തനവചനമത്തേന ഗോചരസമ്പജഞ്ഞം ന പാകടം ഹോതീതി അധിപ്പായോ. **ഏവം പന സുത്തേ കമ്മട്ഠാനം അവിഭൂതം ഹോതീ**തി ചങ്കമനട്ഠാനനിസജ്ജാസു ഏവ പവത്തേ പരിഗ്ഗണ്ഹന്തസ്സ സുത്തേ പവത്താ അപാകടാ ഹോന്തീതി അധിപ്പായോ.

കായാദികിരിയാമയത്താ ആവജ്ജനകിരിയാസമുട്ഠിതത്താ ച ജവനം, സബ്ബമ്പി വാ ഛദ്വാരപ്പവത്തം **കിരിയാമയപവത്തം** നാമ, ദുതിയജ്ഝാനം വചീസങ്ഖാരവിരഹാ "തുണ്ഹീഭാവോ"തി വുച്ചതി.

൧൬൭. **ഉപാസനട്ഠാന**ന്തി ഇസ്സാസാനം വിയ ഉപാസനസ്സ സിക്ഖായോഗകരണസ്സ കമ്മട്ഠാനഉപാസനസ്സ ഠാനന്തി അധിപ്പായോ. തമേവ ഹി അത്ഥം ദസ്സേതും **"യോഗപഥ"**ന്തി ആഹാതി. **സീസം ധോവതീ**തി ഇച്ഛാദാസബ്യാ ഭുജിസ്സതം ഞാപയതി, മിച്ഛാപടിപന്നേഹി വാ പക്ഖിത്തം അയസരജം ധോവതി.

൧൬൮. **വിനയപരിയായേന** അദിന്നാദാനപാരാജികേ ആഗതം. **സുത്തന്തപരിയായേന** ആരഞ്ഞകസിക്ഖാപദേ "പഞ്ചധനുസതികം പച്ഛിമ"ന്തി ആഗതം ആരഞ്ഞികം ഭിക്ഖും സന്ധായ. ന ഹി സോ വിനയപരിയായികേ അരഞ്ഞേ വസനതോ "ആരഞ്ഞകോ പന്തസേനാസനോ"തി സുത്തേ വുത്തോതി.

൧൭൦. **"നിതുമ്ബ"ന്തിപി "നദീകുഞ്ജ"ന്തിപി യം വദന്തി,** തം കന്ദരന്തി അപബ്ബതപദേസേപി വിദുഗ്ഗനദീനിവത്തനപദേസം **കന്ദര**ന്തി ദസ്സേതി.

൧൭൧. **ഭാജേത്വാ ദസ്സിത**ന്തി ഏതേന ഭാജേതബ്ബതം അന്തേ നിദ്ദേസസ്സ കാരണം ദസ്സേതി.

൧൭൨. രഹസ്സ കിരിയാ രഹസ്സം, തം അരഹതി തസ്സ യോഗ്ഗന്തി **രാഹസ്സേയ്യകം**. വിചിത്താ ഹി തദ്ധിതാതി. രഹസി വാ സാധു രഹസ്സം, തസ്സ യോഗ്ഗം **രാഹസ്സേയ്യകം**.

൧൭൩. **പണിഹിതോ**തി സുട്ഠു ഠപിതോ.

൧൭൪. **പരിഗ്ഗഹിതനിയ്യാന**ന്തി പരിഗ്ഗഹിതനിയ്യാനസഭാവം, കായാദീസു സുട്ഠു പവത്തിയാ നിയ്യാനസഭാവയുത്തന്തി അധിപ്പായോ. കായാദിപരിഗ്ഗഹണം ഞാണം വാ പരിഗ്ഗഹോ, തംസമ്പയുത്തതായ പരിഗ്ഗഹിതം നിയ്യാനഭൂതം ഉപട്ഠാനം കത്വാതി അധിപ്പായോ.

൧൭൫-൧൭൬. **വികാരപ്പത്തിയാ**തി ചിത്തസ്സ വികാരാപത്തിഭാവേനാതി അധിപ്പായോ. **സബ്ബസങ്ഗാഹികവസേനാ**തി സത്തസങ്ഖാരഗതസബ്ബകോധസങ്ഗാഹികവസേന. സബ്ബസങ്ഗഹണഞ്ച സമുച്ഛേദപ്പഹാനസ്സപി അധിപ്പേതത്താ കതന്തി വേദിതബ്ബം.

൧൭൭. **ഇദം സന്ധായാ**തി "ദ്വേ ധമ്മാ"തി സന്ധായ. ഏകവചനേന "ഥിനമിദ്ധ"ന്തി ഉദ്ദിസിത്വാപി നിദ്ദേസേ "സന്താ"തി **വചനഭേദോ,** ബഹുവചനം കതന്തി അധിപ്പായോ. **നിരോധസന്തതായാ**തി വചനം അങ്ഗസന്തതായ, സഭാവസന്തതായ വാ സന്തതാനിവാരണത്ഥം.

൫൦. ഥിനമിദ്ധവികാരവിരഹാ തപ്പടിപക്ഖസഞ്ഞാ **ആലോകസഞ്ഞാ** നാമ ഹോതി. തേനേവ വുത്തം "അയം സഞ്ഞാ ആലോകാ ഹോതീ"തി.

൫൫. "വന്തത്താ മുത്തത്താ"തിആദീനി, "ആലോകാ ഹോതീ"തിആദീനി ച **"ചത്തത്താതിആദീനീ"**തി വുത്താനി. **ആദി**-സദ്ദേന വാ ദ്വിന്നമ്പി നിദ്ദേസപദാനി സങ്ഗഹേത്വാ തത്ഥ യാനി യേസം വേവചനാനി, താനേവ സന്ധായ **"അഞ്ഞമഞ്ഞവേവചനാനീ"**തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **പടിമുഞ്ചതോതി** ഏതേന സാരമ്ഭം അഭിഭവം ദസ്സേതി. നിരാവരണാ ഹുത്വാ ആഭുജതി സമ്പജാനാതീതി **നിരാവരണാഭോഗാ,** തംസഭാവത്താ **വിവടാ**.

൫൭. "വികാലോ നു ഖോ, ന നു ഖോ"തി അനിച്ഛയതായ കതവത്ഥുജ്ഝാചാരമൂലകോ വിപ്പടിസാരോ **വത്ഥുജ്ഝാചാരോ** കാരണവോഹാരേന വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ.

൫൯. കിലിസ്സന്തീതി കിലേസേന്തീതി അത്ഥം വദന്തി, സദരഥഭാവേന സയമേവ വാ കിലിസ്സന്തി. ന ഹി തേ ഉപ്പജ്ജമാനാ കിലേസരഹിതാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി.

൫൮. ഇധേവ ച വിഭങ്ഗേ "ഉപേതോ ഹോതീ"തിആദി **തത്ഥ തത്ഥ വുത്തമേവ**.

൬൬. നിദ്ദേസവസേനാതി "തത്ഥ കതമാ ഉപേക്ഖാ? യാ ഉപേക്ഖാ"തിആദിനിദ്ദേസവസേന. "ഇമായ ഉപേക്ഖായ ഉപേതോ ഹോതീ"തിആദി **പടിനിദ്ദേസവസേനാ**തി വദന്തി. "തത്ഥ കതമാ...പേ॰... ഇമായ ഉപേക്ഖായ ഉപേതോ ഹോതീ"തി ഏതേന പുഗ്ഗലോ നിദ്ദിട്ഠോ ഹോതി, "സമുപേതോ"തിആദിനാ പടിനിദ്ദിട്ഠോ. യാവ വാ "സമന്നാഗതോ"തി പദം, താവ നിദ്ദിട്ഠോ, "തേന വുച്ചതി ഉപേക്ഖകോ"തി ഇമിനാ പടിനിദ്ദിട്ഠോതി തേസം വസേന നിദ്ദേസപടിനിദ്ദേസാ യോജേതബ്ബാ. **പകാരേനാ**തി ഉപേക്ഖായ "ഉപേക്ഖനാ"തിആദിധമ്മപ്പകാരേന "ഉപേതോ സമുപേതോ"തിആദിപുഗ്ഗലപ്പകാരേന ച ഉപേക്ഖകസദ്ദസ്സ അത്ഥം ഠപേന്തോ **പട്ഠപേന്തി**. "ഉപേക്ഖാ"തി ഏതസ്സ അത്ഥസ്സ "ഉപേക്ഖനാ"തി **കാരണം**. ഉപേക്ഖനാവസേന ഹി ഉപേക്ഖാതി. തഥാ "ഉപേതോ സമുപേതോ"തി ഏതേസം "ഉപാഗതോ സമുപാഗതോ"തി **കാരണന്തി** ഏവം ധമ്മപുഗ്ഗലവസേന **തസ്സ തസ്സത്ഥസ്സ കാരണം ദസ്സേന്താ വിവരന്തി,** "ഉപേക്ഖകോ"തി ഇമസ്സേവ വാ അത്ഥസ്സ "ഇമായ ഉപേക്ഖായ ഉപേതോ ഹോതീ"തിആദിനാ **കാരണം ദസ്സേന്താ**. "ഉപേക്ഖനാ അജ്ഝുപേക്ഖനാ സമുപേതോ"തിആദിനാ ബ്യഞ്ജനാനം വിഭാഗം **ദസ്സേന്താ വിഭജന്തി**. ഉപേക്ഖക-സദ്ദന്തോഗധായ വാ ഉപേക്ഖായ തസ്സേവ ച ഉപേക്ഖക-സദ്ദസ്സ വിസും അത്ഥവചനം "യാ ഉപേക്ഖാ ഉപേക്ഖനാ"തിആദിനാ, "ഇമായ ഉപേക്ഖായ ഉപേതോ ഹോതീ"തിആദിനാ ച **ബ്യഞ്ജനവിഭാഗോ**. സബ്ബഥാ അഞ്ഞാതതാ **നികുജ്ഝിതഭാവോ,** കേനചി പകാരേന വിഞ്ഞാതേപി നിരവസേസപരിച്ഛിന്ദനാഭാവോ **ഗമ്ഭീരഭാവോ**.

൬൦. ഉപരിഭൂമിപ്പത്തിയാതി ഇദം "രൂപസഞ്ഞാനം സമതിക്കമാ"തി ഏത്ഥേവ യോജേതബ്ബം. വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനാദീനിപി വാ ആകാസാനഞ്ചായതനാദീനം ഉപരിഭൂമിയോതി സബ്ബത്ഥാപി ന ന യുജ്ജതി.

൩൧൦. വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനനിദ്ദേസേ ''അനന്തം വിഞ്ഞാണന്തി തംയേവ ആകാസം വിഞ്ഞാണേന ഫുടം മനസി കരോതി അനന്തം ഫരതി, തേന വുച്ചതി അനന്തം വിഞ്ഞാണ''ന്തി ഏത്ഥ **വിഞ്ഞാണേനാ**തി ഏതം ഉപയോഗത്ഥേ കരണവചനം, തംയേവ ആകാസം ഫുടം വിഞ്ഞാണം മനസി കരോതീതി കിര അട്ഠകഥായം വുത്തം. അയം വാ ഏതസ്സ അത്ഥോ - തംയേവ ആകാസം ഫുടം വിഞ്ഞാണം വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനവിഞ്ഞാണേന മനസി കരോതീതി. അയം പനത്ഥോ യുത്തോ - തംയേവ ആകാസം വിഞ്ഞാണേന ഫുടം തേന ഗഹിതാകാരം മനസി കരോതി, ഏവം തം വിഞ്ഞാണം അനന്തം ഫരതീതി. യഞ്ഹി ആകാസം പഠമാരുപ്പസമങ്ഗീ വിഞ്ഞാണേന അനന്തം ഫരതി, തം ഫരണാകാരസഹിതമേവ വിഞ്ഞാണം മനസികരോന്തോ ദുതിയാരുപ്പസമങ്ഗീ അനന്തം ഫരതീതി വുച്ചതീതി.

൩൧൪. തംയേവ വിഞ്ഞാണം അഭാവേതീതി യം പുബ്ബേ ''അനന്തം വിഞ്ഞാണ''ന്തി മനസി കതം, തംയേവാതി അത്ഥോ. തസ്സേവ ഹി ആരമ്മണഭൂതം പഠമേന വിയ രൂപനിമിത്തം തതിയേനാരുപ്പേന അഭാവേതീതി.

നിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൩൨൩. അഭിധമ്മഭാജനീയേ പഞ്ചകനയദസ്സനേ ''പഞ്ച ഝാനാനീ''തി ച, ''തത്ഥ കതമം പഠമം ഝാന''ന്തി ച ആദിനാ ഉദ്ധടം. ഉദ്ധടാനംയേവ ചതുന്നം പഠമതതിയചതുത്ഥപഞ്ചമജ്ഝാനാനം ദസ്സനതോ, ദുതിയസ്സേവ വിസേസദസ്സനതോ ച.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ

൩൪൦. **ലോകുത്തരാപനേത്ഥാ**തി ഏതേസു തീസുഝാനേസു ''ലോകുത്തരാ സിയാ അപ്പമാണാരമ്മണാ''തി ഏവം കോട്ഠാസികാ പന മഗ്ഗകാലേ, ഫലകാലേ വാ ലോകുത്തരഭൂതാ ഏവാതി അധിപ്പായോ. പരിച്ഛിന്നാകാസകസിണാലോകകസിണാനാപാനബ്രഹ്മവിഹാരചതുത്ഥാനി **സബ്ബത്ഥപാദകചതുത്ഥേ** സങ്ഗഹിതാനീതി ദട്ഠബ്ബാനി.

ബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധഖീണാസവാ മഗ്ഗം ഭാവയിംസു, ഫലം സച്ഛികരിംസൂതി, **ഭാവേസ്സന്തി സച്ഛികരിസ്സന്തീ**തി ച ഹേട്ഠിമമഗ്ഗഫലാനം വസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. കുസലതോ തേരസസു ഹി ചതുത്ഥേസു അയം കഥാ പവത്താ, ന ച കുസലചതുത്ഥേന അരഹത്തമഗ്ഗഫലാനി ദട്ഠും സക്കോതി.

''കിരിയതോ തേരസന്ന''ന്തി ഏത്ഥ ലോകുത്തരചതുത്ഥം കിരിയം നത്ഥീതി ''ദ്വാദസന്ന''ന്തി വത്തബ്ബം, കുസലതോ വാ തേരസസു സേക്ഖഫലചതുത്ഥം അന്തോഗധം കത്വാ ''കിരിയതോ തേരസന്ന''ന്തി അസേക്ഖചതുത്ഥേന സഹ വദതീതി വേദിതബ്ബം. സബ്ബത്ഥപാദകഞ്ചേത്ഥ ഖീണാസവാനം യാനി അഭിഞ്ഞാദീനി സന്തി, തേസം സബ്ബേസം പാദകത്താ **സബ്ബത്ഥപാദക**ന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ന ഹി തേസം വട്ടം അത്ഥീതി. പരിച്ഛന്നാകാസകസിണചതുത്ഥാദീനി വിയ വാ നവത്തബ്ബതായ സബ്ബത്ഥപാദകസമാനത്താ **സബ്ബത്ഥപാദകതാ** ദട്ഠബ്ബാ.

മനോസങ്ഖാരാ നാമ സഞ്ഞാവേദനാ, ചത്താരോപി വാ ഖന്ധാ. **നിമിത്തം ആരബ്ഭാ**തി എത്ഥ ''നിമിത്തം നിബ്ബാനഞ്ചാ''തി വത്തബ്ബം.

''അജ്ഝത്തോ ധമ്മോ അജ്ഝത്തസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൨.൨൦.൨൮) എത്ഥ ''അജ്ഝത്താ ഖന്ധാ ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ യഥാകമ്മൂപഗഞാണസ്സ അനാഗതംസഞാണസ്സ ആവജ്ജനായ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ''തി വുത്തത്താ ന ചേതോപരിയഞാണം വിയ യഥാകമ്മൂപഗഞാണം പരസന്താനഗതമേവ ജാനാതി, സസന്താനഗതമ്പി പന അപാകടം രൂപം ദിബ്ബചക്ഖു വിയ അപാകടം കമ്മം വിഭാവേതി. തേനാഹ **''അത്തനോ കമ്മജാനനകാലേ''**തി.

പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഝാനവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൩. അപ്പമഞ്ഞാവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ

൬൪൨. സബ്ബധീതി ദിസാദേസോധിനാ അനോധിസോഫരണം വുത്തം, **സബ്ബത്തതായ സബ്ബാവന്ത**ന്തി സത്തോധിനാ. തേനാഹ **"അനോധിസോ ദസ്സനത്ഥ"**ന്തി. **തഥാ-സദ്ദോ ഇതി-സദ്ദോ വാ ന വുത്തോ**തി "മേത്താസഹഗതേന ചേതസാ"തി ഏതസ്സ അനുവത്തകം തം ദ്വയം തസ്സ ഫരണന്തരാദിട്ഠാനം അട്ഠാനന്തി കത്വാ ന വുത്തം, പുന "മേത്താസഹഗതേന ചേതസാ"തി വുത്തന്തി അത്ഥോ.

൬൪൩. ഹിരോത്തപ്പാനുപാലിതാ മേത്താ ന പരിഹായതി ആസന്നസപത്തസ്സ രാഗസ്സ സിനേഹസ്സ ച വിപത്തിയാ അനുപ്പത്തിതോതി അധിപ്പായോ.

൬൪൬. അധിമുഞ്ചിത്വാതി സുട്ഠു പസാരേത്വാതി അത്ഥോ. തം ദസ്സേന്തോ **"അധികഭാവേനാ"**തിആദിമാഹ, ബലവതാ വാ അധിമോക്ഖേന **അധിമുച്ചിത്വാ**.

൬൪൭. ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവാതി "സബ്ബേന സബ്ബം സബ്ബഥാ സബ്ബ"ന്തി ഏതേസം "സബ്ബേന സിക്ഖാസമാദാനേന സബ്ബം സിക്ഖം, സബ്ബേന സിക്ഖിതബ്ബാകാരേന സബ്ബം സിക്ഖ"ന്തി ച **ഝാനവിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൫൧൮) അത്ഥോ വുത്തോ. ഇധ പന സബ്ബേന അവധിനാ അത്തസമതായ സബ്ബസത്തയുത്തതായ ച സബ്ബം ലോകം, സബ്ബാവധിദിസാദിഫരണാകാരേഹി സബ്ബം ലോകന്തി ച അത്ഥോ യുജ്ജതി.

൬൫൦. പച്ചത്ഥികവിഘാതവസേനാതി മേത്താദീനം ആസന്നദൂരപച്ചത്ഥികാനം രാഗബ്യാപാദാദീനം വിഘാതവസേന. **യം അപ്പമാണം, സോ അവേരോ**തി സോ അവേരഭാവോതി അയം വാ തസ്സ അത്ഥോതി.

൬൫൭. നിരയാദി **ഗതി,** ചണ്ഡാലാദി **കുലം,** അന്നാദീനം അലാഭിതാ **ഭോഗോ. ആദി**-സദ്ദേന ദുബ്ബണ്ണതാദി ഗഹിതം.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ

൬൯൯. ഇമസ്മിം പന...പേ॰... കഥിതാതി ഇമിനാ ഇമസ്മിം വിഭങ്ഗേ കഥിതാനം ലോകിയഭാവമേവ ദസ്സേന്തോ ഖന്ധവിഭങ്ഗാദീഹി വിസേസേതീതി ന അഞ്ഞത്ഥ ലോകുത്തരാനം അപ്പമഞ്ഞാനം കഥിതതാ അനുഞ്ഞാതാ ഹോതി.

പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അപ്പമഞ്ഞാവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൪. സിക്ഖാപദവിഭങ്ഗോ

൧. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൭൰൩. പതിട്ഠാനട്ഠേനാതി സമ്പയോഗവസേന ഉപനിസ്സയവസേന ച ഓകാസഭാവേന. പിട്ഠപൂവഓദനകിണ്ണനാനാസമ്ഭാരേ പക്ഖിപിത്വാ മദ്ദിത്വാ കതാ **സുരാ** നാമ. മധുകാദിപുപ്ഫപനസാദിഫലഉച്ഛുമുദ്ദികാദിനാനാസമ്ഭാരാനം രസാ ചിരപരിവാസിതാ **മേരയം** നാമ, ആസവോതി അത്ഥോ.

൭൰൪. തംസമ്പയുത്തത്താതി വിരതിസമ്പയുത്തത്താ, വിരതിചേതനാസമ്പയുത്തത്താ വാ.

കമ്മപഥാ ഏവാതി അസബ്ബസാധാരണേസു ഝാനാദികോട്ഠാസേസു കമ്മപഥകോട്ഠാസികാ ഏവാതി അത്ഥോ. സുരാപാനമ്പി ''സുരാപാനം, ഭിക്ഖവേ, ആസേവിതം…പേ॰… നിരയസംവത്തനിക''ന്തി (അ॰ നി॰ ൮.൪൦) വിസും കമ്മപഥഭാവേന ആഗതന്തി വദന്തി. ഏവം സതി ഏകാദസ കമ്മപഥാ സിയും, തസ്മാസ്സ യഥാവുത്തേസ്വേവ കമ്മപഥേസു ഉപകാരകത്തസഭാഗത്തവസേന അനുപവേസോ ദട്ഠബ്ബോ.

സത്തഇത്ഥിപുരിസാരമ്മണതാ തഥാഗഹിതസങ്ഖാരാരമ്മണതായ ദട്ഠബ്ബാ. ''പഞ്ച സിക്ഖാപദാ പരിത്താരമ്മണാ''തി ഹി വുത്തം. ''സബ്ബാപി ഹി ഏതാ വീതിക്കമിതബ്ബവത്ഥും ആരമ്മണം കത്വാ വേരചേതനാഹി ഏവ വിരമന്തീ''തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൭൰൪) ച വക്ഖതീതി.

ഗോരൂപസീലകോ പകതിഭദ്ദോ. **കാകണികമത്തസ്സ അത്ഥായാ**തിആദി ലോഭവസേന മുസാകഥനേ വുത്തം. ദോസവസേന മുസാകഥനേ ച നിട്ഠപ്പത്തോ സങ്ഘഭേദോ ഗഹിതോ. ദോസവസേന പരസ്സ ബ്യസനത്ഥായ മുസാകഥനേ പന തസ്സ തസ്സ ഗുണവസേന അപ്പസാവജ്ജമഹാസാവജ്ജതാ യോജേതബ്ബാ, മന്ദാധിമത്തബ്യസനിച്ഛാവസേന ച. നിസ്സഗ്ഗിയഥാവരവിജ്ജാമയിദ്ധിമയാ സാഹത്ഥികാണത്തികേസ്വേവ പവിസന്തീതി ദ്വേ ഏവ ഗഹിതാ.

പഞ്ചപി കമ്മപഥാ ഏവാതി ചേതനാസങ്ഖാതം പരിയായസീലം സന്ധായ വുത്തം, വിരതിസീലം പന മഗ്ഗകോട്ഠാസികന്തി. **തേസം പനാ**തി സേസസീലാനം.

൭൧൫. ''കോട്ഠാസഭാവേനാ''തി വുത്തം, ''പതിട്ഠാനഭാവേനാ''തി പന വത്തബ്ബം. ഏത്ഥ പന സിക്ഖാപദവാരേ പഹീനപഞ്ചാഭബ്ബട്ഠാനസ്സ അരഹതോ വിരമിതബ്ബവേരസ്സ സബ്ബഥാ അഭാവാ കിരിയേസു വിരതിയോ ന സന്തീതി ന ഉദ്ധടാ, സേക്ഖാനം പന പഹീനപഞ്ചവേരത്തേപി തംസഭാഗതായ വേരഭൂതാനം അകുസലാനം വേരനിദാനാനം ലോഭാദീനഞ്ച സബ്ഭാവാ വിരതീനം ഉപ്പത്തി ന ന ഭവിസ്സതി. അകുസലസമുട്ഠിതാനി ച കായകമ്മാദീനി തേസം കായദുച്ചരിതാദീനി വേരാനേവ, തേഹി ച തേസം വിരതിയോ ഹോന്തേവ, യതോ നഫലഭൂതസ്സപി ഉപരിമഗ്ഗത്തയസ്സ അട്ഠങ്ഗികതാ ഹോതി. സിക്ഖാവാരേ ച അഭാവേതബ്ബതായ ഫലധമ്മാപി ന സിക്ഖിതബ്ബാ, നാപി സിക്ഖിതസിക്ഖസ്സ ഉപ്പജ്ജമാനാ കിരിയധമ്മാതി ന കേചി അബ്യാകതാ സിക്ഖാതി ഉദ്ധടാ.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ

൭൧൮. **സമ്പത്തവിരതിവസേനാ**തി സമ്പത്തേ പച്ചുപ്പന്നേ ആരമ്മണേ യഥാവിരമിതബ്ബതോ വിരതിവസേനാതി അത്ഥോ.

പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സിക്ഖാപദവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൫. പടിസമ്ഭിദാവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയം

൧. സങ്ഗഹവാരവണ്ണനാ

൭൧൮. **ഏസേവ നയോ**തി സങ്ഖേപേന ദസ്സേത്വാ തമേവ നയം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"ധമ്മപ്പഭേദസ്സ ഹീ"**തിആദിമാഹ. നിരുത്തിപടിഭാനപ്പഭേദാ തബ്ബിസയാനം അത്ഥാദീനം പച്ചയുപ്പന്നാദിഭേദേഹി ഭിന്ദിത്വാ വേദിതബ്ബാ.

"യം കിഞ്ചി പച്ചയസമുപ്പന്ന"ന്തി ഏതേന സച്ചഹേതുധമ്മപച്ചയാകാരവാരേസു ആഗതാനി ദുക്ഖാദീനി ഗഹിതാനി. സച്ചപച്ചയാകാരവാരേസു നിബ്ബാനം, പരിയത്തിവാരേ ഭാസിതത്ഥോ, അഭിധമ്മഭാജനീയേ വിപാകോ കിരിയഞ്ചാതി ഏവം പാളിയം വുത്താനമേവ വസേന പഞ്ച അത്ഥാ വേദിതബ്ബാ, തഥാ ധമ്മാ ച.

വിദഹതീതി നിബ്ബത്തകഹേതുആദീനം സാധാരണം നിബ്ബചനം, തദത്ഥം പന വിഭാവേതുമാഹ **"പവത്തേതി ചേവ പാപേതി ചാ"**തി. തേസു പുരിമോ അത്ഥോ മഗ്ഗവജ്ജേസു ദട്ഠബ്ബോ. ഭാസിതമ്പി ഹി അവബോധനവസേന അത്ഥം പവത്തേതീതി. മഗ്ഗോ പന നിബ്ബാനം പാപേതീതി തസ്മിം പച്ഛിമോ.

ധമ്മനിരുത്താഭിലാപേതി ഏത്ഥ **ധമ്മ**-സദ്ദോ സഭാവവാചകോതി കത്വാ ആഹ **"യാ സഭാവനിരുത്തീ"**തി, അവിപരീതനിരുത്തീതി അത്ഥോ. **തസ്സാ അഭിലാപേ**തി തസ്സാ നിരുത്തിയാ അവചനഭൂതായ പഞ്ഞത്തിയാ അഭിലാപേതി കേചി വണ്ണയന്തി. ഏവം സതി പഞ്ഞത്തി അഭിലപിതബ്ബാ , ന വചനന്തി ആപജ്ജതി, ന ച വചനതോ അഞ്ഞം അഭിലപിതബ്ബം ഉച്ചാരേതബ്ബം അത്ഥി, അഥാപി ഫസ്സാദിവചനേഹി ബോധേതബ്ബം അഭിലപിതബ്ബം സിയാ, ഏവം സതി അത്ഥധമ്മവജ്ജം തേഹി ബോധേതബ്ബം ന വിജ്ജതീതി തേസം നിരുത്തിഭാവോ ആപജ്ജതി. ''ഫസ്സോതി ച സഭാവനിരുത്തി, ഫസ്സം ഫസ്സാതി ന സഭാവനിരുത്തീ''തി ദസ്സിതോവായമത്ഥോ, ന ച അവചനം ഏവംപകാരം അത്ഥി, തസ്മാ വചനഭൂതായ ഏവ തസ്സാ സഭാവനിരുത്തിയാ അഭിലാപേ ഉച്ചാരണേതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

തം സഭാവനിരുത്തിം സദ്ദം ആരമ്മണം കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ തസ്മിം സഭാവനിരുത്താഭിലാപേ പഭേദഗതം ഞാണം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാതി വുത്തത്താ നിരുത്തിസദ്ദാരമ്മണായ സോതവിഞ്ഞാണവീഥിയാ പരതോ മനോദ്വാരേ നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ പവത്തതീതി വദന്തി. ''നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ''തി ച വചനം സദ്ദം ഗഹേത്വാ പച്ഛാ ജാനനം സന്ധായ വുത്തന്തി. ഏവം പന അഞ്ഞസ്മിം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണേ അഞ്ഞം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണന്തി വുത്തന്തി ആപജ്ജതി. യഥാ പന ദിബ്ബസോതഞാണം മനുസ്സാമനുസ്സാദിസദ്ദപ്പഭേദനിച്ഛയസ്സ പച്ചയഭൂതം തം തം സദ്ദവിഭാവകം, ഏവം സഭാവാസഭാവനിരുത്തിനിച്ഛയസ്സ പച്ചയഭൂതം പച്ചുപ്പന്നസഭാവനിരുത്തിസദ്ദാരമ്മണം തംവിഭാവകഞാണം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാതി വുച്ചമാനേ ന പാളിവിരോധോ ഹോതി. **തം സഭാവനിരുത്തിം സദ്ദം ആരമ്മണം കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സാ**തി ച

പച്ചുപ്പന്നസദ്ദാരമ്മണം പച്ചവേക്ഖണം പവത്തയന്തസ്സാതി ന ന സക്കാ വത്തും. തമ്പി ഹി ഞാണം സഭാവനിരുത്തിം വിഭാവേന്തംയേവ തംതംസദ്ദപച്ചവേക്ഖണാനന്തരം തംതംപഭേദനിച്ഛയഹേതുത്താ നിരുത്തിം ഭിന്ദന്തം പടിവിജ്ഝന്തമേവ ഉപ്പജ്ജതീതി ച പഭേദഗതമ്പി ഹോതീതി. **സഭാവനിരുത്തീ**തി മാഗധഭാസാ അധിപ്പേതാതി തതോ അഞ്ഞം സക്കടനാമാദിസദ്ദം സന്ധായ **"അഞ്ഞം പനാ"**തി ആഹ. **ബ്യഞ്ജന**ന്തി നിപാതപദമാഹ.

കഥിതം അട്ഠകഥായം. **ബോധിമണ്ഡ**-സദ്ദോ പഠമാഭിസമ്ബുദ്ധട്ഠാനേ ഏവ ദട്ഠബ്ബോ, ന യഥ കത്ഥചി ബോധിരുക്ഖസ്സ പതിട്ഠിതട്ഠാനേ. **സുവണ്ണസലാക**ന്തി സേട്ഠസലാകം, ധമ്മദേസനത്ഥം സലാകം ഗഹേത്വാതി അത്ഥോ, **ന പടിസമ്ഭിദായം ഠിതേന** പവാരിതം, തസ്മാ പടിസമ്ഭിദാതോ അഞ്ഞേനേവ പകാരേന ജാനിതബ്ബതോ ന സക്കടഭാസാജാനനം പടിസമ്ഭിദാകിച്ചന്തി അധിപ്പായോ.

ഇദം കഥിതന്തി മാഗധഭാസായ സഭാവനിരുത്തിതാഞാപനത്ഥം ഇദം ഇദാനി വത്തബ്ബം കഥിതന്തി അത്ഥോ. **ഛദ്ദന്തവാരണ** (ജാ॰ ൧.൧൬.൯൭ ആദയോ) - **തിത്തിരജാതകാദീസു** (ജാ॰ ൧.൪.൭൩ ആദയോ) തിരച്ഛാനേസു ച മാഗധഭാസാ ഉസ്സന്നാ, ന ഓട്ടകാദിഭാസാ സക്കടം വാ.

തത്ഥാതി മാഗധസേസഭാസാസു. **സേസാ പരിവത്തന്തി** ഏകന്തേന കാലന്തരേ അഞ്ഞഥാ ഹോന്തി വിനസ്സന്തി ച. മാഗധാ പന കത്ഥചി കദാചി പരിവത്തന്തീപി ന സബ്ബത്ഥ സബ്ബദാ സബ്ബഥാ ച പരിവത്തതി, കപ്പവിനാസേപി തിട്ഠതിയേവാതി **"അയമേവേകാ ന പരിവത്തതീ"**തി ആഹ. **പപഞ്ചോ**തി ചിരായനന്തി അത്ഥോ. ബുദ്ധവചനമേവ ചേതസ്സ വിസയോ, തേനേവ "നേലങ്ഗോ സേതപച്ഛാദോ"തി ഗാഥം പുച്ഛിതോ ചിത്തോ ഗഹപതി "'കിം നു ഖോ ഏതം, ഭന്തേ, ഭഗവതാ ഭാസിത'ന്തി? 'ഏവം ഗഹപതീ'തി. 'തേന ഹി, ഭന്തേ, മുഹുത്തം ആഗമേഥ, യാവസ്സ അത്ഥം പേക്ഖാമീ'"തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൪൭) ആഹാതി വദന്തി.

സബ്ബത്ഥകഞാണന്തി അത്ഥാദീസു ഞാണം. തഞ്ഹി സബ്ബേസു തേസു തീസു ചതൂസുപി വാ പവത്തത്താ, കുസലകിരിയഭൂതായ പടിഭാനപടിസമ്ഭിദായ ധമ്മത്ഥഭാവതോ തീസു ഏവ വാ പവത്തത്താ **"സബ്ബത്ഥകഞാണ"**ന്തി വുത്തം. ഇമാനി ഞാണാനി ഇദമത്ഥജോതകാനീതി സാത്ഥകാനം പച്ചവേക്ഖിതബ്ബത്താ സബ്ബോ അത്ഥോ ഏതസ്സാതിപി സബ്ബത്ഥകം, സബ്ബസ്മിം ഖിത്തന്തി വാ. സേക്ഖേ പവത്താ അരഹത്തപ്പത്തിയാ വിസദാ ഹോന്തീതി വദന്തി. പുബ്ബയോഗോ വിയ പന അരഹത്തപ്പത്തി അരഹതോപി പടിസമ്ഭിദാവിസദതായ പച്ചയോ ന ന ഹോതീതി പഞ്ചന്നമ്പി യഥായോഗം സേക്ഖാസേക്ഖപടിസമ്ഭിദാവിസദത്തകാരണതാ യോജേതബ്ബാ.

പുച്ഛായ പരതോ പവത്താ കഥാതി കത്വാ അട്ഠകഥാ **"പരിപുച്ഛാ"**തി വുത്താ. **പടിപത്തിം പൂരേതബ്ബം മഞ്ഞിസ്സന്തീ**തി പടിപത്തിഗരുതായ ലാഭം ഹീളേന്തേന സതസഹസ്സഗ്ഘനകമ്പി കമ്ബലം വാസിയാ കോട്ടേത്വാ പരിഭണ്ഡകരണം മയാ കതം ആവജ്ജിത്വാ ലാഭഗരുനോ പരിയത്തിധരാ ധമ്മകഥികാവ ഭവിതും ന മഞ്ഞിസ്സന്തീതി വുത്തം ഹോതി. ഏത്ഥ ച ഥേരസ്സ കങ്ഖുപ്പത്തിയാ പുബ്ബേ അവിസദതം ദസ്സേത്വാ അരഹത്തപ്പത്തസ്സ

പഞ്ഹവിസ്സജ്ജനേന അരഹത്തപ്പത്തിയാ വിസദതാ ദസ്സിതാ. **തിസ്സത്ഥേരോ** അനന്തരം വുത്തോ തിസ്സത്ഥേരോ ഏവാതി വദന്തി.

പഭേദോ നാമ മഗ്ഗേഹി അധിഗതാനം പടിസമ്ഭിദാനം പഭേദഗമനം. **അധിഗമോ** തേഹി പടിലാഭോ, തസ്മാ സോ ലോകുത്തരോ, പഭേദോ കാമാവചരോ ദട്ഠബ്ബോ. **ന പന തഥാ**തി യഥാ അധിഗമസ്സ ബലവപച്ചയോ ഹോതി, ന തഥാ പഭേദസ്സാതി അത്ഥോ. ഇദാനി പരിയത്തിയാദീനം അധിഗമസ്സ ബലവപച്ചയത്താഭാവം, പുബ്ബയോഗസ്സ ച ബലവപച്ചയത്തം ദസ്സേന്തോ **''പരിയത്തിസവനപരിപുച്ഛാ ഹീ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **പടിസമ്ഭിദാ നാമ നത്ഥീ**തി പടിസമ്ഭിദാധിഗമോ നത്ഥീതി അധിപ്പായോ. ഇദാനി യം വുത്തം ഹോതി, തം ദസ്സേന്തോ **''ഇമേ പനാ''**തിആദിമാഹ. പുബ്ബയോഗാധിഗമാ ഹി ദ്വേപി വിസദകാരണാതി ''പുബ്ബയോഗോ പഭേദസ്സ ബലവപച്ചയോ ഹോതീ''തി വുത്തന്തി.

സങ്ഗഹവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സച്ചവാരാദിവണ്ണനാ

൭൮൫. ഹേതുവാരേ കാലത്തയേപി ഹേതുഫലധമ്മാ ''അത്ഥാ''തി വുത്താ, തേസഞ്ച ഹേതുധമ്മാ ''ധമ്മാ''തി, ധമ്മവാരേ വേനേയ്യവസേന അതീതാനഞ്ച സങ്ഗഹിതത്താ ''ഉപ്പന്നാ സമുപ്പന്നാ''തിആദി ന വുത്തന്തി അതീതപച്ചുപ്പന്നാ ''അത്ഥാ''തി വുത്താ, തംനിബ്ബത്തകാ ച ''ധമ്മാ''തി ഇദമേതേസം ദ്വിന്നമ്പി വാരാനം നാനത്തം.

സച്ചവാരാദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൭൨൭. അവുത്തത്താതി ''തേസം വിപാകേ ഞാണ''ന്തി സാമഞ്ഞേന വത്വാ വിസേസേന അവുത്തത്താതി അധിപ്പായോ. ഏത്ഥ ച കിരിയാനം അവിപാകത്താ ധമ്മഭാവോ ന വുത്തോതി. യദി ഏവം വിപാകാ ന ഹോന്തീതി അത്ഥഭാവോ ച ന വത്തബ്ബോതി? ന, പച്ചയുപ്പന്നത്താ. ഏവഞ്ചേ കുസലാകുസലാനമ്പി അത്ഥഭാവോ ആപജ്ജതീതി. നപ്പടിസിദ്ധോ, വിപാകസ്സ പന പധാനഹേതുതായ പാകടത്താ ധമ്മഭാവോവ തേസം വുത്തോ. കിരിയാനം പച്ചയത്താ ധമ്മഭാവോ ആപജ്ജതീതി ചേ? നായം ദോസോ അപ്പടിസിദ്ധത്താ, കമ്മഫലസമ്ബന്ധസ്സ പന അഹേതുത്താ ധമ്മഭാവോ ന വുത്തോ. അപിച ''അയം ഇമസ്സ പച്ചയോ, ഇദം പച്ചയുപ്പന്ന''ന്തി ഏവം ഭേദം അകത്വാ കേവലം കുസലാകുസലേ വിപാകകിരിയധമ്മേ ച സഭാവതോ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ ച ഹോതീതിപി തേസം അത്ഥധമ്മതാ ന വുത്താതി വേദിതബ്ബാ . കുസലാകുസലവാരേസു ച ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ കുസലാകുസലാനം പച്ചയഭാവം സത്തിവിസേസം സനിപ്ഫാദേതബ്ബതം പസ്സന്തീ നിപ്ഫാദേതബ്ബാപേക്ഖാ ഹോതീതി തംസമ്ബന്ധേനേവ ''തേസം വിപാകേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ''തി വുത്തം. സഭാവദസ്സനമത്തമേവ പന അത്ഥപടിസമ്ഭിദായ കിച്ചം നിപ്ഫന്നഫലമത്തദസ്സനതോതി തസ്സാ

നിപ്ഫാദകാനപേക്ഖത്താ വിപാകവാരേ "തേസം വിപച്ചനകേ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ"തി ന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

സഭാവപഞ്ഞത്തിയാതി ന സത്താദിപഞ്ഞത്തിയാ, അവിപരീതപഞ്ഞത്തിയാ വാ. **ഖോഭേത്വാ**തി ലോമഹംസജനനസാധുകാരദാനാദീഹി ഖോഭേത്വാ. **പുന ധമ്മസ്സവനേ ജാനിസ്സഥാ**തി അപ്പസ്സുതത്താ ദുതിയവാരം കഥേന്തോ തദേവ കഥേസ്സതീതി അധിപ്പായോ.

൭൪൩. **ഭൂമിദസ്സനത്ഥ**ന്തി എത്ഥ കാമാവചരാ ലോകുത്തരാ ച ഭൂമി "ഭൂമീ"തി വേദിതബ്ബാ, ചിത്തുപ്പാദാ വാതി.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ

൭൪൭. **പച്ചയസമുപ്പന്നഞ്ച അത്ഥം പച്ചയധമ്മഞ്ചാ**തി വചനേഹി ഹേതാദിപച്ചയസമുപ്പന്നാനം കുസലാകുസലരൂപാനമ്പി അത്ഥപരിയായം, ഹേതാദിപച്ചയഭൂതാനം വിപാകകിരിയരൂപാനമ്പി ധമ്മപരിയായഞ്ച ദസ്സേതി. പടിഭാനപടിസമ്ഭിദായ കാമാവചരവിപാകാരമ്മണതാ മഹഗ്ഗതാരമ്മണതാ ച പടിസമ്ഭിദാഞാണാരമ്മണത്തേ ന യുജ്ജതി പടിസമ്ഭിദാഞാണാനം കാമാവചരലോകുത്തരകുസലേസു കാമാവചരകിരിയാലോകുത്തരവിപാകേസു ച ഉപ്പത്തിതോ. സബ്ബഞാണാരമ്മണതായ സതി യുജ്ജേയ്യ, "യേന ഞാണേന താനി ഞാണാനി ജാനാതീ"തി (വിഭ॰ ൭൨൩) വചനതോ പന ന സബ്ബഞാണാരമ്മണതാതി കഥയന്തി. സുത്തന്തഭാജനീയേ പന "ഞാണേസു ഞാണം പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ"തി അവിസേസേന വുത്തത്താ സബ്ബഞാണാരമ്മണതാ സിയാ. അഭിധമ്മഭാജനീയേപി ചിത്തുപ്പാദവസേന കഥനം നിരവസേസകഥനന്തി യഥാദസ്സിതവിസയവചനവസേന "യേന ഞാണേന താനി ഞാണാനി ജാനാതീ"തി യം വുത്തം, തം അഞ്ഞാരമ്മണതം ന പടിസേധേതീതി. യഥാ ച അത്ഥപടിസമ്ഭിദാവിസയാനം ന നിരവസേസേന കഥനം അഭിധമ്മഭാജനീയേ, ഏവം പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാവിസയസ്സപീതി. ഏവം പടിഭാനപടിസമ്ഭിദായ സബ്ബഞാണവിസയത്താ "തിസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ സിയാ പരിത്താരമ്മണാ സിയാ മഹഗ്ഗതാരമ്മണാ സിയാ അപ്പമാണാരമ്മണാ"തി (വിഭ॰ ൭൪൯) വുത്താ.

യദിപി "സിയാ അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ ന മഗ്ഗാരമ്മണാ"തി (വിഭ॰ ൭൪൯) വചനതോ അഭിധമ്മഭാജനീയേ വുത്തപടിസമ്ഭിദാസ്വേവ പഞ്ഹപുച്ഛകനയോ പവത്തോ. ന ഹി മഗ്ഗോ പച്ചയുപ്പന്നോ ന ഹോതി, അഭിധമ്മഭാജനീയേ ച പടിസമ്ഭിദാഞാണവിസയാ ഏവ പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ വുത്താതി ന തസ്സാ മഹഗ്ഗതാരമ്മണതാതി. ഏവമപി ദ്വേപി ഏതാ പാളിയോ വിരുജ്ഝന്തി, താസു ബലവതരായ ഠത്വാ ഇതരായ അധിപ്പായോ മഗ്ഗിതബ്ബോ. കുസലാകുസലാനം പന പച്ചയുപ്പന്നത്തപടിവേധോപി കുസലാകുസലഭാവപടിവേധവിനിമുത്തോ നത്ഥീതി നിപ്പരിയായാ തത്ഥ ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ ഏകന്തധമ്മവിസയത്താ, തഥാ വിപാകകിരിയാനം പച്ചയഭാവപടിവേധോപി വിപാകകിരിയഭാവപടിവേധവിനിമുത്തോ നത്ഥീതി നിപ്പരിയായാ തത്ഥ അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ ഏകന്തികഅത്ഥവിസയത്താ. കിഞ്ചി പന ഞാണം അപ്പടിഭാനഭൂതം നത്ഥി ഞേയ്യപ്പകാസനതോതി സബ്ബസ്മിമ്പി ഞാണേ നിപ്പരിയായാ പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ ഭവിതും അരഹതി.

നിപ്പരിയായപടിസമ്ഭിദാസു പഞ്ഹപുച്ഛകസ്സ പവത്തിയം ദ്വേപി പാളിയോ ന വിരുജ്ഝന്തി.

സദ്ദാരമ്മണത്താ ബഹിദ്ധാരമ്മണാതി ഏത്ഥ പരസ്സ അഭിലാപസദ്ദാരമ്മണത്താതി ഭവിതബ്ബം. ന ഹി സദ്ദാരമ്മണതാ ബഹിദ്ധാരമ്മണതായ കാരണം സദ്ദസ്സ അജ്ഝത്തസ്സ ച സബ്ഭാവാതി. അനുവത്തമാനോ ച സോ ഏവ സദ്ദോതി വിസേസനം ന കതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പടിസമ്ഭിദാവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൬. ഞാണവിഭങ്ഗോ

൧. ഏകകമാതികാദിവണ്ണനാ

൭൬൧. ഓകാസട്ഠേന സമ്പയുത്താ ധമ്മാ ആരമ്മണഞ്ചാപി **ഞാണസ്സ വത്ഥു. യാഥാവകവത്ഥുവിഭാവനാ**തി നഹേതാദിഅവിതഥേകപ്പകാരവത്ഥുവിഭാവനാ. യഥാ ഏകം നഹേതു, തഥാ ഏകം അഞ്ഞമ്പീതി ഹി ഗഹേതബ്ബം അവിതഥസാമഞ്ഞയുത്തം ഞാണാരമ്മണം യാഥാവകവത്ഥു. യാഥാവകേന വാ അവിതഥസാമഞ്ഞേന വത്ഥുവിഭാവനാ **യാഥാവകവത്ഥുവിഭാവനാ**.

ദുകാനുരൂപേഹീതി ദുകമാതികാനുരൂപേഹീതി വദന്തി. ഓസാനദുകസ്സ പന ദുകമാതികം അനിസ്സായ വുത്തത്താ ദുകഭാവാനുരൂപേഹീതി വത്തബ്ബം. ഏവം **തികാനുരൂപേഹീ**തി ഏത്ഥാപി ദട്ഠബ്ബം. ഓസാനദുകേ പന **അത്ഥോ**തി ഫലം, അനേകത്ഥത്താ ധാതുസദ്ദാനം തം ജനേതീതി **അത്ഥജാപികാ,** കാരണഗതാ പഞ്ഞാ. ജാപിതോ ജനിതോ അത്ഥോ ഏതിസ്സാതി **ജാപിതത്ഥാ,** കാരണപഞ്ഞാസദിസീ ഫലപ്പകാസനഭൂതാ ഫലസമ്പയുത്താ പഞ്ഞാ.

൧൦. ദസകമാതികാവണ്ണനാ

൭൬൦. ''ചതസ്സോ ഖോ ഇമാ, സാരിപുത്ത, യോനിയോ. കതമാ...പേ॰... യോ ഖോ മം, സാരിപുത്ത, ഏവം ജാന''ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൨) വചനേന **ചതുയോനിപരിച്ഛേദകഞാണം** വുത്തം, ''നിരയഞ്ചാഹം, സാരിപുത്ത, പജാനാമീ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൩) **പഞ്ചഗതിപരിച്ഛേദകം. ''സംയുത്തകേ ആഗതാനി തേസത്തതി ഞാണാനി, സത്തസത്തതി ഞാണാനീ''**തി വുത്തം, തത്ഥ പന നിദാനവഗ്ഗേ സത്തസത്തതി ആഗതാനി ചതുചത്താരീസഞ്ച, തേസത്തതി പന പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ സുതമയാദീനി ആഗതാനി ദിസ്സന്തി, ന സംയുത്തകേതി. **അഞ്ഞാനിപീ**തി ഏതേന ഇധ ഏകകാദിവസേന വുത്തം, അഞ്ഞത്ഥ ച ''പുബ്ബന്തേ ഞാണ''ന്തിആദിനാ, ബ്രഹ്മജാലാദീസു ച ''തയിദം തഥാഗതോ പജാനാതി 'ഇമാനി ദിട്ഠിട്ഠാനാനി ഏവം ഗഹിതാനീ'തി''ആദിനാ വുത്തം അനേകഞാണപ്പഭേദം സങ്ഗണ്ഹാതി. യാഥാവപടിവേധതോ സയഞ്ച അകമ്പിയം പുഗ്ഗലഞ്ച തംസമങ്ഗിം ഞേയ്യേസു അധിബലം കരോതീതി ആഹ **''അകമ്പിയട്ഠേന ഉപത്ഥമ്ഭകട്ഠേന ചാ''**തി.

സേട്ഠട്ഠാനം സബ്ബഞ്ഞുതം. പടിജാനനവസേന സബ്ബഞ്ഞുതം അഭിമുഖം ഗച്ഛന്തി, അട്ഠ വാ പരിസാ ഉപസങ്കമന്തീതി **ആസഭാ,** ബുദ്ധാ. **ഇദം പനാ**തി ബുദ്ധാനം ഠാനം സബ്ബഞ്ഞുതമേവ വദതി. **തിട്ഠമാനോവാ**തി അവദന്തോപി തിട്ഠമാനോവ പടിജാനാതി നാമാതി അത്ഥോ. **അട്ഠസു പരിസാസു** ''അഭിജാനാമഹം, സാരിപുത്ത, അനേകസതം ഖത്തിയപരിസം...പേ॰... തത്ര വത മം ഭയം വാ സാരജ്ജം വാ ഓക്കമിസ്സതീതി നിമിത്തമേതം, സാരിപുത്ത, ന സമനുപസ്സാമീ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൧) വചനേന ദസ്സിതഅകമ്പിയഞാണയുത്തോ ദസബലോഹന്തി **അഭീതനാദം നദതി. സീഹനാദസുത്തേന** ഖന്ധകവഗ്ഗേ ആഗതേന.

''ദേവമനുസ്സാനം ചതുചക്കം വത്തതീ''തി (അ॰ നി॰ ൪.൩൧) സുത്തസേസേന സപ്പുരിസൂപസ്സയാദീനം ഫലസമ്പത്തി പവത്തി, പുരിമസപ്പുരിസൂപസ്സയാദിം ഉപനിസ്സായ പച്ഛിമസപ്പുരിസൂപസ്സയാദീനം സമ്പത്തി പവത്തി വാ വുത്താതി **ആദി-**സദ്ദേന തത്ഥ ച ചക്ക-സദ്ദസ്സ ഗഹണം വേദിതബ്ബം. പടിവേധനിട്ഠത്താ അരഹത്തമഗ്ഗഞാണം പടിവേധോതി **''ഫലക്ഖണേ ഉപ്പന്നം നാമാ''**തി വുത്തം. തേന പടിലദ്ധസ്സപി ദേസനാഞാണസ്സ കിച്ചനിപ്ഫത്തിപരസ്സ ബുജ്ഝനമത്തേന ഹോതീതി **''അഞ്ഞാസികോണ്ഡഞ്ഞസ്സ സോതാപത്തിഫലക്ഖണേ പവത്തം നാമാ''**തി വുത്തം.

തതോ പരം പന യാവ പരിനിബ്ബാനാ ദേസനാഞാണപ്പവത്തി തസ്സേവ പവത്തിതസ്സ ധമ്മചക്കസ്സ ഠാനന്തി വേദിതബ്ബം, പവത്തിതചക്കസ്സ ചക്കവത്തിനോ ചക്കരതനട്ഠാനം വിയ.

സമാദീയന്തീതി **സമാദാനാനി,** താനി പന സമാദിയിത്വാ കതാനി ഹോന്തീതി ആഹ **"സമാദിയിത്വാ കതാന"**ന്തി. **കമ്മമേവ വാ കമ്മസമാദാന**ന്തി ഏതേന സമാദാന-സദ്ദസ്സ അപുബ്ബത്ഥാഭാവം ദസ്സേതി മുത്തഗത-സദ്ദേ ഗത-സദ്ദസ്സ വിയ.

അഗതിഗാമിനിന്തി നിബ്ബാനഗാമിനിം. വുത്തഞ്ഹി "നിബ്ബാനഞ്ചാഹം, സാരിപുത്ത, പജാനാമി നിബ്ബാനഗാമിനിഞ്ച പടിപദ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൩).

ഹാനഭാഗിയധമ്മന്തി ഹാനഭാഗിയസഭാവം, കാമസഹഗതസഞ്ഞാദിധമ്മം വാ. **തം കാരണ**ന്തി പുബ്ബേവ കതാഭിസങ്ഖാരാദിം.

"ഇദാനീ"തി ഏതസ്സ "ഇമിനാ അനുക്കമേന വുത്താനീതി വേദിതബ്ബാനീ"തി ഇമിനാ സഹ യോജനാ കാതബ്ബാ. കിലേസാവരണം തദഭാവഞ്ചാതി **കിലേസാവരണാഭാവം.** കിലേസക്ഖയാധിഗമസ്സ ഹി കിലേസാവരണം **അട്ഠാനം,** തദഭാവോ **ഠാനം.** അനധിഗമസ്സ കിലേസാവരണം **ഠാനം,** തദഭാവോ **അട്ഠാന**ന്തി. തത്ഥ തദഭാവഗ്ഗഹണേന ഗഹിതം "അത്ഥി ദിന്ന"ന്തിആദികായ സമ്മാദിട്ഠിയാ ഠിതിം തബ്ബിപരീതായ ഠാനാഭാവഞ്ച അധിഗമസ്സ ഠാനം പസ്സന്തേന ഇമിനാ ഞാണേന അധിഗമാനധിഗമാനം ഠാനാട്ഠാനഭൂതേ കിലേസാവരണതദഭാവേ പസ്സതി ഭഗവാതി ഇമമത്ഥം സാധേന്തോ ആഹ **"ലോകിയസമ്മാദിട്ഠിഠിതിദസ്സനതോ നിയതമിച്ഛാദിട്ഠിഠാനാഭാവദസ്സനതോ ചാ"**തി. ഏത്ഥ ച അധിഗമട്ഠാനദസ്സനമേവ അധിപ്പേതം ഉപരി ഭബ്ബപുഗ്ഗലവസേനേവ വിപാകാവരണാഭാവദസ്സനാദികസ്സ വക്ഖമാനത്താ. ഇമിനാ പന ഞാണേന സിജ്ഝനതോ പസങ്ഗേന ഇതരമ്പി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **ധാതുവേമത്തദസ്സനതോ**തി രാഗാദീനം അധിമത്തതാദിവസേന തംസഹിതാനം ധാതൂനം വേമത്തതാദസ്സനതോ, "അയം ഇമിസ്സാ ധാതുയാ അധിമത്തത്താ രാഗചരിതോ"തിആദിനാ ചരിയാഹേതൂനം വാ, രാഗാദയോ ഏവ വാ പകതിഭാവതോ ധാതൂതി രാഗാദിവേമത്തദസ്സനതോതി അത്ഥോ. **പയോഗം അനാദിയിത്വാ**തി സന്തതിമഹാമത്തഅങ്ഗുലിമാലാദീനം വിയ കാമരാഗബ്യാപാദാദിവസേന പയോഗം അനാദിയിത്വാ.

(൧.) ഏകകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൬൧. **ന ഹേതുമേവാ**തി ഏത്ഥ ച ന ഹേതൂ ഏവാതി അത്ഥോ, ബ്യഞ്ജനസിലിട്ഠതാവസേന പന രസ്സത്തം **മ**-കാരോ ച കതോ "അദുക്ഖമസുഖാ"തി ഏത്ഥ വിയ. **ഇമിനാപി നയേനാ**തി ഏത്ഥ പുരിമനയേന ഹേതുഭാവാദിപടിക്ഖേപോ, പച്ഛിമനയേന നഹേതുധമ്മാദികോട്ഠാസസങ്ഗഹോതി അയം വിസേസോ വേദിതബ്ബോ. **ചുതി**ഗ്ഗഹണേന ചുതിപരിച്ഛിന്നായ ഏകായ ജാതിയാ ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം, **ഭവ**ഗ്ഗഹണേന നവധാ വുത്തഭവസ്സ. തദന്തോഗധതായ തത്ഥ തത്ഥ **പരിയാപന്നതാ** വുത്താ. **ഉപ്പന്നം മനോവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞേയ്യമേവാ**തി "ന രൂപം വിയ ഉപ്പന്നാ ഛവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞേയ്യാ"തി രൂപതോ ഏതേസം വിസേസനം കരോതി.

൭൬൨. **കപ്പതോ കപ്പം ഗന്ത്വാപി ന ഉപ്പജ്ജതീ**തി ന കദാചി തഥാ ഉപ്പജ്ജതി. ന ഹി ഖീരാദീനം വിയ ഏതേസം യഥാവുത്തലക്ഖണവിലക്ഖണതാ അത്ഥീതി ദസ്സേതി.

൭൬൩. **സമോധാനേത്വാ**തി ലോകേ വിജ്ജമാനം സബ്ബം രൂപം സമോധാനേത്വാ. ഏതേന മഹന്തേപി അവിഭാവകത്തം ദസ്സേന്തോ സുഖുമത്താ ന വിഭാവേസ്സതീതി

വാദപഥം ഛിന്ദതി. **ചക്ഖുപസാദേ** മമ വത്ഥുമ്ഹീതി അത്ഥോ. **വിസയോ**തി ഇസ്സരിയട്ഠാനന്തി അധിപ്പായോ.

൭൬൪. അബ്ഭോകിണ്ണാതി അബ്യവഹിതാ, അനന്തരിതാതി അത്ഥോ. വവത്ഥിതാനമ്പി പടിപാടിനിയമോ തേന പടിക്ഖിത്തോതി അത്ഥോ. **അനന്തരതാ**തി അനന്തരപച്ചയതാ ഏതേന പടിക്ഖിത്താതി അത്ഥോ.

൭൬൫. സമനന്തരതാതി ച സമനന്തരപച്ചയതാ.

൭൬൬. ആഭുജനതോതി ആഭുഗ്ഗകരണതോ, നിവത്തനതോ ഇച്ചേവ അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച "പഞ്ച വിഞ്ഞാണാ അനാഭോഗാ"തി ആഭോഗസഭാവാ ന ഹോന്തീതി അത്ഥോ, "പഞ്ചന്നം വിഞ്ഞാണാനം നത്ഥി ആവട്ടനാ വാ"തിആദീസുപി ആവട്ടനഭാവോ വാതിആദിനാ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

ന കഞ്ചി ധമ്മം പടിവിജാനാതീതി ഏത്ഥ ന സബ്ബേ രൂപാദിധമ്മാ ധമ്മഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാതി യഥാധിപ്പേതധമ്മദസ്സനത്ഥം **"മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാതി ഏവം വുത്ത"**ന്തി ആഹ.

രൂപാദീസു അഭിനിപതനം തേഹി സമാഗമോ തേസന്തിപി വത്തും യുജ്ജതീതി ആഹ **"രൂപാദീനം അഭിനിപാതമത്ത"**ന്തി. കമ്മത്ഥേ വാ സാമിവചനം. വിഞ്ഞാണേഹി അഭിനിപതിതബ്ബാനി ഹി രൂപാദീനീതി. **ഇദം വുത്തം ഹോതീ**തിആദീസു ഹി അയം അധിപ്പായോ - ആരമ്മണകരണേന പടിവിജാനിതബ്ബാനി രൂപാദീനി ഠപേത്വാ കുസലാകുസലചേതനായ തംസമ്പയുത്താനഞ്ച യഥാവുത്താനം സഹജപുബ്ബങ്ഗമധമ്മേന പടിവിജാനിതബ്ബാനം പടിവിജാനനം ഏതേസം നത്ഥീതി. ഏവഞ്ച കത്വാ **"ദസ്സനാദിമത്തതോ പന മുത്താ അഞ്ഞാ ഏതേസം കുസലാദിപടിവിഞ്ഞത്തി നാമ നത്ഥീ"**തി കിച്ചന്തരം പടിസേധേതി.

അവിപാകഭാവേന അഞ്ഞം അബ്യാകതസാമഞ്ഞം അനിവാരേന്തോ കുസലാകുസലഗ്ഗഹണഞ്ച കരോതീതി ചവനപരിയോസാനഞ്ച **കിച്ചം. പി**-സദ്ദേന സഹജവനകാനി വീഥിചിത്താനി സമ്പിണ്ഡേത്വാ പഞ്ചദ്വാരേ പടിസേധനേ അയം അധിപ്പായോ സിയാ - "മനസാ ചേ പദുട്ഠേന…പേ॰… പസന്നേന ഭാസതി വാ കരോതി വാ"തി (ധ॰ പ॰ ൧-൨) ഏവം വുത്താ ഭാസനകരണകരാ, തംസദിസാ ച സുഖദുക്ഖുപ്പാദകാ ബലവന്തോ ഛട്ഠദ്വാരികാ ഏവ ധമ്മഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാതി ന തേസം പഞ്ചദ്വാരികജവനേന പടിവിജാനനം അത്ഥി, ദുബ്ബലാനം പന പുബ്ബങ്ഗമപടിവിജാനനം തത്ഥ ന പടിസിദ്ധം "ന കായകമ്മം ന വചീകമ്മം പട്ഠപേതീ"തി വിഞ്ഞത്തിദ്വയജനകസ്സേവ പട്ഠപനപടിക്ഖേപേന ദുബ്ബലസ്സ മനോകമ്മസ്സ അനുഞ്ഞാതത്താ. തഥാ കായസുചരിതാദികുസലകമ്മം കരോമീതി, തബ്ബിപരീതം അകുസലം കമ്മം കരോമീതി ച കുസലാകുസലസമാദാനം പഞ്ചദ്വാരികജവനേന ന ഹോതി. തഥാ പടിച്ചസമുപ്പാദവണ്ണനായം വുത്താ "പഞ്ചദ്വാരികചുതി ച ന പഞ്ചദ്വാരികചിത്തേഹി ഹോതി ചുതിചിത്തസ്സ അതംദ്വാരികത്താ"തി. യാ പനായം പാളി "പഞ്ചഹി വിഞ്ഞാണേഹി ന കഞ്ചി ധമ്മം പടിവിജാനാതി അഞ്ഞത്ര അഭിനിപാതമത്താ"തി, തസ്സാ രൂപാദീനം ആപാഥമത്തം മുഞ്ചിത്വാ അഞ്ഞം കഞ്ചി ധമ്മസഭാവം ന പടിവിജാനാതീതി അയമത്ഥോ ദിസ്സതി. ന ഹി രൂപം പടിഗ്ഗണ്ഹന്തമ്പി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം രൂപന്തി ച ഗണ്ഹാതീതി. സമ്പടിച്ഛനസ്സപി രൂപനീലാദിആകാരപടിവിജാനനം നത്ഥീതി കിഞ്ചി ധമ്മസ്സ പടിവിജാനനം പടിക്ഖിത്തം, പഞ്ചഹി പന വിഞ്ഞാണേഹി സാതിസയം തസ്സ വിജാനനന്തി "അഞ്ഞത്ര അഭിനിപാതമത്താ"തി ന വുത്തം. യസ്സ പാളിയം ബഹിദ്ധാപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണതാ വുത്താ, തതോ അഞ്ഞം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദം

ഇച്ഛന്തേഹി പഞ്ചദ്വാരജവനേന പടിസമ്ഭിദാഞാണസ്സ സഹുപ്പത്തി പടിസിദ്ധാ. **രൂപാരൂപധമ്മേ**തി രൂപാരൂപാവചരധമ്മേതി അത്ഥോ.

പഞ്ചദ്വാരികചിത്തേന ന പടിബുജ്ഝതീതി കസ്മാ വുത്തം, നനു രൂപാദീനം ആപാഥഗമനേ നിദ്ദാപടിബോധോ ഹോതീതി? ന, പഠമം മനോദ്വാരികജവനസ്സ ഉപ്പത്തിതോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"നിദ്ദായന്തസ്സ ഹീ"**തിആദി. **പലോഭേത്വാ** സച്ചസുപിനേന.

അബ്യാകതോയേവ ആവജ്ജനമത്തസ്സേവ ഉപ്പജ്ജനതോതി വദന്തി. ഏവം വദന്തേഹി മനോദ്വാരേപി ആവജ്ജനം ദ്വത്തിക്ഖത്തും ഉപ്പജ്ജിത്വാ ജവനട്ഠാനേ ഠത്വാ ഭവങ്ഗം ഓതരതീതി അധിപ്പേതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

തസ്സാ ഏവ വസേനാതി തസ്സാ വസേന ഏകവിധേന ഞാണവത്ഥു ഹോതീതി ച, വേദിതബ്ബന്തി ച യോജനാ കാതബ്ബാ.

ഏകകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൨.) ദുകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൬൭. അത്ഥ-സദ്ദോ അഞ്ഞത്ര സഭാവം ഗഹേത്വാ അധികരണേസു പവത്തമാനോ അധികരണവസേന ലിങ്ഗപരിവത്തിം ഗച്ഛതീതി അധിപ്പായേന ജാപിതാ ച സാ അത്ഥാ ചാതി **ജാപിതത്ഥാ**തി അയമത്ഥോ വിഭാവിതോതി ദട്ഠബ്ബോ.

ദുകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൩.) തികനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൬൮. പഞ്ഞാപരിണാമിതേസൂതി പഞ്ഞായ പരിപാചിതേസു. "യോഗവിഹിതേസൂതി ഇദഞ്ച വിസയവിസേസനമത്തമേവ, തസ്മാ യാനി പഞ്ഞായ വിഹിതാനി അഹേസും ഹോന്തി ഭവിസ്സന്തി ച, സബ്ബാനി താനി യോഗവിഹിതാനീതി ദട്ഠബ്ബാനി. സിക്ഖിത്വാ കാതബ്ബം **സിപ്പം,** ഇതരം **കമ്മം**. അയമേതേസം വിസേസോ. **വഡ്ഢകീകമ്മ**ന്തി ച അസിക്ഖിത്വാപി കാതബ്ബം ഥൂലകമ്മം **"കമ്മ"**ന്തി ദട്ഠബ്ബം, പഞ്ഞാ ഏവ വാ തത്ഥ തത്ഥ **"കമ്മം സിപ്പ"**ന്തി ച വേദിതബ്ബാ. **നാഗമണ്ഡലം** നാമ മണ്ഡലം കത്വാ സപ്പേ വിജ്ജായ പക്കോസിത്വാ ബലിം ദത്വാ വിസാപനയനം. **പരിത്തം** രക്ഖാ, യേന "ഫൂ"തി മുഖവാതം ദത്വാ വിസം അപനയന്തി, സോ ഉണ്ണനാഭിആദിമന്തോ **ഫുധമനകമന്തോ**. "അ ആ"തിആദികാ മാതികാ "ക കാ"തിആദികോ തപ്പഭേദോ ച **ലേഖാ**.

കുസലം ധമ്മം **സകം,** ഇതരം **നോസകം**. ചതുന്നം സച്ചാനം പടിവിജ്ഝിതബ്ബാനം തപ്പടിവേധപച്ചയഭാവേന **അനുലോമനം** ദട്ഠബ്ബം. പുബ്ബേ "യോഗവിഹിതേസു വാ കമ്മായതനേസൂ"തിആദിനാ പഞ്ഞാ വുത്താ, പുന തസ്സാ വേവചനവസേന "അനുലോമികം ഖന്തി"ന്തിആദി വുത്തന്തി അധിപ്പായേന **"അനു…പേ॰… പഞ്ഞായേവേവചനാനീ"**തി ആഹ. ഏത്ഥ ച **ഏവരൂപി**ന്തി യഥാവുത്തകമ്മായതനാദിവിസയം കമ്മസ്സകതസച്ചാനുലോമികസഭാവം അനിച്ചാദിപവത്തിആകാരഞ്ചാതി അത്ഥോ. യഥാവുത്താ ച ഭൂമിസഭാവപവത്തിആകാരനിദ്ദേസാ ഖന്തിആദീഹി യോജേതബ്ബാ. യസ്സാ പഞ്ഞായ ധമ്മാ നിജ്ഝാനപജാനനകിച്ചസങ്ഖാതം ഓലോകനം ഖമന്തി അവിപരീതസഭാവത്താ, സാ പഞ്ഞാ ധമ്മാനം നിജ്ഝാനക്ഖമനം ഏതിസ്സാ അത്ഥീതി **ധമ്മനിജ്ഝാനക്ഖന്തീ**തി അത്ഥോ.

൭൬൯. അസംവരം മുഞ്ചതീതി സമാദാനസമ്പത്തവിരതിസമ്പയുത്തചേതനാ **"സീലം പൂരേന്തസ്സ മുഞ്ചചേതനാ"**തി വുത്താ. പുബ്ബാപരപഞ്ഞായ ച ദാനസീലമയതാവചനതോ മുഞ്ചഅപരചേതനാവസേന "ആരബ്ഭാ"തി, പുബ്ബചേതനാവസേന "അധികിച്ചാ"തി ച വത്തും യുത്തന്തി "അധികിച്ചാ"തിപി പാഠോ യുജ്ജതി.

൭൭൦. പഞ്ചസീലദസസീലാനി വിഞ്ഞാണസ്സ ജാതിയാ ച പച്ചയഭൂതേസു സങ്ഖാരഭവേസു അന്തോഗധാനീതി **"ഉപ്പാദാ വാ"**തിആദികായ ധമ്മട്ഠിതിപാളിയാ സങ്ഗഹിതാനി. ഭവനിബ്ബത്തകസീലസ്സ പഞ്ഞാപനം സതിപി സവനേ ന തഥാഗതദേസനായത്തന്തി ഭിക്ഖുആദീനമ്പി തം വുത്തം.

അധിപഞ്ഞായ പഞ്ഞാതി അധിപഞ്ഞായ അന്തോഗധാ പഞ്ഞാ. അഥ വാ അധിപഞ്ഞാനിബ്ബത്തേസു, തദധിട്ഠാനേസു വാ ധമ്മേസു അധിപഞ്ഞാ-സദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ, തത്ഥ പഞ്ഞാ **അധിപഞ്ഞായ പഞ്ഞാ**.

൭൭൧. അപായുപ്പാദനകുസലതാ അപായകോസല്ലം സിയാതി മഞ്ഞമാനോ പുച്ഛതി **"അപായകോസല്ലം കഥം പഞ്ഞാ നാമ ജാതാ"**തി. തം പന പരസ്സ അധിപ്പായം നിവത്തേന്തോ **"പഞ്ഞവായേവ ഹീ"**തിആദിമാഹ. **തത്രുപായാ**തി തത്ര തത്ര ഉപായഭൂതാ. ഠാനേ ഉപ്പത്തി ഏതസ്സാതി **ഠാനുപ്പത്തിയം**. കിം തം? കാരണജാനനം, ഭയാദീനം ഉപ്പത്തിക്ഖണേ തസ്മിംയേവ ഠാനേ ലഹുഉപ്പജ്ജനകന്തി വുത്തം ഹോതി.

തികനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(ർ.) ചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൯൩. **ന പരിതസ്സതീ**തി "അപി നാമ മേ തണ്ഡുലാദീനി സിയു"ന്തി ന പത്ഥേതി, തദഭാവേന വാ ന ഉത്തസതി.

൭൯൬. **അപരപ്പച്ചയേ**തി പരേന നപത്തിയായിതബ്ബേ. **ധമ്മേ ഞാണ**ന്തി സച്ചവിസയം ഞാണം. അരിയസച്ചേസു ഹി **ധമ്മ**-സദ്ദോ തേസം അവിപരീതസഭാവത്താതി. സങ്ഖതപവരോ വാ അരിയമഗ്ഗോ തസ്സ ച ഫലം **ധമ്മോ,** തത്ഥ പഞ്ഞാ തംസഹഗതാ **ധമ്മേ ഞാണം**. ന അഞ്ഞഞാണുപ്പാദനം **നയനയനം,** ഞാണസ്സേവ പന പവത്തിവിസേസോതി അധിപ്പായേനാഹ **"പച്ചവേക്ഖണഞാണസ്സ കിച്ച"**ന്തി. ഏത്ഥ ച **ഇമിനാ ധമ്മേനാ**തി മഗ്ഗഞാണേനാതി വുത്തം, ദുവിധമ്പി പന മഗ്ഗഫലഞാണം പച്ചവേക്ഖണായ ച മൂലം, കാരണഞ്ച നയനയനസ്സാതി ദുവിധേനപി തേന ധമ്മേനാതി ന ന യുജ്ജതി, തഥാ ചതുസച്ചധമ്മസ്സ ഞാതത്താ, മഗ്ഗഫലസങ്ഖാതസ്സ ച ധമ്മസ്സ സച്ചപടിവേധസമ്പയോഗം ഗതത്താ നയനം ഹോതീതി തേന ഇമിനാ ധമ്മേന ഞാണവിസയഭാവേന, ഞാണസമ്പയോഗേന വാ ഞാതേനാതി ച അത്ഥോ ന ന യുജ്ജതി.

യദിപി സബ്ബേന സബ്ബം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നം ദുക്ഖം അഭിജാനന്തി, തഥാപി പച്ചുപ്പന്നേ സസന്തതിപരിയാപന്നേ സവിസേസേ അഭിനിവേസോ ഹോതീതി ആഹ **"ന തഞ്ഞേവ ഇമ"**ന്തി. ദിട്ഠേന അദിട്ഠേന നയതോ **നയനഞാണം,** അദിട്ഠസ്സ ദിട്ഠതായ കാരണഭൂതത്താ **കാരണഞാണം,** അനുരൂപത്ഥവാചകോ വാ കാരണ-സദ്ദോതി ധമ്മേ ഞാണസ്സ അനുരൂപഞാണന്തി അത്ഥോ.

സമ്മുതിമ്ഹി ഞാണന്തി ധമ്മേ ഞാണാദീനം വിയ സാതിസയസ്സ പടിവേധകിച്ചസ്സ അഭാവാ വിസയോഭാസനമത്തജാനനസാമഞ്ഞേന ഞാണന്തി സമ്മതേസു അന്തോഗധന്തി അത്ഥോ. സമ്മുതിവസേന വാ പവത്തം **സമ്മുതിമ്ഹി ഞാണം,**

അവസേസം പന ഇതരഞാണത്തയവിസഭാഗം ഞാണം തബ്ബിസഭാഗസാമഞ്ഞേന സമ്മുതിഞാണമ്ഹി പവിട്ഠത്താ **സമ്മുതിഞാണം** നാമ ഹോതീതി.

൭൯൭. കിലേസമൂലകേ ചാതി നീവരണമൂലകേ ച കാമഭവധമ്മേ.

൭൯൮. സാ ഹിസ്സാതി ഏത്ഥ **അസ്സാ**തി യോ "കാമേസു വീതരാഗോ ഹോതീ"തി ഏവം വുത്തോ, അസ്സ പഠമജ്ഝാനസമങ്ഗിസ്സാതി അത്ഥോ. **സോവാ**തി ഏതേന കാമേസു വീതരാഗഭാവനാവത്ഥസ്സേവ പഠമജ്ഝാനസമങ്ഗിസ്സ ഗഹണേ പവത്തേ തസ്സ തതോ പരം അവത്ഥം ദസ്സേതും **"കാമേസു വീതരാഗോ സമാനോ"**തി വുത്തം. ചതുത്ഥമഗ്ഗപഞ്ഞാ ഛട്ഠാഭിഞ്ഞാഭാവപ്പത്തിയാ തം **പടിവിജ്ഝതി** നാമ, ഇതരാ തദുപനിസ്സയത്താ. യഥാനുരൂപം വാ ആസവക്ഖയഭാവതോ, ഫലേ വാ ആസവക്ഖയേ സതി യഥാനുരൂപം തംനിബ്ബത്തനതോ ചതൂസുപി മഗ്ഗേസു പഞ്ഞാ **ഛട്ഠം അഭിഞ്ഞം പടിവിജ്ഝതീ**തി ദട്ഠബ്ബാ.

൭൯൯. കാമസഹഗതാതി വത്ഥുകാമാരമ്മണാ. **ചോദേന്തീ**തി കാമാഭിമുഖം തന്നിന്നം കരോന്തീതി അത്ഥോ. **തദനുധമ്മതാ**തി തദനുധമ്മാ ഇച്ചേവ വുത്തം ഹോതി. **താ**-സദ്ദസ്സ അപുബ്ബത്ഥാഭാവതോതി അധിപ്പായേനാഹ **"തദനുരൂപസഭാവാ"**തി. നികന്തിം, നികന്തിസഹഗതചിത്തുപ്പാദം വാ **"മിച്ഛാസതീ"**തി വദതി. "അഹോ വത മേ അവിതക്കം ഉപ്പജ്ജേയ്യാ"തി അവിതക്കാരമ്മണാ **അവിതക്കസഹഗതാ**.

൮൦൦. അധിഗമഭാവേന അഭിമുഖം ജാനന്തസ്സ **അഭിജാനന്തസ്സ,** അഭിവിസിട്ഠേന വാ ഞാണേന ജാനന്തസ്സ, അനാരമ്മണഭൂതഞ്ച തം ഠാനം പാകടം കരോന്തസ്സാതി അത്ഥോ.

൮൦൨. വസിതാപഞ്ചകരഹിതം ഝാനം **അപ്പഗുണം**. ഏത്ഥ ചതസ്സോ പടിപദാ ചത്താരി ആരമ്മണാനീതി പഞ്ഞായ പടിപദാരമ്മണുദ്ദേസേന പഞ്ഞാ ഏവ ഉദ്ദിട്ഠാതി സാ ഏവ വിഭത്താതി.

ചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൫.) പഞ്ചകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൦൪. പഞ്ചങ്ഗികോ സമ്മാസമാധീതി സമാധിഅങ്ഗഭാവേന പഞ്ഞാ ഉദ്ദിട്ഠാതി. പീതിഫരണതാദിവചനേന ഹി തമേവ വിഭജതി, "സോ ഇമമേവ കായം വിവേകജേന പീതിസുഖേന അഭിസന്ദേതീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൨൬; മ॰ നി॰ ൧.൪൨൭) നയേന പീതിയാ സുഖസ്സ ച ഫരണം വേദിതബ്ബം. പീതിഫരണതാസുഖഫരണതാഹി ആരമ്മണേ ഠത്വാ ചതുത്ഥജ്ഝാനസ്സ ഉപ്പാദനതോ **"പാദാ വിയാ"**തി താ വുത്താ.

ദുതിയപഞ്ചകേ ച **"പഞ്ചഞാണികോ"**തി സമാധിമുഖേന പഞ്ചഞാണാനേവ ഉദ്ദിട്ഠാനി നിദ്ദിട്ഠാനി ചാതി ദട്ഠബ്ബാനി. ലോകിയസമാധിസ്സ പച്ചനീകാനി നീവരണപഠമജ്ഝാനനികന്തിആദീനി നിഗ്ഗഹേതബ്ബാനി. അഞ്ഞേ കിലേസാ വാരേതബ്ബാ, ഇമസ്സ പന അരഹത്തസമാധിസ്സ പടിപ്പസ്സദ്ധസബ്ബകിലേസത്താ ന നിഗ്ഗഹേതബ്ബം വാരേതബ്ബഞ്ച അത്ഥീതി മഗ്ഗാനന്തരം സമാപത്തിക്ഖണേ ച അപ്പയോഗേനേവ അധിഗതത്താ ച ഠപിതത്താ ച, അപരിഹാനിവസേന ഠപിതത്താ വാ **ന സസങ്ഖാരനിഗ്ഗയ്ഹവാരിതഗതോ. സതിവേപുല്ലപ്പത്തത്താ**തി ഏതേന അപ്പവത്തമാനായപി സതിയാ സതിബഹുലതായ സതോ ഏവ നാമാതി ദസ്സേതി. **യഥാപരിച്ഛിന്നകാലവസേനാ**തി ഏതേന പരിച്ഛിന്ദനസതിയാ സതോതി.

പഞ്ചകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൬.) ഛക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൦൭. വിസുദ്ധിഭാവം ദസ്സേന്തോ **"ദൂര...പേ॰... രമ്മണായാ"**തി ആഹ. സോതധാതുവിസുദ്ധീതി ച ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ വുത്താതി തത്ഥ ഞാണം **സോതധാതുവിസുദ്ധിയാ ഞാണം**. "ചേതോപരിയഞാണ"ന്തി ഇദമേവ അത്ഥവസേന **"പരചിത്തേ ഞാണ"**ന്തി ഉദ്ധടന്തി ദട്ഠബ്ബം. ചുതൂപപാതഞാണസ്സ ദിബ്ബചക്ഖുഞാണേകദേസത്താ **"വണ്ണധാതുആരമ്മണാ"**തി വുത്തം. മുദ്ധപ്പത്തേന ചുതൂപപാതഞാണസങ്ഖാതേന ദിബ്ബചക്ഖുഞാണേന സബ്ബം ദിബ്ബചക്ഖുഞാണന്തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ഛക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൭.) സത്തകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൦൬. **തദേവ ഞാണന്തി** ഛബ്ബിധമ്പി പച്ചവേക്ഖണഞാണം വിപസ്സനാരമ്മണഭാവേന സഹ ഗഹേത്വാ വുത്തന്തി അധിപ്പായോ. **ധമ്മട്ഠിതിഞാണേനാ**തി ഛപി ഞാണാനി സങ്ഖിപിത്വാ വുത്തേന ഞാണേന. **ഖയധമ്മ**ന്തിആദിനാ ഹി പകാരേന പവത്തഞാണസ്സ ദസ്സനം, ഞാണവിപസ്സനാദസ്സനതോ വിപസ്സനാപടിവിപസ്സനാദസ്സനമത്തമേവാതി ന തം അങ്ഗന്തി അധിപ്പായോ. പാളിയം പന സബ്ബത്ഥ ഞാണവചനേന അങ്ഗാനം വുത്തത്താ **നിരോധധമ്മന്തി ഞാണന്തി ഇതി**-സദ്ദേന പകാസേത്വാ വുത്തം വിപസ്സനാഞാണം സത്തമം ഞാണന്തി അയമത്ഥോ ദിസ്സതി. ന ഹി യമ്പി തം ധമ്മട്ഠിതിഞാണം, തമ്പി ഞാണന്തി സമ്ബന്ധോ ഹോതി തംഞാണഗ്ഗഹണേ ഏതസ്മിം ഞാണഭാവദസ്സനസ്സ അനധിപ്പേതത്താ, "ഖയധമ്മം...പേ॰... നിരോധധമ്മ"ന്തി ഏതേസം സമ്ബന്ധാഭാവപ്പസങ്ഗതോ ചാതി.

സത്തകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൮.) അട്ഠകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൦൮. **വിഹാരിതബ്ബട്ഠേനാ**തി പച്ചനീകധമ്മേ, ദുക്ഖം വാ വിച്ഛിന്ദിത്വാ പവത്തേതബ്ബട്ഠേന.

അട്ഠകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൯.) ദസകനിദ്ദേസോ

പഠമബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൦൯. അവിജ്ജമാനം ഠാനം **അട്ഠാനം,** നത്ഥി ഠാനന്തി വാ **അട്ഠാനം**. ഏസ **"അനവകാസോ"**തി ഏത്ഥാപി നയോ. തദത്ഥനിഗമനമത്തമേവ ഹി "നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ"തി വചനന്തി. അസുഖേ സുഖന്തി ദിട്ഠിവിപല്ലാസോവ ഇധ സുഖതോ ഉപഗമനസ്സ ഠാനന്തി അധിപ്പേതന്തി ദസ്സേന്തോ **"ഏകന്ത...പേ॰... അത്തദിട്ഠിവസേനാ"**തി പധാനദിട്ഠിമാഹ. ഭേദാനുരൂപസ്സ സാവനം **അനുസ്സാവനം,** ഭേദാനുരൂപേന വാ വചനേന വിഞ്ഞാപനം.

ലിങ്ഗേ പരിവത്തേ ച സോ ഏവ ഏകകമ്മനിബ്ബത്തിതോ ഭവങ്ഗപ്പബന്ധോ ജീവിതിന്ദ്രിയപ്പബന്ധോ ച, നാഞ്ഞോതി ആഹ **"അപി പരിവത്തലിങ്ഗ"**ന്തി. **അയം**

പഞ്ഹോതി ഞാപനിച്ഛാനിബ്ബത്താ കഥാ.

സങ്ഗാമചതുക്കം സപത്തവസേന യോജേതബ്ബം. സബ്ബത്ഥ ച പുരിമം അഭിസന്ധിചിത്തം അപ്പമാണം, വധകചിത്തം പന തദാരമ്മണഞ്ച ജീവിതിന്ദ്രിയം ആനന്തരിയാനാനന്തരിയഭാവേ പമാണന്തി ദട്ഠബ്ബം. **പുഥുജ്ജനസ്സേവ തം ദിന്നം ഹോതി**. കസ്മാ? യഥാ വധകചിത്തം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണമ്പി ജീവിതിന്ദ്രിയപ്പബന്ധവിച്ഛേദനവസേന ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തതി, ന ഏവം ചാഗചേതനാ. സാ ഹി ചജിതബ്ബം ആരമ്മണം കത്വാ ചജനമത്തമേവ ഹോതി, അഞ്ഞസകകരണഞ്ച തസ്സ ചജനം, തസ്മാ യസ്സ തം സകം കതം, തസ്സേവ ദിന്നം ഹോതീതി.

സണ്ഠ...പേ॰... കപ്പവിനാസേയേവ മുച്ചതീതി ഇദം കപ്പട്ഠകഥായ ന സമേതി. തത്ഥ ഹി **അട്ഠകഥായം** (കഥാ॰ അട്ഠ॰ ൬൫൪-൬൫൫) വുത്തം ''ആപായികോതി ഇദം സുത്തം യം സോ ഏകം കപ്പം അസീതിഭാഗേ കത്വാ തതോ ഏകഭാഗമത്തം കാലം തിട്ഠേയ്യ, തം ആയുകപ്പം സന്ധായ വുത്ത''ന്തി. **കപ്പവിനാസേയേവാ**തി പന ആയുകപ്പവിനാസേയേവാതി അത്ഥേ സതി നത്ഥി വിരോധോ. ഏത്ഥ ച **സണ്ഠഹന്തേ**തി ഇദം സ്വേ വിനസ്സിസ്സതീതി വിയ അഭൂതപരികപ്പവസേന വുത്തം. **ഏകദിവസമേവ പച്ചതി** തതോ പരം കപ്പാഭാവേന ആയുകപ്പസ്സപി അഭാവതോതി അവിരോധതോ അത്ഥയോജനാ ദട്ഠബ്ബാ.

പകതത്തോതി അനുക്ഖിത്തോ. **സമാനസംവാസകോ**തി അപാരാജികോ.

കിം പന തന്തി യോ സോ ''നിയതോ''തി വുത്തോ, തം കിം നിയമേതീതി അത്ഥോ. തസ്സേവ പന യഥാപുച്ഛിതസ്സ നിയതസ്സ മിച്ഛത്തസമ്മത്തനിയതധമ്മാനം വിയ സഭാവതോ വിജ്ജമാനതം യഥാപുച്ഛിതഞ്ച നിയാമകഹേതും പടിസേധേത്വാ യേന ''നിയതോ''തി ''സത്തക്ഖത്തുപരമാദികോ''തി ച വുച്ചതി, തം യഥാധിപ്പേതകാരണം ദസ്സേതും **''സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന ഹീ''**തിആദിമാഹ. ജാതസ്സ കുമാരസ്സ വിയ അരിയായ ജാതിയാ ജാതസ്സ **നാമമത്തമേതം** നിയതസത്തക്ഖത്തുപരമാദികം, നിയതാനിയതഭേദം നാമന്തി അത്ഥോ. യദി പുബ്ബഹേതു നിയാമകോ, സോതാപന്നോ ച നിയതോതി സോതാപത്തിമഗ്ഗതോ ഉദ്ധം തിണ്ണം മഗ്ഗാനം ഉപനിസ്സയഭാവതോ പുബ്ബഹേതുകിച്ചം, തതോ പുബ്ബേ പന പുബ്ബഹേതുകിച്ചം നത്ഥീതി സോതാപത്തിമഗ്ഗസ്സ **ഉപനിസ്സയാഭാവോ ആപജ്ജതി**. യദി ഹി തസ്സപി പുബ്ബഹേതു ഉപനിസ്സയോ സിയാ, സോ ച നിയാമകോതി സോതാപത്തിമഗ്ഗുപ്പത്തിതോ പുബ്ബേ ഏവ നിയതോ സിയാ, തഞ്ച അനിട്ഠം, തസ്മാസ്സ പുബ്ബഹേതുനാ അഹേതുകതാ ആപന്നാതി ഇമമത്ഥം സന്ധായാഹ **''ഇച്ചസ്സ അഹേതു അപ്പച്ചയാ നിബ്ബത്തിം പാപുണാതീ''**തി.

പടിലദ്ധമഗ്ഗോ സോതാപത്തിമഗ്ഗോ, തേനേവ സത്തക്ഖത്തുപരമാദിനിയമേ സതി സത്തമഭവാദിതോ ഉദ്ധം പവത്തനകസ്സ ദുക്ഖസ്സ മൂലഭൂതാ കിലേസാ തേനേവ ഖീണാതി ഉപരി തയോ മഗ്ഗാ അകിച്ചകാ ഹോന്തീതി അത്ഥോ. യദി ഉപരി തയോ മഗ്ഗാ സത്തക്ഖത്തുപരമാദികം നിയമേന്തി, തതോ ച അഞ്ഞോ സോതാപന്നോ നത്ഥീതി സോതാപത്തിമഗ്ഗസ്സ അകിച്ചകതാ നിപ്പയോജനതാ ആപജ്ജതീതി അത്ഥോ. അഥ സക്കായദിട്ഠാദിപ്പഹാനം ദസ്സനകിച്ചം, തേസം പഹാനേന സത്തക്ഖത്തുപരമാദിതായ ഭവിതബ്ബം. സാ ചുപരിമഗ്ഗേഹി ഏവ ഹോതീതി സത്തമഭവാദിതോ ഉദ്ധം പവത്തിതോ തേന വിനാ വുട്ഠാനേ സക്കായദിട്ഠാദിപ്പഹാനേന ച തേന വിനാ ഭവിതബ്ബന്തി ആഹ **''പഠമമഗ്ഗേന ച അനുപ്പജ്ജിത്വാവ കിലേസാ ഖേപേതബ്ബാ ഹോന്തീ''**തി. **ന അഞ്ഞോ കോചി നിയമേതീ**തി നാമകരണനിമിത്തതോ വിപസ്സനാതോ അഞ്ഞോ കോചി നിയാമകോ നാമ നത്ഥീതി അത്ഥോ. വിപസ്സനാവ നിയമേതീതി ച നാമകരണനിമിത്തതംയേവ സന്ധായ വുത്തം. തേനേവാഹ **''ഇതി സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന ഗഹിതനാമമത്തമേവ ത''**ന്തി.

ന ഉപ്പജ്ജന്തീതി പന അത്ഥീതി "ന മേ ആചരിയോ അത്ഥി, സദിസോ മേ ന വിജ്ജതീ"തിആദിം (മ॰ നി॰ ൧.൨൮൫; ൨.൩൪൧; മഹാവ॰ ൧൧; കഥാ॰ ൪൦൫) ഇമിസ്സാ ലോകധാതുയാ ഠത്വാ വദന്തേന ഭഗവതാ "കിം പനാവുസോ സാരിപുത്ത, അത്ഥേതരഹി അഞ്ഞേ സമണാ വാ ബ്രാഹ്മണാ വാ ഭഗവതാ സമസമാ സമ്ബോധിയന്തി ഏവം പുട്ഠാഹം, ഭന്തേ, നോതി വദേയ്യ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൬൧) വത്വാ തസ്സ കാരണം ദസ്സേതും "അട്ഠാനമേതം അനവകാസോ, യം ഏകിസ്സാ ലോകധാതുയാ ദ്വേ അരഹന്തോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൯) ഇമം സുത്തം ദസ്സേന്തേന ധമ്മസേനാപതിനാ ച ബുദ്ധക്ഖേത്തഭൂതം ഇമം ലോകധാതും ഠപേത്വാ അഞ്ഞത്ഥ അനുപ്പത്തി വുത്താ ഹോതീതി അധിപ്പായോ.

"യോ പന ഭിക്ഖൂ"തിആദിനാ വുത്താനി സിക്ഖാപദാനി **മാതികാ,** തായ അന്തരഹിതായ നിദാനുദ്ദേസസങ്ഖാതേ പാതിമോക്ഖേ പബ്ബജ്ജൂപസമ്പദാകമ്മേസു ച **സാസനം തിട്ഠതീ**തി അത്ഥോ. പാതിമോക്ഖേ വാ അന്തോഗധാ പബ്ബജ്ജാ ഉപസമ്പദാ ച തദുഭയാഭാവേ പാതിമോക്ഖാഭാവതോ, തസ്മാ പാതിമോക്ഖേ, താസു ച **സാസനം തിട്ഠതീ**തി വുത്തം. **ഓസക്കിതം നാമാ**തി പച്ഛിമപടിവേധസീലഭേദദ്വയം ഏകതോ കത്വാ തതോ പരം വിനട്ഠം നാമ ഹോതീതി അത്ഥോ.

താതി രസ്മിയോ. **കാരുഞ്ഞ**ന്തി പരിദേവനകാരുഞ്ഞം.

അനച്ഛരിയത്താതി ദ്വീസു ഉപ്പജ്ജമാനേസു അച്ഛരിയത്താഭാവദോസതോതി അത്ഥോ. **വിവാദഭാവതോ**തി വിവാദാഭാവത്ഥം ദ്വേ ന ഉപ്പജ്ജന്തീതി അത്ഥോ.

ഏകം ബുദ്ധം ധാരേതീതി **ഏകബുദ്ധധാരണീ**. ഏതേന ഏവംസഭാവാ ഏതേ ബുദ്ധഗുണാ, യേന ദുതിയബുദ്ധഗുണേ ധാരേതും അസമത്ഥാ അയം ലോകധാതൂതി ദസ്സേതി. പച്ചയവിസേസനിപ്ഫന്നാനഞ്ഹി ധമ്മാനം സഭാവവിസേസോ ന സക്കാ ധാരേതുന്തി. സമം ഉദ്ധം പജ്ജതീതി **സമുപാദികാ,** ഉദകസ്സോപരി സമം ഗാമിനീതി അത്ഥോ. **ദ്വിന്നമ്പീ**തി ദ്വേപി, ദ്വിന്നമ്പി വാ സരീരഭാരം. **ഛാദേന്ത**ന്തി രോചയമാനം. **സകിം ഭുത്തോവാ**തി ഏകമ്പി ആലോപം അജ്ഝോഹരിത്വാവ മരേയ്യാതി അത്ഥോ.

അതിധമ്മഭാരേനാതി ധമ്മേന നാമ പഥവീ തിട്ഠേയ്യ, സാ കിം തേനേവ ചലതീതി അധിപ്പായോ. പുന ഥേരോ "രതനം നാമ ലോകേ കുടുമ്ബം സന്ധാരേന്തം അഭിമതഞ്ച ലോകേന അത്തനോ ഗരുസഭാവതായ സകടഭങ്ഗസ്സ കാരണം അതിഭാരഭൂതം ദിട്ഠം. ഏവം ധമ്മോ ച ഹിതസുഖവിസേസേഹി തംസമങ്ഗിനം ധാരേന്തോ അഭിമതോ ച വിഞ്ഞൂഹി ഗമ്ഭീരാപ്പമേയ്യഭാവേന ഗരുസഭാവത്താ അതിഭാരഭൂതോ പഥവീചലനസ്സ കാരണം ഹോതീ"തി ദസ്സേന്തോ **"ഇധ, മഹാരാജ, ദ്വേ സകടാ"**തിആദിമാഹ. **ഏകസ്സാ**തി ഏകസ്മാ, ഏകസ്സ വാ സകടസ്സ രതനം, തസ്മാ സകടതോ ഗഹേത്വാതി അത്ഥോ. **ഓസാരിത**ന്തി പവേസിതം ആഹടം വുത്തന്തി അത്ഥോ.

സഭാവപകതികാതി അകിത്തിമപകതികാതി അത്ഥോ. **കാരണമഹന്തത്താ**തി മഹന്തേഹി പാരമിതാകാരണേഹി ബുദ്ധഗുണാനം നിബ്ബത്തിതോതി വുത്തം ഹോതി. പഥവീആദയോ മഹന്താ അത്തനോ അത്തനോ വിസയേ ഏകേകാവ, ഏവം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോപി മഹന്തോ അത്തനോ വിസയേ ഏകോ ഏവ. കോ ച തസ്സ വിസയോ? യാവതകം ഞേയ്യം, ഏവം ആകാസോ വിയ അനന്തവിസയോ ഭഗവാ ഏകോ ഏവ ഹോതീതി വദന്തോ ലോകധാത്വന്തരേസുപി ദുതിയസ്സ അഭാവം ദസ്സേതി.

പുബ്ബഭാഗേ ആയൂഹനവസേന **ആയൂഹനസമങ്ഗിതാ** സന്നിട്ഠാനചേതനാവസേന **ചേതനാസമങ്ഗിതാ** ച വേദിതബ്ബാ, സന്തതിഖണവസേന വാ. **വിപാകാരഹ**ന്തി

ദുതിയഭവാദീസു വിപച്ചനപകതിതം സന്ധായ വദതി. **ചലതീ**തി പരിവത്തതി. സുനഖേഹി വജനസീലോ **സുനഖവാജികോ**.

പഠമബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ

വ്വ്ഫം. ഗതിതോ അഞ്ഞാ ഗതിസമ്പത്തി നാമ നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ **"സമ്പന്നാ ഗതീ"**തി ആഹ. മഹാസുദസ്സനാദിസുരാജകാലോ പഠമകപ്പികാദിസുമനുസ്സകാലോ ച **കാലസമ്പത്തി**.

ഏകന്തം കുസലസ്സേവ ഓകാസോതി ഇദം യദിപി കോചി കായസുചരിതാദിപയോഗസമ്പത്തിയം ഠിതം ബാധേയ്യ, തം പന ബാധനം ബാധകസ്സേവ ഇസ്സാദിനിമിത്തേന വിപരീതഗ്ഗാഹേന ജാതം. സാ പയോഗസമ്പത്തി സഭാവതോ സുഖവിപാകസ്സേവ പച്ചയോ, ന ദുക്ഖവിപാകസ്സാതി ഇമമത്ഥം സന്ധായ വുത്തം. മക്കടോ ഭത്തപുടം ബന്ധട്ഠാനേ മുഞ്ചിത്വാ ഭുഞ്ജിതും ന ജാനാതി, യത്ഥ വാ തത്ഥ വാ ഭിന്ദിത്വാ വിനാസേതി, ഏവം അനുപായഞ്ഞൂപി ഭോഗേ. **സുസാനേ ഛഡ്ഡേത്വാ**തിആദിനാ ഘാതേത്വാ ഛഡ്ഡിതസ്സ വുട്ഠാനാഭാവോ വിയ അപായതോ വുട്ഠാനാഭാവോതി ദസ്സേതി.

"പച്ചരീ"തിപി **ഉളുമ്പസ്സ** നാമം, തേന ഏത്ഥ കതാ "മഹാപച്ചരീ"തി വുച്ചതി. **ഉദകേ മരണം ഥലേ മരണഞ്ച ഏകമേവാ**തി കസ്മാ വുത്തം, നനു സക്കേന "സമുദ്ദാരക്ഖം കരിസ്സാമീ"തി വുത്തന്തി? സച്ചം വുത്തം, ജീവിതസ്സ ലഹുപരിവത്തിതം പകാസേന്തേഹി ഥേരേഹി ഏവം വുത്തം, ലഹുപരിവത്തിതായ ജീവിതഹേതു ന ഗമിസ്സാമാതി അധിപ്പായോ. അഥ വാ **ഉദകേ**തി നാഗദീപം സന്ധായ വുത്തം, **ഥലേ**തി ജമ്ബുദീപം.

ഥേരോ ന ദേതീതി കഥമഹം ഏതേന ഞാതോ, കേനചി കിഞ്ചി ആചിക്ഖിതം സിയാതി സഞ്ഞായ ന അദാസി. തേനേവ "മയമ്പി ന ജാനാമാ"തി വുത്തം. **അപരസ്സാ**തി അപരസ്സ ഭിക്ഖുനോ പത്തം ആദായ...പേ॰... ഥേരസ്സ ഹത്ഥേ ഠപേസീതി യോജനാ. **അനായതനേ**തി നിക്കാരണേ, അയുത്തേ വാ നസ്സനട്ഠാനേ. **തുവം അത്താനം രക്ഖേയ്യാസി,** മയം പന മഹല്ലകത്താ കിം രക്ഖിത്വാ കരിസ്സാമ, മഹല്ലകത്താ ഏവ ച രക്ഖിതും ന സക്ഖിസ്സാമാതി അധിപ്പായോ. അനാഗാമിത്താ വാ ഥേരോ അത്തനാ വത്തബ്ബം ജാനിത്വാ ഓവദതി.

സമ്മാപയോഗസ്സ ഗതമഗ്ഗോതി സമ്മാപയോഗേന നിപ്ഫാദിതത്താ തസ്സ സഞ്ജാനനകാരണന്തി അത്ഥോ.

ഭൂതമത്ഥം കത്വാ അഭൂതോപമം കഥയിസ്സതീതി അധിപ്പായോ. **മനുസ്സാ**തി ഭണ്ഡാഗാരികാദിനിയുത്താ മനുസ്സാ മഹന്തത്താ **സമ്പടിച്ഛിതും നാസക്ഖിംസു**.

ദുതിയബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തതിയബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ

വ്വ്ഫഫ. **അഞ്ചിതാ**തി ഗതാ. **പേച്ചാ**തി പുന, മരിത്വാതി വാ അത്ഥോ. **ഉസ്സന്നത്താ**തി വിതക്കബഹുലതായ ഉസ്സന്നത്താതി വദന്തി, സൂരതാദീഹി വാ **ഉസ്സന്നത്താ. ദിബ്ബന്തീ**തി കീളന്തി.

സഞ്ജീവകാളസുത്തസങ്ഘാതരോരുവമഹാരോരുവതാപനമഹാതാപനഅവീചിയോ **അട്ഠ മഹാനിരയാ**. ഏകേകസ്സ ചത്താരി ദ്വാരാനി, ഏകേകസ്മിം ദ്വാരേ ചത്താരോ ചത്താരോ ഗൂഥനിരയാദയോതി ഏവം **സോളസ ഉസ്സദനിരയേ** വണ്ണയന്തി.

സക്കസുയാമാദയോ വിയ **ജേട്ഠകദേവരാജാ**. പജാപതിവരുണഈസാനാദയോ വിയ ദുതിയാദിട്ഠാനന്തരകാരകോ **പരിചാരകോ ഹുത്വാ**.

തതിയബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചതുത്ഥബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൧൪. കപ്പോതി ഭേദധാഭൂതഗ്ഗോ. ഏത്ഥ ച ബീജാദിധാതുനാനത്തവസേന ഖന്ധാദിധാതുനാനത്തം വേദിതബ്ബം.

ചതുത്ഥബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഞ്ചമബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൧൫. അജ്ഝാസയധാതൂതി അജ്ഝാസയസഭാവോ. യഥാ ഗൂഥാദീനം ധാതുസഭാവോ ഏസോ, യം ഗൂഥാദീഹേവ സംസന്ദതി, ഏവം പുഗ്ഗലാനം അജ്ഝാസയസ്സേവേസ സഭാവോ, യം ദുസ്സീലാദയോ ദുസ്സീലാദികേഹേവ സംസന്ദന്തീതി വുത്തം ഹോതി. **ഭിക്ഖൂപി ആഹംസൂ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞം ആഹംസു. ആവുസോ ഇമേ മനുസ്സാ ''യഥാസഭാഗേന പരിഭുഞ്ജഥാ''തി വദന്താ അമ്ഹേ സഭാഗാസഭാഗേ വിദിത്വാ ഹീനജ്ഝാസയപണീതജ്ഝാസയതം പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ധാതുസംയുത്തകമ്മേ ഉപനേന്തി തസ്സ പയോഗം ദട്ഠുകാമാതി അത്ഥോ, ഏവം സഭാഗവസേനേവ അജ്ഝാസയധാതുപരിച്ഛിന്ദനതോ അജ്ഝാസയധാതുസഭാഗവസേന നിയമേതീതി അധിപ്പായോ.

പഞ്ചമബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഛട്ഠബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ

ചരിതന്തി ഇധ ദുച്ചരിതം സുചരിതന്തി വുത്തം. അപ്പരജം അക്ഖം ഏതേസന്തി **അപ്പരജക്ഖാ**തി അത്ഥോ വിഭാവിതോ, അപ്പരജം അക്ഖിമ്ഹി ഏതേസന്തി **അപ്പരജക്ഖാ**തിപി സദ്ദത്ഥോ സമ്ഭവതി. ഏത്ഥ ച ആസയജാനനാദിനാ യേഹി ഇന്ദ്രിയേഹി പരോപരേഹി സത്താ കല്യാണപാപാസയാദികാ ഹോന്തി, തേസം ജാനനം വിഭാവേതീതി വേദിതബ്ബം. ഏവഞ്ച കത്വാ ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തആസയാനുസയഞാണാനം വിസും അസാധാരണതാ, ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തനാനാധിമുത്തികതാഞാണാനം വിസും ബലതാ ച സിദ്ധാ ഹോതി.

൮൨൬. യദരിയാതി യേ അരിയാ. **ആവസിംസൂ**തി നിസ്സായ വസിംസു. കേ പന തേ? ''ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു പഞ്ചങ്ഗവിപ്പഹീനോ ഹോതി ഛളങ്ഗസമന്നാഗതോ ഏകാരക്ഖോ ചതുരാപസ്സേനോ പനുണ്ണപച്ചേകസച്ചോ സമവയസട്ഠേസനോ അനാവിലസങ്കപ്പോ പസ്സദ്ധകായസങ്ഖാരോ സുവിമുത്തചിത്തോ സുവിമുത്തപഞ്ഞോ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൪൮; അ॰ നി॰ ൧൦.൧൯) ഏവം വുത്താ. ഏതേസു പഞ്ചങ്ഗവിപ്പഹീനപച്ചേകസച്ചപനോദനഏസനാസമവയസജ്ജനാനി ''സങ്ഖായേകം പടിസേവതി അധിവാസേതി പരിവജ്ജേതി വിനോദേതീ''തി (മ॰ നി॰ ൨.൧൬൮) വുത്തേസു അപസ്സേനേസു വിനോദനഞ്ച മഗ്ഗകിച്ചാനേവ, ഇതരേ ച മഗ്ഗേനേവ സമിജ്ഝന്തി. തേനാഹ **''ഏതഞ്ഹി സുത്തം…പേ॰… ദീപേതീ''**തി.

൨൧൩. ആരമ്മണസന്താനാനുസയനേസു ഇട്ഠാരമ്മണേ ആരമ്മണാനുസയനേന **അനുസേതി. ആചിണ്ണസമാചിണ്ണാ**തി ഏതേന സമന്തതോ വേഠേത്വാ വിയ ഠിതഭാവേന അനുസയിതതം ദസ്സേതി. ഭവസ്സപി വത്ഥുകാമത്താ, രാഗവസേന വാ സമാനത്താ **''ഭവരാഗാനുസയോ…പേ॰… സങ്ഗഹിതോ''**തി ആഹ.

൨൧൪. ''പണീതാധിമുത്തികാ തിക്ഖിന്ദ്രിയാ, ഇതരേ മുദിന്ദ്രിയാ''തി ഏവം ഇന്ദ്രിയവിസേസദസ്സനത്ഥമേവ അധിമുത്തിഗ്ഗഹണന്തി ആഹ **''തിക്ഖിന്ദ്രിയമുദിന്ദ്രിയഭാവദസ്സനത്ഥ''**ന്തി.

൨൧൭. പഹാനക്കമവസേനാതി ഏത്ഥ പഹാതബ്ബപജഹനക്കമോ പഹാനക്കമോതി ദട്ഠബ്ബോ, യസ്സ പഹാനേന ഭവിതബ്ബം, തം തേനേവ പഹാനേന പഠമം വുച്ചതി, തതോ അപ്പഹാതബ്ബന്തി അയം വാ പഹാനക്കമോ.

൨൨൦. മഗ്ഗസ്സ ഉപനിസ്സയഭൂതാനി ഇന്ദ്രിയാനി **ഉപനിസ്സയഇന്ദ്രിയാനി.**

൨൨൩. നിബ്ബുതിഛന്ദരഹിതത്താ **അച്ഛന്ദികട്ഠാനം പവിട്ഠാ**. യസ്മിം ഭവങ്ഗേ പവത്തമാനേ തംസന്തതിയം ലോകുത്തരം നിബ്ബത്തതി, തം തസ്സ **പാദകം.**

ഛട്ഠബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സത്തമബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൨൪. നിദ്ദായിത്വാതി കമ്മട്ഠാനം മനസി കരോന്തോ നിദ്ദം ഓക്കമിത്വാ പടിബുദ്ധോ സമാപത്തിം സമാപന്നോമ്ഹീതി അത്ഥോ. നീവരണാദീഹി വിസുദ്ധചിത്തസന്തതി ഏവ **ചിത്തമഞ്ജൂസാ,** സമാധി വാ, കമ്മട്ഠാനം വാ. **ചിത്തം ഠപേതു**ന്തി സമാപത്തിചിത്തം ഠപേതും. സഞ്ഞാവേദയിതാനം അപഗമോ ഏവ **അപഗമവിമോക്ഖോ.**

സഞ്ഞാമനസികാരാനം കാമാദിദുതിയജ്ഝാനാദിപക്ഖന്ദനാനി **''ഹാനഭാഗിയവിസേസഭാഗിയധമ്മാ''**തി ദസ്സിതാനി, തേഹി പന ഝാനാനം തംസഭാവതാ ധമ്മ-സദ്ദേന വുത്താ. പഗുണഭാവവോദാനം **പഗുണവോദാനം.** തദേവ പഠമജ്ഝാനാദീഹി വുട്ഠഹിത്വാ ദുതിയജ്ഝാനാദിഅധിഗമസ്സ പച്ചയത്താ **''വുട്ഠാനം നാമാ''**തി വുത്തം. ''വോദാനമ്പി വുട്ഠാനം, തമ്ഹാ തമ്ഹാ സമാധിമ്ഹാ വുട്ഠാനമ്പി വുട്ഠാന''ന്തി ഇമായ വുട്ഠാനപാളിയാ അസങ്ഗഹിതത്താ നിരോധസമാപത്തിയാ വുട്ഠാനം **''പാളിമുത്തകവുട്ഠാനം നാമാ''**തി വുത്തം. യേ പന ''നിരോധതോ ഫലസമാപത്തിയാ വുട്ഠാന''ന്തി പാളി നത്ഥീതി വദേയ്യും, തേ ''നിരോധാ വുട്ഠഹന്തസ്സ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം ഫലസമാപത്തിയാ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൧൭) ഇമായ പാളിയാ പടിസേധേതബ്ബാ.

സത്തമബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദസമബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൨൮. രാഗാദീഹി ചേതസോ വിമുത്തിഭൂതോ സമാധി **ചേതോവിമുത്തി.** പഞ്ഞാവ വിമുത്തി **പഞ്ഞാവിമുത്തി. കമ്മന്തരവിപാകന്തരമേവാ**തി കമ്മന്തരസ്സ വിപാകന്തരമേവാതി അത്ഥോ. ചേതനാചേതനാസമ്പയുത്തകധമ്മേ നിരയാദിനിബ്ബാനഗാമിനിപടിപദാഭൂതേ കമ്മന്തി ഗഹേത്വാ ആഹ **''കമ്മപരിച്ഛേദമേവാ''**തി. **അപ്പേതും ന സക്കോതി** അട്ഠമനവമബലാനി വിയ, തംസദിസം ഇദ്ധിവിധഞാണം വിയ വികുബ്ബിതും. ഏതേന ദസബലസദിസതഞ്ച

വാരേതി, ഝാനാദിഞാണം വിയ വാ അപ്പേതും വികുബ്ബിതുഞ്ച. യദിപി ഹി ഝാനാദിപച്ചവേക്ഖണഞാണം സത്തമബലന്തി തസ്സ സവിതക്കസവിചാരതാ വുത്താ, തഥാപി ഝാനാദീഹി വിനാ പച്ചവേക്ഖണാ നത്ഥീതി ഝാനാദിസഹഗതം ഞാണം തദന്തോഗധം കത്വാ ഏവം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. അഥ വാ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ഝാനാദികിച്ചം വിയ ന സബ്ബം ബലകിച്ചം കാതും സക്കോതീതി ദസ്സേതും **"തഞ്ഹി ഝാനം ഹുത്വാ അപ്പേതും ഇദ്ധി ഹുത്വാ വികുബ്ബിതുഞ്ച ന സക്കോതീ"**തി വുത്തം, ന പന കസ്സചി ബലസ്സ ഝാനഇദ്ധിഭാവതോതി ദട്ഠബ്ബം.

ദസമബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഞാണവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൭. ഖുദ്ദകവത്ഥുവിഭങ്ഗോ

൧. ഏകകമാതികാദിവണ്ണനാ

൮൩൨. "തേത്തിംസതി തികാ"തി വുത്തം, തേ പന **പഞ്ചതിംസ**. തഥാ "പുരിസമലാദയോ അട്ഠ നവകാ"തി വുത്തം, തേ പന **ആഘാതവത്ഥുആദയോ നവ**. യേ "ദ്വേ അട്ഠാരസകാ"തിആദിമ്ഹി വുത്താ, തേ ഏവ "ഇതി അതീതാനി ഛത്തിംസാ"തിആദിനാ തയോ ഛത്തിംസകാ കതാതി ആഹ **"ഛ അട്ഠാരസകാ"**തി, ദ്വാസട്ഠി പന ദിട്ഠിഗതാനി അഞ്ഞത്ഥ വുത്തഭാവേനേവ ഇധ നിക്ഖിത്താനീതി ന ഗഹിതാനീതി ദട്ഠബ്ബാനി.

ഏകകമാതികാദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൧.) ഏകകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൪൩-൮൪൪. **അത്ഥി പടിച്ചം നാമാ**തി യഥാ "ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ചാ"തിആദീസു നിസ്സയാദിപച്ചയഭാവേന പടിച്ചാതി വുത്തം, ന തഥാ ഇധ ഖത്തിയാദിജാതീനം പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനാനം നിസ്സയാദിപച്ചയത്തസ്സ അഭാവാ. യേസു പന ഖന്ധേസു സന്തേസു ഖത്തിയാദിസമ്മുതി ഹോതി, തേസം അബ്ബോച്ഛിന്നതാവ ഖത്തിയാദിജാതിയാ അത്ഥിതാ, സാ ഇധ പടിച്ച-സദ്ദേന വിഭാവിതാതി അത്ഥോ. **ഏകിസ്സാ സേണിയാ**തി അസമ്ഭിന്നായാതി അത്ഥോ.

പഞ്ഹവിസ്സജ്ജനാദികിരിയാസു പുരതോ കരണം **പുരേക്ഖാരോ. നിക്ഖേപരാസീ**തി നിധാനരാസി. **പത്ഥടാകിത്തിനോ**തി വിത്ഥിണ്ണാകിത്തിനോ. **രത്തഞ്ഞുമദോ**തി പുരാണഞ്ഞുതാമദോതി വദന്തി. ചിരരത്തിജാതേന, ചിരരത്തിപബ്ബജിതേന വാ ജാനിതബ്ബസ്സ, രത്തീനമേവ വാ ജാനനമദോ. **ഉപട്ഠാപകമാനോ**തി ആണാകരണമാനോ. ആണാകരണഞ്ഹി വിചാരണം ഇധ **"യസോ"**തി വുത്തന്തി. പരിമണ്ഡലത്തഭാവനിസ്സിതോ മാനോ **പരിണാഹമദോ**. സരീരസമ്പത്തിപാരിപൂരിയാ മദോ **പാരിപൂരിമദോ**.

൮൪൫. വത്ഥുനാ വിനാപി വത്തബ്ബതായ **അവത്ഥുകം,** ന വത്ഥുനോ അഭാവാ.

൮൪൬. **ചിത്തസ്സ വോസ്സജ്ജന**ന്തി ചിത്തസ്സ സതിതോ മുച്ചനം, കായദുച്ചരിതാദീസു പക്ഖന്ദനം വാ **വോസ്സഗ്ഗോ. പതിട്ഠാഭാവോ**തി കുസലകരണേ അട്ഠാനം, അനുട്ഠാനന്തി അത്ഥോ. പമാദസങ്ഖാതസ്സ **അത്ഥസ്സ** കായദുച്ചരിതേ ചിത്തസ്സ വോസ്സഗ്ഗോ പാണാതിപാതേ മിച്ഛാദിട്ഠിയം കോധേ ഉപനാഹേതി ഏവമാദികോ പരിയായോ അപരിയന്തോ, തദത്ഥതപ്പരിയായപ്പകാസകോ വോസ്സഗ്ഗനിസ്സഗ്ഗാദികോ ബ്യഞ്ജനപരിയായോ ചാതി സബ്ബം തം സങ്ഖിപിത്വാ ഏവരൂപോതി ഇദം ആകാരനിദസ്സനം സബ്ബപരിയായസ്സ വത്തും അസക്കുണേയ്യത്താ കതന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"പരിയന്താഭാവതോ"**തി. **വിസ്സട്ഠാകാരോ**തി സതിയാ പച്ചനീകഭൂതേ ചത്താരോ ഖന്ധേ ദസ്സേതി.

൮൪൭. **ചിത്തസ്സ ഥദ്ധതാ** തഥാപവത്തചിത്തമേവാതി വദന്തി, മാനവിസേസോ വാ ദട്ഠബ്ബോ. ഉപസങ്കമനേ വന്ദിതബ്ബം ഹോതീതി **പരിയന്തേനേവ ചരതി**.

൮൪൮. "ആപത്തിം ആപന്നോസീ"തി വുത്തേ "ആവുസോ, ത്വം ആപന്നോസീ"തിആദിനാ തേന വുത്തം തസ്സേവ ഉപരി ഖിപനവസേന **"പടിപ്ഫരിത്വാ"**തി വദന്തി. "തസ്മിം നാമ ദലിദ്ദേ, അകുസലേ വാ ഇദം കരോന്തേ അഹം കസ്മാ ന കരോമീ"തി ഏവം ഇധ പടിപ്ഫരണം യുത്തം. കരണസ്സ ഉത്തരകിരിയാ **കരണുത്തരിയം. അകുസലപക്ഖോ ഏസാ**തി സാരമ്ഭോതി അധിപ്പായോ.

൮൪൯. അതിച്ച ഇച്ഛതീതി അതിച്ഛിച്ഛോ, തസ്സ ഭാവോ അതിച്ഛിച്ഛതാതി വത്തബ്ബേ ച്ഛി-കാരലോപം കത്വാ **"അതിച്ഛതാ"**തി വുത്തം. **അത്രിച്ഛതാ**തി ച സാ ഏവ വുച്ചതീതി. തത്രാപി നേരുത്തികവിധാനേന പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ. യഥാലദ്ധം വാ അതിക്കമിത്വാ അത്ര അത്ര ഇച്ഛനം **അത്രിച്ഛതാ,** സാ ഏവ ര-കാരസ്സ ത-കാരം കത്വാ **"അതിച്ഛതാ"**തി വുത്താ.

അത്രിച്ഛന്തി അതിച്ഛം, അത്ര വാ ഇച്ഛന്തോ. കേന? **അതിലോഭേന** അതിലോഭമിച്ഛാസങ്ഖാതേന **അതിലോഭമദേന** ച. അത്തനോ ഹിതം **അത്താ**തി വുത്തം. **ഹായതി** ജീരതി, ആദിണ്ണോ വാ **അത്താ,** പത്തോ വാ **അത്താ,** നം ജീരതി ചന്ദകിന്നരിം പത്ഥയിത്വാ അസിതാഭൂദേവിയാ വിഹീനോ വിയ.

ഇച്ഛാഹതസ്സാതി ഇച്ഛായ ഉപദ്ദുതസ്സ, മുദ്ദിതസ്സ വാ.

അതിഹീളയാനോതി അവമഞ്ഞമാനോ. **മലക**ന്തി ഏവംനാമകം ജനപദം, അബ്ഭോകാസം വാ. **കോദണ്ഡകേനാ**തി കുദണ്ഡകേന രസ്സദണ്ഡകേന. ഗദ്ദുലേനാതി ച വദന്തി. **രുഹിരമക്ഖിതങ്ഗോ**തി രുഹിരസിന്നഗത്തോ.

൨൭൦. ജാനന്തസ്സേവ ഭിയ്യോ ഭിയ്യോ ചോദേന്തോ വിയ **സമ്ഭാവേതുകാമോ ഹോതി. പച്ചയേ**തി ഉപാദാനാദിപച്ചയേ.

൨൭൧. യേ പതിരൂപേന വഞ്ചേന്തി, തേ **ഗണ്ഠികാ,** ദുരാചാരേന വാ ഗണ്ഠിഭൂതാ. **ഗണ്ഠികപുത്താ നാമ ഗണ്ഠികാ ഏവ ഹോന്തി, തേന** സദ്ധിവിഹാരികാ ഗണ്ഠികഭാവേന **"ഥേരോ…പേ॰… ദീഘചങ്കമേ വിഹരതീ"**തി വദന്തി.

വട്ടതി ഭന്തേതി അയമ്പി ഏകോ പകാരോ, ലാഭിനാ ഏവ പന സക്കാ ഞാതുന്തി അത്തനോ സമാപത്തിലാഭിതം സൂചേതീതി അത്ഥോ. **പഞ്ചത്തയം** നാമ ഉപരിപണ്ണാസകേ ദുതിയസുത്തം (മ॰ നി॰ ൩.൨൧ ആദയോ). തസ്സ ഗമ്ഭീരത്താ വദതി **"പഞ്ചത്തയം ഓലോകേന്തസ്സാ"**തി.

൨൭൨. **സിങ്ഗ**ന്തി സിങ്ഗാരം. തഞ്ഹി കുസലസ്സ വിജ്ഝനതോ സമാസേവിതതായ സീസേ പരിക്ഖതം സുനിഖതം വിസാണം വിയ, ഥിരത്താ ച സിങ്ഗം വിയാതി സിങ്ഗം, തം പനത്ഥതോ രാഗോ.

൨൭൩. തേമനകരണത്ഥേ **തിന്തിണ**-സദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ. **ഖീയന**ന്തി ച യേന ലോഭേന പരം മമന്തി വദന്തം ഖീയതി, സോ വുത്തോ. **ഖീയനം** ഭണ്ഡനന്തി ച വദന്തി. **തിന്തിണ**ന്തി വാ ലോലുപ്പമിച്ചേവ വുത്തം ഹോതി. സഞ്ഞാ-സദ്ദോ ഹി ഏസോ ലോലുപ്പവാചകോതി.

൨൭൪. **ഊരുപ്പമാണാപീ**തി ഏതേന മഹന്തഘനഭാവേന അപൂതിതം ദസ്സേതി. **അഥവാ**തിആദിനാ ചീവരമണ്ഡനാദീനം വിസേസനാനി "ഇമസ്സ വാ പൂതികായസ്സ ബാഹിരാനം വാ പരിക്ഖാരാനം മണ്ഡനാ"തിആദീനീതി ദസ്സേതി. ചീവരേന ഹി മണ്ഡനാ **ചീവരമണ്ഡനാ,** ചീവരസ്സ വാ മണ്ഡനാ **ചീവരമണ്ഡനാ,** ഏവം **പത്തമണ്ഡനാ സേനാസനമണ്ഡനാ** ചാതി അധിപ്പായോ. ഊനട്ഠാനപൂരണം ഛവിരാഗസുസണ്ഠാനാദികരണഞ്ച ചീവരാദീസു കായേ ച യഥായോഗം യോജേതബ്ബം. **തദഹുജാതദാരകോ വിയ ഹോതീ**തി ദാരകചാപല്യം ന മുഞ്ചതീതി അത്ഥോ.

൨൭൫. സദിസാ അനുരൂപാ ഭത്തി സഭാഗോ, ന സഭാഗോ അസഭാഗോ, മാനഥദ്ധതാ, വിരോധോ വാ. തേനസ്സ മാതാദീസു വത്തനം **അസഭാഗവുത്തിതാ**. ഏവംവിധാനം മാനാധികാനം അകുസലാനമിദം നാമം.

൨൭൬. **പരിതസ്സിതാ**തി സങ്കമ്പനാ, ഉക്കണ്ഠിതസ്സ വാ തസ്സ തസ്സ തണ്ഹായനാ.

൨൭൭. കുസലകരണേ കായസ്സ അവിപ്ഫാരികതാ ലീനതാ **ജാതിആലസ്യം,** ന രോഗഉതുഭോജനാദീഹി കായഗേലഞ്ഞം **തന്ദീ** നാമ, അഥ ഖോ പകതിആലസ്യന്തി അത്ഥോ. **കായാലസിയ**ന്തി നാമകായസ്സ ആലസിയം, തദേവ രൂപകായസ്സാപീതി ദട്ഠബ്ബം.

൨൭൮. അച്ചസനാദീഹി ഉപ്പന്നധാതുക്ഖോഭനിമിത്തം ആലസിയം **വിജമ്ഭിതാ**.

൨൭൯. ഭത്തനിമിത്തേന ഉപ്പന്നം ആലസ്യം **ഭത്തസമ്മദോ**.

൨൮൦. **ഇമേഹി പനാ**തി ചിത്തസ്സ അകല്യതാദീഹി. സബ്ബത്ഥ **കിലേസവസേനാ**തി ഥിനമിദ്ധകാരണാനം രാഗാദീനം വസേനാതി ദട്ഠബ്ബം.

൨൮൧. സമ്മാആജീവതോ അപേതോ കതോതി **അപകതോ**. സോ ആജീവുപദ്ദവേന ഉപദ്ദുതോതി കത്വാ ആഹ **"ഉപദ്ദുതസ്സാതി അത്ഥോ"**തി.

തിവിധമ്പി തം തത്ഥ ആഗതം തസ്സ നിസ്സയഭൂതായ ഇമായ പാളിയാ **ദസ്സേതു**ന്തി ഏവമത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

പാപണികാനീതി ആപണതോ ഛഡ്ഡിതാനി. **നന്തകാനീ**തി അന്തരഹിതാനി, ചീരാനി വാ. ഗിലാനസ്സ പച്ചയഭൂതാ ഭേസജ്ജസങ്ഖാതാ ജീവിതപരിക്ഖാരാ **ഗിലാനപച്ചയഭേസജ്ജപരിക്ഖാരാ**. **പൂതിമുത്ത**ന്തി പുരാണസ്സ അപുരാണസ്സ ച സബ്ബസ്സ ഗോമുത്തസ്സേതം നാമം. പൂതിഭാവേന ഛഡ്ഡിതോസധന്തിപി കേചി.

അഗബ്ഭികാ ഏകദ്വാരാ ദീഘസാലാ കിര **ഉദ്ദണ്ഡോ**. കുച്ഛിതരജഭൂതായ പാപിച്ഛതായ നിരത്ഥകകായവചീവിപ്ഫന്ദനിഗ്ഗഹണം കോരജം, തം ഏതസ്സ അത്ഥീതി കോരജികോ, അതിവിയ കോരജികോ **കോരജികകോരജികോ**. അതിപരിസങ്കിതോതി കേചി. **മുഖസമ്ഭാവിതോ**തി കോരജികകോരജികാദിഭാവേന പവത്തവചനേഹി അത്തനോ മുഖമത്തേന അഞ്ഞേഹി സമ്ഭാവിതോ. സോ ഏവരൂപോ ഏവരൂപതായ ഏവ അത്താനം പരം വിയ കത്വാ **"അയം സമണോ"**തിആദിം കഥേതി.

പണിധായാതി "അരഹാതി മം ജാനന്തൂ"തി ചിത്തം ഠപേത്വാ, പത്ഥേത്വാ വാ. **ആപാഥകജ്ഝായീ**തി മനുസ്സാനം ആപാഥട്ഠാനേ സമാധിം സമാപന്നോ വിയ നിസീദന്തോ ആപാഥകേ ജനസ്സ പാകടട്ഠാനേ ഝായീ.

അഞ്ഞം വിയ കത്വാ അത്തനോ സമീപേ ഭണനം **സാമന്തജപ്പിതം**. ആകാരസ്സ രസ്സത്തം കത്വാ **“അഠപനാ”**തി വുത്തം. കുഹനം കുഹോ, തസ്സ അയനാ പവത്തി **കുഹായനാ,** കുഹസ്സ വാ പുഗ്ഗലസ്സ അയനാ ഗതികിരിയാ **കുഹായനാ**.

൮൬൨. പുട്ഠസ്സാതി “കോ തിസ്സോ, കോ രാജപൂജിതോ”തി പുട്ഠസ്സ. **നഹനാ**തി ബന്ധനാ പരിവേഠനാ.

൮൬൩. നിമിത്തേന ചരന്തോ ജീവന്തോ നിമിത്തകാരകോ നേമിത്തികോ, തസ്സ ഭാവോ **നേമിത്തികതാ**. അത്തനോ ഇച്ഛായ പകാസനം **ഓഭാസോ**. കോ പന സോതി? “അജ്ജ ഭിക്ഖൂനം പച്ചയാ ദുല്ലഭാ ജാതാ”തിആദികാ **പച്ചയപടിസംയുത്തകഥാ**. ഇച്ഛിതവത്ഥുസ്സ സമീപേ കഥനം **സാമന്തജപ്പാ**.

൮൬൪. ബഹി ഛഡ്ഡനം **ഉക്ഖേപനാ**. പരപിട്ഠിമംസഖാദനസീലോ പരപിട്ഠിമംസികോ, തസ്സ ഭാവോ **പരപിട്ഠിമംസികതാ**.

൮൬൫. നികത്തും അപ്പേന ലാഭേന ബഹുകം വഞ്ചേത്വാ ഗഹേതും ഇച്ഛനം നിജിഗീസനം, തസ്സ ഭാവോ **നിജിഗീസനതാ**. തസ്സേവ ഇച്ഛനസ്സ പവത്തിആകാരോ, തംസഹജാതം വാ ഗവേസനകമ്മം.

൮൬൬. വണ്ണസമ്പന്നം പോക്ഖരം വണ്ണപോക്ഖരന്തി ഉത്തരപദലോപോ പുബ്ബപദസ്സ ദട്ഠബ്ബോ, വണ്ണപാരിപൂരീ വാ **വണ്ണപോക്ഖരതാ**. “അത്ഥജാപികാ”തി ഏത്ഥ വിയ ജപ-സദ്ദോ ഉപ്പത്തിവാചകോതി ആഹ **“പവത്തേതീ”**തി.

൮൬൭. സേയ്യസദിസമാനാ ഉന്നതിവസേന പവത്താതി ഉഭയത്ഥാപി **“മാനം ജപ്പേതീ”**തി വുത്തം.

൮൬൮. ഹീനമാനോ പന ഓനതിവസേന പവത്തിതോ കേവലേന മാനസദ്ദേന നിദ്ദേസം നാരഹതീതി തംനിദ്ദേസേ **“ഓമാനം ജപ്പേതീ”**തി (വിഭ॰ ൮൭൪) വുത്തം.

൮൭൨. രാജഭോഗേന രട്ഠംഭുഞ്ജനകോ രാജനിസ്സിതോ **രട്ഠിയോ**.

൮൭൯. പുഗ്ഗലം അനാമസിത്വാതി യഥാ സേയ്യസ്സ സേയ്യമാനാദിനിദ്ദേസേസു “പരേഹി സേയ്യം അത്താനം ദഹതീ”തി സേയ്യാദിപുഗ്ഗലോ മാനുപ്പാദകോ ആമട്ഠോ, ഏവമേതസ്സ സേയ്യമാനഭാവേപി മാനുപ്പാദകപുഗ്ഗലവിസേസം അനാമസിത്വാ “പരേ അതിമഞ്ഞതി”ച്ചേവ വുത്തന്തി അത്ഥോ. പരേ അതിക്കമിത്വാ മഞ്ഞനഞ്ഹി യസ്സ കസ്സചി അതിമാനോതി.

൮൮൦. പുരിമമാനസ്സ ഉപരിമാനോ **മാനാതിമാനോ, അതി**-സദ്ദോ ഉപരി-സദ്ദസ്സ അത്ഥം വദതീതി ദട്ഠബ്ബോ. പുരിമമാനം വാ അതിക്കന്തോ മാനോ **മാനാതിമാനോ**.

൮൮൫. പക്ഖിജാതീസു വായസോ അന്തോ ലാമകോതി കത്വാ **“കാകജാതി വിയാ”**തി വുത്തം.

൮൮൨. ഥേരോ കിര ദോസചരിതോ അഹോസി, തസ്മാ ആദിതോവ “തുമ്ഹേ അഖീണാസവാ”തി അവത്വാ ഉപായേന കഥേസീതി വദന്തി, ദോസചരിതത്താ വാ ഖിപ്പം തതിയപദവാരേ വിരാഗം ഉപ്പാദേസീതി അധിപ്പായോ.

൮൮൩. മാനം അനുഗതച്ഛന്ദോതി മാനസമ്പയുത്തഛന്ദോ, മാനസഭാവം അനുഗതോ മാനച്ഛന്ദോ വാ.

൮൮൪. “വിലമ്ബന”ന്തി ച ഇത്ഥിപുരിസസമ്മാനനാദികിരിയാദിവിലമ്ബനപടിസംയുത്തം കത്തബ്ബം ദട്ഠബ്ബം. തത്ഥ യുത്തമുത്തസിലിട്ഠം പടിഭാനം **വിലമ്ബനപടിഭാനം**.

൮൮൭. അമരവാദപടിസംയുത്തോ വിതക്കോ, അത്തനോ അമരണത്ഥായ ദേവഭാവത്ഥായ വാ വിതക്കോ **അമരവിതക്കോ**.

൮൮൮. പരേസു അനുദ്ദയാ രാഗവസേന അനുദ്ദയകരണം ഏതസ്സാതി പരാനുദ്ദയോ, തസ്സ ഭാവോ **പരാനുദ്ദയതാ,** പരേസു വാ അനുദ്ദയസ്സേവ സഹനന്ദിതാദികസ്സ ഭാവോ **പരാനുദ്ദയതാ,** താദിസോ രാഗോ. **തത്ഥാ**തി പരാനുദ്ദയതായ സംസട്ഠവിഹാരേന ദസ്സിതായാതി അത്ഥോ യുജ്ജതി.

൮൯൦. അനവഞ്ഞത്തിം പത്ഥേന്തോ അനവഞ്ഞത്തത്ഥമേവ കാമഗുണേ ച പത്ഥേതീതി ആഹ **“പഞ്ചകാമ…പേ॰… നിസ്സിതോ ഹുത്വാ”**തി.

ഏകകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൨.) ദുകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൯൧. ഉപനയ്ഹതീതി ബന്ധതി. അ-കാരോ അനന്തരത്ഥവാചകോ, മരിയാദവാചകസ്സ വാ ആകാരസ്സ രസ്സത്തം കത്വാ “അട്ഠപനാ”തി വുത്തന്തി **“അനന്തരട്ഠപനാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ പഠമുപ്പന്നസ്സ

പവത്താകാരോ മരിയാദാ, തം അനതിക്കമിത്വാ തസ്സേവ ദള്ഹീകരണവസേന ഠപനാ **മരിയാദട്ഠപനാ. പകതിട്ഠപനാ**മത്തമേവ, വിസേസനരഹിതാതി അത്ഥോ.

൮൯൨. നിട്ഠുരിയം ഖേളപാതനം, നിട്ഠുരിയം വിയ **നിട്ഠുരിയം. ദസ്സേത്വാ**തി ദന്തേഹി ഛിന്ദിത്വാ. തേന പന ദസ്സനം **പളാസോ**തി ദസ്സേതി. **പളാസസ്സ ആയന**ാതി യുഗഗ്ഗാഹപ്പവത്തി. സമഭാവദഹനം **ജയോ,** തസ്സ ആഹരണതോ **ആഹാരോ. ധുരം ന ദേതീ**തി പാമോക്ഖം ന ദേതി.

൮൯൪. കായേന ചേതിയങ്ഗണാദിവത്തം കരോതി "ഏവം വത്തസമ്പന്നോ സദ്ധോ കഥം കായദുച്ചരിതാദീനി കരിസ്സതീ"തി പരേസം ഞാപനത്ഥം. **അതിച്ചാ**തി അച്ചയം കത്വാ. **ആസരന്തീ**തി ആഗച്ഛന്തി, പുന പടിച്ഛാദനേ പവത്തന്തീതി അത്ഥോ. കോനാമേവം കരോതീതി വോച്ഛിന്ദനച്ഛാദനാ വാ **വോച്ഛാദനാ.**

ന സമ്മാ ഭാസിതാതി യോ ന സമ്മാ ഭാസതി, സോ **സഠോ**തി ദസ്സേതി. **കുച്ഛി വാ പിട്ഠി വാ ജാനിതും ന സക്കാ**തി അസന്തഗുണസമ്ഭാവനേനേവ ചിത്താനുരൂപകിരിയാവിരഹതോ "ഏവംചിത്തോ ഏവംകിരിയോ"തി ജാനിതും ന സക്കാതി അത്ഥോ.

അജോ ഏവ **അജാമിഗോ. നേലകോ**തി തരുണവച്ഛോ. യഥാ സോ യക്ഖോ താദിസം രൂപം ദസ്സേത്വാ "അജാ"തി സഞ്ഞായ ആഗതാഗതേ ഖാദതി, ഏവമയമ്പി തംതംസദിസഗുണസമ്ഭാവനേന തേ തേ വഞ്ചേതി. തേനേതം സാഠേയ്യം മായാതോ ബലവതരാ വഞ്ചനാതി ദട്ഠബ്ബം. തേനേവ **"പരിക്ഖത്തതാ"**തി വുത്തം.

൯൦൨. സക്കായദിട്ഠാദീനം അഭാവേപി യം സംയോജനം ഹോതി, തം ബഹിദ്ധാ സംയോജനതോ ബഹിദ്ധാസംയോജനസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ വിസേസനഭൂതം **ബഹിദ്ധാസംയോജനം നാമ.**

ദുകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൩.) തികനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൦൯. അകുസലമൂലാനേവ വട്ടമൂലാനീതി തേഹി കഥിതേഹി വട്ടമൂലസമുദാചാരോ കഥിതോ ഹോതീതി ആഹ **"തീഹി…പേ॰… കഥിതോ"**തി.

൯൧൯. സസ്സതോ ലോകോതിആദിദസ്സനമേവ ബ്രഹ്മചരിയം മോക്ഖസമ്പാപകം ഉത്തമചരിയന്തി ദിട്ഠിഗതികേഹി സമ്മതന്തി ആഹ **"ദിട്ഠിഗതികസമ്മതസ്സാ"**തി. രൂപാരൂപാവചരവിപാകേസു സാതിസയോ ഭവരാഗോതി അധിപ്പായേന വുത്തം **"മഹാബ്രഹ്മാന"**ന്തി.

൯൨൦. കഥംവിധന്തി കേനാകാരേന സണ്ഠിതന്തി അത്ഥോതി കത്വാ ആഹ **"ആകാരസണ്ഠാന"**ന്തി. **മാനഠപനാ**തി സേയ്യാദിവസേന മാനേന ഠപനാ, മാനസങ്ഖാതാ വാ ഠപനാ.

൯൨൧. ചേതസോ ഉത്രാസോ ദോമനസ്സം, ദോസോ വാ, തംസമ്പയുത്താ വാ ചേതനാദയോ.

൯൨൨. ദേസനാസുഖതായാതി തിണ്ണം അദ്ധാനം വസേന വിചികിച്ഛായ ദേസനാ സുഖാ "കങ്ഖതി വിചികിച്ഛതീ"തി, ന പന തഥാ മോഹേനാതി അധിപ്പായോ. **വണ്ണാദിഭേദം സുത്വാ**തി കേചി കിര വദന്തി "ഖത്തിയജീവോ പണ്ഡുവണ്ണോ. കസ്മാ? സോ ഹി പുബ്ബണ്ഹേ രമതി, പുബ്ബണ്ഹേ ച ഛായാ പണ്ഡുവണ്ണാ. ബ്രാഹ്മണവേസ്സസുദ്ദജീവാ ഓദാതപീതകാളവണ്ണാ. തേ ഹി മജ്ഝന്ഹസായന്ഹരത്തീസു ഓദാതപീതകാളഛായാ കാളതമകാലേസു രമന്തീ"തി തേസം വണ്ണഭേദം, "ബ്യാപീ പരിമണ്ഡലോ"തിആദിനാ കഥേന്താനം സണ്ഠാനഭേദഞ്ച സുത്വാ.

൯൨൩. പുരിസപുഗ്ഗലോതി പദദ്വയം ഏകപദം കത്വാ ജാനന്താനം വസേനായം സമ്മുതികഥാ പവത്താ, പദന്തരമേവ വാ ഇദം പുഗ്ഗലവാചകന്തി ദസ്സേന്തോ **"അയം പനാ"**തിആദിമാഹ. അഥ വാ പുരിസോതി വുത്തോ ച പുഗ്ഗലോ ഏവ, ന പുരിസിന്ദ്രിയയുത്തോവാതി ദസ്സനത്ഥമ്പി **"പുരിസപുഗ്ഗലോ"**തി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **അട്ഠസു ആബാധേസൂ**തി പിത്തസേമ്ഹവാതസമുട്ഠാനഉതുവിപരിണാമജഓപക്കമികവിസമപരിഹാരജസന്നിപാതജകമ്മസമുട്ഠാനേസു. **പുബ്ബേ കത**ന്തി പുരാണതരകമ്മം ഇച്ഛന്തീതി ഉപപജ്ജവേദനീയഞ്ച കിര പടിക്ഖിപന്തി. **ആണത്തിമൂലകേന വാ**തി യോപി ആണാപേത്വാ വധബന്ധാദിദുക്ഖം ഉപ്പാദേതി, തമ്പി തംമൂലകം ന ഹോതി, ഇസ്സരനിമ്മാനമൂലമേവാതി അധിപ്പായോ.

൯൨൪. മോഹസ്സ അനുദഹനം ദാഹകാരണതായ വുത്തം, സഭാവതോപി പന അസമ്പടിവേധോ സമ്പടിവേധസുഖസ്സ പച്ചനീകഭൂതോ ദുക്ഖോ ഏവാതി അനുദഹനതാ വേദിതബ്ബാ. ഏവഞ്ച കത്വാ "ഉപേക്ഖാ വേദനാ ഞാണസുഖാ അഞ്ഞാണദുക്ഖാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൫) വുത്താ.

൯൨൫. പുഥുനിമിത്താരമ്മണേസൂതി സുഭനിമിത്താദിവസേന പുഥുനിമിത്തസഭാവേസു ആരമ്മണേസു, പുഥുസഭാവേസു വാ സുഭനിമിത്താദിആരമ്മണേസു. കോസജ്ജപമാദനിദ്ദേസാനം സമാനത്തേപി

അവിപ്ഫാരികതാസങ്ഖാതാ ലീനവുത്തിതാ **കോസജ്ജം,** സതിവോസ്സഗ്ഗസങ്ഖാതം പമജ്ജനം **പമാദോ**തി അയം വിസേസോതി.

൯൩൭. സഗരുവാസന്തി സഓത്തപ്പവാസമാഹ, **സജേട്ഠകവാസ**ന്തി സഹിരിവാസം. അനാദിയനാ **അനദ്ദാ** ഓവാദഅഗ്ഗഹണം, അചിത്തീകാരോതി അത്ഥോ. സുക്ഖകട്ഠസ്സ വിയ അനല്ലതാ, അമുദുതാ വാ **അനദ്ദാ. അസീല്യ**ന്തി അസുഖസീലതാ അമുദുതാ ഏവ.

൯൩൮. ഉപാരമ്ഭോ ദോസസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദോ സിയാ.

൯൩൯. ''ഇധ പാസാണം കരോതീ''തിആദിനാ ഠപനത്ഥേപി കരോതി-സദ്ദോ യുജ്ജതീതി ആഹ **''കരോതീതി ഠപേതീ''**തി. ഏത്ഥ ചായം ആവജ്ജനാ അകുസലാനം ആസന്നകാരണത്താ ഖുദ്ദകവത്ഥൂസു വുത്താതി വേദിതബ്ബാ, തദനുകൂലകിച്ചത്താ വാ.

തികനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൪.) ചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൩൯. ഇതീതി നിദസ്സനേ നിപാതോതി ഏവം-സദ്ദേന സമാനത്ഥോതി ദസ്സേതി. **ഭവാഭവഹേതൂതിപീ**തി ഏത്ഥ ഭവന്തി ജായന്തി ഏതേനാതി **ഭവോ,** സപ്പിആദിഭേസജ്ജം. ഭവോ ഏവ പണീതതരോ അഭിവുദ്ധോ **അഭവോ**. ഭാവനാരാമതാഅരിയവംസപ്പഹേയ്യത്താ വാ പുരിമതണ്ഹാത്തയവജ്ജാ സബ്ബാ തണ്ഹാ ''ഭവാഭവഹേതു ഉപ്പജ്ജതീ''തി വുത്താതി വേദിതബ്ബാ.

ഏതായാതി ഛന്ദാദിഅഗതിയാ. **ന ഗച്ഛന്തീ**തി ന പവത്തന്തി, തം തം കിരിയം ന കരോന്തീതി അത്ഥോ. **ഇമിനാ**തി ഛന്ദാദിനാ അഗതിഗമനേന. ഛന്ദാദീസു യേന നിന്നോ, തേന ഗമനം **യഥാനിന്നഗമനം**.

''രാജാ''തിആദിനാ രാജാദിനിമിത്തോ വിയ ഊമിആദിനിമിത്തോ ചിത്തുത്രാസോ **ഊമിആദിഭയം,** ''ഊമിഭയന്തി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, കോധുപായാസസ്സേതം അധിവചന''ന്തിആദിവചനതോ (മ॰ നി॰ ൨.൧൬൨; അ॰ നി॰ ൪.൧൨൨; ഇതിവു॰ ൧൦൯) കോധുപായാസഓദരികത്തപഞ്ചകാമഗുണമാതുഗാമാ വാ. തത്ഥ പഞ്ചകാമഗുണമാതുഗാമഗ്ഗഹണേന തന്നിസ്സിതഛന്ദരാഗഗ്ഗഹണം വേദിതബ്ബം, ഓദരികത്തഞ്ച ലോഭോവ. ഉക്ഖേപനീയാദികമ്മം **വിനയദണ്ഡം**.

''അഥ ഖോ തിമ്ബരുകോ പരിബ്ബാജകോ യേന ഭഗവാ...പേ॰... ഏതദവോച 'കിം നു ഖോ, ഭോ ഗോതമ, സയംകതം സുഖദുക്ഖ'ന്തി? മാ ഹേവം തിമ്ബരുകാതി ഭഗവാ അവോചാ''തിആദിനാ നിദാനവഗ്ഗേ (സം॰ നി॰ ൨.൧൮) ആഗതത്താ **''തിമ്ബരുകദിട്ഠീ''**തി വുത്താ.

ചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൫.) പഞ്ചകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൪൦. ആഗന്തും പന ന ദേന്തീതി ആഗമനസ്സ പച്ചയാ ന ഹോന്തീതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

൯൪൧. അവദേഹനതോതി പൂരണേന മംസൂപചയഹേതുതായ ച ഉപചയനതോ. ഗിമ്ഹകാലേ ഭുഞ്ജിത്വാ സയന്തസ്സ സുഖം ഹോതീതി തം ഉതുസുഖം **''സേയ്യസുഖ''**ന്തി വുത്തം, സയനിരിയാപഥസുഖന്തി അത്ഥോ. **വത**ന്തി ധുതങ്ഗാനി. **തപോ**തി ഖന്ധകവത്താനി, വീരിയം വാ. സീലഗ്ഗഹണേന ഖന്ധകവത്തമേഥുനവിരതീനം ഗഹിതത്താ തപബ്രഹ്മചരിയഗ്ഗഹണം ന കത്തബ്ബന്തി ചേ? ന, അഞ്ഞസീലതോ വിസേസേത്വാ തപബ്രഹ്മചരിയാനം ദേവത്തകാരണത്തഗ്ഗഹണസ്സ ദസ്സനതോ, ബാഹിരാനഞ്ചസ്സ വിനിബന്ധസ്സ പവത്തിദസ്സനതോ വാ. തേസഞ്ഹി അവിഹിംസാദിഗോവതാദിദുക്കരകാരികാമേഥുനവിരതിയോ യഥാക്കമം സീലാദീനി, താനി ച തേ ദേവനികായം പണിധായ ചരന്തീതി. **അഞ്ഞഥാ ച** സദ്ധാരുചിആദീഹി ''യതോ ഖോ ഭോ അയം അത്താ രൂപീ ചാതുമഹാഭൂതികോ മാതാപേത്തികസമ്ഭവോ കായസ്സ ഭേദാ ഉച്ഛിജ്ജതീ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൮൫) വികപ്പേത്വാ.

൯൪൨. ബ്യസനേസു ഞാതിഭോഗരോഗബ്യസനഗ്ഗഹണേന തംനിമിത്താ സോകാദയോ ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. ദസ്സനസവനേസു പടികൂലതാ **ദസ്സനസവനപടികൂലതാ**. ഏത്ഥ ച ആദീനവേഹി പഞ്ചഹി തേസം കാരണഭൂതാ അക്ഖന്തിയേവ ഭിന്ദിത്വാ കഥിതാതി വേദിതബ്ബാ, അക്ഖന്തിമൂലകാ വാ അപ്പിയതാദിഹേതുഭൂതാ ദുക്കടദുബ്ഭാസിതതാദിദോസാ.

മിച്ഛാജീവനിമിത്തം മരണകാലേ ഉപ്പന്നഭയം **''ആജീവകഭയ''**ന്തി വുത്തം. ''ആജീവികാഭയ''ന്തി പന പാഠേ പച്ചയാനുപ്പത്തിം പസ്സതോ ആജീവികനിമിത്തോ ചിത്തുത്രാസോതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. കിത്തിസദ്ദോ സിലോകന്തി തപ്പടിപക്ഖാ അസിലോകം അകിത്തി. തേനാഹ **''ഗരഹഭയ''**ന്തി.

൯൩. ഉപ്പിലാവിതന്തി ഉദഗ്ഗതാസങ്ഖാതോ അവൂപസമഭാവോ, അവൂപസമഹേതുഭൂതോ വാ പീതിയാ ആകാരോ.

പഞ്ചകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൬.) ഛക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൪. "കോധനോ ഹോതി ഉപനാഹീ"തിആദിനാ കോധാദിഹേതുകാ ഉപനാഹാദയോ കോധാദീനം സഹായകാരണഭാവേന സുത്തന്തേ വുത്താതി കോധാദയോ ഏവ **വിവാദമൂലാനി,** തേനേത്ഥ തേ ഏവ വുത്താ. **സന്ദിട്ഠിപരാമസിതാ** അത്തനോ ദിട്ഠിയം അഭിനിവിട്ഠതാ.

൯൫. അപ്പതിസ്സയോതി പതിസ്സയഭൂതേഹി ഗരൂഹി വിരഹിതോ. **അപ്പമാദലക്ഖണന്തി** സതിഅവിപ്പവാസം കുസലാനുയോഗസാതച്ചം വാ.

യുത്തപയുത്തതാതി തന്നിന്നതാവസേന സുട്ഠു യുത്തതാ. **ഗണസങ്ഗണികാ** കിലേസവസേന പവത്താ സങ്ഗണികാ. ഇത്ഥിപടിസംയുത്തകഥാസവനേ ഇത്ഥിസദ്ദസവനേ ച അസ്സാദോ **സവനസംസഗ്ഗോ**. ഇത്ഥിയാ കസ്സചി ദാനഗ്ഗഹണസ്സാദോ **പരിഭോഗസംസഗ്ഗോ**.

൯൬. സോമനസ്സേന സദ്ധിം ഉപവിചരന്തീതി സോമനസ്സുപവിചാരാതി അകുസലസോമനസ്സസഹഗതാ രൂപവിചാരാദയോ ഇധാധിപ്പേതാതി വേദിതബ്ബാ, തഥാ **ഉപേക്ഖുപവിചാരാ** ച. **തംസമ്പയുത്തോ വാതി** ഏതേന വിചാരഗ്ഗഹണേന വിതക്കോപി ഗഹിതോതി വിതക്കപ്പവത്തനേന "ഉപവിതക്കേതീ"തി ഇദമ്പി വുത്തം ഹോതീതി ദസ്സേതി.

൯൭. അഞ്ഞാണസമ്പയുത്താതി വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസഹഗതചിത്തേസു ഉപേക്ഖാ മോഹോതി വദന്തി, ലോഭസമ്പയുത്തുപേക്ഖാപി പന ഗേഹസ്സിതാ ന ന ഹോതി.

൯൮. അധിച്ചസമുപ്പന്നികോ "അധിച്ച സമുപ്പന്നോ അത്താ ഉപ്പന്നോ ഭവിസ്സതീ"തി ഗണ്ഹന്തോ സസ്സതദിട്ഠികോ ഹോതീതി ഏവരൂപസ്സ ദിട്ഠി വിയാതി ദസ്സേന്തോ **"അധിച്ചസമുപ്പന്നികസ്സേവാ"**തി ആഹ. **ന സോ ജാതോതി** ഏത്ഥ "ജാതൂ"തി അയം നിപാതോ ഉ-കാരസ്സ ഓ-കാരം കത്വാ ജാതോതി വുത്തോ, തേന വാ സമാനത്ഥം നിപാതന്തരം ഏതം ദട്ഠബ്ബം. **സബ്ബാസവദിട്ഠീതി സബ്ബാസവപരിയായേന** ആഗതാ ദിട്ഠി.

ഛക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൭.) സത്തകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൯. ദ്വാസട്ഠിയാ ദിട്ഠീസു സത്തകസ്സ അഞ്ഞസ്സ അഭാവാ സത്ത ഉച്ഛേദവാദാ ഏവ ഇധ തഥാ അവത്വാ "സത്ത ദിട്ഠീ"തി വുത്താ.

സത്തകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൮.) അട്ഠകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൦൦. "കമ്മം ഖോ മേ കത്തബ്ബം ഭവിസ്സതീ"തിആദിനാ ഓസീദനാകാരേന പവത്തചിത്തുപ്പാദാ **കോസജ്ജകാരണാനി,** കോസജ്ജമേവ വാ കോസജ്ജന്തരകാരണതായ **കോസജ്ജകാരണാനീതി** ദട്ഠബ്ബാനി. **മാസാചിതം മഞ്ഞേതി** ഏത്ഥ ആചിത-സദ്ദോ തിന്ത-സദ്ദസ്സ, മഞ്ഞേ-സദ്ദോ ച വിയ-സദ്ദസ്സ അത്ഥം വദതീതി അധിപ്പായേന "തിന്തമാസോ വിയാ"തി അയമത്ഥോ വിഭാവിതോ, മാസചയോ വിയാതി വാ അത്ഥോ.

൧൦൧. ഫരതീതി ഫുസതി, ഘട്ടേതീതി അത്ഥോ. **അഞ്ഞേന കാരണേനാതി** "അജ്ജ തയാ വികാലേ ഭുത്തം, തേന ത്വം ആപത്തിം ആപന്നോസീ"തി വുത്തോ "ഹിയ്യോ മയാ കാലേ ഭുത്തം, തേനാഹം അനാപന്നോ"തിആദിനാ അഞ്ഞേന അയുത്തേന കാരണേന അഞ്ഞം യുത്തം കാരണം പടിച്ഛാദേതീതി അത്ഥോ. പുച്ഛിതത്ഥതോ ബഹിദ്ധാ യഥാ തം ന അല്ലീയതി, തഥാ കഥായ അപനയനം വിക്ഖിപനം **ബഹിദ്ധാ അപനാമനാ**.

൧൦൨. അസഞ്ഞീവാദാതി പുഗ്ഗലേഹി ദിട്ഠിയോ ദസ്സേതി. യേഹി വാ അഭിനിവേസേഹി അസഞ്ഞീ അത്താനം വദന്തി, തേ **അസഞ്ഞീവാദാ. അരൂപസമാപത്തിനിമിത്തന്തി** ആകാസാദിം.

അട്ഠകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൯.) നവകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൬ം. ദസമസ്സ അവുത്തത്താ **"സത്തേസു ഉപ്പത്തിവസേനേവ കഥിതാനീ"**തി വുത്തം.

൯൬൩. സുഖവിനിച്ഛയന്തി സേവിതബ്ബാസേവിതബ്ബസുഖസന്നിട്ഠാനന്തി അത്ഥോ. **അജ്ഝത്തം സുഖ**ന്തി സേവിതബ്ബം നേക്ഖമ്മസുഖം. **വിനിച്ഛയാതി ദ്വേ വിനിച്ഛയാ**തി ഇദം -

> "സാതം അസാതന്തി യമാഹു ലോകേ,
> തമൂപനിസ്സായ പഹോതി ഛന്ദോ;
> രൂപേസു ദിസ്വാ വിഭവം ഭവഞ്ച,
> വിനിച്ഛയം കുബ്ബതി ജന്തു ലോകേ"തി. (സു॰ നി॰ ൮൭൩; മഹാനി॰ ൧൦൨) -

ഏതസ്സ നിദ്ദേസേ വുത്തം.

ഇധ വിനിച്ഛയോതി വുത്തോതി ഇമിസ്സാ വിഭങ്ഗപാളിയാ യോ ഛന്ദരാഗസ്സ പച്ചയസഭാവേന വിനിച്ഛയ-സദ്ദേന വുത്തോ, **സക്കപഞ്ഹേപി** (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൫൮) ഛന്ദസ്സ നിദാനഭാവേന വിതക്ക-സദ്ദേന സോ ഏവ ആഗതോതി ഏവം വിതക്കസ്സ വിനിച്ഛയഭാവം തസ്സേവ ഇധ ഗഹിതതഞ്ച ദസ്സേതി. **ബലവസന്നിട്ഠാന**ന്തി ബലവതിയാ തണ്ഹായ ആരമ്മണസ്സ നിട്ഠപേത്വാ ഗഹണം.

൯൬൪. സതിപി അഞ്ഞേസഞ്ച സങ്ഖതഭാവേ അഹന്തി അസ്മീതി ച സാതിസയാ മാനസ്സ സങ്ഖതതാതി കത്വാ **"സങ്ഖത"**ന്തി മാനോ വുത്തോ. സേയ്യാദിവസേന "അഹമസ്മീ"തി അത്തനോ സങ്ഖരണം വാ **സങ്ഖതം**. ഏത്ഥ "ഭവിസ്സന്തീ"തിആദികാ പവത്തി തണ്ഹാദിട്ഠീനം വിസേസവതീതി താസമ്പി ഇഞ്ജിതാദിഭാവോ വുത്തോ.

നവകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൧൦.) ദസകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൭൦. ജാലക്ഖിപസംവിധാനാദികുസലതാസങ്കപ്പനം **ഉപായചിന്താ,** തസ്സാ മിച്ഛാഭാവപടിച്ഛാദനഭാവേന പവത്തോ തദാകാരോ **മോഹോ ഉപായചിന്താവസേന ഉപ്പന്നോ**തി ദട്ഠബ്ബോ. യഥാകതേ പന പാപേ അനാദീനവദസ്സനവസേന പവത്താ സഞ്ഞാ, സങ്കപ്പോ വാ **പച്ചവേക്ഖണാ,** തസ്സാപി മിച്ഛാഭാവപടിച്ഛാദകം തദാകാരം, അനാദീനവദസ്സനം വാ **പച്ചവേക്ഖണാകാരേന ഉപ്പന്നോ മോഹോ**തി. **വിമുത്തസഞ്ഞിതാ**തി അധിമാനസമ്പയുത്തം, തിത്ഥിയാനം വാ അത്തനോ ദിട്ഠിയാ വിമുത്തതാസഞ്ജാനനം. "വിമുത്തോമ്ഹീ"തി ഏവം പവത്തോ അകുസലചിത്തുപ്പാദോ **മിച്ഛാവിമുത്തീ**തി കേചി വദന്തി. ഫലം വിയ വിമുത്തന്തി ഗഹിതേ പന ദിട്ഠിസമ്പയുത്തചിത്തേ ദിട്ഠി **മിച്ഛാഞാണം,** സമാധി ച **മിച്ഛാവിമുത്തീ**തി യുത്തം സിയാ.

ദസകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തണ്ഹാവിചരിതനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൭൩. സമൂഹഗാഹതോതി തണ്ഹാമാനദിട്ഠീനം സാധാരണഗ്ഗഹണതോതി വദന്തി. "ഇത്ഥം ഏവം അഞ്ഞഥാ"തി പന വിസേസം അകത്വാ ഗഹണം **സമൂഹഗാഹോ**തി ദട്ഠബ്ബോ. **അഞ്ഞം ആകാര**ന്തി പരസന്താനഗതം ആകാരം. **അത്ഥീ**തി സദാ സംവിജ്ജതീതി അത്ഥോ. **സീദതീ**തി വിനസ്സതി. **സംസയപരിവിതക്കവസേനാ**തി "കിം നു ഖോ അഹം സിയം, ന സിയ"ന്തി ഏവം പരിവിതക്കവസേന. **പത്ഥനാകപ്പനവസേനാ**തി "അപി നാമ സാധു പനാഹം സിയ"ന്തി ഏവം പത്ഥനായ കപ്പനവസേന.

സുദ്ധസീസാതി തണ്ഹാമാനദിട്ഠീനം സാധാരണസീസാ വിസേസസ്സ അനിസ്സിതത്താ "സുദ്ധസീസാ"തി വുത്താ. തത്ഥ ദിട്ഠിസീസേഹി ദിട്ഠിയാ തണ്ഹാ ദസ്സിതാ, സീസസീസമൂലകേഹി മാനദിട്ഠീഹി സയമേവ ചാതി ആഹ **"ഏവമേതേ…പേ॰… തണ്ഹാ വിചരിതധമ്മാ വേദിതബ്ബാ"**തി. ദിട്ഠിമാനേസുപി **"തണ്ഹാവിചരിതാനീ"**തി വചനഞ്ച അഞ്ഞമഞ്ഞം വിപ്പയോഗീനം ദിട്ഠിമാനാനം തണ്ഹായ അവിപ്പയോഗീനം തംമൂലകത്താവ തപ്പധാനതായ കതന്തി വേദിതബ്ബം.

൯൭൪. അവക്കരീതി നിപാതോ നാനാഭാവേ വത്തതീതി അനാനാകരണം അനവക്കരി, തം കത്വാ, അവക്കരി വാ അകത്വാ അനവക്കരി കത്വാതി ഏവം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അവിനിബ്ഭോഗം കത്വാ"**തി. "അനവകാരിം കരിത്വാ"തി വാ പാഠോ, തത്ഥ അവകിരണം വിക്ഖേപനം സമൂഹസ്സ ഏകദേസാനം വിനിബ്ഭുജ്ജനം അവകാരി, തം അവകാരിം വിനിബ്ഭോഗം അകത്വാ, പഞ്ചപി ഖന്ധേ സമൂഹതോ ഏകത്തേനേവ ഗഹേത്വാ അത്തതോ അവിനിബ്ഭുജ്ജിത്വാ അസ്മീതി ഛന്ദമാനദിട്ഠിയോ പടിലഭതീതി അത്ഥോ. **അസിതബ്യാഭങ്ഗിതായാ**തി ദാത്തേന കാജേന ചാതി ഏതേന പരിക്ഖാരേന, അസിതബ്യാഭങ്ഗീഹി ലവനവഹനകിരിയാ വാ "അസിതബ്യാഭങ്ഗീ"തി വുത്താ.

൯൭൫. അവകാരിം കരിത്വാതി രൂപാദീനി അത്തതോ വിനിബ്ഭുജ്ജിത്വാ ഇമിനാ രൂപേന…പേ॰… ഇമിനാ വിഞ്ഞാണേന അസ്മീതി ഛന്ദം പടിലഭതീതി ഏവം സബ്ബത്ഥ ഇമിനാതി ഏതസ്സ അത്തതോ അവിനിബ്ഭുത്തേന രൂപാദിനാതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. അത്തതോ ഹി അവിനിബ്ഭുത്താനി അബഹികതാനി അഹമിച്ചേവ ഗഹിതാനി രൂപാദീനി ഉപാദായ ഉപഗന്ത്വാ പവത്താ തണ്ഹാ **"അജ്ഝത്തികസ്സ ഉപാദായാ"**തി വുത്താ, അത്തതോ ച വിനിബ്ഭുത്താനി ബഹികതാനി ഉപഗന്ത്വാ

പവത്താ **“ബാഹിരസ്സ ഉപാദായാ”**തി. **ഖഗ്ഗേന വാ ഛരത്തേന വാ അഹം നിച്ഛോ**തി അഭിമങ്ഗലസമ്മതേന ഖഗ്ഗാദിനാ മമ വിനാസോ നത്ഥീതി മഞ്ഞതീതി അത്ഥോ. **ഏകേകസ്സാ**തി ഇദം അനാദിമ്ഹി അനന്തേ ച സംസാരേ ഏകേകസ്സ അതീതാനാഗതേസു ഛത്തിംസായപി സമ്ഭവദസ്സനത്ഥം വുത്തം, **ഏകേകസ്സ വാ പുഗ്ഗലസ്സ യഥാലാഭവസേനാ**തി ഇദമ്പി അനിസ്സിതതണ്ഹാമാനദിട്ഠിം കത്വാ പുഥുജ്ജനസ്സ അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നേ കസ്സചി സമ്ഭവദസ്സനത്ഥം.

തണ്ഹാവിചരിതനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഖുദ്ദകവത്ഥുവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൮. ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗോ

൧. സബ്ബസങ്ഗാഹികവാരവണ്ണനാ

൯൭൮. "പഞ്ചക്ഖന്ധാ"തിആദിനാ **ഖന്ധാദീനം** ധാതുസമ്ഭവപരിയാപന്നപാതുഭാവ ഭൂമന്തരതീസു ധാതൂസുഉപ്പാദകദാനാദികുസല കമ്മതബ്ബിപാകഅഭിഞ്ഞേയ്യാദിആരമ്മണദുകദ്വയദിട്ഠാദികുസലത്തികാദിതികപഞ്ചകരൂപലോകിയദുകദ്വയഭേദഭിന്നാനം നിരവസേസതോ സങ്ഗഹിതത്താ ദുതിയവാരാദീനഞ്ച ഏത്ഥ അനുപ്പവേസതോ സബ്ബസാമഞ്ഞേന വുത്തോ പഠമോ **സബ്ബസങ്ഗാഹികവാരോ** നാമ, ദുതിയോ **ഉപ്പത്താനുപ്പത്തിദസ്സനവാരോ നാമാ**തി വുത്തം. തത്ഥ പന "കാമധാതുയാ കതി ഖന്ധാ കതി ആയതനാനീ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൯൯൧) തേസം അത്ഥിതാ ഏവ വുത്താ, കിരിയാവിസേസസ്സ അപ്പയോഗോ "അത്ഥി ഭവതി സംവിജ്ജതീ"തി സാമഞ്ഞകിരിയായ വിഞ്ഞേയ്യഭാവതോ, തേനായം "സമ്ഭവാസമ്ഭവദസ്സനവാരോ"തി വത്തും യുത്തോ, ചതുത്ഥോ ച ഉപപത്തിക്ഖണേ ഉപ്പത്താനുപ്പത്തിദസ്സനവാരോതി തത്ഥ പാതുഭാവാപാതുഭാവവചനതോ.

൯൭൯. **യഥാപുച്ഛന്തി** പുച്ഛാനുരൂപം അവിതഥബ്യാകരണം പരേഹി കതമ്പി സബ്ബഞ്ഞുവചനം വിഞ്ഞായ കതത്താ **സബ്ബഞ്ഞുബ്യാകരണമേവ** നാമ ഹോതി, കോ പന വാദോ സബ്ബഞ്ഞുനാ ഏവ കതേതി അധിപ്പായോ.

൨. ഉപ്പത്താനുപ്പത്തിവാരവണ്ണനാ

൯൯൧. **കാമധാതുസമ്ഭൂതാനഞ്ചാ**തി ഇദ്ധിയാ രൂപധാതുഗതാനം കാമാവചരസത്താനഞ്ചാതി അത്ഥോ. **ഘാനായതനാദീനം അഭാവേനാ**തി ഏത്ഥ യദി തദഭാവേന ഗന്ധായതനാദീനി ആയതനാദികിച്ചം ന കരോന്തി , അസഞ്ഞസത്തേസു ചക്ഖായതനസ്സ അഭാവേന രൂപായതനം ആയതനാദികിച്ചം ന കരേയ്യ. തതോ "അസഞ്ഞസത്താനം ദേവാനം ഉപപത്തിക്ഖണേ ദ്വായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തിആദിവചനം ന വത്തബ്ബം സിയാ. കാമാവചരാദിഓകാസാ തത്ഥ ഉപ്പജ്ജമാനസത്താനം, തത്ഥ പരിയാപന്നധമ്മാനം വാ അധിട്ഠാനഭാവേന "ധാതൂ"തി വുച്ചന്തി, തഥാ യേസു കാമാവചരാദിസത്തനികായേസു കാമാവചരാദിസത്താ ഉപ്പജ്ജന്തി, തേസം സത്താനം ഉപ്പത്തി ഏത്ഥാതി സത്തുപ്പത്തീതി വുച്ചമാനാ തേ സത്തനികായാ ച, ന പനേത്ഥ അപരിയാപന്നോകാസോ അപരിയാപന്നസത്തനികായോ ച അത്ഥി, യോ "ധാതൂ"തി വുച്ചേയ്യാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ഓകാസവസേന വാ സത്തുപ്പത്തിവസേന വാ അപരിയാപന്നധാതു നാമ നത്ഥീ"**തി ആഹ. **സത്തുപ്പത്തിവസേനാ**തി ഇമിനാ വാ ഓകാസസത്തലോകദ്വയം സഹ ഗഹേത്വാ താദിസായ അപരിയാപന്നധാതുയാ അഭാവം ദസ്സേതി, സത്തഭാവേന വാ ഉപ്പത്തി സത്തുപ്പത്തി, സത്താവാസവസേന തംതംഭവവസേന ഉപ്പജ്ജമാനാ ഉപാദിന്നകക്ഖന്ധാ തംതംപരിയാപന്നാനം സദിസാധിട്ഠാനഭാവേന ധാതൂതി വുച്ചന്തീതി ഏവം അപരിയാപന്നധാതു നത്ഥീതി അത്ഥോ.

൩. പരിയാപന്നാപരിയാപന്നവാരവണ്ണനാ

൯൯൯. **ഭവവസേന ഓകാസവസേന ച പരിച്ഛിന്നാ**തി തത്ഥ അഞ്ഞത്ഥ ച ഉപ്പജ്ജമാനാ ഉപാദിന്നകക്ഖന്ധാ തംതംപരിയാപന്നാ സബ്ബേ ദട്ഠബ്ബാ.

൬. ഉപ്പാദകകമ്മആയുപ്പമാണവാരോ

(൧.) ഉപ്പാദകകമ്മവണ്ണനാ

൧൦൨൧. ഖന്ധാദീനം ധാതുസമ്ഭവാദിവസേന പഭേദം വത്വാ യേ സത്താ ധാതുപ്പഭേദവന്തോ, യഞ്ച തേസം ഉപ്പാദകകമ്മം, യോ ച തസ്സ വിപാകോ, തേസം വസേന പഭേദം ദസ്സേതും **"തയോ ദേവാ"**തിആദികോ ഛട്ഠവാരോ ആരദ്ധോ. ഖന്ധാദയോ ഏവ ഹി ധാതുത്തയഭൂതദേവവസേന ദാനാദികമ്മവസേന തംതംആയുപ്പമാണപരിച്ഛിന്നഉപാദിന്നകക്ഖന്ധവസേന ച ഭിന്നാതി. ചതുദോണം **അമ്ബണം,** ഛദോണന്തി ഏകേ.

ഉപ്പാദകകമ്മവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൨.) ആയുപ്പമാണവണ്ണനാ

൧൦൨൪. **തയോപി ജനാ**തി തയോ ജനസമൂഹാതി അധിപ്പായോ.

൧൦൨൫. **ആഭാ**തി സോഭനാ പഭാ.

൧൦൨൬. കഞ്ചനപിണ്ഡോ വിയ സസ്സിരികാ **കഞ്ചനപിണ്ഡസസ്സിരികാ**. തത്ഥ പന സോഭനപഭായ കിണ്ണാ സുഭാകിണ്ണാതി വത്തബ്ബേ ആ-കാരസ്സ രസ്സത്തം അന്തിമണ-കാരസ്സ ഹ-കാരഞ്ച കത്വാ **"സുഭകിണ്ഹാ"**തി വുത്താ, അഥ പന സുഭേന കിണ്ണാ സുഭകിണ്ണാ. പുരിമപദേസുപി പരിത്തം സുഭം ഏതേസന്തി **പരിത്തസുഭാ,** അപ്പമാണം സുഭം ഏതേസന്തി **അപ്പമാണസുഭാ**തി സുഭ-സദ്ദേന സമാസോ യോജേതബ്ബോ ഹോതി.

൧൦൨൭. **ആരമ്മണമനസികാരാ പുബ്ബഭാഗേന കഥിതാ**തി ഝാനക്ഖണേ തതോ പച്ഛാ വാ പരിത്താദികസിണാരമ്മണഭാവനായ ആവജ്ജനേന ച ഝാനസ്സ ആരമ്മണമനസികാരനാനത്തതാ ന ഹോതി, പുബ്ബഭാഗഭാവനായ പന പുബ്ബഭാഗാവജ്ജനേന ച ഹോതീതി അത്ഥോ. പുബ്ബഭാഗഭാവനായ വസേന ഹി ഝാനം പരിത്തപഥവീകസിണാദീസു തംതദാരമ്മണം ഹോതി, പുബ്ബഭാഗേന തംതംകസിണാവജ്ജനേന തംതംമനസികാരന്തി. ഛന്ദാദയോ പന അപ്പനാക്ഖണേപി വിജ്ജന്തി. തത്ഥ **പണിധീ**തി ന തണ്ഹാപത്ഥനാ, അഥ ഖോ ഛന്ദപത്ഥനാവ ദട്ഠബ്ബാ. **അധിമോക്ഖോ** നിച്ഛയോ. **അഭിനീഹാരോ** ചിത്തപ്പവത്തിയേവ. യദി പന ഭവഛന്ദഭവപത്ഥനാദയോ

തംതംഭവവിസേസനിയാമകാ അധിപ്പേതാ. **“അപ്പനായപി വട്ടന്തീ”**തി ഏതസ്സ അപ്പനായ പവത്തായ തതോ പച്ഛാപി വട്ടന്തീതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. സഞ്ഞാവിരാഗാദീഹി പന വിസേസിയമാനം ആരമ്മണം തഥാ തഥാ തത്ഥ പവത്തോ മനസികാരോ ച ഭവവിസേസനിയാമകോ പുബ്ബഭാഗോവ വട്ടതീതി **“ആരമ്മണമനസികാരാ പുബ്ബഭാഗേന കഥിതാ”**തി വുത്തം.

വിപുലാ ഫലാതി വിപുലസന്തസുഖായുവണ്ണാദിഫലാ. **സുട്ഠു പസ്സന്തി** പഞ്ഞാചക്ഖുനാ മംസദിബ്ബചക്ഖൂഹി ച.

൧൦൨൫. “യാവ ന തം പാപകമ്മം ബ്യന്തീ ഹോതീ”തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൫൦) വചനതോ **“കമ്മമേവ പമാണ”**ന്തി ആഹ, അബ്ബുദാദിആയുപ്പമാണപരിച്ഛേദോ പന കമ്മവസേനേവ കതോതി അധിപ്പായോ.

നിലീയനോകാസസ്സ അഭാവാതി സമാനജാതികേന അച്ഛരാഗണേന സബ്ബദാ പരിവാരിയമാനസ്സ കാമഗുണാകിണ്ണസ്സ തബ്ബിരഹിതട്ഠാനസ്സ അഭാവാതി അത്ഥോ.

കിം നിയമേതീതി കിം ഝാനം ഉപപത്തിം നിയമേതീതി അത്ഥോ. **നവ ബ്രഹ്മലോകേ**തി ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാദയോ നവപി സോധേത്വാ. **മത്ഥകേ**തി വേഹപ്ഫലേസൂതി അത്ഥോ. **സേട്ഠഭവോ നാമാ**തി തതോ പരം അഗമനതോ ഉത്തമഭവാതി അധിപ്പായോ. തേനേവ **ഭവസീസാനീ**തി ഗഹിതാ. **ഇമേസു തീസു ഠാനേസൂ**തി വേഹപ്ഫലാദിട്ഠാനാനി ഏവ സന്ധായ വുത്തം. വേഹപ്ഫലതോ പന പുരിമേസു നവസു നിബ്ബത്തഅനാഗാമീ അരൂപധാതും ഉപപജ്ജതീതി കത്വാ “രൂപധാതുയാ ചുതസ്സ അരൂപധാതും ഉപപജ്ജന്തസ്സ കസ്സചി സത്ത അനുസയാ അനുസേന്തി, കസ്സചി പഞ്ച, കസ്സചി തയോ അനുസേന്തീ”തി (യമ॰ ൨.അനുസയയമക.൩൦൨) ഇദം വുത്തം, ന വേഹപ്ഫലാദീസു ഉപപന്നം സന്ധായാതി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ സിയാ. യം പന വുത്തം **“നവസു ബ്രഹ്മലോകേസു നിബ്ബത്തഅരിയസാവകാനം തത്രൂപപത്തിയേവ ഹോതി, ന ഹേട്ഠൂപപത്തീ”**തി, ഏതേന ഹേട്ഠൂപപത്തി ഏവ നിവാരിതാ, ന തേസ്വേവ ഉപരൂപരി വേഹപ്ഫലേ ച ഉപപത്തി അരൂപധാതൂപപത്തി ച. **“പഠമജ്ഝാനഭൂമിയം നിബ്ബത്തോ അനാഗാമീ നവ ബ്രഹ്മലോകേ സോധേത്വാ മത്ഥകേ ഠിതോ പരിനിബ്ബാതീ”**തി ഇദമ്പി അനുപുബ്ബേന ആരോഹന്തം സന്ധായ വുത്തന്തി ന തേന തസ്സ മത്ഥകം അപ്പത്തസ്സ അരൂപധാതും ഉപപത്തി നിവാരിതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

യോ വാ അഞ്ഞത്ഥ തത്ഥ വാ മഗ്ഗം ഭാവേത്വാ ചവിത്വാ തത്ഥ ഉപപന്നോ അവിക്ഖമ്ഭിതരൂപരാഗോ അരിയസാവകോ, തം സന്ധായ അയം അട്ഠകഥാ വുത്താ. തേനേവ **“നവസു ബ്രഹ്മലോകേസു നിബ്ബത്തഅരിയസാവകാന”**ന്തി, **“പഠമജ്ഝാനഭൂമിയം നിബ്ബത്തോ അനാഗാമീ”**തി, **“ഇമേസു തീസു ഠാനേസു നിബ്ബത്തഅനാഗാമിനോ”**തി ച സബ്ബത്ഥ നിബ്ബത്തഗ്ഗഹണം കതം. തസ്സ പന യേന തത്ഥ ഉപപന്നോ, തസ്മിം രൂപരാഗേ വിക്ഖമ്ഭിതേ പുന ഭവാഭിലാസോ ന ഭവിസ്സതീതി അരൂപരാഗുപച്ഛേദോ ച ഭവിസ്സതിയേവ. യോ പന പുഥുജ്ജനോ തത്ഥ നിബ്ബത്തോ അരിയമഗ്ഗം ഭാവേത്വാ അരൂപേഹി വിക്ഖമ്ഭിതരൂപരാഗോ ഉപ്പന്നേ മഗ്ഗേ നിബ്ബത്തഭവാദീനവദസ്സനവസേന അനിവത്തിതഭവാഭിലാസോ, തസ്സ വസേന യമകപാളി പവത്താതി വാ അയമത്ഥോ അധിപ്പേതോ സിയാ.

ആയുപ്പമാണവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അഭിഞ്ഞേയ്യാദിവാരവണ്ണനാ

൧൦൩൧. “രുപ്പനലക്ഖണം രൂപം, ഫുസനലക്ഖണോ ഫസ്സോ”തിആദിനാ സാമഞ്ഞവിസേസലക്ഖണപരിഗ്ഗാഹികാ **സലക്ഖണപരിഗ്ഗാഹികാ** ദിട്ഠികങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിയോ **ഞാതപരിഞ്ഞാ,** തതോ പരം യാവ അനുലോമാ **തീരണപരിഞ്ഞാ,** ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനതോ പട്ഠായ യാവ മഗ്ഗാ **പഹാനപരിഞ്ഞാ**.

തത്ഥ തത്ഥാതി ഖന്ധാദീനം താവ ഖന്ധവിഭങ്ഗാദീസു പഞ്ഹപുച്ഛകവാരേ വത്തബ്ബം വുത്തം, ഹേതുആദീനഞ്ച ഖന്ധാദീസു അന്തോഗധത്താ തത്ഥ തത്ഥ പഞ്ഹപുച്ഛകവാരേ വത്തബ്ബം വുത്തമേവാതി ദട്ഠബ്ബം.

അഭിഞ്ഞേയ്യാദിവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി സമ്മോഹവിനോദനിയാ ലീനത്ഥപദവണ്ണനാ

വിഭങ്ഗ-മൂലടീകാ സമത്താ.

നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അഭിധമ്മപിടകേ

വിഭങ്ഗ-അനുടീകാ

൧. ഖന്ധവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ

ചതുസച്ചന്തോഗധത്താ ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം ഗാഥായം ''ചതുസച്ചദസോ''തി നിപ്പദേസതോ സച്ചാനി ഗഹിതാനീതി നിപ്പദേസതോ ഏവ തദത്ഥം വിഭാവേന്തോ **''ചത്താരി സച്ചാനീ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സമാഹടാനീ**തി സമാനീതാനി, ചിത്തേന ഏകതോ ഗഹിതാനീതി അധിപ്പായോ. **''സമാഹടാനീ''**തി ച ഏതേന സമാഹാരേ അയം സമാസോതി ദസ്സേതി. തേനേവസ്സ കതേകത്തസ്സ ചതുസച്ചന്തി നപുംസകനിദ്ദേസോ ''തിവട്ട''ന്തിആദീസു വിയ. പത്താദിപക്ഖേപേന ഹിസ്സ ന ഇത്ഥിലിങ്ഗതാ യഥാ പഞ്ചപത്തം, ചതുയുഗം, തിഭുവനന്തി, തം ചതുസച്ചം പസ്സി അദക്ഖി, പരിഞ്ഞാപഹാനസച്ഛികിരിയാഭാവനാഭിസമയവസേന പടിവിജ്ഝീതി അത്ഥോ. കസ്മാ പനേത്ഥ അനന്താപരിമാണേസു അനഞ്ഞസാധാരണേസു മഹാകരുണാസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാദീസു ബുദ്ധഗുണേസു സംവിജ്ജമാനേസു സാവകേഹി, പച്ചേകബുദ്ധേഹി ച സാധാരണേന ചതുസച്ചദസ്സനേന ഭഗവന്തം ഥോമേതീതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **''സതിപി സാവകാന''**ന്തിആദി. തത്ഥ **''അനഞ്ഞപുബ്ബകത്താ''**തി ഇമിനാ സാവകേഹി, **''തത്ഥ ചാ''**തിആദിനാ പച്ചേകബുദ്ധേഹി ച ഭഗവതോ ചതുസച്ചദസ്സനസ്സ അസാധാരണതം, നിരതിസയതഞ്ച ദസ്സേതി. **പരസന്താനേസു പസാരിതഭാവേന സുപാകടത്താ**തി ദേസനാനുഭാവേന വേനേയ്യസന്താനേസു ചതുസച്ചദസ്സനസ്സ വിത്ഥാരിതഭാവേന യാവ ദേവമനുസ്സേസു സുപ്പകാസിതത്താ. നാഥസദ്ദം ലോകേ യാചനുപതാപിസ്സരിയാസീസാസു പഠന്തീതി തമത്ഥം ദസ്സേതും **''നാഥതീതി നാഥോ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യസ്മാ ഭഗവാ ചതുസച്ചദസ്സനഭാവേനേവ അത്തനോ ഹിതസുഖാസീസായ കിലേസബ്യസനുപതാപനസ്സ, ഹിതപടിപത്തിയാചനസ്സ ച മത്ഥകം പത്തോ, തസ്മാ തം തേനേവ പകാസിതന്തി അത്ഥുദ്ധാരം അനാമസിത്വാ പദുദ്ധാരവസേന നാഥസദ്ദസ്സ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **''വേനേയ്യാനം ഹിതസുഖം ആസീസതീ''**തിആദിമാഹ. ''ചതുസച്ചദസോ''തി വാ ഇമിനാ അനഞ്ഞസാധാരണോ ഭഗവതോ ഞാണാനുഭാവോ പകാസിതോതി ''നാഥോ''തി ഇമിനാ അനഞ്ഞസാധാരണം കരുണാനുഭാവം വിഭാവേതും **''വേനേയ്യാന''**ന്തിആദി വുത്തം. പരമേന ചിത്തിസ്സരിയേന സമന്നാഗതോ ഭഗവാ നാഥോതി വുച്ചതീതി യോജനാ. തഥാ പരമേന ചിത്തിസ്സരിയേന സമന്നാഗതോ സബ്ബസത്തേ ഗുണേഹി ഈസതീതി യോജേതബ്ബം. **ചിത്തിസ്സരിയേനാ**തി അരിയിദ്ധിആദിനാ ചിത്തേ വസീഭാവേന. **ഗുണേഹി ഈസതീ**തി പരമുക്കംസഗതേഹി അത്തനോ സീലാദിഗുണേഹി ധമ്മേന ഇസ്സരിയം വത്തേതീതി അത്ഥോ. ഏവംഭൂതോ യസ്മാ സബ്ബാഭിഭൂ നാമ ഹോതി, തേന വുത്തം **''അഭിഭവതീ''**തി. തഥാ ചാഹ ''സദേവകേ, ഭിക്ഖവേ, ലോകേ…പേ॰… അഭിഭൂ അനഭിഭൂതോ, തസ്മാ 'തഥാഗതോ'തി വുച്ചതീ''തി (അ॰ നി॰ ൪.൨൩; ദീ॰ നി॰ ൩.൧൮൮). ദുവിധേനാപി ഇസ്സരിയത്ഥം നാഥസദ്ദം ദസ്സേതി.

അട്ഠാരസപ്പഭേദായ ദേസനായ ഥോമനമേവാതി യോജനാ. **സമാനഗണനഗുണേഹീ**തി സമാനഗണനേഹി ഗുണേഹി കരണഭൂതേഹി. **യഥാവുത്തേന നിരതിസയേന ചതുസച്ചദസ്സനേനാ**തി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ, ദസബലേസു വസീഭാവസ്സ ച പദട്ഠാനഭൂതേന. സച്ചാഭിസമ്ബോധേന ഹി അഭിനീഹാരാനുരൂപം രൂപാരൂപധമ്മേസു ഛത്തിംസകോടിസതസഹസ്സമുഖപ്പവത്തേന സാതിസയം സന്തതിസമൂഹകിച്ചാരമ്മണഘനപ്പഭേദേന മഹാവജിരഞാണസങ്ഖാതേന ബുദ്ധാവേണികേന സമ്മസനേന സമ്ഭൂതേന ഭഗവാ സമ്മാസമ്ബോധിയം പതിട്ഠിതോവ കുസലാദിഭേദേന, ഫസ്സാദിഭേദേന ച ധമ്മേ വിഭജന്തോ ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡാദിവസേന ധമ്മസങ്ഗഹം ചതുധാ ദേസേതും സമത്ഥോ അഹോസി. തഥാ അതീതംസേ അപ്പടിഹതഞാണതാദിബുദ്ധധമ്മസമന്നാഗതോ ഭഗവാ അതീതാദിഭേദതോ ഖന്ധാദികേ വിഭജിത്വാ ദേസേതും സമത്ഥോ അഹോസി. തേന വുത്തം **''യഥാവുത്തേന…പേ॰… വിഭങ്ഗ''**ന്തി. **''സബ്ബഞ്ഞുഭാസിതത്താ''**തി വത്വാ പുന **''അസബ്ബഞ്ഞുനാ ദേസേതും അസക്കുണേയ്യതം ദസ്സേന്തോ''**തി ഏതേന ധമ്മസങ്ഗണീവിഭങ്ഗാനം അന്വയതോ ബ്യതിരേകതോ ച സമ്മാസമ്ബുദ്ധപ്പവേദിതതഞ്ഞേവ വിഭാവേതി. **സമ്മാസമ്ബുദ്ധതാദിഗുണേ**തി ബുദ്ധരതനസ്സ സമ്മാസമ്ബുദ്ധതാ, ധമ്മസങ്ഘരതനാനം സ്വാക്ഖാതതാ, സുപ്പടിപന്നതാതി ഏവമാദിഗുണേ പകാസേതി.

നനു ച ''ചതുസച്ചദസോ''തിആദിനാ ഭഗവതോവ ഗുണാ വിഭാവിതാതി? സച്ചം, തേനേവ ധമ്മസങ്ഘാനമ്പി ഗുണാ വിഭാവിതാ ഹോന്തി തപ്പഭവസ്സ അനഞ്ഞഥാഭാവതോ, തദപദേസേന വാ ധമ്മോ, തദാധാരോ ച സങ്ഘോ വുത്തോവ ഹോതീതി വുത്തം **''ബുദ്ധാദീനം…പേ॰… വിഭാവേതീ''**തി.

അതീതംസേതി അതീതകോട്ഠാസേ, പുബ്ബന്തേതി അത്ഥോ. **അപ്പടിഹത**ന്തി നപ്പടിഹതം, ഞാണസ്സ പടിഘാതോ നാമ അഞ്ഞാണം, സബ്ബമ്പി വാ കിലേസജാതം. തം യസ്മാ ഭഗവതോ സഹ വാസനായ പഹീനം, തസ്മാസ്സ അതീതംസേ സബ്ബത്ഥകമേവ ഞേയ്യാവരണപ്പഹാനേന ഞാണം അപ്പടിഹതന്തി വുച്ചതി. ഏസ നയോ സേസേസുപി. കിം പനേതാനി പാടിയേക്കം വിസും ഞാണാനി, ഉദാഹു അതീതാദീസു പവത്തനകഞാണാനി ഏവ? തീസു കാലേസു അപ്പടിഹതഞാണാനി നാമ പാടിയേക്കം ഭഗവതോ തീണി ഞാണാനേവാതി വദന്തി. ഏകംയേവ ഹുത്വാ തീസു കാലേസു അപ്പടിഹതഞാണം നാമ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ. **സബ്ബം കായകമ്മ**ന്തി യം കിഞ്ചി ഭഗവതാ കത്തബ്ബം കായകമ്മം. **ഞാണപുബ്ബങ്ഗമ**ന്തി ഞാണപുരേചാരികം. **ഞാണാനുപരിവത്ത**ന്തി ഞാണസ്സ അനുപരിവത്തനകം, സബ്ബം കായപയോഗം പവത്തേന്തോ ഭഗവാ ഞാണേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ഞാണസഹിതമേവ പവത്തേതീതി അത്ഥോ. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. **ഛന്ദസ്സാ**തി കത്തുകമ്യതായ, മഹാകരുണാസമായോഗതോ

സത്താനം ഏകന്തഹിതേസിതായ ഹിതകിരിയാഛന്ദസ്സാതി അത്ഥോ. **ധമ്മദേസനായാ**തി ധമ്മകഥായ. അപരിക്ഖയാപരിമേയ്യപടിഭാനതായ ഹി ഭഗവതോ കരണസമ്പത്തിയാ ച ധമ്മദേസനാ നിരന്തരം പവത്തിയമാനാപി ന കദാചിപി പരിക്ഖയം ഗച്ഛതി, അഞ്ഞദത്ഥു ഉപരൂപരി വഡ്ഢതേവ. **വീരിയസ്സാ**തി പരഹിതപടിപത്തിയം ഉസ്സാഹസ്സ. **വിമുത്തിയാ**തി ഫലവിമുത്തിയാ. ഏത്ഥ ച സമാധിആദീനം അഹാനി തംതംപടിപക്ഖസ്സ സവാസനപഹീനത്താ അനഞ്ഞസാധാരണതായ വേദിതബ്ബാ. ഛന്ദാദീനം പന മഹാകരുണാസമായോഗതോപി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

൧. **തേ ഏവ ധമ്മേ**തി തേ ഏവ കുസലാദികേ തികദുകേഹി സങ്ഗഹിതേ ധമ്മേ. സുത്തന്തേ ഖന്ധാദിവസേന വുത്തേ ഖന്ധാദിവസേന വിഭജിതുന്തി യോജനാ. നനു സുത്തന്തേ പടിസമ്ഭിദാവസേന തേ ന വുത്താതി? യദിപി സരൂപതോ ന വുത്താ, "ജരാമരണേ ഞാണം, ജരാമരണസമുദയേ ഞാണ"ന്തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൩൩) പന ഹേതുഹേതുഫലാദീസു ഞാണവിഭാഗസ്സ വുത്തത്താ അത്ഥതോ വുത്താ ഏവ ഹോന്തി, പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ (പടി॰ മ॰ ൨.൩൦) വാ പടിസമ്ഭിദാനം ആഗതത്താ സുത്തന്തേ പടിസമ്ഭിദാവസേനപി തേ ധമ്മാ വുത്താ ഏവ. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം സുത്തന്തേ. **സങ്ഖേപേനാ**തി സമാസേന. ഉദ്ദേസനിദ്ദേസമത്തേനേവ ഹി സുത്തന്തേ ഖന്ധാദയോ ദേസിതാ, ന പടിനിദ്ദേസാദിനാതി സങ്ഖേപേന തേ തത്ഥ വുത്താതി വുത്താ. **തത്ഥാ**തി വാ ധമ്മസങ്ഗഹേ. തത്ഥാപി ഹി "തസ്മിം ഖോ പന സമയേ ചത്താരോ ഖന്ധാ ഹോന്തീ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൫൮) ഖന്ധാദയോ സങ്ഖേപേന വുത്താതി. വിഭജീയന്തി ഏത്ഥ, ഏതേന വാ ഖന്ധാദയോതി വിഭങ്ഗോ, തേ ഏവ പകിരീയന്തി പട്ഠപീയന്തി ഏത്ഥ, ഏതേന വാതി പകരണം, വിഭങ്ഗോ ച സോ പകരണഞ്ചാതി **വിഭങ്ഗപ്പകരണം. ആദിസദ്ദത്ഥജോതകേനാ**തി "ഇതി വാ, ഇതി ഏവരൂപാ നച്ചഗീതവാദിതവിസൂകദസ്സനാ പടിവിരതോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൩) വിയ ആദിസദ്ദസ്സ അത്ഥദീപകേന. **പകാരത്ഥജോതകേനാ**തി "ഇതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സപ്പടിഭയോ ബാലോ, അപ്പടിഭയോ പണ്ഡിതോ"തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൩.൧) വിയ പകാരത്ഥവിഭാവകേന. **"ഏകദേസേന സമുദായം നിദസ്സേതീ"**തി ഏതേന "രൂപക്ഖന്ധോ…പേ॰… വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ"തി ഏത്ഥ ഇതിസദ്ദസ്സ നിദസ്സനത്ഥതം ദസ്സേതി. നിദസ്സനത്ഥോപി ഹി ഇതി-സദ്ദോ ദിട്ഠോ യഥാ "അത്ഥീതി ഖോ, കച്ചാന, അയമേകോ അന്തോ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൨.൧൫; ൩.൯൦). പരിസമാപനത്ഥോ വാ "തസ്മാതിഹ മേ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മദായാദാ ഭവഥ, നോ ആമിസദായാദാ. അത്ഥി മേ തുമ്ഹേസു അനുകമ്പാ 'കിന്തി മേ സാവകാ ധമ്മദായാദാ ഭവേയ്യും, നോ ആമിസദായാദാ'തി" (മ॰ നി॰ ൧.൨൯) ഏവമാദീസു വിയ. പരിസമാപനഞ്ഹേതം സുത്തന്തഭാജനീയസ്സ ഏകദേസദസ്സനേന യദിദം "പഞ്ചക്ഖന്ധാ രൂപക്ഖന്ധോ…പേ॰… വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ"തി താവ തദത്ഥസ്സ സങ്ഗഹിതത്താ. **തത്ഥാ**തി വിഭങ്ഗപ്പകരണേ. **"നിബ്ബാനവജ്ജാന"**ന്തി ഏത്ഥ യദി നിബ്ബാനവജ്ജാനം…പേ॰… അപ്പകതരപദത്താ ഖന്ധാനം ഖന്ധവിഭങ്ഗോ ആദിമ്ഹി വുത്തോ, നനു സഹ നിബ്ബാനേന സബ്ബധമ്മസങ്ഗാഹകത്താ, സബ്ബധമ്മസങ്ഗാഹകേഹി ച ആയതനാദീഹി ഖന്ധേഹി ച അപ്പകതരപദത്താ സച്ചവിഭങ്ഗോ ആദിമ്ഹി വത്തബ്ബോതി ? ന, തത്ഥാപി ദുക്ഖസച്ചവിഭങ്ഗേ ഏകദേസേന ഖന്ധാനം ഏവ വിഭജിതബ്ബതോ. യഥാഹ "തത്ഥ കതമം ദുക്ഖം അരിയസച്ചം? ജാതിപി ദുക്ഖാ…പേ॰… സംഖിത്തേന പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖാ"തി (വിഭ॰ ൧൯൦; ദീ॰ നി॰ ൨.൩൮൭; മ॰ നി॰ ൧.൧൨൦; ൩.൩൭൩). ഇധ പന അനവസേസതോവ ഖന്ധാ വിഭജീയന്തീതി നിബ്ബാനവജ്ജാനം…പേ॰… അപ്പകതരപദത്താ ഖന്ധാനം ഖന്ധവിഭങ്ഗോ ആദിമ്ഹി വുത്തോ.

അപിച രൂപസമ്മൂള്ഹാ അരൂപസമ്മൂള്ഹാ ഉഭയസമ്മൂള്ഹാതി തിവിധാ ബോധനേയ്യപുഗ്ഗലാ, തഥാ സംഖിത്തരുചിനോ വിത്ഥാരരുചിനോ നാതിസങ്ഖേപവിത്ഥാരരുചിനോ, തിക്ഖിന്ദ്രിയാ മുദിന്ദ്രിയാ മജ്ഝിമിന്ദ്രിയാതി ച. തേസു അരൂപസമ്മൂള്ഹാനം ഉപകാരായ ഖന്ധദേസനാ, രൂപസമ്മൂള്ഹാനം ആയതനദേസനാ, ഉഭയസമ്മൂള്ഹാനം ധാതുദേസനാ. തഥാ സംഖിത്തരുചീനം ഖന്ധദേസനാ, നാതിസങ്ഖേപവിത്ഥാരരുചീനം ആയതനദേസനാ, വിത്ഥാരരുചീനം ധാതുദേസനാ. തിക്ഖിന്ദ്രിയാനം ഖന്ധദേസനാ, മജ്ഝിമിന്ദ്രിയാനം ആയതനദേസനാ, മുദിന്ദ്രിയാനം ധാതുദേസനാതി ഇമിനാ പയോജനേന അനുക്കമേന ച ഖന്ധായതനധാതുവിഭങ്ഗാനം ദേസനാക്കമോവ വേദിതബ്ബോ. തം പനേതം ഖന്ധാദിത്തയം പവത്തിനിവത്തിതദുഭയഹേതുമുഖേനേവ ഞായമാനം യഥാഭൂതാവബോധായ ഹോതി, നാഞ്ഞഥാതി ദസ്സനത്ഥം സച്ചവിഭങ്ഗദേസനാ പവത്താ. സോ ച യഥാഭൂതാവബോധോ വിസേസതോ ഇന്ദ്രിയസന്നിസ്സയേനാതി ഇന്ദ്രിയവിഭങ്ഗദേസനാ. ഇന്ദ്രിയാനഞ്ച ഇന്ദട്ഠോ തംതംപച്ചയധമ്മഭൂതാനം യഥാസകം പച്ചയുപ്പന്നേസു പച്ചയഭാവവിസേസേനേവാതി പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നവിഭാഗസന്ദസ്സനീ പച്ചയാകാരവിഭങ്ഗദേസനാ. പച്ചയാകാരസ്സ ഖന്ധാദീനഞ്ച അവിപരീതസഭാവാവബോധോ സതിപട്ഠാനാദീസു സമ്മാമനസികാരേനാതി സതിപട്ഠാനസമ്മപ്പധാനഇദ്ധിപാദബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗവിഭങ്ഗദേസനാ. സ്വായം സതിപട്ഠാനാദീസു സമ്മാമനസികാരോ ഇമായ പടിപത്തിയാ ഹോതീതി ഝാനഅപ്പമഞ്ഞാവിഭങ്ഗദേസനാ, സാ സമ്മാപടിപത്തി ഏത്തകേ സീലേ പതിട്ഠിതസ്സ സമ്ഭവതീതി സിക്ഖാപദവിഭങ്ഗദേസനാ, യഥാവുത്തായ ച സമ്മാപടിപത്തിയാ ഇമേ ആനിസംസാതി പടിസമ്ഭിദാഞാണവിഭങ്ഗദേസനാ, തേ ചിമേ ഞാണവിസേസാ ഇമേസു കിലേസേസു പഹീയന്തേസു ച സമ്ഭവന്തി, നാഞ്ഞഥാതി കിലേസവിഭങ്ഗദേസനാ, ഏവം വിത്ഥാരതോ ദേസിതേ ഖന്ധാദികേ സങ്ഖേപതോപി ജാനന്തസ്സ അത്ഥസിദ്ധി ഹോതി ഏവാതി ദസ്സനത്ഥം പരിയോസാനേ ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗദേസനാ പവത്താതി ഏവമേതേസം അട്ഠാരസന്നം മഹാവിഭങ്ഗാനം ദേസനാക്കമകാരണം വേദിതബ്ബം.

രൂപാദീനന്തി രൂപവേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണാനം. **വേദയിതാദിസഭാവത്താഭാവാ**തി യഥാക്കമം അനുഭവനസഞ്ജാനനാഭിസങ്ഖരണാദിസഭാവത്താഭാവാ. ന ഹി രൂപം വേദയിതാദിസഭാവം, വേദനാദി വാ രുപ്പനാദിസഭാവം. യതോ രൂപാദീനം വേദനാസമവരോധനേന "ചത്താരോ ഖന്ധാ"തിആദിനാ സങ്ഖിപിത്വാ ഖന്ധാ ഹ്ന ദേസേതബ്ബാ സിയും. **രുപ്പനാദിതോ അഞ്ഞസ്സാഭാവാ**തി രുപ്പനാനുഭവനാദിസഭാവതോ അഞ്ഞസ്സ അതീതാദികേ ഗഹേത്വാ രാസിവസേന വത്തബ്ബസ്സ സംഖിത്തസ്സ സഭാവസ്സ അഭാവാ. ന ഹി ചേതസികാദിഭാവോ വേദനാദീനം സഭാവോ. **ഹേട്ഠാ ഗണനേസൂ**തി പഞ്ചതോ ഹേട്ഠാ ഗണനേസു. **അനിട്ഠാന**ന്തി അപരിയോസാനം. രൂപാദീസു ഹി കതിപയേ, ഏകമ്പി വാ അഗ്ഗഹേത്വാ വുച്ചമാനാ ഖന്ധവസേന ദേസനാ അനവസേസസങ്ഖതധമ്മസങ്ഗാഹിനീ ന സമ്ഭവതി. **ഖന്ധസ്സാ**തി രാസട്ഠസ്സ ഖന്ധസ്സ. തേനേവാഹ **"ന ഹീ"**തിആദി. **സവിഭാഗധമ്മേഹീ**തി സപ്പഭേദധമ്മേഹി.

"സദ്ദത്ഥസഹിതം ഖന്ധസദ്ദസ്സ വിസയം ദസ്സേതീ"തി ഏതേന രാസിസദ്ദസ്സ വിയ രാസട്ഠേ ഖന്ധസദ്ദസ്സ വാചകഭാവേന പവത്തിം ദസ്സേതി പരിയായന്തരഭാവതോ. ഗുണാദീസു പന കേവലം തബ്ബിസയപയോഗഭാവേനേവ പവത്തി, ന വാചകഭാവേനാതി ആഹ **"ഗുണേ…പേ॰… ന സദ്ദത്ഥ"**ന്തി. **ഖന്ധസദ്ദോ**തി സീലാദിസദ്ദേ സന്നിധാപിതോ ഖന്ധസദ്ദോ. തേനേവാഹ **"സീലാദിഗുണവിസിട്ഠം രാസട്ഠം ദീപേതീ"**തി. **കേചീ**തി **ധമ്മസിരിത്ഥേരം** സന്ധായ വദതി. **ഏത്ഥാ**തി "സീലക്ഖന്ധോ സമാധിക്ഖന്ധോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൫) ഏത്ഥ. ന കേവലഞ്ച സോ ഏവ, അട്ഠകഥാചരിയേഹിപി ഏത്ഥ ഗുണത്ഥതാ ഇച്ഛിതാ ഏവ. തഥാ ഹി **അട്ഠസാലിനിയം** "സീലക്ഖന്ധോ സമാധിക്ഖന്ധോതിആദീസു ഗുണട്ഠേനാ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൫) വുത്തം. നനു ച കേവലോപി ഖന്ധസദ്ദോ "തിണ്ണം ഖോ, മാണവ, ഖന്ധാനം വണ്ണവാദീ, ന ഖോ, ആവുസോ വിസാഖ, തീഹി ഖന്ധേഹി അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ സങ്ഗഹിതോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൨) ച ആദീസു സീലാദിവാചകോ ദിട്ഠോതി? ന, തത്ഥാപി അധികാരാദിവച്ഛേദകവസേനേവസ്സ സീലാദീസു പവത്തിദസ്സനതോ. **ന ഖന്ധസദ്ദോ പഞ്ഞത്തിസദ്ദസ്സ അത്ഥേ വത്തതീ**തി നിരുത്തിവോഹാരാദിസദ്ദാ വിയ പഞ്ഞത്തിപരിയായോ ന ഹോതീതി അത്ഥോ. **ദാരുക്ഖന്ധോതി പഞ്ഞത്തി ഹോതീ**തി തസ്സ ഖന്ധസദ്ദസ്സ പഞ്ഞത്തിവിസേസപ്പവത്തിതം ദസ്സേതി. **വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോതി ഖന്ധസദ്ദോ**തി "വിഞ്ഞാണം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ"തി (യമ॰ ൧.ഖന്ധയമക.൩൮) ഏത്ഥ വുത്തോ ഖന്ധസദ്ദോ. **സമുദായേ നിരുള്ഹോ**തി അതീതാദിഭേദഭിന്നസ്സ പഞ്ഞായ അഭിസംയൂഹനേന രാസികതേ വിഞ്ഞാണസമൂഹേ നിരുള്ഹോ. **തായ ഏവ രുള്ഹിയാ പവത്തതീ**തി തായ സമുദായേ നിരുള്ഹതായ തദവയവേ ഏകസ്മിമ്പി വിഞ്ഞാണേ പവത്തതീതി. ഏത്ഥ ച ഞാണസമ്പയുത്തേ നിരുള്ഹോ കോസല്ലസമ്ഭൂതട്ഠേന കുസലഭാവോ വിയ ഞാണവിപ്പയുത്തേ വിഞ്ഞാണസമുദായേ നിരുള്ഹോ തദേകദേസേപി രുള്ഹിയാ പവത്തതീതി വേദിതബ്ബം. അഥ വാ കിഞ്ചി നിമിത്തം ഗഹേത്വാ സതിപി അഞ്ഞസ്മിം തന്നിമിത്തയുത്തേ കിസ്മിഞ്ചിദേവ വിസയേ സമ്മുതിയാ ചിരകാലതാവസേന നിമിത്തവിരഹേപി പവത്തി രുള്ഹി നാമ, യഥാ മഹിയം സേതീതി മഹിംസോ, ഗച്ഛന്തീതി ഗാവോതി, ഏവം ഖന്ധസദ്ദസ്സാപി രുള്ഹിഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

രാസിതോ ഗുണതോതി സബ്ബത്ഥ ഭുമ്മത്ഥേ വാ നിസ്സക്കവചനം ദട്ഠബ്ബം. **നിയമേത്വാ**തി വവത്ഥപേത്വാ. **പിണ്ഡട്ഠോ**തി സങ്ഘാതത്ഥോ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ പഞ്ചേവ ഖന്ധാ വുത്താ, കോട്ഠാസട്ഠേ ച ഖന്ധട്ഠേ നിബ്ബാനസ്സ വസേന ഛട്ഠേനാപി ഖന്ധേന ഭവിതബ്ബം, തസ്മാ **ഖന്ധട്ഠോ നാമ രാസട്ഠോതി യുത്തം. "യേസം വാ അതീതാദിവസേന ഭേദോ അത്ഥീ"**തിആദിനാ അതീതാദിവിഭാഗഭിന്നേസു രുപ്പനാദിസഭാവധമ്മേസു വിസും വിസും കോട്ഠാസഭാവേന ഗയ്ഹമാനേസു തബ്ബിഭാഗരഹിതസ്സ ഏകസ്സ നിബ്ബാനസ്സ രാസട്ഠതാ വിയ കോട്ഠാസട്ഠതാപി ന സമ്ഭവതീതി ദസ്സേതി. ഏതേന പഞ്ഞത്തിയാപി ഖന്ധേസു അഗ്ഗഹണേ കാരണം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

> കസ്മാ പനേത്ഥ ഫസ്സാദികേ വിയ സങ്ഖാരക്ഖന്ധേ അനവരോധേത്വാ വേദനാസഞ്ഞാ വിസും ഖന്ധഭാവേന ഗഹിതാതി? വിവാദമൂലതാദിവിസേസദസ്സനത്ഥം. ഗഹട്ഠാനഞ്ഹി വിവാദകാരണം കാമജ്ഝോസാനം. വുത്തഞ്ചേതം "പുന ചപരം, ഭിക്ഖവേ, കാമഹേതു കാമനിദാനം കാമാധികരണം കാമാനമേവ ഹേതു മാതാപി പുത്തേന വിവദതി, പുത്തോപി മാതരാ വിവദതീ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൧൬൭, ൧൭൮). പബ്ബജിതാനം ദിട്ഠാഭിനിവേസോ. വുത്തമ്പി ചേതം "യേ ദിട്ഠിമുഗ്ഗയ്ഹ വിവാദയന്തി, 'ഇദമേവ സച്ച'ന്തി (സു॰ നി॰ ൮൩൨; മഹാനി॰ ൬൭) ച വാദയന്തീ"തിആദി. തേസു കാമജ്ഝോസാനം വേദനസ്സാദേന ഹോതി, ദിട്ഠാഭിനിവേസോ സഞ്ഞാവിപല്ലാസേന. സഞ്ഞാവിപല്ലാസേന ഹി ചിത്തവിപല്ലാസോ, ചിത്തവിപല്ലാസേന ദിട്ഠിമാനതണ്ഹാപപഞ്ചാനം വിപല്ലാസോതി. തഥാ വേദനാനുഗിദ്ധോ വിപല്ലത്ഥസഞ്ഞോ ച സംസരതി. വേദനാനുഗിദ്ധസ്സ ഹി വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാ സിദ്ധാ ഹോതി, തതോ ച തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാനന്തി ആവട്ടതി ഭവചക്കം. വിപല്ലത്ഥസഞ്ഞിസ്സ ച "സഞ്ഞാനിദാനാ ഹി പപഞ്ചസങ്ഖാ"തി (സു॰ നി॰ ൮൮൦) വചനതോ ദിട്ഠിമാനതണ്ഹാപപഞ്ചാനം അനുപച്ഛേദതോ സംസാരസ്സ അനുപച്ഛേദോവ. ഇതി വിവാദകാരണാനം കാമജ്ഝോസാനദിട്ഠാഭിനിവേസാനം കാരണഭാവോ സംസാരഹേതുഭാവോതി ഇമസ്സ വിവാദമൂലതാദിവിസേസസ്സ ദസ്സനത്ഥം സങ്ഖാരക്ഖന്ധേ അനവരോധേത്വാ വേദനാസഞ്ഞാ വിസും ഖന്ധഭാവേന ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബം.

ഓകാസേസൂതി വിഭജനകിരിയായ പവത്തിട്ഠാനഭാവതോ അതീതാദയോ ഓകാസാതി വുത്താ. **ഇതിസദ്ദേനാ**തി "ഉപാദായരൂപ"ന്തി ഏവം അട്ഠകഥായം വുത്തഇതിസദ്ദേന. **നിദസ്സനത്ഥേനാ**തി

ഉദാഹരണത്ഥേന. **സബ്ബോതി** സകലോ ഏകാദസസു ഓകാസേസു വിഭത്തോ വിഭജനനയോ. **ഇദഞ്ച വിഭജനന്തി** "ചത്താരോ ച മഹാഭൂതാ...പേ... ഉപാദായരൂപ"ന്തി ഏവം വിഭത്തം ഇദഞ്ച വിഭജനം. **ഓളാരികാദീസൂതി** ഓളാരികസുഖുമഹീനപണീതദൂരസന്തികേസു. **ചക്ഖായതനന്തിആദിവിഭജനഞ്ചാതി** "ചക്ഖായതനം...പേ... ഫോട്ഠബ്ബായതനം ഇത്ഥിന്ദ്രിയം...പേ... കബളീകാരോ ആഹാരോ രൂപാ സദ്ദാ ഗന്ധാ രസാ ഫോട്ഠബ്ബാതി ഏവം പവത്തം വിഭജനഞ്ച. **യഥാസമ്ഭവന്തി** യഥാരഹം. ഏകാദസസു ഓകാസേസു യം യത്ഥ വിഭജനം യുത്തം, തം തത്ഥ യോജേതബ്ബം. **ഏവം വേദനാക്ഖന്ധാദീസുപീതി** യഥാ രൂപക്ഖന്ധേ യഥാസമ്ഭവം ഏകാദസസു ഓകാസേസു വിഭജനം യോജേതബ്ബന്തി വുത്തം, ഏവം വേദനാക്ഖന്ധാദീസുപി യഥാസമ്ഭവം ഏകാദസസു ഓകാസേസു വിഭജനം യോജേതബ്ബന്തി അത്ഥോ.

തത്ഥ വേദനാക്ഖന്ധോ താവ പുരിമേ ഓകാസപഞ്ചകേ സുഖാദിവേദനാത്തികവസേന വിഭത്തോ, ഇതരസ്മിം കുസലത്തികവേദനാത്തികസമാപന്നദുകസാസവദുകവസേന. സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ പന പുരിമേ ഓകാസപഞ്ചകേ ഛഫസ്സദ്വാരവസേന, ഇതരസ്മിം ഓളാരികദുകേ പടിഘസമ്ഫസ്സദുകവസേന ചേവ യഥാവുത്തകുസലത്തികാദിവസേന ച വിഭത്തോ. സേസേസു കുസലത്തികാദിവസേനേവ. തഥാ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ. പടിഘസമ്ഫസ്സദുകോ പനേത്ഥ നത്ഥേവ. ചേതനായ ഏവ ചേത്ഥ നിദ്ദേസോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മാനം ചേതനാപ്പധാനഭാവദസ്സനത്ഥം. തഥാ ഹി സാ "സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ"തി വുത്താ. **തത്ഥാതി** തസ്മിം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധസ്സ വിഭജനേ പടിനിദ്ദേസേ. **തം പന ദ്വയന്തി** മനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതുദ്വയം. യഞ്ഹി സത്തവിഞ്ഞാണധാതുദേസനായം "മനോധാതു, മനോവിഞ്ഞാണധാതൂ"തി ദ്വയം ദേസിതം, തം ഛവിഞ്ഞാണകായദേസനായം "മനോവിഞ്ഞാണ"ന്ത്വേവ വുച്ചതീതി.

പാളിനയേനാതി ഖന്ധവിഭങ്ഗപാളിനയേന. **അഞ്ഞേന പകാരേനാതി** ധമ്മസങ്ഗഹേ, തദട്ഠകഥായഞ്ച ആഗതേന പകാരന്തരേന.

൧. രൂപക്ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨. "കിഞ്ചീ"തി പദം "ഏകച്ച"ന്തി ഇമിനാ സമാനത്ഥന്തി ആഹ **"കിഞ്ചീതി പകാരന്തരഭേദം ആമസിത്വാ അനിയമനിദസ്സന"ന്തി**. **ഉഭയേനാതി** പകാരഭേദം അനാമസിത്വാ ആമസിത്വാ ച അനിയമദസ്സനവസേന പവത്തേന "യം കിഞ്ചീ"തി പദദ്വയേന. **അധിപ്പേതത്ഥന്തി** രൂപം. **അതിച്ചാതി** അതിക്കമിത്വാ. **പവത്തിതോതി** പവത്തനതോ. **നിയമനത്ഥന്തി** നിവത്തനത്ഥം.

"കിഞ്ചാ"തി ഏത്ഥ കിം-സദ്ദോ പുച്ഛായം ഹേതുഅത്ഥദീപകോ, കരണേ ചേതം പച്ചത്തവചനം, ച-സദ്ദോ വചനാലങ്കാരോതി ആഹ **"കേന കാരണേന വദേഥാ"തി**. ദുതിയവികപ്പേ പന വുത്തനയേനേവ കാരണത്ഥേ പവത്തം കിം-സദ്ദം "വദേഥാ"തി കിരിയാപദസമ്ബന്ധനേന ഉപയോഗവസേന പരിണാമേത്വാ വദതി **"തം കാരണം വദേഥാ"തി**.

പുരിമസന്താനസ്സ ഭേദന്തി പുരിമസന്താനസ്സ വിനാസം, വിനാസാപദേസേന ചേത്ഥ സന്താനേ വിസദിസുപ്പാദമേവ ദസ്സേതി. തേനേവാഹ **"വിസദിസസന്താനുപ്പത്തിദസ്സനതോ"തി**. നനു ച അരൂപധമ്മാനമ്പി വിരോധിപച്ചയസമവായേ വിസദിസുപ്പത്തി അത്ഥീതി? സച്ചം അത്ഥി, സാ പന ന പാകടതരാ, പാകടതരാ ച ഇധാധിപ്പേതാ. തേനേവാഹ **"സീതാദിസന്നിപാതേ"തി**. തഥാ ചാഹ ഭഗവാ "സീതേനപി രുപ്പതി, ഉണ്ഹേനപി രുപ്പതീ"തിആദി (സം॰ നി॰ ൩.൭൯). ഇദാനി ഭേദ-സദ്ദോ ഉജുകമേവ വികാരാപത്തിം വദതീതി ദസ്സേന്തോ **"ഭേദോ ചാ"തിആദിമാഹ** . **വിസദിസരൂപുപ്പത്തിയേവ,** ന ഉപ്പന്നസ്സ അഞ്ഞഥാഭാവോതി അധിപ്പായോ. തേന **കാപിലിയം** പരിണാമവാദം പടിക്ഖിപതി. യദി പുരിമസന്താനതോ ഭേദോ വിസദിസുപ്പത്തി രുപ്പനം, ഏവം സന്തേ ലക്ഖണസ്സ അതിപ്പസങ്ഗോ സിയാതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **"അരൂപക്ഖന്ധാന"ന്തിആദി**. ഏത്ഥ **സീതാദീഹീതി ആദി**-സദ്ദേന യഥാ ഉണ്ഹജിഘച്ഛാദയോ സങ്ഗയ്ഹന്തി, ഏവം ആഹാരാദീനമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **യേനാതി** യേന സീതാദീഹി സമാഗമേന. **തത്ഥാതി** തേസു രൂപധമ്മേസു. ആഹാരാദികസ്സ വാ ഠിതിപ്പത്തസ്സാതി സമ്ബന്ധോ. യഥാ രൂപധമ്മാനം ഠിതിക്ഖണേ സീതാദീഹി സമാഗമോ ഹോതി, ഏവം അരൂപക്ഖന്ധാനം അഞ്ഞേഹി സമാഗമോ നത്ഥി അതിലഹുപരിവത്തിതോ, തസ്മാ അരൂപധമ്മാ രൂപധമ്മാനം വിയ പാകടസ്സ വികാരസ്സ അഭാവതോ "രുപ്പന്തീ"തി, "രുപ്പനലക്ഖണാ"തി ച ന വുച്ചന്തീതി സമ്ബന്ധോ. "രുപ്പതീ"തി പദസ്സ കത്തുകമ്മസാധനാനം വസേന അത്ഥം ദസ്സേതും അട്ഠകഥായം "കുപ്പതി ഘട്ടീയതി പീളീയതി ഭിജ്ജതീ"തി വുത്തന്തി തദത്ഥം വിവരന്തോ **"കുപ്പതീതി ഏതേനാ"തിആദിമാഹ**. **കോപാദികിരിയാതി** കോപസങ്ഘട്ടനപീളനകിരിയാ. കോപ-സദ്ദോ ചേത്ഥ ഖോഭപരിയായോ വേദിതബ്ബോ. **കത്തുഭൂതോ കമ്മഭൂതോ ച അത്ഥോതി** കത്തുകമ്മസാധനാനം വസേന വുച്ചമാനോ ഭൂതുപാദായരൂപസങ്ഖാതോ അത്ഥോ. **കമ്മകത്തുത്ഥേന ഭിജ്ജതി-സദ്ദേനാതി** യദാ കമ്മകത്തുത്ഥോ രുപ്പതി-സദ്ദോ, തദാ ഭിജ്ജതി-സദ്ദോപി തദത്ഥോ ഏവ വേദിതബ്ബോതി അത്ഥോ. തത്ഥ യദാ കമ്മത്ഥേ "രുപ്പതീ"തി പദം, തദാ "സീതേനാ"തിആദീസു കത്തുഅത്ഥേ കരണവചനം. യദാ പന "രുപ്പതീ"തി പദം കത്തുഅത്ഥേ കമ്മകത്തുഅത്ഥേ വാ, തദാ ഹേതുമ്ഹി കരണവചനം വേദിതബ്ബം. **"യം പന രുപ്പതീ"തിആദിനാ** "കുപ്പതീ"തിആദീനം കത്തുകമ്മത്ഥാനമ്പി അത്ഥവചനാനം വചനേ കാരണം ദസ്സേതി. യദിപി അത്ഥ-സദ്ദോ "പീളനട്ഠോ"തിആദീസു (പടി॰ മ॰ ൧.൧൭; ൨.൮) സഭാവപരിയായോപി ഹോതി, "കേനട്ഠേനാ"തി പനേത്ഥ അഭിധേയ്യപരിയായോ അധിപ്പേതോതി ആഹ **"കേനട്ഠേനാതി**

പുച്ഛാസഭാഗവസേന രുപ്പനട്ഠേനാ"തി, രുപ്പനസദ്ദാഭിധേയ്യഭാവേനാതി അത്ഥോ. തേനേവാഹ **"ന കേവലം സദ്ദത്ഥോയേവ രുപ്പന"**ന്തി. **തസ്സ അത്ഥസ്സാ**തി തസ്സ ഭൂതുപാദായപ്പഭേദസ്സ സഭാവധമ്മസ്സ. രുപ്പനലക്ഖണഞ്ച നാമേതം അനിച്ചതാദി വിയ കക്ഖളത്താദിതോ അഞ്ഞന്തി ന ഗഹേതബ്ബം. പഞ്ഞത്തിവിസേസോ ഹി തന്തി, കക്ഖളത്താദീനംയേവ പന അരൂപധമ്മവിധുരോ സഭാവവിസേസോതി വേദിതബ്ബം.

മുച്ഛാപത്തിയാതി മുച്ഛായ മോഹസ്സ ആപജ്ജനേന. **കപ്പസണ്ഠാനം ഉദക**ന്തി കപ്പസണ്ഠാപകമഹാമേഘവുട്ഠം ഉദകം. **തഥാ**തി തപ്പകാരതായ ഖാരഭാവേ **സതി** ഉദകേന കപ്പവുട്ഠാനകാലേ വിയ **പഥവീ വിലീയേയ്യ**. ലോകന്തരിയസത്താനം പന പാപകമ്മബലേന അഖാരേപി ഖാരേ വിയ സരീരസ്സ വിലീയനാ വേദിതബ്ബാ. **തേനേവാ**തി സഉസ്സദനിസ്സയനിരയസ്സ വുത്തത്താ ഏവ. ന ഹി അവീചിമ്ഹി പഞ്ചവിധബന്ധനാദികമ്മകാരണം കരോന്തി.

൩. പകരണപ്പത്തം രൂപം പക്ഖിപിത്വാ മാതികാ ഠപിതാതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **മഹാഭൂതു... പേ॰... ആപജ്ജതി** തപ്പകാരഭാവേന അതീതംസേ ഗണനം ഗതന്തി വുത്തത്താതി അധിപ്പായോ. **"ന ഹീ"**തിആദിനാ ധമ്മന്തരനിവത്തനത്ഥതാ പകാരന്തരനിവത്തനത്ഥതാ ച ഭൂതുപാദായഗഹണസ്സ നത്ഥീതി ദസ്സേതി. **തംദസ്സനേ**തി ഗണനന്തരദസ്സനേ. **തംസഭാവത്താ**തി ഭൂതുപാദായസഭാവത്താ. **"ന ചാ"**തിആദിനാ ഭൂതുപാദായസഭാവോ അതീതംസഗണിതതായ തംസഭാവസ്സപി അഞ്ഞഥാ ഗണിതത്താ, അതംസഭാവസ്സ ച തഥാ ഗണിതത്താ അകാരണന്തി ദസ്സേതി. **"അജ്ഝത്ത...പേ॰... ലബ്ഭതീ"**തി ഏതേന ദുതിയനയേ ന കേവലം യഥാവുത്തോവ ദോസോ, അഥ ഖോ അബ്യാപിതോപി ദോസോതി ദസ്സേതി. തദേതം പന അകാരണം കാരണഭാവസ്സേവ അനധിപ്പേതത്താ. ന ഹേത്ഥ ഭൂതുപാദായരൂപഭാവോ അതീതംസേ ഗണനസ്സ കാരണന്തി അധിപ്പേതം, യതോ യഥാവുത്തദോസാപത്തി സിയാ.

"കിന്തീ"തി ഏത്ഥ **"കി"**ന്തി പുബ്ബേ യം ''രൂപ''ന്തി സാമഞ്ഞതോ ഗഹിതം, തസ്സ സരൂപപുച്ഛാ. **ഇതി**-സദ്ദോ നിദസ്സനത്ഥോ, ന കാരണത്ഥോ. തേനസ്സ യം രൂപം അതീതം നിരുദ്ധം...പേ॰... അതീതംസേന സങ്ഗഹിതം അതീതകോട്ഠാസേ ഗണനം ഗതം, തം കിന്തി ചേ? **"ചത്താരോ ച...പേ॰... രൂപ"**ന്തി ഭൂതുപാദായവിഭാഗദസ്സനമുഖേന വിസേസം നിദസ്സേതി. യത്തകാ ഹി ഇധ വിസേസാ നിദ്ദിട്ഠാ ചക്ഖായതനാദയോ, തേസമിദം നിദസ്സനന്തി. ന ചേത്ഥ പുരിമനയതോ അവിസേസോ. തത്ഥ ഹി രൂപസ്സ ഭൂതുപാദായതാമത്തസഭാവദസ്സനതാ വുത്താ. തേനാഹ അട്ഠകഥായം ''അതീതരൂപമ്പി ഭൂതാനി ചേവാ''തിആദി. ഇധ പന ഭൂതുപാദായേന നിദസ്സനഭൂതേന രൂപസ്സ സബ്ബവിസേസവിഭാവനതാ ദസ്സിതാ. ഏവഞ്ച കത്വാ അബ്യാപിതദോസോപി ചേത്ഥ അനോകാസോവ, യം രൂപം അജ്ഝത്തം...പേ॰... ഉപാദിന്നം, കിന്തി? ചത്താരോ ച...പേ॰... രൂപന്തി തദഞ്ഞവിസേസനിദസ്സനസ്സ അധിപ്പേതത്താ. തഥാ ചാഹ **"ഏവം സബ്ബത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ"**തി.

പരിയായദേസനത്താതി സഭാവതോ പരിയായനം പരിവത്തനം പരിയായോ, ഉജ്ജുകം അപ്പവത്തീതി അത്ഥോ. പരിയായേന, പരിയായഭൂതാ വാ ദേസനാ ഏത്ഥാതി പരിയായദേസനം, സുത്തന്തം. സുത്തന്തഞ്ഹി വേനേയ്യജ്ഝാസയവസേന ദേസേതബ്ബധമ്മേ ലേസതോ ലബ്ഭമാനഭാവകഥനം, ന ഉജുനിപ്പദേസഭാവകഥനന്തി പരിയായദേസനം നാമ. തേനേവ തം ''യഥാനുലോമസാസന''ന്തി വുച്ചതി. അഭിധമ്മോ പന ദേസേതബ്ബധമ്മേ ഉജുനിപ്പദേസകഥനന്തി നിപ്പരിയായദേസനം നാമ, യതോ ''യഥാധമ്മസാസന''ന്തി വുച്ചതി. **നിച്ഛയേന ദേസോ**തി വവത്ഥാനതോ കഥനം. തഥാ **ഭദ്ദേകരത്തസുത്താദീസു** (മ॰ നി॰ ൩.൨൭൨ ആദയോ) വിയ അതീതാദിഭാവോ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നഭാവോ അദ്ധാവസേന ഇധാപി ഖന്ധവിഭങ്ഗേ സുത്തന്തഭാജനീയത്താ നിദ്ദിസിതബ്ബോ സിയാതി യോജനാ.

സന്നിപതിതന്തി സമാഗതം. **സന്താനവസേനാ**തി പുബ്ബാപരവസേന. പുബ്ബേനാപരസ്സ സമപ്പമാണതായ **അനൂനം അനധികം,** തതോ ഏവ **ഏകാകാരം**. പവത്തികാലവസേന വാ **അനൂനം അനധികം,** സമാനസഭാവതായ **ഏകാകാരം**. തേന വിസഭാഗഉതുനാ അനന്തരിതതം ദസ്സേതി. **ഏവം ആഹാരേപീ**തി ഏത്ഥ വിസഭാഗാഹാരേന അനന്തരിതോ അനേകവാരം അനേകദിവസമ്പി ഭുത്തോ സഭാഗേകാഹാരം നാമ. ''തതോ പുബ്ബേ വിസഭാഗഉതുആഹാരസമുട്ഠാനം അതീതം, പച്ഛാ അനാഗത''ന്തി ഹി വുത്തന്തി. ''ഏകാഹാരസമുട്ഠാന''ന്തി പന വുത്തത്താ ഏകസ്സേവ ആഹാരസ്സ യോജനാ യുത്തരൂപാതി അപരേ. **പഞ്ചദ്വാരവസേനാ**തി ഏത്ഥ പഞ്ചദ്വാരാവജ്ജനതോ പട്ഠായ യാവ തദാരമ്മണം, യാവ ജവനം, യാവ വാ വോട്ഠബ്ബനം, താവ പവത്താ ചിത്തസന്തതി ഏകവീഥി. **ഏകജവനസമുട്ഠാന**ന്തി ഏകജവനവാരസമുട്ഠാനം. ഏത്ഥ ച സമയം അനാമസിത്വാവ സന്തതിവസേന, സന്തതിഞ്ച അനാമസിത്വാവ സമയവസേന അതീതാദിവിഭാഗോ ഗഹേതബ്ബോ.

തേസന്തി ഹേതുപച്ചയാനം. **കലാപസ്സാ**തി രൂപകലാപസ്സ. **കമ്മാനന്തരാദീ**തി കമ്മാദി, അനന്തരാദീതി പച്ചേകം ആദി-സദ്ദോ യോജേതബ്ബോ. തത്ഥ പഠമേന ആദിസദ്ദേന ഉപനിസ്സയപച്ചയസ്സ ആഹാരാദിനോ ച ദുതിയേന സമനന്തരാനന്തരൂപനിസ്സയാദിനോ സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. ചിത്തുപ്പാദസ്സ ചേത്ഥ കമ്മാനന്തരാദിപച്ചയവസേന, ഇതരസ്സ കമ്മാദിവസേനേവ ജനകഭാവേ യോജനാ ദട്ഠബ്ബാ. തഥാ ചിത്തുപ്പാദസ്സ പുരേജാതവസേന, ഇതരസ്സ പച്ഛാജാതവസേന, ഉഭയേസമ്പി സഹജാതവസേന ഉപത്ഥമ്ഭനം വേദിതബ്ബം . തേനേവാഹ **"യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബ"**ന്തി. **ഉപ്പാദക്ഖണേ**തി ഹേതുകിച്ചക്ഖണേ. ഹേതുകിച്ചം നാമ തസ്സ തസ്സ ഉപ്പാദേതബ്ബസ്സ ഉപ്പത്തികരണം, തഞ്ച തസ്മിം ഖണേ ഉപ്പന്നഫലത്താ തതോ

പരം കത്തബ്ബാഭാവതോ നിട്ഠിതഞ്ചാതി ദട്ഠബ്ബം. ഇതരം പന തീസുപി ഖണേസു പച്ചയകിച്ചം ദട്ഠബ്ബന്തി യോജനാ.

൩. അനിട്ഠനാമനിവത്തനസ്സാതി അനിട്ഠനാമനിവത്തിയാ അകാരണഭാവദസ്സനേന ഇട്ഠനാമലാഭാപനസ്സ അകാരണഭാവം ദസ്സേതി.

ദേവമനുസ്സസമ്പത്തിഭവേതി സമ്പത്തിയുത്തേ സമ്പന്നേ ദേവമനുസ്സഭവേ. **സമിദ്ധസോഭനതാതി** അഭിവുദ്ധസോഭനതാ. **തതോ ഏവാതി** സമ്പത്തിവിരഹതോ ഏവ, അസമ്പന്നത്താ ഏവാതി അത്ഥോ. **തേസംയേവ ഹത്ഥിആദീനം സുഖസ്സ ഹേതുഭാവം ന ഗച്ഛന്തി** സാരണാദിവസേന ദുക്ഖപച്ചയത്താ. **തേസന്തി** ഹത്ഥിരൂപാദീനം. **"തസ്സ തസ്സേവാ"**തിആദിനാ യഥാവുത്തമത്ഥം വിവരതി. അകുസലേന അത്തനാ കതേന നിബ്ബത്തം ദുക്ഖസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി യോജനാ. **തസ്മാതി** യസ്മാ കമ്മം യസ്മിം സന്താനേ നിബ്ബത്തം, തത്ഥേവ സുഖദുക്ഖാനം പച്ചയോ ഹോതി, ന അഞ്ഞത്ഥ, തസ്മാ. **അട്ഠകഥായം പനാതി** ഏകച്ചമതദസ്സനം. തത്ഥ **"അനിട്ഠം നാമ നത്ഥീ"**തി യസ്മാ പടിസേധദ്വയേന കുസലകമ്മജസ്സ ഇട്ഠഭാവോ നിയതോ, തസ്മാ "കുസലകമ്മജമേവ ഇട്ഠ"ന്തി ഏവം അനിയമേത്വാ "കുസലകമ്മജം ഇട്ഠമേവാ"തി ഏവമേത്ഥ നിയമോ ഗഹേതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ **"അകുസലകമ്മജമ്പീ"**തിആദിമാഹ. കിന്തി അകുസലകമ്മജം സോഭനം, യം പരേസം ഇട്ഠം നാമ സിയാ? യദി ദുഗ്ഗതിയം കേസഞ്ചി തിരച്ഛാനാനം സണ്ഠാനാദിസമ്പത്തി സുഗതിയം സത്താനം അകുസലനിസ്സന്ദേന വിരൂപരൂപതാ വിയ കുസലനിസ്സന്ദേന, കഥം തസ്സാ അകുസലകമ്മജതാ. അഥ പന യം കേസഞ്ചി അമനാപമ്പി സമാനം രൂപം മനാപം ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി, തം സന്ധായ വുത്തം, ഏവമ്പി യഥാ കേസഞ്ചി തിരച്ഛാനാദീനം കുസലകമ്മജം മനുസ്സാദിരൂപം അമനാപതോ ഉപട്ഠഹന്തമ്പി കുസലവിപാകസ്സേവ ആരമ്മണഭാവതോ അത്ഥതോ ഇട്ഠമേവ നാമ ഹോതി, ഏവം അകുസലകമ്മജം കേസഞ്ചി മനാപം ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തമ്പി അകുസലവിപാകസ്സേവ ആരമ്മണഭാവതോ അത്ഥതോ അനിട്ഠമേവ നാമ ഹോതി, ഏവഞ്ചേതം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം. അഞ്ഞഥാ "അട്ഠാനമേതം അനവകാസോ, യം കായദുച്ചരിതസ്സ ഇട്ഠോ കന്തോ മനാപോ വിപാകോ ഉപ്പജ്ജേയ്യാ"തിആദിഅട്ഠാനപാളിയാ (മ॰ നി॰ ൩.൧൩൧) വിരോധോ സിയാ. തേനേവാഹ **"കുസലകമ്മജസ്സ പനാ"**തിആദി. **സബ്ബേസന്തി** അത്തനോ, പരേസഞ്ച . **ഇട്ഠസ്സ അഭാവോ വത്തബ്ബോതി** യഥാ "കുസലകമ്മജം അനിട്ഠം നാമ നത്ഥീ"തി വുത്തം, ഏവം കിഞ്ചാപി "അകുസലകമ്മജം ഇട്ഠം നാമ നത്ഥീ"തി അട്ഠകഥായം ന വുത്തം, തേന പന നയദസ്സനേന അകുസലകമ്മജസ്സ അഭാവോ വുത്തോ ഏവ ഹോതീതി സോ സംവണ്ണനാവസേന നിദ്ധാരേത്വാ വത്തബ്ബോതി അധിപ്പായോ. ഏതേന കുസലകമ്മജമേവ ഇട്ഠന്തി പുരിമപദാവധാരണസ്സ ഗഹേതബ്ബതം ദസ്സേതി.

ഇദാനി **"ഹത്ഥിആദീനമ്പീ"**തിആദിനാ തമേവത്ഥം വിവരതി. **കുസലവിപാകസ്സാതി** ഏത്ഥാപി കുസലവിപാകസ്സേവ ആരമ്മണന്തി അത്ഥോ. **മനുസ്സാനന്തി** ച നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം. ഇതരേസമ്പി ച അകുസലകമ്മജം അകുസലവിപാകസ്സേവ, കുസലകമ്മജഞ്ച കുസലവിപാകസ്സേവ ആരമ്മണന്തി ദസ്സിതോവായം നയോതി. കസ്മാ പന ഇട്ഠാനിട്ഠമിസ്സിതേ വത്ഥുമ്ഹി മനാപതാവ സണ്ഠാതീതി ആഹ **"ഇട്ഠാരമ്മണേന...പേ॰... സക്കാ വത്തു"**ന്തി. **സുട്ഠു വുത്തന്തി** "ഇട്ഠാനിട്ഠം ഏകന്തതോ വിപാകേനേവ പരിച്ഛിജ്ജതീ"തി വദന്തേഹി ഇട്ഠാനിട്ഠാരമ്മണവവത്ഥാനം സമ്മദേവ വുത്തം. **തം അനുഗന്ത്വാതി** വിപാകവസേന ഇട്ഠാനിട്ഠാരമ്മണവവത്ഥാനം അനുഗന്ത്വാ. **സബ്ബത്ഥാതി** സുഗതിദുഗ്ഗതീസു, സബ്ബേസു വാ ആരമ്മണേസു.

"അനിട്ഠാ"തി വചനേനേവ തേസം ഇട്ഠതാ നിവത്തിതാതി ആഹ **"സദിസതാ ച രൂപാദിഭാവോയേവാ"**തി. ഇട്ഠാനേവ രൂപാദീനി കാമഗുണാതി സുത്തേ വുത്താനീതി മിത്തപടിപക്ഖോ അമിത്തോ വിയ ഇട്ഠപടിപക്ഖാ അനിട്ഠാതി അധിപ്പേതാതി വുത്തം **"അനിട്ഠാതി...പേ॰... വോഹാരോ വിയാ"**തി. **സബ്ബാനി വാതി** ഏത്ഥ "പിയരൂപം സാതരൂപ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൪൦൦; മ॰ നി॰ ൧.൧൩൩; വിഭ॰ ൨൦൩) വചനതോ കഥം അനിട്ഠാനം രൂപാദീനം കാമഗുണഭാവാപത്തീതി ചേ? തേസമ്പി വിപല്ലാസവസേന തണ്ഹാവത്ഥുഭാവതോ പിയരൂപഭാവസ്സ അധിപ്പേതത്താ. യദി ഏവം കഥം "ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാനി രൂപാനി ഇട്ഠാനീ"തിആദിസുത്തപദം (മ॰ നി॰ ൧.൧൬൬; ൨.൧൫൫; ൩.൧൭൬; സം॰ നി॰ ൪.൩൦) നീയതീതി ആഹ **"അതിസയേനാ"**തിആദി.

ഇന്ദ്രിയബദ്ധരൂപവസേന പാളിയം ഹീനദുകനിദ്ദേസോ പവത്തോതി ദസ്സേതും **"ദ്വീസുപി ഹീനപണീതപദേസൂ"**തിആദിമാഹ. **അവയവയോഗേ സാമിവചനം,** ന കത്തരീതി അധിപ്പായോ. "തേസം തേസം സത്താന"ന്തി ഇന്ദ്രിയബദ്ധരൂപേ നിദ്ദിട്ഠേ കസ്മാ കമ്മജവസേന അത്ഥോ വുത്തോ, ന ചതുസന്തതിവസേനാതി ആഹ **"സത്തസന്താന...പേ॰... വുത്ത"**ന്തി. പധാനത്താ ഹി കമ്മജവസേന അത്ഥം വത്വാ സേസേസു "ഏവം ഉതുസമുട്ഠാനാദീസുപീ"തി അട്ഠകഥായം അതിദേസോ കതോ . **"തേഹി തേഹീതി ഏതസ്മിം അത്ഥേ"**തി ഇമിനാ "തേസം തേസ"ന്തി കത്തരി സാമിവചനം ആസങ്കതി. തഥാ സതി വിസയേ വാ സാമിവചനേ ലദ്ധഗുണം ദസ്സേതി **"ന കമ്മജവസേനേവാ"**തിആദിനാ, കമ്മജഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ ഉപലക്ഖണം ദട്ഠബ്ബം.

മരിയാദാഭൂതന്തി ഉത്തമമരിയാദാഭൂതം. തേനേവാഹ **"യസ്സ യേവ മനാപാ, തസ്സ തേവ പരമാ"**തി. **തേസന്തി** കാമഗുണാനം. **സഭാവതോതി** ലക്ഖണതോ.

“ഏകസ്മിംയേവ അസ്സാദനകുജ്ഝനതോ”തിആദിനാ “യസ്മാ തേയേവ രൂപാദയോ ഏകോ അസ്സാദേതീ”തിആദികം സുത്തന്തവിവരണം ഇട്ഠാനിട്ഠഭാവേ ഹേതുഭാവേന വുത്തന്തി ദസ്സേതി. **ഇട്ഠാനിട്ഠഗ്ഗഹണം ഹോതീ**തി നിബ്ബാനേ വിയ അനിട്ഠഗ്ഗഹണം സഞ്ഞാവിപല്ലാസേന അഞ്ഞേസുപി ആരമ്മണേസു ഇട്ഠാനിട്ഠാഭിനിവേസോ ഹോതീതി അധിപ്പായോ.

വിഭാഗോ നാമ അസങ്കരോ, വിത്ഥാരോ ചാതി **“വിഭത്ത”**ന്തി പദസ്സ **“വവത്ഥിതം, പകാസിത”**ന്തി ച അത്ഥമാഹ. **അഞ്ഞേസന്തി** അതിഅഡ്ഢദലിദ്ദാനം. **ഇദം ഇട്ഠം, അനിട്ഠഞ്ച ഹോതീ**തി ഏത്ഥ ച-സദ്ദേന അനിട്ഠം, ഇട്ഠഞ്ച ഹോതീതി അയമ്പി അത്ഥോ വുത്തോതി വേദിതബ്ബം. **അനിട്ഠം ഇട്ഠ**ന്തി ഇട്ഠസ്സ “അനിട്ഠ”ന്തി, അനിട്ഠസ്സ “ഇട്ഠ”ന്തി ഗഹണേ യഥാസങ്ഖ്യം യോജനാ. **ഇന്ദ്രിയവികാരാപത്തിആദിനാ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. പുരേതരം പവത്തചിത്താഭിസങ്ഖാരവസേനാപി ഹി വിനാവ സഞ്ഞാവിപല്ലാസം ഇട്ഠം “അനിട്ഠ”ന്തി, അനിട്ഠഞ്ച “ഇട്ഠ”ന്തി ഗയ്ഹതീതി.

തേന വിപാകേനാതി തേന കുസലാകുസലവിപാകേന. **ആരമ്മണസ്സ ഇട്ഠാനിട്ഠത**ന്തി യത്ഥ തം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ബുദ്ധരൂപാദികസ്സ ഗൂഥാദികസ്സ ച ആരമ്മണസ്സ യഥാക്കമം ഇട്ഠതം അനിട്ഠതഞ്ച നിദസ്സേതി. **വിജ്ജമാനേപി സഞ്ഞാവിപല്ലാസേ ആരമ്മണേന വിപാകനിയമദസ്സന**ന്തി ഇട്ഠാരമ്മണേ കുസലവിപാകോവ ഉപ്പജ്ജതി, അനിട്ഠാരമ്മണേ അകുസലവിപാകോവാതി ഏവം ആരമ്മണേന വിപാകനിയമദസ്സനം. **ആരമ്മണനിയമദസ്സനത്ഥ**ന്തി യം കുസലവിപാകസ്സ ആരമ്മണം, തം ഇട്ഠം നാമ. യം അകുസലവിപാകസ്സ ആരമ്മണം, തം അനിട്ഠം നാമാതി ദസ്സനത്ഥം. ആരമ്മണേന നിയാമിതോ ഹി വിപാകോ അത്തനോ ഉപകാരകസ്സ ആരമ്മണസ്സ നിയാമകോ ഹോതീതി.

ദ്വാരന്തരേ ദുക്ഖസ്സ പച്ചയഭൂതസ്സ ആരമ്മണസ്സ ദ്വാരന്തരേ സുഖവിപാകുപ്പാദനതോ, ദ്വാരന്തരേ സുഖസ്സ പച്ചയഭൂതസ്സ ആരമ്മണസ്സ ദ്വാരന്തരേ ദുക്ഖവിപാകുപ്പാദനതോ വിപാകേന ആരമ്മണനിയമദസ്സനേന വിപാകവസേന ഇട്ഠാനിട്ഠതാ ദസ്സിതാതി യോജനാ.

൭. ദുപ്പരിഗ്ഗഹട്ഠേന കാരണഭൂതേന ലക്ഖണസ്സ ഇന്ദ്രിയാദിസഭാവസ്സ ദുപ്പടിവിജ്ഝതാ, ഏവം സുപരിഗ്ഗഹട്ഠേന ലക്ഖണസുപ്പടിവിജ്ഝതാ വേദിതബ്ബാ. **“ദൂരേ”തി അവുത്തസ്സാ**തി ലക്ഖണതോ “ദൂരേ”തി അകഥിതസ്സ. **വുത്തമ്പീ**തി ലക്ഖണതോ “ദൂരേ”തി വുത്തമ്പി സുഖുമരൂപം.

“ഭിന്ദമാനോ”തി സമ്ഭിന്ദമാനോതി വുത്തം ഹോതീതി ആഹ **“മിസ്സകം കരോന്തോ”**തി. യസ്മാ പന ഭേദനം വിഭാഗകരണമ്പി ഹോതി, തസ്മാ ദുതിയവികപ്പേ “ഭിന്ദമാനോ”തി പദസ്സ **“വിസും കരോന്തോ”**തി അത്ഥമാഹ. തതിയവികപ്പേ പന **ഭിന്ദമാനോ**തി വിനാസേന്തോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“സന്തികഭാവം ഭിന്ദിത്വാ ദൂരഭാവം, ദൂരഭാവഞ്ച ഭിന്ദിത്വാ സന്തികഭാവം കരോന്തോ”**തി. ന ഹി സക്കാ സന്തികസ്സ തബ്ഭാവം അവിനാസേത്വാ ദൂരഭാവം കാതും, തഥാ ഇതരസ്സാപി. സന്തികഭാവകരണേന ന ഭിന്ദതി ന വിനാസേതി, ന ച ഓകാസദൂരതോ ലക്ഖണതോ ദൂരം വിസും കരണേന ഭിന്ദതി വിഭാഗം കരോതി, നാപി ഓകാസദൂരേന ലക്ഖണതോ ദൂരം വോമിസ്സകകരണേന ഭിന്ദതി സമ്ഭിന്ദതീതി യോജനാ. **“തിധാ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ”**തി സങ്ഖേപേന വുത്തമത്ഥം **“ന ഹീ”**തിആദിനാ വിവരതി. വിസും കരോതി, വോമിസ്സകം കരോതീതി കരോതി-സദ്ദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **“ഏത്ഥാപീ”**തിആദിനാ യഥാ “ഓകാസതോ ദൂരമേവ ഭിന്ദതീ”തി ഏത്ഥ ഓകാസതോ ദൂരസ്സ ഓകാസതോ സന്തികഭാവകരണം അധിപ്പേതന്തി വിനാസനം ഭേദനം, ഏവം “ന ലക്ഖണതോ ദൂരം ഭിന്ദതീ”തി ഏത്ഥാപി ലക്ഖണതോ ദൂരസ്സ ലക്ഖണതോ സന്തികഭാവാകരണം അഭേദനം അവിനാസനന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി. വോമിസ്സകകരണവിഭാഗകരണത്ഥതം സന്ധായാഹ **“ഭിന്ദമാനോതി ഏത്ഥ ച അഞ്ഞഥാ ഭേദനം വുത്ത”**ന്തി. പച്ഛിമനയേ വിനാസനത്ഥമേവ സന്ധായ **“ഭേദനം ഇധ ച അഞ്ഞഥാ വുത്ത”**ന്തി അവോച.

രൂപക്ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. വേദനാക്ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮. ചക്ഖാദയോ പസാദാതി ഓളാരികത്തഭാവപരിയാപന്നാ ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാപസാദാ, മനോമയത്തഭാവപരിയാപന്നാ ചക്ഖുസോതപ്പസാദാ ച. **കായവോഹാരം അരഹന്തീ**തി കായന്തോഗധത്താ കായേകദേസത്താ ച കായോതി വത്തബ്ബതം അരഹന്തി. **കായോ**തി ഹി അത്തഭാവോപി വുച്ചതി “സക്കായദിട്ഠീ”തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൨൧; ൫.൧൭൨), കരജകായോപി “സോ ഇമമ്ഹാ കായാ അഞ്ഞം കായം അഭിനിമ്മിനാതീ”തിആദീസു (പടി॰ മ॰ ൩.൧൪). **തബ്ബത്ഥുകാ**തി ചക്ഖാദിനിസ്സിതാ കായികാതി പരിയായേന വുത്താ, നിപ്പരിയായേന പന ചേതസികാവ. യഥാഹ “യം തസ്മിം സമയേ തജ്ജാചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുസമ്ഫസ്സജം ചേതസികം നേവ സാതം നാസാതം ചേതോസമ്ഫസ്സജം അദുക്ഖമസുഖം വേദയിത”ന്തിആദി (ധ॰ സ॰ ൪൩൨). **“ന ഹി ചക്ഖാദയോ കായപ്പസാദാ ഹോന്തീ”**തി ഇമിനാ കായപസാദനിസ്സിതാ വേദനാ നിപ്പരിയായേന കായികാതി ദസ്സേതി. **കായികചേതസികാദിഭാവേനാ**തി **ആദി**-സദ്ദേന കുസലാകുസലാബ്യാകതാദിഭാവാ സങ്ഗയ്ഹന്തി. **തേനാ**തി സുഖാദിവേദനേകദേസസ്സ അദ്ധാസമയവസേന അതീതാദിഭാവാഭാവേന. കേചി പനേത്ഥ “ഹേട്ഠാ ദസ്സിതനയത്താ പാകടത്താ അദ്ധാവസേന, ഏകമുഹുത്താദിപുബ്ബണ്ഹാദീസു ഉതുആദിനാ രൂപസ്സ വിയ

വേദനായ വിഭാഗോ ന ഗയ്ഹതീതി സമയവസേന ച അതീതാദിഭേദോ ന ദസ്സിതോ''തി വദന്തി. സന്താനവസേന പവത്താനമ്പി വേദനാനം ചിത്തേന സമൂഹതോ ഗഹേതബ്ബതം സന്ധായാഹ **"വേദനാസമുദായോ"**തി. **തേഹീ**തി അദ്ധാസമയവസേന അതീതാദിഭാവേഹി. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം വിഭങ്ഗേ. **തേ**തി ''വേദനേകദേസാ''തി വുത്താ കായികചേതസികാദിഭാവേന ഭിന്നാ സുഖാദിവേദനാവിസേസാ. യദി വേദനേകദേസാ ഏത്ഥ ഗഹിതാ, ഖണപരിച്ഛിന്നാവ തേ ഗഹേതബ്ബാ, ന സന്തതിപരിച്ഛിന്നാതി ആഹ **"ഏകസന്തതിയം പനാ"**തിആദി. **തേസൂ**തി സുഖാദിഭേദേസു. **ഭേദോ**തി വിസേസോ. **തസ്സാ**തി സുഖാദിവിസേസസ്സ. യഥാ ചേത്ഥ, ഏവം **"തംസഹിതതദുപ്പാദകാ"**തി ഏത്ഥാപി തം-സദ്ദേന സുഖാദിവിസേസോ പച്ചാമട്ഠോതി വേദിതബ്ബോ. സന്തതി പരിച്ഛേദികാ ഭവിതും അരഹതീതി സമ്ബന്ധോ. **സന്തതിഖണവസേനേവ പരിച്ഛേദോ വുത്തോ,** ന അദ്ധാസമയവസേനാതി അധിപ്പായോ.

"പുബ്ബന്താപരന്തമജ്ഝഗതാ"തി നിട്ഠിതഹേതുകിച്ചാ അനിട്ഠിതപച്ചയകിച്ചാതി വുത്താ, തം പന അതിക്കന്തഹേതുപച്ചയകിച്ചന്തി ഏവം വുത്തസ്സ നയസ്സ ഉപലക്ഖണന്തി ആഹ **"പുബ്ബന്താപരന്തമജ്ഝഗതാതി ഏതേന ഹേതുപച്ചയകിച്ചവസേന വുത്തനയം ദസ്സേതീ"**തി. ഏത്ഥ കുസലാകുസലകിരിയവേദനാനം രൂപസ്സ വിയ, വിപാകാനം വിയ ച അയം നാമ ജനകഹേതൂതി നിപ്പരിയായേന ന സക്കാ വത്തും, പരിയായേന പന അനന്തരപച്ചയഭൂതോ ഹേതൂതി വത്തബ്ബോ.

൧൧. **സന്താപനകിച്ച**ന്തി പരിഡഹനകിച്ചം. **ജാതിആദിസങ്കര**ന്തി ജാതിസഭാവപുഗ്ഗലലോകിയലോകുത്തരതോ സങ്കരം സമ്ഭേദം അകത്വാ. **സമാനജാതിയ**ന്തി ഏകജാതിയം. സുഖതോ തജ്ജാതിയാ അദുക്ഖമസുഖാ പണീതാതി യോജേതബ്ബാതി സമ്ബന്ധോ. **സമാനഭേദേ**തി ഭൂമന്തരാദിസമാനവിഭാഗേ. **ഉപബ്രൂഹിതാനം ധാതൂന**ന്തി ഉളാരരൂപസമുട്ഠാപനേന പണീതാനം രൂപധമ്മാനം. **വിബാധിതാന**ന്തി നിപ്പീളിതാനം മിലാപിതാനം. **ഉഭയ**ന്തി സുഖാദിദ്വയം. ഏത്ഥ ച ഖോഭനാ, ആലുളനാ ച കായികസുഖസ്സ വസേന വേദിതബ്ബാ. അഭിസന്ദനാ ഝാനസുഖസ്സ. മദയനാ കാമസുഖസ്സ. തഥാ ഛാദനാ. ആസിഞ്ചനാ സബ്ബസ്സ. ഛാദനാ ആസിഞ്ചനാ വാ സബ്ബസ്സ വസേന വേദിതബ്ബാ.

സഭാവാദിഭേദേന ചാതി സഭാവപുഗ്ഗലലോകിയാദിഭേദേന ച. ഏകന്തപണീതേ ലോകുത്തരേ ഹീനപണീതാനം പടിപദാനം വസേന ഹീനപണീതതാ. ഏകന്തഹീനേ അകുസലേ ഛന്ദാദിവസേന ഹീനപണീതതാ, ഓളാരികസുഖുമതാ ച. തഥാ ഹി വുത്തം **അട്ഠകഥായം** ''യാ ഓളാരികാ, സാ ഹീനാ. യാ സുഖുമാ, സാ പണീതാ''തി (വിഭം അട്ഠം ൧൧). അകുസലാദീസു ദോസസഹഗതാദിഅന്തരഭേദവസേന ഉപാദായുപാദായ ഓളാരികസുഖുമതാ തംതംവാപനവസേന വുച്ചതി, ന കുസലാകുസലാദിവസേനാതി ആഹ **"തംതംവാപനവസേന കഥനേപി പരിവത്തനം നത്ഥീ"**തി. **ദോസുസ്സന്നതായാ**തി കിലേസാധികതായ. **തഥാ**തി ദോസുസ്സന്നതായ. കഥം പന കുസലേസു ദോസുസ്സന്നതാ? ഉപനിസ്സയവസേന, കിലേസാധികേഹി സന്താനേ പവത്തമാനാ കുസലാ ധമ്മാ കിലേസേഹി സമ്ബാധപ്പത്തിയാ തിണാദീഹി സമ്ബാധപ്പത്താനി വിയ സസ്സാനി വിപുലഫലഉളാരഫലാ ന ഹോന്തീതി. **തഥാ**തി മന്ദദോസതായ. കുസലാനം മന്ദദോസതാപി വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബാ. **ഓളാരികസുഖുമനികന്തീ**തി ഏത്ഥ അന്തോഗധവിസേസം നികന്തിയാ ഓളാരികസുഖുമതാസാമഞ്ഞം വുത്തം. യഥാ ഹേത്ഥ ഓളാരികസാമഞ്ഞേന ഓളാരികോളാരികതരോളാരികതമാ നികന്തിയോ ഗയ്ഹന്തി, തഥാ സുഖുമസുഖുമതരസുഖുമതമാ സുഖുമതാസാമഞ്ഞേന ഗയ്ഹന്തീതി. സുഖുമതമനികന്തിവത്ഥുന്തി ചേത്ഥ യാവ ഭവഗ്ഗം വിപസ്സനാഞാണഞ്ച വേദിതബ്ബം.

൧൩. **യദി സിയാ**തി യദി അസമ്പയോഗോ വിസംസട്ഠോ സിയാ.

സന്തികതോ അകുസലതോതി അകുസലഭാവേന സന്തികതോ ലോഭസഹഗതാദിഅകുസലവേദയിതതോ. **അകുസലാ**തി ദോസസഹഗതാദിഅകുസലവേദനാ **ദൂരേതി യഥാ ഉദ്ധരീയതി. തതോ ദൂരതോ കുസലതോ**തി തതോ അകുസലതോ ദൂരതോ കാമാവചരാദികുസലവേദയിതതോ **കുസലാ** കാമാവചരാദികുസലവേദനാ. **"ന സക്കാ"**തി വുത്തം ഉദ്ധരിതും അസക്കുണേയ്യതം **"തഥാ ഹി സതീ"**തിആദിനാ വിവരതി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ദൂരതോ സന്തികുദ്ധരണം വുത്തനയേന സന്തികതോ സന്തികുദ്ധരണമേവ ഹോതി, തഥാ സതി അത്ഥവിസേസോ ന ഹോതി, ഉപാദായുപാദായ ദൂരസന്തികതാ ഇധ വുച്ചതി. തസ്മാ സന്തികതോ സന്തികുദ്ധരണഞ്ച ന സക്കാ കാതും അത്ഥവിസേസാഭാവതോ, അനധിപ്പേതത്താ ചാതി അധിപ്പായോ.

നനു ച അതിസയവചനിച്ഛാവസേന അത്ഥേവ അത്ഥവിസേസോതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **"ദൂരദൂരതരതായ വിയ സന്തികസന്തികതരതായ ച അനധിപ്പേതത്താ"**തി. **യാ**തി അകുസലവേദനാ. **തതോ**തി കുസലവേദയിതതോ. **ഇധ വുത്തസ്സ ദൂരസ്സാ**തി ഇമസ്മിം വേദനാക്ഖന്ധവിഭങ്ഗേ ''അകുസലാ വേദനാ കുസലാബ്യാകതാഹി വേദനാഹി ദൂരേ''തിആദിനാ (വിഭം ൧൩) വുത്തസ്സ ദൂരസ്സ. **ദൂരതോ അച്ചന്തവിസഭാഗത്താ**തി യതോ യം ''ദൂരേ''തി വുത്തം, തതോ അച്ചന്തവിസദിസത്താ തസ്സ വസേന **ദൂരേ സന്തികം നത്ഥീതി ന സക്കാ ദൂരതോ സന്തികം ഉദ്ധരിതും**. അയഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ - ഹേട്ഠാ യാ വേദനാ യായ വേദനായ ദൂരേതി വുത്താ, സാ ഏവ തസ്സാ കേനചിപി പരിയായേന സന്തികേതി ന ഉദ്ധരിതബ്ബാതി. **സന്തികേ**തി വുത്തവേദനംയേവ സന്ധായ വദതി. **ഭിന്നേ**തി ലോഭസഹഗതാദിവസേന വിഭത്തേ. **തത്ഥേവാ**തി ''സന്തികേ''തി വുത്തഅത്ഥേ ഏവ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ''അകുസലാ വേദനാ

അകുസലായ വേദനായ സന്തികേ"തി ഏവം വുത്തഅകുസലായ വേദനായമേവ ലോഭസഹഗതാദിവസേന വിഭത്തായ ദൂരഭാവോപി ലബ്ഭതി. ഏവം സേസേസുപീതി.

യദി സന്തികതോ ദൂരം ലബ്ഭതി, യദഗ്ഗേന ദൂരം ലബ്ഭതി, തദഗ്ഗേന ദൂരതോ സന്തികം ഉദ്ധരിയേയ്യാതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **"ഉപാദായുപാദായ ദൂരതോ ച സന്തികം ന സക്കാ ഉദ്ധരിതു"**ന്തിആദി. തസ്സത്ഥോ - യം സന്തികതോ ദൂരം ലബ്ഭതി, യദിപി തം വിസഭാഗട്ഠേന ലബ്ഭതി, തഥാപി യം തത്ഥ സന്തികം ലബ്ഭതി, തം സഭാഗട്ഠേനേവ ലബ്ഭതീതി സന്തികതോവ സന്തികം ഉദ്ധടം സിയാതി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ വിസഭാഗട്ഠേന ദൂരതാ, സഭാഗട്ഠേന ച സന്തികതാ ഇച്ഛിതാ, തസ്മാ. **ലോഭസഹഗതായ ദോസസഹഗതാ** വിസഭാഗതായ ദൂരേ സമാനാ കഥം സന്തികേ ഭവേയ്യാതി അധിപ്പായോ. നനു താസം അകുസലസഭാഗതാ ലബ്ഭതേവാതി തത്ഥ ഉത്തരമാഹ **"വിസഭാഗതാ"**തിആദി. തത്ഥ **ഭേദം അഗ്ഗഹേത്വാ ന പവത്തതീ**തി ഭേദം വിസേസം അസദിസതം ഗഹേത്വാ ഏവ പവത്തതി വിസഭാഗതാ. **ദൂരതായാ**തി ഇധാധിപ്പേതായ ദൂരതായ സഭാഗസ്സ അബ്യാപകത്താ ദൂരതോ സന്തികുദ്ധരണം ന സക്കാ കാതും. സതി ഹി സഭാഗബ്യാപകത്തേ സിയാ സന്തികതാതി ദൂരതോ സന്തികുദ്ധരണം സക്കാ കാതുന്തി അധിപ്പായോ. **"ന ഹീ"**തിആദിനാ തമേവത്ഥം പാകടം കരോതി. **സഭാഗതാ**തി സാമഞ്ഞം. **ഭേദ**ന്തി വിസേസം. **അന്തോഗധം കത്വാവാ**തി അഭിബ്യാപേത്വാവ. **വിസഭാഗബ്യാപകത്താ സന്തികതായാ**തി ഇധാധിപ്പേതവിസഭാഗം ബ്യാപേത്വാ പവത്തനതോ ഹേട്ഠാ വുത്തസന്തികതായ സന്തികതോ ദൂരുദ്ധരണം സക്കാ കാതും. തമേവത്ഥം **"അകുസലതാ ഹീ"**തിആദിനാ പാകടം കരോതി.

വേദനാക്ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സഞ്ഞാക്ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൭. തസ്സാപീതി സഞ്ഞായപി. **തബ്ബത്ഥുകത്താ**തി ചക്ഖുവത്ഥുകത്താ. **പടിഘവിഞ്ഞേയ്യോ**തി യഥാവുത്തപടിഘതോ വിജാനിതബ്ബോ പടിഘവസേന ഗഹേതബ്ബോ. **ഉത്തരപദലോപം കത്വാ**തി പുരിമപദേ ഉത്തരപദലോപം കത്വാ.

വിഞ്ഞേയ്യഭാവേ, ന ഉപ്പത്തിയന്തി അധിപ്പായോ. **വചന**ന്തി സദ്ദോ, **നാമ**ന്തി അത്ഥോ. **വചനാധീനാ**തി ഗഹേതബ്ബതം പതി സദ്ദാധീനാ, നാമായത്തഗഹണാതി അത്ഥോ. യദേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം **നാമരൂപദുകേ** (ധം॰ സം॰ മൂലടീ॰ ൧൦൮-൧൦൯) വുത്തമേവ. അധിവചനം പഞ്ഞത്തിപകാസകം ഞാപകം ഏതേസം അത്ഥീതി **അധിവചനാ** യഥാ അരിസസോതി. **തതോജാ**തി അധിവചനസങ്ഖാതതോ അരൂപക്ഖന്ധതോ ജാതോ. അരൂപക്ഖന്ധപരിയാപന്നത്താ ഫസ്സേപി യഥാവുത്തോ അത്ഥോ സമ്ഭവതീതി ദസ്സേതും **"സമ്ഫസ്സോയേവ വാ"**തിആദിമാഹ. ന കേവലം മനോദ്വാരികഫസ്സേ ഏവ, അഥ ഖോ പഞ്ചദ്വാരികഫസ്സേപി "വിഞ്ഞേയ്യഭാവേ വചനം അധികിച്ച പവത്താ അധിവചനാ"തിആദിവുത്തപ്പകാരോ അത്ഥോ സമ്ഭവതി. **ഇതീ**തി തസ്മാ. **തേന പരിയായേനാ**തി മനോസമ്ഫസ്സജപരിയായേന. **തതോജാപീ**തി പഞ്ചദ്വാരികഫസ്സജാതാപി. **അഞ്ഞപ്പകാരാസമ്ഭവതോ**തി പടിഘസമ്ഫസ്സജപരിയായസ്സ അസമ്ഭവതോ. **ആവേണികം** പടിഘസമ്ഫസ്സജതാ. **പകാരന്തരം** അധിവചനസമ്ഫസ്സജതാ.

യദി ഏവന്തി യദി പഞ്ചദ്വാരികഫസ്സേഹി ഉപ്പന്നസഞ്ഞാ പരിയായതോ നിപ്പരിയായതോ ച "അധിവചനസമ്ഫസ്സജാ"തി വുച്ചന്തി, ഏവം ചത്താരോപി അരൂപിനോ ഖന്ധാ ഏവം വത്തും യുത്താ. ഏവം സന്തേ സഞ്ഞാവ കസ്മാ "അധിവചനസമ്ഫസ്സജാ"തി വുത്താതി ആഹ **"തിണ്ണം ഖന്ധാന"**ന്തിആദി. തത്ഥ **തിണ്ണം ഖന്ധാന**ന്തി വേദനാസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണക്ഖന്ധാനം. **അത്ഥവസേനാ**തി "വചനം അധികിച്ച പവത്താ അധിവചനാ"തിആദിനാ വുത്തഅത്ഥവസേന അന്വത്ഥതാവസേന. **അത്തനോ പത്തമ്പി നാമ**ന്തി "അധിവചനസമ്ഫസ്സജാ"തി ഏവം അത്തനോ അനുപ്പത്തമ്പി നാമം. **ധമ്മാഭിലാപോ**തി സഭാവനിരുത്തി. പുബ്ബേ ചതുന്നം അരൂപക്ഖന്ധാനം സാധാരണോപി അധിവചനസമ്ഫസ്സജവോഹാരോ രുള്ഹിവസേന സഞ്ഞായ ഏവ പവത്തോതി വത്വാ ഇദാനി സോ തദഞ്ഞാരൂപക്ഖന്ധസാധാരണോ സഞ്ഞായ നിവേസിതോതി ദസ്സേതും **"അഥ വാ"**തിആദിമാഹ. **രജ്ജിത്വാ ഓലോകനാദീസൂ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന കുജ്ഝിത്വാ ഓലോകനാദി വിയ രജ്ജിത്വാ സവനാദിപി സങ്ഗയ്ഹതീതി വേദിതബ്ബം, തഥാസോതാവധാനാദിനോപി രത്തതാദിവിജാനനനിമിത്തതാസമ്ഭവതോ. ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാസഞ്ഞായ പന പാകടഭാവം നിദസ്സനവസേന ദസ്സേതും **"ഓലോകനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണവിസയസമാഗമേ"**തിആദിമാഹ.

ഓലോകനസ്സ അപാകടഭാവേ രത്തതാദിവിജാനനം ന ഹോതി, പാകടഭാവേ ച ഹോതീതി ആഹ **"പസാദവത്ഥുകാ ഏവാ"**തി. **"അഞ്ഞം ചിന്തേന്ത"**ന്തി യം പുബ്ബേ തേന കഥിതം, കായേന വാ പകാസിതം, തതോ അഞ്ഞം കിഞ്ചി അത്ഥം ചിന്തേന്തം. തേനേവാഹ **"ഞാത"**ന്തി.

സഞ്ഞാക്ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. സങ്ഖാരക്ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦. "ഹേട്ഠിമകോടിയാതി ഏത്ഥാ"തി ഇദം പഠമം "ഹേട്ഠിമകോടിയാ"തി വചനം സന്ധായ വുത്തം. തസ്സ ഹി ഭുമ്മവസേന അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. തേനാഹ **"തത്ഥ ഹി പധാനം ദസ്സിത"**ന്തി.

ഹേട്ഠിമകോടിയാവ പധാനം ദസ്സിതന്തി ഇമമത്ഥം ഗഹേത്വാ **"യദി ഏവ"**ന്തിആദിനാ ചോദേതി. ഇതരോ "ഹേട്ഠിമകോടിയാ പധാനമേവ ദസ്സിത"ന്തി ഏവമേത്ഥ നിയമോ ഗഹേതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ **"ഉപരിമകോടിഗതഭാവേനാ"**തിആദിനാ തം പരിഹരതി. പധാനസ്സേവ ദസ്സനം. പധാനേ ഹി ദസ്സിതേ അപ്പധാനമ്പി അത്ഥതോ ദസ്സിതമേവ ഹോതീതി. തേനാഹ **അട്ഠകഥായം** "തംസമ്പയുത്തസങ്ഖാരാ പന തായ ഗഹിതായ ഗഹിതാവ ഹോന്തീ"തി. യം ഹേട്ഠിമകോടിയം ലബ്ഭതി, തം ഉപരിമകോടിയമ്പി ലബ്ഭതി ഏവാതി ആഹ **"ഹേട്ഠിമകോടി ഹി സബ്ബബ്യാപികാ"**തി. ദുതിയേ കരണനിദ്ദേസതം ദസ്സേതും **"ആഗതാതി സമ്ബന്ധോ"**തി ആഹ. ആഗമനകിരിയാ ഹി ഹേട്ഠിമകോടിയാ കരണഭാവേന തത്ഥ വുത്താതി. യഥാ ച ആഗമനകിരിയായ, ഏവം വചനകിരിയായപി ഹേട്ഠിമകോടിയാ കരണഭാവോ സമ്ഭവതീതി ദസ്സേതും **"പുരിമേപി വാ"**തിആദിമാഹ. **"ഏകൂനപഞ്ഞാസപ്പഭേദേ"**തി ഇദം ലോകിയചിത്തുപ്പാദേ പാളിആഗതാനം സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മാനം ഉപരിമകോടിം സന്ധായ വുത്തം. യേവാപനകധമ്മേഹി സദ്ധിം ഉപരിമകോടിയാ ഗയ്ഹമാനായ "തേപഞ്ഞാസാ"തി വത്തബ്ബം സിയാ, ലോകുത്തരചിത്തുപ്പാദവസേന പന "സത്തപഞ്ഞാസാ"തി.

സങ്ഖാരക്ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പകിണ്ണകകഥാവണ്ണനാ

സമുഗ്ഗമ-പദസ്സ തത്വതോ പരിയായതോ ച അത്ഥം ദസ്സേതി **"സഞ്ജാതിയം ആദിഉപ്പത്തിയ"**ന്തി. ഭേദതോ പന സമായോഗേ ഉഗ്ഗമനന്തി. തത്ഥ കേന സമായോഗേ, കുതോ, കഥഞ്ച ഉഗ്ഗമനന്തി വിചാരണായം ആഹ **"തംതംപച്ചയസമായോഗേ"**തിആദി. **തത്ഥേവാതി** പഞ്ചവോകാരഭവേ ഏവ. തത്ഥ ഹി പഞ്ചക്ഖന്ധാ പരിപുണ്ണാ സമുഗ്ഗച്ഛന്തി. **യഥാധിഗതാനം** അധിഗതപ്പകാരാനം, പടിസന്ധികാനന്തി അത്ഥോ. ഓപപാതികസമുഗ്ഗമേനേവ ചേത്ഥ സംസേദജസമുഗ്ഗമോപി ഗഹിതോതി ദട്ഠബ്ബോ പഞ്ചക്ഖന്ധപരിയാപന്നാനം തദാ ഉപ്പജ്ജനാരഹാനം ഉപ്പജ്ജനതോ. തത്ഥ സംസേദജാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ വഡ്ഢന്തി, ഇതരേ ന വഡ്ഢന്തീതി ഇദമേതേസം നാനാകരണം. സുഖുമജാതിയലോമാ ഏവ കിര കേചി ഏളകാ ഹിമവന്തേ വിജ്ജന്തി, തേസം ലോമം സന്ധായ **"ജാതിമന്തഏളകലോമ"**ന്തി വുത്തം അതിസുഖുമത്താ തേസം ലോമാനം. കേചി പന "അജപാകതികേളകാദീഹി സങ്കരരഹിതാനം തേസം ഏളകവിസേസാനം നിബ്ബത്തേളകസ്സ ലോമം **ജാതിഉണ്ണാ,** തമ്പി തങ്ഖണനിബ്ബത്തസ്സാ"തി വദന്തി. ഗബ്ഭം ഫാലേത്വാ ഗഹിതസ്സാതി അപരേ. **ഏവംസണ്ഠാനന്തി** ജാതിഉണ്ണംസുനോ പഗ്ഘരിത്വാ അഗ്ഗേ ഠിതതേലബിന്ദുസണ്ഠാനം. **വണ്ണപ്പടിഭാഗോതി** രൂപപടിച്ഛന്നോ സണ്ഠാനപടിച്ഛന്നോ ച.

സന്തതിമൂലാനീതി തസ്മിം ഭവേ രൂപസന്തതിയാ മൂലഭൂതാനി. **അനേകിന്ദ്രിയസമാഹാരഭാവതോതി** യഥാരഹം ചക്ഖാദിഅനേകിന്ദ്രിയസങ്ഘാതഭാവതോ. **പധാനങ്ഗന്തി** ഉത്തമങ്ഗം സിരോ.

ന തസ്സ തസ്സ ഖന്ധസ്സ പരിപുണ്ണതം, തംതംഖന്ധേകദേസസ്സേവ വുത്തത്താതി അധിപ്പായോ. **കാമാവചരാനന്തി** കാമാവചരസത്താനം. **പരിഹീനായതനസ്സാതി** പരിഹീനസ്സ ചക്ഖാദിആയതനസ്സ വസേന. തത്ഥ ദുഗ്ഗതിയം അന്ധസ്സ ചക്ഖുദസകവസേന, ബധിരസ്സ സോതദസകവസേന, അന്ധബധിരസ്സ ഉഭയവസേന **സന്തതിസീസഹാനി വേദിതബ്ബാ.** നപുംസകസ്സ പന ഭാവഹാനി വുത്താ ഏവ. തഥാ അന്ധബധിരാഘാനകസ്സ ചക്ഖുസോതഘാനവസേന. തം പന ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗപാളിയാ വിരുജ്ഝതി. തം പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി. രൂപാവചരാനം പന ചക്ഖുസോതവത്ഥുജീവിതവസേന ചത്താരി സന്തതിസീസാനീതി ഇതരേസം വസേന സന്തതിസീസഹാനി വേദിതബ്ബാ.

തേസന്തി പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം. **വത്ഥുഭാവേനാതി** വിചാരണായ അധിട്ഠാനഭാവേന. **പടിസന്ധിയം ഉപ്പന്നാ പവത്താ പഞ്ചക്ഖന്ധാതി** പടിസന്ധിക്ഖണേ പവത്തിക്ഖണേ ച പഞ്ചക്ഖന്ധേ ദസ്സേതി. **ഭുമ്മനിദ്ദേസോതി** "പഞ്ചസു ഖന്ധേസൂ"തി അയം ഭുമ്മനിദ്ദേസോ. **അഞ്ഞത്ഥാതി** നിദ്ധാരണേ അനധിപ്പേതേ. **"ഭാവേനഭാവലക്ഖണത്ഥേ"**തി ഇദം വിസയാദിഅത്ഥാനം ഇധാസമ്ഭവതോ വുത്തം. **ഉഭയന്തി** രൂപാരൂപം. **രൂപാരൂപസന്തതിന്തി** രൂപസമുട്ഠാപകം രൂപസന്തതിം അരൂപസന്തതിഞ്ച. "വത്ഥു ഉപ്പാദക്ഖണേ ദുബ്ബലം ഹോതീ"തി ഇദം ന പടിസന്ധിക്ഖണം ഏവ, നാപി വത്ഥുരൂപം ഏവ സന്ധായ വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"സബ്ബരൂപാനം ഉപ്പാദക്ഖണേ ദുബ്ബലതം സന്ധായ വുത്ത"**ന്തി. **"തദാ ഹീ"**തിആദി യഥാവുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ കാരണവചനം. തത്ഥ **തന്തി** രൂപം. "കമ്മക്ഖിത്തത്താ"തി ഇദം ന കമ്മജതാമത്തം സന്ധായ വുത്തം, അഥ ഖോ കമ്മജസ്സ പഠമുപ്പത്തിയം അപതിട്ഠിതതം സന്ധായാതി ദസ്സേന്തോ **"സതിപീ"**തിആദിമാഹ. **തതോ പരന്തി** തതോ പടിസന്ധിതോ പരം. സദിസസന്താനേ യഥാ പതിട്ഠിതം, ന തഥാ വിസദിസസന്താനേതി ആഹ **"സമാനസന്തതിയ"**ന്തി.

അങ്ഗഭാവന്തി കാരണഭാവം. തേനേവാഹ **"സഹായഭാവ"**ന്തി. **തേസം ധമ്മാനന്തി** യേഹി സദ്ധിം ഉപ്പന്നം, തേസം പടിസന്ധിയം ചിത്തചേതസികധമ്മാനം. **തദാതി** ഠിതിക്ഖണേ ഭങ്ഗക്ഖണേ ച രൂപുപ്പാദനമേവ നത്ഥി. അനന്തരാദിപച്ചയലാഭേന ഉപ്പാദക്ഖണേ ഏവ ചിത്തസ്സ ബലവഭാവോ, ന ഇതരത്ര. തേനാഹ **"യദാ ച രൂപുപ്പാദനം, തദാ ഉപ്പാദക്ഖണേ"**തി.

യേഹാകാരേഹീതി ആഹാരിന്ദ്രിയപച്ചയാദിആകാരേഹി. **യഥാസമ്ഭവം പച്ചയാ ഹോന്തീതി** ഫസ്സാദയോ ആഹാരാദിവസേന യഥാരഹം പച്ചയാ ഹോന്തി. വുത്തഞ്ഹേതം **പട്ഠാനേ**

‘‘പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതാ ആഹാരാ സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനം, കടത്താ ച രൂപാനം ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ’’തിആദി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൨൯).

ചുതിചിത്തേന സദ്ധിം ഉപ്പജ്ജമാനം, ചുതിചിത്തേന വാ കാരണഭൂതേന ഉപ്പജ്ജമാനം. **തതോ പുരിമതരേഹി ഉപ്പജ്ജമാനം വിയാ**തി യഥാ ചുതിചിത്തതോ ആസന്നേഹി പുരിമതരേഹി ഉപ്പജ്ജമാനം രൂപം ഭവന്തരേ ന ഉപ്പജ്ജതി, ഏവം ചുതിചിത്തേന ഉപ്പജ്ജമാനമ്പി അനുപച്ഛിന്നേപി വട്ടമൂലേതി അകാരണം വട്ടമൂലാവൂപസമോ ചുതിചിത്തസ്സ രൂപുപ്പാദനേതി ദസ്സേതി.

അരൂപസ്സാതി ആരുപ്പസ്സ.

ഉതുനാതി പടിസന്ധിചിത്തസ്സ ഠിതിക്ഖണേ ഉപ്പന്നേന ഉതുനാ. **സമുട്ഠിതേ രൂപേ**തി പടിസന്ധിചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ രൂപേ സമുട്ഠിതേ പടിസന്ധിഅനന്തരം പഠമഭവങ്ഗചിത്തം രൂപം സമുട്ഠാപേതി. **ഉപ്പാദനിരോധക്ഖണാ**തി യഥാവുത്തേസു സോളസസു ചിത്തേസു ആദിചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണോ, സോളസമചിത്തസ്സ നിരോധക്ഖണോ ചാതി വദന്തി, രൂപസ്സേവ പന ഉപ്പാദനിരോധക്ഖണാ വേദിതബ്ബാ.

ധരമാനക്ഖണേ ഏവാതി തസ്സ ഉതുനോ വിജ്ജമാനക്ഖണേ ഏവ യദി ഗഹിതാ, **‘‘സോളസചിത്തക്ഖണായുകം രൂപ’’ന്തി വുത്തം ഹോതി** സോളസഹേവ ചിത്തേഹി തസ്സ ധരമാനതായ പരിച്ഛിന്നത്താ. **ഉപ്പാദക്ഖണം അഗ്ഗഹേത്വാ**തി ഉതുനോ ധരമാനക്ഖണേ ഉപ്പാദക്ഖണം അഗ്ഗഹേത്വാ നിരോധക്ഖണോ അഥ ഗഹിതോ, **‘‘സത്തരസചിത്തക്ഖണായുകം രൂപ’’**ന്തി വുത്തം ഹോതി ഉപ്പാദക്ഖണസഹിതേന ച ഏകസ്സ ചിത്തക്ഖണസ്സ ഗഹിതത്താ. **‘‘അധികസോളസചിത്തക്ഖണായുക’’**ന്തി വുത്തം ഹോതി നിരോധക്ഖണസ്സ ബഹികതത്താ.

ഏവം ഉപ്പാദനിരോധക്ഖണേസു ഗഹിതേസു അഗ്ഗഹിതേസു ച സോളസസത്തരസചിത്തക്ഖണായുകതാ, തതോ അധികചിത്തക്ഖണായുകതാ ച സിയാതി ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തത്ഥ ഠിതപക്ഖം ദസ്സേന്തോ **‘‘യസ്മാ പനാ’’**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തസ്സ ധരമാനക്ഖണേ ഉപ്പന്നേസൂ**തി തസ്സ ഉതുനോ ധരമാനക്ഖണേ ഉപ്പന്നേസു സോളസസു ചിത്തേസു പടിസന്ധിപി യസ്മാ ഗഹിതാ, തസ്മാ ഉതുനോ **ഉപ്പാദക്ഖണോ ധരമാനക്ഖണേ ഗഹിതോതി നിരോധക്ഖണേ അഗ്ഗഹിതേ** ‘‘രൂപേ ധരന്തേയേവ സോളസ ചിത്താനി ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുജ്ഝന്തി, തം പന സത്തരസമേന ചിത്തേന സദ്ധിം നിരുജ്ഝതീ’’തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൬ പകിണ്ണകകഥാ) ഏവം അട്ഠകഥായം വക്ഖമാനാ അധികസോളസചിത്തക്ഖണായുകതാ അധിപ്പേതാ. ഗഹിതേ വാ നിരോധക്ഖണേ സോളസചിത്തക്ഖണായുകതാ അധിപ്പേതാതി സമ്ബന്ധോ. ഏത്ഥ ച **‘‘അധികസോളസചിത്തക്ഖണായുകതാ’’**തി ഇദം പടിസന്ധിചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണോ ഗഹിതോതി കത്വാ വുത്തം. യസ്മാ പന **പടിച്ചസമുപ്പാദവിഭങ്ഗവണ്ണനായം** ‘‘ദ്വേ ഭവങ്ഗാനി, ആവജ്ജനം, ദസ്സനം, സമ്പടിച്ഛനം, സന്തീരണം, വോട്ഠബ്ബനം, പഞ്ച ജവനാനി, ദ്വേ തദാരമ്മണാനി, ഏകം ചുതിചിത്തന്തി പഞ്ചദസ ചിത്തക്ഖണാ അതീതാ ഹോന്തി, അഥാവസേസഏകചിത്തക്ഖണായുകേ’’തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൭), തഥാ തദാരമ്മണപരിയോസാനാനി, ‘‘ഏകം ചുതിചിത്തം, തദവസാനേ തസ്മിഞ്ഞേവ ഏകചിത്തക്ഖണട്ഠിതികേ ആരമ്മണേ പടിസന്ധിചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീ’’തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൭) ച വക്ഖതി. തസ്മാ രൂപസ്സ സോളസചിത്തക്ഖണായുകതായപി അത്ഥസിദ്ധി ഹോതിയേവ. തേനാഹ **‘‘സോളസചിത്തക്ഖണായുകതാ അധിപ്പേതാ’’**തി. തഥാപി ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഭവങ്ഗചലനസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, ന ഉപ്പജ്ജമാനമേവാതി സത്തരസചിത്തക്ഖണായുകതാ വേദിതബ്ബാ.

ഓജായ സഭാവസുഖുമതാ ഉപാദാരൂപഭാവതോ. ഏത്ഥ ച മാതരാ അജ്ഝോഹടാ ഓജാ ബാഹിരബ്ഭഞ്ജനം വിയ ഗബ്ഭമല്ലിനാ തസ്മിം സന്താനേ ഓജട്ഠമകരൂപുപ്പത്തിയാ പച്ചയോ ഹോതി. ആഹാരസമുട്ഠാനരൂപപവേണിയാ ഓജായ വിയ സേസതിസന്തതിഓജായ രൂപുപ്പാദനന്തി ഉദരിയേ ഓജാ രൂപം ന സമുട്ഠാപേതി ഉതുസമുട്ഠാനഭാവതോ, ഉപാദിന്നകട്ഠാനേ ഏവ പന സമുട്ഠാപേതി, രസഹരണീഹി ഗന്ത്വാ കായാനുസടന്തി വേദിതബ്ബം.

ചിത്തഞ്ചേവാതി ഏത്ഥ ച-സദ്ദേന പടിയോഗീനം കമ്മമേവ സമുച്ചിനോതി, ന ചിത്തേന സമ്പയുത്തധമ്മേതി കത്വാ ആഹ **‘‘ചിത്തസ്സ പുബ്ബങ്ഗമതായ വുത്ത’’**ന്തി. **‘‘ചിത്തുപ്പാദം ഗണ്ഹാതി** ‘ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതീ’തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൧) വിയ, **ന കമ്മചേതനം വിയ ഏകധമ്മമേവാ’’**തി വുത്തേ ‘‘യഥാ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ഹേതുആദയോ ചിത്തസമ്പയുത്തധമ്മാപി സമുട്ഠാപകാവ, ഏവം കമ്മസമുട്ഠാനരൂപസ്സ കമ്മസമ്പയുത്താപീ’’തി ചോദനം സമുട്ഠാപേത്വാ തസ്സ പരിഹാരം വത്തും **‘‘കമ്മസമുട്ഠാനഞ്ചാ’’**തിആദിമാഹ.

രൂപസ്സാതി രൂപക്ഖണസ്സ, രൂപസ്സ വാ അദ്ധുനോ. **നയദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം** പടിസന്ധിക്ഖണേ ഏവ രൂപാരൂപധമ്മാനം ഏകക്ഖണേ പാതുഭാവോതി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ അനധിപ്പേതത്താ. തേനേവാഹ **‘‘തതോ പരമ്പി രൂപാരൂപാനം സഹുപ്പത്തിസബ്ഭാവതോ’’**തി. യഥാ ച ‘‘പടിസന്ധിക്ഖണേ ഏവാ’’തി നിയമോ ന ഗഹേതബ്ബോ, ഏവം ‘‘ഏകക്ഖണേ ഏവ പാതുഭാവോ’’തിപി നിയമോ ന ഗഹേതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ **‘‘ന പനേത’’**ന്തിആദിമാഹ. **തംദീപനത്ഥമേവാ**തി അസമാനകാലതാദീപനത്ഥമേവ, ന സഹുപ്പാദദീപനത്ഥം. അദ്ധാനപരിച്ഛേദകഥാ ഹി അയന്തി.

യദി ഏവന്തി യഥാ ഫലപത്താനി, ഏവം രൂപാരൂപധമ്മാ യദി ദന്ധലഹുപരിവത്തിനോ. **അസമാനദ്ധത്താതി** അതുല്യകാലത്താ. **നിച്ഛിദ്ദേസൂതി** നിബ്ബിവരേസു. തേന നിരന്തരപ്പവത്തിം ഏവ വിഭാവേതി. **അയന്തി** അദ്ധാനപരിച്ഛേദകഥാ. ചിത്തജരൂപാദീനം ന തഥാ നിരന്തരഭാവേന പവത്തി, യഥാ കമ്മജരൂപാനന്തി ആഹ **"കമ്മജരൂപപ്പവത്തിം സന്ധായാ"**തി. കമ്മജരൂപാനം വാ ഇതരേസം മൂലഭാവതോ പധാനന്തി **"കമ്മജരൂപപ്പവത്തിം സന്ധായാ"**തി വുത്തം. അചിത്തുപ്പാദകത്താ അബ്യാബജ്ഝതായ നിരോധസമാപത്തിയാ നിബ്ബാനപടിഭാഗതാ വേദിതബ്ബാ. **പദേ പദം അക്കമിത്വാതി** ലകുണ്ഡകപാദതായ അത്തനോ അക്കന്തപദസമീപേ പദം നിക്ഖിപിത്വാ. യോ ഹി സീഘപദവിക്കമോ ലകുണ്ഡകപാദോ, സോ ഇധാധിപ്പേതോതി ആഹ **"ലഹും ലഹും അക്കമിത്വാതി അത്ഥോ"**തി. **സഹേവ നിരുജ്ഝന്തീ**തി രൂപം കമ്മജമിധാധിപ്പേതന്തി കത്വാ വുത്തം. ഉതുജം പന ചുതിതോ ഉദ്ധമ്പി പവത്തതി ഏവ. **പുബ്ബേ വുത്തന്തി** "രൂപസ്സ സത്തരസചിത്തക്ഖണാ, അരൂപസ്സ തതോ ഏകഭാഗോ"തി (വിഭ॰ മൂലടീ॰ ൨൦ പകിണ്ണകകഥാവണ്ണനാ) ഏവം വുത്തം അദ്ധാനപ്പകാരം.

ഏകുപ്പാദതോതി സമാനുപ്പാദതോ. സമാനത്ഥോ ഹി അയം ഏക-സദ്ദോ. **ഏകോ ദട്ഠബ്ബാകാരോതി** ഏകോ ഞാതപരിഞ്ഞായ പസ്സിതബ്ബാകാരോ. ഏവഞ്ഹി സോളസാകാരാ സിയും, ഇതരഥാ വീസതി, തതോ അധികാ വാ ഏതേ ആകാരാ ഭവേയ്യും. **തസ്സാതി** പച്ഛിമകമ്മജസ്സ. **ഹേട്ഠാ സോളസകേതി** പരിയോസാനസോളസകസ്സ അനന്തരാതീതസോളസകേ. **പച്ഛിമസ്സാതി** തത്ഥ പച്ഛിമചിത്തസ്സ. നാനാനിരോധഭാവം വിയ ഏകുപ്പാദഭാവമ്പി പച്ഛിമകമ്മജസ്സ ൦പനേ കാരണം അനിച്ഛന്തോ **"യദി പനാ"**തി സാസങ്കം വദതി. **"സബ്ബമ്പീ"**തിആദിനാ തത്ഥ അതിപ്പസങ്ഗം ദസ്സേതി. **വജ്ജേതബ്ബം** നാനുപ്പാദം ഏകനിരോധം. **ഗഹേതബ്ബം** ഏകുപ്പാദനാനാനിരോധം. ഉഭയമ്പി **തദാ നത്ഥി** അനുപ്പജ്ജനതോ. തേനേവാഹ **"കമ്മജരൂപസ്സ അനുപ്പത്തിതോ"**തി. **തതോ പുബ്ബേതി** പച്ഛിമകമ്മജരൂപുപ്പജ്ജനതോ ഓരം. **അഞ്ഞസ്സാതി** യസ്സ ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഉപ്പന്നം, തതോ അഞ്ഞസ്സ ചിത്തസ്സ. ഠിതിക്ഖണേ ഉപ്പന്നസ്സ ഏകുപ്പാദതാ, ഭങ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പന്നസ്സ നാനാനിരോധതാ ച നത്ഥീതി ആഹ **"ഠിതിഭങ്ഗക്ഖണേസു ഉപ്പന്നരൂപാനി വജ്ജേത്വാ"**തി. **തേനാതി** രൂപേന. **"സങ്ഖലികസ്സ വിയ സമ്ബന്ധോ"**തി ഏതേന അവിച്ഛിന്നസമ്ബന്ധോ ഇധ "പവേണീ"തി അധിപ്പേതോതി ദസ്സേതി. **അഞ്ഞഥാതി** വിച്ഛിജ്ജമാനമ്പി ഗഹേത്വാ "പവേണീ"തി വുച്ചമാനേ. ന ഹി രൂപധമ്മാനം അരൂപധമ്മാനം വിയ അനന്തരപച്ചയഭാവോ അത്ഥീതി രൂപധമ്മാനം ഭങ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പന്നരൂപധമ്മേ അഗ്ഗഹേത്വാ **"അട്ഠചത്താലീസാ"**തി വുത്തം. തേസം പന ഗഹണേ ഏകൂനപഞ്ഞാസാവ സിയാതി ആഹ **"ഏകൂനപഞ്ഞാസകമ്മജിയവചനം കത്തബ്ബം സിയാ"**തി.

സുദീപനത്താതി സുഖദീപനത്താ, നയദസ്സനഭാവേന വാ സുട്ഠു ദീപനത്താ. തേനേവാഹ **"ഏതേന ഹി നയേനാ"**തിആദി. തത്ഥ **തന്തി** രൂപം. **തേനാതി** രൂപേന. **ഉഭയത്ഥാതി** പച്ഛിമകമ്മജരൂപപ്പവത്തിയം, തതോ പുബ്ബേ ച. **അഞ്ഞസ്സാതി** ഏകസ്സ ചിത്തസ്സ ഠിതിക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ തതോ അഞ്ഞസ്സ ചിത്തസ്സ. **തസ്സാതി** രൂപസ്സ. ഏത്ഥ ച പച്ഛിമകമ്മജരൂപപ്പവത്തിയം നിരുജ്ഝനകന്തി വുത്തം തതോ പുരേതരപ്പവത്തം രൂപം വേദിതബ്ബം. **ചതുസന്തതികരൂപേനാതി**ആദി യഥാവുത്തസങ്ഗഹഗമനദസ്സനം. **ഏത്ഥാതി** ഏതസ്മിം നാനുപ്പാദേകനിരോധതാദീപനേ. **ഠിതിക്ഖണേതി** അരൂപസ്സ രൂപസ്സ ച ഠിതിക്ഖണേ ഉപ്പന്നസ്സ രൂപസ്സ ച അരൂപസ്സ ച ദസ്സിതത്താ. **അദസ്സിതസ്സാതി** യഥാ ഏവ ഏത്ഥ, ഏവം തത്ഥ വിഭജിത്വാ അദസ്സിതസ്സ. കസ്മാ പനേത്ഥ പച്ഛിമകമ്മജേന ദീപനായം സമതിംസകമ്മജരൂപഗ്ഗഹണം കതന്തി ആഹ **"സമതിംസ...പേ॰... യോജിത"**ന്തി. തതോ കമ്മതോ ജാതാ **തംകമ്മജാ,** തേസു. സങ്ഖരോതീതി സങ്ഖാരോ, ജീവിതഞ്ച തം സങ്ഖാരോ ചാതി **ജീവിതസങ്ഖാരോ,** ആയു. ജീവിതേന സങ്ഖരീയന്തീതി **ജീവിതസങ്ഖാരാ,** ഉസ്മാദയോ.

അഞ്ഞസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേതി യസ്സ ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഉപ്പന്നം രൂപം അഞ്ഞസ്സ തതോ സത്തരസമസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ, ഠിതിക്ഖണേ ഉപ്പന്നം അഞ്ഞസ്സ ഠിതിക്ഖണേതി സമ്ബന്ധോ. **"വുത്തന്തി അധിപ്പായോ"**തി ഇദം പാളിയാ വിരുജ്ഝന്തമ്പി അട്ഠകഥായം ആഗതഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തന്തി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോതി അത്ഥോ. **കസ്മാതി** ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപം സന്ധായ പാളി പവത്താ, അട്ഠകഥായം പന കമ്മജരൂപന്തി സാ തായ കേന കാരണേന വിരുജ്ഝതീതി ആഹ **"ചതു...പേ॰... ഭവിതബ്ബത്താ"**തി, നിപ്ഫന്നസ്സാതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **അട്ഠകഥായം** "യോ ചായം ചിത്തസമുട്ഠാനസ്സ...പേ॰... കമ്മാദിസമുട്ഠാനസ്സാപി അയമേവ ഖണനിയമോ"തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൬൩ പകിണ്ണകകഥാ). **ഏതേഹീതി** യഥാനീതോ യമകപാഠോ, "കായസങ്ഖാരോ ചിത്തസമുട്ഠാനോ"തിആദികോ അട്ഠകഥാപദേസോതി ഏതേഹി . **നത്ഥിയേവ** ഏകുപ്പാദഏകനിരോധദീപനതോതി അധിപ്പായോ. തേന ഹി വുത്തം "യേന ചിത്തേന സദ്ധിം ഉപ്പജ്ജതി, തതോ പട്ഠായ സത്തരസമേന സദ്ധിം നിരുജ്ഝതീ"തിആദി.

പുന **"ഏതേഹീ"**തി ഇമിനാ ഏകുപ്പാദനാനാനിരോധനാനുപ്പാദഏകനിരോധദീപനവസേന പവത്താ അട്ഠകഥാപദേസാ ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബം, ഉഭയത്ഥാപി വാ ഏതേഹി ആചരിയേഹീതി അത്ഥോ. തതിയോ ഭാഗോ, തേന അധികാ സോളസചിത്തക്ഖണായുകതാ **തതിയ...പേ॰... യുകതാ** വുത്താതി സമ്ബന്ധോ. **തതിയ ഭാഗോതി** ച ഉപ്പാദട്ഠിതിക്ഖണേ ഉപാദായ ഭങ്ഗക്ഖണോ അധിപ്പേതോ. യസ്മിം ഏകാദസ ചിത്തക്ഖണാ അതീതാ, അവസേസപഞ്ചചിത്തക്ഖണായുകേ, യസ്മിം പഞ്ചദസ ചിത്തക്ഖണാ അതീതാ, അവസേസഏകചിത്തക്ഖണായുകേ തസ്മിംയേവ ആരമ്മണേതി യോജേതബ്ബം. ഉഭയഞ്ചേതം യഥാക്കമം മനോദ്വാരേ പഞ്ചദ്വാരേ ച ആപാഥഗതം വേദിതബ്ബം. ന ഖോ പനേവം സക്കാ വിഞ്ഞാതും ഏകചിത്തക്ഖണാതീതം ആരമ്മണം സന്ധായ **പടിച്ചസമുപ്പാദവിഭങ്ഗട്ഠകഥായം** (വിഭ॰

അട്ഠ° ൧൧൭) തഥാ വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **"ന ഹി സക്കാ"**തിആദിമാഹ. **പഞ്ചദസാതി** അതിരേകപഞ്ചദസ ചിത്തക്ഖണാ അതീതാതി സമ്ബന്ധോ. **"തസ്മാ"**തിആദിനാ യത്ഥ ഖണേകദേസം അഗ്ഗഹിതന്തി ന സക്കാ വത്തും, തമേവ ദസ്സേതി. ഏവം താവ ന രൂപം സത്തരസചിത്തക്ഖണായുകം, നാപി തതിയഭാഗാധികസോളസചിത്തക്ഖണായുകം, അഥ ഖോ സോളസചിത്തക്ഖണായുകമേവാതി ദസ്സിതം ഹോതി.

കസ്മാ പനേത്ഥ രൂപമേവ സമാനേപി അനിച്ചസങ്ഖതാദിഭാവേ ചിരായുകം ജാതന്തി? ദന്ധപരിവത്തിഭാവതോ. അരൂപധമ്മാ ഹി സാരമ്മണാ ചിത്തപുബ്ബങ്ഗമാ, തേ യഥാബലം അത്തനോ ആരമ്മണവിഭാവനവസേന പവത്തന്തീതി തദത്ഥനിപ്ഫത്തിസമനന്തരമേവ നിരുജ്ഝനതോ ലഹുപരിവത്തിനോ. തേനാഹ ഭഗവാ, "നാഹം, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞം ഏകധമ്മമ്പി സമനുപസ്സാമി ഏവം ലഹുപരിവത്തം, യദിദം, ഭിക്ഖവേ, ചിത്ത"ന്തി (അം° നി° ൧.൪൮). രൂപധമ്മാ പന അനാരമ്മണാ, തേ ആരമ്മണവസേന അരൂപധമ്മേഹി വിഭാവേതബ്ബാ. സാ ച നേസം വോഹാരാനുഗുണാ വിഭാവേതബ്ബതാ അത്തനോ ദന്ധപരിവത്തിതായ, തേസഞ്ച ലഹുപരിവത്തിതായ സോളസഹി സത്തരസഹി വാ ചിത്തക്ഖണേഹി നിപ്പജ്ജതീതി രൂപമേവേത്ഥ ചിരായുകം ജാതം. കിഞ്ച - ലഹുവിഞ്ഞാണവിസയസന്തതിമത്താധീനവുത്തിതായ തിണ്ണം ഖന്ധാനം, ആരമ്മണൂപലദ്ധിമത്തഭാവതോ വിഞ്ഞാണസ്സ ച ലഹുപരിവത്തിതാ, ദന്ധമഹാഭൂതപ്പച്ചയതായ പന രൂപസ്സ ദന്ധപരിവത്തിതാ. നാനാധാതൂസു തഥാഗതസ്സേവ യഥാഭൂതഞാണം, തേന ച രൂപമേവ പുരേജാതപച്ചയോ വുത്തോ, പച്ഛാജാതപച്ചയോ ച തസ്സേവാതി ന ഏത്ഥ അനിച്ചസങ്ഖതാദിഭാവസാമഞ്ഞേന രൂപാരൂപം സമാനായുകം പരികപ്പേതബ്ബം. വുത്തനയേന രൂപമേവ ചിരായുകന്തി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം.

യഥാ ച രൂപസ്സ സത്തരസചിത്തക്ഖണായുകതാ, തതിയഭാഗാധികസോളസചിത്തക്ഖണായുകതാ വാ ന ഹോതി, തം ദസ്സേത്വാ യ്വായം അട്ഠകഥായം ചിത്തസ്സ ഠിതിക്ഖണേ രൂപുപ്പാദോ വുത്തോ, തത്ഥ ഠിതിക്ഖണമേവ താവ ചിത്തസ്സ അനനുജാനന്തോ **"യോ ചേത്ഥ…പേ°… വിചാരേതബ്ബോ"**തി വത്വാ യമകേ ഉപ്പന്നഉപ്പജ്ജമാനവാരാദിപാളിം ആഹരന്തോ **"ചിത്തയമകേ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **പരിപുണ്ണവിസ്സജ്ജനേതി** ഉഭയമ്പി യമകപദം അഹാപേത്വാ കതവിസ്സജ്ജനേ. **ഉപ്പാദക്ഖണേ അനാഗതഞ്ചാതി** ഉപ്പാദക്ഖണേ ച ചിത്തം, അനാഗതഞ്ച ചിത്തം ന നിരുദ്ധം, നിരുജ്ഝമാനന്തി അത്ഥോ. **ഠിതിക്ഖണാഭാവം ചിത്തസ്സ ദീപേതീതി** ഉപ്പന്നഉപ്പജ്ജമാനവാരാദീസു "ഠിതിക്ഖണേ"തി അവചനം ചിത്തസ്സ ഠിതിക്ഖണം നാമ നത്ഥീതി ഇമമത്ഥം ദീപേതി ബോധേതി. ന ഹി യഥാധമ്മസാസനേ അഭിധമ്മേ ലബ്ഭമാനസ്സ അവചനേ കാരണം ദിസ്സതീതി അധിപ്പായോ. ന കേവലമഭിധമ്മേ അവചനമേവ ചിത്തസ്സ ഠിതിക്ഖണാഭാവജോതകം, അപിച ഖോ സുത്തന്തപാളിപീതി ദസ്സേന്തോ **"സുത്തേസുപീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അഞ്ഞഥത്തം** നാമ പുബ്ബാപരവിസേസോ. **ഖണദ്വയസമങ്ഗിം ഠിതന്തി** പച്ചുപ്പന്നസ്സ ഠിതഭാവമാഹ. അഞ്ഞഥത്തം പന സന്താനേയേവ വേദിതബ്ബം.

ഏത്ഥ ച കേചി "യഥാഭൂതോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി, കിം തഥാഭൂതോവ ഭിജ്ജതി, ഉദാഹു അഞ്ഞഥാഭൂതോ? യദി തഥാഭൂതോവ ഭിജ്ജതി, ന ജരതായ സമ്ഭവോ. അഥ അഞ്ഞഥാഭൂതോ, അഞ്ഞോ ഏവ സോതി സബ്ബഥാപി ഠിതിക്ഖണസ്സ അഭാവോയേവാ"തി വദന്തി. തത്ഥ ഏകധമ്മാധാരഭാവേപി ഉപ്പാദനിരോധാനം അഞ്ഞോവ ഉപ്പാദക്ഖണോ, അഞ്ഞോ നിരോധക്ഖണോ. ഉപ്പാദാവത്ഥഞ്ഹി ഉപാദായ ഉപ്പാദക്ഖണോ, നിരോധാവത്ഥം ഉപാദായ നിരോധക്ഖണോ. ഉപ്പാദാവത്ഥായ ച ഭിന്നാ നിരോധാവത്ഥാതി ഏകസ്മിംയേവ സഭാവധമ്മേ യഥാ ഇച്ഛിതബ്ബാ, അഞ്ഞഥാ അഞ്ഞോവ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി, അഞ്ഞോ ധമ്മോ നിരുജ്ഝതീതി ആപജ്ജേയ്യ, ഏവം നിരോധാവത്ഥായ വിയ നിരോധാഭിമുഖാവത്ഥായപി ഭവിതബ്ബം. സാ ഠിതി, ജരതാ ചാതി സമ്പടിച്ഛിതബ്ബമേതം. യദി ഏവം കസ്മാ പാളിയം ഠിതിക്ഖണോ ന വുത്തോതി? വിനേയ്യജ്ഝാസയാനുരോധേന നയദസ്സനവസേന പാളി ഗതാതി വേദിതബ്ബാ. അഭിധമ്മദേസനാപി ഹി കദാചി വിനേയ്യജ്ഝാസയാനുരോധേന പവത്തതി. തഥാ ഹി രൂപസ്സ ഉപ്പാദോ "ഉപചയോ, സന്തതീ"തി ഭിന്ദിത്വാ ദേസിതോ. ഹേതുസമ്പയുത്തദുകാദിദേസനാ ചേത്ഥ നിദസ്സിതബ്ബാ.

"യസ്സ വാ പനാ"തിആദി പുച്ഛാവചനം. തസ്സ **"നോ"**തി വിസ്സജ്ജനം. **സമുദയസച്ചം നിരുജ്ഝതീതി** ചിത്തുപ്പാദസ്സ നിരോധക്ഖണോ വുത്തോ. അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ - യദി ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ രൂപം ഉപ്പജ്ജേയ്യ, തം ദുക്ഖസച്ചന്തി കത്വാ "നോ"തി വത്തും ന സക്കാ, വുത്തഞ്ചേതം. തസ്മാ വിഞ്ഞായതി "ചിത്തസ്സ നിരോധക്ഖണേ രൂപുപ്പാദോ നത്ഥീ"തി. തയിദമകാരണം. അരൂപലോകഞ്ഹി സന്ധായ, ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപം വാ "നോ"തി സക്കാ വത്തുന്തി. അയഞ്ഹി യമകദേസനായ പകതി, യദിദം യഥാസമ്ഭവയോജനാ. ഏതേന "ന ച ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപമേവാ"തിആദിവചനം പടിക്ഖിത്തം ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ പച്ചാസത്തിഞായേന യം സമുദയസച്ചം നിരുജ്ഝതി, തേന യം ദുക്ഖസച്ചം ഉപ്പാദേതബ്ബം ചിത്തചേതസികതപ്പടിബദ്ധരൂപസങ്ഖാതം, തസ്സ തദാ ഉപ്പത്തി നത്ഥീതി "നോ"തി വിസ്സജ്ജനം, ന സബ്ബസ്സ.

സഹുപ്പാദേകനിരോധവചനതോതി "യസ്സ കായസങ്ഖാരോ നിരുജ്ഝതി, തസ്സ ചിത്തസങ്ഖാരോ നിരുജ്ഝതീതി? ആമന്താ"തി (യമ° ൨.സങ്ഖാരയമക.൭൯) ഏവം സഹുപ്പാദസഹനിരോധവചനതോ. **തേന വചനേനാതി** "യസ്സ കായസങ്ഖാരോ"തിആദിവചനേന. **അഞ്ഞരൂപാനന്തി**

കമ്മഉതുആഹാരജരൂപാനം. **സഹുപ്പാദസഹനിരോധാദികാനന്തി** ഏത്ഥായം യോജനാ - അപ്പടിക്ഖിത്തസഹുപ്പാദസഹനിരോധഅനനുഞ്ഞാതനാനുപ്പാദനാനാനിരോധഅനിവാരിതഅബ്യാകതഭാവാനം കമ്മജാദീനന്തി. **ഏതേനാതി** "യസ്സ കുസലാ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തീ"തിആദികേന (യമ॰ ന.ധമ്മയമക.൧൨൨.) പാഠേന, "ന ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപമേവാ"തി യുത്തിവചനേന ച. **യമകപാളിഅനുസ്സരണേതി** യഥാദസ്സിതചിത്തയമകപാളിയാ യഥാരുതവസേനേവ അനുസ്സരണേ വിജ്ജമാനേ. **ഭിജ്ജമാനതാതി** ചിത്തസ്സ ഭിജ്ജമാനതാ നാമ നിരുജ്ഝമാനതാ ഠിതിയാ അഭാവതോ. **സഹായഭാവം നാപി ഗച്ഛതി** നിസ്സയത്ഥിഭാവാദിനാ പച്ചയഭാവാഭാവതോ. ഉപ്പാദക്ഖണേ ഏവ ഹി അനന്തരാദിപച്ചയലാഭേന ചിത്തസ്സ ബലവതാ. **ഏവഞ്ച സതീതി** ഏവഞ്ച ഉതുനാപി ഭവങ്ഗചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേയേവ രൂപസമുട്ഠാപനേ സതി. **തംചിത്തക്ഖണേതി** തസ്സ ചിത്തസ്സ ഖണേ, ഖണദ്വയേപീതി അത്ഥോ. **തേനേവാതി** അതിലഹുപരിവത്തിഭാവേനേവ. അഥ വാ **തേനേവാതി** ദന്ധപരിവത്തികതായ രൂപസ്സ സകലം ഏകചിത്തക്ഖണം ഉപ്പജ്ജമാനഭാവേനേവ. **തന്തി** ചിത്തം. പടിസന്ധിചിത്തം സമ്പയുത്തധമ്മാനം വിയ സഹജാതരൂപധമ്മാനമ്പി സഹജാതാദിപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതീതി ആഹ **"പടിസന്ധിതോ ഉദ്ധ"**ന്തി. ചിത്തസമുട്ഠാനാനം ചിത്തം സഹജാതാദിപച്ചയോ ഹോതിയേവാതി വുത്തം **"അചിത്തസമുട്ഠാനാന"**ന്തി. **തദനന്തരന്തി** യേന ചിത്തേന സഹുപ്പന്നം, തസ്സ ചിത്തസ്സ അനന്തരം. **തന്തി** രൂപം. **തദനന്തരം ചിത്തന്തി** സഹുപ്പന്നചിത്താനന്തരം ചിത്തം. **യദി ഏവന്തി** യദി സകലം ചിത്തക്ഖണം രൂപം ഉപ്പജ്ജമാനമേവ ഹോതി, ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഏവ രൂപസ്സ ഉപ്പാദാരമ്ഭോതി ആഹ **"ന, ചിത്തനിരോധക്ഖണേ രൂപുപ്പാദാരമ്ഭാഭാവതോ"**തി. **ചിത്തക്ഖണേതി** അത്തനാ സഹുപ്പന്നചിത്തസ്സ ഖണേ. **തന്തി** രൂപം. **രൂപസമുട്ഠാപനപുരേജാതപച്ചയകിച്ചന്തി** രൂപസമുട്ഠാപനകിച്ചഞ്ച പുരേജാതപച്ചയകിച്ചഞ്ച. **ഠിതിപ്പത്തിവിസേസാലാഭന്തി** ഠിതിപ്പത്തിയാ ലദ്ധബ്ബോ യോ വിസേസോ, തസ്സ അലാഭം. **ഇദം വുത്തന്തി** "യേന സഹുപ്പജ്ജതി, തംചിത്തക്ഖണേ രൂപം ഉപ്പജ്ജമാനമേവാ"തി ഇദം പരിയായേന വുത്തം.

യം യസ്സ സമ്ബന്ധിഭാവേന വുത്തം, തം ദൂരേ ഠിതമ്പി തേന സമ്ബന്ധനീയന്തി ആഹ **"തതോ പരം... പേ॰... ഏതേന സഹ സമ്ബന്ധോ"**തി. തസ്മാ "തതോ"തി ഏത്ഥ തംസദ്ദേന ചുതിം പച്ചാമസതീതി വുത്തം **"ചുതിതോ പരന്തി അത്ഥോ"**തി.

നത്ഥീതി കത്വാതി യദിപി യഥാ അട്ഠകഥായം വുത്തം, തഥാ ഏകുപ്പാദേകനിരോധതാ രൂപാനം അരൂപേഹി, അരൂപാനഞ്ച രൂപേഹി നത്ഥി. യഥാ ച അമ്ഹേഹി വുത്തം, തഥാ അത്ഥേവാതി അധിപ്പായോ.

ചതുത്ഥസ്സ പകാരസ്സ വുച്ചമാനത്താ **"തയോ പകാരേ ആഹാ"**തി വുത്തം.

"തേസംയേവ രൂപാനം കായവികാരോ"തിആദിനാ പരിനിപ്ഫന്നാനം വികാരാദിഭാവം ദസ്സേത്വാ "സബ്ബം പരിനിപ്ഫന്നം സങ്ഖതമേവാ"തി വദന്തേന പരിനിപ്ഫന്നതാപരിയായോ ദസ്സിതോ. **പുബ്ബന്താപരന്തപരിച്ഛിന്നോതി** പാതുഭാവവിദ്ധംസഭാവപരിച്ഛിന്നോ, ഉദയബ്ബയപരിച്ഛിന്നോ വാ. "അയം ദത്തോ നാമ ഹോതൂ"തിആദിനാ നാമകരണം **നാമഗ്ഗഹണം. സമാപജ്ജനം** നിരോധസമാപത്തിയാ സമഥവിപസ്സനാനുക്കമേന നാമകായസ്സ നിരോധമേവ. **ആദി**-സദ്ദേന സത്തകസിണാദിപഞ്ഞത്തിയാ പഞ്ഞാപനം സങ്ഗണ്ഹാതി. **നിപ്ഫാദിയമാനോതി** സാധിയമാനോ.

പകിണ്ണകകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കമാദിവിനിച്ഛയകഥാവണ്ണനാ

ഉപ്പത്തിക്കമാദീസു ദേസനാക്കമോപി ലബ്ഭതേവാതി **"ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാതിആദികോ ദേസനാക്കമോവാ"**തി വുത്തം. **അനുപുബ്ബുക്കംസതോതി** ദാനസീലകാമാദീനവാദിദസ്സനനേക്ഖമ്മകഥാനം അനുക്കമേന ഉക്കട്ഠഭാവതോ കഥാനം അനുപുബ്ബുക്കംസതാ വുത്താ. തേന ഉക്കംസക്കമോ നാമായം വിസും കമോതി ദസ്സേതി. തഥാപി ദാനാദീനം ദേസനാക്കമാവരോധനേ കാരണമാഹ **"ഉപ്പത്തിആദിവവത്ഥാനാഭാവതോ"**തി. തത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന പഹാനപടിപത്തിഭൂമിക്കമേ സങ്ഗണ്ഹാതി. "ചക്ഖുആദീനമ്പി വിസയഭൂത"ന്തി ഇമിനാ പഞ്ചരൂപിന്ദ്രിയഗോചരതാ അധിപ്പേതാതി ആഹ **"ഏകദേസേനാ"**തിആദി. **ഏകദേസേനാതി** ബാഹിരോളാരികായതനേഹി. **ഏത്ഥാതി** "യം വേദയതി, തം സഞ്ജാനാതീ"തി ഏതസ്മിം പദേ വുത്തനയേന.

തംസഭാവതാനിവത്തനത്ഥന്തി അനാസവധമ്മസഭാവതാനിവത്തനത്ഥം. **അനാസവാ ഖന്ധേസ്വേവ വുത്താതി അത്ഥോ** സാസവാനമ്പി ഖന്ധേസു വുത്തത്താ. നനു ച അനാസവധമ്മോ ഖന്ധേസു അവുത്തോപി അത്ഥീതി? സച്ചം അത്ഥി, ഖന്ധാധികാരേ ഖന്ധപരിയാപന്നാ ഏവ അനാസവാ ഗയ്ഹന്തീതി നായം ദോസോ.

യഥാ ഫസ്സാദയോ വിസേസതോ തദനുഗുണവുത്തിതായ സങ്ഖതാഭിസങ്ഖരണസഭാവാതി സങ്ഖാരക്ഖന്ധേ സമവരുദ്ധാ, ന ഏവം വേദനാസഞ്ഞാവിഞ്ഞാണാനീതി രൂപധമ്മാ വിയ താനി വിസും ഖന്ധഭാവേന വുത്താനി. ഏതേന ഫസ്സാദീനം വിസും ഖന്ധസദ്ദവചനീയതാഭാവോ വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ. തേന വുത്തം **"ഫുസനാദയോ പനാ"**തിആദി. **ഇതിആദീനഞ്ച സുത്താനന്തി** ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന

‘‘രൂപേ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സതി രൂപം ഉപാദായ രൂപം അഭിനിവിസ്സ ഉപ്പജ്ജന്തി സംയോജനാഭിനിവേസവിനിബന്ധാ. വേദനായ...പേ॰... സഞ്ഞായ... സങ്ഖാരേസു... വിഞ്ഞാണേ സതി വിഞ്ഞാണം ഉപാദായ വിഞ്ഞാണം അഭിനിവിസ്സ ഉപ്പജ്ജന്തി സംയോജനാഭിനിവേസവിനിബന്ധാ’’തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൮൨), തഥാ ‘‘അഹം രൂപം, മമ രൂപന്തി പരിയുട്ഠട്ഠായീ ഹോതീ’’തി (സം॰ നി॰ ൩.൧) ച ഏവമാദീനം സുത്തപദാനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **ഏതേനാതി** അത്തനാ ദസ്സിതസുത്തേന. **വക്ഖമാനസുത്തവസേന ചാതി** ‘‘രൂപേ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സതീ’’തിആദികസ്സ **അട്ഠകഥായം** (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൩൪ പകിണ്ണകകഥാ) വക്ഖമാനസ്സ സുത്തസ്സ വസേന. **‘‘പരിത്താരമ്മണാദിവസേന ന വത്തബ്ബാ’’**തി ഏതേന നവത്തബ്ബാരമ്മണാപി ദിട്ഠി ഖന്ധേ ഏവ നിസ്സായ ഉപ്പജ്ജതി, പഗേവ ഖന്ധാരമ്മണാതി ദസ്സേതി.

വേദനാകാരണായാതി വേദനായാതനായ. **ഛാദാപനതോതി** രോചാപനതോ. **ബാഹുല്ലേനാതി** ബഹുലഭാവേന. ഉപാദാനക്ഖന്ധാ ഹി ബാഹുല്ലപ്പവത്തികാ, ന ഇതരേ.

പുടം കത്വാതി ച ഛത്തസദിസം പുടം ബന്ധം കത്വാ. **വത്ഥുമ്ഹീതി** ചക്ഖാദിവത്ഥുമ്ഹി. **വട്ടഗതവേദനം സന്ധായ വുത്തം**. സാ ഹി ഇധ ദട്ഠബ്ബഭാവേ ഠിതാ. **ഊനേഹീതി** വത്ഥുനാ, കിലേസേഹി ച ഊനേഹി.

മായായാതി ഇന്ദജാലാദിമായായ പയോഗോ മായാതി അധിപ്പായേനാഹ **‘‘മായായ ദസ്സിതം രൂപം ‘മായാ’തി ആഹാ’’**തി. **വത്ഥുഭാവാദിതോതി** **ആദി**-സദ്ദേന ആരമ്മണസമ്പയുത്താദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **കത്ഥചീതി** രൂപക്ഖന്ധാദികേ. **കോചി വിസേസോതി** അസുഭാദികോവ.

തസ്സാതി അജ്ഝത്തികരൂപസ്സ. യസ്സ കാമരാഗപ്പഹാനമുഖേന സബ്ബരാഗപ്പഹാനം സമ്ഭവതി, തം സന്ധായാഹ **‘‘കാമരാഗമുഖേന വാ സബ്ബലോഭപ്പഹാനം വദതീ’’**തി. **യോജേതബ്ബന്തി** വേദനായ ഛന്ദരാഗം പജഹന്തോ തസ്സാ സമുദയഭൂതേ ഫസ്സേപി ഛന്ദരാഗം പജഹതീതി യോജേതബ്ബന്തി. പരിഞ്ഞത്തയസ്സ യോജനാ പാകടാ ഏവ.

തതോതി ദുക്ഖുപ്പാദനസുഖവിനാസനാനം അദസ്സനതോ. **ഭിന്ദതീതി** വിനാസേതി. **തന്തി** മനോസഞ്ചേതനാഹാരം ഞാതതീരണപരിഞ്ഞാഹി പരിഗ്ഗണ്ഹാതി തീരേതി.

തം പജഹന്തോതി അവിജ്ജം പജഹന്തോ. **പരാമട്ഠന്തി** പരാമാസസങ്ഖാതായ ദിട്ഠിയാ നിച്ചാദിവസേന ഗഹിതം. **വിഞ്ഞാണം നിച്ചതോ പസ്സന്തോ ദിട്ഠുപാദാനം ഉപാദിയതീതി** അയമത്ഥോ ‘‘തദേവിദം വിഞ്ഞാണം സന്ധാവതി സംസരതി, അനഞ്ഞ’’ന്തിആദിസുത്തപദേഹി (മ॰ നി॰ ൧.൩൯൬) ദീപേതബ്ബോ.

കമാദിവിനിച്ഛയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൩൪. തം വത്വാതി തം ഭൂമിവസേന ജാനിതബ്ബതം ‘‘സബ്ബാപി ചതുഭൂമികവേദനാ’’തിആദിനാ വത്വാ. **സമ്പയുത്തതോ ദസ്സിതതാദീതി** ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന ഹേതുജാതിഭൂമിഇന്ദ്രിയവത്ഥുസമ്ഫസ്സജഭേദതോ ദസ്സിതതം അനവസേസതോ സങ്ഗണ്ഹാതി.

യദിപി തം-സദ്ദോ പുബ്ബേ വുത്തസ്സ സാമഞ്ഞതോ പടിനിദ്ദേസോ, തഥാപി അനന്തരമേവ പച്ഛാമസിതും യുത്തോ ഇതരത്ഥ അസമ്ഭവതോതി ആഹ **‘‘അട്ഠ...പേ॰... യോജനാ’’**തി. **‘‘അട്ഠവിധത്താഭാവതോ’’**തി ഇമിനാ തം അസമ്ഭവം ദസ്സേതി.

പൂരണത്ഥമേവ വുത്തോ, അപുബ്ബതാഭാവതോതി അത്ഥോ.

ഗഹണവഡ്ഢനവസേനാതി ഗഹണസ്സ വഡ്ഢനവസേന. **ഗഹണന്തി** ചേത്ഥ കഥനം ദട്ഠബ്ബം, തസ്സ വഡ്ഢനം തസ്മിം തസ്മിം ഠാനേ അവുത്തസ്സ കഥനം. തേനാഹ **‘‘പുബ്ബേ ഗഹിതതോ അഞ്ഞസ്സ ഗഹണം വഡ്ഢന’’**ന്തി, തതോ ഏവ ച **‘‘പുരിമഗഹിതേ അഞ്ഞുപചയവസേനാ’’**തി വുത്തം. **‘‘വഡ്ഢനസദ്ദോ ഛേദനത്ഥോ’’**തി ഇദം യഥാ അസിവാ ‘‘സിവാ’’തി, ദിട്ഠഞ്ച ‘‘അദിട്ഠ’’ന്തി വുച്ചതി, ഏവം ദട്ഠബ്ബം. **നയനീഹരണന്തി** നീയതീതി നയോ, ദേസനാ, തസ്സ നീഹരണം പവത്തനം. **വഡ്ഢനകനയോതി** യഥാവുത്തവഡ്ഢനകവസേന പവത്തോ ദേസനാനയോ. **അഞ്ഞേ ഭേദാതി** ഏകവിധചതുബ്ബിധാദയോ ഭേദാ. യദി അവിസിട്ഠാ, കസ്മാ വുത്താതി ആഹ **‘‘തഥാപീ’’**തിആദി. തത്ഥ **പഞ്ഞാപ്പഭേദജനനത്ഥന്തി** ധമ്മവിസയായ പഭേദഗതായ പഞ്ഞായ വിനേയ്യാനം നിബ്ബത്തനത്ഥം, വിജ്ജാട്ഠാനാദിവസേന വിനേയ്യാനം ധമ്മപടിസമ്ഭിദായ ഉപ്പാദനത്ഥന്തി അത്ഥോ. അഭിഞ്ഞേയ്യധമ്മവിഭാഗതായ സമ്മസനവാരസ്സ വിസയഭാവതോ വുത്തം **‘‘ഏകേകസ്സ വാരസ്സ ഗഹിതസ്സ നിയ്യാനമുഖഭാവതോ’’**തി. **ഇതരേപി ഭേദാ വുത്താതി** ദുവിധതിവിധഭേദാനം യം നാനത്തം, തസ്സ വസേന ഇതരേ ഭേദാ അനാനത്താപി

യഥാവുത്തകാരണതോ വുത്താ. **“ന കേവല”**ന്തിആദിനാ ഭേദാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപേക്ഖതം ദസ്സേത്വാ **“തസ്മാ”**തിആദിനാ തേസം വിസിട്ഠതം ദസ്സേതി.

യഥാ ദുകമൂലകാദീസു ഭേദാ ഗണനാനുപുബ്ബിയാ പവത്താ പഭേദന്തരാപേക്ഖാ, ന ഏവമേതേ. ഏതേ പന സത്തവിധാദിഭേദാ പഭേദന്തരനിരപേക്ഖാ കേവലം ബഹുവിധഭാവസാമഞ്ഞേനേവ വുത്താതി ദസ്സേതി **“അഞ്ഞപ്പഭേദനിരപേക്ഖാ”**തിആദിനാ. ദുകതികപദത്ഥാനം യഥാരഹം അപേക്ഖിതബ്ബാപേക്ഖകഭാവേന വുത്തത്താ യഥാ ദുകേ ഠപേത്വാ വുത്താ തികാ തത്ഥ പക്ഖിത്താ നാമ ജാതാ, ഏവം തികദുകപദത്ഥാനം അപേക്ഖിതബ്ബാപേക്ഖകഭാവേന വുത്തത്താ ദുകേ വത്വാ വുത്തേസുപി തികേസു തേ പക്ഖിത്താ നാമ ഹോന്തീതി ആഹ **“പരതോ…പേ॰… യോജിതത്താ”**തി.

സമാനവീഥിയന്തി ഏകവീഥിയം. **ചക്ഖുസങ്ഘട്ടനായാ**തി ചക്ഖുരൂപപടിഘാതേന. **സോ**തി ചക്ഖുരൂപപടിഘാതോ. **തദുപ്പാദികാ**തി തസ്സ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സസ്സ ഉപ്പാദികാ. **സാ**തി ആവജ്ജനവേദനാ. നനു ച വേദനാപച്ചയോ ഫസ്സോ വുത്തോ, ന ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാതി? ന, വേദനാസീസേന ചിത്തുപ്പാദസ്സ ഗഹിതത്താതി. **തപ്പയോജനത്താ**തി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സപയോജനത്താ. പയോജയതീതി **പയോജനം,** ഫലം.

രൂപാവചരാരൂപാവചരാനം വിപാകാനന്തി അധിപ്പായോ. തേ ഹി ഇധ അഗ്ഗഹിതാ. തേനേവാഹ **“തേസം സയമേവ മനോദ്വാരഭൂതത്താ”**തിആദി. **തതോ**തി ഭവങ്ഗതോ. **ചക്ഖുസമ്ഫസ്സപച്ചയാദികുസലാദീന**ന്തി ഏത്ഥ പുരിമേന **ആദി**-സദ്ദേന “സോതസമ്ഫസ്സപച്ചയാ”തി ഏവമാദയോ സങ്ഗഹിതാ, ദുതിയേന അകുസലാദയോ. “കാമാവചരഅട്ഠകുസലചിത്തവസേനാ”തിആദിനാ കുസലാബ്യാകതാനമ്പി കാമാവചരാനംയേവ യോജിതത്താ വുത്തം **“സമാനവീഥിയം ലബ്ഭമാനതാ അട്ഠകഥായം വുത്താ”**തി. വേദനാപീതിസനിദസ്സനത്തികവജ്ജാനം ഏകൂനവീസതിയാ തികാനം വസേന **ഏകൂനവീസതിചതുവീസതികാ**. യദി അസമാനവീഥിയമ്പി കുസലാദീനം ലബ്ഭമാനതാ യോജേതബ്ബാ, അഥ കസ്മാ സമാനവീഥിയംയേവ യോജിതാതി ആഹ **“അട്ഠകഥായം പനാ”**തിആദി. **തേനേവാ**തി അസമാനവീഥിയം അപ്പടിക്ഖിത്തത്തായേവ.

ചിത്തസമ്ബന്ധോതി ചിത്തേന സമ്ബന്ധോ ചിത്തസമ്ബന്ധം കത്വാ ചിത്തസീസേന വേദനായ കഥനം. **തികഭൂമിവസേനാ**തി കുസലത്തികാദിതികവസേന, കാമാവചരാദിഭൂമിവസേന ച. **ദ്വാരതികവസേനാ**തി ചക്ഖാദിഉപ്പത്തിദ്വാരവസേന, കുസലത്തികാദിതികവസേന ച. **യത്ഥ കത്ഥചീ**തി ദീപേതബ്ബസ്സ അത്ഥസ്സ വിസേസാഭാവതോ സത്തവിധഭേദാദീസു യത്ഥ കത്ഥചി. ന ച ദ്വാരം അനാമട്ഠന്തി യോജനാ. തേന സത്തവിധഭേദതോ തിംസവിധഭേദേ വിസേസം ദസ്സേതി. യദിപി ഉഭയത്ഥ ഭൂമിയോ ആഗതാ, രൂപാവചരാദിഭൂമിആമസനേന പന അസമാനവീഥിയം ലബ്ഭമാനതാ ദസ്സിതാതി ആഹ **“അതിബ്യത്താ ച ഏത്ഥ സമാനാസമാനവീഥീസു ലബ്ഭമാനതാ”**തി. **സുഖദീപനാനി ഹോന്തി** ദ്വാരഭൂമിആമസനമുഖേന വേദനാക്ഖന്ധസ്സ വിഭത്തത്താ. **ന ഭൂമിയോ അപേക്ഖിത്വാ ഠപിതാ**തി കഥേതബ്ബഭാവേന ഭൂമിയോ അപേക്ഖിത്വാ ന ഠപിതാ, ഭൂമിവിഭാഗേന ന കഥിതാതി അത്ഥോ. **അപേക്ഖിതബ്ബരഹിതാ**തി ദ്വാരഭൂമീനം അഗ്ഗഹിതത്താ ആകങ്ഖിതബ്ബദ്വാരാദിവിസേസരഹിതാ.

“ഉപനിസ്സയകോടിയാ”തി ഏത്ഥ നിപ്പരിയായതോ പരിയായതോ ച ഉപനിസ്സയകോടിദസ്സനമുഖേന ഇധാധിപ്പേതഉപനിസ്സയകോടിം ദസ്സേതും **“സദ്ധം ഉപനിസ്സായാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഉപനിസ്സയാന**ന്തി വേദനായ ഉപനിസ്സയഭൂതാനം. **ദസ്സന**ന്തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, ദിസ്വാ വാ ഗഹണം. **ഉപനിസ്സയന്തഭാവേനാ**തി ലാമകൂപനിസ്സയഭാവേന. യദി ഘായനാദീനി ഉപനിസ്സയോ ഭവേയ്യും, പകതൂപനിസ്സയാനേവ സിയും. പകതൂപനിസ്സയോ ച നാനാവീഥിയംയേവാതി തദലാഭവചനം ഇധ നാനാവീഥിജോതകന്തി ദസ്സേതി **“ഘാനാദിദ്വാരേസൂ”**തിആദിനാ. **കസിണപരികമ്മാദീന**ന്തി കസിണപരികമ്മസമാപത്തിനിബ്ബത്തനവിപസ്സനാവഡ്ഢനാദീനം. **തദലാഭോ**തി ഉപനിസ്സയാലാഭോ, സോ ച ഘായനാദീഹി പരേസം പടിപത്തിയാ ജാനിതും അസക്കുണേയ്യത്താ. അന്തിമഭവികബോധിസത്താദീനം സവനേന വിനാ തംഫുസനം സിയാ മൂലൂപനിസ്സയോതി **“യേഭുയ്യേനാ”**തി വുത്തം.

സമ്പന്നജ്ഝാസയോതി വിവട്ടൂപനിസ്സയസമ്പത്തിയാ സമ്പന്നജ്ഝാസയോ. **തേനാ**തി “ഏവം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണ”ന്തി വചനേന. **തദുപനിസ്സയ**ന്തി തതോ പരം ഉപ്പന്നകസിണരൂപദസ്സനാദീനം ഉപനിസ്സയഭൂതം.

ഥാമഗമനം നാമ കാമരാഗാദീനംയേവ ആവേണികോ സഭാവോതി ആഹ **“അപ്പഹീനകാമരാഗാദികസ്സ വാ”**തി. “രാഗോ ഉപ്പന്നോ”തിആദിനാ ഇട്ഠാനിട്ഠാരമ്മണേ രാഗപടിഘാനം ഉപ്പത്തിവിചാരണാവ വുത്താ, ന നേസം കിച്ചവിസേസോതി കിച്ചവിസേസേന വുത്തേ ദസ്സേന്തോ **“അസമപേക്ഖനായാ”**തിആദിമാഹ. **പവത്താ** വേദനാതി അത്ഥോ. **പകാരന്തരേനാ**തി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സപച്ചയാ ഉപ്പന്നകിലേസാനം സമതിക്കമനസങ്ഖാതേന പകാരന്തരേന. **തഥാ ഭാവനാവസേനാ**തി ഏത്ഥ **തഥാ**-സദ്ദേന ചക്ഖുസമ്ഫസ്സസ്സ ചതുഭൂമികവേദനായ ഉപനിസ്സയഭാവോ ഏവ പകാരന്തരേന കഥിതോതി ഇമമേവത്ഥം ആകഡ്ഢതി. ഭാവനായേവേത്ഥ **പകാരന്തരം**.

സബ്ബം സമ്മസനം ഭാവനാതി വേദിതബ്ബാ, ന നീവരണപ്പഹാനപരിഞ്ഞാവ.

അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ ചാതി ഫോട്ഠബ്ബമഹാഭൂതേസു ഇതരീതരസ്സ, ആപോധാതുയാ ച വസേന.

തേസന്തി ജാതിആദീനം, കമ്മത്ഥേ ചേതം സാമിവചനം. സഹജാതസ്സ മനോസമ്ഫസ്സസ്സ ബലവപച്ചയഭാവം ദസ്സേതീതി സമ്ബന്ധോ. **തസ്സ വാ ദസ്സനസ്സാ**തി തസ്സ വാ ജാതിആദികേ ഭയതോ ദസ്സനവസേന പവത്തസ്സ കാമാവചരഞാണസ്സ.

തദേവ അത്തനോ ഫലസ്സേവ ഫലഭാവേനാതി "മനോസമ്ഫസ്സോ"തി ഫസ്സസ്സ കാരണഭാവേന യം വുത്തം, തദേവ വിഞ്ഞാണം അത്തനോ ഫലസ്സ ഫലഭാവേന വുത്തസ്സ ഫസ്സസ്സ "ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജ"ന്തിആദിനാ ഫലഭാവേന വത്തും ന യുത്തം. "മനോസമ്ഫസ്സോ"തിആദിനാ ലബ്ഭമാനോപി വിഞ്ഞാണം പടിച്ച ഫസ്സസ്സ പച്ചയഭാവോ ഹേതുഫലസങ്കരപരിഹരണത്ഥം ന വുത്തോതി വത്വാ യദിപി ഫസ്സോ വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, ന പന ഫസ്സസ്സ വിയ വിഞ്ഞാണം സോ തസ്സ വിസേസപച്ചയോ ഹോതീതി വിഞ്ഞാണസ്സ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാദിതാ ന വുത്താതി ദസ്സേതും **"യസ്മാ വാ"**തിആദി വുത്തം.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ

൧൫൦. തം തം സമുദായന്തി തം തം ചിത്തുപ്പാദസങ്ഖാതധമ്മസമുദായം, അനവസേസരൂപധമ്മസമുദായഞ്ച. **യഥാസമ്ഭവ**ന്തി ചോപനം പത്തോ സംവരോ ഛദ്വാരേ, ഇതരോ ഛസുപീതി ഏവം യഥാസമ്ഭവം. **തതോ**തി അഭിജ്ഝാദോമനസ്സാദിതോ. **യഥായോഗ**ന്തി യോ സംവരിതബ്ബോ, തദനുരൂപം.

കത്ഥചീതി തേ ഏവ പരിവട്ടേ സാമഞ്ഞേന വദതി. **കത്ഥചീ**തി വാ തേസു പരിവട്ടേസു കിസ്മിഞ്ചിപി പദേസേ. **കിഞ്ചിപി** അപ്പകമ്പി. **ഏകോവ പരിച്ഛേദോ,** ന ആയതനവിഭങ്ഗാദീസു വിയ നാനാതി അധിപ്പായോ.

പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഖന്ധവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ആയതനവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ

൧൫൪. **അസാധാരണതോതി** ആവേണികതോ. തം നേസം അസാധാരണഭാവം വിപക്ഖവസേന പതിട്ഠാപേതും സാധാരണം ഉദാഹരണവസേന ദസ്സേതി **"ആയതനസദ്ദത്ഥോ വിയാ"**തി. അഥ വാ ചക്ഖാദിഅത്ഥോ ഏവ ചക്ഖാദിസദ്ദവിസേസിതോ ആയതനത്ഥോതി തം താദിസം ആയതനത്ഥം സന്ധായാഹ **"ആയതനസദ്ദത്ഥോ വിയ അസാധാരണതോ"**തി.

യദി വിസയസ്സാദനത്ഥോ ചക്ഖു-സദ്ദോ, സോതാദീനമ്പി അയം സമഞ്ഞാ സിയാതി അതിപ്പസങ്ഗം പരിഹരന്തോ **"സതിപീ"**തിആദിമാഹ. ദുതിയേ അത്ഥവികപ്പേ **ചക്ഖതീ**തി വിഞ്ഞാണാധിട്ഠിതം സമവിസമം ആചിക്ഖതി, ആചിക്ഖന്തം വിയ, വിഭാവേന്തം വിയ വാ ഹോതീതി അത്ഥോ. **രൂപമിവ** ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യം വിയ **സവിഗ്ഗഹമിവ** സബിമ്ബകം വിയ വണ്ണവാചകോ രൂപ-സദ്ദോ അധിപ്പേതോതി ആഹ **"വിത്ഥാരണം വാ രൂപസദ്ദസ്സ അത്ഥോ"**തി.

വചനമേവാതി സവിഞ്ഞത്തികസദ്ദമേവ. **ഗമീയതീ**തി ഉപനീയതി. അജ്ഝോഹരണസ്സ രസഗ്ഗഹണമൂലതാവചനേന രസസ്സ പരമ്പരായ ജീവിതഹേതുതം ദസ്സേതി. രസനിമിത്തഞ്ഹി **രസഗ്ഗഹണം,** രസഗ്ഗഹണനിമിത്തം **അജ്ഝോഹരണം,** തംനിമിത്തം **ജീവിത**ന്തി. രസഗ്ഗഹണമൂലതാ ച അജ്ഝോഹരണസ്സ യേഭുയ്യതോ വേദിതബ്ബാ. ദിസ്സതി അപദിസ്സതി ഏതേന ഫലന്തി ദേസോ, ഹേതൂതി ആഹ **"ഉപ്പത്തിദേസോതി ഉപ്പത്തികാരണ"**ന്തി. **തഥാ**തി ചക്ഖായതനാദിപ്പകാരേന. **മനോഗോചരഭൂതാ**തി മനസോ ഏവ ഗോചരഭൂതാ. **സാമഞ്ഞലക്ഖണേനേവാ**തി അനുഭവനാദിവിസേസലക്ഖണം അഗ്ഗഹേത്വാ ധമ്മഭാവസങ്ഖാതസാധാരണലക്ഖണേനേവ . **ഏകായതനത്തം ഉപനേത്വാ വുത്താ** ദ്വാദസ ഏകസഭാവത്താ ഭിന്ദിത്വാ വചനേ പയോജനാഭാവാ. ദ്വാരാലമ്ബനവിഭാഗദസ്സനത്ഥാ ഹി ആയതനദേസനാതി.

പുബ്ബന്തതോതി പുരിമഭാഗതോ പാകഭാവതോ. പാകഭാവോ ഹി സഭാവധമ്മാനം പുബ്ബന്തോ, വിദ്ധംസാഭാവോ അപരന്തോ.

നിവാസട്ഠാനാദീസു ആയതന-സദ്ദോ ന ആയതനത്ഥാദീസു വിയ പദത്ഥവിവരണമുഖേന പവത്തോ, അഥ ഖോ തസ്മിം തസ്മിം ദേവഘരാദികേ നിരുള്ഹതായ ഏവമത്ഥോതി ആഹ **"രുള്ഹിവസേന ആയതനസദ്ദസ്സത്ഥം വത്തു"**ന്തി. **മനോ**തി ദ്വാരഭൂതമനോ . **നിസ്സയഭാവോ**തി ഏത്ഥ നിസ്സയസദിസോ നിസ്സയോ, സദിസതാ ച ഫലസ്സ തപ്പടിബദ്ധവുത്തിതായ ദട്ഠബ്ബാ. **വചനീയത്ഥോ** ഭാവത്ഥോ.

താവതുതോതി തത്തകതോ. **ഊനചോദനാ**തി ദ്വാദസതോ ഊനാനി കസ്മാ ന വുത്താനീതി ചോദനാ. യദി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം അസാധാരണം ധമ്മജാതം ധമ്മായതനം, ഏവം സന്തേ ചക്ഖാദീനമ്പി ധമ്മായതനഭാവോ സിയാതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"സതിപീ"**തിആദി. **ദ്വാരാരമ്മണഭാവേഹീ**തി ന ആരമ്മണഭാവേനേവ അസാധാരണം, അഥ ഖോ ദ്വാരാരമ്മണഭാവേഹി അസാധാരണം സമ്ഭവതീതി വചനസേസോ.

യേഭുയ്യസഹുപ്പത്തിആദീഹീതി യേഭുയ്യേന ചക്ഖായതനാദീനി കസ്സചി കദാചി ഏകതോ ഉപ്പജ്ജന്തി. "കാമധാതുയാ ഉപപത്തിക്ഖണേ കസ്സചി ഏകാദസായതനാനി ഉപ്പജ്ജന്തീ"തി ഹി വുത്തം. തസ്മാ ആയതനാനം ഉപ്പത്തിക്കമോ താവ ന യുജ്ജതി, ന പഹാനക്കമോ കുസലാബ്യാകതാനം അപ്പഹാതബ്ബതോ, ന പടിപത്തിക്കമോ അകുസലാനം, ഏകച്ചഅബ്യാകതാനഞ്ച അപ്പടിപജ്ജനീയതോ, ന ഭൂമിക്കമോ അഡ്ഢേകാദസന്നം ആയതനാനം ഏകന്തകാമാവചരത്താ, ഇതരേസം ചതുഭൂമിപരിയാപന്നത്താ, ഏകച്ചസ്സ ലോകുത്തരഭാവതോ ച. ഏവം ഉപ്പത്തിക്കമാദിഅയുത്തിയോജനാ വേദിതബ്ബാ. യേസു വിജ്ജമാനേസു അത്തഭാവസ്സ പഞ്ഞാപനാ, തേ "മയ്ഹം ചക്ഖു"ന്തിആദിനാ അധികസിനേഹവത്ഥുഭൂതാ ചക്ഖാദയോ യഥാ അജ്ഝത്തികതായ, ഏവം ദസ്സനാദികിച്ചകരഇന്ദ്രിയതാ ച പധാനാതി ആഹ **"അജ്ഝത്തികഭാവേന, വിസയിഭാവേന ചാ"**തി. **ഘാനാദിക്കമേനാ**തി ഘാനം ജിവ്ഹാ കായോതി ഇമിനാ കമേന.

പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണത്താ വാ ചക്ഖാദീനി പഠമം വുത്താനി, മനോ പന കിഞ്ചി പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം , കിഞ്ചി യാവനവത്തബ്ബാരമ്മണന്തി പച്ഛാ വുത്തം. പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണേസുപി ഉപാദാരൂപാരമ്മണാനി ചത്താരി പഠമം വുത്താനി, തതോ ഭൂതരൂപാരമ്മണം. ഉപാദാരൂപാരമ്മണേസുപി ദൂരതരേ ദൂരേ, സീഘതരം സീഘഞ്ച ആരമ്മണസമ്പടിച്ഛനദീപനത്ഥം ചക്ഖാദീനം ദേസനാക്കമോ. ചക്ഖുസോതദ്വയഞ്ഹി ദൂരഗോചരന്തി പഠമം വുത്തം. തത്രാപി ചക്ഖു ദൂരതരഗോചരന്തി സബ്ബപഠമം വുത്തം. പസ്സന്തോപി ഹി ദൂരതരേ നദിസോതം ന തസ്സ സദ്ദം സുണാതി. ഘാനജിവ്ഹാസുപി ഘാനം സീഘതരവുത്തീതി പഠമം വുത്തം. പുരതോ ഠപിതമത്തസ്സ ഹി ഭോജനസ്സ ഗന്ധോ ഗയ്ഹതീതി. യഥാഠാനം വാ തേസം ദേസനാക്കമോ. ഇമസ്മിഞ്ഹി സരീരേ സബ്ബുപരി ചക്ഖുസ്സ അധിട്ഠാനം, തസ്സ അധോ സോതസ്സ, തസ്സ അധോ ഘാനസ്സ, തസ്സ അധോ ജിവ്ഹായ, തഥാ കായസ്സ യേഭുയ്യേന, മനോ പന അരൂപീഭാവതോ സബ്ബപച്ഛാ വുത്തോ. തംതംഗോചരത്താ തസ്സ തസ്സാനന്തരം ബാഹിരായതനാനി വുത്താനീതി വുത്തോവായമത്ഥോതി ഏവമ്പി ഇമേസം കമോ വേദിതബ്ബോ.

തതോതി ഹദയവത്ഥുഭേദതോ. യഞ്ഹി ഹദയവത്ഥും നിസ്സായ ഏകം മനോവിഞ്ഞാണം പവത്തതി, ന തദേവ നിസ്സായ അഞ്ഞം പവത്തതി. **നിദ്ദേസവസേനാ**തി സങ്ഖേപവിത്ഥാരനിദ്ദേസവസേന. **യോജേതബ്ബം** "കുസലസമുട്ഠാനം കുസലസമുട്ഠാനസ്സ സഭാഗ"ന്തിആദിനാ.

സഭാവോതി വിസയിവിസയഭാവോ, തദഭിനിബ്ബത്തിയഞ്ച യോഗ്യതാ. **കാരണസമത്ഥതാ**തി കാരണഭൂതാ സമത്ഥതാ പച്ചയഭാവോ. **ദ്വാരാദിഭാവോ**തി ദ്വാരാരമ്മണേ ദ്വാരവുത്തിഭാവോ. **ഇമസ്മിം അത്ഥേ**തി അനന്തരം വുത്തഅത്ഥേ. **യസ്മാ**തി യായ ധമ്മതായ യേന ദ്വാരാദിഭാവേന കാരണഭൂതേന. **സമ്ഭവനവിസേസന**ന്തി കിരിയായ പരാമസനമാഹ. **യം** സമ്ഭവനം, ധമ്മതാവേസാതി അത്ഥോ. **രിത്തകാനേവാ**തി ധുവാദിഭാവരിത്തകാനേവ. വിസമാദീസു അജ്ഝാസയോ ഏതേസന്തി വിസമാദിഅജ്ഝാസയാനി, വിസമാദിഅജ്ഝാസയാനി വിയ ഹോന്തീതി **വിസമാദിഅജ്ഝാസയാനി,** ചക്ഖാദീനി. **വിസമഭാവ...പേ॰... വനഭാവേഹീ**തി വിസമഭാവാദിസന്നിസ്സിതഅഹിആദിസദിസുപാദിന്നധമ്മേഹി ചക്ഖാദീഹി,

വനസന്നിസ്സിതമക്കടസദിസേന ചിത്തേന ച അഭിരമിതത്താ. **വനഭാവോ**തി ഹി വനജ്ഝാസയോതി അത്ഥോ.

പുരിമന്തവിവിത്തതാതി പുബ്ബഭാഗവിരഹോ. ഉപ്പാദതോ പുരിമകോട്ഠാസോ ഹി ഇധ പുരിമന്തോ. **അപരന്തേ**തി അപരഭാഗേ, ഭങ്ഗതോ ഉദ്ധന്തി അത്ഥോ. ഉദയബ്ബയപരിച്ഛിന്നോ ഹി സഭാവധമ്മോ. യം സന്ധായ വുത്തം "അനിധാനഗതാ ഭഗ്ഗാ, പുഞ്ജോ നത്ഥി അനാഗതേ"തി (മഹാനി॰ ൧൦). **സദാ അഭാവോ**തി ന സദാ അഭാവപതിട്ഠാപനം സബ്ബകാലമ്പി നത്ഥീതി, അഥ ഖോ ഉദയബ്ബയപരിച്ഛിന്നത്താ സദാഭാവപടിക്ഖേപോതി ആഹ **"അനിച്ചലക്ഖണ"**ന്തി. **സഭാവവിജഹന**ന്തി ഭങ്ഗപ്പത്തിമാഹ . വിപരിവത്തനം ഉപ്പാദജരാവത്ഥാഹി സന്താനം വിനാ ന വികാരാപത്തീതി ആഹ **"സന്താനവികാരാപത്തി വാ"**തി.

ജാതിധമ്മതാദീഹീതി ജാതിജരാബ്യാധിമരണാദിസഭാവതാഹി. **അനിട്ഠതാ**തി ന ഇട്ഠതാ, ദുക്ഖതാതി അത്ഥോ. **പുരിമം സാമഞ്ഞലക്ഖണ**ന്തി "പടിപീളനട്ഠേനാ"തി പുബ്ബേ സാമഞ്ഞതോ വുത്തം ദുക്ഖലക്ഖണം. പച്ചയവസേന ദുക്ഖനാകാരേന പവത്തമാനാനം സഭാവധമ്മാനം ദുക്ഖനം പുഗ്ഗലസ്സേവ വസേന ദുക്ഖമതാതി ആഹ **"പുഗ്ഗലസ്സ പീളനതോ ദുക്ഖമ"**ന്തി. **ദുക്ഖവചന**ന്തി "ദുക്ഖ"ന്തി സത്ഥു വചനം.

"നത്ഥി ഏതസ്സ വസവത്തകോ"തി ഇമിനാ നത്ഥി ഏതസ്സ അത്താതി അനത്താതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി, **"നാപി ഇദം വസവത്തക"**ന്തി ഇമിനാ പന ന അത്താതി അനത്താതി. **അത്തനോ**തി നിയകജ്ഝത്തം സന്ധായ വദതി. **പരസ്മി**ന്തി തതോ അഞ്ഞസ്മിം. **പരസ്സ ച അത്തനീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **തം ഏതസ്സ നത്ഥീ**തി തം യഥാവുത്തപരപരികപ്പിതം വസവത്തകം ഏതസ്സ ചക്ഖാദിനോ നത്ഥി, ഏതേന ചതുകോടികസുഞ്ഞതായ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. "സുഞ്ഞം തം തേന വസവത്തനാകാരേനാ"തി ഇമിനാ ഉഭയഥാപി അവസവത്തനട്ഠേ ദസ്സിതബ്ബേ തത്ഥ താവ ഏകം ദസ്സേതും **"പരസ്സാ"**തിആദിം വത്വാ പുന **"അഥ വാ"**തിആദിനാ ഇതരം ദസ്സേതി. സാമി ഏവ സാമികോ, ന സാമികോ **അസ്സാമികോ**തി ഏവം അത്ഥേ ഗയ്ഹമാനേ "അസ്സാമികതോ"തി പദസ്സ സുഞ്ഞവിസേസനതായ പയോജനം നത്ഥി. **കാമകാരിയ**ന്തി യഥാകാമകരണീയം. **അവസവത്തനത്ഥം വിസേസേത്വാ ദസ്സേതി** സമാസദ്വയത്ഥസങ്ഗഹതോ.

സസന്താനേ ധമ്മാനം വിസദിസുപ്പത്തി ഇധ ഭാവസങ്കന്തിഗമനം നാമാതി ആഹ **"സന്തതിയം ഭാവന്തരുപ്പത്തിയേവാ"**തി. തഥാ വിസദിസുപ്പത്തിയം പുരിമാകാരവിഗമോ പകതിഭാവവിജഹനന്തി ആഹ **"സന്തതിയാ യഥാപവത്താകാരവിജഹന"**ന്തി. ഭവതീതി വാ ഭാവോ, അവത്ഥാവിസേസോ, തസ്സ സങ്കമനം **ഭാവസങ്കന്തി**. സഭാവധമ്മോ ഹി ഉപ്പാദക്ഖണം ഠിതിക്ഖണഞ്ച പത്വാ ഭിജ്ജതീതി ഉപ്പാദാവത്ഥായ ജരാവത്ഥം, തതോ ഭങ്ഗാവത്ഥം സങ്കമതീതി വുച്ചതി. തഥാ സങ്കമതോ ച അത്തലാഭക്ഖണതോ ഉദ്ധം ജരാമരണേഹി തംസഭാവപരിച്ചാഗോ പകതിഭാവവിജഹനന്തി ഖണവസേന ചേതം യോജേതബ്ബം. **പുബ്ബാപരവസേനാ**തി ച ഖണാനം പുബ്ബാപരവസേനാതി അത്ഥോ സമ്ഭവതി. **ഏകത്ഥത്താ**തി സമാനാധികരണത്താ, ന പന വിസേസനവിസേസിതബ്ബഭാവാനം ഏകത്താ. "ചക്ഖും അനിച്ച"ന്തി വുത്തേ "അനിച്ചം ചക്ഖു"ന്തിപി വുത്തമേവ ഹോതീതി "യം ചക്ഖു, തം അനിച്ചം,

യം അനിച്ചം, തം ചക്ഖു''ന്തി ആപന്നമേവാതി ആഹ **"അനിച്ചാനം സേസധമ്മാനമ്പി ചക്ഖുഭാവോ ആപജ്ജതീ"**തി.

തേഹി ച അനിച്ചദുക്ഖലക്ഖണേഹി ച **അനത്തലക്ഖണമേവ വിസേസേന ദസ്സിതം** ''യദനിച്ചം, തം ദുക്ഖം, യം ദുക്ഖം, തദനത്താ''തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൩.൧൫, ൪൫, ൭൬, ൭൭; ൪.൪.൧, ൪; പടി॰ മ॰ ൨.൧൦) വിയ. **ദോസലക്ഖണാകാരനിദസ്സനത്ഥോ**തി ദോസസ്സ ലക്ഖിതബ്ബാകാരനിദസ്സനത്ഥോ. **ഏവം ദുക്ഖേനാ**തി ഏവം നാനപ്പകാരേന അക്ഖിരോഗാദിദുക്ഖേന ആബാധതായ. **അനത്തലക്ഖണദീപകാന**ന്തി അനത്തതാപഞ്ഞാപനസ്സ ജോതകാനം ഉപായഭൂതാനം. ന ഹി ഘടഭേദകണ്ടകവേധാദിവസേന ലബ്ഭമാനാ അനിച്ചദുക്ഖതാ സത്താനം ഏകന്തതോ അനത്തതാധിഗമഹേതൂ ഹോന്തി. പച്ചയപടിബദ്ധതാഅഭിണ്ഹസമ്പടിപീളനാദിവസേന പന ലബ്ഭമാനാ ഹോന്തി. തഥാ ഹി ചക്ഖാദീനി കമ്മാദിമഹാഭൂതാദിപച്ചയപടിബദ്ധവുത്തീനി, തതോ ഏവ അഹുത്വാ സമ്ഭവന്തി, ഹുത്വാ പടിവേന്തീതി അനിച്ചാനി, അഭിണ്ഹസമ്പടിപീളിതത്താ ദുക്ഖാനി, ഏവംഭൂതാനി ച അവസവത്തനതോ അനത്തകാനീതി പരിഗ്ഗഹേ ഠിതേഹി സമുപചിതഞാണസമ്ഭാരേഹി പസ്സിതും സക്കാ.

കഥം പനേതേസം ഹുത്വാ അഭാവോ ജാനിതബ്ബോതി? ഖണേ ഖണേ അഞ്ഞഥത്തദസ്സനതോ. തം കഥം ഞായതീതി? യുത്തിതോ. കാ പനേത്ഥ യുത്തീതി? വിസേസഗ്ഗഹണം. യദി ചക്ഖാദീനം ഖണേ ഖണേ അഞ്ഞഥത്തം ന സിയാ, ബഹിപച്ചയഭേദേ യദിദം പച്ഛാ വിസേസഗ്ഗഹണം, തം ന സിയാ. യസ്സ ഹി താദിസം ഖണേ ഖണേ അഞ്ഞഥത്തം നത്ഥി, തസ്സ അസതി ബഹിപച്ചയവിസേസേ കഥം പച്ഛാ വിസേസഗ്ഗഹണം ഭവേയ്യ, ഭവതി ച വിസേസഗ്ഗഹണം. തസ്മാ അത്ഥി നേസം ഖണേ ഖണേ അഞ്ഞഥത്തം യം സണികം സണികം വഡ്ഢേന്തം പച്ഛാ പാകടതരം ജായതീതി. തഥാ ഹി സരീരസ്സ താവ ആനാപാനാനം അനവത്ഥാനതോ പരിസ്സമതോ ച വിസേസഗ്ഗഹണം. അനവത്ഥിതാ ഹി അസ്സാസപസ്സാസാ വാതാ വാരേന വാരേന പവത്തനതോ. യദി ഹി അസ്സസിതേ വാ പസ്സസ്സിതേ വാ സരീരസ്സ കോചി പച്ഛാ വിസേസോ ന സിയാ, ന നേസം കോചി ഭേദോ സിയാ, ദിട്ഠോ ച സോ. തസ്മാ അസ്സസിതം സരീരം അഞ്ഞഥാ ഹോന്തം കമേന താദിസം അവത്ഥം പാപുണാതി. യാ പസ്സാസസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, പസ്സസിതേ ച പുന തഥേവ അസ്സാസസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി ആനാപാനാനം അനവത്ഥാനതോപി സരീരസ്സ വിസേസഗ്ഗഹണം അഞ്ഞഥത്തസിദ്ധി. തഥാ പരിസ്സമോപി അസതി വിസേസേ പച്ഛാ സരീരസ്സ ന സിയാ, യേനായം ഇരിയാപഥന്തരാദീനി സേവനേന പരിസ്സമവിനോദനം കരോതി.

അഥ വാ രൂപാദിഭേദതോപി വിസേസഗ്ഗഹണം. രൂപഗന്ധരസഫസ്സാദീനഞ്ഹി വിസേസേന യോ സരീരേ അനിന്ദ്രിയബദ്ധേസു ച ഖീരൂദകവത്ഥപുപ്ഫഫലോസധിധഞ്ഞാദീനം പച്ഛാ വിസേസോ ഗയ്ഹതി, സോ അസതി ബഹിപച്ചയവിസേസേ നേസം ജരാദിഅവത്ഥാസു വണ്ണബലാദിഭേദോ, രസവീരിയവിപാകാനുഭാവഭേദോ ച ഖണേ ഖണേ അഞ്ഞഥത്തം വിനാ കഥമുപലബ്ഭേയ്യ. യം പന തം ധമ്മതാരൂപം സിലാദി, തത്ഥ കഥന്തി? തസ്സാപി

സീതുണ്ഹസമ്ഫസ്സഭേദതോ അത്ഥേവ വിസേസഗ്ഗഹണം. തം ഖണേ ഖണേ അഞ്ഞഥത്തം വിനാ ന യുജ്ജതീതി. സതി ച രൂപാദിഭേദേ സിദ്ധോവ തംനിസ്സയമഹാഭൂതഭേദോപി. ന ഹി നിസ്സയമഹാഭൂതഭേദേന വിനാ നിസ്സിതഭേദോ സമ്ഭവതീതി. ഏവം താവ രൂപധമ്മാനം വിസേസഗ്ഗഹണതോ ഖണേ ഖണേ അഞ്ഞഥത്തം, തതോ ച ഹുത്വാ അഭാവസിദ്ധി.

അരൂപധമ്മാനം പന ആരമ്മണാദിഭേദേന വിസേസഗ്ഗഹണം. യത്ഥ യത്ഥ ഹി ആരമ്മണേ അരൂപധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തത്ഥ തത്ഥേവ തേ ഭിജ്ജന്തി, ന അഞ്ഞം സങ്കമന്തി, ആരമ്മണധമ്മാ ച യഥാസകം ഖണതോ ഉദ്ധം ന തിട്ഠന്തീതി. സ്വായമത്ഥോ പദീപാദിഉദാഹരണേന വേദിതബ്ബോ. അഞ്ഞേ ഏവ ഹി ഖണേ ഖണേ രൂപാദയോ പദീപജാലായ, തഥാ ഖീരധാരാദീസു പതന്തീസു, വായുമ്ഹി ച പഹരന്തേ സമ്ഫസ്സാനി. യഥാ ചേതേസം ഖണേ ഖണേ അഞ്ഞഥത്തം, കിമങ്ഗം പന ചിത്തചേതസികാനം. കിഞ്ച സദ്ദഭേദതോ, സദ്ദവിസേസതോപി തന്നിമിത്താനം ചിത്തചേതസികാനം ഖണേ ഖണേ അഞ്ഞഥത്തം, തതോ വിസേസഗ്ഗഹണം. പഗുണഞ്ഹി ഗന്ഥം സീഘം പരിവത്തേന്തസ്സ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം സദ്ദാനം ഭേദോ ദിട്ഠോ. ന ഹി കാരണഭേദേന വിനാ ഫലഭേദോ അത്ഥി. യഥാ തം വാദിതസദ്ദാനം, ഏവം ആരമ്മണഭേദേന അരൂപധമ്മാനം വിസേസഗ്ഗഹണം. തേനേവ നേസം ഖണേ ഖണേ അഞ്ഞഥത്തം വേദിതബ്ബം. ജാതിഭൂമിസമ്പയുത്തധമ്മഭേദേന വിസേസഗ്ഗഹണേപി ഏസേവ നയോ. ഏവം രൂപാരൂപധമ്മാനം വിസേസഗ്ഗഹണതോ ഖണേ ഖണേ അഞ്ഞഥത്തസിദ്ധി. യതോ ഹുത്വാ അഭാവതോ ചക്ഖാദീനി അനിച്ചാനീതി സിദ്ധാനി, അനിച്ചത്താ ഏവ അഭിണ്ഹസമ്പടിപീളനതോ ദുക്ഖാനി, തതോ ച അവസവത്തനതോ അനത്തകാനി. തേനാഹ ഭഗവാ "യദനിച്ചം, തം ദുക്ഖം, യം ദുക്ഖം, തദനത്താ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൫, ൪൫, ൭൬, ൭൭; ൪.൧, ൪; പടി॰ മ॰ ൨.൧൦).

നിരന്തരം പവത്തമാനസ്സാതി അഭിണ്ഹസദ്ദത്ഥം വിസേസേത്വാ വദതി. **ധാതുമത്തതായാ**തി ധാതുമത്തഭാവേന. **സമൂഹതോ**തി സസമ്ഭാരചക്ഖാദിപിണ്ഡതോ. **"ചക്ഖാദീന"**ന്തി ഇദം "സമൂഹതോ"തി പദം അപേക്ഖിത്വാ സമ്ബന്ധേ സാമിവചനം, "വിനിബ്ഭുജന"ന്തി പദം അപേക്ഖിത്വാ കമ്മത്ഥേതി വേദിതബ്ബം. **ചത്താരിപി ഘനാനീ**തി സന്തതിസമൂഹകിച്ചാരമ്മണഘനാനി. **പവത്തരൂപാദിഗ്ഗഹണതോ**തി രുപ്പനാദിവസേന പവത്തഞ്ച തം രൂപാദിഗ്ഗഹണഞ്ചാതി പവത്തരൂപാദിഗ്ഗഹണം, തതോതി യോജേതബ്ബം. **അനിച്ചാദിഗ്ഗഹണസ്സ സബ്ഭാവാ**തി രൂപവേദനാദിഞാണതോ ഭിന്നസ്സ അനിച്ചാദിഞാണസ്സ ലബ്ഭമാനത്താ. തേന സതിപി രൂപാദിഅത്ഥാനം അനിച്ചാദിഭാവേ രുപ്പനാദിഭാവതോ അനിച്ചാദിഭാവസ്സ ഭേദമാഹ. ഇദാനി തമേവ ഭേദം ഞാതതീരണപരിഞ്ഞാവിസയതായ പാകടം കാതും **"ന ഹീ"**തിആദിമാഹ. **നാതിധാവിതു**ന്തി ഇധ ലക്ഖണലക്ഖണവന്താ ഭിന്നാ വുത്താ. തത്ഥ ലക്ഖണാരമ്മണികവിപസ്സനായ ഖന്ധാരമ്മണതാവചനേന അഭിന്നാതി അഞ്ഞമഞ്ഞവിരോധാപാദനേന അതിധാവിതും ന യുത്തം. കസ്മാതി ചേ? വുത്തം **"തേ പനാകാരാ"**തിആദി. അധിപ്പായോപി ചേത്ഥ ലക്ഖണാനം

രൂപാദിആകാരമത്തതാവിഭാവനന്തി ദട്ഠബ്ബോ. “അനിച്ചം ദുക്ഖം അനത്താ”തി ഹി സങ്ഖാരേ സഭാവതോ സല്ലക്ഖേന്തോയേവ ലക്ഖണാനി ച സല്ലക്ഖേതീതി. യഥാ അനിച്ചാദിതോ അനിച്ചതാദീനം വുത്തനയേന ഭേദോ, ഏവം അനിച്ചതാദീനമ്പി സതിപി ലക്ഖണഭാവസാമഞ്ഞേ നാനാഞാണഗോചരതായ, നാനാപടിപക്ഖതായ, നാനിന്ദ്രിയാധികതായ ച വിമോക്ഖമുഖത്തയഭൂതാനം അഞ്ഞമഞ്ഞഭേദോതി ദസ്സേന്തോ **“അനിച്ചന്തി ച ഗണ്ഹന്തോ”**തിആദിമാഹ. തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൧൭൪. പച്ചയയുഗളവസേനാതി അജ്ഝത്തികബാഹിരപച്ചയദ്വയവസേന. **അജ്ഝത്തികബാഹിരവസേന അബ്ബോകാരതോതി** അജ്ഝത്തികവസേന ചേവ ബാഹിരവസേന ച അസങ്കരതോ.

൧൮൩. വിസങ്ഖാരനിന്നസ്സാതി നിബ്ബാനപോണസ്സ. **വിനിമുത്തസങ്ഖാരസ്സാതി** സമുച്ഛേദപടിപസ്സദ്ധിവിമുത്തീഹി സമുഖേന, തപ്പടിബദ്ധഛന്ദരാഗപ്പഹാനേന ച സുട്ഠു വിനിമുത്തസങ്ഖാരസ്സ പരമസ്സാസഭാവേന, ഗതിഭാവേന ച പതിട്ഠാനഭൂതേ. “നിബ്ബാനം അരഹതോ ഗതീ”തി (പരി॰ ൩൩൯) ഹി വുത്തം. **ഠിതിഭാവേനാതി** ച പാഠോ. **തംസച്ഛികരണാഭാവേതി** തസ്സ നിബ്ബാനസ്സ സച്ഛികരണാഭാവേ. **നീതോതി** പാപിതോ, പകാസിതോതി അത്ഥോ.

ചുണ്ണിതന്തി ഭേദിതം. **ത്വമേവ കിം ന ജാനാസീതി** കിം ത്വം ന ജാനാസിയേവാതി അത്ഥോ. “കിം ത്വം ഏകം നാനം ജാനാസി, കിം ത്വം ന ജാനാസി ഏവാ”തി ഏവം വിക്ഖേപം കരോന്തം പരവാദിം **“നനു ഞാതേ”**തിആദിനാ സകവാദീ നിബന്ധതി. **വിഭജിത്വാതി** “രാഗാദീനം ഖീണന്തേ ഉപ്പന്നത്താ”തി ഭാവത്ഥം വിഭജിത്വാ. രാഗാദീനം ഖയാ ന ഹോന്തീതി യോജനാ. സസഭാവതാ ച നിബ്ബാനസ്സ ആപന്നാ ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ.

നിബ്ബാനാരമ്മണകരണേന കാരണഭൂതേന. ഹേതുഅത്ഥേ ഹി ഇദം കരണവചനം. കിലേസക്ഖയമത്തതം വാ നിബ്ബാനസ്സ ഇച്ഛതോ കിലേസക്ഖയേന ഭവിതബ്ബന്തി യോജനാ.

ഏവം കിലേസക്ഖയമത്തേ നിബ്ബാനേ ഖേപേതബ്ബാ കിലേസാ ബഹുവിധാ നാനപ്പകാരാ, മഗ്ഗോ ച ഓധിസോ കിലേസേ ഖേപേതി. സ്വായം “കതമം കിലേസക്ഖയം നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ കതമേ കിലേസേ ഖേപേതീ”തി പുരിമപുച്ഛാദ്വയമേവ വദതി. **തദേവാതി** യം “അവിജ്ജാതണ്ഹാനം കിഞ്ചി ഏകദേസമത്തമ്പീ”തി വുത്തം, തദേവ.

> ഏത്ഥ ച യായം “കിലേസക്ഖയോവ നിബ്ബാന”ന്തി നിബ്ബാനസ്സ അഭാവതാചോദനാ, തത്രായം ആഗമതോ യുത്തിതോ ചസ്സ ഭാവാഭാവവിഭാവനാ. തഞ്ഹി ഭഗവതാ -
>
> “അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, അജാതം അഭൂതം അകതം അസങ്ഖത”ന്തി (ഉദാ॰ ൭൩; ഇതിവു॰ ൪൩).

“അത്ഥി , ഭിക്ഖവേ, തദായതനം, യത്ഥ നേവ പഥവീ ന ആപോ ന തേജോ ന വായോ”തി (ഉദാ॰ ൭൧) -

ച ആദിനാ, തഥാ -

“ഗമ്ഭീരോ ദുദ്ദസോ ദുരനുബോധോ സന്തോ പണീതോ അതക്കാവചരോ നിപുണോ പണ്ഡിതവേദനീയോ”തി (മ॰ നി॰ ൨.൩൩൭; സം॰ നി॰ ൧.൧൭൨; മഹാവ॰ ൭-൮) -

“അസങ്ഖതഞ്ച വോ, ഭിക്ഖവേ, ദേസേസ്സാമി അസങ്ഖതഗാമിനിഞ്ച പടിപദം, അനതം, അനാസവം, സച്ചം, പാരം, നിപുണം, സുദുദ്ദസം, അജജ്ജരം, ധുവം, അപലോകിതം, അനിദസ്സനം, നിപ്പപഞ്ചം, സന്തം, അമതം, പണീതം, സിവം, ഖേമം, തണ്ഹാക്ഖയം, അച്ഛരിയം, അബ്ഭുതം, അനീതികം, അനീതികധമ്മം, നിബ്ബാനം, അബ്യാബജ്ഝം, വിരാഗം, സുദ്ധിം, മുത്തിം, അനാലയം, ദീപം, ലേണം, താണം, സരണം, പരായണഞ്ച വോ, ഭിക്ഖവേ, ദേസേസ്സാമി പരായണഗാമിനിഞ്ച പടിപദ”ന്തി (സം॰ നി॰ ർ.൩൭൭) -

ഏവമാദീഹി ച സുത്തപദേഹി “അപ്പച്ചയാ ധമ്മാ, അസങ്ഖതാ ധമ്മാ (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൭), സബ്ബഞ്ച രൂപം അസങ്ഖതാ ച ധാതൂ”തിആദീഹി (ധ॰ സ॰ ൧൧ൻ൨, ൧൧ൻ൮, ൧൨൦൦) അഭിധമ്മപദേസേഹി ച പരമത്ഥഭാവേനേവ ദേസിതം. ന ഹി സഭാവവിരഹിതസ്സ അഭാവമത്തസ്സ ഗമ്ഭീരാസങ്ഖതാദിഭാവോ അബ്യാകതധമ്മാദിഭാവോ ച യുത്തോ, വുത്തോ ച സോ. തസ്മാ ന അഭാവമത്തം നിബ്ബാനം.

അപി ചായം അഭാവവാദീ ഏവം പുച്ഛിതബ്ബോ - യദി കിലേസാഭാവോ നിബ്ബാനം, സ്വായമഭാവോ ഏകോ വാ സിയാ അനേകോ വാ? യദി ഏകോ, ഏകേനേവ മഗ്ഗേന കതോ സച്ഛികതോ ച ഹോതീതി ഉപരിമാനം മഗ്ഗാനം നിരത്ഥകതാ ആപജ്ജതി. ന ഹി ഏകം അനേകേഹി കമ്മപ്പവത്തേഹി സാധേതബ്ബം ദിട്ഠം. അഥ സിയാ ഏകോവ സോ കിലേസാഭാവോ, ന പന മഗ്ഗേഹി കാതബ്ബോ, അഥ ഖോ സച്ഛികാതബ്ബോതി. ഏവം സതി സുട്ഠുതരം മഗ്ഗസ്സ നിരത്ഥകതാ ആപജ്ജതി കിലേസാനം അപ്പഹാനതോ. അകരോന്തോ ച മഗ്ഗോ കിലേസാഭാവം തസ്സ സച്ഛികിരിയായ കമത്ഥം സാധേയ്യ, അഥ മഗ്ഗാനം സംയോജനത്തയപ്പഹാനാദിപടിനിയതകിച്ചതായ പഹായകവിഭാഗേന കിലേസാഭാവഭേദോ, ഏവം സതി വിനാ സഭാവഭേദം ബഹുഭാവോ നത്ഥീതി ബഹുഭാവതാപദേസേനസ്സ സസഭാവതാ ആപന്നാ. അഥാപി സിയാ “യേസം അഭാവോ, തേസം ബഹുഭാവേന ബഹുഭാവോപചാരോ”തി, ഏവം സതി യേസം അഭാവോ, തേസം സഭാവതായ സസഭാവോപചാരോപി സിയാ. തഥാ തേസം കിലേസസങ്ഖതാദിതായ കിലേസസങ്ഖതാദിഭാവാ ച സിയും, ന ചേതം യുത്തന്തി ന തേസം ബഹുഭാവോപചാരോ യുത്തോ. ഏകഭാവോപി ചസ്സ അസഭാവതായ ഏവ വത്തും ന സക്കാതി ചേ? ന, അഭാവസാമഞ്ഞതോ, അഭാവസാമഞ്ഞേന അഭേദസമഞ്ഞായ ഏകത്തനിദ്ദേസോ. സതി ച ഏകത്തേ പുബ്ബേ വുത്തദോസാനതിവത്തി.

ബഹുഭാവേ ച സസഭാവതാ സിദ്ധാ. യദിപി സിയാ യഥാ ബഹുഭാവോ സസഭാവതം, ഏവം സാമഞ്ഞേന സസഭാവതാ ബഹുഭാവം ന ബ്യഭിചരേയ്യാതി സസഭാവപക്ഖേപി നിബ്ബാനസ്സ ബഹുഭാവോ ആപജ്ജതീതി? തം ന, കസ്മാ? തഥാ സാമഞ്ഞാഭേദതോ. ന ഹി ഏവം വത്ഥും ലബ്ഭാ യഥാ ഖരഭാവോ സസഭാവതം ന ബ്യഭിചരതി, ഏവം സസഭാവതാപി ഖരഭാവം ന ബ്യഭിചരേയ്യാതി. ഏവഞ്ഹി സതി തദഞ്ഞസബ്ബധമ്മാഭാവപ്പസങ്ഗോ സിയാ, തസ്മാ ബഹുഭാവോ സസഭാവതാപേക്ഖോ, ന സസഭാവതാ ബഹുഭാവാപേക്ഖാതി ന സസഭാവസ്സ നിബ്ബാനസ്സ ബഹുഭാവാപത്തി. “ഏകഞ്ഹി സച്ചം ന ദുതീയമത്ഥി (സു॰ നി॰ ൮൯൦; മഹാനി॰ ൧൧൯), ഏകാ നിട്ഠാ ന പുഥുനിട്ഠാ”തിആദിവചനതോ.

അപി ചേത്ഥ കിലേസാഭാവോ നാമ രാഗാദീനം സമുച്ഛേദോ അച്ചന്തപ്പഹാനം അനുപ്പാദനിരോധോ. തസ്സ ച ഏകത്തേ ഏകേനേവ മഗ്ഗേന സാധേതബ്ബതാ കിച്ചവിസേസാഭാവതോതി ദസ്സനാദിമഗ്ഗവിഭാഗോ ന സിയാ. ഇച്ഛിതോ ച സോ ഓധിസോവ കിലേസാനം പഹാതബ്ബത്താ. സോ ച മഗ്ഗവിഭാഗോ സദ്ധാദീനം ഇന്ദ്രിയാനം നാതിതിക്ഖതിക്ഖതിക്ഖതരതിക്ഖതമഭാവേന ഏകസ്മിമ്പി സമുച്ഛേദപ്പഹാനയോഗ്യഭാവേ സച്ഛികിരിയാവിസേസേന ഹോതീതി നിബ്ബാനസ്സ സസഭാവതായയേവ യുത്തോ. അഭാവോ പന കിലേസാനം മഗ്ഗേന കാതബ്ബോ സിയാ “മാ മഗ്ഗസ്സ നിരത്ഥകതാ അഹോസീ”തി, ന സച്ഛികാതബ്ബോ. കോ ഹി തസ്സ സഭാവോ, യോ തേന സച്ഛികരിയേയ്യ. സോ ച കിലേസാഭാവോ ഏകേനേവ മഗ്ഗേന സാധേതബ്ബോ സിയാ, ന ചതൂഹി “മാ ചതുഭാവനിബ്ബാനതാപത്തി, നിബ്ബാനവിസേസാപത്തി ച അഹോസീ”തി. തതോ ദസ്സനാദിമഗ്ഗവിഭാഗോ ന സിയാതി സബ്ബം ആവത്തതി.

യദി ച അഭാവോ ഭാവസ്സ സിയാതി തസ്സ ഭാവധമ്മതാ ഇച്ഛിതാ, ഏവം സതി യഥാ സങ്ഖതധമ്മസ്സ തസ്സ ജരാമരണാദീനം വിയ സങ്ഖതധമ്മതാപി ആപന്നാ, ഏവം ബഹൂനം കിലേസാനം ധമ്മസ്സ തസ്സ ബഹുഭാവാദിപ്പസങ്ഗോപി ദുന്നിവാരോതി അതംസഭാവസ്സ അസങ്ഖതസ്സേകസ്സ സസഭാവസ്സ നിബ്ബാനഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

യദി ഏവം കസ്മാ “രാഗക്ഖയോ ദോസക്ഖയോ മോഹക്ഖയോ”തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൧൫, ൩൩൦) വുത്തന്തി? ഖയേന അധിഗന്തബ്ബത്താ. ഖയോ ഹി അരിയമഗ്ഗോ. യഥാഹ “ഖയേ ഞാണം, അനുപ്പാദേ ഞാണ”ന്തി (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൧൪൨). തേന രാഗാദിക്ഖയപരിയായേന അരിയമഗ്ഗേന അധിഗന്തബ്ബതോ “പരമത്ഥം ഗമ്ഭീരം നിപുണം ദുദ്ദസം ദുരനുബോധം നിബ്ബാനം രാഗാദിക്ഖയോ”തി വുത്തം. രാഗാദിപ്പഹാനമുഖേന വാ തഥാ പത്തബ്ബതോ, യഥാ അഞ്ഞത്ഥാപി വുത്തം “മദനിമ്മദനോ പിപാസവിനയോ”തിആദി (അ॰ നി॰ ൪.൩൪; ഇതിവു॰ ൯൦).

അപിച യഥാ പരിഞ്ഞേയ്യതായ സഉത്തരാനം കാമാനം രൂപാനഞ്ച പടിപക്ഖഭൂതം തബ്ബിധുരസഭാവം നിസ്സരണം പഞ്ഞായതി, ഏവം സസഭാവാനം സബ്ബേസമ്പി സങ്ഖതധമ്മാനം പടിപക്ഖഭൂതേന

തബ്ബിധുരസഭാവേന നിസ്സരണേന ഭവിതബ്ബം. യഞ്ച തന്നിസ്സരണം, സാ അസങ്ഖതാ ധാതു. കിഞ്ച ഭിയ്യോ - സങ്ഖതധമ്മാരമ്മണം വിപസ്സനാഞാണം അപി അനുലോമഞാണം കിലേസേ തദങ്ഗവസേന പജഹതി, ന സമുച്ഛേദവസേന പജഹിതും സക്കോതി. തഥാ സമ്മുതിസച്ചാരമ്മണം പഠമജ്ഝാനാദീസു ഞാണം വിക്ഖമ്ഭനവസേനേവ കിലേസേ പജഹതി, ന സമുച്ഛേദവസേന. ഇതി സങ്ഖതധമ്മാരമ്മണസ്സ, സമ്മുതിസച്ചാരമ്മണസ്സ ച ഞാണസ്സ കിലേസാനം സമുച്ഛേദപ്പഹാനേ അസമത്ഥഭാവതോ തേസം സമുച്ഛേദപ്പഹാനകരസ്സ അരിയമഗ്ഗഞാണസ്സ തദുഭയവിപരീതസഭാവേന ആരമ്മണേന ഭവിതബ്ബം, സാ അസങ്ഖതാ ധാതു. തഥാ ''അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, അജാതം അഭൂതം അകതം അസങ്ഖത''ന്തി (ഉദാ॰ ൭൩; ഇതിവു॰ ൪൩) ഇദം നിബ്ബാനസ്സ പരമത്ഥതോ അത്ഥിഭാവജോതകം വചനം അവിപരീതത്ഥം ഭഗവതാ ഭാസിതത്താ. യഞ്ഹി ഭഗവതാ ഭാസിതം, തം അവിപരീതത്ഥം യഥാ തം ''സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ, സബ്ബേ സങ്ഖാരാ ദുക്ഖാ, സബ്ബേ ധമ്മാ അനത്താ''തി (ധ॰ പ॰ ൨൭൭-൨൭൯; ഥേരഗാ॰ ൬൭൬-൬൭൮; നേത്തി॰ ๑), തഥാ നിബ്ബാന-സദ്ദോ കത്ഥചി വിസയേ യഥാഭൂതപരമത്ഥവിസയോ ഉപചാരവുത്തിസബ്ഭാവതോ സേയ്യഥാപി സീഹ-സദ്ദോ. അഥ വാ അത്ഥേവ പരമത്ഥതോ അസങ്ഖതാ ധാതു ഇതരതബ്ബിപരീതവിമുത്തിസഭാവത്താ സേയ്യഥാപി ''പഥവീധാതു വേദനാ ചാ''തി ഏവമാദീഹി നയേഹി യുത്തിതോപി അസങ്ഖതായ ധാതുയാ പരമത്ഥതോ അത്ഥിഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ

൧൬൭. **കിഞ്ചീതി** കിഞ്ചി ആരമ്മണം. **ആലമ്ബനതോതി** ആരമ്മണകരണതോ.

പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ആയതനവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ധാതുവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ

൧൭൨. അഭിധമ്മേ ച ആഗതാതി ഇമസ്മിം ധാതുവിഭങ്ഗേ അഭിധമ്മഭാജനീയപഞ്ഹപുച്ഛകേസു, നിക്ഖേപകണ്ഡധമ്മഹദയവിഭങ്ഗാദീസു ച ദേസനാരുള്ഹാ. യഥാ പന സുത്തന്തേ അഭിധമ്മേ ച ആഗതാ ഖന്ധാദയോ സുത്തന്തേ ദേസിതനിയാമേന ഖന്ധവിഭങ്ഗാദീസു സുത്തന്തഭാജനീയവസേന വിഭത്താ, ഏവമിധാപി ചക്ഖുധാതാദയോ സുത്തന്തഭാജനീയവസേന വിഭജിതബ്ബാ സിയും. തത്ഥ ഖന്ധാദീനം സബ്ബസങ്ഗാഹകോ അഭിധമ്മദേസനാവിസിട്ഠോ സുത്തന്തേ ആഗതോ അഞ്ഞോ ദേസേതബ്ബാകാരോ നത്ഥീതി തേ രൂപക്ഖന്ധാദിവസേനേവ സുത്തന്തഭാജനീയേ ദേസിതാ, ധാതൂനം പന സോ അത്ഥീതി തേ തിണ്ണം ധാതുഛക്കാനം വസേന ഇധ ദേസിതാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"സുത്തന്തേസ്വേവ…പേ॰… വിഭത്തന്തി വേദിതബ്ബ"**ന്തി. തേനാഹ അട്ഠകഥായം "സബ്ബാ ധാതുയോ ഛഹി ഛഹി ധാതൂഹി സങ്ഖിപിത്വാ"തി.

കഥം പന ഛസു ഛസു ധാതൂസു അട്ഠാരസന്നം ധാതൂനം സമവരോധോതി? സഭാവനിസ്സയദ്വാരാരമ്മണസമ്പയോഗസാമഞ്ഞതോ. തത്ഥ പഠമഛക്കേ താവ പഥവീതേജോവായോധാതുയോ സഭാവതോ ഫോട്ഠബ്ബധാതു. ആപോധാതുആകാസധാതുയോ ധമ്മധാതുഏകദേസോ. വിഞ്ഞാണധാതു സത്തവിഞ്ഞാണധാതുയോ. ചതുധാതുഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ തദായത്തവുത്തികാ നിസ്സയാപദേസേന, വിഞ്ഞാണധാതുയാ ദ്വാരാരമ്മണഭാവേന വാ അവസിട്ഠാ രൂപധാതുയോ സമവരുദ്ധാ, വിഞ്ഞാണധാതുഗ്ഗഹണേന തംസമ്പയോഗതോ ധമ്മധാതുഏകദേസോതി ഏവം സബ്ബധാതുസമവരോധോ ദട്ഠബ്ബോ. ദുതിയേ ഛപി ധാതുയോ സഭാവതോ, ധമ്മായതനേകദേസോ, തംസമ്പയോഗതോ സത്തവിഞ്ഞാണധാതുയോ, യഥാരഹം തേസം നിസ്സയദ്വാരാരമ്മണഭാവതോ അവസിട്ഠധാതുയോ സമവരുദ്ധാ. തതിയഛക്കേപി ഏസേവ നയോ. ഏവമേത്ഥ ഛസു ഛസു ധാതൂസു അട്ഠാരസന്നം ധാതൂനം സമവരോധോ ദട്ഠബ്ബോ. തേന വുത്തം "സബ്ബാ ധാതുയോ ഛഹി ഛഹി ധാതൂഹി സങ്ഖിപിത്വാ"തി.

സുഞ്ഞോതി അത്തസുഞ്ഞോ, തേന സസഭാവതായ ച ഇധ ധാതുവോഹാരോതി ആഹ **"സുഞ്ഞേ സഭാവമത്തേ നിരുള്ഹോ ധാതുസദ്ദോ"**തി. തംതംഭൂതവിവിത്തതാ രൂപപരിയന്തോവ ആകാസോതി യേഹി വിവിത്തോ, യേസഞ്ച പരിച്ഛേദോ, തേഹി അസമ്ഫുട്ഠതാ തേസം ബ്യാപകഭാവേ സതി ന ഹോതീതി ആഹ **"ചതൂഹി മഹാഭൂതേഹി അബ്യാപിതഭാവോ"**തി. പരിച്ഛിന്നവുത്തീനി ഹി ഭൂതാനീതി.

൧൭൩. അവയവവിനിമുത്തോ സമുദായോ നാമ കോചി നത്ഥീതി പുരിമത്ഥം അസമ്ഭാവേന്തോ **"ദ്വേ ഏവ വാ"**തിആദിനാ സമുദായേന വിനാ ദുതിയത്ഥമാഹ. **പച്ചത്തം അത്തനി ജാതന്തി** പാടിപുഗ്ഗലികതം.

പാടിയേക്കോ കോട്ഠാസോതി വാ ലോമാദിഇതരകോട്ഠാസേഹി അസമ്മിസ്സോ വിസും ഏകോ പഥവീകോട്ഠാസോതി അത്ഥോ.

പയോഗന്തി ഭാവനാപയോഗം. **വീരിയ**ന്തി ഭാവനാനിപ്ഫാദകം ഉസ്സാഹം. **ആയൂഹന**ന്തി താദിസം ചേതനം.

ധാതുപടിക്കൂലവണ്ണമനസികാരാനന്തി ധാതുമനസികാരപടിക്കൂലമനസികാരവണ്ണമനസികാരാനം. **അബ്യാപാരതായാ**തി "അഹമേതം നിപ്ഫാദേമി, മമ ഏസാ നിപ്ഫാദനാ"തി ചേതനാരഹിതതായ. **കരോന്തീ**തി ആഭോഗപച്ചവേക്ഖണാനി ഉപ്പാദേന്തി.

ലക്ഖണവസേനാതി സഭാവവസേന. സോ പന യസ്മാ പഥവീധാതുയാ കക്ഖളഖരതാ ഹോതീതി ആഹ **"കക്ഖളം ഖരിഗതന്തിആദിവചനം സന്ധായ വുത്ത"**ന്തി.

വേകന്തകം നാമ സബ്ബലോഹച്ഛേദനസമത്ഥം ലോഹം. തഥാ ഹി തം വികന്തതി ഛിന്ദതീതി വികന്തം, വികന്തമേവ വേകന്തകന്തി വുച്ചതി. **ലോഹസദിസ**ന്തി ലോഹാകാരം ലോഹമലം വിയ ഘനസഹിതം ഹുത്വാ തിട്ഠതി. താപേത്വാ താളിതം പന ഛിന്നം ഛിന്നം ഹുത്വാ വിസരതി, മുദു മട്ഠം കമ്മനിയം വാ ന ഹോതി, തേന **"ലോഹവിജാതീ"**തി വുച്ചതീതി. **തിപുതമ്ബാദീഹീ**തി തിപുതമ്ബേ മിസ്സേത്വാ കതം **കംസലോഹം,** സീസതമ്ബേ മിസ്സേത്വാ കതം **വട്ടലോഹം,** ജസദതമ്ബേ മിസ്സേത്വാ കതം **ആരകൂടം** . യം പന കേവലം ജസദധാതുവിനിഗ്ഗതം, യം "പിത്തല"ന്തിപി വദന്തി, തം ഇധ നാധിപ്പേതം, യഥാവുത്തമിസ്സകമേവ പന ഗഹേത്വാ **"കിത്തിമ"**ന്തി വുത്തം.

നിദസ്സനമത്തന്തി മുത്താനം ജാതിതോ അനേകഭേദത്താ വുത്തം. തഥാ ഹി ഹത്ഥികുമ്ഭം വരാഹദാഠം ഭുജങ്ഗസീസം വലാഹകൂടം വേണുപബ്ബം മച്ഛസിരോ സങ്ഖോ സിപ്പീതി അട്ഠ മുത്തായോനിയോ. തത്ഥ **ഹത്ഥികുമ്ഭജാ** പീതവണ്ണാ പഭാഹീനാ. **വരാഹദാഠജാ** വരാഹദാഠവണ്ണാവ. **ഭുജങ്ഗസീസജാ** നീലാദിവണ്ണാ സുവിസുദ്ധാ, വട്ടലാ ച. **വലാഹകജാ** ഭാസുരാ ദുബ്ബിഭാഗരൂപാ രത്തിഭാഗേ അന്ധകാരം വിധമന്താ തിട്ഠന്തി, ദേവൂപഭോഗാ ഏവ ഹോന്തി. **വേണുപബ്ബജാ** കാരഫലസമാനവണ്ണാ, ന ഭാസുരാ, തേ ച വേളവോ അമനുസ്സഗോചരേ ഏവ പദേസേ ജായന്തി. **മച്ഛസീസജാ** പാഠീനപിട്ഠിസമാനവണ്ണാ, വട്ടലാ, ലഘവോ ച ഹോന്തി പഭാവിഹീനാ, തേ ച മച്ഛാ സമുദ്ദമജ്ഝേയേവ ജായന്തി. **സങ്ഖജാ** സങ്ഖോരച്ഛവിവണ്ണാ, കോലപ്പമാണാപി ഹോന്തി പഭാവിഹീനാവ. **സിപ്പിജാ** പന പഭാവിസേസയുത്താവ ഹോന്തി നാനാസണ്ഠാനാ. ഏവം ജാതിതോ അട്ഠവിധാസു മുത്താസു യാ മച്ഛസങ്ഖസിപ്പിജാ, താ സാമുദ്ദികാ. ഭുജങ്ഗജാപി കാചി സാമുദ്ദികാതി വദന്തി, ഇതരാ അസാമുദ്ദികാ. തേന വുത്തം **"സാമുദ്ദികമുത്താതി നിദസ്സനമത്തമേതം, സബ്ബാപി പന മുത്താ മുത്താ ഏവാ"**തി. ബഹുലതോ വാ അട്ഠകഥായം ഏതം വുത്തം "മുത്താതി സാമുദ്ദികമുത്താ"തി. ബഹുലഞ്ഹി ലോകേ സാമുദ്ദികാവ മുത്താ ദിസ്സന്തി. തത്ഥാപി സിപ്പിജാവ, ഇതരാ കദാചി കാചീതി.

൧൯൪. ഇധ നത്ഥി നിയമോ കേവലം ദ്രവഭാവസ്സേവ അധിപ്പേതത്താ.

൧൯൫. നിസിതഭാവേനാതി സന്താപനാദിവസപ്പവത്തേന തിഖിണഭാവേന. ഉസ്മാകാരഞ്ഹി നിസാനം ഇധ നിസിതഭാവോ. **പാകതികോ**തി സാഭാവികോ കായുസ്മാതി അധിപ്പേതോ. **സദാ**തി സബ്ബകാലം യാവ ജീവിതിന്ദ്രിയം

പവത്തതി. **പേതഗ്ഗി** നിജ്ഝാമതണ്ഹികപേതഗ്ഗി. **ഇധാതി** ബാഹിരതേജോധാതുകഥായം.

൧൭൬. വായനം ബീജനം, തം പന ഥാമസാ പവത്തീതി ആഹ **"സവേഗഗമനവസേനാ"**തി. **സമുദീരണം** അപ്പപരിസോസനം, ഭൂതസങ്ഘാതസ്സ ദേസന്തരുപ്പത്തിഹേതുഭാവോ വാ.

൧൭൭. ഭിത്തിച്ഛിദ്ദാദിവസേന ലബ്ഭമാനം അജടാകാസം നിസ്സായേവ പരിച്ഛേദാകാസസ്സ പരികമ്മകരണന്തി ആഹ **"അജടാകാസസ്സ ച കഥിതത"**ന്തി.

൧൭൯. സുഖദുക്ഖഫോട്ഠബ്ബസമുട്ഠാപനപച്ചയഭാവേനാതി ഇട്ഠാനിട്ഠഫോട്ഠബ്ബാനം നിബ്ബത്തകഭൂതേന പച്ചയഭാവേന. കസ്സ പന സോ പച്ചയഭാവോതി ആഹ **"സരീരട്ഠകഉതുസ്സാ"**തി . **പച്ചയഭാവേനാതി** ച ഹേതുമ്ഹി കരണവചനം. തേന ഹി കാരണഭൂതേന സുഖദുക്ഖഫോട്ഠബ്ബാനം യഥാവുത്തസമത്ഥതാ ഹോതീതി. **"തഥേവാ"**തി ഇമിനാ "യഥാബലം സരീരേകദേസസകലസരീര"ന്തി ഇദം അനുകഡ്ഢതി. **ഏവന്തി** അത്തനോ ഫലൂപചാരസിദ്ധേന ഫരണപ്പകാരേന. **ഏതേസന്തി** സുഖാദീനം. **"ഓളാരികപ്പവത്തി ഏവ വാ ഫരണ"**ന്തി ഇമിനാ നിരുപചാരം ഏതേസം ഫരണട്ഠം ദസ്സേതി. **ഉഭയവതോതി** സുഖദുക്ഖവതോ, സോമനസ്സദോമനസ്സവതോ ച, ഫരണാഫരണട്ഠാനവതോ വാ.

൧൮൧. ഏത്ഥ വുത്തം സങ്കപ്പന്തി ഏതസ്മിം "സങ്കപ്പോ കാമോ"തിആദികേ (മഹാനി॰ ൧; ചൂളനി॰ അജിതമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮) നിദ്ദേസപദേസേ വുത്തം സങ്കപ്പം. തഥാ ഹി കിലേസകാമോവ "സങ്കപ്പരാഗോ പുരിസസ്സ കാമോ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൬.൬൩; കഥാ॰ ൫൧൩) വിയ. വത്ഥുകാമസ്സ തഥാ തഥാ സങ്കപ്പനതോ പരികപ്പനതോ "സങ്കപ്പോ"തി വുത്തോ, ന വിതക്കോതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ വുത്തോ. ടീകായം പന വിതക്കവസേന അത്ഥം ദസ്സേതും **"സോപി ഹീ"**തിആദി വുത്തം. തത്രാപി പുരിമോ ഏവത്ഥോ അധിപ്പേതോതി ചേ, സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ **പി**-സദ്ദോ നിരത്ഥകോ സിയാ, "കിലേസസന്ഥവസമ്ഭവതോ"തി ച ന വത്തബ്ബം സിയാ, പരതോ ച "ബ്യാപാദവചനേന ബ്യാപാദവിതക്കം ദസ്സേതീ"തി വക്ഖതി. **കിലേസകാമോ വിഭത്തോ** കിലേസസമ്പയുത്തത്താതി അധിപ്പായോ. **കാമപടിബദ്ധാതി** ഏത്ഥ **കാമ**-സദ്ദേന വത്ഥുകാമാപി സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

൧൮൨. ഉഭയത്ഥ ഉപ്പന്നോതി സത്തേസു, സങ്ഖാരേസൂതി ഉഭയത്ഥ ഉപ്പന്നോ, സത്താകാരോ, സങ്ഖാരാകാരോതി വാ ആരമ്മണസ്സ ഉഭയാകാരഗ്ഗഹണവസേന ഉപ്പന്നോ. കമ്മപഥവിസേസോ, കമ്മപഥവിനാസകോ ച കമ്മപഥഭേദോതി ദസ്സേതും **"അഭിജ്ഝാസംയോഗേനാ"**തിആദി വുത്തം. തഥാ വിഹിംസായ വിഹിംസാവിതക്കം ദസ്സേതീതി യോജനാ. **വിഹിംസായാതി** ച വിഹിംസാവചനേനാതി അത്ഥോ. **യഥാസമ്ഭവം പാണാതിപാതാദിവസേനാതി** **ആദി**-സദ്ദേന അദിന്നാദാനമുസാവാദപേസുഞ്ഞഫരുസവാചാസമ്ഫപ്പലാപേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **സബ്ബ...പേ॰... സങ്ഗാഹകേഹി** കാമനേക്ഖമ്മധാതൂഹി. **ദ്വേ ദ്വേതി** ബ്യാപാദവിഹിംസാധാതുയോ, അബ്യാപാദഅവിഹിംസാധാതുയോ ച. **"ഏത്ഥാതി പനാ"**തിആദിനാ സംകിലേസവോദാനാനം സങ്കരഭാവസ്സ അനിട്ഠാപജ്ജനസ്സ ച ദസ്സനേന പുരിമംയേവ അത്ഥം ബ്യതിരേകമുഖേന സമ്പാദേതി.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൧൮൩. ആവേണികത്ഥോ അതിസയത്ഥോ ച വിസേസസദ്ദോ ഹോതീതി തദുഭയം ദസ്സേതും **"പുഗ്ഗലന്തരാസാധാരണം, നീലാദിസബ്ബരൂപസാധാരണഞ്ചാ"**തി വുത്തം. അസാധാരണകാരണേനാപി ഹി നിദ്ദേസോ ഹോതി യഥാ "ഭേരിസദ്ദോ, യവങ്കുരോ"തി. അതിസയകാരണേനപി യഥാ "അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാനം കമ്മസമാദാനാനം ഠാനസോ ഹേതുസോ വിപാകം യഥാഭൂതം പജാനാതീ"തി (കഥാ॰ ൩൩൭; പടി॰ മ॰ ൨.൪൪). **ധാതുഅത്ഥോ ഏവാതി** "ധാതു"ഇതി ഇമസ്സ ധാതുസദ്ദസ്സേവ അത്ഥോ. ധാതുവചനീയോ ഹി അത്ഥോ ഉപസഗ്ഗേന ജോതീയതി.

പുരിമേന അസദിസോ വിധാനധാരണത്ഥാനം പാകടോ ഭേദോതി. **വിസഭാഗലക്ഖണാ** വിസദിസസഭാവാ **അവയവാ** ഭാഗാ, തേസു.

യഥാസമ്ഭവന്തി കിരിയാമനോധാതു ഉപനിസ്സയകോടിയാ, വിപാകമനോധാതു വിപാകമനോവിഞ്ഞാണസ്സ അനന്തരാദിനാപി, ഇതരസ്സ സബ്ബാപി ഉപനിസ്സയകോടിയാവ. ധമ്മധാതു പന വേദനാദികാ സഹജാതാ സഹജാതാദിനാ, അസഹജാതാ അനന്തരാദിനാ, ഉപനിസ്സയേന ആരമ്മണാദിനാ ച മനോവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോതി ഏവം മനോധാതുധമ്മധാതൂനം മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ഹേതുഭാവോ യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബോ. ദ്വാരഭൂതമനോപി സുത്തേ "മനോധാതൂ"തി വുച്ചതീതി ആഹ **"ദ്വാരഭൂതമനോവസേന വാ"**തി. തസ്സാ മനോധാതുയാ മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ഹേതുഭാവോ യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബോതി സമ്ബന്ധോ.

പുരിമനയേനാതി വിസേസനം ദുതിയനയസ്സ ഹീനത്തികവസേനേവ വിഭത്തത്താ. നാനാധാതൂനഞ്ച ചക്ഖുധാതുആദീനന്തി സമ്ബന്ധോ.

ന ഹി ദ്വേ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയോ സന്തി അട്ഠാരസധാതുവിഭാഗദസ്സനേതി അധിപ്പായോ. ഖന്ധായതനധാതിന്ദ്രിയാനംയേവ വസേന സങ്ഖേപാദിവിഭാഗദസ്സനം തേസം ബഹുലം പരിഞ്ഞേയ്യധമ്മസങ്ഗണ്ഹനതോ. സച്ചദേസനാ പന അതിസംഖിത്തഭാവതോയേവേത്ഥ ബഹികതാ.

നിജ്ജീവസ്സാതിആദി വിസേസതോ സത്തസുഞ്ഞതാദീപനത്ഥാ ധാതുദേസനാതി കത്വാ വുത്തം. പുരിമനയോ അഞ്ഞേസമ്പി കമവുത്തീനം ധാതൂനം സമ്ഭവതീതി അധിപ്പായേന വുത്തോതി **"മനോധാതുയേവ വാ"**തിആദിനാ ദുതിയനയോ വുത്തോ. തത്ഥ **അവിജ്ജമാനേപി പുരേചരാനുചരഭാവേ**തി പുരേചരാനുചരാഭിസന്ധിയാ അഭാവേപി കേവലം അനന്തരപുബ്ബകാലഅനന്തരാപരകാലതായ മനോധാതു പുരേചരാനുചരാ വിയ ദട്ഠബ്ബാതി വുത്താ.

"അഞ്ഞം അഗ്ഗഹേത്വാ പവത്തിതും അസമത്ഥതായാ"തി ഏതേന വിഞ്ഞാണസ്സ ഏകന്തസാരമ്മണതാദസ്സനേന "ആരമ്മണേന വിനാ സയമേവ നീലാദിആഭാസം ചിത്തം പവത്തതീ"തി ഏവം പവത്തിതം വിഞ്ഞാണവാദം പടിസേധേതി.

൧൮൪. **ഏകനാനാസന്താനഗതാനന്തി** ഏകസന്താനഗതാനം അഭിന്നസന്താനഗതാനം ദ്വാരാനം, നാനാസന്താനഗതാനം ഭിന്നസന്താനഗതാനം

ആരമ്മണാനന്തി യോജനാ. **ഏകനാനാജാതികത്താതി** ചക്ഖാദിഏകേകജാതികത്താ ദ്വാരാനം, നീലാദിഅനേകജാതികത്താ ആരമ്മണാനം.

ചക്ഖാദി ഏകമ്പി വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, രൂപാദി പന അനേകമേവ സംഹതന്തി ഇമസ്സ വാ അത്ഥവിസേസസ്സ ദസ്സനത്ഥം ചക്ഖുരൂപാദീസു വചനഭേദോ കതോ. കിം പന കാരണം ചക്ഖാദി ഏകമ്പി വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, രൂപാദി പന അനേകമേവാതി? പച്ചയഭാവവിസേസതോ. ചക്ഖു ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ നിസ്സയപുരേജാതഇന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തപച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോന്തം അത്ഥിഭാവേനേവ ഹോതി തസ്മിം സതി തസ്സ ഭാവതോ, അസതി അഭാവതോ, യതോ തം അത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹിസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി വുച്ചതീതി. തംനിസ്സയതാ ചസ്സ ന ഏകദേസേന അല്ലീയനവസേന ഇച്ഛിതബ്ബാ അരൂപഭാവതോ, അഥ ഖോ ഗരുരാജാദീസു സിസ്സരാജപുരിസാദീനം വിയ തപ്പടിബദ്ധവുത്തിതായ. ഇതരേ ച പച്ചയാ തേന തേന വിസേസേന വേദിതബ്ബാ. സ്വായം പച്ചയഭാവോ ന ഏകസ്മിം ന സമ്ഭവതീതി ഏകമ്പി ചക്ഖു ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി ദസ്സേതും പാളിയം "ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ചാ"തി ഏകവചനനിദ്ദേസോ കതോ.

രൂപം പന യദിപി ചക്ഖു വിയ പുരേജാതഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോതി പുരേതരം ഉപ്പന്നം ഹുത്വാ വിജ്ജമാനക്ഖണേയേവ ഉപകാരകത്താ, തഥാപി അനേകമേവ സംഹതം ഹുത്വാ പച്ചയോ ഹോതി ആരമ്മണഭാവതോ. യഞ്ഹി പച്ചയധമ്മം സഭാവഭൂതം, പരികപ്പിതാകാരമത്തം വാ വിഞ്ഞാണം വിഭാവേന്തം പവത്തതി, തദഞ്ഞേസഞ്ച സതിപി പച്ചയഭാവേ സോ തസ്സ സാരമ്മണസഭാവതോ യം കിഞ്ചി അനാലമ്ബിത്വാ പവത്തിതും അസമത്ഥസ്സ ഓലുബ്ഭ പവത്തികാരണതായ ആലമ്ബനീയതോ ആരമ്മണം നാമ. തസ്സ യസ്മാ യഥാ യഥാ സഭാവൂപലദ്ധി വിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയലാഭോ, തസ്മാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം രൂപം ആരബ്ഭ പവത്തമാനം തസ്സ സഭാവം വിഭാവേന്തമേവ പവത്തതി. സാ ചസ്സ ഇന്ദ്രിയാധീനവുത്തികസ്സ ആരമ്മണസഭാവൂപലദ്ധി ന ഏകദ്വികലാപഗതവണ്ണവസേനേവ ഹോതി, നാപി കതിപയകലാപവണ്ണവസേന, അഥ ഖോ ആഭോഗാനുരൂപം ആപാഥഗതവണ്ണവസേനാതി അനേകമേവ രൂപം സംഹച്ചകാരിതായ വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ ഭഗവാ "രൂപേ ചാ"തി ബഹുവചനേന നിദ്ദിസി.

യം പന "രൂപായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ, തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൨) വുത്തം, തം കഥന്തി? തമ്പി യാദിസം രൂപായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയോ, താദിസമേവ സന്ധായ വുത്തം. കീദിസം പന തന്തി? സമുദിതന്തി പാകടോയമത്ഥോ. ഏവഞ്ച കത്വാ യദേകേ വദന്തി "ആയതനസല്ലക്ഖണവസേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദയോ സല്ലക്ഖണാരമ്മണാ, ന ദബ്ബസല്ലക്ഖണവസേനാ"തി, തം യുത്തമേവ

ഹോതി. ന ചേത്ഥ സമുദായാരമ്മണതാ ആസങ്കിതബ്ബാ സമുദായാഭോഗസ്സേവ അഭാവതോ, സമുദിതാ പന വണ്ണധമ്മാ ആരമ്മണപച്ചയാ ഹോന്തി. കഥം പന പച്ചേകം അസമത്ഥാ സമുദിതാ ആരമ്മണാ ഹോന്തി, ന ഹി പച്ചേകം ദട്ഠും അസക്കോന്താ അന്ധാ സമുദിതാ പസ്സന്തീതി? നയിദമേകന്തികം വിസും അസമത്ഥാനം സിവികാവഹനാദീസു സമത്ഥതായ ദസ്സനതോ. കേസാദീനഞ്ച യസ്മിം ഠാനേ ഠിതാനം പച്ചേകം വണ്ണം ഗഹേതും ന സക്കാ, തസ്മിംയേവ ഠാനേ സമുദിതാനം തം ഗഹേതും സക്കാതി ഭിയ്യോപി തേസം സംഹച്ചകാരിതാ പരിബ്യത്താ. ഏതേന കിം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ പരമാണുരൂപം ആരമ്മണം, ഉദാഹു തംസമുദായോതിആദികാ ചോദനാ പടിക്ഖിത്താ വേദിതബ്ബാ. "സോതഞ്ച പടിച്ച സദ്ദേ ചാ"തിആദീസുപി അയമേവ നയോ.

ഏവമ്പി അത്ഥോ ലബ്ഭതീതി "മനോധാതുയാപീ"തി **പി**-സദ്ദേന ന കേവലം ജവനപരിയോസാനാ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയേവ സമ്പിണ്ഡീയതി, അഥ ഖോ തദാരമ്മണഭവങ്ഗസങ്ഖാതാപി സമ്പിണ്ഡീയതീതി ഏവമ്പി അത്ഥോ ലബ്ഭതി, സമ്ഭവതീതി അത്ഥോ. **ഏവം സതീ**തി ഏവം അഞ്ഞമനോധാതുപ്പവത്തിയാ ഓരം പവത്തചിത്താനം മനോവിഞ്ഞാണധാതുതാദസ്സനേ സതി. സതിപി മനസോ സമ്ഭൂതഭാവേ മനോധാതുയാ മനോവിഞ്ഞാണധാതുഭാവപ്പസങ്ഗോ ന ഹോതിയേവ തംസഭാവസ്സേവ മനോവിഞ്ഞാണധാതുഭാവേന നിദ്ദിട്ഠത്താ. ഇദാനി തമേവത്ഥം **"പഞ്ചവിഞ്ഞാണധാതുമനോധാതൂ"**തിആദിനാ പാകടതരം കരോതി. **തബ്ബിധുരസഭാവേനാ**തി പഞ്ചവിഞ്ഞാണധാതൂഹി വിസദിസസഭാവേന. **ഉപ്പത്തിട്ഠാനേന ചാ**തി മനോധാതുകിരിയമനോവിഞ്ഞാണധാതുആദീഹി പരിച്ഛിന്നേന ഉപ്പജ്ജനട്ഠാനേന ച. ഇദാനി ഏകത്തഗ്ഗഹണം വിനാപി യഥാവുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ സമ്ഭവം ദസ്സേതും **"അനുപനീതേപീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സാമഞ്ഞവസേനാ**തി സദിസതാവസേന. **തസ്സാ**തി ഭവങ്ഗാനന്തരം ഉപ്പന്നചിത്തസ്സ. **അമനോവിഞ്ഞാണധാതുഭാവാസിദ്ധിതോ**തി മനോധാതുഭാവാസിദ്ധിതോ. ന ഹി "മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാപി ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധസമനന്തരം ഉപ്പജ്ജതി ചിത്തം...പേ॰... തജ്ജാ മനോവിഞ്ഞാണധാതൂ"തി ഇദം വചനം ഭവങ്ഗാനന്തരം ഉപ്പന്നചിത്തസ്സ മനോധാതുഭാവം സാധേതി. സിദ്ധേ ഹി മനോധാതുഭാവേ തം തസ്സ നിവത്തകം സിയാതി അധിപ്പായോ. മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ പന ഉപ്പന്നസ്സ ചിത്തസ്സ മനോവിഞ്ഞാണധാതുഭാവദീപകം വചനം താദിസായ മനോധാതുയാപി മനോവിഞ്ഞാണധാതുഭാവമേവ ദീപേയ്യാതി കഥം തസ്സാ നിവത്തകം സിയാതി ആഹ **"ന ഹി യം ചോദീയതി, തദേവ പരിഹാരായ ഹോതീ"**തി.

യദി ഏവം പഞ്ചദ്വാരാവജ്ജനസ്സ മനോവിഞ്ഞാണധാതുഭാവാപത്തി ഏവാതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **"മനോധാതുയാപീ"**തിആദി. പഞ്ചവിഞ്ഞാണേഹി മനോധാതൂഹി ച വിസിട്ഠോ സഭാവോ **പഞ്ചവിഞ്ഞാണ...പേ॰... സഭാവോ,** തസ്സ വസേന. **ചുതിപടിസന്ധിഭവങ്ഗാനന്തി** തദാരമ്മണമ്പി ഭവങ്ഗന്തോഗധം കത്വാ വുത്തം. **ജവനാവസാനാനീ**തി വാ ജവനാരമ്മണത്താ തദാരമ്മണമ്പി ഗഹിതം ദട്ഠബ്ബം. തേനേവാഹ **"ഛദ്വാരികചിത്തേഹി വാ"**തിആദി.

വിസും കാതും യുത്തന്തി ആവജ്ജനമ്പി യദിപി രൂപാദിവിസയം ഹോതി, ജവനം വിയ ആരമ്മണരസാനുഭവനം പന ന ഹോതീതി ഏദിസേ ഠാനേ

വിസും കാതബ്ബമേവ. **മനോ ചാതി ച**-സദ്ദോ ‘‘മനഞ്ച പടിച്ചാ’’തിആദീസു വിയ ന സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ, അഥ ഖോ ബ്യതിരേകത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ

ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താതി ധമ്മധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം ‘‘പഞ്ചപണ്ണാസ കാമാവചരധമ്മേ ആരബ്ഭ രജ്ജന്തസ്സാ’’തിആദിനാ (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൧൮൦; ൧൮൨) പരിത്താരമ്മണാദിഭാവേ ദസ്സിയമാനേ ‘‘ചിത്തുപ്പാദരൂപവസേന തം തം സമുദായം ഏകേകം ധമ്മം കത്വാ’’തിആദിനാ (വിഭ॰ മൂലടീ॰ ൧൮൦) തദത്ഥസ്സ ഖന്ധവിഭങ്ഗവണ്ണനാദീസു വുത്തനയത്താ.

പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ധാതുവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

꠮. സച്ചവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ

ഉദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൮൯. സച്ചവിനിമുത്തം നത്ഥി പവത്തിനിവത്തിതദുഭയഹേതുസന്ദസ്സനവസേന പവത്തനതോ. **സച്ചേസു കമതീ**തി സച്ചേസു വിസയഭൂതേസു പവത്തതി. ദേസേതബ്ബത്ഥവിസയാ ഹി ദേസനാതി. **ഏതേസു കമതീ**തി ഏതേസു അരിയസച്ചേസു പരിഞ്ഞാദികിച്ചസാധനവസേന പവത്തതി. ''സീലസമാധിപഞ്ഞാസങ്ഖാത''ന്തി വുത്തം അത്ഥസഭാവം കമനകിരിയായ കത്തുഭാവേന ഗഹിതന്തി പാകടതരം കത്വാ ദസ്സേതും **"കിം കമതീ"**തി പുച്ഛതി. **തബ്ബോഹാരേനാ**തി തദുപചാരേന. ഏതേന നിപ്പരിയായേന അത്ഥസഭാവം സാസനം, പരിയായേന വചനസഭാവന്തി ദസ്സേതി.

തംസഭാവാതി ദുക്ഖാദിസഭാവാ. **അമുസാസഭാവാ**തി ബാധനാദിഭാവേന ഭൂതസഭാവാ. **അഞ്ഞാകാരരഹിതാ**തി അബാധനാദിആകാരവിവിത്താ. **ദീധാ**തി ദുക്ഖദുക്ഖതാതന്നിമിത്തതാഹി. രാഗാദികിലേസപരിളാഹോ **കിലേസദാഹോ**. സന്താനസ്സ അവിപ്ഫാരികതാകരണം **പുഗ്ഗലഹിംസനം. അത്തനോ ഏവ തിഖിണഭാവോ**തി സങ്ഖതധമ്മസ്സ അത്തനോ സഭാവേനേവ രുജാവഹതിക്ഖഭാവോ. **സരസേനേവാ**തി സഭാവേനേവ. സമ്പിണ്ഡകസ്സ സമുദയസ്സ, കിലേസസന്താപരഹിതസ്സ മഗ്ഗസ്സ, അവിപരിണാമസ്സ നിരോധസ്സ ദസ്സനേന യഥാസങ്ഖ്യം ദുക്ഖസ്സ സങ്ഖതസന്താപവിപരിണാമട്ഠാ ആവി ഭവന്തീതി ആഹ **"ഇതരേ യഥാക്കമം സമുദയമഗ്ഗനിരോധദസ്സനേഹി ആവിഭവനാകാരാ"**തി. **ബ്യാപേതാ**തി ഭവാദീസു നാനാരമ്മണേസു ച വിസടാ ഹുത്വാ. അനേകത്ഥത്താ ധാതൂനം **"ഊഹനം രാസികരണ"**ന്തി വത്വാ പുന തദത്ഥം വിവരതി **"ദുക്ഖനിബ്ബത്തന"**ന്തി. ഏകവോകാരഭവേപി ഹി രാസിഭൂതമേവ ദുക്ഖം നിബ്ബത്തതി അനേകധമ്മസമൂഹതോ , പഗേവ ചതുപഞ്ചവോകാരഭവേസു. ഏത്ഥ ച ബ്യാപനത്ഥം ആകാരം, തസ്സ ച യ-കാരാഗമം കത്വാ സമ്പിണ്ഡനത്ഥം **ആയൂഹന**ന്തി പദം വേദിതബ്ബം. **നിദദാതീ**തി ദുക്ഖസ്സ ഏകന്തകാരണത്താ തം നിദസ്സേന്തം വിയ ജനേതീതി ദസ്സേന്തോ **"ഇദം തം ദുക്ഖ"**ന്തിആദിമാഹ. **ദുക്ഖ...പേ॰... ആവി ഭവതി** രോഗദസ്സനേന വിയ രോഗനിദാനം. **സംയോഗ...പേ॰... ദസ്സനേഹീ**തി സംയോഗട്ഠോ വിസംയോഗസഭാവസ്സ നിരോധസ്സ, പലിബോധട്ഠോ നിയ്യാനസഭാവസ്സ മഗ്ഗസ്സ ദസ്സനേന ആവി ഭവതീതി അത്ഥോ. **തേ**തി സംയോഗപലിബോധട്ഠാ.

ഏത്ഥാതി ഏതസ്മിം ആരമ്മണഭൂതേ സതി. സമുദയതോ വിവേകോ **വിവേകട്ഠോ**. നിരോധോ ച തണ്ഹാക്ഖയഭാവതോ സമുദയതോ വിവിത്തോ, തസ്മാ അവിവേകഭൂതസ്സ സമുദയസ്സ ദസ്സനേന നിരോധസ്സ വിവേകട്ഠോ ആവി ഭവതി, നിബ്ബാനാധിഗമഹേതുഭൂതസ്സാപി മഗ്ഗസ്സ സപ്പച്ചയതായ സങ്ഖതഭാവം പസ്സതോ അപ്പച്ചയസ്സ നിരോധസ്സ അസങ്ഖതട്ഠോ ആവി ഭവതി, തഥാ മരണധമ്മതായ ദുക്ഖം വിനസ്സന്തം പസ്സതോ അമരണധമ്മസ്സ നിരോധസ്സ അമതട്ഠോ ആവി ഭവതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **"വിവേകാ"**തിആദിനാ. **ഇതരേ സമുദയനിരോധദുക്ഖദസ്സനേഹീ**തി ഏത്ഥ സമുദയദസ്സനേന ''നായം ഹേതു നിബ്ബാനാധിഗമായ, അയം പന ഹേതൂ''തി ഹേതുട്ഠോ ആവി ഭവതി. തഥാ

പരമഗമ്ഭീരസ്സ നിപുണതരസ്സ ദുദ്ദസസ്സ നിരോധസ്സ ദസ്സനേന ദസ്സനട്ഠോ സുഖുമരൂപദസ്സനേന ചക്ഖുനോ വിയ, ദുക്ഖദസ്സനേന പന അനേകരോഗാതുരകപണജനദസ്സനേന ഇസ്സരജനസ്സ ഉളാരഭാവോ വിയ മഗ്ഗസ്സ ആധിപതേയ്യട്ഠോ ആവി ഭവതി.

തേ പനേതേ ഹേതുട്ഠാദികേ സരൂപതോ ദസ്സേതും **"തത്ഥ പലിബോധുപച്ഛേദവസേനാ"**തിആദി വുത്തം. **തത്ഥ പലിബോധുപച്ഛേദവസേനാ**തി സമുദയപ്പഹാനവസേന. **"മഗ്ഗാധിപതിനോ ധമ്മാ"തി വചനതോ**തി യസ്മാ സതിപി ഝാനാദീനം ആരമ്മണാധിപതിഭാവേ "ഝാനാധിപതിനോ ധമ്മാ"തി ഏവമാദി ന വുത്തം, "മഗ്ഗാധിപതിനോ ധമ്മാ" ഇച്ചേവ പന വുത്തം. തസ്മാ സാതിസയോ മഗ്ഗങ്ഗധമ്മാനം ആരമ്മണാധിപതിഭാവോ. തേനാഹ **"വിസേസതോ വാ ആരമ്മണാധിപതിഭൂതാ മഗ്ഗങ്ഗധമ്മാ ഹോന്തീ"**തി. **സോ തേസം ആകാരോ**തി യോ മഗ്ഗങ്ഗാനം ഗരും കത്വാ പച്ചവേക്ഖണവസേന പവത്തധമ്മാനം ആരമ്മണാധിപതിപച്ചയതാസങ്ഖാതോ ആകാരോ, സോ മഗ്ഗസ്സ ആധിപതേയ്യട്ഠോ. പുരിമോ പന ആധിപതേയ്യട്ഠോ സഹജാതാധിപതിവസേന വുത്തോ. **അഭിസമേതബ്ബട്ഠോ**തി യഥാവുത്തപീളനാദിഅത്ഥമേവ പടിവിജ്ഝിതബ്ബതായ ഏകജ്ഝം കത്വാ വദതി. തേന അഭിസമയസദ്ദം കമ്മത്ഥം ദസ്സേതി. **അഭിസമയസ്സാ**തി ഞാണസ്സ. **പവത്തിആകാരോ**തി പരിജാനനാദിവിസേസാകാരോ. സോ ഹി മഗ്ഗക്ഖണേ അസമ്മോഹതോ സിദ്ധോ, പച്ഛാ പച്ചവേക്ഖണാദിനാ പാകടോ ഹോതി. ആകാരോപി ഞാണേന അരണീയതോ **അത്ഥോ**തി വുച്ചതീതി കത്വാ തതിയനയോ ദസ്സിതോ. **പീളനാദിനാ ദസ്സിതോ** വിസയവിഭാഗേനപി വിസയിവിഭാഗോ ഹോതി യഥാ "രൂപസഞ്ഞാ, സദ്ദസഞ്ഞാ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൭൯).

കുച്ഛിതം ഖന്തി ഗരഹിതം ഹുത്വാ അസാരം. **"സമാഗമോ"**തിആദിനാ അന്വയതോ ബ്യതിരേകതോ ച **സം**-സദ്ദസ്സ സംയോഗത്ഥജോതകത്തമാഹ. "ഉപ്പന്നം ഉദിത"ന്തിആദീസു കേവലസ്സ **പന്ന**-സദ്ദസ്സ, **ഇത**-സദ്ദസ്സ ച പയോഗേ ഉപ്പത്തിഅത്ഥസ്സ അനുപലബ്ഭനതോ, **ഉ**-സദ്ദസ്സ ച പയോഗേ ഉപലബ്ഭനതോ സോ ഉപ്പത്തിഅത്ഥം ദീപേതീതി ആഹ **"ഏവം ഉപ്പന്നം ഉദിതന്തി ഏത്ഥാപീ"**തി. **വിസും പയുജ്ജമാനാ**തി ആഗമ-ഇത-പദേഹി വിനാ പയുജ്ജമാനാ. **സധാതുക**ന്തി അന്തോനീതേന ധാതുനാ സധാതുകം. തേനേവ തേ "ഉപസഗ്ഗാ"തി ച വുത്താ.

ദുക്ഖവിവേകഭാവന്തി ദുക്ഖവിവിത്തതം. **നിവത്തിയാ**തി നിബ്ബാനസ്സ. **നിവത്തേത്വാ**തി അനുപ്പാദസദ്ദേന വിസേസനവസേന നിവത്തേത്വാ. നിരോധപച്ചയതാ നിരോധസ്സ മഗ്ഗസ്സ ആരമ്മണപച്ചയതാ. **പുഗ്ഗലസച്ഛികിരിയാധമ്മഭാവേഹീ**തി പുഗ്ഗലധമ്മഭാവേന സച്ഛികരണധമ്മഭാവേന ച. **ഫല**ന്തി അരിയഫലം. **തസ്സാ**തി നിട്ഠാനഭൂതായ ഫലസങ്ഖാതായ **ദുക്ഖനിരോധപ്പത്തിയാ** അഭിസമയഭൂതായ ദുക്ഖനിരോധപ്പത്തിയാ പടിപദതാ ദട്ഠബ്ബാ.

പടിവിജ്ഝനകാലേ നിപ്പരിയായേന ബുദ്ധാദിസമഞ്ഞാതി ആഹ **"പടിവിദ്ധകാലേ പവത്ത"**ന്തി. **തതോ ഏവാ**തി തേന പകാസിതത്താ ഏവ.

തന്നിമിത്തഭാവോതി ജാതിആദി വിയ അധിട്ഠാനഭാവേന ദുക്ഖസ്സ കാരണഭാവോ, ന സമുദയസച്ചം വിയ പഭവഭാവേന. ഉദയബ്ബയപീളിതഭാവോ

സങ്ഖാരദുക്ഖതാ. **പവത്തനമേവാ**തി പവത്തി ഏവ. **കിച്ചം രസോ**തി രസസ്സ കിച്ചത്ഥതം ദസ്സേതി. **പവത്തിനിവത്തീസൂ**തി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മം. **അവികാരതാ** വികാരാഭാവോ നിച്ചതാ.

മരീചിമായാഅത്താനന്തി മരീചിയാ മായായ അത്തനോ ച **അരിയഞാണസ്സാ**തി അരിയാനം ഞാണസ്സ. തേന അരിയാനം മഗ്ഗഞാണാനുസാരേന പവത്തനകഞാണമ്പി സങ്ഗഹിതം ഹോതി. തേനാഹ **"അവിതഥഗാഹകസ്സാ"**തിആദി . **തേസ**ന്തി പടിവേധപച്ചവേക്ഖണഞാണാനം. തത്ഥ പടിവേധഞാണസ്സ പടിവിജ്ഝിതബ്ബതാ ഗോചരഭാവോ, ഇതരസ്സ ആരമ്മണഭാവോ. പടിവിജ്ഝിതബ്ബതാ, ആരമ്മണഭാവോ വാ പടിവേധഞാണസ്സ ഗോചരഭാവോ, ഇതരസ്സ ആരമ്മണഭാവോവ.

ബാധകപ്പഭവഭാവേനാതി ബാധകസ്സ ഉപ്പാദകഭാവേന വിസും ഗഹിതത്താ ന തണ്ഹാ ബാധകഭാവേന ഗഹിതാ പവത്തിപവത്തിഹേതൂനം അസങ്കരവസേന ബോധനതോ. ഏവഞ്ച കത്വാ അഭിധമ്മഭാജനീയേപി അയമത്ഥവണ്ണനാ യുജ്ജതേവ . യദിപി ഏവം ''ദുക്ഖമേവ ബാധക''ന്തി നിയമാനുപപത്തി, സമുദയഭാവപ്പസങ്ഗോ ചാതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"ജാതിആദീനം വിയ വാ"**തിആദി. ബാധകത്തസ്സ ബാധകത്തേ ച നിയമോതി ആഹ **"ദ്വിധാപി ബാധകത്ഥാവധാരണേനാ"**തി. യഥാ ഹി ബാധകത്തസ്സ ദുക്ഖേ നിയതതാ, ഏവം ദുക്ഖസ്സ ച ബാധകത്തേ നിയതതാതി. സുത്തന്തഭാജനീയേ തണ്ഹായ ഏവ സമുദയഭാവസ്സ ദസ്സിതത്താ തണ്ഹാവസേന നിയമം ദസ്സേന്തോ **"ന തണ്ഹായ വിനാ"**തിആദിമാഹ. സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ ഹേസാതി. **"കുസലേഹി വിനാ"**തിആദിനാ ദുക്ഖഹേതുതായ തണ്ഹായ പധാനഭാവമാഹ. തഥാ ഹി സാ കമ്മവിചിത്തതായ ഹേതുഭാവം ഗച്ഛന്തീ വിസേസേന കമ്മസ്സ സഹകാരികാരണം ഹോതീതി. **ദ്വിധാപി നിയമേനാ**തി മഗ്ഗോവ നിയ്യാനം, നിയ്യാനമേവ ച മഗ്ഗോതി ദ്വിപ്പകാരേന നിയമേന.

വചീസച്ചം സച്ചവാചാ, തംസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ ചാതി ആഹ **"വിരതിസച്ചേതി മുസാവാദവിരതിയ"**ന്തി. കേചി പന ''വിരതിസച്ചം സമാദാനവിരതീ''തി വദന്തി, തേസമ്പി ന സമാദാനമത്തം വിരതിസച്ചം, അഥ ഖോ സമാദാനാവിസംവാദനം. തം പന പടിഞ്ഞാസച്ചത്താ മുസാവാദവിരതിയേവ ഹോതി. തേനാഹ **"ന ഹി അഞ്ഞവിരതീസു സച്ചസദ്ദോ നിരുള്ഹോ"**തി. സതിപി ദുക്ഖസമുദയാവബോധേ യാവദേവ നിരോധമഗ്ഗാധിഗമത്ഥാ പഞ്ഞാഭാവനാതി പച്ഛിമദ്വയസ്സേവ സച്ചത്ഥം സാതിസയം, തദധിഗമസ്സ ച അവിവാദഹേതുകം സുത്തേ വിഭാവിതം ദസ്സേന്തോ **"തസ്സ പനാ"**തിആദിമാഹ.

ഠാനം നത്ഥീതി അത്തനോ വാദപതിട്ഠാപനകാരണം നത്ഥീതി അത്ഥോ. അത്തഭാവപടിലാഭേനേവ സത്താനം ജാതിആദീനം പത്തി സമ്മുഖീഭാവോ ച ജായതീതി ആഹ **"സമ്പത്തതാ, പച്ചക്ഖതാ ച പഠമതാ"**തി. ഭഗവതോ ദേസനാക്കമേനേവ വാ പഠമാദിതാ ദട്ഠബ്ബാ.

പരിജനനാദീഹീതി പരിഞ്ഞാപ്പഹാനസച്ഛികിരിയാഭാവനാഹി, നിസ്സക്കവചനഞ്ചേതം അഞ്ഞസദ്ദപേക്ഖായ. **ധമ്മഞാണകിച്ച**ന്തി സഭാവധമ്മാവബോധകിച്ചം. **പരിഞ്ഞേയ്യാദീനി ഏതപ്പരമാനേവാ**തി ഇതോ പരം നേയ്യം നത്ഥീതി ദസ്സേതി.

ദുക്ഖാദീനം അരിയസച്ചഭാവസ്സ അനുരൂപം യുത്തം, ആചരിയപരമ്പരാഗതം വാ സവനം **അനുസ്സവോ**. സുതാനുസാരേന, അഞ്ഞഥാ വാ കക്ഖളഫുസനാദിഅനിച്ചാദിസഭാവസാമഞ്ഞാകാരപരിഗ്ഗണ്ഹനം **ആകാരപരിവിതക്കോ**. യഥാവിതക്കിതാകാരസ്സ ദിട്ഠിസങ്ഖാതായ ദസ്സനഭൂതായ പഞ്ഞായ നിജ്ഝാനക്ഖമനം രോചനം **ദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖന്തി** . **ആദിച്ചോ വിയ പഭായ നിരോധം ഫുസതി** സച്ഛികരോതി കിലേസന്ധകാരം വിദ്ധംസേതി. **ചത്താരിപി സച്ചാനി പസ്സതീ**തി വുത്തം "യോ, ഭിക്ഖവേ, ദുക്ഖം പസ്സതീ"തിആദിനാ.

കാലന്തരദസ്സനന്തി നാനാഭിസമയം വദതി. **ഏകദസ്സിനോ**തി ഏകസച്ചദസ്സിനോ. **ന യോജേതബ്ബാ സിയാ**തി യോജനായഞ്ച സബ്ബദസ്സനം ദസ്സനന്തരപരമന്തി ദസ്സനാനുപരമോ ആപജ്ജേയ്യ, സച്ചാനഞ്ച നാനാഭിസമയേ ദുക്ഖദസ്സനാദീഹി പഠമമഗ്ഗാദിപ്പഹേയ്യാനം സംയോജനത്തയാദീനം ഏകദേസപ്പഹാനം ആപജ്ജതി. തഥാ ച സതി ഏകദേസസോതാപത്തിമഗ്ഗട്ഠതാ, തദനന്തരഞ്ച പത്തബ്ബേന ഫലേന ഏകദേസസോതാപന്നതാ ച ആപജ്ജതി, തസ്മാ ന സച്ചാനം നാനാഭിസമയോ യുത്തോ. യഥാ ച നാനാഭിസമയോ ന യുത്തോ, ഏവം ആരമ്മണാഭിസമയോപി. യദി ഹി ആരമ്മണകരണേന ചതുസച്ചാഭിസമയോ ഇച്ഛിതോ, ന മഗ്ഗോ സയമേവ അത്താനം ആരമ്മണം കരോതീതി അപരിപുണ്ണോ സച്ചാഭിസമയോ സിയാ. അഞ്ഞേന മഗ്ഗേന മഗ്ഗോ ആലമ്ബീയതീതി പരിപുണ്ണോവാതി ചേ? ഏവം സതി യേന മഗ്ഗേന മഗ്ഗോ ആലമ്ബിതോ, സോപി അഞ്ഞേന, സോപി അഞ്ഞേനാതി അനവട്ഠാനം സിയാ, തസ്മാ ന ആരമ്മണപടിവേധതോ ചതുസച്ചാഭിസമയോ യുത്തോ, വുത്തനയേനേവ പന യുത്തോ. കിഞ്ച പരിച്ഛിന്ദിതബ്ബം സമുച്ഛിന്ദിതബ്ബഞ്ച ആലമ്ബിത്വാ പരിച്ഛേദസമുച്ഛേദഭാവനാ മഗ്ഗഞാണസ്സ ന യുത്താ തതോ അനിസ്സടഭാവതോ, സബ്ബസങ്ഖതവിനിസ്സടം നിബ്ബാനമേവ പന ആരമ്മണതാ യുത്താ. **അഹേതുകദിട്ഠി അകിരിയദിട്ഠിഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാ** ഹേതുബ്യാപാരോവ പരമത്ഥതോ കിരിയാതി കത്വാ.

പവത്തേതീതി സജ്ജതി, പവത്തിയാ വാ ഹേതു ഹോതി. **നിവത്തേതീ**തി സംഹരതി പലയം ഗമേതി, പലോകതാദിവസേന വാ മോക്ഖഹേതു ഹോതി. **പധാനതോ**തി പകതിതോ, യം "അബ്യത്ത"ന്തിപി വുച്ചതി.

> "കാലോ കരോതി ഭൂതാനി, കാലോ സംഹരതീ പജാ;
> കാലോ സുത്തേ ജാഗരതി, കാലോ ഹി ദുരതിക്കമോ"തി. -

ഏവംവാദാ **കാലവാദിനോ**. "കണ്ടകസ്സ തിഖിണതാ, കപിട്ഠഫലാദീനം പരിമണ്ഡലതാ, മിഗപക്ഖിസരീസപാദീനം വിചിത്തഭാവോതി ഏവമാദയോ കേന കാരിതാ? സഭാവേനേവ സിദ്ധാ, ഏവം സബ്ബമ്പി, ന ഏത്ഥ കസ്സചി കാമകാരോ"തി ഏവംവാദാ **സഭാവവാദിനോ**. "ലോകോ നിയതോ അച്ഛേജ്ജസുത്താവുതാഭേജ്ജമണിസദിസോ , ന ഏത്ഥ കസ്സചി പുരിസകാരോ"തി ഏവംപവത്തവാദാ **നിയതിവാദിനോ,** -

> "യദിച്ഛായ പവത്തന്തി, യദിച്ഛായ നിവത്തരേ;
> യദിച്ഛായ സുഖദുക്ഖം, തസ്മാ യദിച്ഛതീ പജാ"തി. -

ഏവംപവത്തവാദാ യദിച്ഛാവാദിസങ്ഖാതാ **അധിച്ചസമുപ്പത്തിവാദിനോ** ച ഏത്ഥ സഭാവവാദേ ഏവ അന്തോഗധാതി ദട്ഠബ്ബാ. **അണൂഹി ലോകോ പവത്തതീ**തി ആജീവകവാദം സന്ധായാഹ. സോ ഹി അകാരണപരിഗ്ഗഹോ. കണാദവാദോ പന ഇസ്സരിച്ഛാവസേന അണൂനം സംയോഗവിയോഗതോ ലോകസ്സ പവത്തിനിവത്തിം വദതി. **പധാനസ്സ അപ്പവത്തീ**തി മഹതാദിഭാവേന അപരിണാമോ, അനഭിബ്യത്തി വാ. ''അഹമഞ്ഞോ, പകതി അഞ്ഞാ''തി ഏവം പവത്തപകതിപുരിസന്തരജാനനേന അത്തസുഖദുക്ഖമോഹേസു അവിഭാഗഗ്ഗഹണേ നിവത്തിതേ കിര വുത്തനയേന പധാനം നപ്പവത്തതി, സോ വിമോക്ഖോതി കാപിലാ. **ഏവമാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന മഹാബ്രഹ്മുനോ സമീപതാ, സംയോഗോതി ഏവമാദീനമ്പി സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ.

ഏകത്താതി ഏകഭാവതോ ഏകോപി വുത്തോ. **തയോ**തി കിച്ചവിഭാഗേന. **താനീ**തി സമ്മാവാചാദിസീലാനി. ഛന്ദസ്സ സദ്ദഹനാനുകൂലാപി ഛന്ദനവസേന പവത്തി ഹോതീതി സദ്ധിന്ദ്രിയസദ്ധാബലേഹി സദ്ധിം ഛന്ദിദ്ധിപാദോ വുത്തോ. താദിസേ കാലേ ഉപേക്ഖാനിമിത്താനുബ്രൂഹനേന ഉപകാരാ സമാധിസ്സ സമവാഹിതാവസേന താദിസകിച്ചാവ ഉപേക്ഖാ വേദിതബ്ബാ.

വിഘാതകത്താതി സംഹരണീയവസേന വിഹന്തഭാവതോ.

അരിയസച്ചദ്വയന്തി സമുദയമഗ്ഗസച്ചദ്വയം. **തേനേവാ**തി യഥാവുത്തദുക്ഖാദിസദ്ദാനം പരിഞ്ഞേയ്യാദിവാചകത്താ ഏവ. **ആദിപദസങ്ഗഹോ**തി ''ദുക്ഖം, ന അരിയസച്ച''ന്തി ഇമിനാ ചതുക്കേ ആദിപദേ സങ്ഗഹോ. **തദപേക്ഖ**ന്തി അരിയസച്ചസദ്ദാപേക്ഖം ദുക്ഖസദ്ദം. **ചതുത്ഥപദസങ്ഗഹോ**തി ''നേവ ദുക്ഖം, ന അരിയസച്ച''ന്തി ഇമിനാ പദേന സങ്ഗഹോ. **അവസേസകിലേസാദയോ**തി തണ്ഹാവജ്ജകിലേസാ അവസേസാകുസലാ, സാസവാനി കുസലമൂലാനി, സാസവാ ച കുസലധമ്മാ. തേ ഹി അഭിധമ്മഭാജനീയേ സമുദയഭാവേന വുത്താ, ന അരിയസച്ചഭാവേനാതി ആഹ **''സമുദയോ, ന അരിയസച്ച''**ന്തി. **അഞ്ഞാനി മഗ്ഗങ്ഗാനീ**തി ഫലസമ്മാദിട്ഠിആദയോ. **ഇമിനാ നയേനാ**തി ഏത്ഥായം യോജനാ - അത്ഥി സമുദയോ, ന അരിയസച്ചം, അത്ഥി അരിയസച്ചം, ന സമുദയോ, അത്ഥി സമുദയോ ചേവ അരിയസച്ചഞ്ച, അത്ഥി നേവ സമുദയോ, ന അരിയസച്ചം. തത്ഥ പഠമപദം വുത്തത്ഥം. നിരോധോ അരിയസച്ചം, ന സമുദയോ, തണ്ഹാ സമുദയോ ചേവ അരിയസച്ചഞ്ച, മഗ്ഗസമ്പയുത്താ ധമ്മാ സാമഞ്ഞഫലാനി ച യസ്സ പഹാനായ ഭഗവതി ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതി, തദഭാവതോ നേവ സമുദയോ, ന അരിയസച്ചം. ഇതരസച്ചദ്വയം അരിയസച്ചം തസ്സ തസ്സ പഭാവകട്ഠേന സിയാ സമുദയോ, ന പന യസ്സ പഹാനായ ഭഗവതി ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതി തഥത്ഥേന. ഇതരചതുക്കദ്വയേപി ആദിപദം വുത്തത്ഥമേവ. സേസേസു സമുദയോ അരിയസച്ചം, ന നിരോധോ, അസങ്ഖതധാതു നിരോധോ ചേവ അരിയസച്ചഞ്ച, മഗ്ഗസമ്പയുത്താ ധമ്മാ, സാമഞ്ഞഫലാനി ച യസ്സ സച്ഛികിരിയായ ഭഗവതി ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതി തഥത്ഥേന നേവ നിരോധോ, ന അരിയസച്ചം. ഇതരസച്ചദ്വയം അരിയസച്ചം, നിരോധധമ്മതായ സിയാ നിരോധോ, ന പന യസ്സ സച്ഛികിരിയായ ഭഗവതി ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതി തഥത്ഥേന. തഥാ നിരോധോ അരിയസച്ചം, ന മഗ്ഗോ, അരിയമഗ്ഗോ മഗ്ഗോ ചേവ അരിയസച്ചഞ്ച, മഗ്ഗസമ്പയുത്താ ധമ്മാ, സാമഞ്ഞഫലാനി ച യസ്സ ഭാവനായ ഭഗവതി ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതി തഥത്ഥേന നേവ മഗ്ഗോ, ന അരിയസച്ചം. ഇതരസച്ചദ്വയം സിയാ മഗ്ഗോ

ഉപപത്തിമഗ്ഗഭാവതോ, ന പന യസ്സ ഭാവനായ ഭഗവതി ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതി തഥത്ഥേന.

സന്തന്തി സമാനം. **ഏവം ഇതരേസുപീ**തി കാതബ്ബാപി കിരിയാ കാരകരഹിതാ കേവലം അത്തനോ പച്ചയേഹി തായ പവത്തമാനായ പച്ചയസാമഗ്ഗീ കിരിയം കരോതീതി വോഹാരമത്തം ഹോതി. നിബ്ബുതിഗമകേസുപി ഏസേവ നയോ.

സാസവതാ അസുഭതാ കിലേസാസുചിപഗ്ഘരണതോ. **ദുക്ഖാദീന**ന്തി ദുക്ഖസമുദയമഗ്ഗാനം. **സമുദയാദിഭാവോ**തി ദുക്ഖസ്സ സമുദയമഗ്ഗഭാവോ, സമുദയസ്സ മഗ്ഗദുക്ഖഭാവോ, മഗ്ഗസ്സ ദുക്ഖസമുദയഭാവോ ച, ന പന നിരോധഭാവോ ദുക്ഖാദീനന്തി സമ്ബന്ധോ. **അഞ്ഞമഞ്ഞസമങ്ഗി**താതി ദുക്ഖാദീനം ഇതരീതരസഭാവയോഗോ. **തണ്ഹായാ**തി ആധാരേ ഭുമ്മം. **പുനബ്ഭവസ്സാ**തി പുനഭവസങ്ഖാതസ്സ ആയതിദുക്ഖസ്സ. **പകതിവാദീന**ന്തി കാപിലാനം. **വികാരാ**തി മഹതാദയോ ബ്യത്താ. **വിഭാവതോ**തി അഭിബ്യത്തിതോ, പരിണാമതോ വാ പുബ്ബേ. **പടിപ്പലീനാ ചാ**തി പച്ഛാ പകതിയം പലയം ഗതാ വേസമ്മം മുഞ്ചിത്വാ സത്താദിസമഭാവേന അന്തോ സമോരുദ്ധാ. തേനാഹ **"പകതിഭാവേനേവ തിട്ഠന്തീ"**തി. **പകതിഭാവേനേവാ**തി അബ്യത്തഭാവേനേവ . **സമുദയഭാവേനാ**തി തണ്ഹാസങ്ഖാതപഭവഭാവേന. അഞ്ഞഥാ തംസമ്പയുത്തഅവിജ്ജാദീനമ്പി സമുദയഭാവോ ലബ്ഭതേവാതി. **അവിഭത്തേഹീ**തി വേസമ്മവിരഹേന പകതിഭാവം ഗതേഹി. **"വികാരേഹീ"**തി സാമഞ്ഞതോ വുത്തേ **"മഹന്താ"**തിആദിനാ സരൂപതോ ദസ്സേതി. തത്ഥ **മഹന്തോ**തി മഹാബുദ്ധി. തഞ്ഹി കാപിലാ "മഹാഅജ്ഝാസയോ"തി ച വോഹരന്തി. രൂപതമ്മത്താദയോ പഞ്ച തമ്മത്താ, അഹംകാരോ ചാതി ഛ **അവിസേസാ**. ചക്ഖു സോതം ഘാനം ജിവ്ഹാ കായോ വാചാ പാണി പാദോ പായു ഉപത്ഥം മനോതി ഏകാദസിന്ദ്രിയാനി. പഥവീ ആപോ തേജോ വായോ ആകാസന്തി പഞ്ച **ഭൂതവിസേസോ,** തേഹി. **"പകതിഭാവേനേവ ഠിതേഹീ"**തി ഇമിനാ "അവിഭത്തേഹീ"തി പദസ്സ അത്ഥം വദതി. **സഗബ്ഭാ**തി സബീജാ അസുഞ്ഞതാ. **തന്തൂസൂ**തി സുത്തേസു സമവായികാരണഭൂതേസു. തഥാ **കപാലേസു**. തിവിധഞ്ഹി തേ കാരണം വദന്തി ഉപാദാനകാരണം നിമിത്തകാരണം സമവായികാരണന്തി. തത്ഥ തുരിവേമസലാകാദയോ **ഉപാദാനകാരണം**. തന്തവായോ **നിമിത്തകാരണം**. തന്തവോ **സമവായികാരണ**ന്തി. **ദ്വീസു അണൂസൂ**തി പഥവീഭൂതേസു വാ ആപോതേജോവായോഭൂതേസു വാ ദ്വീസു പരമാണൂസു. **ഇധബുദ്ധിവോഹാരജനകോ**തി "ഇധ തന്തൂസു പടോ, ഇധ കപാലേസു ഘടോ, ഇധ ബീരണേസു ഘടോ"തിആദിനാ നയേന ഹേതുഫലാനം സമ്ബന്ധഭൂതേന സത്താനം ഇധബുദ്ധിവോഹാരാ ജായന്തി. സോ ഗോവിസാണാനം വിയ അവിസും സഹസിദ്ധാനം സമ്ബന്ധോ **സമവായോ**. ഖാണുസേനാനം വിയ പന വിസുംസിദ്ധാനം സമ്ബന്ധോ **സംയോഗോ**. തീസു അണൂസു തിഅണുകം ഫലം സമവേതം ഏകീഭൂതമിവ സമ്ബന്ധന്തി യോജനാ. "സമവേത"ന്തി ഏതസ്സ "ഏകീഭൂതമിവ സമ്ബന്ധ"ന്തി ഇദം അത്ഥവിവരണം. **മഹാപരിമാണ**ന്തി മഹന്തപരിമാണം മഹാപഥവീആദികം ഏകം ഫലം, യം തേ "കാരിയം ദ്രബ്യ"ന്തി വദന്തി. യേഹി കാരണേഹി ആരദ്ധം കാരിയദ്രബ്യം, തദന്തോഗധാനി ഏവ താനി കാരണാനി മഞ്ഞന്തീതി ആഹ **"അത്തനോ അന്തോഗധേഹി കാരണേഹീ"**തി. സതി സമവായേ ഹേതുമ്ഹി ഫലം സമവേതന്തി ഫലേ ഹേതു

സിയാ, തം നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“സമവായാഭാവാ ഫലേ ഹേതു നത്ഥീതി ഹേതുസുഞ്ഞം ഫല”**ന്തി.

ആഹാരഭേദേതി കബളീകാരാദിആഹാരവിസേസേ. **തപ്പച്ചയധമ്മഭേദേതി** അജ്ഝോഹരണീയവത്ഥുസളായതനഅവിജ്ജാഅഭിസങ്ഖാരസങ്ഖാതേ തേസം പച്ചയഭൂതധമ്മവിസേസേ, ഓജട്ഠമകരൂപവേദനാപടിസന്ധിവിഞ്ഞാണനാമരൂപസങ്ഖാതേ വാ തന്നിബ്ബത്തധമ്മവിസേസേ, തേ പച്ചയാ ഏതേസം ധമ്മവിസേസാനന്തി **തപ്പച്ചയധമ്മഭേദാ** . രൂപാദിആരമ്മണവസേന വാതി യോജനാ. **യാനദ്വയവസേനാ**തി സമഥവിപസ്സനായാനദ്വയവസേന. കിഞ്ചാപി മഗ്ഗക്ഖണേ സമഥവിപസ്സനാ യുഗനദ്ധാവ, യഥാ പന സുഞ്ഞതാദിസമഞ്ഞാ, ഏവം സമഥവിപസ്സനാസമഞ്ഞാപി ആഗമനതോ മഗ്ഗസ്സ സിയുന്തി ആഹ **“ആഗമനവസേന വുത്തോ”**തി. യസ്സ വാ പഞ്ഞിന്ദ്രിയം അധികം, തസ്സ മഗ്ഗോ വിപസ്സനാ, ഇതരസ്സ സമഥോതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

സമാധിജാതി സമാധാനട്ഠോവ. **തതോ ഏവാതി** സമാധിഅനുഗുണകിരിയത്താവ.

ആദായ ഊഹിത്വാതി ഗഹേത്വാ വിയ തക്കേത്വാ വിതക്കേത്വാ. **ദ്വിന്നന്തി** സമ്മാദിട്ഠിസമ്മാസങ്കപ്പാനം. **പുരിമകാലസ്സ വിയ നിദ്ദേസോ** യഥാ ‘‘ഏകം ഖന്ധം പടിച്ച തയോ ഖന്ധാ’’തി, ‘‘ഏകം മഹാഭൂതം പടിച്ച തയോ മഹാഭൂതാ’’തി ച.

ഓഗാഹിതുന്തി ഞാണേന പടിവിജ്ഝിതും. ഗഹേതും അസക്കുണേയ്യതായ **സണ്ഹത്തം**. സുഖുമായ പഞ്ഞായ ഗഹേതബ്ബതായ **സുഖുമത്തം. ഇതീതി** ഇമിനാ കമേനാതി അയമത്ഥോതി അധിപ്പായേനാഹ **“ഇതിസദ്ദേന വിജാനനക്കമം ദസ്സേതീ”**തി. **ഏവം പകാരേഹീതി ഏവം**-സദ്ദേന ജോതിയമാനോ ഏവ അത്ഥോ **പകാര**-സദ്ദേന വുച്ചതീതി **“ഏവം-സദ്ദേന വിജാനനകാരണഭൂതേ നയേ ദസ്സേതീ”**തി വുത്തം. **ഇതീതി** വാ നിദസ്സനത്ഥോ. തേന വുത്തപ്പഭേദേ പച്ചാമസനവസേന നിദസ്സേതി. **ഏവം**-സദ്ദോ ഇദമത്ഥോ. തേന **ഏവം പകാരേഹീ**തി ഇദംപകാരേഹി, ഈദിസേഹീതി അത്ഥോ.

ഉദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. ദുക്ഖസച്ചനിദ്ദേസോ

ജാതിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൯൦. “ജാതിആദിനിദ്ദേസേ”തി ഇമിനാ ‘‘തത്ഥാ’’തി പദസ്സ അത്ഥം വദതി. **ദുക്ഖമാതികാ**തി ദുക്ഖദുക്ഖാദീനം ദുക്ഖവിസേസാനം ഉദ്ദേസോ. **പദദ്വയേ**തി ‘‘പരിയായദുക്ഖം, നിപ്പരിയായദുക്ഖ’’ന്തി ഏതസ്മിം പദദ്വയേ.

ദുക്ഖത്തായേവാതി നിപ്പരിയായദുക്ഖതം വദതി. **സഭാവേന നാമം വിസേസേതീ**തി അന്വത്ഥസഞ്ഞതം ദസ്സേതി. **പുരിമേന** സഭാവദുക്ഖവാചകേന **ദുക്ഖസദ്ദേന**. സോ ഹി വിസേസനം അവച്ഛേദകഭാവതോ പച്ഛിമം സങ്ഖാരദുക്ഖട്ഠം വിസേസേതി. സോ ഹി നിവത്തേതബ്ബഗഹേതബ്ബസാധാരണത്താ അവച്ഛിന്ദിതബ്ബോ. **തേനാ**തി വിപരിണാമഅധിട്ഠാനാദിപകാരവിസേസേന.

ദേസേതബ്ബസ്സ അത്ഥസ്സ സങ്ഖിപനം ഇധ സങ്ഖേപോ, സോ ച തബ്ബിഭാഗാനം സാധാരണഭാവോതി ആഹ **"സങ്ഖേപോ സാമഞ്ഞ"**ന്തി. **അന്തോകരിത്വാ**തി അന്തോഗധേ കത്വാ, സങ്ഗഹേത്വാ വാ. **ഉഭയഥാപീ**തി സങ്ഖേപതോപി വിത്ഥാരതോപി. സാധാരണഭാഗാനം വിഭജനം വിഭാഗോ, വിത്ഥാരോതി ആഹ **"വിത്ഥാരോ പന വിസേസോ"**തി. **വിസേസന്തരനിവത്തകോ**തി വിഭാഗന്തരാസങ്ഗാഹകോ.

൯൯. അപരത്ഥാതി ഭുമ്മവചനം സാമിഅത്ഥേ യഥാ ''സബ്ബത്ഥ പാദക''ന്തി ആഹ **"സാമിഅത്ഥേപി ഹി അപരത്ഥസദ്ദോ സിജ്ഝതീ"**തി. സിദ്ധി പന ''ഇതരാഹിപി ദിസ്സതീ''തി ഇമിനാ വേദിതബ്ബാ. യസ്മാ ച ഏവം സദ്ദോ സമ്ഭവതി, തസ്മാ പാളിയം സാമിവസേന വുത്തം അട്ഠകഥായം ഭുമ്മവസേന ദസ്സിതന്തി ദീപേന്തോ **"തേസം തേസന്തി വാ"**തിആദിമാഹ. **അപരസ്സാ**തി അപരസ്സ സത്തസ്സ. മനുസ്സാദിഭേദോ ഉപപത്തിഭവോ ഗതി, തബ്ബിസേസഭൂതാ ഖത്തിയാദിസാമഞ്ഞാധിട്ഠാനാ ഖന്ധാ ജാതീതി ദസ്സേന്തോ **"പഞ്ചഗതിവസേനാ"**തിആദിമാഹ.

തിണാകാരോതി തിണവികപ്പോ, തിണവിസേസോതി അത്ഥോ. **ഏവ**ന്തി നിദസ്സനേ. തേന വുത്തപ്പകാരം പഠമം വിഞ്ഞാണപാതുഭാവം പച്ചാമസതി. **തദുപാദായാ**തി തതോ പട്ഠായ. **അരിയഭാവകരണത്താ**തി അരിയഭാവകാരണത്താ. കരോതീതി ഹി കരണം. അരിയസദിസത്താ വാ **അരിയസീലം**. പുഥുജ്ജനകല്യാണകാനമ്പി ഹി ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം അരിയസീലസദിസം. **ആകാരവികാരാ**തി ഉപ്പജ്ജനാദിആകാരവികതിയോ. **സഹുപ്പാദകാ**തി ഉപ്പാദസഹിതാ ഉപ്പാദാവത്ഥാ ഖന്ധാ. **ആയതനവസേനാ**തി പരിപുണ്ണാപരിപുണ്ണായതനവസേന. **യോനിവസേനാ**തി അണ്ഡജാദിയോനിവസേന. **ഏകേകേനേവ പദേനാ**തി യഥാ ദുതിയനയേ ജാതിആദിപദേസു ദ്വീഹി ദ്വീഹി പദേഹി പരിപുണ്ണാപരിപുണ്ണായതനയോനിവിഭാഗേന സബ്ബസത്തേ പരിയാദിയിത്വാ ജാതി ദസ്സിതാ, ന ഏവമിധ. ഇധ പനേതേസു ഏകേകേനേവ പദേന അവിഭാഗതോ **സബ്ബസത്തേ പരിയാദിയിത്വാ. ഉഭയത്ഥാ**തി പുരിമപച്ഛിമനയേസു ഭാവനിദ്ദേസോവ യുത്തോ. അനഭിഹിതേ വിഭത്തിവിധാനം, നാഭിഹിതേതി. **പാകടാ നിബ്ബത്തീ**തി അഭിബ്യത്താ നിബ്ബത്തി.

ദ്വിന്നം ദ്വിന്നന്തി ഏകവോകാരഭവേ രൂപായതനധമ്മായതനവസേന ദ്വിന്നം, ചതുവോകാരഭവേ മനായതനധമ്മായതനവസേന ദ്വിന്നം. **സേസേ**തി പഞ്ചവോകാരഭവേ. **പഞ്ചന്ന**ന്തി ചക്ഖുസോതമനോരൂപധമ്മായതനവസേന പഞ്ചന്നം. താനി ഹി രൂപഭവേ പഞ്ചവോകാരേ ഉപപത്തിക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജന്തി. കാമധാതുയം പടിസന്ധിക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജമാനാനന്തി യോജനാ. **വികലാവികലിന്ദ്രിയാന**ന്തി അപരിപുണ്ണപരിപുണ്ണായതനാനം സത്താനം. ഇന്ദ്രിയവസേനേവ ഹി ആയതനാനം വേകല്ലം ഇച്ഛിതബ്ബം. തത്ഥ വികലിന്ദ്രിയസ്സ സത്തന്നം നവന്നം ദസന്നം പുനപി ദസന്നം, ഇതരസ്സ ഏകാദസന്നം ആയതനാനം വസേന സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. **സത്തന്ന**ന്തി കായമനോരൂപഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബധമ്മായതനവസേന സത്തന്നം. ഗബ്ഭസേയ്യകഞ്ഹി സന്ധായേതം വുത്തം. **നവന്ന**ന്തി ചക്ഖുസോതസദ്ദായതനവജ്ജാനം നവന്നം. അന്ധബധിരവസേന ഹിദം വുത്തം. **ദസന്ന**ന്തി ചക്ഖുസദ്ദവജ്ജാനം. **പുന ദസന്ന**ന്തി സോതസദ്ദവജ്ജാനം.

അന്ധവസേന, ബധിരവസേന ചേതം ദ്വയം വുത്തം. **ഏകാദസന്നന്തി** സദ്ദവജ്ജാനം.

തംദുക്ഖഭാവോതി പരിയായദുക്ഖഭാവോ. **തഥ നിബ്ബത്തിനിവാരണേനാതി** ഉപ്പലപദുമാദീസു ഉപ്പത്തിപടിക്ഖേപേന അഭാവകഥനേന. **ദുക്ഖുപ്പത്തികാരണേതി** ദുക്ഖുപ്പത്തിയാ ഹേതുഭൂതേ ദുക്ഖുപ്പത്തിട്ഠാനേ.

മരണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൯൩. ഖന്ധഭേദസ്സാതി ഖന്ധവിനാസസ്സ. **സോതി** ഖന്ധഭേദോ. **പബന്ധസമുച്ഛേദോതി** പബന്ധസ്സ അച്ചന്തസമുച്ഛേദോ. **തബ്ഭാവതോതി** സമ്മുതിമരണഭാവതോ. **തദേകദേസഭാവതോതി** തദവയവഭാവതോ. **തസ്സേവ നാമന്തി അസമ്മോഹത്ഥം വുത്തം** സബ്ബസ്സാപി ഏകകമ്മനിബ്ബത്തജീവിതിന്ദ്രിയപ്പബന്ധവിച്ഛേദഭാവതോ. സമ്മുതിമരണമേവ ഹി ജാതിക്ഖയമരണം, തം പന ജാതിക്ഖയമരണം ഉപക്കമമരണം, സരസമരണന്തി ദുവിധം. തത്ഥ സരസമരണമ്പി ആയുക്ഖയമരണം, പുഞ്ഞക്ഖയമരണന്തി ദുവിധം. ഏവമേതേസം തദേകദേസതാ വേദിതബ്ബാ. യഞ്ചേത്ഥ ഉപക്കമമരണം, തം അകാലമരണം. സരസമരണം കാലമരണം. മരണേന സത്താ യഥാലദ്ധഅത്തഭാവേന വിയുജ്ജന്തീതി ആഹ **"സമ്പത്തിഭവക്ഖന്ധേഹി വിയോജേതീ"**തി.

കാരണത്ഥോതി മൂലത്ഥോ. മൂലഞ്ഹി ''ആദീ''തി വുച്ചതി ''കോ ചാദി കുസലാനം ധമ്മാനം? സീലഞ്ച സുവിസുദ്ധം, ദിട്ഠി ച ഉജുകാ''തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൫.൩൬൯). തേനാഹ **"സന്ധിബന്ധനച്ഛേദമൂലകന്തി അത്ഥോ"**തി.

ഫലകിരിയാഗബ്ഭാ ഈദിസീ ഹേതുകിരിയാതി കത്വാ വുത്തം **"അന്തോഗധാ"**തി. ബ്യസനസ്സ ഹി ആപാദകേഹി ആപാദനം ആപാദേതബ്ബആപത്തിയാ സഹേവ സിജ്ഝതീതി.

സോകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൯൪. സുഖം ഹിനോതി പവത്തതി ഏതേനാതി സുഖകാരണം **ഹിതം. ഭോഗബ്യസനാദിപദത്ഥവിസേസന്തി** ഭോഗബ്യസനം, സീലബ്യസനന്തി ഏവം ഭോഗസീലപദാനം വസേന അത്ഥവിസേസം. **സമാസവിസേസന്തി** ''രോഗോയേവ ബ്യസനം, ദിട്ഠി ഏവ ബ്യസന''ന്തി സമാനാധികരണവസേന സമാസവിസേസം. അന്നപാനവത്ഥയാനാദി പരിഭുഞ്ജിതബ്ബതോ **ഭോഗോതി** അധിപ്പേതോ, സോ ച ധമ്മസമൂഹഭാവേന. **തബ്ബിനാസാതി** ഞാതിഭോഗബ്യസനാനി വുത്താനീതി തേ വികാരഭാവേന പഞ്ഞാപേതബ്ബത്താ **പണ്ണത്തിമത്താ**. പരിനിപ്ഫന്നം നാമ ഖന്ധപഞ്ചകം. അതംസഭാവത്താ പണ്ണത്തി അപരിനിപ്ഫന്നാ, അനിപ്ഫന്നാ ച ഹോതീതി വുത്തം **"അപരിനിപ്ഫന്നതം സന്ധായ അനിപ്ഫന്നാനീതി ആഹാ"**തി. ന ഹി പണ്ണത്തി കേനചി നിപ്ഫാദീയതി. അഞ്ഞത്ഥാപി അപരിനിപ്ഫന്നേ അനിപ്ഫന്നവോഹാരോ ആഗതോതി ദസ്സേതും **"അപരിനിപ്ഫന്നതംയേവാ"**തിആദിമാഹ. കാമഞ്ചേത്ഥ അപരിനിപ്ഫന്നം ''അനിപ്ഫന്ന''ന്തി വുത്തം, ''നിപ്ഫന്ന''ന്തി പന ന പരിനിപ്ഫന്നമേവ വുച്ചതി, നാപി സബ്ബോ സഭാവധമ്മോതി ദസ്സേന്തോ **"ഖന്ധവിഭങ്ഗേ ചാ"**തിആദിമാഹ.

നിപ്ഫന്നതാ വുത്താതി സമ്ബന്ധോ. **അനിപ്ഫന്നതാ** സഭാവധമ്മത്തേപി കേനചി ന നിപ്ഫാദീയതീതി കത്വാ.

സങ്കുചിതം ചിത്തനന്തി പീതിസോമനസ്സപടിപക്ഖതോ, ദോസസമ്പയോഗതോ ച ആരമ്മണേ അനഭിരതിപ്പവത്തിമാഹ. അന്തോ അത്തനോ നിസ്സയസ്സ നിദ്ദഹനവസേന വാ ഝാനം ചിന്തനം **അന്തോനിജ്ഝാനം**. സതിപി അനുസോചനഭാവേ അത്തനോ കതാകതകുസലാകുസലവിസയോ മനോവിലേഖഭൂതോ വിപ്പടിസാരോ **കുക്കുച്ചം,** യഥാവുത്തഅന്തോനിജ്ഝാനം **സോകോ**തി ഉഭിന്നം വിസേസോ വേദിതബ്ബോ.

"മനോദ്വാരജവനക്ഖണേ"തി പരിബ്യത്തമന്തോനിജ്ഝാനം സന്ധായാഹ, ഇതരം പന പഞ്ചദ്വാരജവനേസുപി ലബ്ഭതേവ. തേനാഹ **"കായവിഞ്ഞാണാദീ"**തിആദി. **ദോമനസ്സസ്സാ**തി അസോചനാകാരസ്സ ദോമനസ്സസ്സ, സോചനാകാരസ്സാപി വാ നാനാവീഥികസ്സ. തമ്പി ഹി ദുക്ഖമേവാതി. **അഞ്ഞഥാ**തി മനോദ്വാരജവനേ എവ ഗഹിതേ. **തഥാ**തി കായവത്ഥുകമനോദ്വാരികേസു.

പരിദേവനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൯൮. ആദേവനസദ്ദം കത്വാതി ആദേവിത്വാ, വിലപിത്വാതി അത്ഥോ. **പുഗ്ഗലസ്സ സമ്ഭമഭാവോ**തി യസ്സ സത്തസ്സ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ അനവട്ഠാനഭാവോ. സമ്ഭമം വാ അബ്ഭന്തരഗതം തസ്സ പച്ചുപട്ഠാപേതി പാകടഭാവകരണേനാതി **സമ്ഭമപച്ചുപട്ഠാനോ**.

മുട്ഠീഹി പോഥനാദീനി **മുട്ഠിപോഥനാദീനി**.

യേന ദോമനസ്സേന. **പുബ്ബേ വുത്തദുക്ഖതോ**തി "അത്തനോ ഖന്ധം മുട്ഠീഹി പോഥേതീ"തിആദിനാ വുത്തദുക്ഖതോ. **തംനിദാന**ന്തി പരിദേവനിദാനം.

ദുക്ഖദോമനസ്സനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൯൯-൨. കായദുക്ഖാഭിഭൂതസ്സ പതികാരാഭിലാസായ താദിസദുക്ഖാവഹപയോഗകാലാദീസു കായികദുക്ഖസ്സ തദുപനിസ്സയതാ വേദിതബ്ബാ. **ഏതേന ദുക്ഖേനാ**തി അനാഥതാഹത്ഥപാദച്ഛേദനാദിദുക്ഖേന.

ഉപായാസനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൯൪. ദുക്ഖട്ഠാനനിസജ്ജാദീനി **ദുക്ഖട്ഠാനാദീനി**. ദോമനസ്സസ്സ വത്ഥു ഹോതി ഉപായാസോതി സമ്ബന്ധോ.

അപ്പിയസമ്പയോഗനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൯൫. അഞ്ഞസാപേക്ഖസദ്ദോ അസമത്ഥസമാസോതി തം ദസ്സേതി **"യേന സമാസോ, ന തസ്സായം പടിസേധകോ അ-കാരോ"**തി.

പച്ഛിമദ്വയന്തി "സമോധാനം മിസ്സീഭാവോ"തി ഇദം പദദ്വയം. **തദത്ഥവസേനാ**തി സമോധാനത്ഥസ്സ, മിസ്സീഭാവത്ഥസ്സ ച വസേന സങ്ഖാരേസു

ലബ്ഭതി. ആഗതേഹി ച തേഹി സങ്ഖാരേഹി പുഗ്ഗലസ്സ സംയോഗോ ഹോതീതി യോജനാ.

തംഗഹണമത്തന്തി ആപാഥഗതാരമ്മണഗ്ഗഹണമത്തം.

ഇച്ഛാനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦൪. **തം കാല**ന്തി ചുതിചിത്തനിരോധതോ ഉദ്ധം കാലം. **"യമ്പീ"**തി **യം**-സദ്ദോ കരണത്ഥേ പച്ചത്തന്തി **യേനപീതി അത്ഥോ വുത്തോ**. "യം ഇച്ഛ"ന്തി **യം**-സദ്ദോ യദാ ഇച്ഛാപേക്ഖോ, തദാ "ന ലഭതീ"തി ഏത്ഥ അലാഭപധാനാഭാവതോ ഇച്ഛാ വിസേസീയതീതി ആഹ **"അലാഭവിസിട്ഠാ ഇച്ഛാ വുത്താ ഹോതീ"**തി. "ഇച്ഛം ന ലഭതി യ"ന്തി ഏവം കിരിയാപരാമസനഭൂതോ **യം**-സദ്ദോ യദാ "ന ലഭതീ"തി ഏതം അപേക്ഖതി, തത്ഥ ഗുണഭൂതാ ഇച്ഛാ, പധാനഭൂതോ അലാഭോതി ആഹ **"തദാ ഇച്ഛാവിസിട്ഠോ അലാഭോ വുത്തോ ഹോതീ"**തി.

ഹിരോത്തപ്പരഹിതാ ഛിന്നികാ, ധുത്തികാതി വുച്ചന്തീതി ആഹ **"ഛിന്നഭിന്നഗണേനാതി നില്ലജ്ജേന ധുത്തഗണേനാ"**തി. **കപ്പടികാ** സിബ്ബിതപിലോതികധാരിനോ.

അലബ്ഭനേയ്യഇച്ഛന്തി അലബ്ഭനേയ്യവത്ഥുസ്മിം ഇച്ഛം.

ഉപാദാനക്ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦൭. **താദിസസ്സ വത്ഥുനോ സബ്ഭാവാതി** സാമഞ്ഞതോ അനവസേസഗ്ഗഹണം സന്ധായാഹ.

അതിപാകടേന അതി വിയ പകാസേന ദുക്ഖേനാതി അത്ഥോ.

ദുക്ഖസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സമുദയസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦൯. **മനോ വിയാതി മനോ**-സദ്ദസ്സ വിയ. **ഇക-സദ്ദേനാതി** "പോനോഭവികാ"തി ഏത്ഥ **ഇക**-സദ്ദേന. **ഗമിയത്ഥത്താതി** ഞാപിതത്ഥത്താ. കരണസീലതാ ഹി ഇധ സീലത്ഥോ, സോ ച **ഇക**-സദ്ദേന വുച്ചതീതി **കിരിയാവാചകസ്സ** കരണസദ്ദസ്സ അദസ്സനം അപ്പയോഗോ. വുത്തത്ഥാനഞ്ഹി അപ്പയോഗോ. സതി പച്ചയന്തരസമവായേ പുനബ്ഭവസ്സ ദായികാ, തദഭാവേ അദായികാതി വുത്താതി ആഹ **"അദായികാപി പുനബ്ഭവം ദേതിച്ചേവാ"**തി തംസഭാവാനതിവത്തനതോ. തേനേവാഹ **"സമാനസഭാവത്താ, തദാനുഭാവത്താ ചാ"**തി. തത്ഥ **സഭാവോ** തണ്ഹായനം. **ആനുഭാവോ** പച്ചയസമവായേ ഫലനിപ്ഫാദനസമത്ഥതാ. **ഇതരേസൂതി** അവസിട്ഠകിലേസാദീസു. പവത്തിവിപാകദായിനോ കമ്മസ്സ സഹായഭൂതാ തണ്ഹാ "ഉപധിവേപക്കാ"തി അധിപ്പേതാതി ആഹ **"ഉപധിമ്ഹി യഥാനിബ്ബത്തേ"**തിആദി. **യഥാനിബ്ബത്തേതി** അത്തനോ പച്ചയേഹി നിബ്ബത്തപ്പകാരേ. **നന്ദനം** സംഉപ്പിലാവനം അഭിതസ്സനം. **രഞ്ജനം** വത്ഥസ്സ വിയ രങ്ഗജാതേന ചിത്തസ്സ വിപരിണാമനം, രമാപനം വാ. **രാഗസമ്ബന്ധേനാതി** രാഗപദസമ്ബന്ധേന **"ഉപ്പന്നസ്സാ"**തി പുല്ലിങ്ഗവസേന

വുത്തം. **രൂപാരൂപഭവരാഗോ വിസും വക്ഖതീ**തി ഏത്ഥ **വക്ഖതി**-കിരിയാപദം കമ്മത്ഥേ വേദിതബ്ബം.

“സവത്ഥുകം ചക്ഖു”ന്തി ഇമിനാ സകലം ചക്ഖുദസകമാഹ, ദുതിയേന സസമ്ഭാരചക്ഖും. **ഛിദ്ദ**ന്തി കണ്ണസ്സ ഛിദ്ദപദേസം. **കണ്ണബദ്ധ**ന്തി കണ്ണപാളി. **വണ്ണസണ്ഠാനതോ** രത്തകമ്ബലപടലം വിയ, **കിച്ചതോ** മുദുസിനിദ്ധമധുരരസദം മഞ്ഞന്തി. **സാമഞ്ഞേന ഗഹിതാ**തി വിസയേന അവിസേസേത്വാ ഗഹിതാ. **വിസയവിസിട്ഠാ**തി ചക്ഖാദിവിസയവിസിട്ഠാ. **ഏത്ഥ ഉപ്പജ്ജതീ**തി സമുദായാവയവേഹി വിയ സാമഞ്ഞവിസേസേഹി ന നാനത്തവോഹാരോ ന ഹോതി യഥാ “രുക്ഖോ സിംസപാ”തി. ന ഹി സബ്ബോ രുക്ഖോ സിംസപാ. തസ്മാ കിരിയാഭേദസബ്ഭാവതോ “സയാനാ ഭുഞ്ജന്തി സധനാ”തിആദീസു വിയ “ഉപ്പജ്ജമാനാ”തി ഏത്ഥ കിരിയായ ലക്ഖണതാ, ഇതരത്ഥ ലക്ഖിതബ്ബതാ ച വുത്താ. **യദി ഉപ്പജ്ജമാനാ ഹോതീ**തി അനിച്ഛിതത്താ സാസങ്കം ഉപ്പാദകിരിയായ അത്ഥിഭാവമാഹ. തേന ഉപ്പാദേ സതീതി അയമേതസ്സ അത്ഥോതി “ഉപ്പജ്ജമാനാ”തി ഏത്ഥ ഉപ്പാദോ ഹേതുഭാവേന വുത്തോ, ഇതരോ ച തസ്സ ഫലഭാവേനാതി ആഹ **“സോ ഹി തേന ഉപയോജിതോ വിയ ഹോതീ”**തി. **ഉപ്പജ്ജമാനാ**തി വാ തണ്ഹായ തത്ഥ ഉപ്പജ്ജനസീലതാ ഉപ്പജ്ജനസഭാവോ, ഉപ്പജ്ജനസമത്ഥതാ വാ വുത്താ. തത്ഥേവ ചസ്സാ ഉപ്പജ്ജനസീലതാ സക്കായതോ അഞ്ഞസ്മിം വിസയേ പവത്തിയാ അഭാവതോ, സമത്ഥതാ പച്ചയസമവായേന, അഞ്ഞഥാ അസമത്ഥതാ, യതോ കദാചി ന ഉപ്പജ്ജതി. **നിവിസമാനാ നിവിസതീ**തി ഏത്ഥാപി ഇമിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

സമുദയസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. നിരോധസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦൪. തണ്ഹായ വിരജ്ജനം ഹലിദ്ദിരാഗസ്സ വിയ പലുജ്ജനന്തി കത്വാ ആഹ **“ഖയഗമനവസേനാ”**തി. വിച്ഛിന്നം നിരുജ്ഝനന്തി വുത്തം **“അപ്പവത്തിഗമനവസേനാ”**തി. ചജനം ഛഡ്ഡനം, ഹാപനം വാതി ആഹ **“അനപേക്ഖതായ ചജനവസേന, ഹാനിവസേന ചാ”**തി.

തദപ്പവത്തി വിയാതി തസ്സാ തിത്തഅലാബുവല്ലിയാ അപ്പവത്തി വിയ. അപ്പവത്തിഹേതുഭൂതമ്പി നിബ്ബാനം തണ്ഹായ അപ്പവത്തി വിയ ഗയ്ഹതീതി ആഹ “തദപ്പവത്തി വിയാ”തി യഥാ “രാഗക്ഖയോ”തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൩൨, ൩൩൦). **അപ്പവത്തിഭൂത**ന്തി തണ്ഹായ അപ്പവത്തിയാ പത്തം, പത്തബ്ബന്തി അത്ഥോ. നിബ്ബാനം ആഗമ്മ നിരുദ്ധായപി തണ്ഹായ പിയരൂപസാതരൂപേസു നിരുദ്ധാതി വത്തബ്ബതാദസ്സനത്ഥം വുത്താതി യോജനാ. ഏത്ഥ ച യസ്മാ മഗ്ഗോ, നിബ്ബാനഞ്ച തണ്ഹായ സമുച്ഛേദസാധനം, തസ്മാ “പുരിമാ വാ ഉപമാ”തിആദിനാ ഉപമാദ്വയം ഉഭയത്ഥ യഥാക്കമം യോജിതം, ഉഭയട്ഠാനിയം പന ഉഭയത്ഥാപി ലബ്ഭതേവ.

നിരോധസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. മഗ്ഗസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦൫. **തിത്ഥിയേഹി കപ്പിതസ്സ മഗ്ഗസ്സ** പകതിപുരിസന്തരഞാണാദികസ്സ. **അരിയം ലഭാപേതീ**തി അരിയം സാമഞ്ഞഫലം ലഭാപേതി.

തബ്ബിപക്ഖവിരതിസഭാവാതി തസ്സാ സമ്മാവാചായ വിപക്ഖതോ മിച്ഛാവാചായ വിരതിസഭാവാ. **ഭേദകരമിച്ഛാവാചാ** പിസുണവാചാ, സബ്ബാപി വാ മിച്ഛാവാചാ വിസംവാദനാദിവസേന ഭേദകരീതി ആഹ **"ഭേദകരമിച്ഛാവാചാപഹാനേനാ"**തി. വിസംവാദനാദികിച്ചതായ ഹി ലൂഖാനം അപരിഗ്ഗാഹകാനം മുസാവാദാദീനം പടിപക്ഖഭൂതാ സിനിദ്ധഭാവേന പരിഗ്ഗാഹകസഭാവാ സമ്മാവാചാ തപ്പച്ചയസുഭാസിതസമ്പടിഗ്ഗാഹകേ ജനേ, സമ്പയുത്തധമ്മേ ച പരിഗ്ഗണ്ഹന്തീ പവത്തതീതി **പരിഗ്ഗഹലക്ഖണാ**. തേനാഹ **"ജനേ, സമ്പയുത്തേ ച പരിഗ്ഗണ്ഹനകിച്ചവതീ"**തി. **ചീവരകമ്മാദികോ** താദിസോ പയോഗോ. **കാതബ്ബം** ചീവരരജനാദികം. **നിരവജ്ജസമുട്ഠാപനകിച്ചവാ**തി നിരവജ്ജസ്സ കത്തബ്ബസ്സ, നിരവജ്ജാകാരേന വാ സമുട്ഠാപനകിച്ചവാ. **സമ്പയുത്തധമ്മേ ച സമുട്ഠാപേന്തോ**തി എത്ഥ സമുട്ഠാപനം മിച്ഛാകമ്മന്തപടിപക്ഖഭൂതസ്സ അത്തനോ കിച്ചസ്സ അനുഗുണഭാവേന സമ്പയുത്താനം പവത്തനമേവ, ഉക്ഖിപനം വാ നേസം കായികകിരിയായ ഭാരുക്ഖിപനം വിയ. സമ്പയുത്തധമ്മാനം, ആജീവസ്സേവ വാ വിസോധനം **വോദാപനം**.

ദിട്ഠേകട്ഠാതി ദിട്ഠിയാ സഹജപഹാനേകട്ഠാ, പഠമമഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിവസേനേവ തം വേദിതബ്ബം. "ദിട്ഠേകട്ഠഅവിജ്ജാദയോ"തിപി പാഠോ. എതസ്മിം പക്ഖേ ചതുമഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിയാ സങ്ഗഹോ കതോ ഹോതി. ഉപരിമഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിയാ പന ദിട്ഠിട്ഠാനേ തംതംമഗ്ഗവജ്ഝോ മാനോ ഗഹേതബ്ബോ. സോ ഹി "അഹ"ന്തി പവത്തിആകാരതോ ദിട്ഠിട്ഠാനിയോ. **പകാസേതീ**തി കിച്ചപടിവേധേന പടിവിജ്ഝതി. **തേനേവ ഹി അങ്ഗേനാ**തി തേനേവ സമ്മാദിട്ഠിസങ്ഖാതേന മഗ്ഗങ്ഗേന. തഥാപവത്തിതേന കരണഭൂതേന, തേന വാ കാരണേന. അങ്ഗ-സദ്ദോ ഹി കാരണത്ഥോപി ഹോതീതി. **തത്ഥാ**തി മഗ്ഗേ, മഗ്ഗചിത്തുപ്പാദേ വാ.

ഇമസ്സേവാതി അരിയമഗ്ഗപരിയാപന്നസ്സേവ. യദിപി വിരമിതബ്ബതോ വിരമന്തസ്സ ചേതനാപി ലബ്ഭതേവ, വിരതിയാ എവ പന തദാ പധാനഭാവോതി ആഹ **"വിരമണകാലേ വാ വിരതിയോ"**തി. **സുഭാസിതാദീ**തി അസമ്ഫപ്പലാപാദി. **ആദി**-സദ്ദേന അപിസുണാദി സങ്ഗഹിതാ. **ഭാസനാദീ**തി എത്ഥ പന കായസുചരിതാദി. **അമഗ്ഗങ്ഗത്താ**തി അമഗ്ഗസഭാവത്താ. തമേവ ചേതനായ അമഗ്ഗസഭാവതം ദസ്സേതും **"എകസ്സ ഞാണസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ സമ്മാവാചാദികിച്ചത്തയം നാമ മിച്ഛാവാചാദീനം തിണ്ണം പാപധമ്മാനം സമുച്ഛിന്ദനം, മഗ്ഗചേതനാ ച തംസഭാവാ ന ഹോതീതി ന തസ്സാ മഗ്ഗക്ഖണേ സമ്മാവാചാദിഭാവസിദ്ധി. **തംസിദ്ധിയ**ന്തി കിച്ചത്തയസിദ്ധിയം. യഥാ പനസ്സാ പുബ്ബഭാഗേ സുഭാസിതവാചാദിഭാവോ, എവം മഗ്ഗക്ഖണേപി സിയാ. എവം സന്തേ യഥാ തത്ഥ എകസ്സ സമ്മാസങ്കപ്പസ്സ തികിച്ചതാ, സമ്മാദിട്ഠിആദീനഞ്ച എകേകാനം ചതുകിച്ചതാ, എവം എകാ മഗ്ഗചേതനാ സമ്മാവാചാദികിച്ചത്തയസ്സ സാധികാ ഭവേയ്യ, തഥാ ച സതി മഗ്ഗേ സമ്മാവാചാദീനി തീണി അങ്ഗാനി ന ഭവേയ്യും, ഛളങ്ഗികോ ച അരിയമഗ്ഗോ സിയാതി തയിദമാഹ **"എകായ ചേതനായാ"**തിആദിനാ. യസ്മാ

പനേതം നത്ഥി, തസ്മാ മഗ്ഗപച്ചയതാവചനതോ ച ന ചേതനായ മഗ്ഗഭാവോതി മഗ്ഗക്ഖണേ വിരതിയോവ സമ്മാവാചാദയോ.

ബ്രൂഹനം സുഖം. **സന്തസുഖം** ഉപേക്ഖാ. സാ ഹി "ഉപേക്ഖാ പന സന്തത്താ, സുഖമിച്ചേവ ഭാസിതാ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൪൪; വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൩൨) വുത്താ. **വിതക്കാദീന**ന്തി തേയേവ അഭിനിരോപനാദയോ പാകടപരിയായേന വുത്താ.

വചീസങ്ഖാരഭാവതോ **വചീഭേദസ്സ ഉപകാരകോ വിതക്കോ**. **"സാവജ്ജാ…പേ॰… ഉപകാരകോ ഏവാ"**തി ഇമിനാ വചീഭേദതം സമുട്ഠാപകചേതനാനം വിയ വിരതിയാപി വിസേസപച്ചയോ വിതക്കോതി ദസ്സേതി. **വചീഭേദനിയാമികാ വാചാ**തി വചീദുച്ചരിതവിരതിമാഹ. സാ ഹി സമ്മാവാചാഭൂതാ മിച്ഛാവാചാസു സംയമിനീ. തഥ യഥാ വിസംവാദനാദിമിച്ഛാവാചതോ അവിരതോ മിച്ഛാകമ്മന്തതോപി ന വിരമതേവ. യഥാഹ - "ഏകം ധമ്മം…പേ॰… അകാരിയ"ന്തി (ധ॰ പ॰ ൧൭൬). തഥാ അവിസംവാദനാദിനാ സമ്മാവാചായ ഠിതോ സമ്മാകമ്മന്തമ്പി പൂരേതിയേവാതി ആഹ **"വചീഭേദ…പേ॰… ഉപകാരികാ"**തി. ധമ്മാനം പവത്തിനിട്ഠാഭാവതോ യഥാ ഗതീതി നിബ്ബത്തി വുച്ചതി, ഏവം പവത്തിഭാവതോ രസലക്ഖണാനിപീതി ആഹ **"കിച്ചാദിസഭാവേ വാ"**തി.

അഭിനന്ദനന്തി തണ്ഹാദിവസേന അഭിനന്ദനം.

വാചുഗ്ഗതകരണം **ഉഗ്ഗഹോ,** അത്ഥപരിപുച്ഛനം **പരിപുച്ഛാ**തി തദുഭയം സവനാധീനന്തി ആഹ **"സവനഞാണേ ഏവ അവരോധം ഗച്ഛന്തീ"**തി. ഞാണേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ഗഹണം **പരിഗ്ഗണ്ഹനം**.

തസ്സാതി പയോഗസ്സ.

സോതി കാമവിതക്കപ്പവത്തിയാ കാരണഭൂതോ സുഭനിമിത്തേ അയോനിസോമനസികാരോ. **തസ്സാ**തി കാമവിതക്കസ്സ. ഗതം ഗമനം പവത്തി, തസ്സ ഉപായോതി **ഗതമഗ്ഗോ**.

പഹാതബ്ബഏകത്തന്തി പഹാതബ്ബതാസാമഞ്ഞം.

മഗ്ഗഭാവേന ചതുബ്ബിധമ്പി ഏകത്തേനാതി സോതാപത്തിമഗ്ഗാദിവസേന ചതുബ്ബിധമ്പി മഗ്ഗഭാവേന ഏകത്തേന സാമഞ്ഞതോ ഗഹേത്വാ "അസ്സാ"തി ഏകവചനേന വുത്തന്തി അത്ഥോ. സബ്ബസ്സ മഗ്ഗസ്സ അഞ്ഞമഞ്ഞം സദിസതാ, തഥാ അസദിസതാ ച ഏകച്ചസദിസതാ ച **ഝാനങ്ഗവസേന സബ്ബസദിസസബ്ബാസദിസഏകച്ചസദിസതാ,** സോ ഏവ വിസേസോതി യോജേതബ്ബം. വിപസ്സനാനിയാമം ധുരം കത്വാ ആഹാതി സമ്ബന്ധോ. **ഇധ പനാ**തി ഇമിസ്സാ സമ്മോഹവിനോദനിയം. **സമ്മസി…പേ॰… നിവത്തനതോ**തി പഠമത്ഥേരവാദം വദന്തോ തദജ്ഝാസയം പുരക്ഖത്വാ വദതീതി അധിപ്പായേന വുത്തം. ഇതരഥാ ഇതരവാദാപേത്ഥ ദസ്സിതാ ഏവാതി.
പാദകജ്ഝാനനിയാമന്തി പാദകജ്ഝാനനിയാമം ധുരം കത്വാ ആഹാതി യോജനാ. "വിപസ്സനാ …പേ॰… ദട്ഠബ്ബോ"തി കസ്മാ വുത്തം. ന ഹി തസ്സാ ഇധ പടിക്ഖേപതാ അത്ഥി. തഥാ ഹി വുത്തം "കേചി വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാ

നിയാമേതീതി വദന്തീ”തി? നയിദമേവം. **ഇധാപീ**തി ഇധ പാദകജ്ഝാനനിയാമേപി വിപസ്സനാനിയാമോ ന പടിക്ഖിത്തോതി അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ. തേനേവാഹ **“സാധാരണത്താ”**തി. “ഇധ പനാ”തി ഇമിനാപി പഠമത്ഥേരവാദോ സങ്ഗഹിതോതി വേദിതബ്ബോ. യദി ഏവം കസ്മാ വിപസ്സനാനിയാമോ വിസും ഗഹിതോതി? വാദത്തയാവിധുരതാദസ്സനത്ഥം. **അഞ്ഞേ ചാചരിയവാദാ**തി സമ്മസിതജ്ഝാനപുഗ്ഗലജ്ഝാസയവാദാ.

“ആരുപ്പേ തികചതുക്കജ്ഝാനം…പേ॰… ന ലോകിയ”ന്തി ഇദം ഥേരവാദേ ആഗതം പോരാണട്ഠകഥായം തന്തിം കത്വാ ഠപിതന്തി **അട്ഠസാലിനിയം** സങ്ഗഹേത്വാ വുത്തന്തി ആഹ **“വുത്തം അട്ഠസാലിനിയന്തി അധിപ്പായോ”**തി. **യേസൂ**തി പച്ഛിമജ്ഝാനവജ്ജാനി സന്ധായ വദതി. തത്ഥ ഹി അരൂപുപ്പത്തിയം സംസയോ, ന ഇതരസ്മിം. “ചതുക്കപഞ്ചകജ്ഝാന”ന്തി വുത്തേ അവിസേസതോ സാസവാനാസവം അപേക്ഖീയതി, നിവത്തേതബ്ബഗഹേതബ്ബസാധാരണവചനേനേത്ഥ സാസവതോ അവച്ഛിന്ദനത്ഥം “തഞ്ച ലോകുത്തര”ന്തി വത്വാ നിവത്തിതധമ്മദസ്സനത്ഥം “ന ലോകിയ”ന്തി വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“സമുദായഞ്ച…പേ॰… ആഹാ”**തി. ഇതരഥാ ബ്യഭിചാരാഭാവതോ “ലോകുത്തര”ന്തി വിസേസനം നിരത്ഥകം സിയാ. **തയോ മഗ്ഗാ**തി ദുതിയമഗ്ഗാദയോ. **തജ്ഝാനിക**ന്തി തികചതുക്കജ്ഝാനികം സോതാപത്തിഫലാദിം. **അഞ്ഞഝാനികാപീ**തി തികചതുക്കജ്ഝാനതോ അഞ്ഞഝാനികാപി ചതുക്കജ്ഝാനികാപി മഗ്ഗാ ഉപ്പജ്ജന്തി. **പി**-സദ്ദേന തജ്ഝാനികാപി തികചതുക്കജ്ഝാനികാതി അത്ഥോ. യദി ഏവം ചതുവോകാരഭവേപി പഞ്ചവോകാരഭവേ വിയ മഗ്ഗസ്സ തികചതുക്കജ്ഝാനികഭാവേ കേനസ്സ ഝാനങ്ഗാദിനിയാമോതി ആഹ **“ഝാനങ്ഗാദിനിയാമികാ പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരസമാപത്തീ”**തി. **പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരസമാപത്തീ**തി ച പാദകഭൂതാ അത്തനാ അതിക്കന്തധമ്മവിരാഗഭാവേന വിപസ്സനായ പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരകാരീ അരൂപസമാപത്തി, ഫലസമാപത്തി വാ. തേനാഹ **“പാദക”**ന്തി. **ന സമ്മസിതബ്ബാ**തി ന സമ്മസിതബ്ബാ സമാപത്തി ഝാനങ്ഗാദിനിയാമികാ സമ്മസിതബ്ബാനം തികചതുക്കജ്ഝാനാനം തത്ഥ അനുപ്പജ്ജനതോ, ഇതരത്ഥ ച വിസേസാഭാവതോ. **ഫലസ്സപീ**തി ചതുത്ഥപഞ്ചമജ്ഝാനികഫലസ്സപി.

ദുക്ഖഞാണാദീനന്തി ദുക്ഖസമുദയഞാണാനം. **തംതംകുസലാരമ്മണാരമ്മണത്താ**തി കാമാവചരാദീസു യേന യേന കുസലേന സദ്ധിം നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പാദയോ ഉപ്പജ്ജന്തി, തസ്സ തസ്സ കുസലസ്സ ആരമ്മണം ആരമ്മണം ഏതേസന്തി തംതംകുസലാരമ്മണാരമ്മണാ , തബ്ഭാവതോ. **തംതംവിരമിതബ്ബാദിആരമ്മണത്താ**തി വിസംവാദനവത്ഥുആദിആരമ്മണത്താ. വീതിക്കമിതബ്ബതോ ഏവ ഹി വിരതീതി. **“അങ്ഗാന”**ന്തി ഇദം “നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പാദീന”ന്തി ഏത്ഥാപി യോജേതബ്ബം അവയവേന വിനാ സമുദായാഭാവതോ. **വിസേസപച്ചയോ**തി ഭിന്നസീലസ്സ, അപരിസുദ്ധസീലസ്സ വാ സമ്മപ്പധാനാസമ്ഭവതോ സമാധാനസ്സ വിയ വായാമസ്സ സീലം വിസേസപച്ചയോ. അയഞ്ച അത്ഥോ യദിപി പുരിമസിദ്ധസീലവസേന യുത്തോ, സഹജാതവസേനാപി പന ലബ്ഭതേവാതി ദസ്സേന്തോ **“സമ്പയുത്തസ്സാപീ”**തി ആഹ. സഹജമേവ ചേത്ഥ അധിപ്പേതന്തി ആഹ **“സമ്പയുത്തസ്സേവ ചാ”**തിആദി.

സമ്മോസോ പമാദോ, തപ്പടിപക്ഖോ **അസമ്മോസോ** അപ്പമാദോ, സോ ചിത്തസ്സ ആരക്ഖാതി ആഹ **“ചേതസോ രക്ഖിതതാ”**തി.

സീലക്ഖന്ധോ ചാതി ച-സദ്ദേന സമാധിക്ഖന്ധോ ച. ഖന്തിപ്പധാനത്താ സീലസ്സ അദോസസാധനതാ, നീവരണജേട്ഠകസ്സ കാമച്ഛന്ദസ്സ ഉജുവിപച്ചനീകഭാവതോ സമാധിസ്സ അലോഭസാധനതാ ദട്ഠബ്ബാ. **സാസന**ന്തി പടിവേധസാസനം, ‘‘സാസനബ്രഹ്മചരിയ’’ന്തി ച വദന്തി.

മഗ്ഗസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൨൦൬-൨൧൪. ‘‘പരിഞ്ഞേയ്യഭാവരഹിതേ ഏകന്തപഹാതബ്ബേ’’തി കസ്മാ വുത്തം, നനു തണ്ഹായപി ചക്ഖാദീനം വിയ തണ്ഹാവത്ഥുതാവചനേന പരിഞ്ഞേയ്യതാ വുത്താ. യഥാഹ ‘‘രൂപതണ്ഹാ ലോകേ പിയരൂപം സാതരൂപം, ഏത്ഥേസാ തണ്ഹാ ഉപ്പജ്ജമാനാ ഉപ്പജ്ജതി, ഏത്ഥ നിവിസമാനാ നിവിസതീ’’തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൨.൪൦൦; മ॰ നി॰ ൧.൧൩൩; വിഭ॰ ൨൦൩). തപ്പടിബദ്ധസംകിലേസപ്പഹാനവസേന സമതിക്കമിതബ്ബതാ ഹി പരിഞ്ഞേയ്യതാ. ഏകന്തപഹാതബ്ബതാ ച ന തണ്ഹായ ഏവ, അഥ ഖോ അവസേസാനം സംകിലേസധമ്മാനമ്പി. തഥാ ഹി തേസം സബ്ബസോ അച്ചന്തപ്പഹായികാ ദസ്സനഭാവനാതി? സച്ചമേതം, തഥാപി യഥാ ‘‘ദുക്ഖം അരിയസച്ചം പരിഞ്ഞേയ്യ’’ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൯൮) തണ്ഹാവജ്ജേ ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചകേ പരിഞ്ഞേയ്യഭാവോ നിരുള്ഹോ, ന തഥാ തണ്ഹായ, തണ്ഹായ പന ‘‘യായം തണ്ഹാ പോനോഭവികാ’’തിആദിനാ (വിഭ॰ ൨൦൩; ദീ॰ നി॰ ൨.൪൦൦; മ॰ നി॰ ൧.൯൧, ൪൬൦; സം॰ നി॰ ൫.൧൦൭൧; മഹാവ॰ ൧൪; പടി॰ മ॰ ൧.൩൪) സമുദയഭാവോ വിയ സാതിസയം പഹാതബ്ബഭാവോ നിരുള്ഹോതി ദസ്സേതും **“പരിഞ്ഞേയ്യഭാവരഹിതേ ഏകന്തപ്പഹാതബ്ബേ”**തി വുത്തം. യസ്സ അസങ്ഗഹിതോ പദേസോ അത്ഥി, സോ **സപ്പദേസോ,** ഏകദേസോതി അത്ഥോ. **തത്ഥാ**തി അരിയസച്ചസദ്ദേ. **സമുദയോ**തി സമുദയത്ഥോ. ‘‘നിപ്പദേസതോ സമുദയം ദസ്സേതു’’ന്തി സമുദയസ്സേവേത്ഥ ഗഹണേ കാരണം ദസ്സേതും **“ദുക്ഖനിരോധാ പനാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ദുക്ഖനിരോധാ**തി ദുക്ഖം, നിരോധോ ച. **അരിയസച്ചദേസനായ**ന്തി അരിയസച്ചദേസനായമ്പി സച്ചദേസനായം വിയ. **ധമ്മതോ**തി ദേസേതബ്ബധമ്മതോ നിപ്പദേസാ ഏവ. ‘‘അവസേസാ ച കിലേസാ’’തിആദിനാ ദേസനാഭേദോ ഏവ ഹി തത്ഥ വിസേസോ. തേനാഹ **“ന ഹി തതോ അഞ്ഞോ”**തിആദി. **അപുബ്ബോ നത്ഥീ**തി ധമ്മതോ അപുബ്ബോ നത്ഥീതി അത്ഥോ. **തസ്സാ**തി സമുദയസ്സ. **സബ്ബത്ഥ തീസുപി വാരേസൂ**തി അട്ഠങ്ഗികപഞ്ചങ്ഗികസബ്ബസങ്ഗാഹികഭേദേസു മഹാവാരേസു, തദന്തോഗധേസു ച പഞ്ചസു കോട്ഠാസേസു. **അപുബ്ബസ്സാ**തി ‘‘അവസേസാ ച കിലേസാ’’തിആദിനാ തണ്ഹായ അപുബ്ബസ്സ. അവസിട്ഠകിലേസാദീനഞ്ഹി സമുദയതാവചനം ഇധ അപുബ്ബദസ്സനം. തസ്സ യദിപി ദുതിയതതിയവാരേസു വിസേസോ നത്ഥി, പഞ്ചസു പന കോട്ഠാസേസു ഉപരൂപരി അപുബ്ബം ദസ്സിതന്തി കത്വാ ഏവം വുത്തം. തഞ്ഹി സമുദയവിസേസദസ്സനം, ഇതരം പന മഗ്ഗവിസേസദസ്സനം. തസ്സ ച ധമ്മതോ അപുബ്ബാഭാവോ ദസ്സിതോയേവ. യദി ഏവം ദുതിയാദികോട്ഠാസേസു, പഠമകോട്ഠാസേപി വാ കസ്മാ തണ്ഹാ

ഗഹിതാതി ആഹ **"അപുബ്ബസമുദയദസ്സനത്ഥായപി ഹീ"**തിആദി. **കേവലായാ**തി തദഞ്ഞകിലേസാദിനിരപേക്ഖായ. **ദേസനാവസേന ന വുത്തോ**തി ന ധമ്മവസേനാതി അധിപ്പായോ. തസ്മാ ദുക്ഖാദീനി തത്ഥ അരിയസച്ചദേസനായം സപ്പദേസാനി ദസ്സിതാനി ഹോന്തി പരിയായേനാതി ദട്ഠബ്ബം. അഭിധമ്മദേസനാ പന നിപ്പരിയായകഥാതി കത്വാ അട്ഠകഥായം "നിപ്പദേസതോ സമുദയം ദസ്സേതും"ഇച്ചേവ വുത്തം. **പച്ചയസങ്ഖാത**ന്തി പച്ചയാഭിമതം പച്ചയഭൂതം, പച്ചയകോട്ഠാസം വാ.

തേസന്തി കുസലധമ്മാനം. **പച്ചയാനം പഹാനവസേനാ**തി ഹേതുനിരോധേന ഫലനിരോധം ദസ്സേതി, തപ്പടിബദ്ധകിലേസപ്പഹാനേന വാ കുസലാനം പഹാനം വുത്തം. യഥാ "ധമ്മാപി വോ, ഭിക്ഖവേ, പഹാതബ്ബാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൦). ഇതി പരിയായതോ കുസലാനം പഹാനം വുത്തം, ന നിപ്പരിയായതോ തദഭാവതോതി ആഹ **"ന ഹി കുസലാ പഹാതബ്ബാ"**തി. യഥാ ച കുസലധമ്മേസു, അബ്യാകതധമ്മേസുപി ഏസേവ നയോ. **നിരോധ**ന്തി അസങ്ഖതധാതും. **അപ്പവത്തിഭാവോ**തി യോ നിരോധസ്സ നിബ്ബാനസ്സ തണ്ഹാദിഅപ്പവത്തിഹേതുഭാവോ, തം പഹാനന്തി വുത്തന്തി അത്ഥോ.

കായകമ്മാദിസുദ്ധിയാതി പുബ്ബഭാഗകായകമ്മവചീകമ്മആജീവസുദ്ധിയാ ദൂരതരൂപനിസ്സയതം അരിയമഗ്ഗസ്സ ദസ്സേതീതി സമ്ബന്ധോ. **പഞ്ചങ്ഗികം...പേ॰... പവത്തതം ദീപേതി,** ന പന അരിയമഗ്ഗസ്സ പഞ്ചങ്ഗികത്താതി അധിപ്പായോ. **ഞാപകനിദസ്സന**ന്തി ഞാപകഭാവനിദസ്സനം, ഏതേന **"വചനതോ"**തി ഇദം ഹേതുഅത്ഥേ നിസ്സക്കവചനന്തി ദസ്സേതി. **വചനതോ**തി വാ ഈദിസസ്സ വചനസ്സ സബ്ഭാവതോ. പടിപദായ ഏകദേസോപി **പടിപദാ ഏവാ**തി അത്ഥോ. **നിദ്ദിട്ഠോ ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹി** സങ്ഗായനവസേന.

ഝാനേഹി ദേസനാപവേസോ "ലോകുത്തരം ഝാനം ഭാവേതീ"തി (ധ॰ സ॰ ൨൭൭) ഝാനസീസേന ദേസനാവ. തഥാ **ഭാവനാപവേസോ. പാളിഗമന**ന്തി പാളിപവത്തി പാഠദേസനാ. **യഥാവിജ്ജമാനധമ്മവസേനാ**തി തസ്മിം ചിത്തുപ്പാദേ ലബ്ഭമാനവിതക്കാദിധമ്മവസേന.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ

൨൧൭. തസ്സാതി സുത്തന്തഭാജനീയസ്സ. **ഏവം പനാ**തി "അപിചേസാ സമ്മാദിട്ഠി നാമ പുബ്ബഭാഗേ നാനാക്ഖണാ നാനാരമ്മണാ"തിആദിപ്പകാരേന. **ഏവഞ്ച കത്വാ**തി ലോകുത്തരമഗ്ഗസ്സേവ മഗ്ഗസച്ചഭാവസ്സ അധിപ്പേതത്താ. **തേനാ**തി തേന കാരണേന, അരിയമഗ്ഗസ്സേവ ഉദ്ദിസിത്വാ നിദ്ദിട്ഠത്താതി അത്ഥോ.

പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സച്ചവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ഇന്ദ്രിയവിഭങ്ഗോ

൧. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൨൧൯. **ചക്ഖുദ്വാരഭാവേ**തി ചക്ഖുദ്വാരഭാവഹേതു. **തംദ്വാരികേഹീ**തി തസ്മിം ദ്വാരേ പവത്തനകേഹി ചിത്തചേതസികേഹി. തേ ഹി ''തം ദ്വാരം പവത്തിഓകാസഭൂതം ഏതേസം അത്ഥീ''തി തംദ്വാരികാ. നനു ച തബ്ബത്ഥുകേഹിപി തം ഇന്ദട്ഠം കാരേതി. തേനാഹ അട്ഠകഥായം ''തിക്ഖേ തിക്ഖത്താ, മന്ദേ ച മന്ദത്താ''തി? സച്ചം കാരേതി, തബ്ബത്ഥുകാപി പന ഇധ ''തംദ്വാരികാ''ഇച്ചേവ വുത്താ. അപരിച്ചത്തദ്വാരഭാവംയേവ ഹി ചക്ഖു നിസ്സയട്ഠേന ''വത്ഥൂ''തി വുച്ചതി. അഥ വാ തംദ്വാരികേസു തസ്സ ഇന്ദട്ഠോ പാകടോതി ''തംദ്വാരികേഹീ''തി വുത്തം. ഇന്ദട്ഠോ പരേഹി അനുവത്തനീയതാ പരമിസ്സരഭാവോതി ദസ്സേന്തോ **''തഞ്ഹി…പേ॰… അനുവത്തന്തീ''**തി ആഹ. തത്ഥ **തന്തി** ചക്ഖും. **തേതി** തംദ്വാരികേ. കിരിയാനിട്ഠാനവാചീ ആവീ-സദ്ദോ ''വിജിതാവീ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൫൮; ൨.൩൩; ൩.൧൯൮) വിയാതി ആഹ **''പരിനിട്ഠിതകിച്ചജാനന''**ന്തി.

''ഛ ഇമാനി, ഭിക്ഖവേ, ഇന്ദ്രിയാനി. കതമാനി ഛ? ചക്ഖുന്ദ്രിയം…പേ॰… മനിന്ദ്രിയ''ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൪൯൫-൪൯൬) ഏവം കത്ഥചി ഛപിന്ദ്രിയാനി ആഗതാനി, കസ്മാ പന സുത്തന്തേ ഖന്ധാദയോ വിയ ഇന്ദ്രിയാനി ഏകജ്ഝം ന വുത്താനി, അഭിധമ്മേ ച വുത്താനീതി ആഹ **''തത്ഥ സുത്തന്തേ''**തിആദി. **നിസ്സരണൂപായാദിഭാവതോ**തി ഏത്ഥ ലോകുത്തരേസു മഗ്ഗപരിയാപന്നാനി നിസ്സരണം, ഇതരാനി നിസ്സരണഫലം, വിവട്ടസന്നിസ്സിതേന നിബ്ബത്തിതാനി സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനി നിസ്സരണൂപായോ, ഇതരേസു കാനിചി പവത്തിഭൂതാനി, കാനിചി പവത്തിഉപായോതി വേദിതബ്ബാനി.

ഖീണാസവസ്സ ഭാവഭൂതോതി ഛളങ്ഗുപേക്ഖാ വിയ ഖീണാസവസ്സേവ ധമ്മഭൂതോ.

ദ്വേ അത്ഥാതി ഇന്ദലിങ്ഗഇന്ദസിട്ഠട്ഠാ. **അത്തനോ പച്ചയവസേനാ**തി യഥാസകം കമ്മാദിപച്ചയവസേന. **തംസഹിതസന്താനേ**തി ഇത്ഥിന്ദ്രിയസഹിതേ, പുരിസിന്ദ്രിയസഹിതേ ച സന്താനേ. **അഞ്ഞാകാരേനാ**തി ഇത്ഥിആദിതോ അഞ്ഞേന ആകാരേന. അനുവത്തനീയഭാവോ ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയാനം ആധിപച്ചന്തി യോജനാ. **ഇമസ്മിഞ്ചത്ഥേ**തി ആധിപച്ചത്ഥേ.

തേസന്തി അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയാദീനം തിണ്ണം. യാ സുഖദുക്ഖിന്ദ്രിയാനം ഇട്ഠാനിട്ഠാകാരസമ്ഭോഗരസതാ വുത്താ, സാ ആരമ്മണസഭാവേനേവ വേദിതബ്ബാ, ന ഏകച്ചസോമനസ്സിന്ദ്രിയാദീനം വിയ പരികപ്പവസേനാതി ദസ്സേന്തോ **''ഏത്ഥ ചാ''**തിആദിമാഹ.

യദിപി പുരിസിന്ദ്രിയാനന്തരം ജീവിതിന്ദ്രിയം രൂപകണ്ഡേപി (ധ॰ സ॰ ൭൨൭) ദേസിതം, തം പന രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം, ന ച തത്ഥ മനിന്ദ്രിയം വത്വാ ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയാനി വുത്താനി. ഇധ പന അട്ഠകഥായം ഇന്ദ്രിയാനുക്കമോ വുത്തോ സബ്ബാകാരേന യമകദേസനായ സംസന്ദതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **''സോ ഇന്ദ്രിയയമകദേസനായ സമേതീ''**തി. **പുരിമപച്ഛിമാനം**

അജ്ഝത്തികബാഹിരാനന്തി ചക്ഖാദീനം പുരിമാനം അജ്ഝത്തികാനം, ഇത്ഥിന്ദ്രിയാദീനം പച്ഛിമാനം ബാഹിരാനം. **തേസം മജ്ഝേ വുത്തം** ഉഭയേസം ഉപകാരകതാദീപനത്ഥന്തി അധിപ്പായോ. തേന ഏവമ്പി ദേസനന്തരാനുരോധേന ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ അനുക്കമം വത്തും വട്ടതീതി ദസ്സേതി. കാമഞ്ചേത്ഥ ഏവം വുത്തം, പരതോ പന കിച്ചവിനിച്ഛയേ ഇധ പാളിയം ആഗതനിയാമേനേവ മനിന്ദ്രിയാനന്തരം ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ, തദനന്തരഞ്ച ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയാനം കിച്ചവിനിച്ഛയം ദസ്സേസ്സതി. **സബ്ബം തം ദുക്ഖം** സങ്ഖാരദുക്ഖഭാവേന, യഥാരഹം വാ ദുക്ഖദുക്ഖതാദിഭാവേന. **ദുവിധത്തഭാവാനുപാലകസ്സാ**തി രൂപാരൂപവസേന ദുവിധസ്സ അത്തഭാവസ്സ അനുപാലകസ്സ. രൂപാരൂപവസേന ദുവിധമ്പി ഹി ജീവിതിന്ദ്രിയം ഇധ ഗഹിതം. **"പവത്തീ"**തി ഏതേന സഹജാതധമ്മാനം പവത്തനരസേന ജീവിതിന്ദ്രിയേന വേദയിതാനം പവത്തേതബ്ബതം ദീപേതി. **"ഭാവനാമഗ്ഗസമ്പയുത്ത"**ന്തി ഇമിനാ ഫലഭൂതം അഞ്ഞിന്ദ്രിയം നിവത്തേതി. ഭാവനാഗഹണഞ്ചേത്ഥ സക്കാ അവത്തും. "ഭാവേതബ്ബത്താ"തി വുത്തത്താ ഭാവനാഭാവോ പാകടോവ. **ദസ്സനാനന്തരാ**തി സമാനജാതിഭൂമികേന അബ്യവഹിതതം സന്ധായാഹ, ന അനന്തരപച്ചയം.

തസ്സാതി ഇന്ദ്രിയപച്ചയഭാവസ്സ. **അനഞ്ഞസാധാരണത്താ**തി അഞ്ഞേഹി അനിന്ദ്രിയേഹി അസാധാരണത്താ. ഏവം സാമത്ഥിയതോ കിച്ചവിസേസം വവത്ഥപേത്വാ പകരണതോപി തം ദസ്സേതി **"ഇന്ദ്രിയകഥായ ച പവത്തത്താ"**തി. **അഞ്ഞേസ**ന്തി അഞ്ഞേസം ഇന്ദ്രിയസഭാവാനമ്പി സഹജാതധമ്മാനം. യേഹി തേ ഇന്ദട്ഠം കാരേന്തി, തേസം വസവത്താപനം നത്ഥി, യഥാ മനിന്ദ്രിയസ്സ പുബ്ബങ്ഗമസഭാവാഭാവതോ സയഞ്ച തേ അഞ്ഞദത്ഥു മനിന്ദ്രിയസ്സേവ വസേ വത്തന്തി. തേനാഹ **"തംസമ്പയുത്താനിപി ഹീ"**തിആദി. യദി ഏവം കഥം തേസം ഇന്ദട്ഠോതി? "സുഖനാദിലക്ഖണേ സമ്പയുത്താനം അത്താകാരാനുവിധാപനമത്ത"ന്തി വുത്തോവായമത്ഥോ . **"ചേതസികത്താ"**തി ഇമിനാ സമ്പയുത്തധമ്മാനം ചിത്തസ്സ പധാനതം ദസ്സേതി. തതോ ഹി "ചേതസികാ"തി വുച്ചന്തി. **സബ്ബത്ഥാ**തി വസവത്താപനം സഹജാതധമ്മാനുപാലനന്തി ഏവം യാവ അമതാഭിമുഖഭാവപച്ചയതാ ച സമ്പയുത്താനന്തി തംകിച്ചനിദ്ദേസേ. "അനുപ്പാദനേ, അനുപത്ഥമ്ഭേ ച സതീ"തി പദം ആഹരിത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. ന ഹി പദത്ഥോ സബ്ഭാവം ബ്യഭിചരതീതി ജനകുപത്ഥമ്ഭകത്താഭാവേപീതി വുത്തം ഹോതി. **തപ്പച്ചയാന**ന്തി ഇത്ഥിപുരിസനിമിത്താദിപച്ചയാനം കമ്മാദീനം. **തപ്പവത്തനേ നിമിത്തഭാവോ**തി ഇത്ഥിനിമിത്താദിആകാരരൂപനിബ്ബത്തനേ കാരണഭാവോ. സ്വായം ഇത്ഥിന്ദ്രിയാദീനം തത്ഥ അത്ഥിഭാവോയേവാതി ദട്ഠബ്ബം. യസ്മിഞ്ഹി സതി യം ഹോതി, അസതി ച ന ഹോതി, തം തസ്സ കാരണന്തി. **"നിമിത്തഭാവോ അനുവിധാന"**ന്തി ഇമിനാ **അനുവിധാന**സദ്ദസ്സ കമ്മത്ഥതം ദസ്സേതി. **സുഖദുക്ഖഭാവപ്പത്താ വിയാ**തി സയം സുഖദുക്ഖസഭാവപ്പത്താ വിയ, സുഖന്താ ദുക്ഖന്താ ച വിയാതി അത്ഥോ. **അസന്തസ്സ...പേ॰... മജ്ഝത്താകാരാനുപാപനം** അഞ്ഞാണുപേക്ഖനാദിവസേന വേദിതബ്ബം. **സമാനജാതിയ**ന്തി അകുസലേഹി സുഖദുക്ഖേഹി അകുസലൂപേക്ഖായ, അബ്യാകതേഹി അബ്യാകതൂപേക്ഖായ, കുസലസുഖതോ കുസലൂപേക്ഖായ. തഥാപി ഭൂമിവിഭാഗേനായമത്ഥോ ഭിന്ദിത്വാ യോജേതബ്ബോ. തം സബ്ബം **ഖന്ധവിഭങ്ഗേ** വുത്തഓളാരികസുഖുമവിഭാഗേന ദീപേതബ്ബം. **ആദിസദ്ദേനാ**തി "കാമരാഗബ്യാപാദാദീ"തി ഏത്ഥ വുത്തആദിസദ്ദേന. സംയോജനസമുച്ഛിന്ദനതദുപനിസ്സയതാ ഏവ സന്ധായ അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയസ്സ

കിച്ചന്തരാപസുതതാ വുത്താ, തസ്സാപി ഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനപടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനകിച്ചതാ ലബ്ഭതേവ. അബ്യാപീഭാവതോ വാ അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയസ്സ പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനകിച്ചം ന വത്തബ്ബം, തതോ അഞ്ഞിന്ദ്രിയസ്സാപി തം അട്ഠകഥായം അനുദ്ധടം. മഗ്ഗാനന്തരഞ്ഹി ഫലം "തായ സദ്ധായ അവൂപസന്തായാ"തിആദിവചനതോ (ധം സം അട്ഠം ൧൦൬) കിലേസാനം പടിപ്പസ്സമ്ഭനവസേന പവത്തതി, ന ഇതരം. അഞ്ഞഥാ അരിയാ സബ്ബകാലം അപ്പടിപ്പസ്സദ്ധകിലേസദരഥാ സിയും. ഇതരസ്സ പന നിച്ഛന്ദരാഗേസു സത്തവോഹാരോ വിയ രുള്ഹിവസേന പടിപ്പസ്സദ്ധികിച്ചതാ വേദിതബ്ബാ.

ഏത്ഥാഹ - കസ്മാ പന ഏത്തകാനേവ ഇന്ദ്രിയാനി വുത്താനി, ഏതാനി ഏവ ച വുത്താനീതി? ആധിപച്ചത്ഥസമ്ഭവതോതി ചേ. ആധിപച്ചം നാമ ഇസ്സരിയന്തി വുത്തമേതം. തയിദം ആധിപച്ചം അത്തനോ കിച്ചേ ബലവന്തി അഞ്ഞേസമ്പി സഭാവധമ്മാനം ലബ്ഭതേവ. പച്ചയാധീനവുത്തികാ ഹി പച്ചയുപ്പന്നാ . തസ്മാ തേ തേഹി അനുവത്തീയന്തി, തേ ച തേ അനുവത്തന്തീതി? സച്ചമേതം, തഥാപി അത്ഥി തേസം വിസേസോ. സ്വായം വിസേസോ "ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിപ്പവത്തിയഞ്ഹി ചക്ഖാദീനം സിദ്ധമാധിപച്ച"ന്തിആദിനാ (വിഭം അട്ഠം ൨൧൯) അട്ഠകഥായം ദസ്സിതോയേവ.

അപിച ഖന്ധപഞ്ചകേ യായം സത്തപഞ്ഞത്തി, തസ്സാ വിസേസനിസ്സയോ ഛ അജ്ഝത്തികാനി ആയതനാനീതി താനി താവ ആധിപച്ചത്ഥം ഉപാദായ "ചക്ഖുന്ദ്രിയം...പേ... മനിന്ദ്രിയ"ന്തിആദിതോ വുത്താനി. താനി പന യേന ധമ്മേന പവത്തന്തി, അയം സോ ധമ്മോ തേസം ഠിതിഹേതൂതി ദസ്സനത്ഥം ജീവിതം. തയിമേ ഇന്ദ്രിയപടിബദ്ധാ ധമ്മാ ഇമേസം വസേന "ഇത്ഥീ, പുരിസോ"തി വോഹരീയന്തീതി ദസ്സനത്ഥം ഭാവദ്വയം. സ്വായം സത്തസഞ്ഞിതോ ധമ്മപുഞ്ജോ പബന്ധവസേന പവത്തമാനോ ഇമാഹി വേദനാഹി സംകിലിസ്സതീതി ദസ്സനത്ഥം വേദനാപഞ്ചകം. തതോ വിസുദ്ധത്ഥികാനം വോദാനസമ്ഭാരദസ്സനത്ഥം സദ്ധാദിപഞ്ചകം. തതോ വോദാനസമ്ഭാരാ ഇമേഹി വിസുജ്ഝന്തി, വിസുദ്ധിപ്പത്താ, നിട്ഠിതകിച്ചാ ച ഹോന്തീതി ദസ്സനത്ഥം അന്തേ അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയാദീനി തീണി വുത്താനി. സബ്ബത്ഥ "ആധിപച്ചത്ഥം ഉപാദായാ"തി പദം യോജേതബ്ബം. ഏത്താവതാ അധിപ്പേതത്ഥസിദ്ധീതി അഞ്ഞേസം അഗ്ഗഹണം.

അഥ വാ പവത്തിനിവത്തീനം നിസ്സയാദിദസ്സനത്ഥമ്പി ഏതാനി ഏവ വുത്താനി. പവത്തിയാ ഹി വിസേസതോ മൂലനിസ്സയഭൂതാനി ഛ അജ്ഝത്തികാനി ആയതനാനി. യഥാഹ "ഛസു ലോകോ സമുപ്പന്നോ"തിആദി (സും നി ൭൦). തസ്സാ ഉപ്പത്തി ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയേഹി. വിസഭാഗവത്ഥുസരാഗനിമിത്താ ഹി യേഭുയ്യേന സത്തകായസ്സ അഭിനിബ്ബത്തി. വുത്തഞ്ഹേതം "തിണ്ണം ഖോ പന, മഹാരാജ, സന്നിപാതാ ഗബ്ഭസ്സാവക്കന്തി ഹോതി, ഇധ മാതാപിതരോ ച സന്നിപതിതാ ഹോന്തി, മാതാ ച ഉതുനീ ഹോതി, ഗബ്ഭോ ച പച്ചുപട്ഠിതോ ഹോതീ"തി (മ നി ൧.൪൦൮; ൨.൪൧൧; മി പ ൪.൧.൬).

അവട്ഠാനം ജീവിതിന്ദ്രിയേന തേന അനുപാലേതബ്ബതോ. തേനാഹ ''ആയു ഠിതി യപനാ യാപനാ''തിആദി. ഉപഭോഗോ വേദനാഹി . വേദനാവസേന ഹി ഇട്ഠാദിസബ്ബവിസയുപഭോഗോ. യഥാഹ - ''വേദയതി വേദയതീതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തസ്മാ വേദനാതി വുച്ചതീ''തി (സം॰ നി॰ ൩.൭൯). ഏവം പവത്തിയാ നിസ്സയസമുപ്പാദട്ഠിതിസമ്ഭോഗദസ്സനത്ഥം ചക്ഖുന്ദ്രിയം യാവ ഉപേക്ഖിന്ദ്രിയന്തി ചുദ്ദസിന്ദ്രിയാനി ദേസിതാനി. യഥാ ചേതാനി പവത്തിയാ, ഏവം ഇതരാനി നിവത്തിയാ. വിവട്ടസന്നിസ്സിതേന ഹി നിബ്ബത്തിതാനി സദ്ധാദീനി പഞ്ച ഇന്ദ്രിയാനി നിവത്തിയാ നിസ്സയോ. ഉപ്പാദോ അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയേന തസ്സ പഠമം ഉപ്പജ്ജനതോ. അവട്ഠാനം അഞ്ഞിന്ദ്രിയേന. ഉപഭോഗോ അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയേന അഗ്ഗഫലസമുപഭോഗതോ. ഏവമ്പി ഏതാനി ഏവ ഇന്ദ്രിയാനി ദേസിതാനി. ഏത്താവതാ യഥാധിപ്പേതത്ഥസിദ്ധിതോ അഞ്ഞേസം അഗ്ഗഹണം. ഏതേനാപി നേസം ദേസനാനുക്കമോപി സംവണ്ണിതോ വേദിതബ്ബോ.

൨൨൦. **കുസലാകുസലവീരിയാദീനീ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന കുസലസമാധിആദീനം, അബ്യാകതവീരിയാദീനഞ്ച സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **പച്ചയാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ദേസാരമ്മണാദയോ ഗഹിതാ, യഥാവുത്തവീരിയാദീനി, ചക്ഖാദീനി ച സങ്ഗണ്ഹാതി. ഇച്ചേവം സബ്ബസങ്ഗാഹികാനി വീരിയിന്ദ്രിയാദിപദാനി, ചക്ഖുന്ദ്രിയാദിപദാനി ച. **തേനാ**തി ''ഏവം സന്തേപീ''തിആദിനാ ഭൂമിവിഭാഗകഥനേന. **തന്നിവത്തനേനാ**തി സബ്ബേസം സബ്ബഭൂമികത്തനിവത്തനേന. **അവിജ്ജമാനസങ്ഗാഹകത്ത**ന്തി തസ്സം തസ്സം ഭൂമിയം അനുപലബ്ഭമാനസ്സ ഇന്ദ്രിയസ്സ സങ്ഗാഹകതാ.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ

ഇധ ഇമസ്മിം ''സത്തിന്ദ്രിയാ അനാരമ്മണാ''തി ഏവം ഏകന്താനാരമ്മണത്തേ വുച്ചമാനേ **ന ആഭട്ഠം** ജീവിതിന്ദ്രിയം ന ഭാസിതം. ടീകായം പന **അനാഭട്ഠ**ന്തി കതസമാസം കത്വാ വുത്തം. **രൂപധമ്മേസു സങ്ഗഹിതത**ന്തി ''രൂപ''ന്തി ഗണിതതം. **അരൂപകോട്ഠാസേന** അരൂപഭാവേന സിയാപക്ഖേ സങ്ഗഹിതം. കസ്മാ? തസ്സ പരിത്താരമ്മണാദിതാ അത്ഥീതി. യസ്മാ പന രൂപാരൂപമിസ്സകസ്സേവ വസേന സിയാപക്ഖസങ്ഗഹോ യുത്തോ, ന ഏകദേസസ്സ, തസ്മാ ഏകദേസസ്സ തം അനിച്ഛന്തോ ആഹ **''അധിപ്പായോ''**തി. ഇദാനി തമത്ഥം പകാസേതും **''അരൂപകോട്ഠാസേന പനാ''**തിആദി വുത്തം. **നവത്തബ്ബതാ**തി പരിത്താരമ്മണാദിഭാവേന നവത്തബ്ബതാ. കഥം പന രൂപകോട്ഠാസേനസ്സാനാരമ്മണസ്സ നവത്തബ്ബതാതി ചോദനം സന്ധായാഹ **''ന ഹി അനാരമ്മണ''**ന്തിആദി. **''അവിജ്ജമാനാരമ്മണാനാരമ്മണേസൂ''**തി ഇമിനാ ''അനാരമ്മണാ''തി ബാഹിരത്ഥസമാസോ അയന്തി ദസ്സേതി . **നവത്തബ്ബേസൂ**തി സാരമ്മണഭാവേന നവത്തബ്ബേസു. **അനാരമ്മണത്താ**തി ആരമ്മണരഹിതത്താ. ''നവിന്ദ്രിയാ സിയാ പരിത്താരമ്മണാ, സിയാ മഹഗ്ഗതാരമ്മണാ, സിയാ അപ്പമാണാരമ്മണാ, സിയാ ന വത്തബ്ബാ 'പരിത്താരമ്മണാ'തിപി 'മഹഗ്ഗതാരമ്മണാ'തിപി 'അപ്പമാണാരമ്മണാ'തിപീ''തിആദീസു (വിഭ॰ ൨൨൯) വിയ ന സാരമ്മണസ്സേവ നവത്തബ്ബതം ദസ്സേതി. യഥാ ച ന സാരമ്മണസ്സേവ നവത്തബ്ബതാപരിയായോ, അഥ ഖോ അനാരമ്മണസ്സാപീതി സാരമ്മണേ

നിയമാഭാവോ. ഏവം നവത്തബ്ബം സാരമ്മണമേവാതി അയമ്പി നിയമോ നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ **"നവത്തബ്ബസ്സ വാ സാരമ്മണത"**ന്തി ആഹ. തസ്സ ന ദസ്സേതീതി സമ്ബന്ധോ. **"ന ഹീ"**തിആദിനാ തമേവത്ഥം വിവരതി.

തത്ഥ രൂപനിബ്ബാനാനം സുഖാദിസമ്പയുത്തഭാവേന നവത്തബ്ബതാ, ന പരിത്താരമ്മണാദിഭാവേനാതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **"അഥാപീ"**തിആദി. തത്ഥ അഥാപി വത്തതീതി സമ്ബന്ധോ. **സിയാ അനാരമ്മണന്തിപി വത്തബ്ബം സിയാ**തി അനാരമ്മണം ധമ്മായതനം സാരമ്മണേഹി വിസും കത്വാ ഏവം വത്തബ്ബം സിയാ. **നവത്തബ്ബ**-സദ്ദോ യദി സാരമ്മണേസ്വേവ വത്തേയ്യ, ന ചേവം വുത്തം, അവചനേ ച അഞ്ഞം കാരണം നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ന ഹി പഞ്ഹപുച്ഛകേ സാവസേസാ ദേസനാ അത്ഥീ"**തി. തസ്മാ **നവത്തബ്ബ**-സദ്ദോ അനാരമ്മണേസുപി വത്തതേവാതി അധിപ്പായോ. യാപി ''അട്ഠിന്ദ്രിയാ സിയാ അജ്ഝത്താരമ്മണാ''തി അജ്ഝത്താരമ്മണാദിഭാവേന നവത്തബ്ബതാ വുത്താ, സാ ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനകാലേ പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണാഭാവമത്താരമ്മണതം സന്ധായ വുത്താ, ന സാരമ്മണസ്സേവ നവത്തബ്ബതാദസ്സനത്ഥം, നാപി അനാരമ്മണസ്സ പരിത്താരമ്മണാദിഭാവേന നവത്തബ്ബതാഭാവദസ്സനത്ഥന്തി ദസ്സേന്തോ **"അട്ഠിന്ദ്രിയാ സിയാ അജ്ഝത്താരമ്മണാതി ഏത്ഥ ചാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സിയാ അജ്ഝത്താരമ്മണാതീ**തി **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ. തേന അവസിട്ഠപാളിസങ്ഗണ്ഹനേന ''സിയാ ന വത്തബ്ബാ 'അജ്ഝത്താരമ്മണാ'തിപി 'ബഹിദ്ധാരമ്മണാ'തിപി 'അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണാ'തിപീ''തി ഇമായ പാളിയാ വുത്തമത്ഥം ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ദസ്സേന്തോ **"ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ...പേ०... നവത്തബ്ബതാ വേദിതബ്ബാ"**തി ആഹ, തം വുത്തത്ഥമേവ.

പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇന്ദ്രിയവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പടിച്ചസമുപ്പാദവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയം

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൨൨൫. **“വുത്തത്താ”**തി ഇദം നിസ്സക്കം കിം ലക്ഖണം? ഹേതുലക്ഖണം. യദി ഏവം തംഹേതുകോ വിഭജ്ജവാദിഭാവോ ആപജ്ജതി. ന ഹി മോഗ്ഗലിപുത്തതിസ്സത്ഥേരേന വുത്തത്താ ബുദ്ധസാവകാ വിഭജ്ജവാദിനോ അഹേസുന്തി? നയിദമേവം. തിവിധോ ഹി ഹേതു ഞാപകോ, കാരകോ, സമ്പാപകോതി. തേസു ഞാപകഹേതു ഇധാധിപ്പേതോ, തസ്മാ തേന മഹാഥേരേന “കിം വാദീ, ഭന്തേ, സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ”തി പുട്ഠേന “വിഭജ്ജവാദീ, മഹാരാജാ”തി തദാ വുത്തവചനേന ഞായതി “സമ്മാസമ്ബുദ്ധസാവകാ വിഭജ്ജവാദിനോ”തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **കിം...പേ॰... വുത്തത്താ...പേ॰... വിഭജ്ജവാദിനോ”**തി. “അഹഞ്ഹി, ബ്രാഹ്മണ, വിനയായ ധമ്മം ദേസേമി രാഗസ്സാ”തിആദിം വത്വാ “നോ ച ഖോ യം ത്വം സന്ധായ വദേസീ”തിആദിനാ (പാരാ॰ ൭-൮) വേരഞ്ജബ്രാഹ്മണസ്സ ഭഗവതാ വേനയികാദിഭാവോ വിഭജ്ജ വുത്തോതി തം അനുവദന്താ സാവകാപി തഥാ വദന്തീതി ആഹ **“തേ ഹി വേനയികാദിഭാവം വിഭജ്ജ വദന്തീ”**തി. **ചീവരാദീനന്തി** **ആദി**-സദ്ദേന സോമനസ്സാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. താനിപി ഹി സേവിതബ്ബാസേവിതബ്ബഭാവേന വിഭജ്ജ വുത്താനി. വിഭജ്ജവാദിപരിസാ **വിഭജ്ജവാദിമണ്ഡല**ന്തി ഏതസ്മിം അത്ഥേ യഥാ തം ഓതിണ്ണോ നാമ ഹോതി, തംദസ്സനത്ഥം **“ആചരിയേ അനബ്ഭാചിക്ഖന്തേനാ”**തിആദി വുത്തം. സകസമയാവോക്കമാദി ഹി പരമത്ഥതോ തദോതാരോ. “അസംകിലിട്ഠാപി അവിജ്ജാ അത്ഥി അമഗ്ഗവജ്ഝാ, യായ നിവുതാ ഖീണാസവാപി നാമഗോത്താദീസു ഏകച്ചം ന ജാനന്തി, സാ കുസലചിത്തുപ്പാദേസുപി പവത്തതീ”തി നികായന്തരിയാ. തം സന്ധായാഹ **“അവിജ്ജാ പുഞ്ഞാനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരാനം ഹേതുപച്ചയോ ഹോതീതിആദിം വദന്തോ”**തി. ഉപലക്ഖണഞ്ഹേതം സഹജാതകോടിയാ. **ആദി**-സദ്ദേന അകുസലചിത്തേനപി ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, യാ സംകിലിട്ഠാ പഞ്ഞാതി, അചേതസികം സീലം, അവിഞ്ഞത്തിസങ്ഖാതം രൂപഭാവം ദുസ്സില്യന്തി ഏവമാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. പരസമയായൂഹനം പരസമയേ ബ്യാപാരാപത്തിയാ. യോ തത്ഥ സകസമയേന വിരുദ്ധോ അത്ഥോ, തസ്സ വാ ദീപനേന സിയാ, പരസമയേ വാദാരോപനേന വാ . തേസു പുരിമം “ആചരിയേ അനബ്ഭാചിക്ഖന്തേനാ”തി ഇമിനാ അപനീതന്തി ഇതരം ദസ്സേതി **“പരസമയം... പേ॰... അനായൂഹന്തേനാ”**തി. **അസമ്പിണ്ഡേന്തേനാതി** ഉപചയത്ഥം സന്ധായ വദന്തി. ആയൂഹന-സദ്ദോ പന ഉപചയത്ഥോ ന ഹോതീതി കേചിവാദോ ന സാരതോ ഗഹേതബ്ബോ.

തബ്ബിപരിയായേനാതി യഥാവിനയം അവട്ഠാനേന. സാവജ്ജസ്സ അനവജ്ജതാദീപനാദിനാ **കമ്മന്തരം ഭിന്ദന്തോ** വിനാസേന്തോ, ആലോളേന്തോ വാ **ധമ്മതം** ധമ്മസഭാവം **വിലോമേതി** വിപരീതതോ ദഹതി. **മഹാപദേസേതി** മഹാഅപദേസേ, ബുദ്ധാദയോ മഹന്തേ മഹന്തേ അപദിസിത്വാ വുത്താനി മഹാകാരണാനി. **മഹാപദേസേതി** വാ മഹാഓകാസേ, മഹന്താനി ധമ്മസ്സ പതിട്ഠാനട്ഠാനാനീതി വുത്തം ഹോതി. തത്രായം വചനത്ഥോ - അപദിസീയതീതി അപദേസോ, ബുദ്ധോ അപദേസോ ഏതസ്സാതി ബുദ്ധാപദേസോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. അത്ഥതോ ചായം മഹാപദേസോ “സമ്മുഖാ മേതം ഭഗവതോ സുത”ന്തിആദിനാ കേനചി ആഭതസ്സ “ധമ്മോ”തി വാ “അധമ്മോ”തി വാ വിനിച്ഛയനേ കാരണം. കിം പന തന്തി? തസ്സ യഥാഭതസ്സ സുത്തോതരണാദി ഏവ. യദി ഏവം കഥം ചത്താരോതി? ധമ്മസ്സ ദ്വേ സമ്പദായോ ഭഗവാ, സാവകാ ച. തേസു സാവകാ സങ്ഘഗണപുഗ്ഗലവസേന തിവിധാ. ഏവം “അമുമ്ഹാ മയാ അയം ധമ്മോ പടിഗ്ഗഹിതോ”തി അപദിസിതബ്ബാനം ഭേദേന ചത്താരോ. തേനാഹ **“സമ്മുഖാ മേതം ഭഗവതോ സുത”**ന്തിആദി. നേത്തിയമ്പി വുത്തം “ബുദ്ധാപദേസോ സങ്ഘാപദേസോ സമ്ബഹുലത്ഥേരാപദേസോ ഏകത്ഥേരാപദേസോ”തി.

സുത്തസുത്താനുലോമആചരിയവാദഅത്തനോമതിമഹാപദേസേതി ഏത്ഥ തിസ്സോ സങ്ഗീതിയോ ആരുള്ഹാനി തീണി പിടകാനി അത്ഥസൂചനാദിഅത്ഥേന **സുത്തം**. യഥാവുത്തസ്സ സുത്തസ്സ അനുലോമതോ യഥാവുത്താ ഏവ ചത്താരോ മഹാപദേസാ **സുത്താനുലോമം**. പാളിയാ അത്ഥഗാഹണേന ധമ്മതായം പതിട്ഠാപനതോ അട്ഠകഥാ

ആചരിയവാദോ. നയഗ്ഗാഹേന അനുബുദ്ധിയാ അത്തനോ പടിഭാനം **അത്തനോമതി**. ഏത്ഥ ച സുത്തആചരിയവാദഅത്തനോമതീനമ്പി കേനചി ആഭതസ്സ ധമ്മാധമ്മാദിഭാവവിനിച്ഛയനേ കാരണഭാവസഭാവതോ മഹാപദേസതാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. **സന്തിട്ഠതി** അപ്പടിബാഹന്തോ, അവിലോമേന്തോ ച. തബ്ബിപരിയായേന അതിധാവതി. ഏകസ്സ പദസ്സ ഏകേന പകാരേന അത്ഥം വത്വാ തസ്സേവ പുന പകാരന്തരേന അത്ഥം വദന്തോ വാ അപരേഹി പരിയായേഹി നിദ്ദിസതി നാമ യഥാ "അവിജ്ജാ ദുക്ഖസച്ചസ്സ യാഥാവസരസലക്ഖണം പടിവിജ്ഝിതും ന ദേതീ"തിആദിം വത്വാ പുന "അയം അവിജ്ജാ ദുക്ഖാദീസു അഞ്ഞാണ"ന്തി വുത്താപി "ദുക്ഖസച്ചസ്സ ഏകദേസോ ഹോതീ"തിആദിവചനം. അഥ വാ ഹേതുഭാവേന വുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ പുന ഫലഭാവേന വചനം തമേവത്ഥം പുനരാവത്തേത്വാ നിദ്ദിസനം യഥാ "വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപ"ന്തി വത്വാ പുന "നാമരൂപപച്ചയാ സളായതന"ന്തി വചനം. അഥ വാ "സബ്ബമേതം ഭവചക്കം കമ്മഞ്ചേവ വിപാകോ ച. കിലേസകമ്മവിപാകവസേന തിവിധ"ന്തി ച ആദിനാ വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ ദുവിധതിവിധാദിവിഭാഗദസ്സനം തമേവത്ഥം പുനരാവത്തേത്വാ നിദ്ദിസനന്തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

സത്തവോഹാരോതി "സത്തോ"തി സമഞ്ഞാ. യേ ഹി ധമ്മേ സമൂഹഭൂതേ സന്താനവസേന വത്തമാനേ ഉപാദായ സത്തപഞ്ഞത്തി, തസ്സാ തതോ അഞ്ഞഥാനാഞ്ഞഥാഅച്ചന്താഭാവസങ്ഖാതേ അന്തേ അനുപഗമ്മ യാഥാവതോ സങ്ഗഹണം, ബോധനഞ്ച ധമ്മതായം അകുസലസ്സ ദുക്കരം ദുരഭിസമ്ഭവന്തി. അവിജ്ജാദികസ്സ പച്ചയധമ്മസ്സ സങ്ഖാരാദിപച്ചയുപ്പന്നധമ്മം പതി ഹേതുആദിനാ പച്ചയേന പച്ചയഭാവോ **പച്ചയാകാരോ,** പടിച്ചസമുപ്പാദോതി അത്ഥോ.

വുത്തനയേനാതി "ആചരിയേ അനബ്ഭാചിക്ഖന്തേനാ"തിആദിനാ വുത്തനയേന. കാമഞ്ചേത്ഥ സബ്ബാപി അത്ഥവണ്ണനാ ഇമിനാവ നയേന കാതബ്ബാ, പടിച്ചസമുപ്പാദവണ്ണനായ പന ഗരുതരഭാവം ദസ്സേന്തോ ഏവം വദതി.

പാളിധമ്മന്തി തേപിടകബുദ്ധവചനം. **പടിച്ചസമുപ്പാദ**ന്തി പടിച്ചസമുപ്പാദപാളിം.

അത്ഥം കത്വാതി ഹിതം കത്വാ. യഥായം ഹിതാവഹോ ഹോതി, ഏവം കത്വാ. **അട്ഠിം കത്വാ**തി വാ അത്താനം അത്ഥികം കത്വാ. സുതചിന്താമയാദിം **ഞാണവിസേസം**. തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനാദിനാ **കിലേസക്ഖയവിസേസം**.

ഭവാദീസു ആദീനവപ്പടിച്ഛാദനതോ, ബലവൂപനിസ്സയതോ, കമ്മസ്സ വിസേസഹേതുഭാവതോ ച വട്ടസ്സ മൂലകാരണം അവിജ്ജാ. വിപാകവട്ടനിമിത്തസ്സ കമ്മവട്ടസ്സ കാരണഭൂതമ്പി കിലേസവട്ടം അവിജ്ജാമൂലകന്തി ദസ്സനത്ഥം അവിജ്ജാ ആദിതോ വുത്താ. തണ്ഹാപി ഹി അവിജ്ജായ പടിച്ഛാദിതാദീനവേ ഏവ വിസയേ അസ്സാദാനുപസ്സിനോ പവത്തതി, ന അഞ്ഞഥാ. **മൂലാദിദസ്സനസാമഞ്ഞഞ്ചാ**തി വല്ലിയാ മൂലമജ്ഝപരിയോസാനസ്സ ദസ്സനേന പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ തംദസ്സനസാമഞ്ഞഞ്ച യോജേതബ്ബം, സമന്തചക്ഖുനാ സബ്ബസ്സ ദിട്ഠത്തേപി ദേസനാകാലേ ദേസനാഞാണചക്ഖുനാ ബോധേതബ്ബതാവസേന ഏകദേസദസ്സനസ്സ അധിപ്പേതത്താ.

ദിട്ഠിസഹിതായ മാനസഹിതായ വാ തണ്ഹായ "അഹ"ന്തി, ഇതരായ "മമ"ന്തി **അഭിവദതോ**. "അഭിനന്ദനതോ"തി ഹി ഇമിനാ സപ്പീതികായ തണ്ഹായ പവത്തി ദസ്സിതാ. **"അഭിവദതോ"**തി ഇമിനാ തതോ ബലവതരായ ദിട്ഠിസഹിതായ മാനസഹിതായ വാ. **"അജ്ഝോസായ തിട്ഠതോ"**തി ഇമിനാ പന തതോപി ബലവതമായ ദിട്ഠിസഹിതായ, കേവലായ വാ തണ്ഹായ പവത്തി ദസ്സിതാ. ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠാപേത്വാ ഠാനഞ്ഹി അജ്ഝോസാനം. **തപ്പച്ചയ**ന്തി തണ്ഹാപച്ചയം. കഥം പന നന്ദിവചനേന ചതുബ്ബിധമ്പി ഉപാദാനം വുത്തന്തി ആഹ **"നന്ദിതാ"**തിആദി. തത്ഥ **നന്ദിതാതദവിപ്പയോഗതാഹീ**തി നന്ദിഭാവേന സഭാവതോ തണ്ഹുപാദാനം, തായ നന്ദിയാ തണ്ഹായ അവിപ്പയോഗേന അവിനാഭാവേന ദിട്ഠുപാദാനം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **"ദിട്ഠാഭിനന്ദനഭാവേനാ"**തി ഇമിനാ ദിട്ഠിയാപി നന്ദിഭാവമാഹ.

പടിസന്ധിപവത്തിഫസ്സാദയോതി പടിസന്ധിയം പവത്തേ ച ഉപ്പന്നഫസ്സമനോസഞ്ചേതനാവിഞ്ഞാണാനി. **"വിപാകവട്ടഭൂതേ"**തി ച ഇദം പവത്തവിസേസനം ദട്ഠബ്ബം. **വട്ടൂപത്ഥമ്ഭകാ**തി വട്ടത്തയൂപനിസ്സയാ. **ഇതരേ**തി അകമ്മജാ. **തസ്മി**ന്തി യഥാവുത്തേ ആഹാരചതുക്കേ. **വത്തും വട്ടന്തീ**തി തണ്ഹാനിദാനൂപനിസ്സയതോ "തണ്ഹാനിദാനാ"തി വത്തും യുജ്ജന്തി.

യഥാ അരിയമഗ്ഗോ അന്തദ്വയവജ്ജിതമജ്ഝിമപടിപദാഭാവതോ "ഞായോ"തി വുച്ചതി, ഏവം പടിച്ചസമുപ്പാദോപീതി ആഹ **"ഞായോതി മഗ്ഗോ, സോയേവ വാ പടിച്ചസമുപ്പാദോ"**തി. **അത്തനോ പടിവേധായ സംവത്തതി** അസമ്മോഹപടിവേധേന പടിവിജ്ഝിതബ്ബത്താ. **സംവത്തതീ**തി ച നിമിത്തസ്സ കത്തൂപചാരവസേനേതം വുത്തം യഥാ "അരിയഭാവകരാനി സച്ചാനി അരിയസച്ചാനീ"തി. **പകതിആദയോ** ഹേട്ഠാ സച്ചവിഭങ്ഗേ ഹേതുവിപ്പടിപത്തികഥായം ദസ്സിതാ ഏവ. **അകാരണം "കാരണ"ന്തി ഗണ്ഹന്തി** യഥാ കാപിലാദയോ. **ന കിഞ്ചി കാരണം ബുജ്ഝന്തി** യഥാ തം അഞ്ഞേ ബാലപുഥുജ്ജനാ. **ഇതരാസ**ന്തി മജ്ഝതോ പട്ഠായ യാവ പരിയോസാനാ ദേസനാദീനം തിസ്സന്നം. **തദത്ഥതാസമ്ഭവേപീ**തി യഥാസകേഹി കാരണേഹി പവത്തിദസ്സനത്ഥതാസമ്ഭവേപി. **അത്ഥന്തരസബ്ഭാവതോ**തി പയോജനന്തരസബ്ഭാവതോ. വുത്താനി ഹി അട്ഠകഥായം (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൫) "ജരാമരണാദികസ്സ ദുക്ഖസ്സ അത്തനാ അധിഗതകാരണസന്ദസ്സനത്ഥം. ആഹാരനിദാനവവത്ഥാപനാനുസാരേന യാവ അതീതം അദ്ധാനം അതിഹരിത്വാ പുന അതീതദ്ധതോ പഭുതി ഹേതുഫലപടിപാടിസന്ദസ്സനത്ഥം. അനാഗതദ്ധഹേതുസമുട്ഠാനതോ പഭുതി അനാഗതദ്ധസന്ദസ്സനത്ഥ"ന്തി തിസ്സന്നം യഥാക്കമം തീണി പയോജനാനി.

തംതംഫലപടിവേധോതി ജാതിആദീനം ജരാമരണാദിതംതംഫലാവഗമോ. **അനുവിലോകയതോ**തി പുരിമേ വികപ്പേ വിപസ്സനാനിമിത്തം അനുവിലോകനം, ദുതിയേ ദേസനാനിമിത്തം. കാമുപാദാനഭൂതാ തണ്ഹാ മനോസഞ്ചേതനാഹാരസങ്ഖാതസ്സ ഭവസ്സ, തംസമ്പയുത്താനം, തന്നിമിത്താനഞ്ച സേസാഹാരാനം വിസേസപച്ചയോ ഹോതീതി ആഹ **"ആഹാരതണ്ഹാദയോ പച്ചുപ്പന്നദ്ധാ"**തി. **ആദി**-സദ്ദേന യാവ വിഞ്ഞാണം ഗഹേതബ്ബം. **ആഹാരതണ്ഹാദയോ**തി ഏത്ഥ പച്ചുപ്പന്നകമ്മവട്ടപരിയാപന്നേ ആഹാരേ ഗഹേത്വാ അദ്ധയോജനം കത്വാ അനാഗതവിപാകവട്ടപരിയാപന്നേ ഗഹേത്വാ യോജേതും വുത്തം **"ആഹാരാ വാ തണ്ഹായ പഭാവേതബ്ബാ അനാഗതോ അദ്ധാ"**തി. **പഭാവേതബ്ബാ**തി ആയതിം ഉപ്പാദേതബ്ബാ. **യുജ്ജതീ**തി ഫലഭൂതേ ആഹാരേ പച്ചുപ്പന്നേ പച്ചക്ഖതോ ദസ്സേത്വാ "തംനിദാനം തണ്ഹം തസ്സാ നിദാന"ന്തിആദിനാ ഫലപരമ്പരായ കാരണപരമ്പരായ ച ദസ്സനം തഥാബുജ്ഝനകാനം പുഗ്ഗലാനം അജ്ഝാസയാനുലോമതോ, ധമ്മസഭാവാവിലോമനതോ ച യുത്തിയാ സങ്ഗയ്ഹതി. യദി തണ്ഹാദയോ അതീതോ അദ്ധാ, തണ്ഹാഗ്ഗഹണേനേവ സങ്ഖാരാവിജ്ജാ ഗഹിതാതി കിമത്ഥം പുന തേ ഗഹിതാതി ആഹ **"സങ്ഖാരാവിജ്ജാ തതോപി അതീതതരോ അദ്ധാ വുത്തോ സംസാരസ്സ അനാദിഭാവദസ്സനത്ഥ"**ന്തി. **അതീത**ന്തി വാ അതീതതാസാമഞ്ഞേന അതീതതരമ്പി സങ്ഗഹിതം ദട്ഠബ്ബം.

പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തിആഹാരകാതി പുനബ്ഭവൂപപത്തിപച്ചയാ. **ഇതി വചനതോ**തി ഏവം വുത്തവചനസബ്ഭാവതോ. വിഞ്ഞാണാഹാരോ താവ പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തിയാ ഹേതു, ഇതരേ പന കഥന്തി ആഹ **"തംസമ്പയുത്തത്താ…പേ॰… കബളീകാരാഹാരസ്സാ"**തി. തസ്സ ആയതിം പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തിആഹാരകാ ചത്താരോ ആഹാരാതി സമ്ബന്ധോ. സദ്ധാദീനം ഉപനിസ്സയതാ പരിച്ചാഗാദികാലേ, രാഗാദീനം ഗധിതസ്സ ഭോജനാദികാലേ. തേന യഥാക്കമം കുസലാകുസലകമ്മവിഞ്ഞാണായൂഹനം ദസ്സിതം. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ആയതിം പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തിആഹാരകാ ചത്താരോ ആഹാരാ ഗയ്ഹന്തി, തസ്മാ. **പുരിമോയേവത്ഥോ**തി "ആഹാരതണ്ഹാദയോ പച്ചുപ്പന്നദ്ധാ"തിആദിനാ വുത്തഅത്ഥോ. **അതീതേ**തി അതീതേ അദ്ധനി. **തതോ പര**ന്തി തതോ അതീതദ്ധതോ പരം പച്ചുപ്പന്നേ അനാഗതേ ച അദ്ധനി "സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണ"ന്തിആദിനാ. **പച്ചക്ഖാന**ന്തി പച്ചുപ്പന്നഭവപരിയാപന്നതായ പച്ചക്ഖഭൂതാനം. **പച്ചുപ്പന്നം ഹേതു**ന്തി ഏതരഹി വത്തമാനം തണ്ഹാദികം ആഹാരാദീനം ഹേതും.

സുത്തം ആഹരതി "ആസവസമുദയാ അവിജ്ജാസമുദയോ"തി (മം॰ നി॰ ൧.൧൦൩). **വട്ടഹേതുനോതി** വിപാകവട്ടഹേതുനോ, സകലവട്ടഹേതുനോ വാ. അകുസലഞ്ഹി കമ്മം കമ്മവട്ടസ്സ കിലേസവട്ടസ്സ ച പച്ചയോ ഹോതിയേവ. **"ഭവതണ്ഹായപി ഹേതുഭൂതാ"**തി ഇമിനാ കിലേസവട്ടസ്സാപി അവിജ്ജായ പച്ചയഭാവമാഹ. **ഏവഞ്ചേതം, ഭിക്ഖവേ, വുച്ചതീ"**തിആദിനാ വട്ടസീസാനമ്പി അവിജ്ജാതണ്ഹാനം സപ്പച്ചയതാദസ്സനാപദേസേന സബ്ബേസമ്പി സങ്ഖതധമ്മാനം ഹേതുഫലപരമ്പരാവിച്ഛേദവുത്തിയാ പുരിമായ കോടിയാ അപഞ്ഞായനം വിഭാവേതി.

അവിജ്ജം തണ്ഹാ അനുവത്തതീതി ദുക്ഖേ തണ്ഹം അഭിഭവിത്വാ പവത്തിയാ തതോ അവിജ്ജായ ബലവഭാവമാഹ. അവിജ്ജാഭിഭൂതാ ഹി സത്താ സതിപി തണ്ഹാപരിതസ്സിതേ ഏകന്താനത്ഥസഞ്ഞിതം അത്തകിലമഥാനുയോഗദുക്ഖമനുയുഞ്ജന്തി. **തണ്ഹം അവിജ്ജാ അനുവത്തതീ**തി സുഖേ അവിജ്ജം അഭിഭവിത്വാ പവത്തിയാ തതോ തണ്ഹായ ബലവഭാവമാഹ. യദിപി സാവജ്ജസുഖാനുഭവേ ബലവതീയേവ അവിജ്ജാ വിജ്ജമാനആദീനവം പടിച്ഛാദേന്തീ തിട്ഠതി, തണ്ഹാ പന തതോപി ബലവതരതായ സത്തേ വിപുലാനത്ഥസഞ്ഹിതേ അനരിയേ സുഖേ നിയോജേതീതി അവിജ്ജായ തദനുവത്തനം വുത്തം.

ആയതനചക്കം വാ കായോതി സമ്ബന്ധോ. **ചക്ഖാദിനിസ്സയേ സേസധമ്മേ**തി ചക്ഖാദിനിസ്സയഭൂതേ, തപ്പടിബദ്ധേ ച സസന്താനപരിയാപന്നേ ധമ്മേ. **ചക്ഖാദിനിസ്സിതേ ഏവ കത്വാ**തി ചക്ഖാദിഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതേ കത്വാ. **ചക്ഖാദികായ**ന്തി ചക്ഖാദിധമ്മസമൂഹം പരേസം പഞ്ചക്ഖന്ധം. **ഫസ്സേന ഫുട്ഠോ**തി ആരമ്മണം ഫുസന്തേന വിയ ഉപ്പന്നേന സുഖവേദനിയേന, ദുക്ഖവേദനിയേന ച ഫസ്സേന ഫുട്ഠോ. ഫസ്സേ ഹി തഥാ ഉപ്പന്നേ തംസമങ്ഗീപുഗ്ഗലോ ഫുട്ഠോതി വോഹാരോ ഹോതീതി.

യഥാ സളായതനാനി ഫസ്സസ്സ വിസേസപച്ചയോ, ഏവം വേദനായപീതി ദസ്സേന്തോ **"സളായതനാനം വേദനായ വിസേസപച്ചയഭാവ"**ന്തി ആഹ. **തന്നിസ്സിത**ന്തി സളായതനനിസ്സിതം. **അതീതദ്ധാവിജ്ജാതണ്ഹാമൂലകോ**തി അതീതദ്ധഭൂതഅവിജ്ജാതണ്ഹാമൂലകോ. **കായസ്സ ഭേദാ കായൂപഗോ**തി ഉഭയത്ഥാപി കായസദ്ദേന ഉപാദിന്നക്ഖന്ധപഞ്ചകോ ഗഹിതോ. തദുപഗതാ ഉപപജ്ജനം പടിസന്ധിഗ്ഗഹണം. **ഉഭയമൂലോ**തി അവിജ്ജാതണ്ഹാമൂലോ.

അനഭിസമയഭൂതത്താതി അഭിസമയസ്സ പടിപക്ഖഭൂതത്താ. **അവിജ്ജായാ**തി അവിജ്ജായ സതി.

ഗഹണന്തി ഗഹേതബ്ബതം. **തസ്മാ**തി യസ്മാ സതി സങ്ഖാരസദ്ദേന ആഗതസങ്ഖാരത്തേപി അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ പധാനതായ വിസും വുത്താ ഗോബലീബദ്ദഞായേന, തസ്മാ. **തത്ഥ വുത്തമ്പീ**തി സങ്ഖാരസദ്ദേന ആഗതസങ്ഖാരേസു വുത്തമ്പി അഭിസങ്ഖരണകസങ്ഖാരം **വജ്ജേത്വാ** അഗ്ഗഹേത്വാ ഇതരേ സങ്ഖാരാ യോജേതബ്ബാ. ഏവഞ്ഹി അത്ഥസ്സ ഉദ്ധരണുദ്ധരിതബ്ബതാദ്വയം അസങ്കരതോ ദസ്സിതം ഹോതി. **"ഇധ വണ്ണേതബ്ബഭാവേനാ"**തി ഇമിനാ അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാനം സതിപി സങ്ഖാരസദ്ദേന ആഗതസങ്ഖാരഭാവേ യഥാവുത്തമേവ പധാനഭാവം ഉല്ലിങ്ഗേതി. "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തി തദേകദേസോ വുത്തോതി സമ്ബന്ധോ. ഇമസ്മിം അത്ഥവികപ്പേ സങ്ഗണ്ഹനവസേന സങ്ഖാരസദ്ദേന ആഗതസങ്ഖാരേഹി സങ്ഗഹിതാപി അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ ഇധ വണ്ണേതബ്ബഭാവേന പധാനാതി വിസും ഗഹിതാ, പുരിമസ്മിം തേ വജ്ജേത്വാതി അയം വിസേസോ. തേനാഹ **"വണ്ണേതബ്ബസബ്ബസങ്ഗഹണവസേന ദുവിധതാ വുത്താ"**തി. സാമഞ്ഞതോ സങ്ഗയ്ഹമാനമ്പി പധാനഭാവജോതനത്ഥം വിസും ഗയ്ഹതി യഥാ തം "പുഞ്ഞഞാണസമ്ഭാരാ"തി.

യേന കുസലാകുസലധമ്മാ "വിപാകധമ്മാ"തി വുച്ചന്തി, തം ആയൂഹനം, കിം പന തന്തി? അനുപച്ഛിന്നതണ്ഹാവിജ്ജാമാനേ സന്താനേ സബ്യാപാരതാ. തേനാഹ **"പടിസന്ധി… പേ॰… ആയൂഹനരസാ"**തി. ചേതനാപധാനത്താ പന തസ്സ ചേതനാകിച്ചം കത്വാ വുത്തം. **രാസികരണം, ആയൂഹന**ന്തി ച രാസിഭൂതസ്സ രൂപാരൂപസങ്ഖാതസ്സ ഫലസ്സ നിബ്ബത്തനതോ വുത്തം. **"അനാരമ്മണതാ അബ്യാകതതാ"**തി ഇദം അബ്യാകതസ്സേവ അനാരമ്മണത്താ

അബ്യാകതസമ്ബന്ധിനീ അനാരമ്മണതാതി കത്വാ വുത്തം. **ആയതനം, ഘടനന്തി** ച തംതംദ്വാരികധമ്മപ്പവത്തനമേവ ദട്ഠബ്ബം.

അനനുബോധാദയോ അവിജ്ജാപദനിദ്ദേസേ ആഗതാ. അവിജ്ജാപദസമ്ബന്ധേന **ദിട്ഠിവിപ്പയുത്താ**തി ഇത്ഥിലിങ്ഗനിദ്ദേസോ. **അസണ്ഠാനത്താ**തി അവിഗ്ഗഹത്താ.

സോകാദീനം സബ്ഭാവാതി "ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണ"ന്തി അനിട്ഠാപേത്വാ തദനന്തരം സോകാദീനമ്പി വുത്താനം വിജ്ജമാനത്താ തേസം വസേന **അങ്ഗബഹുത്തപ്പസങ്ഗേ** പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗാനം ബഹുഭാവേ ആപന്നേ. **ദ്വാദസേവാ**തി കഥം ദ്വാദസേവ, നനു സോകാദയോപി ധമ്മന്തരഭൂതാ പടിച്ചസമുപ്പാദദേസനായം വുത്താതി? സച്ചം വുത്താ, ന പന അങ്ഗന്തരഭാവേനാതി ദസ്സേന്തോ **"ന ഹീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഫലേനാ**തി ഫലഭൂതേന ജരാമരണങ്ഗസങ്ഗഹിതേന സോകാദിനാ. **മൂലങ്ഗം ദസ്സേതു**ന്തി ഇമായ പടിച്ചസമുപ്പാദദേസനായ മൂലഭൂതം അവിജ്ജങ്ഗം സോചനാദീഹി സമ്മോഹാപത്തികഥനേന ദസ്സേതും **തേ** സോകാദയോ വുത്താ ഭവചക്കസ്സ അവിച്ഛേദദസ്സനത്ഥം. ജരാമരണം കാരണം ഏതേസന്തി ജരാമരണകാരണാ , സോകാദയോ, തബ്ഭാവോ **ജരാമരണകാരണതാ**. ജരാമരണം നിമിത്തം ഏതസ്സാതി **ജരാമരണനിമിത്തം. തം തന്നിമിത്താന**ന്തി ഏത്ഥ തന്തി സുത്തം. **തന്നിമിത്താനം** ദുക്ഖനിമിത്താനം സോകാദീനം. **തതോ പരായാ**തി അനാഗതേ ദുതിയത്തഭാവതോ പരായ തതിയത്തഭാവാദീസു പടിസന്ധിയാ. **ഹേതുഹേതുഭൂതാ**തി കാരണസ്സ കാരണഭൂതാ. പടിസന്ധിയാ ഹി സങ്ഖാരാ കാരണം, തേസം അവിജ്ജാ. **സുത്ത**ന്തി "അസ്സുതവാ പുഥുജ്ജനോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨, ൨൭; സം॰ നി॰ ൨.൬൧; ധ॰ സ॰ ൧൦൦൭) ഇമം സുത്തം സന്ധായ വദതി. **അവിജ്ജാ സോകാദീനം കാരണന്തി ദസ്സിതാ** അസ്സുതവതായ അവിജ്ജാഭിഭവനദീപനിയാ തദുപ്പത്തിവചനതോ. "ന സോകാദീനം ബാലസ്സ ജരാമരണനിമിത്തതാമത്തസ്സ സാധകം സുത്ത"ന്തി വുത്തമത്ഥം പാകടം കാതും **"ന ചാ"**തിആദി വുത്തം. തേന ന ച ജരാമരണനിമിത്തമേവ ദുക്ഖം ദുക്ഖം, അഥ ഖോ അവിജ്ജാനിമിത്തമ്പേത്ഥ വുത്തനയേന യോജേതബ്ബന്തി ദസ്സേതി. ഏവം ജരാമരണേന സോകാദീനം ഏകസങ്ഖേപം കത്വാ ദ്വാദസേവ പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗാനി വേദിതബ്ബാനി.

കസ്മാ പനേത്ഥ ജരാമരണന്താ ഏവ ദേസനാ കതാ, കിം തതോ പരാ പവത്തി നത്ഥീതി? നോ നത്ഥി, അപ്പഹീനകിലേസസ്സ ഹി കമ്മതോ, വിഞ്ഞാണാദിപരിയോസാനഭൂതായ ച ചുതിയാ പടിസന്ധിപാതുഭാവോതി പവത്തിതദുപരമഭൂതം ജരാമരണം പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തിനിമിത്തം. തം പന കമ്മൂപപത്തിഭവതോ ജാതിയാ ദസ്സിതത്താ "ഭവപച്ചയാ ജാതീ"തി ഇമിനാവ പകാസിതന്തി ന പുന വുച്ചതി, ന തതോ പരം പവത്തിയാ അഭാവതോ. ഏകകമ്മനിബ്ബത്തസ്സ ച സന്താനസ്സ ജരാമരണം പരിയോസാനം. സതി കിലേസവട്ടേ കമ്മുനാ തതോ പുനബ്ഭവൂപപത്തി, അസതി പന തസ്മിം "ഏസേവന്തോ ദുക്ഖസ്സാ"തി ജരാമരണപരിയോസാനാവ ദേസനാ കതാ. യസ്മാ പന ന അമരണാ ജരാ അത്ഥി സബ്ബേസം ഉപ്പത്തിമന്താനം പാകാനന്തരഭേദതോ, ന ചാജരം മരണം അപാകഭേദാഭാവാ, തസ്മാ തദുഭയമേകമങ്ഗം കതം, ന നാമരൂപം വിയ ഉഭയട്ഠാനേ ഏകജ്ഝം ഉപ്പത്തിയാ, സളായതനം വിയ വാ ആയതനഭാവേന കിച്ചസമതായ. യാ പനായം ഓസാനം ഗതാ പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തി ദീപിതാ, തായ "വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപ"ന്തിആദി, കിലേസകമ്മാഭാവേ തദഭാവതോ "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തി ഏവമാദി ഏവ വാ അത്ഥതോ പകാസിതോ ഹോതീതി വട്ടത്തയസ്സ അനവട്ഠാനേന പരിബ്ഭമനം ദസ്സിതം ഹോതി. അഥ വാ ജരാഗഹണേന പരിപക്കപരിപക്കതരാദിക്കമേന വത്തമാനം നാമരൂപാദി, സോകാദി ച ഗയ്ഹതി, തഥാസ്സ പരിപാകകാലവത്തിനീ അവിജ്ജാ ച. യഥാഹ -

"സ ഖോ സോ, ഭിക്ഖവേ, കുമാരോ വുഡ്ഢിമന്വായ ഇന്ദ്രിയാനം പരിപാകമന്വായ പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി സമപ്പിതോ സമങ്ഗീഭൂതോ പരിചാരേതി ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യേഹി രൂപേഹി...പേ॰... കായവിഞ്ഞേയ്യേഹി ഫോട്ഠബ്ബേഹി...പേ॰... രജനീയേഹി. സോ ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ പിയരൂപേ രൂപേ സാരജ്ജതി, അപ്പിയരൂപേ രൂപേ ബ്യാപജ്ജതി, അനുപട്ഠിതകായസതി ച വിഹരതി

പരിത്തചേതസോ, തഞ്ച ചേതോവിമുത്തിം പഞ്ഞാവിമുത്തിം യഥാഭൂതം നപ്പജാനാതി, യത്ഥസ്സ തേ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ അപരിസേസാ നിരുജ്ഝന്തീ"തിആദി (മം നിം ൧.൪൦൯).

ഏത്ഥ ഹി പരിപക്കിന്ദ്രിയസ്സ ഛസു ദ്വാരേസു സരാഗാദിഗ്ഗഹണേന തദവിനാഭാവിതായ വിമുത്തിയാ അപ്പജാനനേ ച സോകാദീനം പച്ചയഭൂതാ അവിജ്ജാ പകാസിതാ. അപിച "പിയപ്പഭവാ സോകപരിദേവദുക്ഖദോമനസ്സുപായാസാ"തി വചനതോ കാമാസവഭവാസവേഹി, "തസ്സ 'അഹം രൂപം, മമ രൂപ'ന്തി പരിയുട്ഠട്ഠായിനോ...പേ॰... രൂപവിപരിണാമഞ്ഞഥാഭാവാ ഉപ്പജ്ജന്തി സോകപരിദേവദുക്ഖദോമനസ്സുപായാസാ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൧) വചനതോ ദിട്ഠാസവതോ, "അസ്സുതവാ"തിആദിവചനതോ അവിജ്ജാസവതോ സോകാദീനം പവത്തി ദീപിതാതി തേസം ഹേതുതായ തഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാ ആസവാ. തേസം സയഞ്ച ജരാസഭാവതായ ജരാഗഹണേന ഗയ്ഹന്തി, തതോ ച "ആസവസമുദയാ അവിജ്ജാസമുദയോ"തി വചനതോ ആസവനിമിത്തായ ച അവിജ്ജായ ജരാഗഹണേന ഗഹണം. തതോ ച "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തി ആവട്ടതി ഭവചക്കം. അപിച "സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണ"ന്തി വത്വാ "ഭവപച്ചയാ ജാതീ"തി വദന്തേനപി ഭവചക്കസ്സ അനവട്ഠാനതോ പരിബ്ഭമനം ദസ്സിതം. ഏത്ഥ ഹി വിഞ്ഞാണേന അവിജ്ജാനിവുതസ്സ പുനബ്ഭവോ ദസ്സിതോ, ജാതിയാ തണ്ഹായ സമ്പയുത്തസ്സ, ഉഭയത്ഥ ഉഭിന്നം അനുവത്തമാനത്താതി അവിജ്ജാതണ്ഹാനിമിത്തം ഭവചക്കം അനവട്ഠാനതോ പരിബ്ഭമതീതി അയമത്ഥോ ദീപിതോതി ജരാമരണന്താപി ദേസനാ ന തതോ പരം പവത്തിയാ അഭാവം സൂചേതി അതദത്ഥത്താ, ന ച പച്ചയന്തരദസ്സനത്ഥമേവ പുന വചനന്തി സക്കാ വിഞ്ഞാതും ഏകത്രേവ തദുഭയദേസനായ തസ്സ സിദ്ധത്താ. തഥാ യം കമ്മം അവിജ്ജാഹേതുകം, തം തണ്ഹാഹേതുകമ്പി. യം തണ്ഹാഹേതുകം, തം അവിജ്ജാഹേതുകമ്പി വേദിതബ്ബം. കസ്മാ? ദ്വിന്നം ഭവമൂലാനം അഞ്ഞമഞ്ഞാവിരഹതോ. യഥാ ഹി തണ്ഹാപച്ചയാ കാമുപാദാനഹേതുകം കമ്മഭവസങ്ഖാരം വദന്തോ ന വിനാ ഭവതണ്ഹായ അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം പച്ചയോതി ദസ്സേതി. തഥാ തമേവ അവിജ്ജാപച്ചയം ദേസേന്തോ ന അന്തരേന അവിജ്ജായ ഭവതണ്ഹാ കമ്മഭവസ്സ പച്ചയോതി. തതോ ച പുബ്ബേ പവത്താ അവിജ്ജാദിപച്ചയാ സങ്ഖാരാദയോ , തണ്ഹുപാദാനാദിപച്ചയാ ഭവാദയോ ച, തഥാ തണ്ഹാഹേതുഉപാദാനപച്ചയാ ഭവോ, അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ, ഭവപച്ചയാ ജാതി, സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണം, ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണം, വിഞ്ഞാണാദിപച്ചയാനാമരൂപാദീതി ഏവമേതേസം അങ്ഗാനം പുബ്ബാപരസമ്ബന്ധോ ദസ്സിതോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം.

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അവിജ്ജാപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൨൬. **പിതാ കഥീയതീ**തി അസുകോ അസുകസ്സ പിതാതി പിതുഭാവേന കഥീയതി. കഥിയമാനോ ച അസന്ദേഹത്ഥം അഞ്ഞേഹി മിത്തദത്തേഹി വിസേസേത്വാ കഥീയതീതി തം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ദീഘോ...പേ॰... ദത്തോ"**തി.

യാഥാവോതി അവിപരീതോ. **കിച്ചജാതിതോ**തി പടിച്ഛാദനകിച്ചതോ, ഉപ്പജ്ജനട്ഠാനതോ ച.

ഗഹണകാരണവസേനാതി ഗഹണസ്സ കാരണഭാവവസേന. അഞ്ഞസേതാദീനം നിവത്തകാനീതി പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ.

ഛാദേന്തിയാതി ഛാദനാകാരേന പവത്തന്തിയാ. തഥാ പവത്തനഹേതു **തംസമ്പയുത്താ** അവിജ്ജാസമ്പയുത്താ **ദുക്ഖാരമ്മണാ** ഹോന്തി.

തസ്മാതി സഭാവതോ അഗമ്ഭീരത്താ തേസം ദുദ്ദസഭാവകരണീ തദാരമ്മണതാ അവിജ്ജാ ഉപ്പജ്ജതി. **ഇതരേസ**ന്തി നിരോധമഗ്ഗാനം. സമാനേപി പണീതഅസംകിലേസികാദിഭാവേ സപ്പച്ചയതോ അപ്പച്ചയസ്സ വിസേസം ദസ്സേതും **"മഗ്ഗസ്സാ"**തിആദി വുത്തം.

അവിജ്ജാപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സങ്ഖാരപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

"സോധേതി അപുഞ്ഞഫലതോ"തി ഇമിനാ പുഞ്ഞസ്സ വിപാകദുക്ഖവിവിത്തതം ആഹ, **"ദുക്ഖതോ"**തി ഇമിനാ ചേതോദുക്ഖവിവിത്തതം, **"സംകിലേസതോ"**തി ഇമിനാ കിലേസദുക്ഖവിവിത്തതം. **"അപുഞ്ഞഫലതോ"**തി വാ ഇമിനാ പുഞ്ഞസ്സ ആയതിം ഹിതതം ദസ്സേതി. **"ദുക്ഖസംകിലേസതോ"**തി ഇമിനാ പവത്തിഹിതതം പവത്തിസുഖതഞ്ച ദസ്സേതി. **തംനിപ്ഫാദനേനാ**തി ഹിതസുഖനിബ്ബത്തനേന. പുജ്ജഭവനിബ്ബത്തകോ **പുജ്ജനിബ്ബത്തകോ**.

"ഏവമിദം പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീ"തിആദീസു പുഞ്ഞഫലമ്പി പുഞ്ഞന്തി വുച്ചതീതി ആഹ **"പുഞ്ഞുപഗന്തി ഭവസമ്പത്തുപഗ"**ന്തി.

ആദിഭാവനാതി "പഥവീ പഥവീ"തിആദിനാ കസിണേസു പവത്തഭാവനാ. **പഥവീ പഥവീ**തി വാ ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, പകാരത്ഥോ വാ. തേന ഇതരകസിണാനം ഗഹണം. **ആദിഭാവനാ**തിആദിഭൂതാ ഭാവനാ. സാ ഹി "പരികമ്മ"ന്തി വുച്ചതി. **മണ്ഡലകരണം** കസിണമണ്ഡലകരണം.

ദാനവസേനാതി ദേയ്യധമ്മപരിച്ചാഗവസേന. **ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ ദാനം** ദിയ്യതി ഏതേനാതി. **തത്ഥാ**തി തേസു ചിത്തചേതസികേസു. **ദാനം ആരബ്ഭാ**തി തേഹി നിബ്ബത്തിയമാനം പരിച്ചാഗം ഉദ്ദിസ്സ. യഥാ വാ സോ നിപ്പജ്ജതി, തഥാ ഠപേത്വാ. **അധികിച്ചാ**തി തസ്സേവ വേവചനം. യഥാ വാ സമ്പയുത്തേഹി നിബ്ബത്തിയമാനാ ദാനകിരിയാ നിപ്ഫത്തിവസേന അധികതം പാപുണാതി, തഥാ കത്വാ. ചേതനാവസേനേവ ഹി ദാനാദികമ്മനിപ്ഫത്തി. **ഇതരേസൂ**തി "സീലം ആരബ്ഭാ"തിആദീസു.

അസരിക്ഖകമ്പീതി അത്തനാ അസദിസമ്പി കടത്താരൂപന്തി സമ്ബന്ധോ. **വിനാപി** ചതുത്ഥജ്ഝാനവിപാകേന. **രൂപതണ്ഹാസങ്ഖാതസ്സാ**തി "രൂപതണ്ഹാ"തി ഏത്ഥ വുത്തരൂപതണ്ഹമാഹ. **ഗുഞ്ജ**ന്തി ഗുഞ്ജഫലപരിമാണം ധാരണീയവത്ഥും. തഥാ **തണ്ഡുലം**.

"വചനവിസേസമത്തമേവാ"തി അത്ഥവിസേസാഭാവോ വുത്തോതി അത്ഥവിസേസാഭാവമാഹ **"കായദ്വാരേ പവത്തി ഏവ ഹി ആദാനാദിപാപനാ"**തി. **പുരിമേനാ**തി "കായദ്വാരേ പവത്താ"തി ഇമിനാ. തഞ്ഹി പവത്തിമത്തകഥനതോ ദ്വാരൂപലക്ഖണം ഹോതി. **പച്ഛിമേനാ**തി "ആദാനാ"ദിവചനേന.

കായവചീസങ്ഖാരഗ്ഗഹണേതി ഉദ്ദേസം സന്ധായാഹ. **കായവചീസഞ്ചേതനാഗഹണേ**തി നിദ്ദേസം. **വിഞ്ഞാണസ്സാ**തി പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ. സഹജാതസ്സ പന അനന്തരസ്സ ച പച്ചയോ ഹോതിയേവ. **"കുസലാ വിപാകധമ്മാ ചാ"**തി ഇദം സേക്ഖപുഥുജ്ജനസന്താനേ അഭിഞ്ഞാചേതനാ ഇധാധിപ്പേതാ, ന ഇതരാതി കത്വാ വുത്തം. തേന യഥാവുത്തഅഭിഞ്ഞാചേതനാപി പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ സിയാ കുസലസഭാവത്താ, വിപാകധമ്മത്താ വാ തദഞ്ഞകുസലാകുസലചേതനാ വിയാതി ദസ്സേതി. തയിദം ലോകുത്തരകുസലായ അനേകന്തികം. ന ഹി സാ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ. അഥ വിപാകദായിനീതി വുച്ചേയ്യ, ഏവമ്പി അഹോസികമ്മേന അനേകന്തികം. ന ഹി തസ്സാ വിപാകുപ്പാദനം അത്ഥീതി ആഹ **"ന വിപാകുപ്പാദനേന കുസലതാ വിപാകധമ്മതാ ചാ"**തി. കേവലഞ്ഹി യാ അഞ്ഞേസം വിപാകധമ്മാനം സബ്യാപാരാ സഉസ്സാഹാ പവത്തി, തദാകാരാവസ്സാ അപ്പഹീനകിലേസേ സന്താനേ പവത്തീതി വിപാകധമ്മതാ, അനവജ്ജട്ഠേന കുസലതാ ച വുത്താ. ഏവമ്പി യദി വിപാകധമ്മാ അഭിഞ്ഞാചേതനാ,

കഥം അവിപാകാതി? അസമ്ഭവതോതി തം അസമ്ഭവം ദസ്സേതും **"സാ പനാ"**തിആദി വുത്തം. അഭിഞ്ഞാചേതനാ ഹി യദി വിപാകം ഉപ്പാദേയ്യ, സഭൂമികം വാ ഉപ്പാദേയ്യ അഞ്ഞഭൂമികം വാ. തത്ഥ അഞ്ഞഭൂമികസ്സ താവ ഉപ്പാദനം അയുത്തം പച്ചയാഭാവതോ, തഥാ അദസ്സനതോ ച. തേനാഹ **"ന ഹീ"**തിആദി. സഭൂമികം നവത്തബ്ബാരമ്മണം വാ ഉപ്പാദേയ്യ പരിത്താദിആരമ്മണം വാ, തേസു അത്തനോ കമ്മസമാനാരമ്മണതായ രൂപാവചരവിപാകസ്സ ദസ്സിതത്താ, പരിത്താദിആരമ്മണത്താ ച അഭിഞ്ഞാചേതനായ നവത്തബ്ബാരമ്മണം ന ഉപ്പാദേയ്യ. തഥാ ഏകന്തനവത്തബ്ബാരമ്മണത്താ രൂപാവചരവിപാകസ്സ പരിത്താദിആരമ്മണഞ്ച ന ഉപ്പാദേയ്യാതി അയമസമ്ഭവോ. തേനാഹ **"അത്തനാ സദിസാരമ്മണഞ്ചാ"**തിആദി. തത്ഥ **തിട്ഠാനിക**ന്തി പടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതിവസേന ഠാനത്തയവന്തം. "പഥവീകസിണം ആപോകസിണ"ന്തിആദിനാ കുസലേന അഭിന്നം കത്വാ വിപാകസ്സ ആരമ്മണം ദേസിതന്തി ആഹ **"ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡേ...പേ... വുത്തത്താ"**തി. "രൂപാവചരതികചതുക്കജ്ഝാനാനി കുസലതോ ച വിപാകതോ ച കിരിയതോ ച ചതുത്ഥസ്സ ഝാനസ്സ വിപാകോ ആകാസാനഞ്ചായതനം ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം ഇമേ ധമ്മാ നവത്തബ്ബാ "പരിത്താരമ്മണാ"തിപി 'മഹഗ്ഗതാരമ്മണാ'തിപി 'അപ്പമാണാരമ്മണാ'തിപീ"തി വചനതോ രൂപാവചരവിപാകോ ഏകന്തനവത്തബ്ബാരമ്മണോതി ആഹ **"ന ച രൂപാവചരവിപാകോ പരിത്താദിആരമ്മണോ അത്ഥീ"**തി. സ്വായമസമ്ഭവോ പരിത്താദിആരമ്മണായ അഭിഞ്ഞാചേതനായ വിപാകാഭാവം സാധേതി, ന നവത്തബ്ബാരമ്മണായ . നവത്തബ്ബാരമ്മണാപി ഹി സാ അത്ഥീതി ന ബ്യാപീതി വിപാകാനുപ്പാദനേ തസ്സാ അഞ്ഞം കാരണം ദസ്സേതും **"കസിണേസു ചാ"**തിആദിമാഹ. സമാധിവിജമ്ഭനഭൂതാ അഭിഞ്ഞാ സമാധിസ്സ ആനിസംസമത്തന്തി **"സമാധിഫലസദിസാ"**തി വുത്തം. തസ്സ തസ്സ അധിട്ഠാനവികുബ്ബനദിബ്ബസദ്ദസവനാദികസ്സ യദിച്ഛിതസ്സ കിച്ചസ്സ നിപ്ഫാദനമത്തം പന അഭിഞ്ഞാചേതനാ, ന കാലന്തരഫലാ, ദിട്ഠധമ്മവേദനീയം വിയ നാപി വിപാകഫലാ, അഥ ഖോ യഥാവുത്തആനിസംസഫലാ ദട്ഠബ്ബാ.

> കേചി പന "സമാനഭൂമികതോ ആസേവനലാഭേന ബലവന്താനി ഝാനാനീതി താനി വിപാകം ദേന്തി സമാപത്തിഭാവതോ, അഭിഞ്ഞാ പന സതിപി ഝാനഭാവേ തദഭാവതോ തസ്മിം തസ്മിം ആരമ്മണേ ആഗന്തുകാവാതി ദുബ്ബലാ, തസ്മാ വിപാകം ന ദേതീ"തി വദന്തി. തം അകാരണം പുനപ്പുനം പരികമ്മവസേന അഭിഞ്ഞായപി വസീഭാവസബ്ഭാവതോ. യം പന വദന്തി "പാദകജ്ഝാനേ അത്തനാ സമാനസഭാവേഹി ജവനേഹി ലദ്ധാസേവനേ സമ്മദേവ വസീഭാവപ്പത്തേ പരിസുദ്ധതാദിഅട്ഠങ്ഗസമന്നാഗമേന സാതിസയേ ജാതേ അഭിഞ്ഞാ നിബ്ബത്തന്തി, താസഞ്ച ചതുത്ഥജ്ഝാനികത്താ ചതുത്ഥജ്ഝാനഭൂമികോ ഏവ വിപാകോ നിബ്ബത്തേയ്യ, സോ ച യഥാവുത്തഗുണേന ബലവതാ പാദകജ്ഝാനേനേവ കതോകാസേന സിജ്ഝതീതി അനോകാസതായ അഭിഞ്ഞാ ന വിപാകം ദേതീ"തി. തമ്പി അകാരണം അവിപാകഭാവതോ താസം. സതി ഹി വിപാകദായിഭാവേ വിപാകസ്സ അനോകാസചോദനാ യുത്താ, അവിപാകതാ ച താസം വുത്തനയാ ഏവ.

ന ഹോതീതി വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ന ഹോതീതി. ഉദ്ധച്ചചേതനാപി അഭിഞ്ഞാചേതനാതോ നിബ്ബിസേസേന വുത്താതി മഞ്ഞമാനോ "വിപാകേ"തി ച വചനം ന വിപാകാരഹതാമത്തവാചകോ, അഥ ഖോ വിപാകസബ്ഭാവവാചകോതി ആഹ **"വിചാരേതബ്ബ"**ന്തി. തഥാ ച വുത്തം "ന ഹി 'വിപാകേ'തി വചനം വിപാകധമ്മവചനം വിയ വിപാകാരഹതം വദതീ"തി. തത്ഥ യം വിചാരേതബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. ഇദം പനേത്ഥ സന്നിട്ഠാനം - യസ്മാ ഉദ്ധച്ചചേതനാ പവത്തിവിപാകമേവ ദേതി, ന പടിസന്ധിവിപാകം, തസ്മാ തസ്സാ പവത്തിവിപാകസ്സ വസേന വിഭങ്ഗേ വിപാകോ ഉദ്ധടോ. ഉഭയവിപാകദായികായ പന ചേതനായ നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയോ വുച്ചതീതി തദഭാവതോ പട്ഠാനേ തസ്സാ സോ ന വുത്തോ. യം പന അട്ഠകഥായം "വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയഭാവേ അപനേതബ്ബാ"തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൭ സങ്ഖാരപദനിദ്ദേസ) വുത്തം, തം പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണമേവ സന്ധായ വുത്തം. **"ഏവം ഉദ്ധച്ചചേതനാപി ന ഹോതീ"**തി ഇദമ്പി വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയതാഭാവമത്തം ഗഹേത്വാ വുത്തം. ഏവഞ്ഹേത്ഥ അഞ്ഞമഞ്ഞം പാളിയാ അട്ഠകഥായ ച അവിരോധോ ദട്ഠബ്ബോ.

ഏത്ഥാതി ഉദ്ധച്ചചേതനായ വിപാകദാനേ. **അമതഗ്ഗപഥേ**തി ഏവംനാമകേ പകരണേ. ''പുഥുജ്ജനസന്താനേ അകുസലാ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ, സേക്ഖസന്താനേ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ''തി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ വുത്തത്താ **''പുഥുജ്ജനാനം പനാ''**തിആദി വുത്തം. **''ന വുച്ചന്തീ''**തി ഇമിനാ പുഥുജ്ജനേ പവത്തബഹിദ്ധാസംയോജനാദീനം ഭാവനായ പഹാതബ്ബപരിയായാഭാവം ദസ്സേതി. **''യദി വുച്ചേയ്യു''**ന്തിആദിനാ തമേവത്ഥം യുത്തിതോ ച ആഗമതോ ച വിഭാവേതി. തത്ഥ **കേസഞ്ചീ**തി സകഭണ്ഡേ ഛന്ദരാഗാദീനം. **കേചീ**തി സക്കായദിട്ഠിആദയോ. **കദാചീ**തി അതീതാദികേ കിസ്മിഞ്ചി കാലേ. **ചത്തത്താ**തിആദി പരിയായവചനം. **ഉപനിസ്സായാ**തി ഉപനിസ്സയപച്ചയേ കത്വാ.

ഇതരേസന്തി നദസ്സനേനപഹാതബ്ബാനം. ന ച ന ഹോന്തീതി സമ്ബന്ധോ. **ഏവഞ്ച കത്വാ**തി യഥാവുത്തപാളിയം ഉദ്ധച്ചഗ്ഗഹണേന ഉദ്ധച്ചസഹഗതചിത്തുപ്പാദോ ഗഹിതോ, ന യത്ഥ കത്ഥചി ഉദ്ധച്ചന്തി ഏവമത്ഥേ സതി. **ത**ന്തി ദിട്ഠിം. ''അതീതാദിഭാവേന നവത്തബ്ബത്തേ''തി കസ്മാ വുത്തം, നനു അനാഗതാ ഏവ പഹാതബ്ബാതി? ന, ഉപ്പജ്ജനാരഹാ നിപ്പരിയായേന അനാഗതാ നാമ, പഹാതബ്ബാ പന ന ഉപ്പജ്ജനാരഹാതി തേസം അതീതാദിഭാവേന നവത്തബ്ബതാ വുത്താ. **ദസ്സനം അപേക്ഖിത്വാ**തി ഭാവിതം ദസ്സനമഗ്ഗം ഉപനിധായ. **സഹായവിരഹാ**തി ദസ്സനപഹാതബ്ബസങ്ഖാതസഹകാരികാരണാഭാവതോ. **വിപാകം ന ജനയന്തീ**തി സകലകിലേസപരിക്ഖയേ വിയ ഏകച്ചപരിക്ഖയേപി തന്നിമിത്തം തം ഏകച്ചം കമ്മം ന വിപച്ചതീതി അധിപ്പായോ. **വിപാകോ വിഭങ്ഗേ വുത്തോ**തി പടിസന്ധിപവത്തിഭേദം ദുവിധമ്പി വിപാകം സന്ധായാഹ.

അകുസലാനന്തി യഥാവുത്തവിസേസാനം പുഥുജ്ജനസന്താനേ അകുസലാനം. **അപ്പഹാതബ്ബാന**ന്തി അപ്പഹാതബ്ബസഭാവാനം കുസലാദീനം. **അപ്പഹാതബ്ബവിരുദ്ധസഭാവതാ** സാവജ്ജതാ. **''ഏവമ്പീ''**തിആദി ദോസന്തരദസ്സനം. തേന യദിപി തേസം അകുസലാനം ഇമസ്മിം തികേ തതിയപദസങ്ഗഹോ ന സിയാ, നവത്തബ്ബതാ പന ആപജ്ജതീതി ദീപേതി. സബ്ബേന സബ്ബം ധമ്മവസേന അസങ്ഗഹിതസ്സ തികദുകേസു നവത്തബ്ബതാപത്തീതി ആഹ **''നാപജ്ജതീ''**തി. ഇദാനി തം നവത്തബ്ബതാനാപജ്ജനം ''ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡേ''തിആദിനാ കാരണതോ, നിദസ്സനതോ ച വിഭാവേതി. **യത്ഥാ**തി യസ്മിം തികേ. **നിയോഗതോ**തി നിയമതോ ഏകന്തതോ. **തേസ**ന്തി പദത്തയസങ്ഗഹിതധമ്മാനം. **യഥാവുത്തപദേസു വിയാ**തി യഥാവുത്തേസു പഠമാദീസു തീസു പദേസു. യഥാ ഭിന്ദിതബ്ബാ ചിത്തുപ്പാദാ, ഇതരേ ച യഥാരഹം രാസിത്തയവസേന ഭിന്ദിത്വാ ഭജാപിതാ തംതംകോട്ഠാസതോ കതാ, ഏവം. **തത്ഥാപീ**തി ചതുത്ഥകോട്ഠാസേപി. **ഭജാപേതബ്ബേ**തി നവത്തബ്ബഭാവം ഭജാപേതബ്ബേ. **തദഭാവാ**തി തസ്സ ചതുത്ഥകോട്ഠാസസ്സ അഭാവാ. **തഥാ**തി നവത്തബ്ബഭാവേന.

ഉപ്പന്നത്തികേ അതീതാ, ഇധ യഥാവുത്തഅകുസലാ ന വുത്താ, അപേക്ഖിതബ്ബഭാവേനാരഹിതാപി തംസഭാവാനതിവത്തനതോ തഥാ വുച്ചന്തീതി നവത്തബ്ബതാപത്തിദോസം പരിഹരന്തോ തസ്സ ഉദാഹരണം താവ ദസ്സേതും **''അഥ വാ യഥാ സപ്പടിഘേഹീ''**തിആദിമാഹ. തംസഭാവോ ചേത്ഥ സാവജ്ജതാവിസിട്ഠോ ദസ്സനപഹാതബ്ബഭാവാഭാവോ. **''ഏവഞ്ച സതീ''**തിആദിനാ ഇമസ്മിം പക്ഖേ ലദ്ധഗുണം ദസ്സേതി. **ഭാവനായ പഹാതബ്ബാന**ന്തി പരിയായേന നിപ്പരിയായേന ച ഭാവനായ പഹാതബ്ബാനം, തത്ഥ പുരിമാനം അമുഖ്യസഭാവത്താ, പച്ഛിമാനം അവിപാകത്താ നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയതാ ന വുത്താതി അധിപ്പായോ. യഥാ ച ഭാവനായ പഹാതബ്ബാനം നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭാവോ നത്ഥി, ഏവം ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാനം വസേന തേസം പച്ചയലാഭോപി നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ **''ന ച...പേ॰... വുത്താ''**തി വത്വാ തത്ഥ കാരണമാഹ **''യേ ഹി...പേ॰... പവത്തന്തീ''**തി. തത്ഥ **ന തേ ദസ്സനതോ ഉദ്ധം പവത്തന്തീ**തി യേ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബപച്ചയാ കിലേസാ, തേ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബപക്ഖികാ ഏവാതി തേസം ഭാവനായ പഹാതബ്ബപരിയായോ ഏവ നത്ഥി, കഥം തേസം വസേന ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാനം കേനചി പച്ചയേന പച്ചയോതി വുച്ചേയ്യാതി അത്ഥോ. അഥ വാ യേ പുഥുജ്ജനസന്താനേ ന ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ, ന തേ പരമത്ഥതോ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ. യേ പന തേ സേക്ഖസന്താനേ, ന തേസം പച്ചയഭൂതാ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ അത്ഥീതി ഏവമ്പി ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാനം കേനചി പച്ചയേന പച്ചയോതി ന വുത്താതി വേദിതബ്ബം. യദി ദസ്സനേനപഹാതബ്ബപച്ചയാ കിലേസാ

ദസ്സനപക്ഖികാ, തപ്പച്ചയം ഉദ്ധച്ചസഹഗതം ദസ്സനേന പഹാതബ്ബം സിയാതി കഥം തസ്സ ഏകന്തഭാവനായ പഹാതബ്ബതാ വുത്താതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"ദസ്സനേന പഹാതബ്ബപച്ചയസ്സാ"**തിആദി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ സരാഗവീതരാഗസന്താനേസു സഹായവേകല്ലേന കമ്മസ്സ വിപാകാവിപാകധമ്മതാ വിയ പുഥുജ്ജനസേക്ഖസന്താനേസു ഉദ്ധച്ചസഹഗതസ്സ വുത്തനയേന സവിപാകാവിപാകതാ സിദ്ധാ, തസ്മാ. **തസ്സാ**തി ഉദ്ധച്ചസഹഗതസ്സ. **താദിസസ്സേവാ**തി ഉദ്ധച്ചസഹഗതഭാവേന ഏകസഭാവസ്സ.

ഏത്ഥ ച യം "ന ഭാവനായ പഹാതബ്ബമ്പി അത്ഥി ഉദ്ധച്ചസഹഗത"ന്തിആദി അമതഗ്ഗപഥേ വുത്തം, തം അകാരണം, കസ്മാ? തസ്സ ഏകന്തേന ഭാവനായ പഹാതബ്ബത്താ. യഥാഹ "കതമേ ധമ്മാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ? ഉദ്ധച്ചസഹഗതോ ചിത്തുപ്പാദോ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൪൦൬). യദി ഹി ഉദ്ധച്ചസഹഗതം ന ഭാവനായ പഹാതബ്ബമ്പി അഭവിസ്സ, യഥാ അതീതാരമ്മണത്തികേ "നിയോഗാ അനാഗതാരമ്മണാ നത്ഥീ"തി വത്വാ "കാമാവചരകുസലസ്സ വിപാകതോ ദസ ചിത്തുപ്പാദാ"തിആദിനാ പുന വിഭജിത്വാ വുത്തം, ഏവമിധാപി "കതമേ ധമ്മാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ? നിയോഗാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ നത്ഥീ"തി വത്വാ "ഉദ്ധച്ചസഹഗതോ ചിത്തുപ്പാദോ സിയാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബോ, സിയാ ന വത്തബ്ബോ 'ദസ്സനേന പഹാതബ്ബോ'തിപി 'ഭാവനായ പഹാതബ്ബോ'തിപീ"തിആദി വത്തബ്ബം സിയാ, ന ച തഥാ വുത്തം. യാ ച തമത്ഥം പടിപാദേന്തേന "യദി വുച്ചേയ്യു"ന്തിആദിനാ യുത്തി വുത്താ, സാപി അയുത്തി. കസ്മാ? ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാരമ്മണാനം രാഗദിട്ഠിവിചികിച്ഛുദ്ധച്ചാനം ദസ്സനേന പഹാതബ്ബഭാവസ്സേവ ഇച്ഛിതത്താ.

യഞ്ച "ഉദ്ധച്ചം ഉപ്പജ്ജതീ"തി ഉദ്ധച്ചസഹഗതചിത്തുപ്പാദോ വുത്തോതി ദസ്സേതും അധിപതിപച്ചയനിദ്ദേസേ ഉദ്ധച്ചസ്സ അനുദ്ധരണം കാരണഭാവേന വുത്തം, തമ്പി അകാരണം അഞ്ഞഥാപി സാവസേസപാഠദസ്സനതോ. തഥാ ഹി "അതീതോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സ, അനാഗതോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൨.൧൭.൨) ഏതേസം വിഭങ്ഗേ ചേതോപരിയഞാണഗ്ഗഹണം കത്വാ "പച്ചുപ്പന്നോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സാ"തി ഇമസ്സ വിഭങ്ഗേ ലബ്ഭമാനമ്പി ചേതോപരിയഞാണഗ്ഗഹണം ന കതം.

സഹായഭാവോ ച ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാനം ഭാവനായ പഹാതബ്ബസ്സ വിപാകദാനം പതി വിചാരേതബ്ബോ. കിം അവിജ്ജാദി വിയ ദാനാദീനം ഉപ്പത്തിയാ ഏവ വികുപ്പാദനസമത്ഥതാപാദനേന ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാനം സഹകാരികാരണം ഹോന്തി, ഉദാഹു കിലേസോ വിയ കമ്മസ്സ പടിസന്ധിദാനേ സതീതി, കിഞ്ചേത്ഥ - യദി പുരിമനയോ, സോതാപന്നാദിസേക്ഖസന്താനേ ഭാവനായ പഹാതബ്ബസ്സ കിരിയഭാവോ ആപജ്ജതി, സഹായവേകല്ലേന അവിപാകസഭാവതായ ആപാദിതത്താ ഖീണതണ്ഹാവിജ്ജാമാനേ സന്താനേ ദാനാദി വിയ. അഥ ദുതിയോ, ഭാവനായ പഹാതബ്ബാഭിമതസ്സാപി ദസ്സനേന പഹാതബ്ബഭാവോ ആപജ്ജതി, പടിസന്ധിദാനേ സതി അപായഗമനീയസഭാവാനതിവത്തനതോ. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ, തസ്മാ പാളിയാ അട്ഠകഥായ ച അവിരുജ്ഝനവസേനേത്ഥ അത്ഥവിനിച്ഛയോ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

സാതി ഉദ്ധച്ചചേതനാ. **വിഞ്ഞാണപച്ചയഭാവേ**തി സമ്പുണ്ണവിപാകവിഞ്ഞാണപച്ചയഭാവേ. **കാരണം ദസ്സേന്തോ**തി അവികലഫലുപ്പാദനാധികാരേ തദഭാവതോ യദിപി ഉദ്ധച്ചചേതനാ വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയഭാവേ അപനേതബ്ബാ, അവിജ്ജായ പന പച്ചയുപ്പന്നഭാവേ ഗഹേതബ്ബാതി ഇമം കാരണം ദസ്സേന്തോ. **സബ്ബാപീ**തി വീസതിപി. തേനാഹ **"ഏകവീസതീതി വത്തബ്ബ"**ന്തി. **തന്തി** യേന കാരണേന സങ്ഖാരഗ്ഗഹണേന അഭിഞ്ഞാചേതനായ അഗ്ഗഹണം, തം കാരണം. **ഇതരാവചനസ്സാപീ**തി ഉദ്ധച്ചചേതനാവചനസ്സാപി. കിം പന തം? വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയഭാവാഭാവോ ഏവ. **ഭേദാഭാവാ**തി കായവചീസങ്ഖാരവസേന വിഭാഗാഭാവതോ. **സംയോഗോ**തി തികന്തരപദവസേന സംയോജനം, തഥാ സങ്ഗഹോതി അത്ഥോ.

സുഖസഞ്ഞായ ഗഹണം അസ്സാദനന്തി അധിപ്പായേനാഹ **"സുഖസഞ്ഞായ…പേ॰… ദസ്സേതീ"**തി. **"സുഖസഞ്ഞായാ"**തി ച ഇദം കരണത്ഥേ കരണവചനം. വിപല്ലാസോ ഹി ദുക്ഖേ സുഖസഞ്ഞാ. യം പന അട്ഠകഥായം "അഞ്ഞാണേനാ"തി വുത്തം, തം ഹേതുമ്ഹി കരണവചനം വിപല്ലാസസ്സാദനാനം അവിജ്ജായ ഹേതുഭാവദസ്സനതോ. "രഥോ സേതപരിക്ഖാരോ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൫.൪) പരിവാരത്ഥോപി പരിക്ഖാരസദ്ദോ ഹോതീതി വുത്തം **"തണ്ഹായ പരിവാരേ"**തി. **തണ്ഹാപരിവാരേതി** ച തണ്ഹായ കിച്ചസാധനേന സങ്ഖാരാനം സഹകാരികാരണഭാവം സന്ധായ വുത്തം. പരിക്ഖാരട്ഠോ സങ്ഖാരട്ഠോ വിയ ഭൂസനട്ഠോ ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ **"സങ്ഖതേ അലങ്കതേ"**തി ആഹ. **പരിക്ഖരോതി** യഥാ ഫലദാനസമത്ഥാ ഹോന്തി, തഥാ സങ്ഖരോതി. **അമരണത്ഥാ**തി അമതത്ഥാ, നിബ്ബാനത്ഥാതി അത്ഥോ. **ദുക്കരകിരിയാ**തി പഞ്ചാതപതപ്പനാദിദുക്കരചരിയാ. ദേവഭാവായ തപോ **ദേവഭാവത്ഥം തപോ**. മാരേതീതി **മരോ** ഹേതുഅത്ഥം അന്തോനീതം കത്വാ. അമങ്ഗലമ്പി മങ്ഗലപരിയായേന വോഹരന്തി മങ്ഗലികാതി വുത്തം **"ദിട്ഠേ അദിട്ഠസദ്ദോ വിയാ"**തി യഥാ "അസിവേ സിവാ"തി.

പപാതം പതനദുക്ഖസദിസന്തി കത്വാ വുത്തം **"ജാതിആദിപപാതദുക്ഖ"**ന്തി. ഇന്ദരുദ്ദബ്രഹ്മകൂടസഞ്ഞിതപബ്ബതസിഖരപ്പപാതോ **മരുപപാതോ**. തം പുഞ്ഞഫലം അത്ഥോ പയോജനം ഏതസ്സാതി **തദത്ഥോ**.

പരിബ്ബാജികായ തരുണിയാ. **അസവസോ** അസേരിവിഹാരീ. കിലേസാസുചിപഗ്ഘരണേന പണ്ഡിതേഹി **ജിഗുച്ഛനീയം**. രാഗാദിപരിളാഹേന, കടുകവിപാകതായ ച **ദുക്ഖം**. **ആരഭതി** കരോതി. സഭയസ്സാപി പിസാചനഗരസ്സ കാമഗുണസമിദ്ധിയാ സുഖവിപല്ലാസഹേതുഭാവോ വിയാതി യോജനാ. ഭിന്നജാതിയേന അവോമിസ്സതാ **നിരന്തരതാ**. ജരായ മരണേന ച അഞ്ഞഥത്തം **വിപരിണാമോ**.

"ന താവാഹം പാപിമ പരിനിബ്ബായിസ്സാമീ"തി വചനതോ "താത ഏഹി, താവ ഇദം രജ്ജം പടിപജ്ജാഹീ"തിആദീസു യദിപി പരിമാണനിയമനകമപദപൂരണമത്താദീസുപി **താവ**-സദ്ദോ ദിസ്സതി, ഇധ പന വക്ഖമാനത്താപേക്ഖോ അധിപ്പേതോതി വുത്തം **"താവാതി വത്തബ്ബന്തരാപേക്ഖോ നിപാതോ"**തി. **അവിജ്ജാപച്ചയാ പന…പേ॰… ദസ്സേതീതി** പുബ്ബേനാപരം അട്ഠകഥായം അവിരുജ്ഝനമാഹ.

രാഗാദിഅസ്സാദനകാലേസൂതി രാഗാദീനം അസ്സാദനകാലേസു. "രാഗദിട്ഠിസമ്പയുത്തായാ"തി ഏത്ഥ രാഗസമ്പയുത്തായ താവ അവിജ്ജായ യോജനാ ഹോതു രാഗസ്സ അസ്സാദനഭാവതോ, ദിട്ഠിസമ്പയുത്തായ പന കഥന്തി ആഹ **"തദവിപ്പയുത്താ ച ദിട്ഠീ…പേ॰… വേദിതബ്ബാ"**തി. **തംസമ്പയുത്തസങ്ഖാരസ്സാ**തി രാഗാദിസമ്പയുത്തസങ്ഖാരസ്സ. **അവിജ്ജാരമ്മണാദിത**ന്തി അവിജ്ജായ ആരമ്മണാദിതം. **ആദി**-സദ്ദേന ആരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയപകതൂപനിസ്സയേ, അനന്തരാദികേ ച പച്ചയേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **അനവിജ്ജാരമ്മണസ്സാ**തി ന അവിജ്ജാരമ്മണസ്സ അവിജ്ജം അനാരബ്ഭ പവത്തസ്സ. **ആരമ്മണാധിപതിഅനന്തരാദിപച്ചയവചനേസൂ**തി ആരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയപച്ചയവചനേസു അവുത്തസ്സ അനവിജ്ജാരമ്മണസ്സ, അനന്തരാദിപച്ചയവചനേസു അവുത്തസ്സ പഠമജവനസ്സ, ദ്വീസുപി വുത്തസ്സ അവിജ്ജാരമ്മണസ്സ ദുതിയാദിജവനസ്സാതി യോജേതബ്ബം. അനന്തരപച്ചയലാഭിനോ അനന്തരാദിനാ, സഹജാതസ്സ ഹേതുആദിനാ, അസഹജാതസ്സ ഉപനിസ്സയാദിനാ സങ്ഖാരസ്സ അവിജ്ജാ പച്ചയോ ഹോതീതി അയമത്ഥോ **"യം കിഞ്ചീ"**തിആദിനാ ദസ്സിതോതി വേദിതബ്ബം. **സമതിക്കമഭവപത്ഥനാവസേനാ**തി അവിജ്ജാസമതിക്കമത്ഥായ അരൂപാവചരജ്ഝാനാനി ഉപ്പാദേന്തസ്സ, അവിജ്ജാസമ്മൂള്ഹത്താ അരൂപഭവസമ്പത്തിയോ പത്ഥേത്വാ താനേവ ഝാനാനി നിബ്ബത്തേന്തസ്സാതി പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരേ വുത്തേന നയേന, വുത്തനയാനുസാരേനാതി അത്ഥോ.

ഏകകാരണവാദോ ആപജ്ജതി യഥാ പകതിഇസ്സരപജാപതിപുരിസകാലാദിവാദാ. ഏകസ്മിംയേവ ലോകസ്സ കാരണഭൂതേ സതി തതോ സകലായ പവത്തിയാ അനവസേസതോ, സബ്ബദാ ച പവത്തിതബ്ബം അപേക്ഖിതബ്ബസ്സ കാരണന്തരസ്സ അഭാവതോ. ന ചേതം അത്ഥി കമേനേവ പവത്തിയാ ദസ്സനതോ. കാരണന്തരാപേക്ഖതായ പന

ഏകകാരണവാദോ അപഹതോ സിയാ ഏകസ്സ ച അനേകസഭാവതാഭാവാ. യത്തകാ തതോ നിബ്ബത്തന്തി, സബ്ബേഹി തേഹി സമാനസഭാവേഹേവ ഭവിതബ്ബം, ന വിസദിസേഹി, ഇതരഥാ തസ്സ ഏകഭാവോ ഏവ ന സിയാതി ഇമമത്ഥമാഹ **"സബ്ബസ്സ...പേ॰... പത്തിതോ ചാ"**തി. **പാരിസേസേനാ**തി ഏകതോ ഏകം, ഏകതോ അനേകം, അനേകതോ ഏകന്തി ഇമേസു **തീസു പകാരേസു അവിജ്ജമാനേസു** അനുപലബ്ഭമാനേസു പാരിസേസഞായേന. അനേകതോ അനേകന്തി ഏകസ്മിം **ചതുത്ഥേ ഏവ ച** പകാരേ **വിജ്ജമാനേ**. യദിദം "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ, ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ"തിആദിനാ ഏകഹേതുഫലദീപനം, തം ഏത്ഥ ദേസനാവിലാസേന, വിനേയ്യജ്ഝാസയവസേന വാ ധമ്മാനം പധാനപാകടാസാധാരണഭാവവിഭാവനത്ഥന്തി ഏകഹേതുഫലദീപനം **ന നുപപജ്ജതി** ഉപപജ്ജതിയേവാതി ദസ്സേതി **"യസ്മാ"**തിആദിനാ.

യഥാഫസ്സന്തി സുഖവേദനീയാദിചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദിതംതംഫസ്സാനുരൂപന്തി വുത്തം ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ **"സുഖവേദനീയ"**ന്തിആദിം വത്വാ **"വേദനാവവത്ഥാനതോ"**തി പദസ്സ അത്ഥം ദസ്സേതും **"സമാനേസൂ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സമാനേസൂ**തി അവിസിട്ഠേസു. **ഫസ്സവസേനാ**തി സുഖവേദനീയാദിഫസ്സവസേന. **വിപരിയായാഭാവതോ**തി ബ്യത്തയാഭാവതോ. ന ഹി കദാചി സുഖവേദനീയം ഫസ്സം പടിച്ച ദുക്ഖവേദനാ, ദുക്ഖാദിവേദനീയം വാ ഫസ്സം പടിച്ച സുഖവേദനാ ഉപ്പജ്ജതി. **സുഖാദിചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാദീന**ന്തി സുഖാദീനം, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാദീനഞ്ച വേദനാനം. **ഓളാരികസുഖുമാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ഹീനപണീതാദിസങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തത്ഥ യം ഉപാദായ യാ വേദനാ "ഓളാരികാ, ഹീനാ"തി വാ വുച്ചതി, ന തംയേവ ഉപാദായ തസ്സാ കദാചിപി സുഖുമതാ പണീതതാ വാ അത്ഥീതി വുത്തം **"ഓളാരികസുഖുമാദിസങ്കരാഭാവതോ"**തി. **യഥാവുത്തസമ്ഫസ്സസ്സാ**തി സുഖവേദനീയാദിഫസ്സസ്സ. സുഖവേദനീയഫസ്സതോയേവ സുഖവേദനാ, ന ഇതരഫസ്സതോ. സുഖവേദനീയഫസ്സതോ സുഖവേദനാവ, ന ഇതരവേദനാ. തഥാ സേസേസുപീതി ഉഭയപദനിയമവസേന യഥാഫസ്സം വേദനാവവത്ഥാനം, യഥാവേദനം ഫസ്സവവത്ഥാനന്തി പദദ്വയേന കാരണന്തരാസമ്മിസ്സതാ ഫലസ്സ, ഫലന്തരാസമ്മിസ്സതാ ച കാരണസ്സ ദസ്സിതാ പഠമപക്ഖേ അസംകിണ്ണതാവവത്ഥാനന്തി കത്വാ. ദുതിയപക്ഖേ പന പച്ചയഭേദഭിന്നേന കാരണവിസേസേന ഫലവിസേസോ, ഫലവിസേസേന ച കാരണവിസേസോ നിച്ഛീയതീതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ സന്നിട്ഠാനം വവത്ഥാനന്തി കത്വാ. പുരിമസ്മിഞ്ച പക്ഖേ ധമ്മാനം അസങ്കരതോ വവത്ഥാനം വുത്തം, ദുതിയസ്മിഞ്ച യഥാവവത്ഥിതഭാവജാനനന്തി അയമേതേസം വിസേസോ. **ഉതുആദയോ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ചിത്തവിസമാചാരാ പിത്തവാതാദയോപി സങ്ഗയ്ഹന്തി. ഏകസ്മിം ദോസേ കുപിതേ ഇതരേപി ഖോഭം ഗച്ഛന്തി. സന്തേസുപി തേസു **സേമ്ഹപടികാരേന രോഗവൂപസമതോ** സേമ്ഹോ പാകടോതി അത്ഥോ.

"ഭവോ"തി വുത്താനം സങ്ഖാരാനം കാരണസ്സ പകാരണം, കാരണമേവ വാ തണ്ഹാതി ആഹ **"തണ്ഹായ സങ്ഖാരകാരണഭാവസ്സ വുത്തത്താ"**തി. **തസ്സാപീ**തി തണ്ഹായപി. തണ്ഹാ ഹി കാമാസവോ ഭവാസവോ ച. കാമാസവഭവാസവാ കാമുപാദാനം, ദിട്ഠാസവോ ഇതരുപാദാനന്തി ആഹ **"ചതുരുപാദാനഭൂതാ കാമഭവദിട്ഠാസവാ"**തി. തേ ച "ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവോ"തി വചനതോ ഉപാദാനഞ്ച, "തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാന"ന്തി വചനതോ തണ്ഹാ ച സങ്ഖാരസ്സ കാരണന്തി പാകടാ. അനസ്സാദനീയേസു അനേകാദീനവവോകിണ്ണേസു സങ്ഖാരേസു അസ്സാദാനുപസ്സനാ അവിജ്ജായ വിനാ ന ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അസ്സാദാനുപസ്സിനോ...പേ॰... ദസ്സിതാ ഹോതീ"**തി. **ഖീണാസവസ്സ സങ്ഖാരാഭാവതോ**തി ബ്യതിരേകേനപി അവിജ്ജായ സങ്ഖാരകാരണഭാവം വിഭാവേതി. ഏകന്തേന ഹി ഖീണാസവോവ വിദ്വസു. ഏതേന ബാലാനം ഏവ സമ്ഭവതോ അവിജ്ജായ അസാധാരണതാ വുത്താതി ദസ്സേതി. വത്ഥാരമ്മണാദീനി ഹി ഇതരേസമ്പി സാധാരണാനി. വത്ഥാരമ്മണതണ്ഹുപാദാനാദീനി വിയ അവിജ്ജാപി പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദീനം സാധാരണകാരണന്തി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **"പുഞ്ഞഭവാദീ"**തിആദി. തത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന അപുഞ്ഞാനേഞ്ജഭവാ ഗഹേതബ്ബാ. **പുഞ്ഞഭവോ**തി പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരഹേതുകോ ഉപപത്തിഭവോ. ഏസ നയോ സേസേസു. ഏത്ഥ ച കിച്ചകരണട്ഠാനഭേദേന കിച്ചവതീ അവിജ്ജാ ഭിന്ദിത്വാ ദസ്സിതാ. ന ഹി യദവത്ഥാ അവിജ്ജാ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാനം ഉപനിസ്സയോ, തദവത്ഥാ ഏവ ഇതരേസം

ഉപനിസ്സയോതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും. എത്ഥ ച **ഭവാദീനവപ്പടിച്ഛാദന**ന്തി അത്ഥതോ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദീനം തംതംഭവസങ്ഖാതദുക്ഖഹേതുസഭാവാനഭിസമയനിമിത്തതാ.

ഠാനന്തി ധരമാനതാ അധിപ്പേതാതി വുത്തം **"ഠാനവിരുദ്ധോതി അത്ഥിതാവിരുദ്ധോ"**തി. ഠാനാവിരുദ്ധാ ചക്ഖുരൂപാദയോ. "പുരിമചിത്തഞ്ഹീ"തിആദിനാ ഠാനവിരുദ്ധോ ച ഉദാഹടോതി ആഹ **"ന ഇദം ഏകന്തികം സിയാ"**തി. "ചക്ഖുരൂപാദയോ"തിആദിനാ ഹി പരതോ ഠാനാവിരുദ്ധാ ഉദാഹരീയന്തീതി. പുരിമസിപ്പാദിസിക്ഖാ ഹി പച്ഛാ പവത്തമാനസിപ്പാദികിരിയാനം സമോധാനാസമ്ഭവാ ഠാനവിരോധോതി യഥാവുത്തമത്ഥം സമത്ഥേതും **"ന ച സിപ്പാദീന"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ത**ന്തി പടിസന്ധിആദിഠാനം. **ഇധാ**തി ഠാനസഭാവകിച്ചാദിഗ്ഗഹണേ. **ആദി**-സദ്ദേന ആരമ്മണഭൂമിസന്താനാദിവിരുദ്ധാ ഗഹേതബ്ബാ, തേ ച അനുലോമതോ ഗോത്രഭുസ്സ, ഗോത്രഭുതോ മഗ്ഗസ്സ ലിങ്ഗപരിവത്തനാദിവസേന ച പവത്തിയം വേദിതബ്ബാ. നമനരുപ്പനവിരോധാ സഭാവവിരുദ്ധോ പച്ചയോതി യോജനാ. തത്ഥ **നമനരുപ്പന**ന്തി അരൂപരൂപഭാവമേവ ദസ്സേതി. കമ്മം ചേതനാസഭാവം, രൂപം രുപ്പനസഭാവന്തി സഭാവവിരുദ്ധം. **മധുരമ്ബിലരസാദീ**തി ഖീരം മധുരരസം പിത്തുപസമനം മധുരവിപാകസഭാവം, ദധി അമ്ബിലരസം പിത്തബ്രൂഹനം കടുകവിപാകസഭാവന്തി അതോ സഭാവവിരോധാ.

ദധിആദീനീതി ദധിപലാലാനി. **ഭൂതിണകസ്സാ**തി ഭൂതിണകനാമകസ്സ ഓസധിവിസേസസ്സ. **അവീ** നാമ ഏളകാ, താ പന യേഭുയ്യേന രത്തലോമകാ ഹോന്തീതി വുത്തം **"രത്താ ഏളകാ"**തി. വിപാകാനമ്പി പച്ചയഭാവതോ, അവിപാകാനമ്പി പച്ചയുപ്പന്നഭാവതോ ന വിപാകധമ്മവിപാകാപേക്ഖാ പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നതാതി വുത്തം **"വിപാകായേവ തേ ച നാ"**തി. തേനാഹ **"തസ്മാ"**തിആദി. **തദവിപാകാന**ന്തി തസ്സാ അവിജ്ജായ അവിപാകഭൂതാനം. **ന ന യുജ്ജതി** യുജ്ജതി ഏവ പച്ചയുപ്പന്നതാമത്തസ്സ അധിപ്പേതത്താ. **തദവിരുദ്ധാന**ന്തി തായ അവിജ്ജായ അവിരുദ്ധാനം.

പുബ്ബാപരിയവവത്ഥാനന്തി കായപവത്തിഗതിജാതിആദീനം യഥാരഹം പുബ്ബാപരഭാവേന പവത്തി, സാ പന കേനചി അകടാ അകടവിധാ പടിനിയതസഭാവാതി ദസ്സേതും നിയതിവാദിനാ വുത്തനിദസ്സനം ആഹരന്തോ **"അച്ഛേജ്ജസുത്താവുതാഭേജ്ജമണീനം വിയാ"**തി ആഹ. ദുതിയവികപ്പേ **സങ്ഗതീ**തി അധിച്ചസമുപ്പാദോ യാദിച്ഛികതാ, യം സന്ധായ "യദിച്ഛായ പവത്തനം നിവത്തനം യദിച്ഛായാ"തിആദി വുച്ചതി. **ഭാവോ**തി ധമ്മാനം സഭാവസിദ്ധിതാ, യം സന്ധായ വദന്തി "കണ്ടകസ്സ കോടിതിഖിണഭാവം, കപിട്ഠഫലസ്സ വട്ടഭാവം, മിഗപക്ഖീനം വാ വിചിത്തവണ്ണസണ്ഠാനാദിതം കോ അഭിസങ്ഖരോതി, കേവലം സഭാവസിദ്ധോവായം വിസേസോ"തി. തേനാഹ "സബ്ബേ സത്താ, സബ്ബേ പാണാ , സബ്ബേ ഭൂതാ, സബ്ബേ ജീവാ അവസാ അബലാ അവീരിയാ നിയതിസങ്ഗതിഭാവപരിണതാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൮). **ഏതേഹി വികപ്പനേഹീ**തി ചുതിആദീസു സമ്മൂള്ഹതായ "സത്തോ മരതീ"തിആദിവികപ്പനേഹി കാരണഭൂതേഹി. **അകുസലം ചിത്തം കത്വാ**തി അയോനിസോമനസികാരപരിബ്രൂഹനേന ചിത്തം അകുസലം കത്വാ.

സുത്താദിധമ്മന്തി സുത്തഗേയ്യാദിപരിയത്തിധമ്മം. പരിയത്തിധമ്മഞ്ഹി സമ്മദേവ ജാനന്തോ പടിപത്തിധമ്മം പരിപൂരേത്വാ പടിവേധധമ്മേ പതിട്ഠഹതി. **ത**ന്തി തം ജാനനം, നിബ്ബാനാഭിസമയോതി അത്ഥോ.

സങ്ഖാരപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വിഞ്ഞാണപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൨൭. **യഥാവുത്തസങ്ഖാരപച്ചയാ**തി പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദിവുത്തപ്പകാരസങ്ഖാരപച്ചയാ. വിഞ്ഞാണാദയോ വേദനാപരിയോസാനാ ഏതരഹി വിപാകവട്ടഭൂതാ ഇധാധിപ്പേതാതി ആഹ **"തംകമ്മനിബ്ബത്തമേവ വിഞ്ഞാണം ഭവിതും അരഹതീ"**തി. അയഞ്ച അത്ഥവണ്ണനാ ധാതുകഥാപാളിയാ ന സമേതീതി ദസ്സേന്തോ **"ധാതുകഥായം പനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ധാതുകഥായം വചനതോ സബ്ബവിഞ്ഞാണഫസ്സവേദനാപരിഗ്ഗഹോ കതോ ധാതുകഥായന്തി

യോജനാ. **സപ്പദേസാ**തി സാവസേസാ, വിപാകാ ഏവാതി അധിപ്പായോ. വിഞ്ഞാണാദീസു ഹി വിപാകേസുയേവ അധിപ്പേതേസു യഥാ -

> “വിപാകേഹി ധമ്മേഹി യേ ധമ്മാ വിപ്പയുത്താ, തേ ധമ്മാ അസങ്ഖതം ഖന്ധതോ ഠപേത്വാ പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി ദ്വാദസഹായതനേഹി തേരസഹി ധാതൂഹി സങ്ഗഹിതാ. കതിഹി അസങ്ഗഹിതാ? ന കേഹിചി ഖന്ധേഹി ന കേഹിചി ആയതനേഹി പഞ്ചഹി ധാതൂഹി അസങ്ഗഹിതാ”തി (ധാതു॰ ൪൭൭) -

വിപാകവിപ്പയുത്താനം സങ്ഗഹാസങ്ഗഹാ വിസ്സജ്ജിതാ, ഏവമിധാപി വിസ്സജ്ജിതബ്ബം സിയാ. തേനാഹ **“വിപാകാ ധമ്മാതി ഇമസ്സ വിയ വിസ്സജ്ജനം സിയാ”**തി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ വിപ്പയുത്തേന സങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതപദനിദ്ദേസേ നിപ്പദേസാവ വിഞ്ഞാണഫസ്സവേദനാ ഗഹിതാ, തസ്മാ. **തത്ഥാ**തി ധാതുകഥായം. **അഭിധമ്മഭാജനീയവസേനാ**തി ഇമസ്മിം പടിച്ചസമുപ്പാദവിഭങ്ഗേ അഭിധമ്മഭാജനീയവസേന. തേനാഹ **“അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ ചാ”**തിആദി. തേന യഥാവുത്തഅത്ഥവണ്ണനാ സുത്തന്തഭാജനീയവസേന വുത്താതി യഥാദസ്സിതം വിരോധം പരിഹരതി. യദി അഭിധമ്മഭാജനീയവസേന ധാതുകഥാപാളി പവത്താ, അഥ കസ്മാ “കാമഭവോ പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി ഏകാദസഹായതനേഹി സത്തരസഹി ധാതൂഹി സങ്ഗഹിതോ. രൂപഭവോ പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി പഞ്ചഹായതനേഹി അട്ഠഹി ധാതൂഹി സങ്ഗഹിതോ”തിആദിനാ (ധാതു॰ ൬൭-൬൮) ഉപാദിന്നക്ഖന്ധവസേന ഭവോ വിസ്സജ്ജിതോതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **“ഭവോ പന...പേ॰... ന അഭിധമ്മഭാജനീയവസേന ഗഹിതോ”**തി. **ഏവഞ്ച കത്വാ**തി അഭിധമ്മഭാജനീയവസേന അഗ്ഗഹിതത്താ ഏവ. **തത്ഥാ**തി ധാതുകഥായം. **വിപാകഞ്ഹേതന്തി ഹി**-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോ. യസ്മാ യഥാവുത്തബാത്തിംസവിധവിഞ്ഞാണം വിപാകം, തസ്മാ തം സങ്ഖാരപച്ചയന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **“വിഞ്ഞാണസ്സ വിപാകത്താ”**തിആദിമാഹ.

“സോമനസ്സസഹഗതാനേവ സന്ധായ വുത്ത”ന്തി ഇദം വിചാരേതബ്ബം ഉപേക്ഖാസഹഗതകുസലാകുസലജവനാനന്തരമ്പി സോമനസ്സസഹഗതതദാരമ്മണസ്സ ഇച്ഛിതത്താ. തഥാ ഹി **അട്ഠകഥായം** “ചതുന്നം പന ദുഹേതുകകുസലചിത്താനം അഞ്ഞതരജവനസ്സ പരിയോസാനേ അഹേതുകചിത്തം തദാരമ്മണഭാവേന പതിട്ഠാതീ”തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൪൯൮ വിപാകുദ്ധാരകഥാ) വത്വാ “ഇട്ഠാരമ്മണേ പന സന്തീരണമ്പി തദാരമ്മണമ്പി സോമനസ്സസഹഗതമേവാ”തി വുത്തം. കുസലാകുസലഞ്ഹി അഭിണ്ഹമ്പി ആരമ്മണം തഥാഭിസങ്ഖരണേന കദാചി ന മജ്ഝത്തം കത്വാ ന പവത്തതി, വിപാകം പന യഥാസഭാവതോവ ആരമ്മണരസം അനുഭവതി. തേനാഹ “ന സക്കാ വിപാകം വഞ്ചേതു”ന്തി. കിരിയജവനാനം പന വിസയാഭിസങ്ഖരണസ്സ ബലവഭാവതോ തദനന്തരാനം തദാരമ്മണാനം യഥാവിസയം വേദനാവസേന തദനുഗുണതാ ഇച്ഛിതാ. യേ പന കിരിയജവനാനന്തരം തദാരമ്മണം ന ഇച്ഛന്തി, തേസം വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. യം പന “ജവനേന തദാരമ്മണം നിയമേതബ്ബ”ന്തി വുത്തം, തം കുസലം സന്ധായ വുത്തന്തി ച വുത്തം. തസ്മാ യഥാവുത്തോ വിചാരേതബ്ബോ. തിഹേതുകജവനാവസാനേ ച ദുഹേതുകജവനാവസാനേ ചാതി സമുച്ചയത്ഥോ **ച**-സദ്ദോ. കേചി പന വിഭാഗം അകത്വാ “കുസലജവനാവസാനേപി അഹേതുകതദാരമ്മണം ഹോതീതി ‘യേഭുയ്യേനാ’തി വുത്ത”ന്തി വദന്തി. ലോഭചിത്തസ്സ വാ സത്താനം ബഹുലം ഉപ്പജ്ജനതോ **“യേഭുയ്യേനാ”**തി വുത്തം. “സകിം വാ”തി വചനസിലിട്ഠതാവസേന വുത്തം യഥാ “അട്ഠ വാ ദസ വാ”തി ദസ്സേതും **“ദിരത്തതിരത്താദീസു വിയ വേദിതബ്ബ”**ന്തി ആഹ. **വാ-സദ്ദസ്സ അഭാവാ**തി സുയ്യമാനസ്സ **വാ**-സദ്ദസ്സ അഭാവേന വുത്തം. അത്ഥതോ പന തത്ഥാപി **വാ**-സദ്ദോ ലബ്ഭതേവ. തിരത്തം പന വാസാദികേ ലബ്ഭമാനേ ദിരത്തേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി ദിരത്തഗ്ഗഹണം വിസും ന യോജേതീതി അധിപ്പായേന **“വചനസിലിട്ഠതാമത്തേനാ”**തി വുത്തം. കേവലം “തിരത്ത”ന്തി വുത്തേ അഞ്ഞത്ഥ വാസാദിനാ അന്തരിതമ്പി തിരത്തം ഗണ്ഹേയ്യ, ദിരത്തവിസിട്ഠം പന തിരത്തം വുച്ചമാനം തേന അനന്തരിതമേവ തിരത്തം ദീപേതീതി ആഹ **“നിരന്തരതിരത്തദസ്സനത്ഥം വാ”**തി. **ബലവരൂപാദികേ ആരമ്മണേ**തി അതിമഹതി രൂപാദിആരമ്മണേ. **“അധിപ്പായോ”**തി ഏതേന ഏകചിത്തക്ഖണായുകേപി വിസയേ കദാചി തദാരമ്മണം ഉപ്പജ്ജേയ്യാതി **“സകിം ഏവാ”**തിആദിനാ വുത്തമത്ഥം ഉല്ലിങ്ഗേതി. “സബ്ബദ്വാരേസു തദാരമ്മണേ ദ്വേ ഏവ ചിത്തവാരാ ആഗതാ”തി വുത്തത്താ അയമ്പി

അത്ഥോ വിചാരേത്വാ ഗഹേതബ്ബോ. **അനുരൂപായ പടിസന്ധിയാ**തി അത്തനോ അത്തനോ അനുച്ഛവികേന പടിസന്ധാനകിച്ചേന.

"കതി പടിസന്ധിയോ, കതി പടിസന്ധിചിത്താനീ"തിആദിനാ പടിസന്ധിവിചാരോ പരതോ വിത്ഥാരതോ കഥിയതീതി ആഹ **"പടിസന്ധികഥാ മഹാവിസയാതി കത്വാ പവത്തിമേവ താവ ദസ്സേന്തോ"**തി. **അഹേതുകദ്വയാദീന**ന്തി **ആദി**-സദ്ദേന മഹാവിപാകമഹഗ്ഗതവിപാകേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **ദ്വാരനിയമാനിയമാവചന**ന്തി ദ്വാരസ്സ നിയതാനിയതാവചനം, നിയതദ്വാരം അനിയതദ്വാരന്തി വാ അവചനന്തി അത്ഥോ. **അനുപ്പത്തിതോ**തി ന ഉപ്പജ്ജനതോ. യദിപി "അനുരൂപായ പടിസന്ധിയാ"തി പടിസന്ധിപി ഹേട്ഠാ ഗഹിതാ, "പവത്തിയം പനാ"തി അധികതത്താ പന പവത്തിയേവ പച്ചാമട്ഠാ. പച്ചയുപ്പന്നഭാവേന പഠമുദ്ദിട്ഠാനി സബ്ബാനിപി ലോകിയവിപാകചിത്താനി അന്വാദേസം അരഹന്തീതി ആഹ **"തത്രസ്സാതി പവത്തിയം ബാത്തിംസവിധസ്സാ"**തി.

യഥാ കാമാവചരപടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസങ്ഖാതസ്സ ബീജസ്സ അഭാവേപി രൂപഭവേ ചക്ഖുസോതിന്ദ്രിയപവത്തിആനുഭാവതോ ചക്ഖുസോതവിഞ്ഞാണാനം സമ്ഭവോ, ഏവം തേനേവ കാരണേന സമ്പടിച്ഛനാദീനമ്പി തത്ഥ സമ്ഭവോതി ദസ്സേന്തോ **"ഇന്ദ്രിയപവത്തിആനുഭാവതോ ഏവാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ചക്ഖുസോതദ്വാരഭേദേനാ**തി ചക്ഖുസോതദ്വാരവിസേസേന ഭവിതബ്ബന്തി സമ്ബന്ധോ. **തസ്സാ**തി ചക്ഖുസോതദ്വാരസ്സ. ദ്വാരവന്താപേക്ഖോ ദ്വാരഭാവോതി ആഹ **"വിഞ്ഞാണവീഥിഭേദായത്തത്താ"**തി. **തസ്മിഞ്ച സതീ**തി തസ്മിം ദ്വാരഭേദേ വീഥിഭേദേ ച സതി. **ഭാവോ**തി ഉപ്പത്തി. **ജനകം അനുബന്ധതി നാമാ**തി തംസദിസേ തബ്ബോഹാരം കത്വാ വുത്തം.

ഇദം പന വത്വാതി രൂപാരൂപാവചരധമ്മേ ആരബ്ഭ തദാരമ്മണാനുപ്പത്തിം വത്വാ. **ഭാവനായാ**തി അകുസലഭാവനായ സംകിലേസവഡ്ഢനേന, സംകിലിട്ഠസമാധാനേനാതി അത്ഥോ. തഥാ ഹി ലോഭദോസസഹഗതചിത്തുപ്പാദേപി സമാധി "അവട്ഠിതി അവിസാഹാരോ അവിക്ഖേപോ അവിസാഹടമാനസതാ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൧) നിദ്ദിട്ഠോ. **അവത്ഥുഭാവദസ്സനത്ഥ**ന്തി അട്ഠാനഭാവദസ്സനത്ഥം, അനാരമ്മണഭാവദസ്സനത്ഥന്തി അത്ഥോ.

"കേന കത്ഥാ"തി പദസ്സ **"കേന ചിത്തേന കസ്മിം ഭവേ"**തി സങ്ഖേപേന വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"ഏകൂനവീസതീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **തേന തേന ചിത്തേനാ**തി തേന തേന അഹേതുകദ്വയാദിചിത്തേന സദ്ധിം പവത്തമാനാ പടിസന്ധിക്ഖണേ രൂപാരൂപധമ്മാ ഏകൂനവീസതി പടിസന്ധിയോതി യോജനാ. **തേന തേന ചിത്തേന** സഹജാതാദിപച്ചയതായ ഹേതുഭൂതേന, കരണഭൂതേന വാ. **തത്ഥ തത്ഥ** ഭവേ.

അനുസ്സരണത്ഥോ ബ്യാപാരോ **അനുസ്സരണബ്യാപാരോ**. **കേചീ**തി **ധമ്മസിരിത്ഥേരം** സന്ധായ വദതി. **തീസു ജവനവാരേസു...പേ॰... ഭവിതബ്ബ**ന്തി കമ്മാദിഉപട്ഠാനസ്സ പരതോ തീഹി ജവനവാരേഹി പവത്തിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"അനേക...പേ॰... അഭിപ്പലമ്ബനഞ്ച ഹോതീ"**തി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ഏകജവനവാരസ്സേവ കമ്മാദിഉപട്ഠാനേന മരണം ന സമ്ഭവതി, തസ്മാ. **ഫോട്ഠബ്ബസ്സാ**തി പഹാരഫോട്ഠബ്ബസ്സ . ഭവങ്ഗചിത്തേ വത്തമാനേ, അന്തരന്തരാ പഞ്ചദ്വാരവീഥിയാ വാ വത്തമാനായ ഫോട്ഠബ്ബസമായോഗേ പഠമം കായദ്വാരാവജ്ജനുപ്പത്തി യുത്താ, തഥാപി കിസ്മിഞ്ചി ചിന്തിയമാനേ തമേവാരബ്ഭ ഏകസ്മിം ജവനവാരേ പവത്തേ പച്ഛാ കായദ്വാരാവജ്ജനുപ്പത്തി സിയാ ചിത്തസ്സ ലഹുപരിവത്തിഭാവതോതി കേചിവാദസ്സ അധിപ്പായോ. യഥാ നിദ്ദായന്തസ്സ ഫോട്ഠബ്ബസമായോഗേന പബുജ്ഝനകാലേ മനോദ്വാരാവജ്ജനമേവ ആവട്ടേതി, ന കായദ്വാരാവജ്ജനം. "പഞ്ചഹി വിഞ്ഞാണേഹി ന പടിബുജ്ഝതീ"തി (വിഭ॰ ൭൫൧) ഹി വുത്തം. ഏവംസമ്പദം വാ ഏതം ദട്ഠബ്ബം. **ലഹുകപച്ചുപട്ഠാന**ന്തി ലഹുഉപട്ഠാനം. **മനോദ്വാരസ്സ വിസയോ** കമ്മാദികോ. **ലഹുകതാ**തി ലഹുപട്ഠാനതാ. **രൂപാന**ന്തി ചക്ഖാദിരൂപധമ്മാനം. **വിസയഭാവേപീ**തി രൂപായതനാദിവിസയസബ്ഭാവേപി. **യേസം വിസയോ അത്ഥീ**തി യേസം നിപ്പരിയായേന വിസയോ അത്ഥി. **തംദസ്സനത്ഥമേവാ**തി തേസം സാരമ്മണാനംയേവ ദസ്സനത്ഥം. **തേനാ**തി തസ്മാ.

“**ഭൂമിചിത്തുപ്പാദാദിവസേനാ**”തി ഇദം കമ്മം സന്ധായ വുത്തം, കമ്മനിമിത്തസ്സപി വസേന ലബ്ഭതേവ തസ്സ ഛളാരമ്മണഭാവതോ. ഗതിനിമിത്തസ്സ പന പഭേദോ നീലാദികോയേവ.

അനുപച്ഛിന്നേസു മഗ്ഗേന അപ്പഹീനേസു. **തഞ്ച** കമ്മാദിം. **ഭവന്തരനിന്നാദിതാ** ചിത്തസന്താനസ്സ ഭവപത്ഥനായ തഥാഭിസങ്ഖതത്താ. യസ്മിഞ്ഹി ചിത്തസന്താനേ പുഞ്ഞാദിചേതനായ വിയ ഭവപത്ഥനായ പരിഭാവനാ അനുപച്ഛിന്നാ, തത്ഥേവ ഭവന്തരപരിയാപന്നചിത്തുപ്പത്തി. തം പന ചിത്തം തഥാ ഉപ്പജ്ജമാനം തായ വിനാമിതം വിയ ഹോതീതി വുത്തം “**അനുപച്ഛിന്നകിലേസബലവിനാമിത**”ന്തി. **സബ്ബത്ഥാതി** സുഗതിദുഗ്ഗതീസു. **ഇതരായാ**തി സുഗതിപടിസന്ധിനിന്നായ ചുതിയാ. “**നിച്ഛിനന്തീ**”തി വുത്തസ്സ നിച്ഛയസ്സ നിബന്ധനം ആഗമം ദസ്സേന്തോ “**നിമിത്തസ്സാദഗധിതം വാ**”തിആദിമാഹ.

അകുസലേ ഹി ദുഗ്ഗതൂപനിസ്സയേ നിയമിതേ കുസലം സുഗതൂപനിസ്സയോതി നിയമിതമേവ ഹോതീതി.

അനിട്ഠം ആരമ്മണം ആഹ യതോ ദുഗ്ഗതിപടിസന്ധി ദസ്സീയതീതി അധിപ്പായോ. യദി ഏവം “രാഗാദിഹേതുഭൂത”ന്തി കസ്മാ വുത്തന്തി ആഹ “**തമ്പി ഹി…പേ॰… ഹോതീ**”തി. **തമ്പീ**തി അനിട്ഠാരമ്മണമ്പി. യസ്മാ പന ഹീനം ആരമ്മണന്തി ആരമ്മണഭൂതകമ്മനിമിത്തം അധിപ്പേതം, തസ്മാ “**അകുസലവിപാകജനകകമ്മസഹജാതാനം വാ**”തിആദി വുത്തം. കമ്മനിമിത്തഭൂതഞ്ഹി ആരമ്മണം യം വിപാകസ്സ ജനകം കമ്മം, തേന സഹജാതാനം, തസ്സ കമ്മസ്സ സദിസാസന്നജവനസഹജാതാനഞ്ച രാഗാദീനം ആരമ്മണപച്ചയസങ്ഖാതോ ഹേതു ഹോതി, സോ ഏവ ചസ്സ ഹീനഭാവോതി ദസ്സേതും “**തഞ്ഹീ**”തിആദി വുത്തം. **കമ്മവസേന അനിട്ഠ**ന്തി ഹീനസ്സ അകുസലകമ്മസ്സ ആരമ്മണതോ ആരമ്മണതാവസേന ഹീനന്തി കത്വാ അനിട്ഠം, സഭാവേന ഇട്ഠമ്പീതി അധിപ്പായോ. “**അഞ്ഞഥാ ചാ**”തിആദിനാ കമ്മനിമിത്താരമ്മണസ്സ അകുസലവിപാകസ്സ ന സമ്ഭവോതി ദസ്സേതി. **ആസന്നകതകമ്മാരമ്മണസന്തതിയ**ന്തി ആസന്നകതസ്സ കമ്മസ്സ ആരമ്മണസന്താനേ. **തംസദിസ**ന്തി യഥാവുത്തകമ്മാരമ്മണസദിസം. **പടിസന്ധിആരമ്മണൂപട്ഠാപക**ന്തി പടിസന്ധിയാ ആരമ്മണസ്സ ഉപട്ഠാപകം. ചുതിആസന്നജവനാനം പടിസന്ധിജനകത്തേ അയമത്ഥോ ലബ്ഭേയ്യാതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ “**ന ച പടിസന്ധിയാ**”തിആദി. **തംസമാനവീഥിയ**ന്തി തായ പടിസന്ധിയാ ഏകവീഥിയം. **ന അസ്സാദിതാനീ**തി അസ്സാദനഭൂതായ തണ്ഹായ ന ആമട്ഠാനി.

സമത്താതി പരിപുണ്ണാ, പരിയത്താ വാ. “മരണകാലേ…പേ॰… സമാദിന്നാ”തി വചനതോ യഥാവുത്തചുതിആസന്നജവനാനം പടിസന്ധിദാനം സിദ്ധന്തി ചോദനം സന്ധായാഹ “**ന ച ദുബ്ബലേഹീ**”തിആദി. “**വക്ഖതി ചാ**”തിആദിനാ വുത്തമേവത്ഥം ഉപചയേന പാകടതരം കരോതി. ഞാണവത്ഥുവിഭങ്ഗവണ്ണനായഞ്ഹി “പഞ്ചഹി വിഞ്ഞാണേഹി ന കഞ്ചി ധമ്മം പടിവിജാനാതീ”തി പദാനം അത്ഥം വിവരന്തോ വക്ഖതി “**സബ്ബമ്പി…പേ॰… പടിക്ഖിത്താനീ**”തി. തത്ഥ **പടിവിജാനനാദീതി ആദി**-സദ്ദേന ഇരിയാപഥകപ്പനകായവചീകമ്മുപട്ഠാപനകുസലാകുസലധമ്മസമാദാനസമാപജ്ജനവുട്ഠാനാനി സങ്ഗണ്ഹാതി. ഉപപജ്ജനസുപിനദസ്സനാദീനം മനോദ്വാരികചിത്തേനേവ പവത്തി പാകടാതി താനി ബഹി കരോന്തോ “**ചവനപരിയോസാനം കിച്ച**”ന്തി ആഹ. **സഹജവനകാനീ**തി ജവനസഹിതാനി, പഞ്ചദ്വാരികജവനേഹി സദ്ധിന്തി അത്ഥോ.

തത്ഥാതി “പഞ്ചഹി വിഞ്ഞാണേഹി ന കഞ്ചി ധമ്മം പടിവിജാനാതീ”തി പാളിവണ്ണനായം. **ന കഞ്ചി ധമ്മം പടിവിജാനാതീ**തി ഏത്ഥ ന സബ്ബേ രൂപാദിധമ്മാ ധമ്മഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാതി യഥാധിപ്പേതധമ്മദസ്സനത്ഥം “മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാതി (ധ॰ പ॰ ഫ-വ) ഏവം വുത്തം ഏകമ്പി കുസലം വാ അകുസലം വാ ന പടിവിജാനാതീ”തി അട്ഠകഥായം വുത്തന്തി ദസ്സേത്വാ തസ്സ അത്ഥം വിവരന്തോ “**യേസ**”ന്തിആദിമാഹ. തസ്സത്ഥോ - **യേസം** കുസലാകുസലധമ്മാനം **പടിവിഭാവനപ്പവത്തിയാ** സിദ്ധാ വിപാകധമ്മതാ യോനിസോമനസികാരഅയോനിസോമനസികാരസമുട്ഠാനാ, യായ **സുഖം വാ ദുക്ഖം വാ** തംസന്താനേ **അന്വേതി** അനുഗച്ഛതി, പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനം **സാ** വിപാകധമ്മതാ **പടിക്ഖിത്താ** പടിസേധിതാതി. **താദിസമേവാ**തി

കുസലാകുസലധമ്മപടിവിജാനനസദിസമേവ. യദി പഞ്ചദ്വാരേ യഥാവുത്തകിച്ചസ്സ കരണേ സഹജവനകാനി വീഥിചിത്താനി പടിക്ഖിത്താനി, കഥം തത്ഥ ചവനുപപജ്ജനാനി സമ്ഭവന്തീതി ചോദനം സന്ധായാഹ **“തദാരമ്മണാനന്തരം പനാ”**തിആദി. നിപ്പരിയായേന മനോദ്വാരികഭാവോ മനോദ്വാരാവജ്ജനുപ്പത്തിപുബ്ബകോതി തദഭാവേനാഹ **“ഇമിനാ അധിപ്പായേനാ”**തി. അവസേസേകചിത്തക്ഖണായുകേ രൂപാദിമ്ഹീതി യോജനാ.

ഉപചാരോ വിയ ദട്ഠബ്ബാ സമാനാരമ്മണത്താ, ഉപപത്തിനിമിത്തത്താ ച. **കേചീതി ധമ്മസിരിത്ഥേരം** സന്ധായ വദതി. **മഹഗ്ഗതാവസാനം വദന്തീ**തി യഥാപച്ചയം മഹഗ്ഗതസമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠിതസ്സ സാ വീഥി ഉപ്പജ്ജതി, തതോ ചുതിചിത്തം ഹോതീതി വദന്തി. **അതീതാരമ്മണാ ഏകാദസവിധാ**തി നവ കാമാവചരസുഗതിചുതിയോ, ദ്വേ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനനേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനആരുപ്പചുതിയോതി ഏവം അതീതാരമ്മണാ ഏകാദസവിധാ സുഗതിചുതിയോ. പഞ്ച രൂപാവചരാ, വുത്താവസേസാ ദ്വേ അരൂപാവചരാതി **നവത്തബ്ബാരമ്മണാ സത്തവിധാ** ചുതിയോ. ദുഗ്ഗതിചുതി പന പരതോ വുച്ചതീതി ഇധ ന ഗഹിതാ. തഥാ ഹി വക്ഖതി “ദുഗ്ഗതിചുതിയാ പന…പേ॰… ന ദസ്സിതാ”തി.

ഏവമാദികേതി ആദി-സദ്ദേന “സുദ്ധായ വാ ജവനവീഥിയാ”തിആദിവചനം സങ്ഗണ്ഹാതി. തഥാ ഹി വുത്തം “സുദ്ധായ വാതി മഹഗ്ഗതകമ്മനിമിത്താരമ്മണായ ജവനവീഥിയാ”തി. **“വിഞ്ഞായതീ”**തി ഇമിനാ യദിപി “പഥവീകസിണാദീ”തിആദിസദ്ദേന അരൂപാവചരജ്ഝാനാരമ്മണസ്സാപി സങ്ഗഹോ സമ്ഭവതി, “ചക്ഖുസോതാനം വാ”തി പന ദ്വാരദ്വയസ്സേവ വസേന വികപ്പന്തരകരണം യഥാധിപ്പേതസ്സ അത്ഥസ്സ ഞാപകന്തി ദസ്സേതി. ഞാപകഞ്ച നാമ അഗതികാ ഗതീതി യഥാവുത്തം ഞാപകം അസമ്ഭാവേന്തോ **“അഥാപീ”**തിആദിമാഹ. യോ യത്ഥ സമ്ഭവതി, തസ്സ യോജനാ **യഥാസമ്ഭവയോജനാ,** തായ. **അയമ്പി പടിസന്ധീ**തി ആരുപ്പചുതിയാ അനന്തരം പടിസന്ധിം വദതി. **തത്ഥേവാ**തി “പഥവീകസിണാദികം വാ നിമിത്ത”ന്തി വുത്തേ പഠമേ വികപ്പേ ഏവ. ഹേട്ഠിമാ ഹേട്ഠിമാ പടിസന്ധി നത്ഥീതി യോജനാ. **തേനാ**തി തസ്മാ. **തതോ**തി ചതുത്ഥാരുപ്പചുതിതോ. **തത്ഥേവാ**തി ചതുത്ഥാരുപ്പേ ഏവ. **അതീതാരമ്മണാ** പടിസന്ധി, തതോ ചതുത്ഥാരുപ്പചുതിതോ **കാമാവചരേ അതീതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ പടിസന്ധി**. **ഇതരാഹീ**തി ആരുപ്പചുതീഹി. ദുതിയാ ആരുപ്പപടിസന്ധി അതീതാരമ്മണാ, ഇതരാ നവത്തബ്ബാരമ്മണാതി ആഹ **“യഥാസമ്ഭവ”**ന്തി. **അതീതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ ച കാമാവചരപടിസന്ധീ**തി ഏത്ഥാപി ഇതരാഹീതി സമ്ബന്ധോ. സബ്ബത്ഥ ച “യോജേതബ്ബാ”തി സമ്ബന്ധിതബ്ബം. **ഇമസ്സ വിസേസസ്സാ**തി “തേനാ”തിആദിനാ യഥാവുത്തസ്സ വിസേസസ്സ. **വിസും ഉദ്ധരണം കതം** അധികവചനമഞ്ഞമത്ഥം ബോധേതീതി.

ആരമ്മണവസേന ഏകവിധായാതി അതീതാരമ്മണതാവസേന ഏകവിധായ. **ദുവിധാ**തി അതീതാരമ്മണാ, പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ ചാതി ദ്വിപ്പകാരാ. ദുഗ്ഗതിചുതിയാ ആരമ്മണവസേന “ഏകവിധായാ”തി പദം ആനേത്വാ യോജേതബ്ബം. അതീതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണതായ ദ്വിപ്പകാരാ കാമാവചരപടിസന്ധി, നവത്തബ്ബാരമ്മണതായ ഏകപ്പകാരാ രൂപാവചരപടിസന്ധി, നവത്തബ്ബാതീതാരമ്മണതായ ദ്വിപ്പകാരാ ആരുപ്പപടിസന്ധീതി ആഹ **“ദ്വിഏകദ്വിപ്പകാരാനം കാമരൂപാരുപ്പാനം വസേനാ”**തി. **“തത്ഥേവാ”**തി ഇമിനാ “ദ്വിഏകദ്വിപ്പകാരാനം കാമരൂപാരുപ്പാനം വസേനാ”തി പദദ്വയം ആകഡ്ഢതി. **ദുവിധായാ**തി നവത്തബ്ബാതീതാരമ്മണതാവസേന ദുവിധായ. **പച്ചേക**ന്തി വിസും വിസും. **ദ്വിന്നം ദ്വിന്നം കാമാരുപ്പാന**ന്തി ഏത്ഥായം യോജനാ - നവത്തബ്ബാരമ്മണായ ആരുപ്പചുതിയാ അനന്തരാ അതീതാരമ്മണാ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ ച ദ്വേ കാമപടിസന്ധീ, നവത്തബ്ബാരമ്മണാ അതീതാരമ്മണാ ച ദ്വേ ആരുപ്പപടിസന്ധീ, തഥാ അതീതാരമ്മണായപീതി ഇമാസം വസേന അട്ഠവിധാ.

“ദ്വിദ്വീ”തി ഗാഥായ വുത്തമേവത്ഥം സുഖഗ്ഗഹണത്ഥം സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേതി. യദിപി “കമ്മസ്സ കതത്താ”തിആദിനാപി കമ്മസ്സ വിപാകാനം ഉപനിസ്സയപച്ചയഭാവോ ഗഹിതോയേവ ഹോതി, “കുസലാകുസലം കമ്മ”ന്തിആദിനാ പന വിസും ഉപനിസ്സയപച്ചയഭാവോ ദസ്സീയതീതി **“കാമാവചരസ്സ…പേ॰… ആദിനാ നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭാവോ ദസ്സിതപ്പകാരോ”**തി ആഹ.

ആദിനാ വിമിസ്സവിഞ്ഞാണേനാതി ഏകസ്സ ഭവസ്സ ആദിഭൂതേന രൂപവിമിസ്സേന പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണേന. **അഞ്ഞത്ഥാ**തി സംസേദജഓപപാതികയോനിയം. അവചനം പടിക്ഖേപം മഞ്ഞമാനോ **"ഗന്ധരസാഹാരാനം പടിക്ഖിത്തത്താ"**തി വത്വാ സബ്ബേന സബ്ബം രൂപഭവേ തേ നത്ഥീതി അധിപ്പായേനാഹ **"ചക്ഖുസോതവത്ഥുസത്തകജീവിതഛക്കഭാവേപീ"**തി. **പാളിയ**ന്തി ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗപാളിയം. **പഞ്ചായതനാനീ**തി ചക്ഖുസോതമനരൂപധമ്മായതനാനി. **പഞ്ച ധാതുയോ**തി താ ഏവ പഞ്ച ധാതുയോ. വുത്തഞ്ഹി - "രൂപധാതുയാ ഉപപത്തിക്ഖണേ കതമാനി പഞ്ചായതനാനി പാതുഭവന്തി? ചക്ഖായതനം രൂപായതനം സോതായതനം മനായതനം ധമ്മായതനം. ഇമാനി പഞ്ചായതനാനി പാതുഭവന്തി. കതമാ പഞ്ച ധാതുയോ പാതുഭവന്തി? ചക്ഖുധാതു...പേ॰... ധമ്മധാതു. ഇമാ പഞ്ച ധാതുയോ പാതുഭവന്തീ"തി (വിഭ॰ ൧൦൧൭). **ഛ ആയതനാനി** സദ്ദായതനേന സദ്ധിം താനിയേവ. **നവ ധാതുയോ**തി ചക്ഖുരൂപചക്ഖുവിഞ്ഞാണസോതസദ്ദസോതവിഞ്ഞാണമനോധമ്മമനോവിഞ്ഞാണധാതുയോ. **സബ്ബസങ്ഗഹവസേനാ**തി അനവസേസപരിഗ്ഗഹവസേന. **തത്ഥാ**തി രൂപധാതുയം. **"കഥാവത്ഥുമ്ഹി ചാ"**തിആദിനാ ന കേവലം ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗപാളിയംയേവ, അഥ ഖോ പകരണന്തരേപി ഗന്ധാദയോ പടിക്ഖിത്താതി ദസ്സേതി. തത്ഥ **ഘാനായതനാദീനം വിയാ**തി സദിസൂദാഹരണദസ്സനം. യഥാ ഘാനായതനാദീനം തത്ഥ രൂപഭവേ ഭാവോ അത്ഥി, താ പടിക്ഖിത്താ, ഏവം ഗന്ധായതനാദീനഞ്ചാതി. **അത്ഥി തത്ഥ ഘാനായതന**ന്തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. യഞ്ഹി തത്ഥ ആയതനം നത്ഥി, തസ്സ വസേനായം ചോദനാ. തതോ പരവാദീ യം തത്ഥ അജ്ഝത്തികാനം തിണ്ണം ആയതനാനം ഘാനാദികം സണ്ഠാനനിമിത്തം, തദേവ ആയതനന്തി ലദ്ധിയാ **"ആമന്താ"**തി പടിജാനാതി. ബാഹിരാനം ഗന്ധായതനാദീനം വസേന പുട്ഠോ യസ്മാ ഘാനപ്പസാദാദയോ തത്ഥ ന ഇച്ഛതി, തസ്മാ തേസം ഗോചരം പടിസേധേന്തോ **"ന ഹേവം വത്തബ്ബേ"**തി പടിക്ഖിപതി. **ആദി**-സദ്ദേന "അത്ഥി തത്ഥ ജിവ്ഹായതനന്തി? ആമന്താ. അത്ഥി തത്ഥ രസായതനന്തി? ന ഹേവം വത്തബ്ബേ"തിആദിനയപ്പവത്താനം അനുലോമപടിലോമസംസന്ദനപഞ്ഹാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **അഫോട്ഠബ്ബായതനാന**ന്തി ഫോട്ഠബ്ബായതനഭാവരഹിതാനം, അഫോട്ഠബ്ബസഭാവാനന്തി അത്ഥോ.

ഇദാനി അനായതനസഭാവേ ഗന്ധരസേ പടിജാനിത്വാപി ദോസം വദന്തോ **"യദി ചാ"**തിആദിമാഹ. **അവചനേ നത്ഥി കാരണം** യഥാധമ്മസാസനേ അഭിധമ്മേ, തേസം വാ നിസത്തനിജ്ജീവസഭാവത്താതി അധിപ്പായോ. യഥാ ച ധാതുഭാവോ, ഏവം ധമ്മഭാവോ ച തേസം ഏകന്തികോ, തഥാ ആയതനഭാവോ ചാതി സബ്ബഥാപി തത്ഥ വിജ്ജമാനാനം ഗന്ധരസാനം ആയതനേസു അവചനേ കാരണം നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ **"ധമ്മഭാവോ ചാ"**തിആദിമാഹ. **അഞ്ഞസ്സ** പരമത്ഥസ്സ അഭാവാ. **കോചി ആയതനസഭാവോ**തി ധമ്മായതനമേവ സന്ധായ വദതി. തേന യദി രൂപഭവേ ഗന്ധരസാ വിജ്ജന്തി, യഥാവുത്തകാരണതോ ഗന്ധരസായതനഭാവേന അവുച്ചമാനാപി ധമ്മായതനഭാവേന വത്തബ്ബാ സിയും, ന ച വുത്താ. തസ്മാ നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം "നത്ഥേവ രൂപഭവേ ഗന്ധരസാ"തി ദസ്സേതി. കിഞ്ച രൂപധാതുയം ഗന്ധരസഭാവേന അവുത്താനം, കാമധാതുയം വുത്താനം തേസം കിം ഗന്ധരസഭാവതോ അഞ്ഞേന സഭാവേന രൂപധാതുയം അത്ഥിഭാവോ, ഉദാഹു ഗന്ധരസഭാവേന. യദി പുരിമോ പക്ഖോ ധമ്മായതനേ തേസം സങ്ഗഹോ സിയാ അനായതനസഭാവസ്സ സഭാവധമ്മസ്സ അഭാവാ, അഥ ദുതിയോ തേനേവ കാരണേന നേസം ഗന്ധരസായതനഭാവോ സിദ്ധോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"യദി ചാ"**തിആദിമാഹ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ഗന്ധരസാ ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗേ ന വുത്താ, കഥാവത്ഥുമ്ഹി ച തേസം ഭാവോ പടിക്ഖിത്തോ, ഫുസിതും അസക്കുണേയ്യാ പഥവീആദയോ വിയ ഘായിതും സായിതുഞ്ച അസക്കുണേയ്യാ തേ നത്ഥി, ധാതുസദ്ദേന ച തേ ഗഹിതാ, ധമ്മഭാവോ ച തേസം ഏകന്തികോ, തസ്മിഞ്ച സതി സിദ്ധോ ആയതനഭാവോ, തസ്മാ. **തഥാ**തി പാളിയം അവുത്തധമ്മേ ഹാപേത്വാ ചക്ഖുസത്തകാദിവസേന. **ഏവ**ന്തി ചക്ഖുസത്തകാദിവസേന രൂപഗണനായ കരിയമാനായ. **ധമ്മതാ**തി പാളിധമ്മോ , രൂപഭവേ വാ പവത്തനകരൂപധമ്മതാ. **"ന വിലോമിതാ"**തി ഇമിനാ യഥാപടിഞ്ഞാതം ധമ്മം ദീപിതം ഉല്ലിങ്ഗേതി.

ഏത്ഥ ച രൂപാവചരസത്താനം ഘാനജിവ്ഹായതനാഭാവതോ വിജ്ജമാനാപി ഗന്ധരസാ ആയതനകിച്ചം ന കരോന്തീതി തേ അനാമസിത്വാ പാളിയം "പഞ്ചായതനാനി പാതുഭവന്തി,

ഛ ആയതനാനീ"തിആദി വുത്തം. "തയോ ആഹാരാ"തി ച അജ്ഝോഹരിതബ്ബസ്സ ആഹാരസ്സ അഭാവേന ഓജട്ഠമകരൂപസമുട്ഠാപനസങ്ഖാതസ്സ ആഹാരകിച്ചസ്സ അകരണതോ, ന സബ്ബേന സബ്ബം ഗന്ധരസാനം ഓജായ ച അഭാവതോ. ഇതി വിസയിനോ കിച്ചസ്സ ച അഭാവേന വിസയോ, കിച്ചവാ ച ധമ്മോ ന വുത്തോ. യസ്മിഞ്ഹി ഭവേ വിസയീ നത്ഥി, തസ്മിം തംഹേതുകോ നിപ്പരിയായേന വിസയസ്സ ആയതനഭാവോ നത്ഥീതി വിജ്ജമാനസ്സാപി അവചനം, യഥാ രൂപഭവേ പഥവീതേജോവായോധാതൂനം ഫോട്ഠബ്ബായതനഭാവേന. യസ്സ പന യത്ഥ വചനം, തസ്സ തത്ഥ വിസയീസബ്ഭാവഹേതുകോ നിപ്പരിയായേന ആയതനഭാവോ വുത്തോ ദിട്ഠോ യഥാ തത്ഥേവ രൂപായതനസ്സ. യദി വിസയീസബ്ഭാവഹേതുകോ വിസയസ്സ നിപ്പരിയായേന ആയതനഭാവോ, കഥം അസഞ്ഞസത്താനം ദേവാനം ദ്വേ ആയതനാനി പാതുഭവന്തീതി. അസഞ്ഞസത്താനഞ്ഹി ചക്ഖായതനം നത്ഥി, അചക്ഖായതനഭാവേന ച നേസം രൂപായതനം അഞ്ഞേസം അവിസയോതി? നായം വിരോധോ. യേന അധിപ്പായേന രൂപധാതുയം സഞ്ഞീനം ഗന്ധായതനാദീനം അവചനം, തേന രൂപായതനസ്സാപി അവചനന്തി അസഞ്ഞീനം ഏകം ആയതനം വത്തബ്ബം. യഥാസകഞ്ഹി ഇന്ദ്രിയഗോചരഭാവാപേക്ഖായ യേസം നിപ്പരിയായേന ആയതനഭാവോ അത്ഥി, തേസു നിദ്ദിസിയമാനേസു തദഭാവതോ രൂപധാതുയം സഞ്ഞീനം ഗന്ധാദികേ വിസും ആയതനഭാവേന അവത്വാ ധമ്മസഭാവാനതിവത്തനതോ, മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ച വിസയഭാവൂപഗമനതോ ധമ്മായതനന്തോഗധേ കത്വാ "പഞ്ചായതനാനീ"തി പാളിയം വുത്തം. ഏതദത്ഥഞ്ഹി "ധമ്മായതന"ന്തി സാമഞ്ഞതോ നാമകരണം, പിട്ഠിവട്ടകാനി വാ താനി കത്വാ "പഞ്ചായതനാനീ"തി വുത്തം. യേന ച പന അധിപ്പായേന അസഞ്ഞീനം രൂപായതനം വുത്തം, തേന സഞ്ഞീനമ്പി ഗന്ധാദീനം വിസും ഗഹണം കാതബ്ബന്തി ഇമസ്സ നയസ്സ ദസ്സനത്ഥം "അസഞ്ഞസത്താനം ദേവാനം ദ്വേ ആയതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി (വിഭം॰ ൧൦൦൭) വുത്തം. അസതിപി ഹി അത്തനോ ഇന്ദ്രിയേ രൂപസ്സ വണ്ണായതനസഭാവാതിക്കമോ നത്ഥേവാതി തം രൂപായതനന്ത്വേവ വുച്ചതി. ഇമിനാ ച നയദസ്സനേന ഗന്ധാദീനി തീണി പക്ഖിപിത്വാ സഞ്ഞീനം അട്ഠ ആയതനാനി, അസഞ്ഞീനം പഞ്ചാതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ ഹോതി. ഏവഞ്ചേതം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം. അഞ്ഞഥാ രൂപലോകേ ഫുസിതുമസക്കുണേയ്യതായ പഥവീആദീനം വചീഘോസോ ഏവ ന സിയാ. ന ഹി പടിഘട്ടനാനിഘംസമന്തരേന സദ്ദപ്പവത്തി അത്ഥി, ന ച ഫുസനസഭാവാനം കത്ഥചി അഫുസനസഭാവതാ സക്കാ വിഞ്ഞാതും. ഫോട്ഠബ്ബായതനസങ്ഖാതസ്സ ച ഭൂതത്തയസ്സ അഭാവേ രൂപഭവേ രൂപായതനാദീനമ്പി സമ്ഭവോ ഏവ ന സിയാ, തസ്മാ ഫുസിതും സക്കുണേയ്യതായപി പഥവീആദീനം തത്ഥ കായിന്ദ്രിയാഭാവേന തേസം ഫോട്ഠബ്ബഭാവോ ന വുത്തോ. ഏവഞ്ച കത്വാ രൂപധാതുയം തേസം സപ്പടിഘവചനഞ്ച സമത്ഥിതം ഹോതി. വുത്തഞ്ഹി "അസഞ്ഞസത്താനം അനിദസ്സനസപ്പടിഘം ഏകം മഹാഭൂതം പടിച്ച ദ്വേ മഹാഭൂതാ"തിആദി (പട്ഠാ॰ ൨.൨൨.൧൭). പടിഘോ ഹേത്ഥ ഭൂതത്തയസ്സ കായപ്പസാദം പതി തംനിസ്സയഭൂതഘട്ടനദ്വാരേന അഭിമുഖഭാവോ, സോ ച ഫുസിതും അസക്കുണേയ്യസഭാവസ്സ ഘട്ടനായ അഭാവതോ നത്ഥി. നനു "ദ്വേ ആയതനാനീ"തി ഏത്ഥ പരിയായായതനം അധിപ്പേതം, അഥ കസ്മാ ഗന്ധായതനാദീനിപി ഗഹേത്വാ "പഞ്ചായതനാനീ"തി ന വുത്തന്തി? "നയദസ്സനവസേന ദേസനാ പവത്താ"തി വുത്തോവായമത്ഥോ. അഥ വാ തത്ഥ രൂപായതനസ്സേവ വചനം കദാചി അഞ്ഞഭൂമികാനം പസാദസ്സ വിസയഭാവം സന്ധായ, ന പന ഇതരേസം അഭാവതോ. നാപി പരിയായേന ഗന്ധായതനാദീനം ആയതനസഭാവാഭാവതോ. അസഞ്ഞീനഞ്ഹി രൂപായതനം സമാനഭൂമികാനം വേഹപ്ഫലാനം, ഉപരിഭൂമികാനഞ്ച സുദ്ധവാസാനം പസാദസ്സ വിസയഭാവം ഗച്ഛതി, ന പന ഗന്ധരസാതി തേസംയേവ തത്ഥാവചനം യുത്തം. കഥാവത്ഥുമ്ഹി ച നിപ്പരിയായേന ഗന്ധായതനാദീനം അത്ഥിഭാവം പടിജാനന്തം സന്ധായ പടിസേധോ കതോ. യദിപി ചേതം വചനം തത്ഥ ഗന്ധായതനാദീനം അഭാവവിഭാവനം ന ഹോതി, അത്ഥിഭാവദീപനമ്പി പന അഞ്ഞവചനം നത്ഥേവാതി? നയിദമേവം അട്ഠകഥാസു തത്ഥ നേസം അത്ഥിഭാവസ്സ നിദ്ധാരേത്വാ വുത്തത്താ. യഞ്ഹി അട്ഠകഥാവചനം പാളിയാ ന വിരുജ്ഝതി, തം പാളി വിയ പമാണഭൂതം അഗരഹിതായ ആചരിയപരമ്പരായ യാവജ്ജതനാ ആഗതത്താ. തത്ഥ സിയാ - യം പാളിയാ ന വിരുജ്ഝതി അട്ഠകഥാവചനം, തം പമാണം. ഇദം പന വിരുജ്ഝതീതി? നയിദമേവം യഥാ ന വിരുജ്ഝതി , തഥാ പടിപാദിതത്താ. ചക്ഖാദീനം ആയതനാനം, തന്നിസ്സയാനഞ്ച വിഞ്ഞാണാനം സത്തസുഞ്ഞതാസന്ദസ്സനത്ഥം ഭഗവതോ

ധാതുദേസനാതി ആയതനഭാവേന വുത്താനംയേവ ധാതുഭാവദീപനതോ ധാതുഭാവസ്സാപി നേസം അവചനം യുജ്ജതി ഏവ, തസ്മാ യഥാ പാളിയാ അവിരോധോ ഹോതി, തഥാ ചക്ഖുദസകാദിവസേന അട്ഠകഥായം രൂപഗണനാ കതാതി ന ഏത്ഥ ധമ്മതാവിലോമനാസങ്കായ ഓകാസോതി വേദിതബ്ബം.

ഏളകസ്സ ജാതകാലേ ഉണ്ണാ **ജാതിഉണ്ണാ**തി പഠമോ അത്ഥോ. തതോ സുഖുമതരതം സന്ധായ **"ഗബ്ഭം...പേ॰... ഇതിപി വദന്തീ"**തി വുത്തം. സമ്ഭവനസ്സ ഭേദോ വാ **സമ്ഭവഭേദോ,** പവത്തിഭേദോതി അത്ഥോ.

രൂപീബ്രഹ്മേസൂതി അധികരണേ ഭുമ്മം, **ഓപപാതികയോനികേസൂ**തി നിദ്ധാരണേതി ദസ്സേന്തോ **"ഓപപാതികയോനികേഹി രൂപീബ്രഹ്മേ നിദ്ധാരേതീ"**തി ആഹ. തേന "ഓപപാതികയോനികേസൂ"തി സാമഞ്ഞതോ വുത്തരാസിതോ "രൂപീബ്രഹ്മേസൂ"തി വിസേസം നിദ്ധാരേതി. **ന സമേതീ**തി ന സംസന്ദതി, വിരുജ്ഝതീതി അത്ഥോ. യായ പാളിയാ ന സമേതി, തം ദസ്സേന്തോ **"ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗേ ഹീ"**തിആദിമാഹ.

ഏകാദസാതി പരിപുണ്ണായതനസ്സ സദ്ദായതനവജ്ജാനി ഏകാദസായതനാനി. **കസ്സചി ദസായതനാനീ**തി അന്ധസ്സ ചക്ഖായതനവജ്ജാനി. **കസ്സചി അപരാനി ദസായതനാനീ**തി ബധിരസ്സ സോതായതനവജ്ജാനി. **കസ്സചി നവായതനാനീ**തി അന്ധബധിരസ്സ ചക്ഖുസോതായതനവജ്ജാനി. **കസ്സചി സത്തായതനാനീ**തി ഗബ്ഭസേയ്യകസ്സ രൂപഗന്ധരസകായഫോട്ഠബ്ബമനോധമ്മായതനവസേന വുത്തം.

"ന വുത്തം അട്ഠായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി ഇദം "ന ഹി പാളിയം...പേ॰... വുത്താ"തി ഏതസ്സ അത്ഥവിവരണം. ചക്ഖുസോതഘാനവികലസ്സ ഹി ഉപപജ്ജമാനസ്സ അട്ഠേവ ആയതനാനി സിയുന്തി. സതി ച അഘാനകുപപത്തിയം പുനപി "കസ്സചി അപരാനി ദസായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി വത്തബ്ബം സിയാ. തഥാ ച സതി യഥാ അന്ധബധിരസ്സ വസേന "കസ്സചി നവായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി (വിഭ॰ ൧൦൦൭) ഏകവാരം വുത്തം, ഏവം അന്ധാഘാനകസ്സ, ബധിരാഘാനകസ്സ ച വസേന "കസ്സചി അപരാനി നവായതനാനി, കസ്സചി അപരാനി നവായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി വത്തബ്ബം സിയാ, ഏവം ന വുത്തന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **"തഥാ...പേ॰... ന ച തം വുത്ത"**ന്തി. **ഏവം ധാതുപാതുഭാവാദിപഞ്ഹേസൂ**തി "കസ്സചി ഏകാദസ ധാതുയോ പാതുഭവന്തി, കസ്സചി ദസ ധാതുയോ, കസ്സചി അപരാ ദസ ധാതുയോ, കസ്സചി നവ ധാതുയോ, കസ്സചി സത്ത ധാതുയോ പാതുഭവന്തീ"തി (വിഭ॰ ൧൦൦൭) ഏവം ധാതുപാതുഭാവപഞ്ഹോ വേദിതബ്ബോ. **ആദി**-സദ്ദേന "കസ്സചി ചുദ്ദസിന്ദ്രിയാനി പാതുഭവന്തീ"തിആദി (വിഭ॰ ൧൦൦൭) നയപ്പവത്താ ഇന്ദ്രിയപഞ്ഹാദയോ സങ്ഗഹിതാ.

ഏത്ഥ ച യഥാ "സത്തതി ഉക്കംസതോ ച രൂപാനീ"തി പദം "സംസേദജോപപാതീസൂ"തി ഏത്ഥ യോനിദ്വയവസേന യോജീയതി, ന ഏവം "അവകംസതോ തിംസാ"തി ഇദം, ഇദം പന സംസേദജയോനിവസേനേവ യോജേതബ്ബം, ഏകയോഗനിദ്ദിട്ഠസ്സാപി ഏകദേസോ സമ്ബന്ധം ലഭതീതി. സംസേദജസ്സേവ ച ജച്ചന്ധബധിരഅഘാനകനപുംസകസ്സ ജിവ്ഹാകായവത്ഥുദസകാനം വസേന തിംസ രൂപാനി ഉപ്പജ്ജന്തീതി വുത്തം, ന ഓപപാതികസ്സാതി അയമേത്ഥ അട്ഠകഥായ അധിപ്പായോ. യേ പന "ഓപപാതികസ്സ ജച്ചന്ധ...പേ॰... ഉപ്പജ്ജന്തീതി **മഹാഅട്ഠകഥായം** വുത്ത"ന്തി വദന്തി, തം ന ഗഹേതബ്ബം. സോ ഹി പമാദപാഠോ. ഏവഞ്ച കത്വാ ആയതനയമകവണ്ണനായ "കാമധാതുയം പന അഘാനകോ ഓപപാതികോ നത്ഥി. യദി ഭവേയ്യ, 'കസ്സചി അട്ഠായതനാനി പാതുഭവന്തീ'തി വദേയ്യാ"തി (യമ॰ അട്ഠ॰ ആയതനയമക ൧൮-൨൧) വക്ഖതി. അപരേ പനാഹു "കസ്സചി ഏകാദസായതനാനി പാതുഭവന്തി, യാവ 'കസ്സചി നവായതനാനീ'തി പാളി ഓപപാതികേ സന്ധായ വുത്താ. തസ്മാ പുബ്ബേനാപരം അട്ഠകഥായം അവിരോധോ സിദ്ധോ ഹോതി, തഥാ ച യഥാവുത്തപാളിയാ അയമത്ഥവണ്ണനാ അഞ്ഞദത്ഥു സംസന്ദതി സമേതിയേവാ"തി. യം പനേകേ വദന്തി "ഓപപാതികഗ്ഗഹണേന സംസേദജാപി സങ്ഗയ്ഹന്തി. തഥാ ഹി **ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗേ** 'കാമധാതുയാ ഉപപത്തിക്ഖണേ കസ്സചി ഏകാദസായതനാനി പാതുഭവന്തീ'തിആദീനം (വിഭ॰ ൧൦൦൭) ഉദ്ദേസേ 'ഓപപാതികാനം പേതാന'ന്തിആദിനാ ഓപപാതികഗ്ഗഹണമേവ

കതം, ന സംസേദജഗ്ഗഹണ''ന്തി, തം പരിപുണ്ണായതനാനംയേവ സംസേദജാനം ഓപപാതികേസു സങ്ഗഹണവസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. തഥാ ഹി വക്ഖതി ''സംസേദജയോനികാ പരിപുണ്ണായതനാപരിപുണ്ണായതനഭാവേന ഓപപാതികസങ്ഗഹം കത്വാ വുത്താ''തി ''പധാനായ വാ യോനിയാ സബ്ബം പരിപുണ്ണായതനയോനിം ദസ്സേതും 'ഓപപാതികാന'ന്തി വുത്ത''ന്തി ച. അട്ഠകഥായം പന യോനിദ്വയം സരൂപേനേവ പകാസേതും, സംസേദജയോനിവസേനേവ ച അവകംസതോ പവത്തിം ദസ്സേതും ഓപപാതികയോനിയാ ഇതരം അസങ്ഗഹേത്വാ ''സംസേദജോപപാതീസൂ''തി വുത്തന്തി. സബ്ബം തം വീമംസിത്വാ ഗഹേതബ്ബം.

ചുതിപടിസന്ധീനന്തി അനന്തരാതീതചുതിയാ, തദനന്തരായ മിസ്സാമിസ്സഭേദായ പടിസന്ധിയാ. **ഖന്ധാദീഹീ**തി ഖന്ധാരമ്മണഗതിഹേതുവേദനാപീതിവിതക്കവിചാരേഹി. മഹഗ്ഗതഅജ്ഝത്താരമ്മണായ മഹഗ്ഗതഅജ്ഝത്താരമ്മണാ, അമഹഗ്ഗതബഹിദ്ധാരമ്മണായ അമഹഗ്ഗതബഹിദ്ധാരമ്മണാതി ഏവമാദിനോ അരൂപഭൂമീസുയേവ ചുതിപടിസന്ധീനം ഭേദാഭേദവിസേസസ്സ സമ്ഭവതോ **''നയമുഖമത്തം ദസ്സേത്വാ''**തി വുത്തം. **ഏകച്ചസുഗതീ**തി മഹഗ്ഗതവജ്ജസുഗതി അധിപ്പേതാതി ആഹ **''രൂപാരൂപാവചരാന''**ന്തിആദി. കേചി പന ''യഥാ മഹഗ്ഗതാവജ്ജാ, ഏവം ഉത്തരകുരുകവജ്ജാ''തിപി വദന്തി. **ഏകച്ചസുഗതിചുതിയാ**തി വുത്തസുഗതിചുതിയാ. യദിപി ''അയം നാമ ദുഗ്ഗതിപടിസന്ധി ന ഹോതീ''തി നിയമോ നത്ഥി, ദേസനാ പന സോതപതിതാ ഗതാതി വദന്തി. നിയതബോധിസത്താപേക്ഖായ വാ ഏവം വുത്തം. തേസഞ്ഹി ഏകച്ചദുഗ്ഗതിപടിസന്ധി നത്ഥി അവീചിആദീസു അനുപപജ്ജനതോ. **''ഏകച്ചദുഗ്ഗതിചുതിയാ''**തി ഏത്ഥാപി ഇമിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഏകച്ചസുഗതിപടിസന്ധീതി പന കാമാവചരസുഗതിപടിസന്ധി വേദിതബ്ബാ. **സയമേവാ**തി അത്തനാ ഏവ. **''ഭേദവിസേസോ ഏവ ച ഏവം വിത്ഥാരേന ദസ്സിതോ''**തി ഇദം ''അമഹഗ്ഗതബഹിദ്ധാരമ്മണായാ''തിആദിം സന്ധായ വുത്തം. **''ചതുക്ഖന്ധായ...പേ॰... പടിസന്ധി ഹോതീ''**തി ഇദം പന അഭേദവിസേസദസ്സനമേവാതി. **ഏകേകസ്മിം ഭേദേ**തി ''അമഹഗ്ഗതബഹിദ്ധാരമ്മണായാ''തി ഏവമാദികേ ഏകേകസ്മിം ഭാഗേ. **തത്ഥ തത്ഥേവാ**തി ''അമഹഗ്ഗതബഹിദ്ധാരമ്മണായ മഹഗ്ഗതബഹിദ്ധാരമ്മണാ, അമഹഗ്ഗതജ്ഝത്താരമ്മണായ മഹഗ്ഗതജ്ഝത്താരമ്മണാ''തിആദിനാ തസ്മിം തസ്മിം ഭേദേ, **തത്ഥ തത്ഥേവ** വാ ഭവാദികേ ചവിത്വാ ഉപപജ്ജന്തസ്സ വസേന ചുതിപടിസന്ധിയോജനാ വേദിതബ്ബാ. ഭുമ്മത്ഥേ അയം തോ-സദ്ദോതി ദസ്സേന്തോ **''തതോ ഹേതും വിനാതി തത്ഥ ഹേതും വിനാ''**തി ആഹ. തസ്സത്ഥോ - തസ്മിം പുരിമഭവേ നിപ്ഫന്നം അവിജ്ജാസങ്ഖാരാദികം കാരണം വിനാ ന ഹോതീതി.

അതിമന്ദഭാവൂപഗമനം സകിച്ചാസമത്ഥതാ. പഞ്ചദ്വാരികവിഞ്ഞാണവസേന ചുതി പടിസിദ്ധാ, ന തദനന്തരവിഞ്ഞാണവസേന. സ്വായമത്ഥോ ''പഞ്ചന്നം ദ്വാരാന''ന്തിആദിനാ ഹേട്ഠാ അട്ഠകഥായമാഗതോതി ആഹ **''പഞ്ചദ്വാരികവിഞ്ഞാണാനന്തരമ്പി ഹി പുബ്ബേ ചുതി ദസ്സിതാ''**തി. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. ചുതിചിത്തേന സദ്ധിം ചക്ഖായതനാദീനം നിരോധോ ഹോതീതി ദസ്സേതും **''യമകേ ചാ''**തിആദി വുത്തം. **പരിണതത്താ**തി പരിപാകവസേന പരിയോസാനം ഗതത്താതി അധിപ്പായോ. **ഫസ്സാദയോ** യഥാവുത്തചേതനാസഹജാതഫസ്സാദയോ. യഥാഉപട്ഠിതേ കമ്മാദിആരമ്മണേ അനേകവാരം ഉപ്പത്തിയാ സന്താനസ്സ അഭിസങ്ഖരണം തത്ഥ പടിസന്ധി**വിഞ്ഞാണപതിട്ഠാനസ്സ ഹേതുഭാവോ**.

സന്താനവസേന നിപ്പജ്ജമാനാനം നമനാദികിരിയാനം ഏകസ്മിം പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണേയേവ അത്ഥസിദ്ധീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **''നമന...പേ॰... ദസ്സേതീ''**തി. **പഥവിയം സബലപയോഗേഹീ**തി പഥവിയാ ആധാരണഭൂതായ അത്തനോ ബലേന പയോഗേന ച കരണഭൂതേന.

സദ്ദഹേതുകോതി സദ്ദസ്സ പധാനാദിഭാവം സന്ധായ വുത്തം. താദിസോ പബ്ബതകുച്ഛിആദിപദേസോപി തസ്സ ഹേതുയേവ. **പദീപന്തരാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന തേലവട്ടിആദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **തതോ** സദ്ദാദിപ്പവത്തിതോ പുബ്ബേ അഭാവാ. പടിഘോസാദീനഞ്ഹി സദ്ദാദിപ്പവത്തിതോ സതി പുരിമസിദ്ധിയം തേ സദ്ദാദിപച്ചയദേസം

ഗച്ഛേയ്യും, ന പന തേ അത്ഥീതി വുത്തം **"തതോ പുബ്ബേ അഭാവാ"**തി. ഉപമേയ്യേപി ഏവമേവ അത്ഥോ യോജേതബ്ബോ. യഥാ ച ഹേതുദേസം ന ഗച്ഛതി ഹേതുസമുപ്പന്നം, ഏവം തതോ നാഗച്ഛതീതി ആഹ **"തസ്മാ ന...പേ॰... ആഗത"**ന്തി. തേ സദ്ദാദയോ പച്ചയാ ഏതേസന്തി **തപ്പച്ചയാ**. **വുത്തനയേനാ**തി ഉപമായം വുത്തനയേനേവ. പുരിമഭവഹേതുദേസേ സന്നിഹിതം ഹുത്വാ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം തതോ അഞ്ഞത്ര ഭവന്തരേ തം ഉപഗന്ത്വാ തപ്പച്ചയം ന ഹോതീതി അത്ഥോ. പച്ചയതോ നിബ്ബത്തമാനം പച്ചയുപ്പന്നം അഞ്ഞത്ര അഗന്ത്വാ പച്ചയദേസം അനുപഗതമേവ ഹുത്വാ നിബ്ബത്തതീതി പഠമോ അത്ഥോ. പഠമം പച്ചയേന സമോധാനഗതം ഹുത്വാ തതോ അഞ്ഞത്ര ഗന്ത്വാ പച്ചയുപ്പന്നവത്ഥുഭാവം നാപജ്ജതീതി ദുതിയോ അത്ഥോ. **യഥാസമ്ഭവ**ന്തി യായ "ന ഖീരതോ ദധി സമ്ഭൂതം സിയാ, ന ഖീരസാമിനോ ദധി സിയാ"തി ച ഖീരദധീസു ഏകന്തം ഏകതായ നാനതായ ച ദോസയോജനാ കതാ. ഇമിനാ നയേന ബീജാദീസു സബ്ബഹേതൂസു, അങ്കുരാദീസു സബ്ബഹേതുസമുപ്പന്നേസു യഥാസമ്ഭവം ഹേതുഅനുരൂപം, ഹേതുസമുപന്നാനുരൂപഞ്ച ദോസയോജനാ കാതബ്ബാ. സന്താനബദ്ധേസു ധമ്മേസു ഏകന്തഏകതാപടിസേധേന സസ്സതഗാഹസ്സ പടിസേധിതത്താ വുത്തം **"സയംകതം സുഖം ദുക്ഖന്തി ഇമം ദിട്ഠിം നിവാരേതീ"**തി. തഥാ ഏകന്തനാനതാപടിസേധേന ഉച്ഛേദഗാഹോ പടിസേധിതോ ഹോതീതി ആഹ **"പരംകതം സുഖം ദുക്ഖം അഞ്ഞോ കരോതി, അഞ്ഞോ പടിസംവേദേതീതി ഇമം ദിട്ഠിം നിവാരേതീ"**തി. തേന കതനാസോ, അകതാഗമോ ച നിവത്തിതോ ഹോതീതി അധിച്ചസമുപ്പന്നദിട്ഠിനിവാരണേനേവ നിയതിസഭാവവാദപടിസേധോപി കതോതി ദട്ഠബ്ബം.

തത്ഥാതി അങ്കുരാദിപ്പബന്ധസങ്ഖാതേ ഭൂതുപാദാരൂപസന്താനേ. **തന്തി** വിജ്ജാപാടവാദി. **അഞ്ഞസ്സാ**തി ബാലകാലേ കതവിജ്ജാപരിയാപുണനാദിതോ അഞ്ഞസ്സ. സങ്ഖാരതോ അഞ്ഞോ തണ്ഹാദികോ **അഞ്ഞപച്ചയോ**.

നിയ്യാതനാദി ഏവ ഫലം നിയ്യാതനാദിഫലം, അഫലിതം നിയ്യാതനാദിഫലം ഏതസ്സാതി **അഫലി...പേ॰... ഫലം,** യഥാവുത്തകിരിയാകരണം.

പിണ്ഡവസേനാതി അകതാവയവവിഭാഗസ്സ സമുദായസ്സ വസേന. **സബ്ബത്ഥാ**തി പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദികേ സബ്ബസ്മിം പച്ചയധമ്മേ, പടിസന്ധിഭേദേ വാ പച്ചയുപ്പന്നധമ്മേ. **ബലവകമ്മസ്സ വസേന യോജേതബ്ബോ**. ഭുസോ നിസ്സയോ ഹി **ഉപനിസ്സയോ**. "അവിസേസേനാ"തി വുത്തേപി കാമാവചരപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം പഞ്ചന്നം പവത്തേ, ഇതരോ പഠമജ്ഝാനവിപാകാദീനം പവത്തേ ച പടിസന്ധിയഞ്ച പച്ചയോ ഹോതീതി പാകടോയമത്ഥോതി തം അവിഭജിത്വാ **"സബ്ബപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരം സഹ സങ്ഗണ്ഹാതി"**ച്ചേവ വുത്തം. **ദ്വാദസാകുസലചേതനാഭേദോ**തി നയിദം സമാസപദം, സന്ധിവസേന പനേതം വുത്തം. **ദ്വാദസാ**തി ച ഭുമ്മത്ഥേ പച്ചത്തവചനം, ദ്വാദസസു അകുസലചേതനാസു. **അകുസലചേതനാഭേദോ**തി ഏകാദസാകുസലചേതനാപഭേദോ, ദ്വാദസാകുസലചേതനാപഭേദോ ചാതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഏവഞ്ഹി സതി ന ഏത്ഥ കിഞ്ചി വിചാരേതബ്ബം ഹേട്ഠാ വിത്ഥാരിതത്താ. കേചി പന "ദ്വാദസാകുസലചേതനാഭേദോതി ഇദം 'ഛന്നം പവത്തേ'തിആദിനാ യോജേതബ്ബ"ന്തി വദന്തി, തേസം മതേന ഉദ്ധച്ചചേതനായ ഗഹണേ പയോജനം വിചാരേതബ്ബമേവ പടിസന്ധിയാപി പച്ചയഭാവസ്സ വുത്തത്താ. **ഏകസ്സാ**തി ഏത്ഥ ഏവ-സദ്ദോ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോതി ആഹ **"ഏകസ്സേവ പച്ചയഭാവനിയമോ"**തി. **മിലാതമാലാദീന**ന്തി മിലാതമാലകിലിട്ഠവത്ഥാദീനം. മനോപദോസികാനം തദഞ്ഞവത്ഥൂനമ്പി **അനിട്ഠതാ കഥം ന സിയാ,** സിയാ ഏവാതി അധിപ്പായോ. **അട്ഠകഥായം** (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൭) പന പചുരതാഭാവതോ തം അനാമസിത്വാ **"തഥാ കാമാവചരദേവലോകേപീ"**തി വുത്തം . കേചി പന "ദേവലോകേ അനിട്ഠം നാമ പരികപ്പനവസേന, സഭാവതോ പന തത്ഥുപ്പന്നം ഇട്ഠമേവാ"തി വദന്തി.

"ഏകൂനതിംസചേതനാഭേദമ്പീ"തി ഇമിനാ ഉദ്ധച്ചചേതനായപി പവത്തിവിപാകദായിതം അനുജാനാതി, അട്ഠകഥാഅധിപ്പായവസേന വാ ഏവമാഹ. പഞ്ചദസന്നം അഹേതുകവിപാകവിഞ്ഞാണാനം പഞ്ചട്ഠാനാനി ദ്വേ അപനേത്വാ അവസേസാനം **തേരസന്നം**. ദ്വേ ദ്വേ ചക്ഖുസോതസമ്പടിച്ഛനവിഞ്ഞാണാനി, തീണി സന്തീരണാനീതി **നവന്നം**. **ഏകദേസപച്ചയഭാവേനാ**തി ഏകദേസസ്സ വീസതിചേതനാഭേദസ്സ

കാമാവചരചിത്തസങ്ഖാരസ്സ പച്ചയഭാവേന ഏകൂനതിംസചേതനാഭേദോ സമുദായോ വുത്തോ. **സ്വേവാ**തി അവയവഗതേനാപി വിസേസേന സമുദായോ വോഹരീയതി യഥാ "അലങ്കതോ രാജകുമാരോ"തി.

യത്ഥാതി പഞ്ചവോകാരഭവം സന്ധായാഹ. തഥ ഹി "കാമാവചരസുഗതിയം താവ ഠിതസ്സാ"തിആദിനാ (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൭) പടിസന്ധിയം പവത്തിയഞ്ച വിപാകസ്സ വിത്ഥാരപ്പകാസനം കതം. **ചതുത്ഥജ്ഝാനഭൂമീ**തി വേഹപ്ഫലഭൂമിം വദതി. തേനാഹ **"അസഞ്ഞാരുപ്പവജ്ജാ"**തി. ചതുത്ഥജ്ഝാനമേവ ഹി ഭാവനാവിസേസപ്പവത്തം അസഞ്ഞഭൂമിം ആരുപ്പഭൂമിഞ്ച നിപ്ഫാദേതി, ചതുക്കനയവസേന വാ സംവണ്ണനാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. അട്ഠ മഹാവിപാകാ, പരിത്തവിപാകേസു പച്ഛിമോ, പഞ്ച രൂപാവചരവിപാകാതി ഏവം **ചുദ്ദസന്നം**. **സത്തന്ന**ന്തി സേസാനം പരിത്തവിപാകാനംയേവ സത്തന്നം.

ഭവാദയോതി ഭവയോനിഗതിസത്താവാസേ. **തിണ്ണം വിഞ്ഞാണാന**ന്തി പുരിമാനം തിണ്ണം ആരുപ്പവിപാകവിഞ്ഞാണാനം. **തീസൂ**തി പഞ്ചമാദീസു തീസു വിഞ്ഞാണട്ഠിതീസു. **വുത്തനയേനാ**തി "കാമഭവേ പന ദുഗ്ഗതിയം അട്ഠന്നമ്പി പരിത്തവിപാകവിഞ്ഞാണാനം തഥേവ പച്ചയോ പവത്തേ, നോ പടിസന്ധിയ"ന്തിആദിനാ (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൭) വുത്തനയേനേവ.

വിഞ്ഞാണപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നാമരൂപപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൨൮. യദിപി സുത്തന്തേ അഭിധമ്മേ ച പടിച്ചസമുപ്പാദനിദ്ദേസേ രൂപപദസ്സ ദേസനാഭേദോ നത്ഥി, അഭിധമ്മേ പന "സബ്ബം രൂപം ന ഹേതൂ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൫൯൪) സുത്തന്തതോ തസ്സ ദേസനാഭേദോ അത്ഥേവാതി ആഹ **"സുത്തന്താ…പേ॰… ഭേദോ"**തി. സങ്ഖ്യേയ്യേസു പരിച്ഛേദതോ ഗഹിതേസു അത്ഥസിദ്ധോ തഥ സങ്ഖ്യാപരിച്ഛേദോതി വുത്തം **"അത്ഥതോ പന വുത്തമേവ ഹോതീ"**തി.

ഓപപാതികസത്തേസൂതി വാ സാമഞ്ഞതോ സബ്ബേ ഓപപാതികാ വുത്താ. തേസു ബ്രഹ്മകായികാദിഗ്ഗഹണേന രൂപാവചരാവ വുത്താതി തദഞ്ഞേ സന്ധായ **സേസഓപപാതികാന**ന്തി സേസഗ്ഗഹണം സാത്ഥകമേവ. **വുത്തനയേനാ**തി "ദ്വേ വാ തയോ വാ ദസകാ, ഓമതോ ആദിനാ സഹാ"തിആദിനാ (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൭) രൂപമിസ്സകവിഞ്ഞാണേ വുത്തനയേന.

"ദ്വേ സന്തതിസീസാനീ"തി ആരബ്ഭ യാവ "സത്ത സന്തതിസീസാനീ"തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൮) ഏത്തകം അട്ഠകഥാപാഠം സന്ധായ വുത്തം **"സത്തകപരിയോസാന"**ന്തി. ഏകേകചിത്തക്ഖണേ തിക്ഖത്തും രൂപുപ്പത്തിം അനനുജാനന്തോ ആഹ **"ഇമിനാധിപ്പായേനാ"**തി. ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേയേവ സബ്ബം രൂപം ഉപ്പജ്ജതീതി ഹി അത്തനോ അധിപ്പായോ.

"രൂപാജനകകമ്മജ"ന്തി ഇദം ഭൂതകഥനമത്തം ദട്ഠബ്ബം പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനം അതംസഭാവതാഭാവാ. **രൂപാജനകകമ്മജ**ന്തി വാ ചുതിചിത്തം സന്ധായ വുത്തം. പടിസന്ധിചിത്തം പന "പവത്തിയ"ന്തി ഇമിനാവ നിവത്തിതം. "സബ്ബേസമ്പി ചുതിചിത്തം രൂപം ന സമുട്ഠാപേതീ"തി (ധ॰ സ॰ മൂലടീ॰ ൬൩൬) അട്ഠസാലിനീടീകായം വുത്തോവായമത്ഥോ. പഞ്ചവിഞ്ഞാണക്ഖണേ തപ്പച്ചയാ രൂപുപ്പത്തിയാ അഭാവേന വുത്തം **"പഞ്ചവിഞ്ഞാണപ്പവത്തികാലം സന്ധായാ"**തി. തത്ഥാപി അസഹജാതവിഞ്ഞാണപച്ചയാ അത്ഥേവ രൂപുപ്പത്തീതി ആഹ **"സഹജാതവിഞ്ഞാണപച്ചയഞ്ചാ"**തി. **ഭവങ്ഗാദീ**തി ഭവങ്ഗസമ്പടിച്ഛനസന്തീരണതദാരമ്മണാനി. **അഞ്ഞേനാ**തി യഥാവുത്തകമ്മവിഞ്ഞാണതോ അഞ്ഞേന അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണേന. രൂപമേവ ഹി കുസലാകുസലകിരിയചിത്തപ്പവത്തിക്ഖണേ അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജതി, ന നാമം ഭവങ്ഗം. **തംജനകേനാ**തി ഭവങ്ഗാദിജനകേന. കമ്മവിഞ്ഞാണപച്ചയാ

വിപാകചിത്തപ്പവത്തികാലേ വിപാകനാമസ്സ കമ്മസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച വസേന. സഹജാതവിഞ്ഞാണപച്ചയാ പന ഇതരചിത്തപ്പവത്തികാലേപി വിപാകോ വിപാകനാമവസേന, ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപവസേന ച നാമരൂപസ്സ സമ്ഭവോ ദസ്സേതബ്ബോതി ആഹ **"സഹജാത...പേ॰... യോജേതബ്ബ"**ന്തി. രൂപസദ്ദേന ച അത്തനോ ഏകദേസേനാതി സമ്ബന്ധോ. "സരൂപാനം ഏകദേസോ ഏകവിഭത്തിയ"ന്തി (പാണിനീ ൧.൨.൬൪) സദ്ദലക്ഖണം സന്ധായാഹ **"സരൂപാനം ഏകദേസോ"**തി. ഇച്ഛിതോ ഹി ഏകദേസരൂപാനമ്പി ഏകദേസോ യഥാ "നിദസ്സിതവിപക്ഖേഹീ"തി. നിദസ്സിതോ ച നിദസ്സിതവിപക്ഖോ ച **നിദസ്സിതവിപക്ഖോ**തി അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ. **"ഠാന"**ന്തി ഇമിനാ സേസസദ്ദസ്സ അത്ഥം വദതി. സരൂപേന ഠപനഞ്ഹി ഇധ സേസനം.

യം-തം-സദ്ദാനം അബ്യഭിചാരിതസമ്ബന്ധത്താ അവുത്തമ്പി തതോ-സദ്ദം ആനേത്വാ ആഹ **"തതോ യുത്തമേവ ഇദന്തി യോജേതബ്ബ"**ന്തി. വിപാകസ്സ അജനകം വിപാകാജനകം, നിസ്സന്ദഫലമത്തദായകകമ്മം, തം സമുട്ഠാനം ഏതസ്സാതി **വിപാകാജനകകമ്മസമുട്ഠാനം**. **വുത്തനയേനാ**തി "വത്ഥുകായവസേന രൂപതോ ദ്വേ സന്തതിസീസാനി, തയോ ച അരൂപിനോ ഖന്ധാ"തിആദിനാ (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൭) വുത്തേന നയേന. **ഉഭയ**ന്തി നാമം രൂപഞ്ച.

കമ്മാരമ്മണപടിസന്ധിആദികാലേതി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന സമ്മസനാദികാലസങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **ത**ന്തി അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണം.

യദിപി "അത്ഥി രൂപം ചിത്തസമുട്ഠാന"ന്തിആദിവചനതോ (ധ॰ സ॰ ๑൨൧) രൂപസ്സപി വിഞ്ഞാണപച്ചയതാ സുത്തതോ ജാനിതബ്ബാ, വിഞ്ഞാണസന്നിസ്സിതാ ഇട്ഠാനുഭവനാദയോ തസ്മിം സതി സബ്ഭാവതോ, അസതി ച അഭാവതോ യഥാ സദ്ധേയ്യാദിവത്ഥുമ്ഹി സദ്ധാദയോതി നാമസ്സപി യുത്തിതോ വിഞ്ഞാണപച്ചയതാ സിദ്ധാ, അട്ഠകഥായം പന വുത്തമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"സുത്തതോ നാമം...പേ॰... ജാനിതബ്ബ"**ന്തി ആഹ. യാവദേവ പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നധമ്മമത്തതാവിഭാവനമുഖേന അവിപരീതതോ പവത്തിനിവത്തിസന്ദസ്സനം പടിച്ചസമുപ്പാദദേസനാ, താവദേവ ച ധമ്മചക്കപ്പവത്തനന്തി ദസ്സേന്തോ **"യസ്മാ"**തിആദിമാഹ . യസ്മാ പന പവത്തിനിവത്തിവിഭാവനതോ സച്ചദേസനാവ പച്ചയാകാരദേസനാ, സച്ചദേസനാ ച ധമ്മചക്കപ്പവത്തനം. യഥാഹ "ഇദം ദുക്ഖന്തി മേ ഭിക്ഖവേ...പേ॰... ബാരാണസിയം ഇസിപതനേ മിഗദായേ അനുത്തരം ധമ്മചക്കം പവത്തിത"ന്തിആദി, തസ്മാ "വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപ"ന്തി പദസ്സ സച്ചദേസനാഭാവദീപനേന ധമ്മചക്കപ്പവത്തനഭാവം ദസ്സേതും **"നാമരൂപമത്തതാവചനേനേവ വാ"**തിആദി വുത്തം.

നാമരൂപപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സളായതനപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൨൮. യഥാസമ്ഭവന്തി സമ്ഭവാനുരൂപം. തേന ചതുന്നം താവ ഭൂതാനം സഹജാതനിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതവസേന ചക്ഖായതനാദീനം പഞ്ചന്നം പച്ചയഭാവോ, വത്ഥൂസു പന ഹദയവത്ഥുനോ ഛട്ഠായതനസ്സ പടിസന്ധിയം സഹജാതനിസ്സയഅഞ്ഞമഞ്ഞവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവസേന, പവത്തിയം യസ്മാ അനന്തരചിത്തേന സദ്ധിം ഉപ്പന്നമേവ വത്ഥു ഠിതിപ്പത്തിയാ ബലവഭാവേന തസ്സ നിസ്സയോ ഭവിതും സക്കോതി, ന സഹജാതം, തസ്മാ പുരേജാതനിസ്സയവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവസേന. ഇതരവത്ഥൂനം പഞ്ചവിഞ്ഞാണസങ്ഖാതസ്സ ഛട്ഠായതനസ്സ ഇന്ദ്രിയപച്ചയവസേന ച, ജീവിതസ്സ ഇന്ദ്രിയഅത്ഥിഅവിഗതവസേന പച്ചയഭാവോ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. **ഏകപ്പകാരേനേവാ**തി യഥാ ചക്ഖാദീനം മനായതനസ്സ പടിനിയതദസ്സനാദികിച്ചാനുവിധാനതോ നിയതോ ഏകപ്പകാരേനേവ പച്ചയഭാവോ, ന ഏവം രൂപായതനാദീനം, തേസം പന രൂപാരമ്മണാദിനാ പകാരന്തരേന തസ്സ പച്ചയഭാവോതി **"അനിയമതോ"**തി വുത്തം. കേചി പന "നിയമതോ"തി പദം "സസന്തതിപരിയാപന്ന"ന്തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധിത്വാ അത്ഥം വദന്തി "ഏകന്തേന സസന്തതിപരിയാപന്ന"ന്തി.

“ഛട്ഠായതനഞ്ച മനായതനഞ്ച ഛട്ഠായതന”ന്തി ഇമിനാ വിഗ്ഗഹേന അത്ഥതോ, ഇതരേഹി ദ്വീഹി സദ്ദതോപി അത്ഥതോപി സരൂപതം ദസ്സേതി. **“ചക്ഖാദീഹി സഹ ‘സളായതന’ന്തി വുത്ത”**ന്തി വുത്തനയേന ഏകസേസം കത്വാ മനായതനം ചക്ഖാദീഹി സദ്ധിം “സളായതന”ന്തി പാളിയം വുത്തം “നാമരൂപപച്ചയാ സളായതന”ന്തി. **യഥാവുത്തോതി** “ഛട്ഠായതനഞ്ച മനായതനഞ്ചാ”തിആദിനാ അത്തനാ വുത്തപ്പകാരോ. **സബ്ബത്ഥാതി** നാമരൂപസദ്ദേന സളായതനസദ്ദേന ച സദ്ദസരൂപതാസു, അത്ഥസരൂപതാസു വാ. യദി സുത്തന്തഭാജനീയേ വിപാകഛട്ഠായതനമേവ അധിപ്പേതം, അഥ കസ്മാ “ഇതരം പനാ”തിആദി വുത്തം. അവിപാകഞ്ഹി തത്ഥ ഇതരന്തി അധിപ്പേതന്തി ചോദനം സന്ധായാഹ **“പച്ചയനയേ പനാ”**തിആദി.

സഹജാതാദീസു ഹേതുആഹാരിന്ദ്രിയപച്ചയേ പക്ഖിപിത്വാ **ദസധാ,** തതോ ഏകം അപനേത്വാ **നവധാ,** തതോ ഏകം അപനേത്വാ **അട്ഠധാ** പച്ചയഭാവോ വേദിതബ്ബോ. ഏവമേത്ഥ സാധാരണവസേന **അവകംസോ,** ഹേതുആദിഅസാധാരണവസേന **ഉക്കംസോതി** ഝാനാദീനമ്പി വസേന വേദിതബ്ബോ.

പടിസന്ധിയം അരൂപധമ്മാ കമ്മജരൂപസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ പച്ചയാ ഹോന്തീതി **“പവത്തേ”**തി വിസേസേതി. **“പച്ഛാജാതവിപ്പയുത്താദയോ ഏവാ”**തി നിയമേന സഹജാതപുരേജാതവിപ്പയുത്താദയോ നിവത്തേതി.

“അവസേസമനായതനസ്സാ”തി അവസേസഗ്ഗഹണമ്പി പകരണതോ വിസിട്ഠവിസയമേവാതി ദസ്സേതും **“പഞ്ചക്ഖന്ധഭവേ”**തിആദിമാഹ, യതോ അട്ഠകഥായം “വത്ഥുരൂപ”ന്തിആദി വുത്തം. **യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബോതി നാമരൂപസ്സ** പടിസന്ധിയം സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതാദിപച്ചയഭാവോ **സഹജാതാദിസാധാരണപച്ചയഭാവോ,** സമ്പയുത്തവിപാകഹേതുആഹാരിന്ദ്രിയാദിപച്ചയഭാവോ **സമ്പയുത്താദിഅസാധാരണപച്ചയഭാവോ** നാമസ്സ, രൂപസ്സ പന വിപ്പയുത്തപച്ചയഭാവോ യോജേതബ്ബോ.

സളായതനപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഫസ്സപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൩൦. **തദഭേദവസേനാതി** തസ്സ ഫസ്സസ്സ അഭേദവസേന, ഫസ്സഭാവസാമഞ്ഞേനാതി അത്ഥോ. **ന യുത്തം** ഏകസ്സേവ വചനം. **അഞ്ഞസ്സാപീതി** യഥാവുത്തതോ അഞ്ഞസ്സാപി. സബ്ബായതനതോ ഹി ഏകസ്സ ഫസ്സസ്സ അസമ്ഭവചോദനായം തപ്പസങ്ഗേന ഏകായതനതോ അനേകസ്സാപി സമ്ഭവോ നത്ഥീതി ചോദനാ “ഈദിസീ ധമ്മതാ നത്ഥീ”തി ഞാപനത്ഥാതി ദസ്സേതി **“അഞ്ഞസ്സാപീ”**തിആദിനാ. **നിദസ്സനവസേനാതി** ഉദാഹരണദസ്സനവസേന . **ഏകഫസ്സസ്സ സമ്ഭവതോതി** കാരണാപദേസോ. ഏകഫസ്സസമ്ഭവസ്സ ലബ്ഭമാനത്താ “സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സോ”തി ഭഗവതാ വുത്തന്തി പരിഹാരം ദസ്സേന്തോതി യോജനാ. **സേസേസൂതി** ഏകന്തിആദീസു. നവധാ പച്ചയത്തേ ഏകം വിപാകമനായതനം വിഭാവയേ. **തഥാ ചാതി** ആരമ്മണപുരേജാതഅത്ഥിഅവിഗതവസേന. യ്വായം പച്ചയഭാവോ യാദിസാനം ഹോതി, തം ദസ്സേതും **“പച്ചുപ്പന്നാനി…പേ॰… സന്ധായ വുത്ത”**ന്തി ആഹ. അതീതാനാഗതകാലവിമുത്താനമ്പി ആരമ്മണമത്തതായ സമ്ഭവതോ ആഹ **“ആരമ്മണ…പേ॰… സന്ധായ വുത്ത”**ന്തി. തത്ഥ **തന്തി** രൂപായതനാദിം.

ഫസ്സപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വേദനാപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൩൧. **അനന്തരാദീഹീതി** അനന്തരസമനന്തരൂപനിസ്സയനത്ഥിവിഗതപച്ചയേഹി. **ഉപനിസ്സയേതി** അനന്തരൂപനിസ്സയേ. അനന്തരസമനന്തരപച്ചയാ ഹി അനന്തരതാവസേനേവ അനന്തരൂപനിസ്സയേ അന്തോഗധാ. നത്ഥിവിഗതപച്ചയാ പന അനന്തരസമനന്തരപച്ചയധമ്മാനംയേവ തഥാഭാവതോ തദന്തോഗധാ. **തസ്സാതി** ഉപനിസ്സയസ്സ.

സബ്ബസ്സാതി വിപാകസ്സ, അവിപാകസ്സ ച. പടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതിചിത്തസമ്പയുത്തായ ഹി വേദനായ സഹജാതമനോസമ്ഫസ്സോ വുത്തനയേന അട്ഠധാ പച്ചയോ ഹോതി. അനന്തരോ അനന്തരാദിനാ, അനാനന്തരോ ഉപനിസ്സയവസേനേവ പച്ചയോ ഹോതി. സമ്ഭവദസ്സനഞ്ചേതം, ന താസം മനോദ്വാരികഭാവദസ്സനന്തി ദട്ഠബ്ബം.

വേദനാപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തണ്ഹാപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൩൨. യഥാ ച രസായനജാനി ഓജാജീവിതാനി, ഏവം തംനിമിത്തം സുഖം, തദപനേയ്യം ജരാദിദുക്ഖഞ്ച ധമ്മാരമ്മണഭാവേന യോജേതബ്ബം.

കമ്മഫലാഭിപത്ഥനാവസേന സത്താ കമ്മാനിപി ആയൂഹന്തീതി സാതിസയം തണ്ഹായ വിപാകവേദനാ ഉപനിസ്സയോ, ന തഥാ ഇതരാതി ആഹ **"വിപാകാ വിസേസേന…പേ॰… അവിസേസേന ഇതരാ ചാ"**തി. **ഇതരാ**തി അവിപാകാതി അത്ഥോ. **"സുഖമിച്ചേവ ഭാസിതാ"**തി ഇദം ഇട്ഠസഭാവംയേവ ഉപേക്ഖം സന്ധായ വുത്തം, ന അനിട്ഠസഭാവം. തേനാഹ **"ഉപേക്ഖാ പനാ"**തിആദി. **സബ്ബസ്സാ**തി അവീതരാഗസ്സ വീതരാഗസ്സ ച വേദനാവതോ പുഗ്ഗലസ്സ.

വേദനാപച്ചയാ ഏവാതി അയം നിയമോ നിയമന്തരനിവത്തനപരോതി നാസ്സ പച്ചയന്തരനിവത്തനത്ഥതാ ദട്ഠബ്ബാ. ഏതേന പച്ചയുപ്പന്നന്തരപടിക്ഖേപോപി നിവത്തിതോ ഹോതി.

തണ്ഹാപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഉപാദാനപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൩൩. പുരിമദിട്ഠിന്തി "സസ്സതോ അത്താ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൧) പഗേവ അഭിനിവിട്ഠം സസ്സതഗാഹം സന്ധായ വുത്തം. തേനാഹ **"അത്തഗ്ഗഹണം…പേ॰… ദട്ഠബ്ബ"**ന്തി. **ഉപാദിയമാന**ന്തി ഗണ്ഹന്തം. **ലോകോതി വാ ഗഹണ**ന്തി യം "ലോകോ സസ്സതോ"തി ഗഹണം, സാ ദിട്ഠീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ദിട്ഠുപാദാനഭൂത"**ന്തി. **"ധമ്മസങ്ഖേപ…പേ॰… ദിട്ഠിമത്തമേവാ"**തി ഇദം ബ്യവഹിതാനം പദാനം സമ്ബന്ധദസ്സനം. തത്ഥ സങ്ഖേപതോ തണ്ഹാദള്ഹത്തം, സങ്ഖേപതോ ദിട്ഠിമത്തമേവ ചത്താരി ഉപാദാനാനീതി അധിപ്പായോ. **ധമ്മസങ്ഖേപവിത്ഥാരതോ**തി സമുദായഭൂതതോ ധമ്മസങ്ഖേപവിത്ഥാരതോ തദവയവഭൂതം സങ്ഖേപം വിത്ഥാരഞ്ച നിദ്ധാരേതി.

സസ്സതഗാഹപുബ്ബങ്ഗമോ, ഉച്ഛേദഗാഹപുബ്ബങ്ഗമോ ച അത്തഗാഹോതി യോജനാ. **തേസ**ന്തി യഥാവുത്തസസ്സതുച്ഛേദഗാഹാനം മൂലഭാവേന വിധായകത്താ **സാമിഭൂതോ**. **ആദിനാ വാ**തി "പഠമം അത്തവാദുപാദാന"ന്തിആദിനാ വാ വാക്യേന.

യേന ഭവസ്സാദേന ഗധിതചിത്തോ ഭവനിബ്ബത്തകം കമ്മം കത്വാ ഉപപന്നോ, സാ ഭവനികന്തി സന്താനേ ചിരാനുബന്ധാ അഭിണ്ഹുപ്പത്തികാ ഉപപന്നമത്തസ്സ ഉപ്പജ്ജതീതി ആഹ **"യദിപി…പേ॰… പവത്തിതബ്ബത്താ"**തി. അരഹത്തമഗ്ഗവജ്ഝതാ ഭവരാഗസ്സപി കാമുപാദാനഭാവോ അത്ഥേവാതി ആഹ **"തണ്ഹാദള്ഹത്തം ന ഹോതീതി മഞ്ഞമാനോ"**തി. ഭവരാഗോപി ഹി സവിസയേ ദള്ഹം പവത്തതീതി. **സബ്ബാപി തണ്ഹാ കാമുപാദാന**ന്തി ഏത്ഥാപി തസ്സ അരഹത്തമഗ്ഗവജ്ഝതാ വുത്താതി ആനേത്വാ യോജേതബ്ബം.

ഉപ്പത്തിട്ഠാനഭൂതാ ന ആരമ്മണഭൂതാതി അധിപ്പായോ. **തേനാ**തി ഖന്ധാനം ആലയഭാവേന. **ആരമ്മണാനന്തരപകതൂപനിസ്സയാ**തി ആരമ്മണൂപനിസ്സയഅനന്തരൂപനിസ്സയപകതൂപനിസ്സയാ. **അനന്തരപച്ചയാദീന**ന്തി അനന്തരസമനന്തരആരമ്മണപച്ചയാദീനം.

ഉപാദാനപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഭവപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൩൪. **“ഭവതീ”**തി ഇദം ഉപപത്തിഭവനിബ്ബചനം. **ദ്വയസ്സാ**തി കമ്മുപപത്തിഭവദ്വയസ്സ. **നിപ്ഫാദനഫലം** ഫലസ്സ ഉപ്പാദനസമത്ഥതാ. **നിബ്ബത്തനം** നിപ്ഫാദനം.

“ഭഗവംമൂലകാ”തി (അ॰ നി॰ ൮.൮൩; ൧൦.൫൮; ൫൦.൭൨; ൫൫.൫൧) വിയ “സഞ്ഞാവംഭവോ”തി വത്തബ്ബേ അത്ഥി-അത്ഥേ വാ **വം**-സദ്ദോ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോതി ആഹ **“സഞ്ഞാഭവോ”**തി. **തസ്സ വാ അത്ഥേ**തി തസ്സ വന്തുസദ്ദസ്സ അത്ഥേ, അത്ഥി-അത്ഥേതി അത്ഥോ. **അകാരം കത്വാ**തി യഥാ “പീതിസുഖം അസ്സ അത്ഥീ”തി അത്ഥേ അകാരം കത്വാ ഉപ്പാദേത്വാ ഝാനം പീതിസുഖന്തി വുച്ചതി, ഏവം സഞ്ഞാ അസ്സ അത്ഥീതി സഞ്ഞോ, ഭവോ, സോവ **സഞ്ഞഭവോ. ഏകസ്മി**ന്തി രൂപക്ഖന്ധേ ഏവ. **പവത്തത്താ**തി പവത്തകപവത്തനട്ഠാനാനം അഭേദേപി ഉപചാരവസേന ഭിന്നം വിയ കത്വാ ദസ്സേതി.

കമ്മസങ്ഖാതതന്തി “കമ്മ”ന്തി വത്തബ്ബതം, കമ്മകോട്ഠാസതം വാ. “ചേതനാഹം, ഭിക്ഖവേ, കമ്മം വദാമീ”തിആദിനാ (അ॰ നി॰ ൬.൬൩) സുത്തേപി ചേതനായ കമ്മഭാവോ ആഗതോവ. നിപ്പരിയായേന പന ചേതനാവ കമ്മഭവോതി വുത്തമത്ഥം അഭിധമ്മപാളിയാവ സാധേന്തോ **“വുത്തഞ്ഹീ”**തിആദിമാഹ. ഇമായ ഹി വേദനാസഞ്ഞാവിഞ്ഞാണക്ഖന്ധേഹി, മനായതനമനോവിഞ്ഞാണധാതൂഹി, സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മായതനധമ്മധാതുഏകദേസേന ച കമ്മഭവസ്സ സമ്പയുത്തതം വദന്തിയാ ധാതുകഥാപാളിയാ തസ്സ ചേതനാഭാവോ ദീപിതോതി.

ധമ്മഭേദതോതി ചേതനാചേതനാസമ്പയുത്തഭാവേന, കുസലാകുസലാബ്യാകതഭാവേന ച ധമ്മവിഭാഗതോ. “പുനവചന”ന്തി ഇമിനാവ പുനരുത്തിദോസാപത്തി പടിഞ്ഞാതാതി പരസ്സ ആസങ്കം ദസ്സേന്തോ **“സാത്ഥകമേവിദം പുനവചനന്തി ഏതം ന യുത്തന്തി ചേ”**തി ആഹ. **ഭവേകദേസഭാവേനാ**തി കമ്മഭവസ്സ ഏകദേസത്താ സങ്ഖാരാനം. തേന യേസം ധമ്മാനം സമുദായോ ഭവോ വുത്തോ, തദേകദേസാ സങ്ഖാരാ, സമുദായേകദേസാ ച അത്ഥതോ ഭിന്നാ ഏവാതി വുത്തമേവേതന്തി ദസ്സേതി. പുന യഥാവുത്തമേവ ഭേദം മനസി കത്വാ അത്ഥതോ പുനവചനാഭാവം ദസ്സേന്തോ **“പരേന വാ”**തിആദിമാഹ.

അന്തോഗധേതി കാമഭവാദിഅന്തോഗധേ സഞ്ഞാഭവാദികേ. **കാമഭവാദികേ**തി കാമരൂപാരൂപഭവേ.

ഉപാദാനഭേദന്തി കാമുപാദാനാദിഉപാദാനവിസേസം.

തേനാതി സീലബ്ബതുപാദാനേന. **വക്ഖമാനേനാ**തി “ഇദം സീലബ്ബതം നാമാ”തിആദിനാ (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൩൪) **അട്ഠകഥായം** വക്ഖമാനേന പകാരേന. **പുരാണം** ബ്രഹ്മണ്ഡലിങ്ഗഖന്ദപുരാണാദി. “സേതവധയജ്ജം ആരഭതേ ഭൂതികാമോ”തിആദിനാ (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൨.൬൪൯) പസുമാരണവിധാനയുത്തോ യഞ്ഞവിധി **പസുബന്ധവിധി**.

അത്തനോ സുദ്ധിമഗ്ഗപരാമാസമത്തത്താ സീലബ്ബതുപാദാനസ്സ അത്തവാദുപാദാനനിമിത്തം വുത്തം.

മഗ്ഗപച്ചയാ ഹോന്തി മിച്ഛാനിയ്യാനസഭാവത്താ. അനന്തരസ്സ പന കാമകമ്മഭവസ്സ അനന്തരസമനന്തരഅനന്തരൂപനിസ്സയനത്ഥിവിഗതാസേവനപച്ചയേഹി ഉപാദാനസ്സ പച്ചയഭാവോ പാകടോയേവാതി ന വുത്തോ.

ഭവപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ജാതിജരാമരണാദിപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൩൫. ഉപപത്തിഭവുപ്പത്തീതി ഉപപത്തിഭവേ, ഉപപത്തിഭവഭാവേന വാ ഉപാദിന്നക്ഖന്ധാനം ഉപ്പത്തി. **ജായമാനസ്സ** ഖന്ധസ്സ. **ജാതി** നിബ്ബത്തിവികാരോ. ഉപപത്തിഭവോപി ജാതിയാ പച്ചയോ. കസ്മാ? ഉപപത്തിഭവേ അസതി ജാതിയാ

അഭാവാതി യോജനാ. **“ജായമാനരൂപപദട്ഠാനതാ”**തിആദിനാപി തസ്സ ജാതിയാ പച്ചയഭാവംയേവ വിഭാവേതി.

സതിപി സുക്കസോണിതാദികേ പിതുഗതവിസേസാദികാരണേ ബാഹിരേ പച്ചയേ തസ്സ പന അനിയതത്താ, ഹീനപണീതാദിവിസേസസ്സ ച അധിപ്പേതത്താ വുത്തം **“അജ്ഝത്ത... പേ॰... അഭാവാ”**തി.

ജാതിജരാമരണാദിപദനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഭവചക്കകഥാവണ്ണനാ

ഠ൪൨. സമ്ബന്ധം ഇതം ഗതന്തി **സമിതം.** തേനാഹ **“സങ്ഗത”**ന്തി.

ഭവച്ഛന്ദോ ഭവരാഗോ. **തസ്സാരുപ്പകഥാസവനന്തി** തസ്സ ബാലഭാവസ്സ അയുത്തകാരിതായ അനുച്ഛവികകഥാസവനം. ഏതേന പരൂപവാദഹേതുകാദിദുക്ഖം ദസ്സേതി, **“കമ്മകാരണാദസ്സന”**ന്തി ഇമിനാ ദണ്ഡഹേതുകം, ഇതരേന ദുഗ്ഗതിനിബ്ബത്തിഹേതുകം . **ഗമേന്തീ**തി ഞാപേന്തി. ഫലേനാപി ഹി അബ്യഭിചാരിനാ ഹേതു ഞായതി, വുട്ഠിനിമിത്തേന വിയ മഹോഘേന ഉപരിദേസേ വുട്ഠിനിപാതോ. തേന വുത്തം **“ബോധേന്തീ”**തി.

വിസേസനിവത്തിഅത്ഥോ മത്തസദ്ദോ “അവിതക്കവിചാരമത്താ”തിആദീസു (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൬) വിയ. അപ്പഹീനാവിജ്ജാ കാരണലാഭേ ഉപ്പത്തിഅരഹതായ സമീപേയേവാതി ആഹ **“സന്നിഹിതഭാവകരണേനാ”**തി. **വേദേതീ**തി വേദയതി. തസ്സ അത്ഥവചനം **അനുഭവതീ**തി. വേദം വാ ഞാണം കരോതി ഉപ്പാദേതീതി **വേദേതി.** തസ്സ അത്ഥവചനം **ജാനാതീ**തി. **വേദിയതീ**തി പന കമ്മകത്തുകമ്മാനം വസേന നിദ്ദേസോതി തസ്സപി അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **“ജാനാതി, ഞായതി ചാ”**തി ആഹ. **ച-സദ്ദത്ഥോ**തി സമുച്ചയത്ഥോ, ബ്രഹ്മാദിനാ ച കാരകേന, അത്തനാ ച വേദകേന രഹിതന്തി അത്ഥോ. **ച-സദ്ദത്ഥസമാസ**ന്തി ദ്വന്ദസമാസമാഹ.

ചതുബ്ബിധമ്പി വാ സുഞ്ഞതന്തി ധുവഭാവാദിസുഞ്ഞതം, അത്താദിസുഞ്ഞതഞ്ച സന്ധായ വദതി.

പുബ്ബന്തതോതി അതീതകോട്ഠാസതോ. വേദനാവസാനമ്പി ഭവചക്കം പരിപുണ്ണമേവാതി ദസ്സേതും **“വേദനാ വാ”**തിആദി വുത്തം. അവിജ്ജാഗഹണേന വാ തണ്ഹുപാദാനാനി, സങ്ഖാരഗ്ഗഹണേന ഭവോ, വിഞ്ഞാണാദിഗ്ഗഹണേന ജാതിജരാമരണാനി സോകാദയോ ച ഗഹിതാതി ഏവമ്പി **വേദനാവസാനം ഭവചക്കന്തി യുത്തമേവേതം. തണ്ഹാമൂലകേ ചാ**തി തണ്ഹുപാദാനഗ്ഗഹണേന അവിജ്ജാ ഗഹിതാതിആദിനാ യോജേതബ്ബം. തേനാഹ **“ഢിന്നം... പേ॰... ഹോതീ”**തി. തത്ഥ **ഢിന്ന**ന്തി പുരിമപച്ഛിമാനം ഉഭിന്നം ഹേതുഫലവജ്ജാനം. **വിപരീതാഭിനിവേസം കരോന്തീ**തി നിമിത്തം കത്തുഉപചാരേന വദതി. അനുപച്ഛേദമേവ പകാസേതീതി യോജനാ.

ഹേതുഫലസന്ധി, ഫലഹേതുസന്ധി, പുനപി ഹേതുഫലസന്ധീതി ഏവം ഹേതുആദിപുബ്ബകാ **ഹേതുഫലഹേതുപുബ്ബകാ. ഹേതുഫലഹേതുഫലവസേനാ**തി അവിജ്ജാദിഹേതു, വിഞ്ഞാണാദിഫല, തണ്ഹാദിഹേതു, ജാതിഫലവസേന. ഉപസഗ്ഗവിസേസേന അത്ഥവിസേസോ ഹോതീതി **“ആകിരീയന്തീ”**തി പദസ്സ **പകാസീയന്തീ**തി അത്ഥോ വുത്തോ. **കിലേസകമ്മവിപാകാ**തി അവിജ്ജാദികേ വേദനാപരിയോസാനേ വദതി. **വിപാകകിലേസകമ്മേഹീ**തി വിഞ്ഞാണാദീഹി ഭവപരിയോസാനേഹി. പുന കമ്മസ്സ വിപാകസമ്ബന്ധോ വുത്തനയത്താ ന ഗഹിതോ. **“വട്ടാനീ”**തി ച ഇദം “തീണി വട്ടാനീ”തി വിഗ്ഗഹവസേന ലബ്ഭമാനം ഗഹേത്വാ വുത്തം.

“പുരിമകമ്മഭവസ്മിം മോഹോ”തിആദിനാ (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ഠ൪൨) അട്ഠകഥായ ആഗതത്താ ആസന്നപച്ചക്ഖതം സന്ധായ വുത്തം **“ഇമിസ്സാ”**തി. **വിഭങ്ഗപാളിയാ വസേന ദസ്സിതം,** തസ്മാ ന അട്ഠകഥായ പുബ്ബാപരവിരോധോ യഥാപാഠം അത്ഥസ്സ

പകാസിതത്താതി അധിപ്പായോ. തത്ഥ ചേതനാസമ്പയുത്താനഞ്ച ചേതനായ ച സങ്ഖാരഭാവേന കമ്മഭവഭാവേന ച വത്തബ്ബമേവാതി പാളിദ്വയാധിപ്പായവിവരണവസേന ദസ്സേതും **"തത്ഥാ"**തിആദി വുത്തം. **ഭവസ്സാതി** ഉപപത്തിഭവസ്സ. "ഭവോ"തി വുത്താ ചേതനാസമ്പയുത്താതി സമ്ബന്ധോ. **ഗഹണന്തി** നികാമനവസേന ആരമ്മണസ്സ ഗഹണം. തേനാഹ **"കാമുപാദാനം കിച്ചേനാഹാ"**തി. ഇതരാനി കിച്ചേനാഹാതി യോജനാ. **തീസു അത്ഥവികപ്പേസൂ**തി "തം കമ്മം കരോതോ പുരിമാ ചേതനായോ"തിആദിനാ വുത്തേസു തീസു ആയൂഹനചേതനാനം അത്ഥവികപ്പേസു. നനു ച തതിയേ അത്ഥവികപ്പേ ആയൂഹനസ്സ അവസാനേ ചേതനാ ന വുത്താതി? യദിപി സരൂപതോ ന വുത്താ, "തംസമ്പയുത്താ"തി പന സദ്ദതോ പധാനഭാവേന വുത്തസ്സ ആയൂഹനസ്സ അപ്പധാനഭാവേന വുത്താ അവസാനേ പച്ഛതോ വുത്താ വിയ ഹോതീതി ഇമം പരിയായം സന്ധായ **"തീസുപി…പേ॰… അവസാനേ"**തി വുത്തം.

നിപ്പരിയായേന പന യേസു ആയൂഹനസ്സ അവസാനേ ചേതനാ വുത്താ, തേ ദസ്സേതും **"ദ്വീസു…പേ॰… ആഹാ"**തി വുത്തം. **തതിയേ** അത്ഥവികപ്പേ **വുത്തേ** ആയൂഹനസങ്ഖാരേ തംസമ്പയുത്താതി ആഹാതി യോജനാ. **കമ്മസ്സ പച്ചയഭൂതന്തി** സങ്ഖാരപച്ചയം. തേന "കമ്മകരണകാലേ"തി എത്ഥ കമ്മ-സദ്ദേന സബ്ബസ്സപി സങ്ഖാരസ്സ ഗഹിതതം ദസ്സേതി. തേനാഹ **"ന കമ്മസമ്പയുത്തമേവാ"**തി.

കമ്മാനേവാതി കമ്മാനിയേവ. വിപാകധമ്മതായ **കമ്മസരിക്ഖകാ**. സഹജാതകോടിയാ, ഉപനിസ്സയകോടിയാ ച തസ്സ കമ്മസ്സ ഉപകാരകാതി **തദുപകാരകാ**. **സംഖിപ്പന്തീ**തി സംഖിപീയന്തി സംയൂഹീയന്തി. "സംഖിപ്പന്തി എത്ഥാ"തി അധികരണസാധനവസേന സങ്ഖേപസദ്ദസ്സ അത്ഥം വത്വാ പുന കമ്മസാധനവസേന വത്തും **"സംഖിപീയതീ"**തിആദി വുത്തം.

തത്ഥാപീതി "കമ്മ"ന്തി വുത്തകമ്മസമ്ഭാരേപി. **ഗമനധമ്മ**ന്തി ഭങ്ഗുപഗമനധമ്മം. തേന **ഇത്തര**ന്തി ഭങ്ഗപരന്തി വുത്തം ഹോതി. **തേനാതി** വിനസ്സനധമ്മതാദീപകേന ഇത്തരസദ്ദേന. **നിസ്സാരതം** അത്തസാരാഭാവം ദീപേതി. എവം "ഇത്തര"ന്തിആദിനാ അനിച്ചം ചലം ഇത്തരം അദ്ധുവന്തി ചതുന്നം പദാനം അത്ഥവിസേസവാചിതം ദസ്സേതി. **ഠാനസോതി** എത്ഥ വുത്തട്ഠാനം നാമ പച്ചയോ. **അഞ്ഞമ്പീ**തി അഞ്ഞത്ഥ വുത്തം. **തസ്സ തസ്സ** ഫലസ്സ. ധമ്മമത്തസമ്ഭവേ സതി വട്ടുപച്ഛേദേ സതീതി യോജനാ. **എവന്തി** വുത്തപ്പകാരേന സമുച്ചയത്ഥേ ച-സദ്ദേ സതി.

സച്ചാനിയേവ പഭവോതി സമാനാധികരണപക്ഖം സന്ധായാഹ **"സച്ചപ്പഭവതോതി സച്ചതോ"**തി. "യസ്സ പഹാനത്ഥം ഭഗവതി ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതീ"തി എവംഭൂതം അരിയസച്ചം **വിസേസം അകത്വാ**.

തേഹി സോകാദീഹി. "സോകദോമനസ്സുപായാസാ അവിജ്ജായ അവിയോഗിനോ"തിആദിനാ പുബ്ബേ വുത്തനയേന **സിദ്ധായ അവിജ്ജായ**. **അത്തനോയേവാതി** പച്ചയുപ്പന്നം അനപേക്ഖിത്വാ അത്തനോയേവ പവത്തസങ്ഖാതകിച്ചതോ.

സോകാദയോപി ഹീതി എത്ഥ **ഹി**-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോ. യസ്മാ "സോകാദയോ പച്ചയായത്താ അവസവത്തിനോ"തി ഇദം "ജാതിപച്ചയാ…പേ॰… സമ്ഭവന്തീ"തി എതേന വചനേന സിദ്ധം, തസ്മാ തം "അത്താ സോചതീ"തിആദിദസ്സനനിവാരണന്തി അത്ഥോ.

സതി ച പരിഗ്ഗഹേ രജ്ജം വിയ ഗതിയോ അനേകാനത്ഥാനുബന്ധനാ, താഹി ച വിഞ്ഞാണസ്സ ഉപദ്ദുതതാതി ദസ്സേതും **"സങ്ഖാരപരിഗ്ഗഹിതം…പേ॰… രജ്ജേ"**തി വുത്തന്തി എവം വാ എത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. യഥാഉപട്ഠിതാനി കമ്മാദീനി ചുതിആസന്നജവനേഹി പരികപ്പേത്വാ വിയ ഗഹിതാനി പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണേനപി പരികപ്പിതാനി വിയ ഹോന്തി, തം പനസ്സ പരികപ്പനം അത്ഥതോ ആരമ്മണകരണമേവാതി വുത്തം **"പരി…പേ॰… തോ"**തി. സങ്കപ്പനം വാ പരികപ്പനന്തി വുത്തം **"വിതക്കേന വിതക്കനതോ"**തി. സസമ്ഭാരചക്ഖുആദയോ സളായതനസ്സ **പതിട്ഠാവിസേസോ**.

യദാകാരായ ജാതിയാ യദാകാരം ജരാമരണം സമ്ഭവതി, സമ്ഭവന്തഞ്ച യഥാനുപുബ്ബം പവത്തം, സോ അത്ഥോ **ജാതിപച്ചയസമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ,** സഹിതസ്സ സമുദിതസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ജീരണഭിജ്ജനാവത്ഥാ ധമ്മാ ജരാമരണാപദേസേന വുത്താ, സാ ച നേസം അവത്ഥാ ജാതിപുബ്ബികാ, തേ ച സമുദിതാ ഏവ പവത്തന്തീതി ഏവം ജാതിതോ ജരാമരണസ്സ സമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ വേദിതബ്ബോ. ജാതിതോ ജരാമരണം ന ന ഹോതി ഹോതിയേവ ഏകന്തേന ജാതസ്സ ജരാമരണസമ്ഭവതോ, ന ച ജാതിം വിനാ ഹോതി അജാതസ്സ തദഭാവതോതി ജരാമരണസ്സ ജാതിപച്ചയതം അന്വയബ്യതിരേകേഹി വിഭാവേതി **"ന ജാതിതോ"**തിആദിനാ. **ഇത്ഥന്തി** ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണസ്സ നിബ്ബത്താകാരം വദതി.

നിരോധാ നിരോധസങ്ഖാതന്തി പച്ചയനിരോധാ പച്ചയുപ്പന്നനിരോധസങ്ഖാതം. അനുലോമദേസനായ ച വേമജ്ഝതോ പട്ഠായാതി യോജനാ.

അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരേകദേസോ സരാഗോ രാഗേന സഹജേകട്ഠോതി കത്വാ. **സബ്ബോപി അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ സരാഗോ** പഹാനേകട്ഠഭാവതോ. യസ്മാ പന അകുസലധമ്മോ അകുസലധമ്മസ്സ സഭാഗോ, അനകുസലധമ്മോ വിസഭാഗോ, യഥാരഹം പച്ചയോ ച ഹോതി, തസ്മാ "അപടിപക്ഖഭാവതോ, രാഗപ്പവഡ്ഢകോ"തി ച വുത്തം . "തദേവ വിഞ്ഞാണം സന്ധാവതി സംസരതീ"തി മിച്ഛാഭിനിവേസസബ്ഭാവതോ സംസരണകിരിയായപി സബ്യാപാരതാ വിഞ്ഞാണസ്സ വുത്താ. സബ്യാപാരതാഭിനിവേസബലവതായ, സങ്കന്തിഅഭിനിവേസബലവതായാതി പച്ചേകം യോജേതബ്ബം. **"അസഹവത്തനതോ, സഹവത്തനതോ"**തി ഏതേന അസഹവുത്തി വിനിബ്ഭോഗോ, സഹവുത്തി അവിനിബ്ഭോഗോതി ദസ്സേതി.

സഭാവാധിഗമനിമിത്തതാ **ഓഭാസനം**. ചക്ഖാദിസന്നിസ്സയേന ഹി പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി രൂപാദിസഭാവം ഉപലഭന്തി. **ഇതരേ** ഫുസനസങ്ഗതിസന്നിപാതട്ഠാ. **ഛന്നന്തി** ഛന്നമ്പി സമ്ഫസ്സാനം.

ആദാനന്തി ഉപസദ്ദേന വിനാപി ദള്ഹഗാഹോ അധിപ്പേതോതി ആഹ **"ആദാനട്ഠോ ചതുന്നമ്പി ഉപാദാനാനം സമാനോ"**തി. **ഗഹണന്തി** നികാമനവസേന വിസയസ്സ പടിച്ഛന്നന്തി വുത്തം **"ഗഹണട്ഠോ കാമുപാദാനസ്സാ"**തി. **ഇതരേസന്തി** ദിട്ഠുപാദാനാദീനം. **തസ്മാതി** വിഭത്തിയാ അലുത്തഭാവതോ. **തേനാതി** ഖിപനസദ്ദേന. ഹാനി വാ ഖീണഭാവോ ഖയോതി **"ഖയട്ഠോ വാ"**തിആദി വുത്തം. **ദ്വിന്നന്തി** ജരാമരണാനം. മരണൂപനയനരസത്താ വാ ജരായപി മരണട്ഠോ ഏവ ദസ്സിതോ.

നീയന്തി ഗമേന്തീതി **നയാ,** ഏകത്താദയോ. കേഹി നീയന്തി? അവിജ്ജാദിഅത്ഥേഹീതി ഇമമത്ഥമാഹ **"അവിജ്ജാദീ"**തിആദിനാ. **സേന ഭാവേനാതി** സകേന അവിജ്ജാദിഭാവേന, തം അമുഞ്ചിത്വാ ഏവ. ന ഹി അവിജ്ജാദിവിനിമുത്തം ഏകത്തം നാമ കിഞ്ചി പരമത്ഥതോ അത്ഥി. **സേന ഭാവേനാതി** വാ സകേന ഏകത്താദിഭാവേന. അവിജ്ജാദീസു വിഞ്ഞായമാനോ ഹേതുഫലധമ്മാനം ഏകസന്തതിപതിതാദിസങ്ഖാതോ ഏകത്താദിഭാവോ തേനേവ സഭാവേന ഞായതി, ന അവിജ്ജാദിഭാവേനാതി. തേ ഹി നേതബ്ബാതി **തേസം നയാ**. **അത്ഥാ ഏവ വാ** അവിജ്ജാദയോ. അനേകേപി സമാനാ ധമ്മാ യേന സന്താനാനുപച്ഛേദേന "ഏക"ന്തി ഞായന്തി വോഹരീയന്തി, സോ തത്ഥ കരണഭാവേന വത്തബ്ബതം അരഹതി, തഥാ ഇതരേപീതി ആഹ **"ഏകത്താദീഹി ച അത്ഥാ 'ഏക'ന്തിആദിനാ നീയന്തീ"**തി. തത്ഥ **നീയന്തീതി** ഞായന്തി, പഞ്ഞാപീയന്തി ച. പുരിമപച്ഛിമാനം ധമ്മാനം നിരോധുപ്പാദനിരന്തരതായ നാമകായസ്സ, സമ്ബന്ധവുത്തിതായ രൂപകായസ്സ, ഉഭയസ്സ ച അഞ്ഞമഞ്ഞസന്നിസ്സിതതായ ദുവിഞ്ഞേയ്യനാനതോ ഏകീഭൂതസ്സ വിയ ഘനഭാവപ്പബന്ധോ ഹേതുഫലഭാവേന സമ്ബന്ധോ സമ്മാ താനോതി സന്താനോ, തസ്സ അനുപച്ഛേദോ തഥാപവത്തി ഏകത്തന്തി ആഹ **"സന്താനാനുപച്ഛേദോ ഏകത്ത"**ന്തി.

സമ്ബന്ധരഹിതസ്സാതി ഹേതുഫലഭാവേന അഞ്ഞമഞ്ഞസമ്ബന്ധഭാവരഹിതസ്സ. **സത്തന്തരോതി** അഞ്ഞോ സത്തോ. **ഉച്ഛേദദിട്ഠിമുപാദിയതീതി** യഥാനുരൂപകാരണതോ ഫലപ്പവത്തിം അസമനുപസ്സന്തോ നാനാസന്താനേ വിയ അസമ്ബന്ധനാനത്തദസ്സനതോ ഹേതുഭാവരഹിതാനം നിപ്പയോജനാനം പുരിമുപ്പന്നാനം ധമ്മാനം നിരോധേ ഹേതുനിയമാഭാവതോ ഏകന്തേന ഉപ്പത്തി ന യുത്താ, തഥാ സന്താനേന ഉപ്പത്തി,

സദിസഭാവേന ഉപ്പത്തി, സമാനജാതിദേസപരിണാമവയരൂപബലസണ്ഠാനാനം ഉപ്പത്തി ന യുത്താതിആദീനി വികപ്പേന്തോ ഉച്ഛേദദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതി.

കസ്മാ ഉപ്പത്തി ന സിയാതി വാലികാഹി വിയ തിലേഹിപി തേലസ്സ, ഉച്ഛുതോ വിയ ഗാവിതോപി ഖീരസ്സ അഞ്ഞാഭാവതോ കേന കാരണേന തേഹി തേസം ഉപ്പത്തി ന സിയാ, ഇതരേഹി ഏവ ച നേസം ഉപ്പത്തി ഹോതീതി. **തസ്മാ**തി അഞ്ഞസ്സ അഞ്ഞതോ ഉപ്പത്തിയം സബ്ബസ്സ സബ്ബസോ ഉപ്പത്തിയാ ഭവിതബ്ബം, ന ചേതം അത്ഥി, തസ്മാ. യസ്മാ നിയതിവാദീ അനുരൂപാ ഹേതുതോ ഫലുപ്പത്തിം ന ഇച്ഛതി, സഭാവസിദ്ധമേവ ച ധമ്മപ്പവത്തിം ഇച്ഛതി, തസ്മാ **"അവിജ്ജമാനേപി ഹേതുമ്ഹീ"**തി വുത്തം. സഭാവസിദ്ധാ ഏവ ഹി അച്ഛേജ്ജസുത്താവുതാഭേജ്ജമണി വിയ കമലങ്ഘനരഹിതാ തഥാ തഥാ സരീരിന്ദ്രിയസുഖാദിഭാവപരിണാമായ നിയതിയാവ കായാ സമാഗച്ഛന്തി, യതോ ഗതിജാതിബന്ധാ, അപവഗ്ഗോ ച ഹോതീതി നിയതിവാദോ. തേനാഹ **"നിയതതായ...പേ॰... പവത്തന്തീ"**തി. നിയതിഅത്ഥോ വുത്തോയേവ.

ഏതസ്സ അത്ഥസ്സ **സാധകം** സുത്തം. ആകുലമേവ, ആകുലഭാവോ വാ **ആകുലകം. ജടിതാ**തി ഹേട്ഠുപരിയവസേന പവത്തമാനേഹി കിലേസകമ്മവിപാകേഹി ജാതജടാ. **നീഡ**ന്തി കുലാവകം. **സംസാര**ന്തി ഇധ സമ്പത്തിഭവപ്പബന്ധമാഹ അപായാദിപദേഹി ദുഗ്ഗതിപ്പബന്ധസ്സ വുത്തത്താ.

ഭവചക്കകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൨൪൩. തം പടിച്ചസമുപ്പാദം. **ഏകേകചിത്താവരുദ്ധ**ന്തി അഭിധമ്മഭാജനീയേ വിയ ഏകേകസ്മിം ചിത്തേ അവരുദ്ധം അന്തോഗധം അകത്വാ. **അസഹജാതാനഞ്ച** "അസഹജാതാനം, സഹജാതാനഞ്ചാ"തി ഏവം പഠമപദേ ഏകസേസനിദ്ദേസോ ദട്ഠബ്ബോ. "സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണ"ന്തി അസഹജാതായേവ പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നാ ദസ്സിതാ വിപാകവിഞ്ഞാണസ്സേവ അധിപ്പേതത്താ. "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ, വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപ"ന്തി (വിഭ॰ ൨൨൫) ച ഏവമാദീസു അസഹജാതാ, സഹജാതാ ച. **"ഏകേകേന നയേനാ"**തി പുരാതനോ പാഠോ, ഏതരഹി പന "ഏകേകേന ചതുക്കേന" ഇച്ചേവ ബഹൂസു പോത്ഥകേസു പാഠോ. **നയചതുക്കവാരാ**തി നയേസു ചതുക്കാനം വാരാ, അവിജ്ജാമൂലകാദീസു നവസു നയേസു പച്ചേകം പച്ചയചതുക്കാദീനം ചതുന്നം ചതുക്കാനം "നാമപച്ചയാ ഛട്ഠായതന"ന്തിആദിവിസേസഭിന്നാ ചത്താരോ വാരാതി അത്ഥോ. **വവത്ഥിതാ**തി യഥാവുത്തവിസേസേന അസംകിണ്ണാ. **ചതുക്കാന**ന്തി വാരചതുക്കാനം വാരസോളസകസ്സ നയഭാവതോതി അധിപ്പായോ.

൧. പച്ചയചതുക്കവണ്ണനാ

പച്ചയസഹിതപച്ചയുപ്പന്നാനി അങ്ഗഭാവേന വുത്താനി, ന കേവലം പച്ചയാ. തസ്മാ "ഛട്ഠായതനപച്ചയാ ഫസ്സോ"തി ഏത്ഥ ന ഛട്ഠായതനസ്സ അങ്ഗതാ. തേന വുത്തം **"ന, തസ്സ അനങ്ഗത്താ"**തി. **ഏവഞ്ച കത്വാ**തി പച്ചയസഹിതസ്സ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ അങ്ഗഭാവതോ. **തീസു പകാരേസൂ**തി "പഠമോ സബ്ബസങ്ഗാഹികട്ഠേനോ"തിആദിനാ (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൪൩) അട്ഠകഥായം വുത്തേസു തീസുപി പകാരേസു. **പച്ചയവിസേസാദീ**തി ഏത്ഥ നാമം, ഛട്ഠായതനഞ്ച പച്ചയവിസേസോ. **ആദി**-സദ്ദേന യോനിവിസേസോ, ആയതനാനം അപാരിപൂരിപാരിപൂരിഭവവിസേസോ ച ഗഹിതോ. തേ ഹി ദുതിയവാരാദീനം നാനത്തകരാ. **അത്ഥവിസേസേനാ**തി യദിപി അഞ്ഞത്ഥ "സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സോ"തി സളായതനപച്ചയോ വുത്തോ, തഥാപി സഹജാതാദിനാമസന്നിസ്സയേന പവത്തനതോ നാമമത്തപച്ചയാപി സോ ഹോതീതി പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ നാനാനയവിചിത്തതാനുമിതസ്സ ഗമ്ഭീരഭാവസ്സ വിഭാവനസങ്ഖാതേന, അനവസേസനാമപച്ചയദസ്സനസങ്ഖാതേന ച അത്ഥവിസേസേന. തഥാ ഹി "യേഹി, ആനന്ദ, ആകാരേഹി യേഹി ലിങ്ഗേഹി യേഹി നിമിത്തേഹി യേഹി ഉദ്ദേസേഹി നാമകായസ്സ പഞ്ഞത്തി ഹോതി, തേസു ആകാരേസു...

പേ॰… ഉദ്ദേസേസു അസതി അപി നു ഖോ രൂപകായേ അധിവചനസമ്ഫസ്സോ പഞ്ഞായേഥാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൧൪) ഫസ്സസ്സ നാമപച്ചയതാവിഭാവനവസേന മഹാനിദാനദേസനാ പവത്താ. തഥാ "നാമരൂപപച്ചയാ ഫസ്സോതി ഇച്ചസ്സ വചനീയ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൯൭) "നാമരൂപപച്ചയാ"തി വദന്തേന "നാമപച്ചയാ"തിപി വുത്തമേവ ഹോതീതി.

വാരചതുക്കേ "സങ്ഖാരോ"തി വുത്തം, സോകാദയോ ന വുത്താ, പുരിമസ്മിം വാരദ്വയേ രൂപം ന വുത്തം, വാരത്തയേ സളായതനം ന വുത്തന്തി യോജേതബ്ബം.

സബ്ബ…പേ॰… രണതോതി സബ്ബസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ പവത്തിട്ഠാനഭൂതസബ്ബഭവസാധാരണതോ, വിഞ്ഞാണസ്സ വാ പവത്തിട്ഠാനഭൂതസബ്ബഭവസാധാരണതോ. **സമാനം ഫലം** സമാനോ **പച്ചയോ** സഹജാതാദിപച്ചയേഹി ഉപകത്തബ്ബതോ, ഉപകാരകതോ ച. **തസ്സ** വിഞ്ഞാണസ്സ. **വിഞ്ഞാണാഹരണ**ന്തി വിപാകവിഞ്ഞാണനിബ്ബത്തനം. **അസ്സ** വിഞ്ഞാണസ്സ.

ഗതിസൂചകോതി ഹി-സദ്ദം ലോകേ ഗതിഅത്ഥം വദന്തീതി കത്വാ വുത്തം. "വിഗത"ന്തി എത്ഥ വി-സദ്ദോ പടിസേധദീപകോതി ദ്വേ പടിസേധാ പകതിം ഞാപേന്തീതി ആഹ **"വിഗതതാനിവാരണവസേന ഗതി എവ ഹോതീ"**തി.

തിധാ ചതുധാ പഞ്ചധാ വാതി എത്ഥ സഞ്ഞാമനസികാരാദയോ സഹജാതനിസ്സയഅത്ഥിപച്ചയവസേന തിധാ, ഫസ്സചേതനാദയോ തേസഞ്ചേവ ആഹാരാദീനഞ്ച വസേന ചതുധാ, വേദനാവിതക്കാദയോ തേസഞ്ചേവ ഝാനിന്ദ്രിയാദീനഞ്ച വസേന പഞ്ചധാ. യഥാ സമാധി, എവം വീരിയമ്പി ദട്ഠബ്ബം. തമ്പി ഹി അധിപതിന്ദ്രിയമഗ്ഗപച്ചയേഹി **ഛധാ** പച്ചയോ ഹോതി.

"വചനവസേനാ"തി ഇമിനാ ഇമസ്മിം ചതുക്കേ സഹജാതപച്ചയം ധുരം കത്വാ ദേസനാ പവത്താതി തേസം അധിപ്പായോതി ദസ്സേതി. **അത്ഥോ**തി പച്ചയധമ്മോ. **കത്ഥചീ**തി കിസ്മിഞ്ചി വാരേ അത്തനോ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ യഥാസകേഹി പച്ചയോ ന ന ഹോതി. **"അത്ഥതോ"**തി ച പാഠോ. "ഭവപച്ചയാ ജാതീ"തിആദി ന വത്തബ്ബം സിയാ, വുത്തഞ്ച തം. തസ്മാ സഹജാതപച്ചയവസേനേവ പഠമചതുക്കോ വുത്തോതി ന ഗഹേതബ്ബന്തി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"ന ച തം ന വുത്ത"**ന്തിആദി. ഇമസ്സ ച "ഭവപച്ചയാ ജാതീതിആദി ന വത്തബ്ബം സിയാ"തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. **പച്ചയവചനമേവാ**തി "അവിജ്ജാപച്ചയാ"തിആദീസു വുത്തപച്ചയവചനമേവ ച. **തേസ**ന്തി തേസം ആചരിയാനം. അയോജേത്വാ വുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. കഥം പന വുത്തന്തി ആഹ **"സാമഞ്ഞേന…പേ॰… സന്ധായ വുത്ത"**ന്തി. എത്ഥ ച **"സഹജാതസൂചക"**ന്തിആദിനാ യഥാധിപ്പേതസ്സ അത്ഥസ്സ വചനതോ അസിദ്ധിമാഹ, **"സഹജാതതോ"**തിആദിനാ പന അത്ഥാപത്തിതോ. അസമ്ഭവേ ഹി അഞ്ഞസ്സ അത്ഥതോ സിജ്ഝേയ്യ വചനതോ വാ അത്ഥതോ വാ അധിപ്പേതത്ഥസാധനാതി.

അഞ്ഞത്ഥാതി അഞ്ഞസ്മിം സുത്തേ. അതീതദ്ധം നിദ്ധാരേത്വാ പച്ചുപ്പന്നാനാഗതേഹി സദ്ധിം **അദ്ധത്തയദസ്സനത്ഥം. തംദേസനാപരിഗ്ഗഹത്ഥ**ന്തി മഹാനിദാനദേസനാപരിഗ്ഗഹത്ഥം. സോ ച ഉഭിന്നം ദേസനാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം സംസന്ദനഭാവദസ്സനത്ഥം. എവം സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധഭാസിതാ ദേസനാ അഞ്ഞദത്ഥു സംസന്ദതീതി.

ഇമസ്സാതി ഇമസ്സ തതിയവാരസ്സ.

അപരാപേക്ഖതായ, അപരികിലിട്ഠുപപത്തിതായ, അസുചിഅമക്ഖിതതായ കാമാവചരദേവാനം, സബ്ബേസഞ്ച ബ്രഹ്മാനം തഥാ ഉപപജ്ജനതോ ച ഓപപാതികയോനിയാ പധാനതാ വേദിതബ്ബാ. **സങ്ഗഹനിദസ്സനവസേനാ**തി ഓപപാതികയോനിയാ എവ സംസേദജയോനിയാ സങ്ഗഹസ്സ നിദസ്സനവസേന ഉദാഹരണവസേന. ആരമ്മണപച്ചയസ്സാപി ഫസ്സസ്സ സതിപി പവത്തിഹേതുഭാവേ സോ പന സഹജാതാദിപച്ചയഭൂതസ്സ അജ്ഝത്തികസ്സ ഛട്ഠായതനസ്സ വിയ ന സാതിസയോതി വുത്തം **"ആരമ്മണപച്ചയോ ചേത്ഥ പവത്തകോ ന ഹോതീ"**തി.

കേസഞ്ചീതി പരിപുണ്ണായതനാനം ഗബ്ഭസേയ്യകാനം. **“പച്ഛിമ...പേ॰... സദാ സമ്ഭവതീ”**തി ഇദം ഗബ്ഭസേയ്യകാനം വിയ ഇതരയോനികാനം കമേന ആയതനുപ്പത്തി നത്ഥീതി വുത്തം. തഥാ ചാഹ അട്ഠകഥായം “സഹുപ്പത്തിദീപനതോ”തി.

പച്ചയചതുക്കവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഹേതുചതുക്കവണ്ണനാ

൨൪൭. അഭാവതോതി ഭാവാഭാവതോ. യഞ്ഹി ജാതിക്ഖണമത്തേയേവ ഭവതി, ന തതോ പരം, തം ജാതിയാ അവിഗതപച്ചയോ സിയാ അവിഗതപച്ചയനിയമസബ്ഭാവതോ. ഭവോ പന യസ്മാ ജാതിക്ഖണതോ പരമ്പി ഭവതി, തസ്മാ ന സോ തസ്സാ അവിഗതപച്ചയോ ഹോതി. തേന വുത്തം **“തതോ ഉദ്ധം ഭാവതോതി അത്ഥോ”**തി. **ഭവേ**തി ഭവപദേ, ഭവേ വാ നിപ്ഫാദേതബ്ബേ. ഏസ നയോ **ജാതിആദീസൂ**തി ഏത്ഥാപി. **“യഥാ പനാ”**തിആദിനാ “അവിഗതപച്ചയസ്സ അഭാവതോ, നിയമാഭാവതോ ചാ”തി വുത്താനം ഹേതൂനം വുത്തനയേന അബ്യാപിഭാവവിഭാവനേന അകാരണതം ദസ്സേതി അയാവഭാവിനോ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ, പച്ചയധമ്മസ്സ ച അവിഗതപച്ചയഭാവദസ്സനതോ. **സങ്ഖാരക്ഖന്ധേ**തിആദി മഗ്ഗസോധനവസേന വുത്തം. തസ്സ പരിഹാരം സയമേവ വദതി. സോ ഖണോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി തങ്ഖണികോ, ന തങ്ഖണികോ **അതങ്ഖണികോ,** തസ്സ സബ്ഭാവാ, അയാവഭാവികസബ്ഭാവാതി അത്ഥോ. യഥാ പന ഹേതൂ ഹോന്തി, തം ദസ്സേതും **“സങ്ഖതലക്ഖണാനം പനാ”**തിആദിമാഹ.

ഏവന്തി ഏവം യഥാവുത്തനയേ സതി, ഏവം സന്തേതി അത്ഥോ. **“ന ഹി...പേ॰... അത്ഥീ”**തി ഇമിനാ ജാതിആദീനം അവിഗതപച്ചയവസേന പച്ചയുപ്പന്നഭാവോ വിയ പച്ചയഭാവോപി നത്ഥീതി ദസ്സേതി. തത്ഥ കാരണമാഹ **“അസഭാവധമ്മത്താ”**തി.

കഥം പന അസഭാവധമ്മാനം ജാതിആദീനം പച്ചയുപ്പന്നതാ, പച്ചയതാ ചാതി ആഹ **“ജായമാനാനം പനാ”**തിആദി. **തസ്സാ**തി ജാതിജരാമരണസ്സ. **വത്തബ്ബപദേസോ**തി “ഠപേത്വാ”തി വത്തബ്ബപദേസോ. കോ പന സോതി? യഥാവുത്തം നാമം, നാമരൂപഞ്ച സങ്ഖാരക്ഖന്ധേന രൂപക്ഖന്ധേന ച ജരാമരണാനം സങ്ഗഹിതത്താ . **“യോ ഭവോ ജാതിയാ പച്ചയോ”**തി ഏതേന ഭവസങ്ഗഹിതാനിപി ജാതിആദീനി ജാതിയാ അപ്പച്ചയത്താ ഏവ “ഠപേത്വാ”തി ന വുത്താനീതി ദസ്സേതി, പച്ചയഭാവാസങ്കാ ഏവ നേസം തസ്സാ നത്ഥീതി അധിപ്പായോ. തേനേവ **ഠപേതബ്ബഗഹേതബ്ബവിസേസേ സതീ**തി സാസങ്കം വദതി.

ഹേതുചതുക്കവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അഞ്ഞമഞ്ഞചതുക്കവണ്ണനാ

൨൪൯. പച്ചയുപ്പന്നസ്സാതി പച്ചയുപ്പന്നഭാവിനോ. **വിസും ഠിതസ്സാ**തി ഭവേന അസങ്ഗഹിതസ്സ. **സപ്പദേസമേവ ഗഹിതം** ഇധ വേദനാദിക്ഖന്ധത്തയസ്സേവ അധിപ്പേതത്താ നിരുള്ഹത്താ ച. പച്ചയുപ്പന്നം ഠപേത്വാ പച്ചയഭൂതംയേവ നാമം ഗഹിതം, അവിഗതപച്ചയനിയമാഭാവോ വിയ ഭവേ ഉപാദാനസ്സ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയനിയമാഭാവോതി യോജനാ. **വുത്തനയേനാ**തി “സങ്ഖതലക്ഖണാനം പനാ”തിആദിനാ വുത്തനയേന.

അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ വിയ **അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ**തി അയമത്ഥോ ഇധാധിപ്പേതോതി ദസ്സേന്തോ **“അഞ്ഞമഞ്ഞ...പേ॰... അധിപ്പേതോ സിയാ”**തി ആഹ. തഥാ ച വദന്തി “അഞ്ഞമഞ്ഞഞ്ചേത്ഥ ന പട്ഠാനേ ആഗതഅഞ്ഞമഞ്ഞവസേന ഗഹേതബ്ബ”ന്തി. **ചക്ഖായതനുപചയാദീന**ന്തി ഉപരൂപരി ചിതാനി വിയ ഉപ്പന്നചക്ഖായതനാദീനി, ചക്ഖായതനാദീനം വാ ഉപത്ഥമ്ഭകാനി ചക്ഖായതനുപചയാദീനി.

അഞ്ഞമഞ്ഞചതുക്കവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സങ്ഖാരാദിമൂലകനയമാതികാവണ്ണനാ

൨൪൭. യദിപി സാമഞ്ഞതോ ഗതവിസേസോ, തഥാപി സാമഞ്ഞഗ്ഗഹണേന നയഗതോ വിസേസോ സരൂപതോ ദസ്സിതോ ഹോതീതി **"നാമപച്ചയാ അവിജ്ജാ"**തി വത്വാപി നാമവിസേസാനം തസ്സാ പച്ചയഭാവോ ദസ്സേതബ്ബോതി ആഹ **"നാമവിസേസാനം...പേ॰... വുത്താ"**തി. "യദേവ പന നാമ"ന്തിആദി കസ്മാ വുത്തം, നനു നാമഗ്ഗഹണേന അഗ്ഗഹിതോപി ജാതിആദി ഭവഗ്ഗഹണേന ഗഹിതോതി ദസ്സിതോവായമത്ഥോതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"ഭവഗ്ഗഹണേന ചാ"**തിആദി. **ഇധാപീ**തി "ഭവപച്ചയാ അവിജ്ജാ"തി ഇധാപി. **ന സിയാ**തി "അവിജ്ജാപച്ചയാ അവിജ്ജാ"തി വുത്തം ന സിയാ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ സാമഞ്ഞചോദിതം വിസേസചോദിതമേവ ന ഹോതി, തസ്മാ. **സോ**തി ഭവോ. **തേനാ**തി സഭാവാസഭാവധമ്മസങ്ഗഹണേന.

ഉപാദാനസ്സപി ഭവേകദേസത്താ വുത്തം **"ഉപാദാനപച്ചയാ...പേ॰... അഗ്ഗഹിതേ"**തി. "ഭവപച്ചയാ ജാതീ"തി ഇദം വചനം സന്ധായാഹ **"ഭവസദ്ദോ...പേ॰... വുച്ചമാനോ"**തി. "നാമപച്ചയാ അവിജ്ജാ"തി ഏത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നം ഠപേത്വാ പച്ചയസ്സ ഗഹണതോ അവിജ്ജാവിനിമുത്താ ഏവ ചത്താരോ ഖന്ധാ നാമസദ്ദേന വുച്ചന്തീതി ആഹ **"ന നാമസദ്ദോ നിരവസേസബോധകോ"**തി. ന ചേത്ഥ ഏകംസതോ കാരണം മഗ്ഗിതബ്ബം. യേന **ഭവ**-സദ്ദോ നിരവസേസബോധകോ, ന **നാമ**-സദ്ദോതി ആഹ **"ഏവംസഭാവാ ഹി ഏതാ നിരുത്തിയോ"**തി. **ഇമിനാ അധിപ്പായേനാ**തി ഭവസദ്ദോ നിരവസേസബോധകോ ഉപാദിന്നചതുക്ഖന്ധവിസയത്താതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന. ജായമാനാദിധമ്മവികാരഭാവതോ ജായമാനാദിക്ഖന്ധപടിബദ്ധാ ജാതിആദയോ വുച്ചേയ്യും, ന പന ജാതിആദിപടിബദ്ധാ ജായമാനാദിക്ഖന്ധാതി ന ഏകചിത്തക്ഖണേ ജാതിആദീനം അവിജ്ജായ പച്ചയഭാവോ സമ്ഭവതീതി ഇമമത്ഥമാഹ **"ജായമാനാനം പനാ"**തിആദിനാ. നാനാചിത്തക്ഖണേ പന ജാതിആദയോ അവിജ്ജായ ഉപനിസ്സയപച്ചയോ ഹോന്തീതി **"ഏകചിത്തക്ഖണേ"**തി വിസേസിതം. **തേനേവാ**തി അസമ്ഭവേനേവ.

മാതികാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അകുസലനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൪൮-൯. **ത**ന്തി ദിട്ഠുപാദാനം. **ഇതരസ്സാ**തി കാമുപാദാനസ്സ. **തണ്ഹാഗഹണേനാ**തി "തണ്ഹാപച്ചയാ"തി ഏത്ഥ തണ്ഹാഗഹണേന ഗഹിതത്താ. യദി ഏവം നാമഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാ തണ്ഹാ കസ്മാ പുന വുത്താതി ആഹ **"നാമേ വിയ വിസേസപച്ചയത്താഭാവാ"**തി. "നാമപച്ചയാ ഛട്ഠായതന"ന്തി ഏത്ഥ ഹി കാമതണ്ഹാപി നാമേ സങ്ഗഹിതാതി നാമസ്സ യഥാരഹം ഛട്ഠായതനസ്സ പച്ചയഭാവോ വുത്തോതി അത്ഥി തത്ഥ വിസേസപച്ചയത്തം, ഉപാദാനസ്സ പന ഭവസങ്ഗഹോപി അത്ഥീതി "തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാന"ന്തി ഏതേന "കാമുപാദാനപച്ചയാ ഭവോ"തി ഏതസ്സ നത്ഥേവ വിസേസോതി വുത്തം **"നാമേ വിയ വിസേസപച്ചയത്താഭാവാ"**തി. തണ്ഹാ ഏതിസ്സാ പച്ചയോതി **തണ്ഹാപച്ചയാ,** ദിട്ഠി . **ഭവസ്സ പച്ചയഭൂതാ**തി ദുവിധസ്സപി ഭവസ്സ കാരണഭൂതാ. ഉഭയേനപി ഉപാദാനസ്സ ഭവനിദ്ദേസേ ഠപേതബ്ബതംയേവ വിഭാവേതി. **പച്ചയുപ്പന്നം പച്ചയോ ച ഏകമേവാ**തി "തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാന"ന്തി ഏത്ഥ വുത്തപച്ചയുപ്പന്നം, "ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവോ"തി ഏത്ഥ വുത്തപച്ചയോ ച ഏകോ ഏവത്ഥോ, തസ്മാ പച്ചയോ വിസും പച്ചയുപ്പന്നതോ ഭിന്നം കത്വാ ന വിഭത്തോ.

൨൫൦. **ഉപത്ഥമ്ഭകസമുട്ഠാപനപച്ഛാജാതപച്ചയവസേനാ**തി ഉപത്ഥമ്ഭകസ്സ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ സമുട്ഠാപനവസേന, പച്ഛാജാതപച്ചയവസേന ച.

൨൫൪. **പഞ്ചന്ന**ന്തി ചക്ഖായതനാദീനം പഞ്ചന്നം. **സഹജാതാദിപച്ചയോ**തി സഹജാതനിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതാദിപച്ചയോ. **വത്ഥുസങ്ഖാതം** രൂപം. **പുരേജാതാദിപച്ചയോ**തി പുരേജാതനിസ്സയവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയോ. **പച്ഛാജാതാദിപച്ചയോ**തി പച്ഛാജാതവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയോ. **ഛട്ഠസ്സ സഹജാതാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന അഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാദയോ ഗഹിതാ.

൨൬൪. **യസ്സാ**തി "യസ്സ ച ഹോതീ"തി ഏത്ഥ വുത്തം "യസ്സാ"തി പദം സന്ധായ വുത്തം. തേനാഹ **"ഹോതീതി യോജേതബ്ബ"**ന്തി.

൨൭൬. തസ്സാതി "ബലവകിലേസഭൂതായ വിചികിച്ഛായാ"തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൭൬) പദസ്സ. **തേനാതി** "തണ്ഹാട്ഠാനേ"തി പദേന. **ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡാദീസൂതി ആദി**-സദ്ദേന ഇമസ്മിം പടിച്ചസമുപ്പാദവിഭങ്ഗേ സുത്തന്തഭാജനീയാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി.

അകുസലനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കുസലാബ്യാകതനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൩൪. സബ്യാപാരാനീതി സഉസ്സാഹാനി, വിപാകധമ്മാനീതി അത്ഥോ. പരിഹീനം അവിജ്ജാട്ഠാനം ഏതേസന്തി **പരിഹീനാവിജ്ജാട്ഠാനാ**.

സന്ധായാതി അധിപ്പായം വിഭാവേന്തോ വിയ വദതി, സരൂപേനേവ പന "ന ച ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി രൂപം സമുട്ഠാപേന്തീ"തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൩൩൪) **അട്ഠകഥായം** വുത്തം. നാമരൂപം ന ന ലബ്ഭതീതി യോജനാ.

കുസലാബ്യാകതനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അവിജ്ജാമൂലകകുസലനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൩൮. കുസലഫലേതി കുസലവിപാകപടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ ഗഹിതത്താ തസ്സ സാദുരസവിസരുക്ഖബീജസദിസതാ വുത്താ.

യദിപി "സങ്ഖാരഹേതുക"ന്തിആദിനാ യോജനാ ലബ്ഭതി, അവിഗതചതുക്കാദീനി പന ന ലബ്ഭന്തി യഥാലാഭയോജനായ ദസ്സിതത്താ.

അവിജ്ജാമൂലകകുസലനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കുസലമൂലകവിപാകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൪൩. കമ്മം വിയ പച്ചയോ ഹോതി വിപാകഭാവതോതി അധിപ്പായോ. വിപാകസ്സ കമ്മം പച്ചയോ ഹോന്തം സാതിസയം ഹോതീതി തസ്സ നിപ്പരിയായതാ, തംസമ്പയുത്താനം പരിയായതാ സിയാതി അധിപ്പായേന **"പരിയായേന ഉപനിസ്സയപച്ചയോതി വുത്താനീ"**തി ആഹ. "കുസലോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ ധമ്മസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൨൩), അകുസലോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ ധമ്മസ്സ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൨൩), വിപാകധമ്മധമ്മോ നേവവിപാകനവിപാകധമ്മധമ്മസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൩.൧൦൩) പന വചനതോ നിപ്പരിയായേന സബ്ബേപി കുസലാകുസലാ ധമ്മാ വിപാകസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയോ ഹോതീതി അയമത്ഥോ ദിസ്സതി. "കുസലമൂലം അകുസലമൂല"ന്തി ഇമേസം അനാദേസോപി പച്ചയസദ്ദാപേക്ഖായ "ഏസാ"തി പുല്ലിങ്ഗവസേന വുത്തോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഏസാതി...പേ॰... യോജേതബ്ബ"**ന്തി.

"മനസികാരോപീ"തിആദിനാ അപ്പഹീനാവിജ്ജാനമ്പി കിരിയായ കുസലാകുസലമൂലാനി, അവിജ്ജാ ച ഉപനിസ്സയാ ന ഹോന്തീതി ദസ്സേതി. കമ്മവട്ടവിപാകവട്ടഭൂതാനിയേവ സങ്ഖാരവിഞ്ഞാണാനി പച്ഛിമനയേ അധിപ്പേതാനീതി വുത്തം **"കിരിയാനി പന...പേ॰... ഗച്ഛന്തീ"**തി. തേസം പച്ചയാനം വസേന അനേകപ്പകാരതോതി അധിപ്പായോതി യോജനാ.

നവാദിഭേദാനന്തി നവഅട്ഠസത്തഛാതി ഏവംപഭേദാനം. **ചതുന്നം ചതുക്കാനന്തി** പുരിമനയേ പച്ഛിമനയേ ച ആഗതാനം യഥാലാഭം ചതുന്നം ചതുന്നം ചതുക്കാനം. "കുസലാകുസലാനം പന വിപാകേ ചാ"തി **ച**-സദ്ദേന കുസലാകുസലേ ചാതി സമുച്ചേതബ്ബോതി ആഹ **"കുസല...പേ॰... വത്തബ്ബ"**ന്തി. **മൂലപദേകപച്ചയതാവസേനാതി** മൂലപദസ്സ ഏകപച്ചയഭാവവസേന ഉപനിസ്സയപച്ചയതാവസേന. **ഏകസ്സേവ നയസ്സാതി** കുസലാകുസലേസു അവിജ്ജാമൂലകസ്സ, വിപാകേസു കുസലാകുസലമൂലകസ്സാതി ഏവം ഏകസ്സേവ നയസ്സ വസേന. **ധമ്മപച്ചയഭേദേതി** ധമ്മസ്സ പച്ചയഭൂതസ്സ, പച്ചയുപ്പന്നസ്സ വാ

പച്ചയഭാവേന ഭേദേതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **“അവിജ്ജാദീന”**ന്തിആദിം വത്വാ പുന തമേവ **“തംതംചിത്തുപ്പാദാ”**തിആദിനാ പകാരന്തരേന വിഭാവേതി.

കുസലമൂലകവിപാകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പടിച്ചസമുപ്പാദവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സതിപട്ഠാനവിഭങ്ഗോ

௧. സുത്തന്തഭാജനീയം

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൩൫൫. സമാനസദ്ദവചനീയാനം അത്ഥാനം ഉദ്ധരണം **അത്ഥുദ്ധാരോ**. സോ യസ്മാ സദ്ദത്ഥവിചാരോ ന ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"ന ഇധ…പേ॰… അത്ഥദസ്സന"ന്തി. പ-സദ്ദോ പധാനത്ഥദീപകോ** "പണീതാ ധമ്മാ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ௩൫) വിയ.

അനവസ്സുതതാ അനുപകിലിട്ഠതാ. തേനാഹ **"തദുഭയവീതിവത്തതാ"**തി.

ഭുസത്ഥം പക്ഖന്ദനന്തി ഭുസത്ഥവിസിട്ഠം പക്ഖന്ദനം അനുപവിസനം.

അസ്സാദദസ്സാതി തണ്ഹായ. "നിച്ചം അത്താ"തി അഭിനിവേസവത്ഥുതായ ദിട്ഠിയാ വിസേസകാരണാനം ചിത്തധമ്മാനം തണ്ഹായപി വത്ഥുഭാവതോ വിസേസഗ്ഗഹണം, തഥാ കായവേദനാനം ദിട്ഠിയാപി വത്ഥുഭാവസമ്ഭവതോ **"വിസേസേനാ"**തി വുത്തം. സരാഗവീതരാഗാദിവിഭാഗദ്വയവസേനേവ ചിത്താനുപസ്സനായ വുത്തത്താ തം **"നാതിപഭേദഗത"**ന്തി വുത്തം. **ധമ്മാ**തി ഇധ സഞ്ഞാസങ്ഖാരക്ഖന്ധാ അധിപ്പേതാ, സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ ച ഫസ്സാദിവസേന അനേകഭേദോതി ധമ്മാനുപസ്സനാ **"അതിപഭേദഗതാ"**തി വുത്താ. സരാഗാദിവിഭാഗവസേന സോളസഭേദത്താ വാ ചിത്താനുപസ്സനാ നാതിപഭേദഗതാ വുത്താ, സുത്തേ ആഗതനയേന നീവരണാദിവസേന അനേകഭേദത്താ ധമ്മാനുപസ്സനാ അതിപഭേദഗതാ വുത്താ. "വിസുദ്ധിമഗ്ഗോതി വുത്താനീ"തി ആനേത്വാ യോജേതബ്ബം. താ അനുപസ്സനാ ഏതേസന്തി **തദനുപസ്സനാ,** ചിത്തധമ്മാനുപസ്സിനോ പുഗ്ഗലാ, തേസം.

തത്ഥ "അസുഭഭാവദസ്സനേനാ"തി യഥാഠിതവസേനാപി യോജനാ ലബ്ഭതേവ. **ഭവോഘസ്സ വേദനാ വത്ഥു** ഭവസ്സാദഭാവതോ. **നിച്ചഗ്ഗഹണവസേനാ**തി അത്താഭിനിവേസവിസിട്ഠസ്സ നിച്ചഗ്ഗഹണസ്സ വസേന. തഥാ ഹി വുത്തം **"സസ്സതസ്സ അത്തനോ"**തി. ഓഘേസു വുത്തനയാ ഏവ യോഗാസവേസുപി യോജനാ അത്ഥതോ അഭിന്നത്താതി തേ ന ഗഹിതാ. **നിച്ചഗ്ഗഹണവസേനാ**തി അത്താഭിനിവേസവിസിട്ഠസ്സ നിച്ചഗ്ഗഹണസ്സ വസേന. പഠമോഘതതിയചതുത്ഥഗന്ഥയോജനായം വുത്തനയേനേവ കായചിത്തധമ്മാനം ഇതരുപാദാനവത്ഥുതാ ഗഹേതബ്ബാതി വേദനായ ദിട്ഠുപാദാനവത്ഥുതാ ദസ്സിതാ. തഥാ കായവേദനാനം ഛന്ദദോസാഗതിവത്ഥുതാ കാമോഘബ്യാപാദകായഗന്ഥവത്ഥുതാവചനേന വുത്താതി. തേനാഹ **"അവുത്താനം വുത്തനയേന വത്ഥുഭാവോ യോജേതബ്ബോ"**തി.

ധാരണതാ അസമ്മുസ്സനതാ, അനുസ്സരണമേവ വാ. **ഏകത്തേ**തി ഏകസഭാവേ നിസ്സരണാദിവസേന. **സമാഗമോ** സച്ഛികിരിയാ. **സതിപട്ഠാനസഭാവോ** സമ്മാസതിതാ നിയ്യാനസതിതാ സമാനഭാഗതാ ഏകജാതിതാ സഭാഗതാ. **പുരിമസ്മി**ന്തി "ഏകത്തേ നിബ്ബാനേ സമാഗമോ ഏകത്തസമോസരണ"ന്തി ഏതസ്മിം അത്ഥേ. **വിസു**ന്തി നാനാഅത്ഥദ്വയഭാവേന. തദേവ ഗമനം

സമോസരണന്തി സതിസദ്ദത്ഥന്തരാഭാവാ...പേ॰... ഏകഭാവസ്സാതി യോജേതബ്ബം. **സതിസദ്ദത്ഥവസേന അവുച്ചമാനേതി** "ഏകോ സതിപട്ഠാനസഭാവോ ഏകത്ത"ന്തിആദിനാ അവുച്ചമാനേ, "ഏകത്തേ നിബ്ബാനേ സമാഗമോ ഏകത്തസമോസരണ"ന്തി ഏവം വുച്ചമാനേതി അത്ഥോ. **ധാരണതാവ സതീതി** "സരണതാ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൪) വുത്തധാരണതാ ഏവ സതീതി കത്വാ. **സതിസദ്ദത്ഥന്തരാഭാവാതി** സതിസങ്ഖാതസ്സ സരണേകത്തസമോസരണസദ്ദത്ഥതോ അഞ്ഞസ്സ അത്ഥസ്സ അഭാവാ. **പുരിമന്തി** സരണപദം. **നിബ്ബാനസമോസരണേപീതി** യഥാവുത്തേ ദുതിയേ അത്ഥേ സരണേകത്തസമോസരണപദാനി സഹിതാനേവ സതിപട്ഠാനേകഭാവസ്സ ഞാപകാനി, ഏവം നിബ്ബാനസമോസരണേപി "ഏകത്തേ നിബ്ബാനേ സമാഗമോ ഏകത്തസമോസരണ"ന്തി ഏതസ്മിമ്പി അത്ഥേ സതി...പേ॰... കാരണാനി.

ആനാപാനപബ്ബാദീനന്തി ആനാപാനപബ്ബഇരിയാപഥചതുസമ്പജഞ്ഞ കോട്ഠാസ ധാതുമനസികാരനവസിവഥികപബ്ബാനീതി ഏതേസം. ഇമേസു പന യസ്മാ കേസുചി ദേവാനം കമ്മട്ഠാനം ന ഇജ്ഝതി, തസ്മാ താനി അനാമസിത്വാ യദിപി കോട്ഠാസധാതുമനസികാരവസേനേവേത്ഥ ദേസനാ പവത്താ, ദേസനന്തരേ പന ആഗതം അനവസേസം കായാനുപസ്സനാവിഭാഗം ദസ്സേതും "ചുദ്ദസവിധേന കായാനുപസ്സനം ഭാവേത്വാ"തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൩൫൫) വുത്തം. തേനാഹ **"മഹാസതിപട്ഠാനസുത്തേ വുത്താന"**ന്തി. **"തഥാ"**തി ഇമിനാ "മഹാസതിപട്ഠാനസുത്തേ (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൨) വുത്താന"ന്തി ഇമമേവ ഉപസംഹരതി. **പഞ്ചവിധേനാതി** നീവരണഉപാദാനക്ഖന്ധായതനബോജ്ഝങ്ഗഅരിയസച്ചാനം വസേന പഞ്ചധാ. **ഭാവനാനുഭാവോ** അരിയമഗ്ഗഗ്ഗഹണസമത്ഥതാ.

തംനിയമതോതി തസ്സാ കായാനുപസ്സനാദിപടിപത്തിയാ നിയമതോ. തസ്സാ ഭിക്ഖുഭാവേ നിയതേ സാപി ഭിക്ഖുഭാവേ നിയതായേവ നാമ ഹോതി.

കായാനുപസ്സനാഉദ്ദേസവണ്ണനാ

ഏത്ഥാതി കായേ. അവയവാ അസ്സ അത്ഥീതി അവയവീ, സമുദായോ, സമൂഹോതി അത്ഥോ, സോ പന അവയവവിനിമുത്തം ദ്രബ്യന്തരന്തി ഗാഹോ ലദ്ധി **അവയവീഗാഹോ**. ഹത്ഥപാദാദിഅങ്ഗുലിനഖാദിഅങ്ഗപച്ചങ്ഗേ സന്നിവേസവിസിട്ഠേ ഉപാദായ യായം അങ്ഗപച്ചങ്ഗസമഞ്ഞാ ചേവ കായസമഞ്ഞാ ച, തം അതിക്കമിത്വാ ഇത്ഥിപുരിസരഥഘടാദിദ്രബ്യന്തിപരികപ്പനം **സമഞ്ഞാതിധാവനം**. അഥ വാ യഥാവുത്തസമഞ്ഞം അതിക്കമിത്വാ പകതിആദിദ്രബ്യാദിജീവാദികായാദിപദത്ഥന്തരപരികപ്പനം **സമഞ്ഞാതിധാവനം**. നിച്ചസാരാദിഗാഹഭൂതോ അഭിനിവേസോ **സാരാദാനാഭിനിവേസോ**.

ന തം ദിട്ഠന്തി തം ഇത്ഥിപുരിസാദി ദിട്ഠം ന ഹോതി. ദിട്ഠം വാ ഇത്ഥിപുരിസാദി ന ഹോതീതി യോജനാ. **യഥാവുത്തന്തി** കേസാദിഭൂതുപാദായസമൂഹസങ്ഖാതം.

കേസാദിപഥവിന്തി കേസാദിസഞ്ഞിതം സസമ്ഭാരപഥവിം. **പുബ്ബാപരിയഭാവേനാതി** സന്താനവസേന. **അഞ്ഞത്ഥാതി** "ആപോകായ"ന്തി ഏവമാദീസു.

അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാതി സപരസന്താനേ കായോ വുത്തോതി. **"കായോ"**തി ചേത്ഥ സമ്മസനുപഗാ രൂപധമ്മാ അധിപ്പേതാതി ആഹ **"അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാധമ്മാന"**ന്തി. ഘടിതം ഏകാബദ്ധം ആരമ്മണം **ഘടിതാരമ്മണം,** ഏകാരമ്മണഭൂതന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ഏകതോ ആരമ്മണഭാവോ നത്ഥീ"**തി.

അന്തോഓലീയനാ അന്തോസങ്കോചോ അന്തരാവോസാനം.

ദ്വീഹീതി അഭിജ്ഝാവിനയദോമനസ്സവിനയേഹി.

സതി ച സമ്പജഞ്ഞഞ്ച **സതിസമ്പജഞ്ഞം,** തേന. **ഏതേന** കരണഭൂതേന. വിപക്ഖധമ്മേഹി അനന്തരിതത്താ **അവിച്ഛിന്നസ്സ. തസ്സ** സബ്ബത്ഥികകമ്മട്ഠാനസ്സ.

കായാനുപസ്സനാഉദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വേദനാനുപസ്സനാദിഉദ്ദേസവണ്ണനാ

സുഖാദീനന്തി സുഖദുക്ഖാദുക്ഖമസുഖാനം.

രൂപാദിആരമ്മണനാനത്തഭേദാനം വസേന യോജേതബ്ബന്തി സമ്ബന്ധോ. തഥാ ച സേസേസുപി. **സവത്ഥുകാവത്ഥുകാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ഹീനാദിയോനിആദിഭേദം സങ്ഗണ്ഹാതി. വിസും വിസും ന വത്തബ്ബന്തി ചോദനം ദസ്സേതീതി യോജനാ. **ഏകത്ഥാ**തി കായാദീസു ഏകസ്മിം. **പുരിമചോദനായാ**തി "പുബ്ബേ പഹീനത്താ പുന പഹാനം ന വത്തബ്ബ"ന്തി ചോദനായ. **പഹീന**ന്തി വിക്ഖമ്ഭിതം. **പടിപക്ഖഭാവനായാ**തി മഗ്ഗഭാവനായ. **ഉഭയത്ഥാ**തി ഉഭയചോദനായ. **ഉഭയ**ന്തി പരിഹാരദ്വയം. യസ്മാ പുരിമചോദനായ നാനാപുഗ്ഗലപരിഹാരോ, നാനാചിത്തക്ഖണികപരിഹാരോ ച സമ്ഭവതി, ദുതിയചോദനായ പന നാനാചിത്തക്ഖണികപരിഹാരോയേവ, തസ്മാ വുത്തം **"സമ്ഭവതോ യോജേതബ്ബ"**ന്തി. മഗ്ഗസതിപട്ഠാനഭാവനം സന്ധായ വുത്തം. **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബേസു കായാദീസു.

വേദനാനുപസ്സനാദിഉദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കായാനുപസ്സനാനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൬൩. **അജ്ഝത്താദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ഇധ വുത്താ ബഹിദ്ധാഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാഅനുപസ്സനപ്പകാരാ വിയ മഹാസതിപട്ഠാനസുത്തേ വുത്താ സമുദയധമ്മാനുപസ്സിആദിഅനുപസ്സനപ്പകാരാപി കായാനുപസ്സനാഭാവതോ ഗഹിതാ ഇച്ചേവ വേദിതബ്ബം. **തത്ഥാ**തി അജ്ഝത്താദിഅനുപസ്സനായം. **ചുദ്ദസ പകാരാ** മഹാസതിപട്ഠാനസുത്തേ ആഗതചുദ്ദസപ്പകാരാദികേ അപേക്ഖിത്വാ ഇധ വുത്താ. അജ്ഝത്താദിപ്പകാരോ ഏകോ പകാരോതി ആഹ **"ഏകപ്പകാരനിദ്ദേസേനാ"**തി. **ബാഹിരേസൂ**തി ഏകച്ചേസു അഞ്ഞതിത്ഥിയേസു. തേസമ്പി ഹി ആനാപാനാദിവസേന സമഥപക്ഖികാ കായാനുപസ്സനാ സമ്ഭവതി. തേനാഹ **"ഏകദേസസമ്ഭവതോ"**തി.

തചസ്സ ച അതചപരിച്ഛിന്നതാ തചേന അപരിച്ഛിന്നതാ അത്ഥീതി യോജനാ. ‘‘ദീഘബാഹു നച്ചതൂ’’തിആദീസു വിയ അഞ്ഞപദത്ഥേപി സമാസേ അവയവപദത്ഥസങ്ഗഹോ ലബ്ഭതേവാതി വുത്തം **‘‘കായേകദേസഭൂതോ തചോ ഗഹിതോ ഏവാ’’**തി. തചപടിബദ്ധാനം നഖദന്തന്ഹാരുമംസാനം, തചപടിബദ്ധാനം തദനുപ്പവിട്ഠമൂലാനം കേസലോമാനം, തപ്പടിബദ്ധപടിബദ്ധാനം ഇതരേസം സമൂഹഭൂതോ സബ്ബോ കായോ ‘‘തചപരിയന്തോ’’ത്വേവ വുത്തോതി ദസ്സേന്തോ **‘‘തപ്പടിബദ്ധാ’’**തിആദിമാഹ. അത്ഥി കേസാ, അത്ഥി ലോമാതി സമ്ബന്ധോ. തത്ഥ **അത്ഥീ**തി പുഥുത്തവാചീ ഏകം നിപാതപദം, ന കിരിയാപദം. കിരിയാപദത്തേ ഹി സന്തീതി വത്തബ്ബം സിയാ, വചനവിപല്ലാസേന വാ വുത്തന്തി.

കമ്മട്ഠാനസ്സ വാചുഗ്ഗതകരണാദിനാ ഉഗ്ഗണ്ഹനം **ഉഗ്ഗഹോ**. കോട്ഠാസപാളിയാ ഹി വാചുഗ്ഗതകരണം, മനസികിരിയായ കേസാദീനം വണ്ണാദിതോ ഉപധാരണസ്സ ച പഗുണഭാവാപാദനം ഇധ ഉഗ്ഗഹോ. യേന പന നയേന യോഗാവചരോ തത്ഥ കുസലോ ഹോതി, സോ **വിധീ**തി വുത്തോ.

പുരിമേഹീതി പുരിമപുരിമേഹി പഞ്ചകഛക്കേഹി സമ്ബന്ധോ വുത്തോ. ‘‘മംസം…പേ॰… വക്ക’’ന്തി ഹി അനുലോമതോ വക്കപഞ്ചകസ്സ പുന ‘‘വക്കം…പേ॰… കേസാ’’തി വക്കപഞ്ചകസ്സ, തചപഞ്ചകസ്സ ച പടിലോമതോ സജ്ഝായക്കമോ സമ്ബന്ധോ ദസ്സിതോ. സ്വായം സജ്ഝായോതി സമ്ബന്ധോ. **വിസും തിപഞ്ചാഹ**ന്തി അനുലോമതോ പഞ്ചാഹം, പടിലോമതോ പഞ്ചാഹം, അനുലോമപടിലോമതോ പഞ്ചാഹന്തി ഏവം പഞ്ചകഛക്കേസു പച്ചേകം തിപഞ്ചാഹം. **പുരിമേഹി ഏകതോ തിപഞ്ചാഹ**ന്തി തചപഞ്ചകാദീഹി സദ്ധിം അനുലോമതോ വക്കപഞ്ചകാദീനി ഏകജ്ഝം കത്വാ വുത്തനയേനേവ തിപഞ്ചാഹം . **ആദിഅന്തദസ്സനവസേനാ**തിആദിഭൂതസ്സ അനുലോമതോ സജ്ഝായസ്സ, അനുലോമപടിലോമതോ സജ്ഝായേ അന്തഭൂതസ്സ പടിലോമതോ സജ്ഝായസ്സ ദസ്സനവസേന. തേനാഹ **‘‘അനുലോമ…പേ॰… അന്തിമോ’’**തി. **ഏതമ്പീ**തി യദിദം പുരിമേഹി സദ്ധിം പച്ഛിമസ്സ പഞ്ചകാദിനോ ഏകതോ സജ്ഝായകരണം, പഞ്ചകാദീനം പച്ചേകം അനുലോമാദിനാ സജ്ഝായപ്പകാരതോ അഞ്ഞോ സജ്ഝായപ്പകാരോ ഏസോതി അത്ഥോ. ദ്വിന്നം ഹത്ഥാനം ഏകമുഖാ അഞ്ഞമഞ്ഞസമ്ബന്ധാ ഠപിതാ അങ്ഗുലിയോ ഇധ ഹത്ഥസങ്ഖലികാതി അധിപ്പേതാതി ആഹ **‘‘അങ്ഗുലിപന്തീ’’**തി. **അസുഭലക്ഖണം** കേസാദീനം പടിക്കൂലഭാവോ. ഥദ്ധാദിഭാവോ **ധാതുലക്ഖണം**.

അത്തനോ കോട്ഠാസോ, സമാനോ വാ കോട്ഠാസോ സകോട്ഠാസോ, തത്ഥ ഭവോ **സകോട്ഠാസികോ,** കമ്മട്ഠാനം.

കായാനുപസ്സനം ഹിത്വാതി അസുഭതോ വാ ധാതുതോ അനുപസ്സനം മനസികാരം അകത്വാ. പുബ്ബേ വിയ പരിയന്തതാലഞ്ച ആദിതാലഞ്ച അഗന്ത്വാ.

സമാധാനാദിവിസേസയോഗേന അധികം ചിത്തന്തി **അധിചിത്തം**. തേന വുത്തം **‘‘സമഥവിപസ്സനാചിത്ത’’**ന്തി. **മനസികരണം ചിത്ത**ന്തി ഏകന്തം സമാധിനിമിത്തസ്സേവ സമന്നാഹാരകം ചിത്തം. വിക്ഖേപവസേന ചിത്തസ്സ നാനാരമ്മണേ വിസടപ്പവത്തി ഇധ പഭഞ്ജനം, സമാധാനേന തദഭാവതോ **ന ച പഭഞ്ജനസഭാവം.**

സക്ഖിഭവനതാ പച്ചക്ഖകാരിതാ. **പുബ്ബഹേതാദികേ**തി **ആദി**-സദ്ദേന തദനുരൂപമനസികാരാനുയോഗാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി.

സമപ്പവത്തന്തി ലീനുദ്ധച്ചരഹിതം. **തഥാപവത്തിയാ**തി മജ്ഝിമസമഥനിമിത്തം പടിപത്തിയാ, തത്ഥ ച പക്ഖന്ദനേന സിദ്ധായ യഥാവുത്തസമപ്പവത്തിയാ. **പഞ്ഞായ തോസേതീ**തി യായം തത്ഥ ജാതാനം ധമ്മാനം അനതിവത്തനാ, ഇന്ദ്രിയാനം ഏകരസതാ, തദുപഗവീരിയവാഹനാ, ആസേവനാതി ഇമാസം സാധികാ ഭാവനാപഞ്ഞാ, തായ അധിചിത്തം തോസേതി പഹട്ഠം കരോതി. യഥാവുത്തവിസേസസിദ്ധിയാവ ഹി തംസാധികായ പഞ്ഞായ തം ചിത്തം സമ്പഹംസിതം നാമ ഹോതി. ഏവം സമ്പഹംസന്തോ ച യസ്മാ സബ്ബസോ പരിബന്ധവിസോധനേന പഞ്ഞായ ചിത്തം വോദാപേതീതി ച വുച്ചതി, തസ്മാ **"സമുത്തേജേതി ചാ"**തി വുത്തം. **നിരസ്സാദ**ന്തി പുബ്ബേനാപരം വിസേസാലാഭേന ഭാവനാരസവിരഹിതം. **സമ്പഹംസേതീ**തി ഭാവനായ ചിത്തം സമ്മാ പഹാസേതി പമോദേതി. **സമുത്തേജേതീ**തി സമ്മാ തത്ഥ ഉത്തേജേതി.

ആസയോ പവത്തിട്ഠാനം.

വവത്ഥിതതന്തി അസംകിണ്ണതം.

അന്തോതി അബ്ഭന്തരേ കോട്ഠാസേ. **സുഖുമ**ന്തി സുഖുമന്ഹാരുആദിം സന്ധായ വദതി.

താലപട്ടികാ താലപത്തവിലിവേഹി കതകടസാരകോ.

ഗണനായ **മത്താ**-സദ്ദോ കതിപയേഹി ഊനഭാവദീപനത്ഥം വുച്ചതി. ദന്തട്ഠിവജ്ജിതാനി തീഹി ഊനാനി തീണി അട്ഠിസതാനി. തസ്മാ **"തിമത്താനീ"**തി വുത്തം. യം പന വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ "അതിരേകതിസതഅട്ഠികസമുസ്സയ"ന്തി (വിസുദ്ധി॰ ֆ.ֆറ റ) വുത്തം, തം ദന്തട്ഠീനിപി ഗഹേത്വാ സബ്ബസങ്ഗാഹികനയേന വുത്തം. "ഗോപ്ഫകട്ഠികാദീനി അവുത്താനീ"തി ന വത്തബ്ബം "ഏകേകസ്മിം പാദേ ദ്വേ ഗോപ്ഫകട്ഠീനീ"തി വുത്തത്താ, "ആനിസദട്ഠിആദീനീ"തി പന വത്തബ്ബം.

തേന അട്ഠിനാതി ഊരുട്ഠിനാ.

മരുമ്പേഹീതി മരുമ്പചുണ്ണേഹി.

സുസമാഹിതചിത്തേന ഹേതുഭൂതേന. **നാനാരമ്മണവിപ്ഫന്ദനവിരഹേനാ**തി നാനാരമ്മണഭാവേന വിപ്ഫന്ദനം നാനാരമ്മണവിപ്ഫന്ദനം, തേന വിരഹേന. **അനതിക്കന്തേപീതിസുഖസ്സ** ഝാനചിത്തസ്സ. തംസമങ്ഗീപുഗ്ഗലസ്സ വാ.

പടിക്കൂലധാതുവണ്ണവിസേസന്തി പടിക്കൂലവിസേസം, ധാതുവിസേസം, വണ്ണകസിണവിസേസം. വക്കപഞ്ചകാദീസു പഞ്ചസു വിസും, ഹേട്ഠിമേഹി ഏകതോ ച സജ്ഝായേ ഛന്നം ഛന്നം പഞ്ചാഹാനം വസേന പഞ്ച മാസാ പരിപുണ്ണാ ലബ്ഭന്തി, തചപഞ്ചകേ പന വിസും തിപഞ്ചാഹമേവാതി ആഹ **"അഡ്ഢമാസേ ഊനേപീ"**തി. **മാസന്തരഗമനം** സജ്ഝായസ്സ സത്തമാദിമാസഗമനം.

യമേന്തന്തി ബന്ധേന്തം.

''നീലം പീത''ന്തിആദിനാ സങ്ഘാടേ നീലാദിവവത്ഥാനം തംനിസ്സയത്താ മഹാഭൂതേ ഉപാദായാതി ആഹ **"മഹാഭൂതം...പേ॰... ദുഗ്ഗന്ധന്തിആദിനാ"**തി. ഉപാദായരൂപം മഹാഭൂതേന പരിച്ഛിന്നന്തി യോജനാ. **തസ്സാ**തി ഉപാദാരൂപസ്സ. **തതോ**തി മഹാഭൂതതോ. ഛായായ ആതപപച്ചയഭാവോ ആതപോ പച്ചയോ ഏതിസ്സാതി, ആതപസ്സ ഛായായ ഉപ്പാദകഭാവോ **ഛായാതപാനം ആതപപച്ചയഛായുപ്പാദകഭാവോ**. തേന ഉപ്പാദേതബ്ബഉപ്പാദകഭാവോ അഞ്ഞമഞ്ഞപരിച്ഛേദകതാതി ദസ്സേതി. **ആയതനാനി ച ദ്വാരാനി ചാ**തി ദ്വാദസായതനാനി, തദേകദേസഭൂതാനി ദ്വാരാനി ച.

സപ്പച്ചയഭാവാതി സപ്പച്ചയത്താ.

യഥാവുത്തേന ആകാരേനാതി ''ഇതി ഇദം സത്തവിധം ഉഗ്ഗഹകോസല്ലം സുഗ്ഗഹിതം കത്വാ''തിആദിനാ (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൩൫൫), ''ഇമം പന കമ്മട്ഠാനം ഭാവേത്വാ അരഹത്തം പാപുണിതുകാമേനാ''തിആദിനാ (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൩൫൫) വാ വുത്തപ്പകാരേന വിധിനാ. ''അവിസേസതോ പന സാധാരണവസേന ഏവം വേദിതബ്ബാ''തി, ''ഇതോ പട്ഠായാ''തി ച വദന്തി. **വണ്ണാദിമുഖേനാ**തി വണ്ണപടിക്കൂലസുഞ്ഞതാമുഖേന. **ഉപട്ഠാന**ന്തി കമ്മട്ഠാനസ്സ ഉപട്ഠാനം, യോ ഉഗ്ഗഹോതി വുത്തോ. **ഏത്ഥാ**തി ചതുക്കപഞ്ചകജ്ഝാനപഠമജ്ഝാനവിപസ്സനാസു ഏകസ്മിം സന്ധീയതി. കേന? കമ്മട്ഠാനമനസികാരേനേവ, തസ്മാ ഉഗ്ഗഹോവ സന്ധി **ഉഗ്ഗഹസന്ധീ**തി വേദിതബ്ബം.

ഉട്ഠാനകം ഉപ്പജ്ജനകം. സാതിരേകാനി ഛ അമ്ബണാനി **കുമ്ഭം**. **തതോ**തി മുഖധോവനഖാദനഭോജനകിച്ചതോ. **നിവത്തതീ**തി അരഹത്താധിഗമേന അച്ചന്തനിവത്തിവസേന നിവത്തതി.

കമ്മമേവാതി മനസികാരകമ്മമേവ. **ആരമ്മണ**ന്തി പുബ്ബഭാഗഭാവനാരമ്മണം.

തഥാതി വനമക്കടോ വിയ.

ഏകന്തി ഏകം കോട്ഠാസം.

സത്തഗഹണരഹിതേതി സത്തപഞ്ഞത്തിമ്പി അനാമസിത്വാ ദേസിതത്താ വുത്തം. സസന്താനതായ അഹംകാരവത്ഥുമ്ഹി അപ്പഹീനമാനസ്സ പഹീനാകാരം സന്ധായാഹ **"വിദ്ധസ്താഹംകാരേ"**തി. **തത്ഥാ**തി പരസ്സ കായേ.

൩൭൭. ആദിമ്ഹി സേവനാ മനസികാരസ്സ ഉപ്പാദനാ ആരമ്ഭോ.

൩൮൧. ഗമിതാതി വിഗമിതാ.

കായാനുപസ്സനാനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വേദനാനുപസ്സനാനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൬൩. **സമ്പജാനസ്സാ**തി സമ്മാ പകാരേഹി ജാനന്തസ്സ, വത്ഥാരമ്മണേഹി സദ്ധിം സുഖസാമിസാദിപ്പകാരേഹി അവിപരീതം വേദനം ജാനന്തസ്സാതി അത്ഥോ. പുബ്ബഭാഗഭാവനാ വോഹാരാനുസാരേനേവ പവത്തതീതി ആഹ **"വോഹാരമത്തേനാ"**തി. **വേദയാമീ**തി "അഹം വേദയാമീ"തി അത്തുപനായികാ വുത്താതി, പരിഞ്ഞാതവേദനോപി വാ ഉപ്പന്നായ സുഖവേദനായ ലോകവോഹാരേന "സുഖം വേദനം വേദയാമീ"തി ജാനാതി, വോഹരതി ച, പഗേവ ഇതരോ. തേനാഹ **"വോഹാരമത്തേന വുത്ത"**ന്തി.

ഉഭയന്തി വീരിയസമാധിം. **സഹ യോജേത്വാ**തി സമധുരകിച്ചതോ അനൂനാധികം കത്വാ. അത്ഥധമ്മാദീസു സമ്മോഹവിദ്ധംസനവസേന പവത്താ മഗ്ഗപഞ്ഞാ **ഏവ ലോകുത്തരപടിസമ്ഭിദാ**.

വണ്ണമുഖാദീസു **തീസുപി മുഖേസു. പരിഗ്ഗഹസ്സാ**തി അരൂപപരിഗ്ഗഹസ്സ. "വത്ഥു നാമ കരജകായോ"തി വചനേന നിവത്തിതം ദസ്സേന്തോ **"ന ചക്ഖാദീനി ഛ വത്ഥൂനീ"**തി ആഹ. അഞ്ഞമഞ്ഞുപത്ഥമ്ഭേന ഠിതേസു ദ്വീസു നളകലാപേസു ഏകസ്സ ഇതരപടിബദ്ധട്ഠിതിതാ വിയ നാമകായസ്സ രൂപകായപടിബദ്ധവുത്തിതാദസ്സനഞ്ഹേതം നിസ്സയപച്ചയവിസേസദസ്സനന്തി.

തേസന്തി യേസം ഫസ്സവിഞ്ഞാണാനി പാകടാനി, തേസം. **അഞ്ഞേസ**ന്തി തതോ അഞ്ഞേസം, യേസം ഫസ്സവിഞ്ഞാണാനി ന പാകടാനി. സുഖദുക്ഖവേദനാനം സുവിഭൂതവുത്തിതായ വുത്തം **"സബ്ബേസം വിനേയ്യാനം വേദനാ പാകടാ"**തി. **വിലാപേത്വാ വിലാപേത്വാ**തി സുവിസുദ്ധം നവനീതം വിലാപേത്വാ സീതിഭൂതം അതിസീതലേ ഉദകേ പക്ഖിപിത്വാ പത്ഥിന്നം ഠിതം മത്ഥേത്വാ പരിപിണ്ഡേത്വാ പുന വിലാപേത്വാതി സതവാരം ഏവം കത്വാ.

തത്ഥാപീതി യത്ഥ അരൂപകമ്മട്ഠാനം ഏവ...പേ॰... ദസ്സിതം, തത്ഥാപി. യേസു സുത്തേസു തദന്തോഗധം രൂപകമ്മട്ഠാനന്തി യോജനാ.

വേദനാനുപസ്സനാനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചിത്താനുപസ്സനാനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൮൧. കിലേസസമ്പയുത്താനം ന വിസുദ്ധതാ ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. **ഇതരേഹിപീ**തി അത്തനാ സമ്പയുത്തകിലേസതോ ഇതരേഹിപി അസമ്പയുത്തേഹി. **വിസും വചന**ന്തി അഞ്ഞാകുസലതോ വിസും കത്വാ വചനം. **വിസിട്ഠഗ്ഗഹണ**ന്തി വിസിട്ഠതാഗഹണം, ആവേണികസമോഹതാദസ്സനന്തി അത്ഥോ, യതോ തദുഭയം മോമൂഹചിത്തന്തി വുച്ചതി.

ചിത്താനുപസ്സനാനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ധമ്മാനുപസ്സനാനിദ്ദേസോ

ക. നീവരണപബ്ബവണ്ണനാ

൩൮൨. ഏകസ്മിം യുഗേ ബദ്ധഗോണാനം വിയ ഏകതോ പവത്തി **യുഗനദ്ധതാ**.

ഗഹണാകാരേനാതി അസുഭേപി ആരമ്മണേ ''സുഭ''ന്തി ഗഹണാകാരേന. **നിമിത്തന്തി ചാ**തി സുഭനിമിത്തന്തി ച വുച്ചതീതി യോജനാ. ഏകംസേന സത്താ അത്തനോ അത്തനോ ഹിതസുഖമേവ ആസീസന്തീതി കത്വാ വുത്തം **"ആകങ്ഖിതസ്സ ഹിതസുഖസ്സാ"**തി. **അനുപായോ** ഏവ ച ഹിതവിസിട്ഠസ്സ സുഖസ്സ അയോനിസോമനസികാരോ, ആകങ്ഖിതസ്സ വാ യഥാധിപ്പേതസ്സ ഹിതസുഖസ്സ **അനുപായഭൂതോ**. അവിജ്ജന്ധാ ഹി താദിസേപി പവത്തന്തീതി. **നിപ്ഫാദേതബ്ബോ**തി അയോനിസോമനസികാരേന നിബ്ബത്തേതബ്ബോ കാമച്ഛന്ദോതി അത്ഥോ.

തദനുകൂലത്താതി തേസം അസുഭേ ''സുഭ''ന്തി, ''അസുഭ''ന്തി ച പവത്താനം അയോനിസോമനസികാരയോനിസോമനസികാരാനം അനുകൂലത്താ. രൂപാദീസു അനിച്ചാദിഅഭിനിവേസസ്സ, അനിച്ചസഞ്ഞാദീനഞ്ച യഥാവുത്തമനസികാരൂപനിസ്സയതാ തദനുകൂലതാ.

ആഹാരേ പടിക്കൂലസഞ്ഞം സോ ഉപ്പാദേതീതി സമ്ബന്ധോ. **തബ്ബിപരിണാമസ്സാ**തി ഭോജനപരിണാമസ്സ നിസ്സന്ദാദികസ്സ. **തദാധാരസ്സാ**തി ഉദരസ്സ, കായസ്സേവ വാ. **സോ**തി ഭോജനേമത്തഞ്ഞൂ. സുത്തന്തപരിയായേന കാമരാഗോ ''കാമച്ഛന്ദനീവരണ''ന്തി വുച്ചതീതി ആഹ **"അഭിധമ്മപരിയായേനാ"**തി. അഭിധമ്മേ ഹി ''നീവരണം ധമ്മം പടിച്ച നീവരണോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി നപുരേജാതപച്ചയാ''തി (പട്ഠാ॰ ൩.൮.൮) ഏതസ്സ വിഭങ്ഗേ ''അരൂപേ കാമച്ഛന്ദനീവരണം പടിച്ച ഥിനമിദ്ധനീവരണം ഉദ്ധച്ചനീവരണം അവിജ്ജാനീവരണം ഉപ്പജ്ജതീ''തിആദിവചനതോ ഭവരാഗോപി കാമച്ഛന്ദനീവരണം വുത്തന്തി വിഞ്ഞായതി. തേനാഹ **"സബ്ബോപി ലോഭോ കാമച്ഛന്ദനീവരണ"**ന്തി.

സീമാഭേദേ കതേതി അത്താദിമരിയാദായ ഭിന്നായ, അത്താദീസു സബ്ബത്ഥ ഏകരൂപായ മേത്താഭാവനായാതി അത്ഥോ. **വിഹാരാദിഉദ്ദേസരഹിത**ന്തി വിഹാരാദിപദേസപരിച്ഛേദരഹിതം. **ഉഗ്ഗഹിതായ** മേത്തായ. **അട്ഠവീസതിവിധാ**തി ഇത്ഥിആദിവസേന സത്തവിധാ പച്ചേകം അവേരാദീഹി യോജനാവസേന അട്ഠവീസതിവിധാ. **സത്താദിഇത്ഥിആദിഅവേരാദിയോഗേനാ**തി ഏത്ഥ സത്താദിഅവേരാദിയോഗേന വീസതി, ഇത്ഥിആദിഅവേരാദിയോഗേന അട്ഠവീസതീതി അട്ഠചത്താരീസം ഏകിസ്സാ ദിസായ. തഥാ സേസദിസാസുപീതി സബ്ബാ സങ്ഗഹേത്വാ ആഹ **"അസീതാധികചതുസതപ്പഭേദാ"**തി.

കതാകതാനുസോചനഞ്ച ന ഹോതീതി യോജനാ. ''ബഹുകം സുതം ഹോതി സുത്തം ഗേയ്യ''ന്തിആദിവചനതോ (അ॰ നി॰ ൪.൬) ബഹുസ്സുതതാ നവങ്ഗസ്സ സാസനസ്സ വസേന വേദിതബ്ബാ, ന വിനയമത്തസ്സേവാതി വുഡ്ഢതം പന അനപേക്ഖിത്വാ ഇച്ചേവ വുത്തം, ന ബഹുസ്സുതതഞ്ചാതി.

തിട്ഠതി അനുപ്പന്നാ വിചികിച്ഛാ **ഏത്ഥ** ഏതേസു ''അഹോസിം നു ഖോ അഹമതീതമദ്ധാന''ന്തിആദികായ (മ॰ നി॰ ൧.൧൮; സം॰ നി॰ ൨.൨൦) പവത്തിയാ അനേകഭേദേസു പുരിമുപ്പന്നേസു വിചികിച്ഛാധമ്മേസൂതി തേ **ഠാനീയാ** വുത്താ.

അട്ഠവത്ഥുകാപീതി ന കേവലം സോളസവത്ഥുകാ, നാപി രതനത്തയവത്ഥുകാ ച, അഥ ഖോ അട്ഠവത്ഥുകാപി. രതനത്തയേ

സംസയാപന്നസ്സ സിക്ഖാദീസു കങ്ഖാസമ്ഭവതോ, തഥ നിബ്ബേമതികസ്സ തദഭാവതോ ച സേസവിചികിച്ഛാനം രതനത്തയവിചികിച്ഛാമൂലികതാ ദട്ഠബ്ബാ. **അനുപവിസനം** ''ഏവമേത''ന്തി സദ്ദഹനവസേന ആരമ്മണസ്സ പക്ഖന്ദനം.

നീവരണപബ്ബവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ബോജ്ഝങ്ഗപബ്ബവണ്ണനാ

തേനാതി അത്ഥസന്നിസ്സിതഗ്ഗഹണേന.

പച്ചയവസേന ദുബ്ബലഭാവോ **മന്ദതാ**.

പബ്ബതപദേസവനഗഹനന്തരിതോപി ഗാമോ ന ദൂരേ, പബ്ബതം പരിക്ഖിപിത്വാ ഗന്തബ്ബതായ ആവാസോ അരഞ്ഞലക്ഖണൂപേതോ, തസ്മാ മംസസോതേനേവ അസ്സോസീതി വദന്തി.

സമ്പത്തിഹേതുതായ പസാദോ സിനേഹപരിയായേന വുത്തോ.

ഇന്ദ്രിയാനം തിക്ഖഭാവാപാദനം **തേജനം**. **തോസനം** പമോദനം.

ബോജ്ഝങ്ഗപബ്ബവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സമഥവിപസ്സനാവസേന പഠമസ്സ സതിപട്ഠാനസ്സ, **സുദ്ധവിപസ്സനാവസേന** ഇതരേസം. **ആഗമനവസേന വുത്തം** അഞ്ഞഥാ മഗ്ഗസമ്മാസതിയാ കഥം കായാരമ്മണതാ സിയാതി അധിപ്പായോ. **കായാനുപസ്സിആദീനം** ചതുബ്ബിധാനം പുഗ്ഗലാനം വുത്താനം. തേനാഹ **''ന ഹി സക്കാ ഏകസ്സ…പേ॰… വത്തു''**ന്തി. **അനേകസതിസമ്ഭവാവബോധപസങ്ഗാ**തി ഏകചിത്തുപ്പാദേന അനേകിസ്സാ സതിയാ സമ്ഭവസ്സ, സതി ച തസ്മിം അനേകാവബോധസ്സ ച ആപജ്ജനതോ. **സകിച്ചപരിച്ഛിന്നേ**തി അത്തനോ കിച്ചവിസേസവിസിട്ഠേ. **ധമ്മഭേദേനാ**തി ആരമ്മണഭേദവിസിട്ഠേന ധമ്മവിസേസേന. **ന ധമ്മസ്സ ധമ്മോ കിച്ച**ന്തി ഏകസ്സ ധമ്മസ്സ അഞ്ഞധമ്മോ കിച്ചം നാമ ന ഹോതി തദഭാവതോ. **ധമ്മഭേദേന** ധമ്മസ്സ വിഭാഗേന. **തസ്സ ഭേദോ**തി തസ്സ കിച്ചസ്സ ഭേദോ നത്ഥി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ നയിധ ധമ്മസ്സ വിഭാഗേന കിച്ചഭേദോ ഇച്ഛിതോ, കിച്ചഭേദേന പന ധമ്മവിഭാഗോ ഇച്ഛിതോ, തസ്മാ. തേന വുത്തം **''ഏകാവാ''**തിആദി.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൩൭൪. **''കായേ കായാനുപസ്സീ''**തി ഇദം പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന സതിപട്ഠാനവിസേസനം, തഞ്ച ആഗമനസിദ്ധം, അഞ്ഞഥാ തസ്സ അസമ്ഭവതോതി ആഹ **''ആഗമനവസേന…പേ॰… ദേസേത്വാ''**തി. **പുഗ്ഗലം അനാമസിത്വാ**തി ''കായേ കായാനുപസ്സീ''തി ഏവം പുഗ്ഗലം അഗ്ഗഹേത്വാ. തഥാ അനാമസനതോ ഏവ **ആഗമനവിസേസനം അകത്വാ**. **നയദ്വയേ**തി അനുപസ്സനാനയോ, സുദ്ധികനയോതി ഏതസ്മിം നയദ്വയേ.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സതിപട്ഠാനവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സമ്മപ്പധാനവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ

൩൯൦. കാരണസദ്ദോ യുത്തിവാചകോ ''സബ്ബമേതം അകാരണം വദതീ''തിആദീസു വിയ, തസ്മാ **കാരണപ്പധാനാ**തി യുത്തിപ്പധാനാ, അനുപ്പന്നപാപകാനുപ്പാദനാദികിരിയായ അനുരൂപപ്പധാനാതി ഏവം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. അനുപ്പന്നപാപകാദീനം അനുപ്പാദാദി **അനുപ്പന്നപാപകാനുപ്പാദാദി**.

൩൯൧. **''ന അഞ്ഞോ ധമ്മോ**തി യഥാ തണ്ഹായനമിച്ഛാഭിനിവേസവായമനസഭാവാനം തണ്ഹാദീനം ഛന്ദപരിയായോ അഞ്ഞധമ്മോ നാമ ഹോതി കത്തുകമ്യതാസങ്ഖാതസ്സ ഛന്ദനിയസ്സ തേസു അഭാവാ, ധമ്മച്ഛന്ദോ പന തംസഭാവത്താ അഞ്ഞധമ്മോ ന ഹോതി. തേനാഹ **''ധമ്മച്ഛന്ദോതി സഭാവച്ഛന്ദോ''**തി.

൪൦൬. **അട്ഠകഥായ**ന്തി പോരാണട്ഠകഥായം. **വട്ടാനത്ഥസംവത്തനതോ**തി സംസാരദുക്ഖസമ്ഭവതോ.

ന സക്കോന്തീതി ആഹ ''സന്തായ സമാപത്തിയാ പരിഹീനാ ബ്രഹ്മചരിയവാസേ സന്ഥമ്ഭിതും ന സക്കോന്തീ''തി.

തത്ഥ ദുവിധായാതി യോജേതബ്ബം. **ഉപ്പന്നായേവാ**തി ഉപ്പന്നപുബ്ബാ ഏവ ഉപ്പജ്ജന്തി സമുദാചാരാദിവസേന.

സബ്ബാസു അവത്ഥാസൂതി പകതത്താദിഅവത്ഥാസു. പകതത്താവത്ഥേന ഹി സബ്ബേന സബ്ബം താനി ന ചരിതബ്ബാനി. ഇതരാവത്ഥേന ച തദവത്ഥായ താനി താനിയേവ ചരിതബ്ബാനി. **വത്തബ്ബന്തിആദീനീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ''ന ഏകച്ഛന്നേ അനാവാസേ വത്ഥബ്ബം, ന ഏകച്ഛന്നേ ആവാസേ വാ അനാവാസേ വാ വത്ഥബ്ബം, ന ഏകാസനേ നിസീദിതബ്ബം, ന നീചേ ആസനേ നിസിന്നേ ഉച്ചേ ആസനേ നിസീദിതബ്ബം, ന ഛമായം നിസിന്നേ ആസനേ നിസീദിതബ്ബം, ന ഏകചങ്കമേ ചങ്കമിതബ്ബം, ന നീചേ ചങ്കമേ ചങ്കമന്തേ ഉച്ചേ ചങ്കമേ ചങ്കമിതബ്ബം, ന ഛമായം ചങ്കമന്തേ ചങ്കമേ ചങ്കമിതബ്ബ''ന്തി ഇമാനി സങ്ഗണ്ഹാതി. **തേസ**ന്തി പാരിവാസികവുഡ്ഢതരാദീനം വസേന. **സമ്പിണ്ഡേത്വാ**തി സങ്കഡ്ഢിത്വാ. **ഏകേകം കത്വാ**തി നവാപി ഏകമേകം കത്വാ. ''അഭിവാദനപച്ചുട്ഠാനഞ്ജലികമ്മസാമീചികമ്മം ന സാദിതബ്ബം, ആസനാഭിഹാരം, സേയ്യാഭിഹാരം, പാദോദകം, പാദപീഠം, പാദകഥലികം, പത്തചീവരപടിഗ്ഗഹണം ന സാദിതബ്ബ''ന്തി ഇദം സബ്ബമ്പി അസാദിയനസാമഞ്ഞേന ഏകം. **ദസാ**തി ''ന സീലവിപത്തിയാ, ന ആചാരവിപത്തിയാ, ന ദിട്ഠിവിപത്തിയാ, ന ആജീവവിപത്തിയാ, ന ഭിക്ഖൂ ഭിക്ഖൂഹി ഭേദേതബ്ബാ, ന ഗിഹിദ്ധജോ ധാരേതബ്ബോ, ന തിത്ഥിയദ്ധജോ ധാരേതബ്ബോ, ന തിത്ഥിയാ സേവിതബ്ബാ, ഭിക്ഖൂ സേവിതബ്ബാ, ഭിക്ഖുസിക്ഖായ സിക്ഖിതബ്ബ''ന്തി (ചൂളവ॰ ൯൦) ഏവമാഗതാ ദസ.

“കമ്മഞ്ചാ”തി പച്ചത്തവസേന വുത്തം കമ്മം “അവിപക്കവിപാകസ്സാ”തി ഏത്ഥ “കമ്മസ്സാ”തി സാമിവചനവസേന പരിണാമേത്വാ യോജേതബ്ബം. ഭൂതാപഗതുപ്പന്നന്തി വുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. **ഇധാ**തി ഇമിസ്സാ സമ്മോഹവിനോദനിയാ. “ഏവം കതേ ഓകാസേ വിപാകോ…പേ॰… ഉപ്പന്നോതി വുച്ചതീ”തി വദന്തോ **വിപാകമേവ വദതി. തത്ഥാ**തി അട്ഠസാലിനിയം. മഗ്ഗേന സമുച്ഛിന്നാ ഥാമഗതാ കാമരാഗാദയോ “അനുസയാ”തി വുച്ചന്തീതി ആഹ **“അനുസയിത…പേ॰… മഗ്ഗേന പഹാതബ്ബാ”**തി.

ആഹതഖീരരുക്ഖോ വിയ ആരമ്മണം, കഥം? നിമിത്തഗ്ഗാഹവസേന. തമേവത്ഥം വിവരതി **“അധിഗത”**ന്തിആദിനാ. തത്ഥ നിമിത്തഗ്ഗാഹവസേന ആരമ്മണസ്സ അധിഗ്ഗഹിതത്താ തം ആരമ്മണം അനുസ്സരിതാനുസ്സരിതക്ഖണേ കിലേസുപ്പത്തിഹേതുഭാവേന ഉപ്പത്തിട്ഠാനതോ അധിഗതമേവ നാമ ഹോതീതി ആഹ **“അധിഗതം നിമിത്തഗ്ഗാഹവസേനാ”**തി, തം ആരമ്മണം പാതുഭൂതകിലേസന്തി അധിപ്പായോ. കിലേസുപ്പത്തിനിമിത്തതായ ഉപ്പത്തിരഹം കിലേസം **“ആരമ്മണം അന്തോഗധകിലേസ”**ന്തി വുത്തം. തഞ്ച ഖോ ഗാഹകേ ലബ്ഭമാനം ഗഹേതബ്ബേ ഉപചരിത്വാ, യഥാ നിസ്സിതേ ലബ്ഭമാനം നിസ്സയേ ഉപചരിത്വാ “മഞ്ചാ ഉക്കുട്ഠിം കരോന്തീ”തി. ഇദാനി ഉപചാരം മുഞ്ചിത്വാ നിപ്പരിയായേനേവ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **“നിമിത്തഗ്ഗാഹ…പേ॰… സദിസാ”**തി ആഹ. **വിത്ഥാരേതബ്ബ**ന്തി “യഥാ കിം? സചേ ഖീരരുക്ഖ”ന്തിആദിനാ വിത്ഥാരേതബ്ബം.

തിധാതി അതീതാദിവസേന തിധാ. **ആഭതോ** ഉപമാവസേന. **അപ്പഹീനതാദസ്സനത്ഥമ്പീ**തി **പി**-സദ്ദേന “തിധാ നവത്തബ്ബതാദസ്സനത്ഥമ്പീ”തി വുത്തമേവ സമ്പിണ്ഡേതി. **ഏവം മഗ്ഗേന പഹീനകിലേസാ ദട്ഠബ്ബാ** മഗ്ഗേ അനുപ്പന്നേ ഉപ്പത്തിരഹാനമ്പി ഉപ്പന്നേ സബ്ബേന സബ്ബം അഭാവതോ.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ

൪൨൭. വീരിയജേട്ഠികായ പന മഗ്ഗഭാവനായ ന വത്തബ്ബാനി സമ്മപ്പധാനാനി **“മഗ്ഗാധിപതീനീ”തി വാ “നമഗ്ഗാധിപതീനീ”തി വാ**തി ഏത്ഥ പഠമസ്സ വീരിയന്തരാഭാവോ, ഇതരസ്സ ഇതരാധിപതിനോ, നമഗ്ഗഭൂതവീരിയാധിപതിനോ ച അഭാവോ നവത്തബ്ബതായ കാരണന്തി ഇമമത്ഥമാഹ **“മഗ്ഗാധിപതീനീ”**തിആദിനാ. **തദാ**തി വീരിയജേട്ഠികമഗ്ഗഭാവനാകാലേ.

പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സമ്മപ്പധാനവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഇദ്ധിപാദവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ

൪൩൧. **പഠമോ കത്തുഅത്ഥോ** ''ഇജ്ഝതീതി ഇദ്ധീ''തി. **ദുതിയോ കരണത്ഥോ** ''ഇജ്ഝന്തി ഏതായാ''തി. പജ്ജിതബ്ബാ ഇദ്ധി വുത്താ ''ഇദ്ധിം പജ്ജന്തി പാപുണന്തീ''തി കത്തുസാധനസ്സ ഇദ്ധിസദ്ദസ്സ കരണസാധനേന പാദസദ്ദേന സമാനാധികരണതായ അസമ്ഭവതോ, ഇജ്ഝനകസ്സ ച അത്ഥസ്സ കരണഭൂതേന പാദേന പജ്ജിതബ്ബത്താ ''ഇദ്ധി ഏവ പാദോ''തി സദ്ദയോജനാ ന സമ്ഭവതീതി ഇമമത്ഥമാഹ **''ന ച...പേ॰... വത്തു''**ന്തി. **ഇദ്ധികിരിയാകരണേനാ**തി ഇജ്ഝനകിരിയായ കരണഭൂതേന അത്ഥേന സാധേതബ്ബാ ച ഇദ്ധി പജ്ജിതബ്ബാതി യോജനാ. **ദ്വിന്നം കരണാന**ന്തി ഇജ്ഝനപജ്ജനകിരിയാകരണാനം ഇദ്ധിപാദത്ഥാനം. **ന അസമാനാധികരണതാ സമ്ഭവതി** പടിസേധദ്വയം പകതിയം ഠപേതീതി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ പഠമേനത്ഥേന സമാനാധികരണസമാസോ, ദുതിയേന സാമിവചനസമാസോ ഇദ്ധിപാദസദ്ദാനം ന യുജ്ജതി, തസ്മാ. യഥാവുത്താ വാ പഠമേനത്ഥേന സമാനാധികരണസമാസവസേനേവ യോജനാ യുജ്ജതി പാദസ്സ പജ്ജമാനകോട്ഠാസഭാവതോ. ദുതിയേനത്ഥേന ഇതരസമാസേനേവ യോജനാ യുജ്ജതി പാദസ്സ ഇജ്ഝനകരണൂപായഭാവതോ.

കേചീതി **ധമ്മസിരിത്ഥേരം** സന്ധായ വദതി. **ദുവിധത്ഥായാ**തി നിബ്ബത്തിഅത്ഥായ, വുദ്ധിഅത്ഥായ ച. **വിസു**ന്തി ''ഇദ്ധി ഏവ പാദോ ഇദ്ധിപാദോ''തി ഇമസ്മാ വിസും. **സമാസയോജനാവസേനാ**തി ''ഇദ്ധിയാ പാദോ ഇദ്ധിപാദോ''തി ഏവം സമാസയോജനാവസേന. **യഥായുത്തോ**തി കത്തുകരണത്ഥേസു യോ യോ യുത്തോ. **പടിലാഭപുബ്ബഭാഗാന**ന്തി വിസേസാധിഗമതംപുബ്ബഭാഗാനം യഥാക്കമം കത്തിദ്ധികരണിദ്ധിഭാവം സന്ധായ വുത്തോതി യോജനാ. ഉത്തരചൂളഭാജനീയേ ''ഛന്ദോയേവ ഛന്ദിദ്ധിപാദോ, ചിത്തമേവ, വീരിയമേവ, വീമംസാവ വീമംസിദ്ധിപാദോ''തി വുത്തത്താ ആഹ **''ഉത്തരചൂളഭാജനീയേ വാ വുത്തേഹി ഛന്ദാദീഹി ഇദ്ധിപാദേഹീ''**തിആദി.

ഛന്ദചിത്തവീമംസിദ്ധിപാദേസു താവ യുത്തം പധാനസങ്ഖാരഗ്ഗഹണം അപുബ്ബത്താ, വീരിയിദ്ധിപാദേ പന കഥന്തി ചോദനം സന്ധായാഹ **''വീരിയിദ്ധിപാദനിദ്ദേസേ''**തിആദി. യദി ദ്വേയേവ സമന്നാഗമങ്ഗാനി, ഛന്ദാദയോ കിമത്ഥിയാതി ആഹ **''സമാധിവിസേസനാനീ''**തി. **ന ഇധ...പേ॰... വുത്താ ഹോതി** അതബ്ബിസേസനത്താ. യദിപി സമാധിവിസേസനസമന്നാഗമങ്ഗദസ്സനത്ഥം ദ്വിക്ഖത്തും വീരിയം ആഗതന്തി വുത്തം, തം പന ''വീരിയസമാധിസമന്നാഗത''ന്തി ഏത്താവതാപി സിദ്ധം ഹോതി. ഏവം സിദ്ധേ സതി പുന വചനം വീരിയന്തരസബ്ഭാവം നു ഖോ ദീപേതീതി കദാചി ആസങ്കേയ്യാതി തദാസങ്കാനിവത്തനത്ഥം **''വീരിയഞ്ചാ''**തിആദിമാഹ. **ഛന്ദാദീഹി വിസിട്ഠോ**തി ഛന്ദാദീനം അധിപതിപച്ചയതാവിസേസേന വിസിട്ഠോ. തേനേവ ഹി ഛന്ദാദിമുഖേനേവ ഇദ്ധിപാദാ ദേസിതാ. തഥാ ച വുത്തം ''ഛന്ദം ചേ ഭിക്ഖു അധിപതിം കരിത്വാ ലഭതി സമാധി''ന്തിആദി. **തംതംഅവസ്സയനവസേനാ**തി തസ്സ തസ്സ ഛന്ദസ്സ സമാധിനോ അവസ്സയതാവസേന, പച്ചയവിസേസതായാതി അത്ഥോ. **ഉപായത്ഥേന...പേ॰... വുത്താ ഹോതി** അധിഗമൂപായതാപി നിസ്സയഭാവോയേവാതി. **''തേനേവാ''**തിആദിനാ യഥാവുത്തം ഛന്ദാദീനം

ഇദ്ധിപാദതം പാളിയായേവ വിഭാവേതി. തത്ഥ **തേനേവാ**തി ഛന്ദാദീനംയേവ ഉപായത്ഥഭാവേനേവ ഇദ്ധിപാദഭാവസ്സ അധിപ്പേതത്താ.
ഉപായിദ്ധിപാദദസ്സനത്ഥമേവാതി ഛന്ദാദികേ ധുരേ ജേട്ഠകേ പുബ്ബങ്ഗമേ കത്വാ നിബ്ബത്തിതസമാധി ഛന്ദാദീനം ഇദ്ധിയാ അധിഗമൂപായതാദസ്സനം ഉപായിദ്ധിപാദദസ്സനം, തദത്ഥമേവ "തഥാഭൂതസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ…പേ॰… വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ"തി തത്ഥ തത്ഥ പാളിയം നിസ്സയിദ്ധിപാദദസ്സനം കതം ഛന്ദാദിവിസിട്ഠാനംയേവ വേദനാക്ഖന്ധാദീനം അധിപ്പേതത്താ. ഏവഞ്ചേതം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം. **അഞ്ഞഥാ** കേവലം ഇദ്ധിസമ്പയുത്താനംയേവ ഖന്ധാനം വസേന ഇദ്ധിപാദഭാവേ ഗയ്ഹമാനേ **ചതുബ്ബിധതാ ന ഹോതി** വിസേസകാരണാഭാവതോതി അധിപ്പായോ.

൪൩൩. തോസനം സന്തു ആരാധനം, സിക്ഖായ വാ. **ഥാമഭാവതോ**തി ഥിരഭാവതോ. കുലാപദേസേ ജാതിമാ പുരിസ്സരോ ഹോതീതി **"പുബ്ബങ്ഗമത്താ ചിത്തസ്സ വിസിട്ഠജാതിസദിസതാ"**തി വുത്തം. വിചാരണാപഞ്ഞാഹേതുകത്താ മന്തസ്സ വീമംസാസദിസതാ സുവിഞ്ഞേയ്യാവാതി ന ഉദ്ധടാ.

ഛന്ദാദികേതി ഛന്ദസമാധിപധാനസങ്ഖാരാ, വീരിയചിത്തവീമംസാസമാധിപധാനസങ്ഖാരാതി ഇമേ തയോ തയോ ധമ്മേ. **അഭേദതോ** ഭേദം അകത്വാ അഭിന്ദിത്വാ ഇദ്ധിഭാവസാമഞ്ഞേന, ഇദ്ധിപാദഭാവസാമഞ്ഞേന ച സങ്ഗണ്ഹിത്വാ. തേനാഹ **"സമ്പിണ്ഡേത്വാ"**തി. ഭേദനം വാ സമ്ഭേദനം മിസ്സീകരണന്തി ആഹ **"അമിസ്സേത്വാ"**തി. തഥാ ഹി "സേസാ പന സമ്പയുത്തകാ ചത്താരോ ഖന്ധാ ഇദ്ധിപാദായേവാ"തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൪൩൩) ഇദ്ധിഇദ്ധിപാദേ അമിസ്സേത്വാപി കഥിതം. **വിസേസേനാ**തി ഭേദേന ചതൂസു ഇദ്ധിപാദേസു അസമ്മിസ്സഭാവേന ആവേണികത്താ. ആവേണികാ ഹി ഛന്ദാദയോ തസ്സ തസ്സ ഇദ്ധിപാദസ്സ. **അവിസേസേനാ**തി അഭേദേന, ചതുരിദ്ധിപാദസാധാരണഭാവേനാതി അത്ഥോ.

ഛന്ദിദ്ധിപാദസമാധിദ്ധിപാദാദയോതി **ആദി**-സദ്ദേന പധാനസങ്ഖാരം, വീരിയചിത്തവീമംസാ ച സങ്ഗണ്ഹാതി. **പാദോ**തി തേഹി സമ്പയുത്തം ചതുക്ഖന്ധമാഹ. "ഛന്ദിദ്ധിപാദേ പവിസന്തീ"തിആദിനാ **വിസിട്ഠേസ്വേവ പവേസം അവത്വാ**. **ചതൂസൂ**തി ഛന്ദോ, സമാധി, പധാനസങ്ഖാരാ, തംസമ്പയുത്താ ഖന്ധാതി ഏവം ചതൂസു. ഛന്ദഹേതുകോ, ഛന്ദാധികോ വാ സമാധി അധിപ്പേതോതി ആഹ **"ഛന്ദവതോ കോ സമാധി ന ഇജ്ഝിസ്സതീ"**തി. **ഇതീ**തി ഏവം അനേന പകാരേന, യം സമാധിഭാവനാമുഖം. സമാധിഭാവനാനുയോഗേന ഭാവിതാ ഖന്ധാ **സമാധിഭാവിതാ**.

"യേ ഹീ"തിആദിനാ "അഭിനവം നത്ഥീ"തി സങ്ഖേപതോ വുത്തം വിവരതി. **തിണ്ണന്തി** ഛന്ദസമാധിപധാനസങ്ഖാരാനം. **ഇദന്തി** "ഇമേ ഹി തയോ"തിആദിവചനം. **പുരിമസ്സാ**തി "ഛന്ദോ സമാധീ"തിആദിവചനസ്സ. **കാരണഭാവേനാ**തി സാധനഭാവേന. **തേനാ**തി "ഇമേ ഹി തയോ ധമ്മാ"തിആദിവചനേന. യസ്മാ ഛന്ദാദയോ തയോ ധമ്മാ അഞ്ഞമഞ്ഞം, സമ്പയുത്തകാനഞ്ച നിസ്സയഭാവേന പവത്തന്തി, തസ്മാ തേസമ്പി ഇദ്ധിപാദഭാവോ വുത്തോ. സോ പന നിസ്സയഭാവോ സമ്പയോഗാവിനാഭാവീതി ആഹ **"തദന്തോഗധത്താ"**തി, സമ്പയുത്തകന്തോഗധത്താതി അത്ഥോ. ഛന്ദാദീനം വിയ സമ്പയുത്തക്ഖന്ധാനം സഭാവതോ ഇദ്ധിഭാവോ നത്ഥീതി ആഹ **"ഇദ്ധിഭാവപരിയായോ അത്ഥീ"**തി. തേന വുത്തം **"സേസാ സമ്പയുത്തകാ…പേ॰… ന**

അത്തനോ സഭാവേനാ"തി. **ഏകദേസസ്സാ**തി ഛന്ദാദീനം. **ചതുന്നമ്പി** ഖന്ധാനം, ഛന്ദാദീനം വാ **ചതുന്നം. പുനപീ**തി "സമ്പയുത്തകാ പനാ"തിആദിം സന്ധായാഹ. **ഇമിനാ** ചതുക്ഖന്ധതദേകദേസാനം ഇദ്ധിഭാവദീപനേന.

പുബ്ബേ വുത്തതോ വചനക്കമേന അഞ്ഞന്തി ആഹ **"അപുബ്ബന്തി കത്വാ"**തി. കേനട്ഠേന ഇദ്ധി പടിലാഭോ, കേനട്ഠേന പാദോ പുബ്ബഭാഗോതി യഥാക്കമം യോജനാ. യദി പതിട്ഠാനട്ഠേന പാദോ, നിസ്സയിദ്ധിപാദോയേവ വുത്തോ സിയാ, ന ഉപായിദ്ധിപാദോതി ആഹ **"ഉപായോ ചാ"**തിആദി. **സബ്ബത്ഥാ**തി സുത്തന്തഭാജനീയേ, അഭിധമ്മഭാജനീയേ ച. തേനാഹ **"സുത്തന്തഭാജനീയേ ഹീ"**തിആദി. **സമാധിവിസേസനഭാവേനാ**തി "ഛന്ദാധിപതി, ഛന്ദഹേതുകോ, ഛന്ദാധികോ വാ സമാധി ഛന്ദസമാധീ"തിആദിനാ സമാധിസ്സ വിസേസനഭാവേന . "സമാധിസേവനവസേനാ"തി ച പാഠോ. തത്ഥ **സമാധിസേവനവസേനാ**തി ഛന്ദാധികേ അധിപതിം കരിത്വാ സമാധിസ്സ ആസേവനവസേന. **ഉപായഭൂതാനന്തി** "ഛന്ദവതോ ചേ സമാധി ഇജ്ഝതി, മയ്ഹേവ ഇജ്ഝതീ"തി സമാധിആസേവനായ ഉപായഭൂതാനം.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൪൪൪. സാധിപതിവാരാനി അട്ഠസതാനി, തേസു പച്ചേകം ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ ന സമ്ഭവന്തീതി ആഹ **"സാധിപതിവാരാനം പരിപുണ്ണാനം അഭാവാ"**തി. തത്ഥ കാരണമാഹ **"ന ഹി അധിപതീനം അധിപതയോ വിജ്ജന്തീ"**തി. യദി ഹി അധിപതീ സിയും സാധിപതീതി ഇദ്ധിപാദഭേദേന ദ്വത്തിംസ നയസതാനി, സുദ്ധികാനി അട്ഠാതി ചത്താരി നയസഹസ്സാനി ഭവേയ്യും, തം പന നത്ഥീതി അധിപ്പായോ. യത്തകാ പന നയാ ഇധ ലബ്ഭന്തി, തം ദസ്സേതും **"ഏകേകസ്മിം പനാ"**തിആദി വുത്തം. സുദ്ധികാനി അട്ഠ നയസതാനി സാധിപതികാനിപി അട്ഠേവാതി ചതുന്നം മഗ്ഗാനം വസേന സോളസ നയസതാനി.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ

സയം ജേട്ഠകഭാവേന പവത്തനതോ ചത്താരോ അധിപതയോ അഞ്ഞമഞ്ഞം ഗരും ന കരോന്തി. തസ്മാ "ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ ന മഗ്ഗാധിപതിനോ"തി വുത്താ. തേനാഹ **"അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ പന അധിപതയോ ന ഭവന്തീ"**തി. **ഏതമത്ഥന്തി** "അധിപതയോ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ അധിപതീ ന ഭവന്തീ"തി ഏതമത്ഥം. **അധിപതിനോ**തി അധിപതി ഭവിതും സമത്ഥസ്സ. **അധിപതിം ന കരോന്തീ**തി അധിപതിം കത്വാ ഗരും കത്വാ നപ്പവത്തന്തി. **അധിപതീനം സഹഭാവേ**തി അധിപതികിച്ചകരണേന സഹപവത്തിയം. **"അവീമംസാധിപതികസ്സ മഗ്ഗസ്സ അഭാവാ"**തി ഇദം "അധിപതിതാസമത്ഥാ ധമ്മാ അധിപതിഭാവേനേവ പവത്തേയ്യു"ന്തി ദോസാരോപനവസേനാഹ, ന യഥാധിഗതവസേന. അധിപതിധമ്മാനഞ്ഹി പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരേ സതി അധിപതിഭാവേന പവത്തി, ന അഞ്ഞഥാതി സഹഭാവേപി തദഭാവം സന്ധായ വിസേസനം ന കത്തബ്ബം സിയാതി സക്കാ വത്തും.

അഞ്ഞമഞ്ഞാധിപതികരണഭാവേതി അഞ്ഞമഞ്ഞം അധിപതിം കത്വാ പവത്തിയം. **വീമംസാധിപതികത്തവചന**ന്തി വീമംസാധിപതികഭാവസ്സ വചനം. **ന വത്തബ്ബം സിയാ** സബ്ബേസമ്പി അധിപതീനം സാധിപതികത്താതി അധിപ്പായോ. **സഹഭാവോ പടിക്ഖിത്തോ ഏവ** സാധിപതിഭാവസ്സ അനേകംസികതാവചനതോ.

പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇദ്ധിപാദവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ബോജ്ഝങ്ഗവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയം

പഠമനയവണ്ണനാ

൪൬൬. പതിട്ഠാനം ഇധ സംസാരേ അവട്ഠാനം, തസ്സ മൂലം കിലേസാതി ആഹ **"കിലേസവസേന പതിട്ഠാന"**ന്തി. പതിട്ഠാനായ പന ബ്യാപാരാപത്തി കമ്മന്തി വുത്തം **"അഭിസങ്ഖാരവസേന ആയൂഹനാ"**തി. യസ്മാ കിലേസേസു തണ്ഹാദിട്ഠിയോ തണ്ഹാദിട്ഠിചരിതാനം വിസേസതോ സംസാരനായികാ, കിലേസസഹിതമേവ ച കമ്മം പതിട്ഠാനായ ഹോതി, ന കേവലം, തസ്മാ വുത്തം **"തണ്ഹാദിട്ഠീഹി…പേ॰… ആയൂഹനാ"**തി. തഥാ തണ്ഹായ ഭവസ്സാദഭാവതോ, ദിട്ഠിയാ വിഭവാഭിനന്ദനഭൂതായ വിഭവാഭിസങ്ഖരണഭാവതോ **"തണ്ഹാവസേന പതിട്ഠാനം, ദിട്ഠിവസേന ആയൂഹനാ"**തി വുത്തം. ദിട്ഠീസുപി അന്തോമുഖപ്പവത്തായ ഭവദിട്ഠിയാ വിസേസതോ സംസാരേ അവട്ഠാനം, യതോ ഓലീയനാതി വുച്ചതീതി ആഹ **"സസ്സതദിട്ഠിയാ പതിട്ഠാന"**ന്തി. ബഹിമുഖപ്പവത്താപി വിഭവദിട്ഠി ഭവാഭിസങ്ഖരണം നാതിവത്തതീതി വുത്തം **"ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ ആയൂഹനാ"**തി. ലയാപത്തി യഥാരദ്ധസ്സ ആരമ്ഭസ്സ അനിട്ഠാനം അന്തോസങ്കോചഭാവതോതി ആഹ **"ലീനവസേന പതിട്ഠാന"**ന്തി. ഉദ്ധതാപത്തി അനുപായഭൂതാ ബ്യാപാരാപത്തി അസങ്കോചഭാവതോതി വുത്തം **"ഉദ്ധച്ചവസേന ആയൂഹനാ"**തി. തഥാ കോസജ്ജപക്ഖികത്താ ച കാമസുഖാനുയോഗസ്സ ഉദ്ധച്ചപക്ഖികത്താ ച അത്തകിലമഥാനുയോഗസ്സ തദുഭയവസേന പതിട്ഠാനായൂഹനാ വുത്താ, ഇതരം വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബം. **ഇധാതി** ഇമിസ്സാ **സമ്മോഹവിനോദനിയാ. അവുത്താന**ന്തി "കിലേസവസേന പതിട്ഠാന"ന്തിആദീനം വസേന വേദിതബ്ബാ പതിട്ഠാനായൂഹനാതി യോജനാ.

സമപ്പവത്തേ ധമ്മേതി ലീനുദ്ധച്ചവിരഹേന സമപ്പവത്തേ സമ്പയുത്തധമ്മേ. **പടിസഞ്ചിക്ഖതീ**തി പതിരൂപം സങ്കലേതി ഗണേതി തുലേതി. തേനാഹ **"ഉപപത്തിതോ ഇക്ഖതീ"**തി. **തദാകാരോ**തി പടിസങ്ഖാനാകാരോ ഉപപത്തിതോ ഇക്ഖനാകാരോ. **ഏവഞ്ച കത്വാ**തി പടിസങ്ഖാനസഭാവത്താ ഏവ ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ. **പച്ഛിമപച്ഛിമകാരണഭാവോ**തി പച്ഛിമസ്സ പച്ഛിമസ്സ കാരണഭാവോ. പുരിമം പുരിമഞ്ഹി പച്ഛിമസ്സ പച്ഛിമസ്സ വിസേസപച്ചയോതി.

൪൬൭. അവിപരീതകായാദിസഭാവഗ്ഗഹണസമത്ഥതായ **ബലവതീ ഏവ സതി. പഞ്ഞാ ഗഹിതാ** സതിനേപക്കേനാതി അത്ഥോ. **ഏവംചിത്തോ**തി ഏവം ലാഭസക്കാരസിലോകസന്നിസ്സിതചിത്തോ. **ചിരകതവത്താദിവസേനാ**തി ചിരകതവത്താദിസീസേന. **"വുത്തോ"**തി ഇമിനാപി "കത്വാ ആഹ കായവിഞ്ഞത്തിം…പേ॰… കോട്ഠാസ"ന്തി യോജനാ.

പരേസന്തി ന അനന്തരാനം. **സബ്ബേസം…പേ॰… യോജേതബ്ബാ** "സബ്ബേ ബോജ്ഝങ്ഗാ സബ്ബേസം പച്ചയവിസേസാ ഹോന്തിയേവാ"തി. കാമേതീതി കാമോ, അസ്സാദനവസേന ആമസതീതി ആമിസം, കാമോവ ആമിസന്തി **കാമാമിസം,** കിലേസകാമോ. വത്ഥുകാമോ പന ആമസീയതീതി **ആമിസം**.

ഏവം സേസദ്വയമ്പി. തേസു ലോകീയന്തി ഏത്ഥ സുഖവിസേസാതി **ലോകോ,** ഉപപത്തിവിസേസോ. **വട്ടം** സംസാരോ. കാമസ്സാദവസേന പവത്തോ ലോഭോ **കാമാമിസം**. ഭവവിസേസപത്ഥനാവസേന പവത്തോ **ലോകാമിസം**. വിഭവോ നാമ കിമത്ഥിയോ, കോ വാ തം അഭിപത്ഥേയ്യാതി വട്ടാനുഗേധഭൂതോ ലോഭോ വട്ടാമിസന്തി ച വദന്തി. **തദാരമ്മണ**ന്തി തസ്സാ തണ്ഹായ ആരമ്മണം, രൂപാദി. **ലോകധമ്മാ** ലാഭാദയോ. വുത്താവസേസാ സബ്ബാവ തണ്ഹാ **സംസാരജനകോ രാഗോ**.

പഠമനയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയനയവണ്ണനാ

൪൬൫. സബ്ബേ സത്താതി കാമഭവാദീസു, സഞ്ഞീഭവാദീസു, ഏകവോകാരഭവാദീസു ച സബ്ബഭവേസു സബ്ബേ സത്താ. ആഹാരതോ ഠിതി ഏതേസന്തി **ആഹാരട്ഠിതികാ,** പച്ചയട്ഠിതികാ. യേന പച്ചയേന തേ തിട്ഠന്തി, സോ ഏകോവ ധമ്മോ ഞാതപരിഞ്ഞാസങ്ഖാതായ ''ആഹാരട്ഠിതികാ''തി അഭിഞ്ഞായ അഭിഞ്ഞേയ്യോ. **ദ്വേ ധാതുയോ**തി സങ്ഖതാസങ്ഖതധാതുയോ. **തിസ്സോ ധാതുയോ**തി കാമധാതുരൂപധാതുഅരൂപധാതുയോ. **പഞ്ച വിമുത്തായതനാനീ**തി ''ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനോ സത്ഥാ ധമ്മം ദേസേതി അഞ്ഞതരോ വാ ഗരുട്ഠാനിയോ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൨൨, ൩൫൫; അ॰ നി॰ ൫.൨൬) ആഗതാനി വിമുച്ചനകാരണാനി. **അനുത്തരിയാനീ**തി ദസ്സനാനുത്തരിയാദീനി ഛ അനുത്തരിയാനി. **നിദ്ദസവത്ഥൂനീ**തി യേഹി കാരണേഹി നിദ്ദസോ ഹോതി, താനി നിദ്ദസവത്ഥൂനി നാമ. ദേസനാമത്തഞ്ചേതം. ഖീണാസവോ ഹി ദസവസ്സോ ഹുത്വാ പരിനിബ്ബുതോ പുന ദസവസ്സോ ന ഹോതി. ന കേവലഞ്ച ദസവസ്സോ, നവവസ്സോപി…പേ॰… ഏകമുഹുത്തികോപി ന ഹോതിയേവ പുന പടിസന്ധിയാ അഭാവാ, അട്ഠുപ്പത്തിവസേന പനേവം വുത്തം. താനി പന ''ഇധ, ഭിക്ഖു, സിക്ഖാസമാദാനേ തിബ്ബച്ഛന്ദോ ഹോതീ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൨) സുത്തേ ആഗതാനിയേവ. ''സമ്മാദിട്ഠിസ്സ പുരിസപുഗ്ഗലസ്സ മിച്ഛാദിട്ഠി നിജ്ജിണ്ണാ ഹോതീ''തിആദീനി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൬൦; അ॰ നി॰ ൧൦.൧൦൬) **ദസ നിജ്ജരവത്ഥൂനി. ഖന്ധാദയോ**തി ഖന്ധായതനധാതാദയോ. **വിനന്ധന**ന്തി ''ഭവാദിവിനന്ധനട്ഠേന വാനം വുച്ചതി തണ്ഹാ''തി ദസ്സേതി. **ഗമന**ന്തി അസ്സാദനവസേന ആരമ്മണേ പവത്തിമാഹ. തേന വുത്തം **''പിയരൂപസാതരൂപേസൂ''**തി.

വിപസ്സനാസഹഗതന്തി വേദിതബ്ബം വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപകത്താ. ''മഗ്ഗം അപ്പത്തം കായികം വീരിയ''ന്തി വിസേസേത്വാ വുത്തത്താ പന ലോകുത്തരവീരിയമ്പി പരിയായേന കായികം നാമ അത്ഥീതി ദീപിതം ഹോതി.

രൂപാവചരേ പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോതി ന വുച്ചതീതി ആഹ **''രൂപാവചരേ…പേ॰… പടിക്ഖിത്താ''**തി. യഥാ വിപസ്സനാസഹഗതാ പീതി പരിയായേന ''പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ''തി വുച്ചതി, ഏവം രൂപാവചരേ പീതി നിബ്ബേധഭാഗിയാ വത്തബ്ബാ സിയാ. ഏവം ലബ്ഭമാനാപി അലബ്ഭമാനം ഉപാദായ ന വുത്താ. **''അവിതക്കഅവിചാരാ''**തി വിസേസനം സന്തപണീതായ പീതിയാ ദസ്സനത്ഥം. **ബോജ്ഝങ്ഗഭൂതാ**തി പരിയായബോജ്ഝങ്ഗഭൂതാ. **അവിതക്കഅവിചാരോ പീതി…പേ॰… ന വുത്തോ** സവിതക്കസവിചാരത്താ തസ്സ. ന ഹി കാമാവചരാ അവിതക്കഅവിചാരാ പീതി അത്ഥി.

ഇധ വുത്തോ പരിയായേനാതി അത്ഥോ. മഗ്ഗപടിവേധാനുലോമനതോ വിപസ്സനായ വിയ പാദകജ്ഝാനേസുപി സതിആദയോ ''ബോജ്ഝങ്ഗാ''ത്വേവ വുച്ചന്തീതി ആഹ **"നിബ്ബേധഭാഗിയത്താ ന പടിക്ഖിപിതബ്ബോ"**തി. ഏവം കസിണജ്ഝാനാദീസു ബോജ്ഝങ്ഗേ ഉദ്ധരന്താനം അധിപ്പായം വത്വാ അനുദ്ധരന്താനം അധിപ്പായം വത്തും **"അനുദ്ധരന്താ പനാ"**തിആദിമാഹ. തേ ഹി ആസന്നേകന്തകിച്ചനിബ്ബത്തീഹി വിപസ്സനാക്ഖണേ ബോജ്ഝങ്ഗേ ഉദ്ധരന്തി, ന ഝാനക്ഖണേ തദഭാവതോ. തേനാഹ **"വിപസ്സനാകിച്ചസ്സ വിയ...പേ॰... ന ഉദ്ധരന്തീ"**തി. കസിണനിസ്സന്ദോ അരൂപാനീതി ആഹ **"തദായത്താനീ"**തി.

ദുതിയനയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തതിയനയവണ്ണനാ

൪൭൦-൧. വോസ്സജ്ജനം പഹാനം വോസ്സഗ്ഗോ, വോസ്സജ്ജനം വാ വിസ്സട്ഠഭാവോ നിരാസങ്കാനുപ്പവേസോതി ആഹ **"വോസ്സഗ്ഗസദ്ദോ...പേ॰... ദുവിധതാ വുത്താ"**തി. വിപസ്സനാക്ഖണേ **തദങ്ഗതന്നിന്നപ്പകാരേന,** മഗ്ഗക്ഖണേ **സമുച്ഛേദതദാരമ്മണകരണപ്പകാരേന**.

തതിയനയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൪൭൨. ഉപേക്ഖനമുപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ സഭാവോ, സോ ച സമാധിവീരിയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ വിയ സമ്പയുത്താനം ഊനാധികഭാവബ്യാവടോ അഹുത്വാ തേസം അനൂനാനധികഭാവേ മജ്ഝത്താകാരപ്പവത്തീതി ഇമമത്ഥം ആഹ **"ഉപേക്ഖനവസേനാ"**തിആദിനാ. തത്ഥ **ഉപപത്തിതോ ഇക്ഖന**ന്തി പടിസങ്ഖാനമാഹ.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ബോജ്ഝങ്ഗവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. മഗ്ഗങ്ഗവിഭങ്ഗോ

൨. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൪൯൦. **അഭിധമ്മേ**തി ധമ്മസങ്ഗഹേ. സോ ഹി നിബ്ബത്തിതാഭിധമ്മദേസനാ, ന വിഭങ്ഗദേസനാ വിയ സുത്തന്തനയവിമിസ്സാ. **അരിയോപപദതം ന കരോതി** വിനാപി തേനസ്സ അരിയഭാവസിദ്ധിതോ. തേനാഹ അട്ഠകഥായം ''യഥാ ഹീ''തിആദി.

൪൯൯. **''ലോകിയകാലേനാ''**തി ഇദം പുബ്ബഭാഗഭാവനാനുഭാവേന കിച്ചാതിരേകസിദ്ധീതി ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **ഏതേസ**ന്തി സമ്മാദിട്ഠിആദീനം. അപ്പഹാനേ, പഹാനേ ച ആദീനവാനിസംസവിഭാവനാദിനാ വിസേസപ്പച്ചയത്താ **സമ്മാദിട്ഠിആദീനി മിച്ഛാവാചാദീനി പജഹാപേന്തീതി വുത്താനി**. മിച്ഛാവാചാദിതോ നിവത്തി സമ്മാവാചാദികിരിയാതി വുത്തം **''സമ്മാവാചാദികിരിയാ ഹി വിരതീ''**തി. സമ്മാദിട്ഠിആദയോ വിയ **ന കാരാപകഭാവേന,** തംസമങ്ഗീപുഗ്ഗലോ വിയ **ന കത്തുഭാവേന. ലോകുത്തരക്ഖണേപീ**തി ന കേവലം ലോകിയക്ഖണേയേവ, അഥ ഖോ ലോകുത്തരക്ഖണേപി.

ഖന്ധോപധിം വിപച്ചതീതി പടിസന്ധിദായികം സന്ധായാഹ. **തത്ഥ വിപച്ചതീ**തി പവത്തിവിപാകദായികം.

ഏകേകന്തി ''തത്ഥ കതമാ സമ്മാദിട്ഠീ''തിആദിനാ ഏകേകം അങ്ഗം പുച്ഛിത്വാ. **തസ്സ തസ്സേവാ**തി ഏകേകഅങ്ഗസ്സേവ, ന അങ്ഗസമുദായസ്സ. **സഹ പന പുച്ഛിത്വാ**തി ''തത്ഥ കതമോ പഞ്ചങ്ഗികോ മഗ്ഗോ''തി പുച്ഛിത്വാ. **ഏകതോ വിസ്സജ്ജനപടിനിദ്ദേസത്താ**തി യദിപി ''തത്ഥ കതമാ സമ്മാദിട്ഠി? യാ പഞ്ഞാ''തിആദിനാ (വിഭ॰ ൪൯൩) വിസ്സജ്ജനം കതം, ''തത്ഥ കതമോ പഞ്ചങ്ഗികോ മഗ്ഗോ''തി (വിഭ॰ ൪൯൪) പന ഏകതോ കതായ പുച്ഛായ വിസ്സജ്ജനവസേന പടിനിദ്ദേസഭാവതോ ന പാടിയേക്കം പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനം നാമ ഹോതി. കസ്മാ പനേത്ഥ പഞ്ചങ്ഗികവാരേ ഏവ പാടിയേക്കം പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനം കതം, ന അട്ഠങ്ഗികവാരേതി ചോദനം സന്ധായാഹ **''തത്ഥാ''**തിആദി. **ഏകേകമുഖായാ**തി സമ്മാദിട്ഠിആദിമുഖായ. തേന വുത്തം ''അരിയം വോ, ഭിക്ഖവേ, സമ്മാദിട്ഠിം ദേസേസ്സാമി സഉപനിസം സപരിക്ഖാര''ന്തിആദി (സം॰ നി॰ ๑.൨൨). **പുബ്ബസുദ്ധിയാ സിജ്ഝന്തി**. തഥാ ഹി വുത്തം ''പുബ്ബേവ ഖോ പനസ്സ കായകമ്മം വചീകമ്മം ആജീവോ സുപരിസുദ്ധോ ഹോതീ''തി (മ॰ നി॰ ൩.൪൩൧), തസ്മാ സമ്മാവാചാദിമുഖാ ഭാവനാ നത്ഥീതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **''ന മഗ്ഗസ്സ ഉപചാരേനാ''**തി.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മഗ്ഗങ്ഗവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. ഝാനവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയം

മാതികാവണ്ണനാ

൫൦൮. **പാതിമോക്ഖസംവരാദീതി ആദി**-സദ്ദേന ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരതാ, ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുതാ, സതിസമ്പജഞ്ഞം, ജാഗരിയാനുയോഗോതി ഏവമാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **അസുഭാനുസ്സതിയോ**തി അസുഭഝാനാനി, അനുസ്സതിഝാനാനി ച. സതി സമണഭാവകരപുബ്ബഭാഗകരണീയസമ്പത്തിയം സമണഭാവോപി സിദ്ധോയേവ ഹോതീതി ആഹ **"സുഞ്ഞാ…പേ॰… ദസ്സേതീ"**തി. കാരണേ ഹി സിദ്ധേ ഫലമ്പി സിദ്ധമേവ ഹോതീതി. സിക്ഖാപദാനം സരൂപം, സിക്ഖിതബ്ബാകാരം, സങ്ഖേപതോ വിഭാഗഞ്ച ദസ്സേതും **"സിക്ഖാപദേസൂ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **നാമകായാദിവസേനാ**തി നാമകായപദകായബ്യഞ്ജനകായവസേന വുത്തേസു. ഇമിനാ സിക്ഖാപദാനം സിക്ഖായ അധിഗമൂപായഭൂതപഞ്ഞത്തിസഭാവതം ദസ്സേതി. തേസു സിക്ഖിതബ്ബാകാരോ സത്ഥുആണാനതിക്കമോയേവാതി ആഹ **"വച…പേ॰… തബ്ബേസൂ"**തി. **സിക്ഖാകോട്ഠാസേസൂ**തി വുത്തപ്പഭേദേസു അധിസീലസിക്ഖാഭാഗേസു. തേസു സമാദാനമേവ സിക്ഖിതബ്ബാകാരോതി വുത്തം **"പരിപൂരണവസേന സിക്ഖിതബ്ബേസൂ"**തി. **സിക്ഖാപദേകദേസഭൂതാ**തി സിക്ഖാപദസമുദായസ്സ അവയവഭൂതാ. ഭിക്ഖുസിക്ഖാ ഹി ഇധാധിപ്പേതാ ''ഇധ ഭിക്ഖൂ''തി വുത്തത്താ. തഥാ ഹി വക്ഖതി ''സേസസിക്ഖാ പന അത്ഥുദ്ധാരവസേന സിക്ഖാസദ്ദസ്സ അത്ഥദസ്സനത്ഥം വുത്താ''തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൫൧൫).

മാതികാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിദ്ദേസവണ്ണനാ

൫൦൯. **ദിട്ഠത്താ**തി സയമ്ഭൂഞാണേന സച്ഛികതത്താ. **ഖന്തി**ആദീസുപി ഏസേവ നയോ. സയമ്ഭൂഞാണേന സച്ഛികരണവസേനേവ ഹി ഭഗവതോ ഖമനരുച്ചനാദയോ, ന അഞ്ഞേസം വിയ അനുസ്സവാകാരപരിവിതക്കാദിമുഖേന. **അവിപരീതട്ഠോ** ഏകന്തനിയ്യാനട്ഠേന വേദിതബ്ബോ. **സിക്ഖിയമാനോ**തി സിക്ഖായ പടിപജ്ജിയമാനോ . **സിക്ഖിതബ്ബാനി സിക്ഖാപദാനീ**തി സിക്ഖാപദപാളിം വദതി. **ഖന്ധത്തയ**ന്തി സീലാദിക്ഖന്ധത്തയം. ''സബ്ബപാപസ്സ… പേ॰… ബുദ്ധാന സാസന''ന്തി (ധ॰ പ॰ ൧൮൩; ദീ॰ നി॰ ൨.൯൦; നേത്തി॰ ൩൦) വചനതോ ആഹ **"അനുസാസനദാനഭൂതം സിക്ഖത്തയ"**ന്തി.

സമ്മാദിട്ഠിയാ പച്ചയത്താതി മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിയാ ഏകന്തഹേതുഭാവതോ. ഏത്ഥ ച **സമ്മാദിട്ഠീ**തി കമ്മസ്സകതാസമ്മാദിട്ഠി, കമ്മപഥസമ്മാദിട്ഠി ച. **ഫലകാരണോപചാരേഹീ**തി ഫലൂപചാരേന സമ്മാദിട്ഠിപച്ചയത്താ, കാരണൂപചാരേന സമ്മാദിട്ഠിപുബ്ബങ്ഗമത്താ. **കുസലധമ്മേഹി അത്തനോ ഏകദേസഭൂതേഹീ**തി സമ്മാദിട്ഠിധമ്മേ സന്ധായാഹ. കുസലപഞ്ഞാവിഞ്ഞാണാനം വാ പജാനനവിജാനനവസേന ദസ്സനം **ദിട്ഠീ**തി. തേന അവയവധമ്മേന സമുദായസ്സ ഉപചരിതതം ദസ്സേതി.

വിനയനകിരിയത്താതി ദേസനാഭൂതം സിക്ഖത്തയമാഹ. **ധമ്മേനാ**തി ധമ്മതോ അനപേതേന. **അവിസമസഭാവേനാ**തി അവിസമേന സഭാവേന, സമേനാതി അത്ഥോ.

൭൦. അനഞ്ഞത്ഥേനാതി ഗരഹാദിഅഞ്ഞത്ഥരഹിതേന സകത്ഥേന. **ഭിന്നപടധരേ**തി ഭിക്ഖുസാരുപ്പവസേന പഞ്ചഖണ്ഡാദിനാ ഛേദേന ഛിന്നചീവരധരേ.

ഭേദനപരിയായവസേന വുത്തം, തസ്മാ കിലേസാനം പഹാനാ കിലേസാനം ഭേദാ ഭിക്ഖൂതി വുത്തം ഹോതി.

ഗുണവസേനാതി സേക്ഖധമ്മാദിഗുണാനം വസേന. തേന ഭാവത്ഥതോ ഭിക്ഖുസദ്ദോ ദസ്സിതോ ഹോതി.

ഇദം ദ്വയന്തി ''ഏത്ഥ ചാ''തിആദിനാ പരതോ സങ്ഗഹദസ്സനവസേന വുത്തം ''സേക്ഖോ''തിആദികം വചനദ്വയം. **ഇമിനാ**തി ''സേക്ഖോ ഭിക്ഖു ഭിന്നത്താ പാപകാന''ന്തി പദാനം അത്ഥദസ്സനേന. **ന സമേതി** സേക്ഖഅസേക്ഖപുഥുജ്ജനാസേക്ഖദീപനതോ. **തദിദ**ന്തി പഠമദ്വയം. **നിപ്പരിയായദസ്സനം** അരിയാനം , അസേക്ഖാനംയേവ ച സേക്ഖഭിന്നകിലേസഭാവദീപനതോ. **വുത്തോ**തി പടിഞ്ഞാവചനം, സച്ചം വുത്തോതി അത്ഥോ. **ന പന ഇധാധിപ്പേതോ** അത്ഥുദ്ധാരവസേന ദസ്സിതത്താ.

ഭഗവതോ വചനന്തി ഉപസമ്പദാകമ്മവാചമാഹ. **തദനുരൂപ**ന്തി തദനുച്ഛവികം, യഥാവുത്തന്തി അത്ഥോ. പരിസാവത്ഥുസീമാസമ്പത്തിയോ ''സമഗ്ഗേന സങ്ഘേന അകുപ്പേനാ''തി (വിഭം॰ ൭൦) ഇമിനാ പകാസിതാതി **''ഠാനാരഹ''**ന്തി പദസ്സ **''അനൂന...പേ॰... അവുത്ത''**ന്തി ഏത്തകമേവ അത്ഥമാഹ.

൭൧. അവീതിക്കമനവിരതിഭാവതോതി അവീതിക്കമസമാദാനഭൂതാ വിരതീതി കത്വാ വാരിത്തസീലം പത്വാ വിരതി ഏവ പധാനന്തി ചേതനാസീലസ്സപി പരിയായതാ വുത്താ. **''നഗരവഡ്ഢകീ വത്ഥുവിജ്ജാചരിയോ''**തി ഇദം ഇധാധിപ്പേതനഗരവഡ്ഢകീദസ്സനം. വത്ഥുവിജ്ജാ, പാസാദവിജ്ജാതി ദുവിധാ ഹി വഡ്ഢകീവിജ്ജാ. **ലേഹിതബ്ബ**ന്തി സായിതബ്ബം. **ചുബ്ബിതബ്ബ**ന്തി പാതബ്ബം.

ഇന്ദ്രിയസംവരാഹാരത്താതി ഇന്ദ്രിയസംവരഹേതുകത്താ. പാതിമോക്ഖസീലം സിക്ഖാപദസീലം ന പകതിസീലാദികേന ഗയ്ഹതീതി ആഹ **''പാതിമോക്ഖതോ അഞ്ഞം സീലം കായികഅവീതിക്കമാദിഗ്ഗഹണേന ഗഹിത''**ന്തി. തം പന പാതിമോക്ഖസീലേന ന സങ്ഗയ്ഹതീതി ന സക്കാ വത്തും, കായികവാചസികസംവരസ്സ തബ്ബിനിമുത്തസ്സ അഭാവതോതി ദസ്സേന്തോ **''ഇമിനാ അധിപ്പായേന വുത്ത''**ന്തി ആഹ.

തത്ഥ പാതിമോക്ഖസദ്ദസ്സ ഏവം അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ - കിലേസാനം ബലവഭാവതോ, പാപകിരിയായ സുകരഭാവതോ, പുഞ്ഞകിരിയായ ച ദുക്കരഭാവതോ ബഹുക്ഖത്തും അപായേസു പതനസീലോതി പാതീ, പുഥുജ്ജനോ, അനിച്ചതായ വാ ഭവാദീസു കമ്മവേഗക്ഖിത്തോ ഘടിയന്തം വിയ അനവട്ഠാനേന പരിബ്ഭമനതോ ഗമനസീലോതി പാതീ,

മരണവസേന വാ തമ്ഹി തമ്ഹി സത്തനികായേ അത്തഭാവസ്സ പാതനസീലോതി പാതീ, സത്തസന്താനോ, ചിത്തമേവ വാ. തം പാതിനം സംസാരദുക്ഖതോ മോക്ഖേതീതി **പാതിമോക്ഖം**. ചിത്തസ്സ ഹി വിമോക്ഖേന സത്തോപി ''വിമുത്തോ''തി വുച്ചതി. വുത്തഞ്ഹി ''ചിത്തവോദാനാ വിസുജ്ഝന്തീ''തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൦൦), ''അനുപാദായ ആസവേഹി ചിത്തം വിമുത്ത''ന്തി (മഹാവ॰ ൨൮) ച. അഥ വാ അവിജ്ജാദിനാ ഹേതുനാ സംസാരേ പതതി ഗച്ഛതി പവത്തതീതി പാതീ. ''അവിജ്ജാനീവരണാനം സത്താനം തണ്ഹാസംയോജനാനം സന്ധാവതം സംസരത''ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൨൪; ൩.൯൯; ൫.൫൨൦; കഥാ॰ ൭൫) ഹി വുത്തം. തസ്സ പാതിനോ സത്തസ്സ തണ്ഹാദിസംകിലേസത്തയതോ മോക്ഖോ ഏതേനാതി **പാതിമോക്ഖം**. ''കണ്ഠേകാളോ''തിആദീനം വിയ തസ്സ സമാസസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ.

അഥ വാ പാതേതി വിനിപാതേതി ദുക്ഖേതി പാതി, ചിത്തം. വുത്തഞ്ഹി ''ചിത്തേന നീയതി ലോകോ, ചിത്തേന പരികസ്സതീ''തി (സം॰ നി॰ ൧.൬൨). തസ്സ പാതിനോ മോക്ഖോ ഏതേനാതി **പാതിമോക്ഖം**. പതതി വാ ഏതേന അപായദുക്ഖേ വാ സംസാരദുക്ഖേ വാതി പാതീ, തണ്ഹാദിസംകിലേസോ. വുത്തഞ്ഹി ''തണ്ഹാ ജനേതി പുരിസം (സം॰ നി॰ ൧.൫൫-൫൭), തണ്ഹാദുതിയോ പുരിസോ''തി (ഇതിവു॰ ൧൫; മഹാനി॰ ൧൯൧; ചൂളനി॰ പാരായനാനുഗീതിഗാഥാ നിദ്ദേസ ൧൦൭) ച ആദി. തതോ മോക്ഖോതി **പാതിമോക്ഖം**.

അഥ വാ പതതി ഏത്ഥാതി പാതീനി, ഛ അജ്ഝത്തികബാഹിരാനി ആയതനാനി. വുത്തഞ്ഹി ''ഛസു ലോകോ സമുപ്പന്നോ, ഛസു കുബ്ബതി സന്ഥവ''ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൭൦; സു॰ നി॰ ൧൭൧). തതോ ഛഅജ്ഝത്തികബാഹിരായതനസങ്ഖാതതോ പാതിതോ മോക്ഖോതി **പാതിമോക്ഖം**.

അഥ വാ പാതോ വിനിപാതോ അസ്സ അത്ഥീതി പാതീ, സംസാരോ, തതോ മോക്ഖോതി **പാതിമോക്ഖം**.

അഥ വാ സബ്ബലോകാധിപതിഭാവതോ ധമ്മിസ്സരോ ഭഗവാ ''പതീ''തി വുച്ചതി, മുച്ചതി ഏതേനാതി മോക്ഖോ, പതിനോ മോക്ഖോ തേന പഞ്ഞത്തത്താതി പതിമോക്ഖോ, പതിമോക്ഖോ ഏവ **പാതിമോക്ഖം**. സബ്ബഗുണാനം വാ മൂലഭാവതോ ഉത്തമട്ഠേന പതി ച സോ യഥാവുത്തേനത്ഥേന മോക്ഖോ ചാതി പതിമോക്ഖോ, പതിമോക്ഖോ ഏവ **പാതിമോക്ഖം**. തഥാ ഹി വുത്തം ''പാതിമോക്ഖന്തി മുഖമേതം പമുഖമേത''ന്തി (മഹാവ॰ ൧൩൫) വിത്ഥാരോ.

അഥ വാ പ-ഇതി പകാരേ, അതീതി അച്ചന്തത്ഥേ നിപാതോ, തസ്മാ പകാരേഹി അച്ചന്തം മോക്ഖേതീതി **പാതിമോക്ഖം**. ഇദഞ്ഹി സീലം സയം തദങ്ഗവസേന, സമാധിസഹിതം പഞ്ഞാസഹിതഞ്ച വിക്ഖമ്ഭനവസേന സമുച്ഛേദവസേന ച അച്ചന്തം മോക്ഖേതി മോചേതീതി **പാതിമോക്ഖം**. പതി പതി മോക്ഖോതി വാ പതിമോക്ഖോ, തമ്ഹാ തമ്ഹാ വീതിക്കമദോസതോ പച്ചേകം

മോക്ഖോതി അത്ഥോ, പതിമോക്ഖോയേവ **പാതിമോക്ഖം**. മോക്ഖോ വാ നിബ്ബാനം, തസ്സ മോക്ഖസ്സ പടിബിമ്ബഭൂതോതി പതിമോക്ഖം. സീലസംവരോ ഹി നിബ്ബേധഭാഗിയോ സൂരിയസ്സ അരുണുഗ്ഗമനം വിയ നിബ്ബാനസ്സ ഉദയഭൂതോ തപ്പടിഭാഗോ വിയ ഹോതി യഥാരഹം കിലേസനിബ്ബാപനതോതി പതിമോക്ഖം, പതിമോക്ഖംയേവ **പാതിമോക്ഖം**.

അഥ വാ മോക്ഖം പതി വത്തതി, മോക്ഖാഭിമുഖന്തി വാ പതിമോക്ഖം, പതിമോക്ഖംയേവ **പാതിമോക്ഖ**ന്തി. ഇദമ്പി പാതിമോക്ഖസദ്ദസ്സ മുഖമത്തദസ്സനമേവ. സബ്ബാകരേന പന ജിനപാതിമോക്ഖോ ഭഗവാവ അനവജ്ജപതിമോക്ഖം പാതിമോക്ഖം സംവണ്ണേയ്യ.

൧൭൩. ഗരുഭണ്ഡവിസ്സജ്ജനകരണഭൂതം ഏതസ്സ അത്ഥീതി **ഗരുഭണ്ഡവിസ്സജ്ജനം**. **ഗരുഭണ്ഡന്തരഭൂതം** ഥാവരാദി. ഊനകം ന വട്ടതീതി **ഫാതികമ്മം** വുത്തം. അതിരേകഗ്ഘനകം, തദഗ്ഘനകമേവ വാ വട്ടതീതി. **യഥാവുത്ത**ന്തി പോക്ഖരണിതോ പംസുഉദ്ധരണാദിഥാവരകമ്മം.

ധാരേതി, പോസേതി വാ പരേസം ദാരകേ.

ഗിഹീനം കരിയമാനം വുത്തം, ന സങ്ഘസ്സ, ഗണസ്സ വാതി അത്ഥോ. **പിണ്ഡപടിപിണ്ഡ**ന്തി ഉത്തരപദലോപം, പുരിമപദേ ഉത്തരപദലോപഞ്ച കത്വാ നിദ്ദേസോതി ആഹ **"പിണ്ഡത്ഥ"**ന്തിആദി. **അയോനിസോ വിചാരണം** അയാഥാവപടിപത്തി.

൧൭൪. ഗച്ഛന്തി യഥാസകം വിസയേ പവത്തന്തീതി **ഗാവോ,** ചക്ഖാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി.

വിധുനനം പപ്ഫോടനം, പവാഹനന്തി അത്ഥോ.

൧൭൬. യഥാ കരണത്ഥോ കരണീയസദ്ദോ, ഏവം വികിരണത്ഥോപി ഹോതീതി ആഹ **"വിക്ഖിപിതബ്ബാനീ"**തി, വിദ്ധംസിതബ്ബാനീതി അത്ഥോ. സംയമനീയാനി വാ **സംയമകരണീയാനി,** "ന പുന ഏവം കരോമീ"തി അത്തനോ ദഹനം മനസാ അധിട്ഠാനം സംയമനം, സംയമനകരണീയാനി **സംവരകരണീയാനീ**തി ചിത്തമത്തായത്താ ഏവ സംയമസംവരാ ആചരിയേന അധിപ്പേതാതി ആഹ **"അനാപത്തിഗമനീയാനീ"**തി . അന്തേവാസികത്ഥേരോ പന ദേസനാപി ചിത്തുപ്പാദമനസികാരേഹി വിനാ ന ഹോതീതി ദേസനാവിസുദ്ധിം നിസ്സരണം വദതി.

൧൭൭. "അലങ്കതോ ചേപി...പേ॰... സ ഭിക്ഖൂ"തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൧൪൨) വിയ ഇധാപി **ഗുണതോ ഭിക്ഖു അധിപ്പേതോ**. തഥാ ച വുത്തം "ഇധ ഭിക്ഖൂതി പടിപത്തിയാ ഭിക്ഖുഭാവദസ്സനതോ ഏവമാഹാ"തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൩൫൬). യത്തകം ഏകേന പുഗ്ഗലേന അസേസേത്വാ സമാദാതും സക്കാ, തം സന്ധായാഹ **"യേന സമാദാനേന സബ്ബാപി സിക്ഖാ സമാദിന്നാ ഹോന്തീ"**തി യഥാ ഉപസമ്പദാപാരിപൂരിയാ അസേസം ഉപസമ്പന്നസിക്ഖാസമാദാനം. **തന്തി** സമാദാനം. **അനേകേസൂ**തി വിസും വിസും സമാദാനേസു. യഥാ സമാദിന്നായ

സിക്ഖായ സബ്ബേന സബ്ബം അവീതിക്കമനം സിക്ഖിതബ്ബാകാരോ, ഏവം സതി വീതിക്കമേ ദേസനാഗാമിനിയാ ദേസനാ, വുട്ഠാനഗാമിനിയാ വുട്ഠാനം തദുപായഭൂതം പാരിവാസികവത്തചരണാദീതി വുത്തം **“അവീതി…പേ॰… ആകാരേനാ”**തി. യം സിക്ഖാപദം പമാദേന വീതിക്കന്തം, തം സിക്ഖിയമാനം ന ഹോതീതി സേസിതം നാമ ഹോതീതി ആഹ **“വീതിക്കമനവസേന സേസസ്സാ”**തി.

൭൫. ചിത്തപരിസോധനഭാവനാതി ചിത്തസ്സ പരിസോധനഭൂതാ ആവരണീയധമ്മവിക്ഖമ്ഭികാ സമാധിവിപസ്സനാഭാവനാ ചിത്തപരിസോധനഭാവനാ. **സുപ്പപരിഗ്ഗാഹക**ന്തി നിദ്ദാപരിഗ്ഗാഹകം. **ഇദ**ന്തി ഇദം അബ്ബോകിണ്ണഭവങ്ഗോത്തരണസങ്ഖാതം കിരിയമയചിത്താനം അപ്പവത്തനം സുപ്പം നാമ. **ഇതോ** ഭവങ്ഗോത്തരണതോ. **പുബ്ബേ ഇതോ** കിരിയമയചിത്തപ്പവത്തിതോ പരഞ്ച നത്ഥി. **അയം** കായകിലമഥോ, ഥിനമിദ്ധഞ്ച **ഏതസ്സ** സുത്തസ്സ പച്ചയോ.

൭൭. സതിപട്ഠാനാദയോതി സതിപട്ഠാനസമ്മപ്പധാനഇദ്ധിപാദാ, ഏകച്ചേ ച മഗ്ഗധമ്മാ സഹ ന പവത്തന്തി, തസ്മാ പാളിയം ന വുത്താതി അധിപ്പായോ. ഏതേ താവ ഏകസ്മിം ആരമ്മണേ സഹ ന പവത്തന്തീതി ന ഗണ്ഹേയ്യും, ഇന്ദ്രിയബലാനി കസ്മാ ന ഗഹിതാനീതി ആഹ **“പവത്ത…പേ॰… ഹോന്തീ”**തി. ഏവമ്പി സദ്ധിന്ദ്രിയബലാനി ബോജ്ഝങ്ഗേഹി ന സങ്ഗയ്ഹന്തീതി കഥം തേസം തദന്തോഗധതാതി ചോദനം സന്ധായാഹ **“പീതി… പേ॰… വുത്തത്താ”**തി.

൭൯. സമന്തതോതി സബ്ബഭാഗേസു സബ്ബേസു അഭിക്കമാദീസു, സബ്ബഭാഗതോ വാ തേസു ഏവ അഭിക്കമാദീസു അത്ഥാനത്ഥാദിസബ്ബഭാഗതോ സബ്ബാകാരതോ. **സമ്മാ**തി അവിപരീതം യോനിസോ. **സമ**ന്തി അവിസമം, ഇട്ഠാദിആരമ്മണേ രാഗാദിവിസമരഹിതം കത്വാതി അത്ഥോ.

ഭിക്ഖാ ചരീയതി ഏത്ഥാതി ഭിക്ഖാചാരോ, ഭിക്ഖായ ചരണട്ഠാനം, സോ ഏവ ഗോചരോ, ഭിക്ഖായ ചരണമേവ വാ സമ്പജഞ്ഞസ്സ വിസയഭാവതോ ഗോചരോ, തസ്മിം **ഭിക്ഖാചാരഗോചരേ**. സോ പന അഭിക്കമാദിഭേദഭിന്നന്തി വിസേസനവസേന വുത്തം **“അഭിക്കമാദീസു പനാ”**തി. **കമ്മട്ഠാനസങ്ഖാതേ**തി യോഗകമ്മസ്സ ഭാവനായ പവത്തിട്ഠാനസങ്ഖാതേ ആരമ്മണേ, ഭാവനാകമ്മേയേവ വാ, യോഗിനോ സുഖവിസേസഹേതുതായ വാ കമ്മട്ഠാനസങ്ഖാതേ സമ്പജഞ്ഞസ്സ വിസയഭാവേന **ഗോചരേ. അഭിക്കമാദീസൂ**തി അഭിക്കമപടിക്കമാദീസു ചേവ ചീവരപാരുപനാദീസു ച. **അസമ്മുയ്ഹനം** ചിത്തകിരിയാവായോധാതുവിപ്ഫാരവസേനേവ തേസം പവത്തി, ന അഞ്ഞഥാതി യാഥാവതോ ജാനനം.

കമ്മട്ഠാനം പധാനം കത്വാതി ചീവരപാരുപനാദിസരീരപരിഹരണകിച്ചകാലേപി കമ്മട്ഠാനമനസികാരമേവ പധാനം കത്വാ.

തസ്മാതി യസ്മാ ഉസ്സുക്കജാതോ ഹുത്വാ അതിവിയ മം യാചസി, യസ്മാ ച ജീവിതന്തരായാനം ദുജ്ജാനതം വദസി, ഇന്ദ്രിയാനി ച തേ പരിപാകം ഗതാനി, തസ്മാ. **തിഹാ**തി നിപാതമത്തം. **തേ** തയാ. **ഏവ**ന്തി ഇദാനി

വത്തബ്ബാകാരം വദതി. **സിക്ഖിതബ്ബന്തി** അധിസീലസിക്ഖാദീനം തിസ്സന്നമ്പി സിക്ഖാനം വസേന സിക്ഖനം കാതബ്ബം. യഥാ പന സിക്ഖിതബ്ബം, തം ദസ്സേന്തോ **"ദിട്ഠേ ദിട്ഠമത്തം ഭവിസ്സതീ"**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **ദിട്ഠേ ദിട്ഠമത്ത**ന്തി രൂപായതനേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന ദിട്ഠമത്തം. യഥാ ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം രൂപേ രൂപമത്തമേവ പസ്സതി, ന നിച്ചാദിസഭാവം, ഏവം സേസതംദ്വാരികവിഞ്ഞാണേഹിപി മേ ഏത്ഥ ദിട്ഠമത്തമേവ ഭവിസ്സതീതി സിക്ഖിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. അഥ വാ **ദിട്ഠേ ദിട്ഠം** നാമ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, രൂപേ രൂപവിജാനനന്തി അത്ഥോ. **മത്താ**തി പമാണം. ദിട്ഠം മത്താ ഏതസ്സാതി **ദിട്ഠമത്തം,** ചക്ഖുവിഞ്ഞാണമത്തമേവ മേ ചിത്തം ഭവിസ്സതീതി അത്ഥോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ ആപാഥഗതേ രൂപേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ന രജ്ജതി ന ദുസ്സതി ന മുയ്ഹതി, ഏവം രാഗാദിവിരഹേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണമത്തമേവ മേ ജവനം ഭവിസ്സതി, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണപ്പമാണേനേവ നം ഠപേസ്സാമീതി. അഥ വാ **ദിട്ഠം** നാമ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന ദിട്ഠരൂപം. **ദിട്ഠേ ദിട്ഠം** നാമ തത്ഥേവ ഉപ്പന്നം സമ്പടിച്ഛനസന്തീരണവോട്ഠബ്ബനസങ്ഖാതം ചിത്തത്തയം. യഥാ തം ന രജ്ജതി ന ദുസ്സതി ന മുയ്ഹതി, ഏവം ആപാഥഗതേ രൂപേ തേനേവ സമ്പടിച്ഛനാദിപ്പമാണേന ജവനം ഉപ്പാദേസ്സാമി, നാസ്സ തം പമാണം അതിക്കമിത്വാ രജ്ജനാദിവസേന ഉപ്പജ്ജിതും ദസ്സാമീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏസ നയോ സുതമുതേസു. **മുത**ന്തി ച തദാരമ്മണവിഞ്ഞാണേഹി സദ്ധിം ഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബായതനം വേദിതബ്ബം. **വിഞ്ഞാതേ വിഞ്ഞാതമത്ത**ന്തി ഏത്ഥ പന **വിഞ്ഞാതം** നാമ മനോദ്വാരാവജ്ജനേന വിഞ്ഞാതാരമ്മണം, തസ്മിം വിഞ്ഞാതേ. **വിഞ്ഞാതമത്ത**ന്തി ആവജ്ജനപ്പമാണം. യഥാ ആവജ്ജനം ന രജ്ജതി ന ദുസ്സതി ന മുയ്ഹതി, ഏവം രജ്ജനാദിവസേന ഉപ്പജ്ജിതും അദത്വാ ആവജ്ജനപ്പമാണേനേവ ചിത്തം ഠപേസ്സാമീതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. **ഏവഞ്ഹി തേ ബാഹിയ സിക്ഖിതബ്ബ**ന്തി ഏവം ഇമായ പടിപദായ തയാ ബാഹിയ തിസ്സന്നം സിക്ഖാനം അനുപവത്തനവസേന സിക്ഖിതബ്ബം. ഇതി ഭഗവാ ബാഹിയസ്സ സംഖിത്തരുചിതായ ഛഹി വിഞ്ഞാണകായേഹി സദ്ധിം ഛളാരമ്മണഭേദഭിന്നം വിപസ്സനാവിസയം ദിട്ഠാദീഹി ചതൂഹി കോട്ഠാസേഹി വിഭജിത്വാ തത്ഥസ്സ ഞാതതീരണപരിഞ്ഞം ദസ്സേതി.

കഥം? ഏത്ഥ ഹി രൂപായതനം പസ്സിതബ്ബട്ഠേന **ദിട്ഠം** നാമ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം പന സദ്ധിം തംദ്വാരികവിഞ്ഞാണേഹി ദസ്സനട്ഠേന, തദുഭയമ്പി യഥാപച്ചയം പവത്തമാനം ധമ്മമത്തമേവ, ന ഏത്ഥ കോചി കത്താ വാ കാരേതാ വാ. യതോ തം ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന അനിച്ചം, ഉദയബ്ബയപടിപീളനട്ഠേന ദുക്ഖം, അവസവത്തനട്ഠേന അനത്താതി കുതോ തത്ഥ പണ്ഡിതസ്സ രജ്ജനാദീനം ഓകാസോതി അയഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ. ഏസ നയോ സുതാദീസുപി.

ഇദാനി ഞാതതീരണപരിഞ്ഞാസു പതിട്ഠിതസ്സ ഉപരി സഹ ഫലേന പഹാനപരിഞ്ഞം ദസ്സേതും **"യതോ ഖോ തേ ബാഹിയാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **യതോ**തി യദാ, യസ്മാ വാ. **തേ**തി തവ. **തതോ**തി തദാ, തസ്മാ വാ. **തേനാ**തി തേന ദിട്ഠാദിനാ, ദിട്ഠാദിപടിബദ്ധേന വാ രാഗാദിനാ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ബാഹിയ, തവ യസ്മിം കാലേ, യേന വാ കാരണേന ദിട്ഠാദീസു മയാ വുത്തവിധിം പടിപജ്ജന്തസ്സ അവിപരീതസഭാവാവബോധേന ദിട്ഠാദിമത്തം ഭവിസ്സതി, തസ്മിം കാലേ, തേന വാ കാരണേന ത്വം തേന ദിട്ഠാദിപടിബദ്ധേന

രാഗാദിനാ സഹ ന ഭവിസ്സസി, രത്തോ വാ ദുട്ഠോ വാ മൂള്ഹോ വാ ന ഭവിസ്സസി പഹീനരാഗാദികത്താ, തേന വാ ദിട്ഠാദിനാ സഹ പടിബദ്ധോ ന ഭവിസ്സസീതി. **തതോ ത്വം, ബാഹിയ, ന തത്ഥാ**തി യദാ, യസ്മാ വാ ത്വം തേന രാഗേന വാ രത്തോ, ദോസേന വാ ദുട്ഠോ, മോഹേന വാ മൂള്ഹോ ന ഭവിസ്സസി, തദാ, തസ്മാ വാ ത്വം തത്ഥ ദിട്ഠാദികേ ന ഭവിസ്സസി, തസ്മിം ദിട്ഠേ വാ സുതമുതവിഞ്ഞാതേ വാ "ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ"തി (മഹാവ॰ ൨൧) തണ്ഹാമാനദിട്ഠീഹി അല്ലീനോ പതിട്ഠിതോ ന ഭവിസ്സസി. ഏത്താവതാ പഹാനപരിഞ്ഞം മത്ഥകം പാപേത്വാ ഖീണാസവഭൂമി ദസ്സിതാ. **തതോ ത്വം, ബാഹിയ, നേവിധ, ന ഹുരം, ന ഉഭയമന്തരേനാ**തി യദാ ത്വം, ബാഹിയ, തേന രാഗാദിനാ തത്ഥ ദിട്ഠാദീസു പടിബദ്ധോ ന ഭവിസ്സസി, തദാ ത്വം നേവ ഇധ ലോകേ, ന പരലോകേ, ന ഉഭയത്ഥ ഹോസി. **ഏസേവന്തോ ദുക്ഖസ്സാ**തി കിലേസദുക്ഖസ്സ, വട്ടദുക്ഖസ്സ ച അയമേവ അന്തോ അയം പരിച്ഛേദോ പരിവടുമഭാവോതി അയമേവ ഹി ഏത്ഥ അത്ഥോ . യേ പന "ഉഭയമന്തരേനാ"തി പദം ഗഹേത്വാ അന്തരാഭവം നാമ ഇച്ഛന്തി, തേസം തം മിച്ഛാ. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം പരതോ **അന്തരാഭവകഥായം** (കഥാ॰ ൫൦൫ ആദയോ) ആവി ഭവിസ്സതി.

ഏതേസന്തി അതിഹരണവീതിഹരണാനം.

"തത്ഥ ഹീ"തിആദിനാ പഞ്ചവിഞ്ഞാണവീഥിയം പുരേതരം പവത്തഅയോനിസോമനസികാരവസേന ആവജ്ജനാദീനം അയോനിസോ ആവജ്ജനാദിനാ ഇട്ഠാദിആരമ്മണേ ലോഭാദിപ്പവത്തിമത്തം ഹോതി, ന പന ഇത്ഥിപുരിസാദിവികപ്പഗാഹോ, മനോദ്വാരേയേവ പന സോ ഹോതീതി ദസ്സേതി. **തസ്സാ**തി "ഇത്ഥീ, പുരിസോ"തി രജ്ജനാദികസ്സ. **ഭവങ്ഗാദീതി** ഭവങ്ഗആവജ്ജനദസ്സനാനി, സമ്പടിച്ഛനസന്തീരണവോട്ഠബ്ബനപഞ്ചദ്വാരികജവനഞ്ച. **അപുബ്ബതിത്തരതാവസേനാ**തി അപുബ്ബതാഇത്തരഭാവാനം വസേന.

അതിഹരതീതി മുഖദ്വാരം അതിക്കമിത്വാ ഹരതി. **തംതംവിജാനനനിപ്ഫാദകോ**തി തസ്സ തസ്സ പരിയേസനാദിവിസയസ്സ, വിജാനനസ്സ ച നിപ്ഫാദകോ. യേന ഹി പയോഗേന പരിയേസനാദി നിപ്ഫജ്ജതി, സോ തബ്ബിസയം വിജാനനമ്പി നിപ്ഫാദേതി നാമ ഹോതി. **സമ്മാപടിപത്തി**ന്തി ധമ്മേസു അവിപരീതപടിപത്തിം യഥാഭൂതാവബോധം.

ഗമനേപീതി ഗമനപയോഗേപി. **അതിഹരണം** യഥാഠിതസ്സേവ കായസ്സ ഇച്ഛിതദേസാഭിമുഖകരണം. **ഗമനം** ദേസന്തരുപ്പത്തി. **വക്ഖമാനോ**തി "അഭിക്കന്തേ പടിക്കന്തേതി...പേ॰... അദ്ധാഗമനവസേന കഥിതോ. ഗതേ ഠിതേ നിസിന്നേതി ഏത്ഥ വിഹാരേ ചുണ്ണികപാദുദ്ധാരഇരിയാപഥവസേന കഥിതോ"തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൫൨൧) വക്ഖമാനോ വിസേസോ.

പവത്തേതി ചങ്കമാദീസു പവത്തേ രൂപാരൂപധമ്മേ. **പരിഗ്ഗണ്ഹന്തസ്സ** അനിച്ചാദിതോ.

കായികകിരിയാദിനിബ്ബത്തകജവനം ഫലൂപചാരേന **"കായാദികിരിയാമയ"**ന്തി വുത്തം. **കിരിയാസമുട്ഠിതത്താ**തി പന കാരണൂപചാരേന.

൧൬൯. കമ്മട്ഠാനഉപാസനസ്സാതി കമ്മട്ഠാനഭാവനായ. **യോഗപഥ**ന്തി ഭാവനായോഗ്ഗകിരിയായ പവത്തനമഗ്ഗം.

൧൭൦. കായാദീസൂതി കായവേദനാചിത്തധമ്മേസു. **സുട്ഠു പവത്തിയാ**തി അസുഭാനുപസ്സനാദിവസേന പവത്തിയാ. **നിയ്യാനസഭാവോ** സമ്മാസതിതാ ഏവ . **ഉപട്ഠാന**ന്തി സതിം കിച്ചതോ ദസ്സേതി. ഏത്ഥ ച യഥാവുത്തോ പരിഗ്ഗഹോ ജാതോ ഏതിസ്സാതി **പരിഗ്ഗഹിതാ,** തം പരിഗ്ഗഹിതം നിയ്യാനഭൂതം സതിം കത്വാതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൧൭൨-൩. പകുപ്പനം ഇധ **വികാരാപത്തിഭാവോ**.

൧൭൪. തപ്പടിപക്ഖസഞ്ഞാതി ഥിനമിദ്ധപടിപക്ഖസഞ്ഞാ. സാ അത്ഥതോ തദങ്ഗാദിവസേന ഥിനമിദ്ധവിനോദനാകാരപ്പവത്താ കുസലവിതക്കസമ്പയുത്തസഞ്ഞാ, തഥാഭൂതോ വാ ചിത്തുപ്പാദോ സഞ്ഞാസീസേന വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

൧൭൫. സാരമ്ഭന്തി ആരമ്ഭവന്തം, സഹാരമ്ഭന്തി അത്ഥോ. **നിരാവരണാഭോഗാ** ഥിനമിദ്ധന്ധകാരവിഗമേന നിരാവരണസമന്നാഹാരസഞ്ഞാ. **വിവടാ** അപ്പടിച്ഛാദനാ.

൧൮൪. തത്ഥ തത്ഥാതി ''ഇമിനാ പാതിമോക്ഖസംവരേന ഉപേതോ ഹോതീ''തിആദീസു (വിഭം ൫൧൧).

൧൯൧. യഥാ കേനചി നിക്കുജ്ജിതം ''ഇദം നാമേത''ന്തി പകതിഞാണേന ന ഞായതി, ഏവം സബ്ബപ്പകാരേന അവിദിതം നിക്കുജ്ജിതം വിയ ഹോതീതി ആഹ **''സബ്ബഥാ അഞ്ഞാതതാ നിക്കുജ്ജിതഭാവോ''**തി. **നിരവസേസപരിച്ഛിന്ദനാഭാവോ**തി ദുവിഞ്ഞേയ്യതായ നിരവസേസതോ പരിച്ഛിന്ദിതബ്ബതാഭാവോ, പരിച്ഛിന്ദികാഭാവോ വാ. ഏകദേസേനേവ ഹി ഗമ്ഭീരം ഞായതി.

ആചിക്ഖന്തീതിആദിതോ പരിബ്യത്തം കഥേന്തി. **ദേസേന്തീ**തി ഉപദിസനവസേന വദന്തി, പബോധേന്തി വാ. **പഞ്ഞാപേന്തീ**തി പജാനാപേന്തി, സംപകാസേന്തീതി അത്ഥോ. **പട്ഠപേന്തീ**തി പകാരേഹി അസങ്കരതോ ഠപേന്തി. **വിവരന്തീ**തി വിവടം കരോന്തി. **വിഭജന്തീ**തി വിഭത്തം കരോന്തി. **ഉത്താനീകരോന്തീ**തി അനുത്താനം ഗമ്ഭീരം ഉത്താനം പാകടം കരോന്തി. ഏത്ഥ ച **''പഞ്ഞാപേന്തീ''**തിആദീഹി ഛഹി പദേഹി അത്ഥപദാനി ദസ്സിതാനി. **''ആചിക്ഖന്തി ദേസേന്തീ''**തി പന ദ്വീഹി പദേഹി ബ്യഞ്ജനപദാനീതി ഏവം അത്ഥബ്യഞ്ജനപദസമ്പന്നായ ഉളാരായ പസംസായ പസംസനം ദസ്സേതി. യം പനേതേസു അത്ഥബ്യഞ്ജനപദേസു വത്തബ്ബം, തം **നേത്തിഅട്ഠകഥായം (നേത്തി॰ അട്ഠ॰ ൨൮ ആദയോ)** വിത്ഥാരതോ വുത്തമേവ, തസ്മാ തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

൩൦൨. ഏത്ഥേവ യോജേതബ്ബം തസ്സ ഹേട്ഠാഭൂമിസമതിക്കമനമുഖേന ഭൂമിവിസേസാധിഗമുപായദീപനതോ. **സബ്ബത്ഥാപീ**തി ''രൂപസഞ്ഞാനം സമതിക്കമാ, ആകാസാനഞ്ചായതനം സമതിക്കമ്മാ''തി സബ്ബേസുപി സമതിക്കമവചനേസു.

൬൮൦. തംയേവ ആകാസം ഫുടം വിഞ്ഞാണന്തി തംയേവ കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസം ''അനന്ത''ന്തി മനസികാരേന ഫുടം ഫരിത്വാ ഠിതം പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണം ''അനന്തം വിഞ്ഞാണ''ന്തി **മനസി കരോതീ**തി അത്ഥോ. ദുതിയവികപ്പേ പന സാമഞ്ഞജോതനാ വിസേസേ തിട്ഠതീതി ''ഫുട''ന്തി ഇമിനാ വിഞ്ഞാണമേവ വുത്തന്തി **ഫുടം വിഞ്ഞാണ**ന്തി പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണമാഹ. തഞ്ഹി ആകാസസ്സ സഫരണകവിഞ്ഞാണം. **വിഞ്ഞാണേനാ**തി ച കരണത്ഥേ കരണവചനം, തഞ്ച ദുതിയാരുപ്പവിഞ്ഞാണം വദതീതി ആഹ **''വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനവിഞ്ഞാണേന മനസി കരോതീ''**തി. **തേനാ**തി പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണേന. **ഗഹിതാകാര**ന്തി അനന്തഫരണവസേന ഗഹിതാകാരം. **മനസി കരോതീ**തി ദുതിയാരുപ്പപരികമ്മമനസികാരേന മനസി കരോതി. **ഏവ**ന്തി യഥാവുത്താകാരം കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസേ പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണേന അനന്തഫരണവസേന യോ ഗഹിതാകാരോ, തം മനസി കരോന്തംയേവ. **തം വിഞ്ഞാണ**ന്തി തം ദുതിയാരുപ്പവിഞ്ഞാണം. **അനന്തം ഫരതീ**തി ''അനന്ത''ന്തി ഫരതി, തസ്മാ ദുതിയോയേവത്ഥോ യുത്തോതി. **''യഞ്ഹീ''**തിആദിനാ യഥാവുത്തമത്ഥം പാകടം കരോതി. **തംഫരണാകാരസഹിത**ന്തി തസ്മിം ആകാസേ ഫരണാകാരസഹിതം. **വിഞ്ഞാണ**ന്തി പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണം.

൬൮൭. പുബ്ബേതി ദുതിയാരുപ്പപരികമ്മകാലേ. യം ''അനന്തം വിഞ്ഞാണ''ന്തി മനസി കതം, **തംയേവ** പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണമേവ. തംയേവ ഹി അഭാവേതി. ആരമ്മണാതിക്കമവസേന ഹി ഏതാ സമാപത്തിയോ ലദ്ധബ്ബാതി.

നിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൬൨൬. ചതുക്കനയേ ദുതിയജ്ഝാനമേവ യേസം വിചാരോ ഓളാരികതോ ന ഉപട്ഠാതി, യേസഞ്ച ഉപട്ഠാതി, തേസം വസേന ദ്വിധാ ഭിന്ദിത്വാ ദേസിതന്തി ചതുക്കനയതോ പഞ്ചകനയോ നീഹതോതി ആഹ **''ഉദ്ധടാനംയേവ ചതുന്നം... പേ॰... ദസ്സനതോ ചാ''**തി.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ

൬൪൦. തീസൂതി പഠമാദീസു തീസു. ചതുക്കനയേന ഹി തം വുത്തം. **ഏവംകോട്ഠാസികാ**തി അപ്പമാണാതി വുത്താ. തേനാഹ **''ലോകുത്തരഭൂതാ ഏവാതി അധിപ്പായോ''**തി. പരിച്ഛിന്നാകാസ...പേ॰... ചതുത്ഥാനം വട്ടവിപസ്സനാപാദകത്താ **''സബ്ബത്ഥപാദകചതുത്ഥേ സങ്ഗഹിതാനീ''**തി വുത്തം.

അയം കഥാതി പരിത്താരമ്മണാദികഥാ. ഹേട്ഠിമോ അരിയോ ഉപരിമസ്സ അരിയസ്സ ലോകുത്തരചിത്താനി പടിവിജ്ഝിതും ന സക്കോതീതി വുത്തം **''ന ച...പേ॰... സക്കോതീ''**തി.

''കിരിയതോ ദ്വാദസന്ന''ന്തി ച പാഠോ അത്ഥി. **സഹ വദതി** ലോകുത്തരഫലചതുത്ഥതാസാമഞ്ഞേനാതി അധിപ്പായോ. ഇധ സബ്ബസദ്ദസ്സ

പദേസസമ്ബന്ധവാചിഭാവതോ ഏകദേസസ്സ അസമ്ഭവേപി സമ്ബന്ധുപ്പാദകതാ ഏവ വേദിതബ്ബാതി ദസ്സേതും **“സമ്ബന്ധ…പേ॰… ദട്ഠബ്ബ”**ന്തി ആഹ.
പരിച്ഛിന്നാകാസകസിണചതുത്ഥാദീനീതി **ആദി**-സദ്ദേന ആനാപാനചതുത്ഥാദയോ സങ്ഗഹിതാ. **നവത്തബ്ബതായാ**തി നവത്തബ്ബാരമ്മണതായ.

നിബ്ബാനഞ്ചാതി വത്തബ്ബം തദാരമ്മണസ്സാപി ബഹിദ്ധാരമ്മണഭാവതോ.

“സസന്താനഗതമ്പീ”തി ഇദം **രൂപ**-സദ്ദേന, **കമ്മ**-സദ്ദേന ച സമ്ബന്ധിതബ്ബം ‘‘സസന്താനഗതമ്പി അപാകടം രൂപം ദിബ്ബചക്ഖു വിയ സസന്താനഗതമ്പി അപാകടം കമ്മം വിഭാവേതീ’’തി. പാകടേ പന സസന്താനഗതേ രൂപേ, കമ്മേ ച അഭിഞ്ഞാഞാണേന പയോജനം നത്ഥീതി **“അപാകട”**ന്തി വിസേസേത്വാ വുത്തം.

പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഝാനവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൩. അപ്പമഞ്ഞാവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ

൬൪൨. ദിസാദേസോധിനാതി "ഏകം ദിസ"ന്തിആദിദിസോധിനാ, വിഹാരഗാമനിഗമനഗരജനപദരജ്ജാദിദേസോധിനാ ച. **സത്തോധിനാ**തി "സബ്ബാ ഇത്ഥിയോ, സബ്ബേ പുരിസാ, അരിയാ, അനരിയാ"തിആദിവസപ്പവത്തേന സത്തോധിനാ. **ഏതസ്സാ**തി ഏതസ്സ പദസ്സ, പദത്ഥസ്സ വാ. **അനുവത്തക**ന്തി അധികാരവസേന പവത്തകം. **തം ദ്വയ**ന്തി തഥാ-സദ്ദോ, ഇതി-സദ്ദോതി ഉഭയം. "തഥാ ദുതിയ"ന്തി ഹി വുത്തേ "തഥാ-സദ്ദോ യഥാ മേത്താസഹഗതേന ചേതസാ പുരത്ഥിമാദീസു ഏകം ദിസം ഫരിത്വാ വിഹരതി, തഥാ ദുതിയമ്പി ദിസം മേത്താസഹഗതേന ചേതസാ ഫരിത്വാ വിഹരതീ"തി ഇമമത്ഥം ദീപേതി. സേസദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. യസ്മാ **ഇതീ**തി അയം ഇതി-സദ്ദോ പകാരത്ഥേ, ഏവന്തി വുത്തം ഹോതി, തസ്മാ "യഥാ മേത്താസഹഗതേന ചേതസാ ഏകം, ദുതിയം, തതിയം, ചതുത്ഥം ദിസം ഫരിത്വാ വിഹരതി, ഏവം ഉദ്ധം, അധോ, തിരിയം മേത്താസഹഗതേന ചേതസാ ഫരിത്വാ വിഹരതീ"തി ഇമമത്ഥം ദീപേതി. തേന വുത്തം **"മേത്താ...പേ॰... തം ദ്വയ"**ന്തി. **തസ്സാ**തി ദ്വയസ്സ. **ഫരണന്തരാദിട്ഠാന**ന്തി ഫരണതോ അഞ്ഞം ഫരണന്തരം, തം ആദി യസ്സ, തം ഫരണന്തരാദി. ഫരണന്തരഞ്ഹേതം മേത്താഭാവനായ, യദിദം വിപുലതാ. **ആദി-**സദ്ദേന ഭുമ്മന്തരപഗുണഭാവാദി ഗയ്ഹതി, തസ്സ ഫരണന്തരാദിനോ ഠാനം ഠാനഭൂതോ "വിപുലേനാ"തിആദിനാ വുച്ചമാനോ മേത്താഭാവനാവിസേസോ. വുത്തപ്പകാരമത്തപരാമസനസ്സ **തസ്സ** ദ്വയസ്സ **അട്ഠാനം** അനോകാസോതി. **ഇതി കത്വാ** ഇമിനാ കാരണേന ന വുത്തം തം ദ്വയന്തി അത്ഥോ.

൬൪൩. രാഗസ്സാതി കാമരാഗസ്സ. **സിനേഹസ്സാ**തി പുത്തസിനേഹാദിസിനേഹസ്സ. **വിപത്തിയാ**തി രാഗസിനേഹസങ്ഖാതായ മേത്താഭാവനായ വിപത്തിയാ വിനാസസ്സ. **അനുപ്പത്തിതോ** ഹിരോത്തപ്പബലേന അനുപ്പജ്ജനതോ.

൬൪൪. അധിമുഞ്ചിത്വാതി ഭാവനാചിത്തം ആരമ്മണേ സുട്ഠു വിസ്സജ്ജേത്വാ, തം പനേത്ഥ അധിമുച്ചനം യസ്മാ ഫരണവസേനേവ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"സുട്ഠു പസാരേത്വാ"**തി. യസ്മാ പന ആരമ്മണേ സുട്ഠു അസംസപ്പനവസേനേവ തം മേത്താഭാവനായ അധിമുച്ചനം ഹോതി, തസ്മാ **"ബലവതാ വാ അധിമോക്ഖേന അധിമുച്ചിത്വാ"**തി ച വുത്തം.

൬൪൭. ഏതേസം പദാനം **സബ്ബേന** സകലേന ദിസാദേസാദിഭേദേന **അവധിനാ. സബ്ബാവധിദിസാദിഫരണാകാരേഹീ**തി സബ്ബാവധിഭൂതദിസാദേസപുഗ്ഗലഫരണപ്പകാരേഹി.

൬൫൦. വിഘാതവസേനാതി വിക്ഖമ്ഭനവസേന.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ

ന്ൻ. കഥിതാനം കുസലാദിധമ്മാനം. ഇമസ്മിം പന അപ്പമഞ്ഞാവിഭങ്ഗേ കഥിതാ അപ്പമഞ്ഞാ, താ ച സഭാവതോ ലോകിയാ ഏവ, ന ഖന്ധവിഭങ്ഗാദീസു കഥിതാ ഖന്ധാദയോ വിയ ലോകുത്തരാപീതി ഏകംസതോ സബ്ബാസം അപ്പമഞ്ഞാനം ലോകിയഭാവമേവ ദീപേതും അട്ഠകഥായം ''ഇമസ്മിം പനാ''തിആദി വുത്തന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഇമസ്മിം പന...പേ॰... ഹോതീ"**തി.

പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അപ്പമഞ്ഞാവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൪. സിക്ഖാപദവിഭങ്ഗോ

൧. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൭൦൩. സിക്ഖാസങ്ഖാതാനം കുസലധമ്മാനം പഞ്ച സീലങ്ഗാനി നിസ്സയഭാവേന വാ പതിട്ഠാ സിയും, ഉപനിസ്സയഭാവേന വാതി തദുഭയം ദസ്സേന്തോ ആഹ **''സമ്പയോഗവസേന, ഉപനിസ്സയവസേന ച ഓകാസഭാവേനാ''**തി.

൭൦൪. ''കമ്മപഥാ ഏവാ''തി നിയമസ്സ കതത്താ വുത്തം **''അസബ്ബസാധാരണേസൂ''**തി. ന ഹി സക്കാ ഇന്ദ്രിയാദിസാധാരണകോട്ഠാസവസേന നിയമം കാതും. **കമ്മപഥകോട്ഠാസികാ ഏവ,** ന ഝാനാദികോട്ഠാസികാ. **കമ്മപഥഭാവേന ആഗതന്തി വദന്തി,** ദുഗ്ഗതിയാ, തത്ഥ ഉപ്പജ്ജനദുക്ഖസ്സ ച പവത്തിഉപായഭാവതോതി അധിപ്പായോ. **അസ്സ** സുരാപാനസ്സ. **ഉപകാരകത്തം** സബ്ബേസം. **സഭാഗത്തം** മിച്ഛാചാരസ്സ.

തഥാഗഹിതസങ്ഖാരാരമ്മണതായാതി ''സത്തം അവഹരാമി, സത്തേ വിപ്പടിപജ്ജാമീ''തിആദിനാ സത്താകാരേന ഗഹിതസങ്ഖാരാരമ്മണതായ, ന പന സത്തപഞ്ഞത്തിആരമ്മണതായാതി അധിപ്പായോ. **''പഞ്ച സിക്ഖാപദാ''**തിആദിനാ തമേവത്ഥം വിവരതി.

തസ്സ തസ്സാതി യസ്സ യസ്സ ബ്യസനത്ഥായ. സയം വാ ഉസുആദിം ഖിപതി, ഓപാതഖണനാദിം കരോതി, താദിസം മന്തം പരിജപ്പതി, കമ്മജഇദ്ധിം വളഞ്ജേതി, അഞ്ഞേന വാ തം സബ്ബം കാരേതീതി ആഹ **''നിസ്സഗ്ഗിയ...പേ॰... ദ്വേ ഏവ ഗഹിതാ''**തി.

യദിപി കോട്ഠാസവാരേ വിരതി സരൂപേന നാഗതാ ''യേവാപനാ''ത്വേവ വുത്താ, ഭജാപിയമാനാ പന മഗ്ഗഭാവംയേവ ഭജതീതി ആഹ **''വിരതിസീലം പന മഗ്ഗകോട്ഠാസിക''**ന്തി. **സേസസീലാന**ന്തി സേസഅവീതിക്കന്തസീലാനം.

൭൧൫. അഭബ്ബട്ഠാനാതി പാണാതിപാതാദയോ. യഥാ പാണാതിപാതാദയോ വേരഹേതുതായ വേരം, ഏവം തദഞ്ഞേപി അകുസലാതി വുത്തം **''തംസഭാഗതായ വേരഭൂതാന''**ന്തി. വിരതീനം ഉപ്പത്തി ന ന ഭവിസ്സതി സേക്ഖാനന്തി യോജനാ. **''അകുസലസമുട്ഠിതാനി ചാ''**തിആദിനാപി സേക്ഖാനം ഉഭയേന വിരതിസബ്ഭാവംയേവ വിഭാവേതി. തസ്സത്ഥോ - യാനി അകുസലസമുട്ഠിതാനി കായകമ്മാദീനി, താനി തേസം സേക്ഖാനം കായദുച്ചരിതാദീനീതി വേരാനിയേവ , **തേഹി** വേരേഹി **തേസം** സേക്ഖാനം വിരതിയോ സമ്ഭവന്തിയേവ. **യതോ**തി യസ്മാ പാണാതിപാതാദിവിരമിതബ്ബനിപ്പരിയായവേരാഭാവേപി കായദുച്ചരിതാദിവേരമത്തതോ സേക്ഖാനം വിരതിസമ്ഭവതോ. **നഫലഭൂതസ്സാപീ**തി യഥാ ഫലസ്സ മഗ്ഗപടിബിമ്ബഭൂതത്താ മഗ്ഗസദിസം സത്തഅട്ഠങ്ഗികതാ സിയാ, ഏവം അഫലഭൂതസ്സാപി സകദാഗാമിമഗ്ഗാദികസ്സ യതോ വിരതിസമ്ഭവതോ **അട്ഠങ്ഗികതാ ഹോതി,** അഞ്ഞഥാ പഞ്ചങ്ഗികോ ഏവ സിയാതി അധിപ്പായോ.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ

൭൧൪. യഥാവിരമിതബ്ബതോതി യോ യോ പാണാതിപാതാദി വിരമിതബ്ബോ, തതോ വിരതിവസേന.

പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സിക്ഖാപദവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൫. പടിസമ്ഭിദാവിഭങ്ഗോ

൧. സുത്തന്തഭാജനീയം

൧. സങ്ഗഹവാരവണ്ണനാ

൭൧൮. ''ഏസേവ നയോ''തി ധമ്മാദീസു കതോ അതിദേസോ സങ്ഖേപതോ തേസം ദസ്സനം ഹോതീതി ആഹ **''സങ്ഖേപേന ദസ്സേത്വാ''**തി. തേസം നിരുത്തിപടിഭാനാനം വിസയാ **തബ്ബിസയാ,** തേസം, നിരുത്തിപടിഭാനവിസയഭൂതാനന്തി അത്ഥോ. **പച്ചയുപ്പന്നാദിഭേദേഹീ**തി പച്ചയുപ്പന്നനിബ്ബാനഭാസിതത്ഥാദിഭേദേഹി.

ദുക്ഖഹേതുഫലജാതാദിധമ്മജരാമരണാനി **ദുക്ഖാദീനി**. സച്ചഹേതുധമ്മപച്ചയാകാരവാരേസു ദുക്ഖസമുദയാദിപരിയായേന ആഗതോ ഫലനിബ്ബത്തകോ ഹേതു, സച്ചപച്ചയാകാരവാരേസു അരിയമഗ്ഗോ, പരിയത്തിവാരേ ഭാസിതം, അഭിധമ്മഭാജനീയേ കുസലം, അകുസലന്തി ഏവം പാളിയം വുത്താനംയേവ വസേന പഞ്ച ധമ്മാ വേദിതബ്ബാതി ഇമമത്ഥമാഹ **''തഥാ ധമ്മാ ചാ''**തി ഇമിനാ.

നിബ്ബത്തകഹേതുആദീനന്തി നിബ്ബത്തകസമ്പാപകഞാപകാനം. **പുരിമോതി** പവത്തനത്ഥോ. **തസ്മി**ന്തി മഗ്ഗേ. **പച്ഛിമോതി** പാപനത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

അവിപരീതനിരുത്തീതി ബുദ്ധാദീഹി ആചിണ്ണാ തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ വാചകഭാവേ നിരുള്ഹാ യാഥാവനിരുത്തി. യസ്മാ വിഞ്ഞത്തിവികാരസഹിതോ സദ്ദോ പഞ്ഞത്തീതി അത്തനോ അധിപ്പായോ, തസ്മാ പരമതതോ തം ദസ്സേന്തോ **''അവചനഭൂതായാ''**തി വിസേസേത്വാ **''കേചി വണ്ണയന്തീ''**തി ആഹ. **ഏവം സതീ**തി ഏവം നിരുത്തിയാ പഞ്ഞത്തിഭാവേ സതി. പഞ്ഞത്തി അഭിലപിതബ്ബാതി ആപജ്ജതീതി വുത്തേ, ഹോതു, കോ ദോസോ തസ്സാ വചനീയഭാവതോതി കദാചി വദേയ്യാതി ആസങ്കന്തോ ആഹ **''ന ച വചനതോ...പേ॰... ഉച്ചാരേതബ്ബം അത്ഥീ''**തി. **തേസം** അത്ഥധമ്മാനം. ന വചനന്തി **അവചനം** അവചനസഭാവം. **ഏവംപകാര**ന്തി ഏവംവിധം ഏവം നിയതലിങ്ഗവിസേസജോതനാകാരം.

പരതോതി പരഭാഗേ അനന്തരമനോദ്വാരേ. സദ്ദഗ്ഗഹണാനുസാരേന ഗഹിതായ നാമനിരുത്തിയം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ പവത്തതീതി വദന്തി. യദി ഏവം കസ്മാ പാളിയം ''നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ''തി വുത്താതി ആഹ **''നിരുത്തി...പേ॰... സന്ധായ വുത്ത''**ന്തി. **പച്ഛാ ജാനനന്തി** സദ്ദഗ്ഗഹണുത്തരകാലം നാമനിരുത്തിയാ ജാനനം. **ഏവന്തി** ഏവം സദ്ദഗ്ഗഹണതോ പച്ഛാ നാമനിരുത്തിം ആരബ്ഭ പവത്തം ഞാണം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാതി ഗയ്ഹമാനേ. ഏവം നിരുത്തിയാ നാമപഞ്ഞത്തിപക്ഖേ പാളിയാ, അട്ഠകഥായ ച വിരോധം ദസ്സേത്വാ സദ്ദപക്ഖേ തദഭാവം ദസ്സേന്തോ **''യഥാ പനാ''**തിആദിമാഹ. **തംതംസദ്ദവിഭാവകന്തി** യഥാ തസ്സ തസ്സ സദ്ദപ്പഭേദനിച്ഛയസ്സ പച്ചയഭൂതം ദിബ്ബസോതഞാണം സദ്ദാരമ്മണമേവ തം തം സദ്ദം വിഭൂതം കരോതി, ഏവം നിരുത്തിപ്പഭേദനിച്ഛയസ്സ പച്ചയഭൂതം നിരുത്തിസദ്ദാരമ്മണമേവ

നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാഞാണം തം വിഭൂതം കരോതീതി തസ്സ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണതാ വുത്താ. സദ്ദം പന വിഭാവേന്തം ഏകന്തതോ സദ്ദരൂപനിബന്ധം പഞ്ഞത്തിമ്പി വിഭാവേതിയേവ, യതോ സഭാവാസഭാവവിസേസവിഭാവനം സമ്പജ്ജതി. അഞ്ഞഥാ ഹി സദ്ദമത്തഗ്ഗഹണേ വിസേസാവബോധോ ഏവ ന സിയാതി പോരാണാ പഞ്ഞത്തിവിഭാവനമ്പി തസ്സ ഇച്ഛന്തി. **തംവിഭാവക**ന്തി നിരുത്തിസദ്ദവിഭാവകം. **ന പാളിവിരോധോ ഹോതീ**തി യദിപി അഭിധമ്മഭാജനീയേ ''യായ നിരുത്തിയാ തേസം ധമ്മാനം പഞ്ഞത്തി ഹോതീ''തി (വിഭ॰ ൭൨൭) വുത്തം, തമ്പി സഭാവനിരുത്തിസദ്ദേന ധമ്മാനം പബോധനമേവ സന്ധായ വുത്തം, ന തബ്ബിനിമുത്തം പഞ്ഞത്തിന്തി ''നിരുത്തിസദ്ദാരമ്മണാ നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ''തി വുച്ചമാനേ പാളിയാ വിരോധോ ന ഹോതീതി അത്ഥോ. ''പച്ചവേക്ഖന്തസ്സാ''തി വുത്തത്താ സദ്ദം ഗഹേത്വാ പച്ഛാ ഗഹിതായ പഞ്ഞത്തിയാ പച്ചവേക്ഖണേന ഭവിതബ്ബന്തി ആസങ്കേയ്യാതി തദാസങ്കാനിവത്തനത്ഥമാഹ **''തം സഭാവനിരുത്തിം സദ്ദം ആരമ്മണം കത്വാ''**തിആദി. **സഭാവനിരുത്തിം വിഭാവേന്തംയേവാ**തി സഭാവനിരുത്തിവിസയസ്സ സമ്മോഹസ്സ പഗേവ വിദ്ധംസിതത്താ അത്ഥസാധനവസേന അഭിഞ്ഞാഞാണം വിയ തം വിഭാവേന്തമേവ പവത്തതി. തേനാഹ **''നിരുത്തിം ഭിന്ദന്തം പടിവിജ്ഝന്തമേവ ഉപ്പജ്ജതീ''**തി. പഭേദഗമനഞ്ചേത്ഥ അനവസേസതോ നിരുത്തിവിഭാഗജാനനം. തഥാ സേസേസു. **സക്കടനാമാദീ**തി സക്കടവസേന വുത്തനാമാഖ്യാതാദി. നിപാതപദം നാമാദിപദാനി വിയ അത്ഥം ന വദതി, അഥ ഖോ ബ്യഞ്ജേതി ജോതേതീതി **''ബ്യഞ്ജന''**ന്തി വുത്തം നിപാതപദം.

ബോധി ഞാണം മണ്ഡഭൂതം ഏത്ഥാതി **ബോധിമണ്ഡോ,** മഹാബോധിട്ഠാനം. തേനാഹ **''പഠമാഭിസമ്ബുദ്ധട്ഠാനേ''**തി. **അഞ്ഞേന പകാരേനാ**തി ഉഗ്ഗഹാദിപ്പകാരേന.

അഞ്ഞഥാ ഹോന്തീതി പുരിസയുഗേ പുരിസയുഗേ ഏകദേസേന പരിവത്തന്താ കാലന്തരേ അഞ്ഞാകാരാ ഭവന്തി. **വിനസ്സന്തീ**തി തംതംഭാസാനം മനുസ്സാനം വിനാസേന ന പഞ്ഞായന്തി, മനുസ്സാനം ദുരുഗ്ഗഹണാദിനാ കത്ഥചി കദാചി പരിവത്തന്തീപി ബ്രഹ്മലോകാദീസു യഥാസഭാവേനേവ അവട്ഠാനതോ ന സബ്ബത്ഥ, സബ്ബദാ, സബ്ബഥാ ച പരിവത്തതി. തേനാഹ **''കപ്പവിനാസേപി തിട്ഠതിയേവാ''**തി. **ഏതസ്സ** നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാഞാണസ്സ.

അത്ഥാദീസു ഞാണന്തി അത്ഥപടിസമ്ഭിദാദി. അത്ഥധമ്മനിരുത്തിവസേന **തീസു**. അത്ഥധമ്മനിരുത്തിപടിഭാനവസേന **ചതൂസുപി വാ**. അത്ഥധമ്മാദിനാ അത്തനാ ജോതേതബ്ബേന സഹ അത്ഥേനാതി **സാത്ഥകാനി. സബ്ബോ** അത്ഥധമ്മാദികോ **അത്ഥോ** വിസയഭൂതോ **ഏതസ്സ** ഞാണസ്സ അത്ഥീതി **സബ്ബത്ഥകം. സബ്ബസ്മിം** അത്ഥാദികേ വിസയേ **ഠിത്തം** അത്തനോ പച്ചയേഹി ഠപിതം പവത്തിതം. **അരഹത്തപ്പത്തിയാ വിസദാ ഹോന്തി** പടിപക്ഖധമ്മാനം സബ്ബസോ വിദ്ധംസിതത്താ. **പഞ്ചന്ന**ന്തി അധിഗമപരിയത്തിസവനപരിപുച്ഛാപുബ്ബയോഗാനം. **യഥായോഗ**ന്തി യം യം യസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ വിസദതായ യുജ്ജതി, തഥാ യോജേതബ്ബം.

പരിപുച്ഛാഹേതു പവത്താ കഥാ പരിപുച്ഛാതി വുത്താതി ആഹ **''പുച്ഛായ...പേ॰... പരിപുച്ഛാതി വുത്താ''**തി.

തേഹീതി മഗ്ഗേഹി. **പടിലാഭോ** നാമ പുബ്ബയോഗസമ്പത്തിയാ അത്ഥാദിവിസയസ്സ സമ്മോഹസ്സ സമുച്ഛിന്ദനം, തം പന മഗ്ഗകിച്ചമേവാതി ആഹ **"സോ ലോകുത്തരോ"**തി. അത്ഥാദീനം പഭേദതോ സല്ലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാപനാ യഥാരഹം പരിത്തകുസലമഹാകിരിയചിത്തവസേന ഹോതീതി വുത്തം **"പഭേദോ കാമാവചരോ"**തി. **യഥാ** പുബ്ബയോഗോ **അധിഗമസ്സ ബലവപച്ചയോ** സഭാവഹേതുഭാവതോ, **ന തഥാ പഭേദസ്സ** അസഭാവഹേതുതായ, പരമ്പരപച്ചയതായ ചാതി അധിപ്പായോ. **പരിയത്തിആദീനം** പഭേദസ്സ ബലവപച്ചയതായ , **അധിഗമസ്സ** ച തദഭാവേ ഏസേവ നയോ. **തത്ഥാ**തി നിമിത്തത്ഥേ ഭുമ്മം, താസു പരിയത്തിസവനപരിപുച്ഛാസു നിമിത്തഭൂതാസൂതി അത്ഥോ. **യം വുത്തം ഹോതീ**തി ''ഏതേസു പനാ''തിആദിനാ അട്ഠകഥാവചനേന യം അത്ഥജാതം വുത്തം ഹോതി. **തം ദസ്സേന്തോ**തി തം നിദ്ധാരേത്വാ ദസ്സേന്തോ. **"പുബ്ബയോഗാധിഗമാ"**തി വത്വാ **"ദ്വേപീ"**തി വചനം അധിഗമസഹിതോയേവ പുബ്ബയോഗോ പഭേദസ്സ ബലവപച്ചയോ, ന കേവലോതി ദസ്സനത്ഥം. തേന വുത്തം അട്ഠകഥായം ''ദ്വേപി ഏകതോ ഹുത്വാ''തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൭൧൮). ''ദ്വേപി വിസദകാരണാ''തി വുത്തേ പുബ്ബയോഗസ്സാപി വിസദകാരണത്തം ലബ്ഭതേവാതി ആഹ **"ദ്വേപി വിസദകാരണാതി...പേ॰... വുത്ത"**ന്തി.

സങ്ഗഹവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സച്ചവാരാദിവണ്ണനാ

൭൧൯. കാലത്തയേപീതി അതീതാദീസു തീസുപി കാലേസു. **ഹേതുഫലധമ്മാ** ഹേതൂനം ഫലഭൂതാ ധമ്മാ, പച്ചയനിബ്ബത്താതി അത്ഥോ. **തേസഞ്ച ഹേതുധമ്മാ**തി തേസം ഹേതുഫലാനം പച്ചയനിബ്ബത്താനം ഹേതുഭൂതാ ധമ്മാ ''ധമ്മാ''തി വുത്താതി യോജനാ. **വിനേയ്യവസേനാ**തി തഥാവിനേതബ്ബപുഗ്ഗലജ്ഝാസയവസേന. **ഉപ്പന്നാ സമുപ്പന്നാതിആദി ന വുത്ത**ന്തി ഉപ്പന്നാ സമുപ്പന്നാ ഉട്ഠിതാ സമുട്ഠിതാ പച്ചുപ്പന്നാതിആദി ന വുത്തം ഏകന്തപച്ചുപ്പന്നസ്സേവ സങ്ഗാഹകത്താ. **തംനിബ്ബത്തകാ**തി തേസം അത്ഥഭാവേന വുത്താനം നിപ്ഫാദകാ. **ധമ്മാതി വുത്താ** ധമ്മഭാവേന കഥിതാ.

സച്ചവാരാദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ

൭൨൪. സാമഞ്ഞേന വത്വാ വിസേസേന അവുത്തത്താതി ''തേസം വിപാകേ''തി യഥാവുത്തകുസലവിപാകതാദിസാമഞ്ഞേന വത്വാ സഹേതുകാഹേതുകാദിവിസേസേന അവുത്തത്താ, സരൂപേന നിദ്ധാരേത്വാ അവുത്തത്താതി അത്ഥോ. **അവിപാകത്താ**തി അവിപാകധമ്മത്താ. **യദി ഏവന്തി** പച്ചയഭാവതോ ലബ്ഭമാനോപി ധമ്മഭാവോ അവിപാകധമ്മതായ കിരിയാനം യദി ന വുത്തോ, ഏവം സതി. സതിപി പച്ചയുപ്പന്നഭാവേ അവിപാകഭാവതോ അത്ഥഭാവോപി ന വത്തബ്ബോ. തേനാഹ **"വിപാകാ ന ഹോന്തീതി അത്ഥഭാവോ ച ന വത്തബ്ബോ"**തി. **ഏവഞ്ചേ**തി യദി പച്ചയുപ്പന്നത്താ കിരിയാനം അത്ഥഭാവോ വുത്തോ. **നപ്പടിസിദ്ധോ** ഇച്ഛിതോവാതി അത്ഥോ. യദി ഏവം

കസ്മാ ന വുത്തോതി ആഹ **“വിപാകസ്സ പനാ”**തിആദി. **തേസന്തി** കുസലാകുസലാനം, വിപാകകിരിയധമ്മാനഞ്ച. **അത്ഥധമ്മ**താതി വുത്തനയേന ലബ്ഭമാനോപി യഥാക്കമം അത്ഥഭാവോ, ധമ്മഭാവോ ച ന വുത്തോ. **പച്ചയഭാവം സത്തിവിസേസം സനിപ്ഫാദേതബ്ബത**ന്തി പദത്തയേനാപി വിപാകധമ്മതമേവാഹ. സാ ഹി വിപാകാനം ഹേതുഭാവതോ പച്ചയഭാവോ, തദുപ്പാദനസമത്ഥതായ സത്തിവിസേസോ, **തേഹി** സഗബ്ഭാ വിയ ഹോതീതി ‘‘സനിപ്ഫാദേതബ്ബതാ’’തി ച വുച്ചതി. തം **പസ്സന്തീ** നിപ്ഫാദകവിസേസാപി **നിപ്ഫാദേതബ്ബാപേക്ഖാ ഹോതി** ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ. **തംസമ്ബന്ധേനാ**തി നിപ്ഫാദേതബ്ബസമ്ബന്ധേന. ധമ്മപടിസമ്ഭിദം വദന്തേന അത്ഥപടിസമ്ഭിദാപി വുത്താ.

സഭാവധമ്മേ പഞ്ഞത്തി **സഭാവപഞ്ഞത്തീ**തി ആഹ **“ന സത്താദിപഞ്ഞത്തിയാ”**തി. സഭാവേന, നിരുത്തിയേവ വാ സഭാവപഞ്ഞത്തീതി വുത്താതി ആഹ **“അവിപരീതപഞ്ഞത്തിയാ വാ”**തി.

൭൪൫. വോഹാരഭൂമിം, അധിഗമഭൂമിഞ്ച ഏകജ്ഝം കത്വാ ആഹ **“കാമാവചരാ, ലോകുത്തരാ ച ഭൂമി ഭൂമീ”**തി. **ചിത്തുപ്പാദാ വാ** പവത്തിട്ഠാനഭാവതോ ഭൂമി.

അഭിധമ്മഭാജനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ

൭൪൭. **സബ്ബഞാണാരമ്മണതായാ**തി പടിസമ്ഭിദാപടിസമ്ഭിദാഞാണാരമ്മണതായ. ‘‘സുത്തന്തഭാജനീയേ പന…പേ॰… സിയാ’’തി ഇദം അഭിധമ്മഭാജനീയേന വിരുജ്ഝതി, തസ്സ വാ സാവസേസദേസനതാ ആപജ്ജതീതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **“അഭിധമ്മഭാജനീയേ”**തിആദി. **നിരവസേസകഥന**ന്തി അസേസേത്വാ കഥനം. തേന ചിത്തുപ്പാദസങ്ഗഹിതേ അത്ഥേ അസേസേത്വാ ദേസനാ ഇധ അഭിധമ്മഭാജനീയസ്സ ഭാരോ, ന സബ്ബഞ്ഞേയ്യധമ്മേതി ദസ്സേതി. **യഥാദസ്സിതവിസയവചനവസേനാ**തി ദസ്സിതപ്പകാരവിസയസ്സ കഥനവസേന, ധമ്മത്ഥവസേന ദസ്സിതേ തംതംചിത്തുപ്പാദേ തത്ഥ ധമ്മനിരുത്താഭിലാപേന ഞാണസ്സ കഥനവസേനാതി അത്ഥോ. **അഞ്ഞാരമ്മണതം ന പടിസേധേതി** അതപ്പരഭാവതോതി അധിപ്പായോ. **ന നിരവസേസേന കഥനം** അചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നസ്സ വിസയസ്സ അകഥിതത്താ. ഏവം പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാവിസയസ്സാപി ന നിരവസേസേന കഥനന്തി സുത്തന്തഭാജനീയേ അവിസേസവചനേന സബ്ബഞാണാരമ്മണതംയേവ പടിഭാനപടിസമ്ഭിദായ പതിട്ഠാപേതി. തഥാ **തിസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ**തിആദിപഞ്ഹപുച്ഛകപാളിയാപി. **തിസ്സോ**തി അത്ഥധമ്മപടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ. നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ ഹി ‘‘പരിത്താരമ്മണാ’’തേവ വുത്താ.

യദിപി സിയാ ന തസ്സാ മഹഗ്ഗതാരമ്മണതാതി സമ്ബന്ധോ. **“ന ഹി മഗ്ഗോ പച്ചയുപ്പന്നോ ന ഹോതീ”**തി ഇമിനാ ‘‘അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ ന മഗ്ഗാരമ്മണാ’’തി വചനസ്സ യഥാവുത്തത്ഥസാധകതം വിഭാവേതി. **തസ്സാ**തി പടിഭാനപടിസമ്ഭിദായ **ന മഹഗ്ഗതാരമ്മണതാ** സമ്ഭവതി നനു നയം അനുസ്സരന്തസ്സാതി അധിപ്പായോ.

ദേപീതി "അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ ന മഗ്ഗാരമ്മണാ, തിസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ സിയാ പരിത്താരമ്മണാ, സിയാ മഹഗ്ഗതാരമ്മണാ, സിയാ അപ്പമാണാരമ്മണാ"തി ച ദ്വേപി ഏതാ പാളിയോ. താസു ബലവതരായ ഠാനസ്സ, ഇതരായ അധിപ്പായമഗ്ഗനസ്സ ച ഉപായദസ്സനമുഖേന താസം അഞ്ഞമഞ്ഞം അവിരോധം ദസ്സേതും **"കുസലാകുസലാനം പനാ"**തിആദിമാഹ. **"നിപ്പരിയായാ തത്ഥ ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ"**തി ഏതേന തത്ഥ അത്ഥപടിസമ്ഭിദായ പരിയായഭാവമാഹ. **തഥാ വിപാകകിരിയാന**ന്തിആദി യഥാധിപ്പേതസ്സ അത്ഥസ്സ വിസദിസൂദാഹരണദസ്സനം. ഉഭയേനപി "അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ ന മഗ്ഗാരമ്മണാ"തി (വിഭം॰ ൭൪൯) വചനം സുത്തന്തനയാനുഗതം നിപ്പരിയായതത്ഥസ്സ തത്ഥ അധിപ്പേതത്താതി ദീപേതി. **കിഞ്ചി പന ഞാണ**ന്തിആദി "തിസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ"തിആദിപാളിയാ സമത്ഥകം. യഥാധിപ്പേതസ്സ അത്ഥസ്സ പടിഭാനം ദീപനം **പടിഭാനം**. തേനാഹ **"ഞേയ്യപ്പകാസനതോ"**തി. ഇതി യാ "തിസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ"തി പാളി, തസ്സാ ബലവഭാവവിഭാവനേന ഇതരായ അധിപ്പായമഗ്ഗനം കതന്തി വേദിതബ്ബം. **നിപ്പരിയായാ**തി പരിയായരഹിതാ ഉജുകം സരൂപേനേവ പവത്താ. **നിപ്പരിയായ...പേ॰... പവത്തിയ**ന്തി ഏകന്തികഅത്ഥാരമ്മണം ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ, ഞാണാരമ്മണം പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാതി ഗഹേത്വാ ദേസനായം.

സോ ഏവാതി പരസ്സ അഭിലാപസദ്ദോ ഏവ. അനുവത്തമാനതാ ചസ്സ നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ പച്ചുപ്പന്നമേവ സദ്ദം ആരമ്മണം കരോന്തീ, സദ്ദം സുത്വാ "അയം സഭാവനിരുത്തി, അയം ന സഭാവനിരുത്തീ"തി ജാനന്തീതി ച ആദിവചനവസേന വേദിതബ്ബോ.

പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പടിസമ്ഭിദാവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൬. ഞാണവിഭങ്ഗോ

൧. ഏകകമാതികാദിവണ്ണനാ

൭൫൧. സമ്പയുത്താനം നിസ്സയപച്ചയതായ, ആരമ്മണസ്സ പവത്തിട്ഠാനതായ ഓകാസട്ഠോ വേദിതബ്ബോ. **നഹേതാദീതി ആദി**-സദ്ദേന ''അഹേതുകാ''തിആദികം സബ്ബം ഏകവിധേന ഞാണവത്ഥും സങ്ഗണ്ഹാതി. **ഏകം നഹേതൂ**തി നഹേതുതായ ഏകം പഞ്ചവിഞ്ഞാണം നഹേതൂതി വുത്താ തേസം നഹേതുതാ. ഏകന്താഹേതുഭാവേന ഹി തേ ഏകപ്പകാരാവാതി. **അഞ്ഞമ്പീ**തി അഹേതുകാദി. **അവിതഥസാമഞ്ഞയുത്ത**ന്തി തേനേവ അഹേതുകതാദിനാ യഥാഭൂതേന സമാനഭാവേന യുത്തം. **ഞാണാരമ്മണ**ന്തി ഞാണസ്സ ആരമ്മണം യഥാവുത്തപഞ്ചവിഞ്ഞാണാദി. **വത്ഥുവിഭാവനാ**തി പഞ്ചവിഞ്ഞാണാദികസ്സ ഞാണവത്ഥുസ്സ യഥാവുത്തവിസേസേന വിഭാവനാ പകാസനാ പഞ്ഞാ.

ഓസാനദുകസ്സാതി ''അത്ഥജാപികാ പഞ്ഞാ, ജാപിതത്ഥാ പഞ്ഞാ''തി ഇമസ്സ ദുകസ്സ. ദുകമാതികാ ധമ്മസങ്ഗണിയം വുത്തദുകമാതികാതി ആഹ **''ദുകമാതികം അനിസ്സായാ''**തി.

''ചിന്താമയാ പഞ്ഞാ''തിആദികാ തികമാതികം അനിസ്സായ വുത്താതി ആഹ **''ഏവം തികാനുരൂപേഹീതി ഏത്ഥാപി ദട്ഠബ്ബ''**ന്തി. യദിപി ജാപ-സദ്ദോ ബ്യത്തവചനേ, മാനസേ ച പവത്തതി, ജനനത്ഥേപി പന ദട്ഠബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **''അനേകത്ഥത്താ ധാതുസദ്ദാന''**ന്തിആദി. കുസലപഞ്ഞാ വിപാകസങ്ഖാതസ്സ, കിരിയപഞ്ഞാ പരികമ്മാദിഭൂതാ അത്തനാ നിബ്ബത്തേതബ്ബഫലസങ്ഖാതസ്സ അത്ഥസ്സ നിബ്ബത്തനതോ അത്ഥജാപികാതി വുത്താതി ആഹ **''അത്ഥജാപികാ കാരണഗതാ പഞ്ഞാ''**തി. വിപാകപഞ്ഞാ, കിരിയപഞ്ഞാ ച സഹജാതാദിപച്ചയവസേന തം‌തം‌വിപാകാദിഅത്ഥം ജാപേതി ജനേതീതി ആഹ **''ജാപിതോ ജനിതോ അത്ഥോ ഏതിസ്സാതി ജാപിതത്ഥാ''**തി. സതിപി സഹജാതാനം പച്ചയഭാവേ വിപാകകിരിയപഞ്ഞാ ന കുസലാ വിയ വിപാകാനം നിപ്പരിയായേന കാരണവോഹാരം ലഭതീതി ആഹ **''കാരണപഞ്ഞാസദിസീ''**തി. വിഭാവനത്ഥേന പഞ്ഞാ ആരമ്മണം വിയ സമ്പയുത്തേപി പകാസേതിയേവാതി വുത്തം **''ഫലപ്പകാസനഭൂതാ''**തി. യതോ സാ ആലോകോഭാസപജ്ജോതപരിയായേഹി വിഭാവിതാ.

൧൦. ദസകമാതികാവണ്ണനാ

൭൬൦. ''ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഞാണം, അസതി ജാതിയാ നത്ഥി ജരാമരണന്തി ഞാണം. അതീതമ്പി അദ്ധാനം ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഞാണം, അസതി ജാതിയാ നത്ഥി ജരാമരണന്തി ഞാണം. അനാഗതമ്പി അദ്ധാനം ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഞാണം, അസതി ജാതിയാ നത്ഥി ജരാമരണന്തി ഞാണം. യമ്പിസ്സ തം ധമ്മട്ഠിതിഞാണം, തമ്പി ഖയധമ്മം വയധമ്മം വിരാഗധമ്മം നിരോധധമ്മന്തി ഞാണം. ഭവപച്ചയാ...പേ॰... അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ...പേ॰... നിരോധധമ്മ''ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൩൪) ഏവമാഗതാനി **സത്തസത്തതി ഞാണാനി**. ''ജരാമരണേ ഞാണം, ജരാമരണസമുദയേ ഞാണം, ജരാമരണനിരോധേ ഞാണം, ജരാമരണനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ ഞാണം. ജാതിയാ ഞാണം...പേ॰... സങ്ഖാരേസു ഞാണം...പേ॰... പടിപദായ ഞാണ''ന്തി

(സം॰ നി॰ വ.൩൩) ഏവമാഗതാനി **ചതുചത്താരീസം ഞാണാനി**. സുതമയഞാണാദീനി അനാവരണഞാണപരിയോസാനാനി പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ (പടി॰ മ॰ മാതികാ ൧.൧ ആദയോ) ആഗതാനി **തേസത്തതി ഞാണാനി**. തേനാഹ **"തേസത്തതി പന…പേ॰… ന സംയുത്തകേ"**തി. "സംയുത്തകേ"തി വാ ഇദം "സത്തസത്തതി ഞാണാനീ"തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം, ന "തേസത്തതീ"തി ഇമിനാ. **അഞ്ഞത്ഥ** നിക്ഖേപകണ്ഡാദീസു. യഥാ സമ്മാപടിവേധാഭാവതോ മിച്ഛാഞാണാദി ഥുസരാസിമ്ഹി നിഖാതഖാണുകോ വിയ ആരമ്മണേ ചഞ്ചലം ഹോതി, ന ഏവം ഹോതി യഥാഭൂതാവബോധകം ഞാണന്തി ആഹ **"യാഥാവപടിവേധതോ സയഞ്ച അകമ്പിയ"**ന്തി. അധിബലകരണം ഉപത്ഥമ്ഭനന്തി തം പുഗ്ഗലേ ആരോപേന്തോ ആഹ **"പുഗ്ഗലഞ്ച…പേ॰… കരോതീ"**തി. വിസഭാഗധമ്മേസു വാ അകമ്പിയത്ഥോ, സഭാഗധമ്മേസു ഉപത്ഥമ്ഭനത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

അഭിമുഖം ഗച്ഛന്തീതി "ഉപഗച്ഛന്തീ"തി പദസ്സ അത്ഥവചനം. ഉപഗമനഞ്ചേത്ഥ സബ്ബഞ്ഞുതായ പടിജാനനമേവാതി വുത്തം **"പടിജാനനവസേനാ"**തി. **അട്ഠ വാ പരിസാ ഉപസങ്കമന്തീ**തി ഏത്ഥാപി പടിജാനനവസേന സബ്ബഞ്ഞുതന്തി യോജേതബ്ബം. അട്ഠസു പരിസാസു ദസ്സിതഅകമ്പിയഞാണയുത്തോതി സമ്ബന്ധോ.

ഫലസമ്പത്തിപവത്തീതി സപ്പുരിസൂപനിസ്സയാദീനം കാരണസമ്പത്തീനം ഫലഭൂതായ പതിരൂപദേസവാസഅത്തസമ്മാപണിധിആദിസമ്പത്തിയാ പവത്തനം. **ആദി**-സദ്ദേന സുത്തസേസാ സങ്ഗഹിതാ. **തത്ഥ** സപ്പുരിസൂപനിസ്സയാദികേ. കസ്മാ പനേത്ഥ സമാനേ അത്ഥകിച്ചേ പടിവേധഞാണസ്സ വിയ ദേസനാഞാണസ്സാപി യാവ അരഹത്തമഗ്ഗാ ഉപ്പജ്ജമാനതാ ന വുത്താതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"പടിവേധനിട്ഠത്താ"**തിആദി. **പടിവേധനിട്ഠത്താ**തി പടിവേധസ്സ പരിയോസാനത്താ. **തേനാ**തി പടിവേധപരിയോസാനഭൂതേന അരഹത്തമഗ്ഗഞാണേന. തദധിഗമേന ഹി സമ്പത്തസകലസബ്ബഞ്ഞുഗുണോ ഭഗവാ അനന്തപടിഭാനോ അനുപമായ ബുദ്ധലീളായ ധമ്മം ദേസേതും സമത്ഥോ അഹോസി. **"പടിലദ്ധസ്സാപീ"**തി ഇമിനാ സബ്ബഥാ ലഭാപകസ്സ പടിവേധാനുരൂപതാ ദേസനാഞാണസ്സ അസക്കുണേയ്യാതി ദീപേതി, തേന ച പടിവേധനമത്തേനേത്ഥ അത്ഥസിദ്ധീതി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"ദേസനാഞാണസ്സാ"**തിആദി.

ഹാനഭാഗിയധമ്മന്തി വാ ഹാനഭാഗിയഭാവസ്സ കാരണം. **കാമസഹഗതസഞ്ഞാദിധമ്മ**ന്തി കാമഗുണാരമ്മണം സഞ്ഞാമനസികാരാദിം. **പുബ്ബേവ കതാഭിസങ്ഖാരാദി**ന്തി "ചന്ദേ വാ സൂരിയേ വാ ഏത്തകം ഗതേ വുട്ഠഹിസ്സാമീ"തിആദിനാ സമാപജ്ജനതോ പുബ്ബേ പവത്തചിത്താഭിസങ്ഖാരപരികമ്മാദിം.

തദഭാവഗ്ഗഹണേനാതി കിലേസാവരണാഭാവഗ്ഗഹണേന. **ഠിതി**ന്തി അത്ഥിഭാവം. **തബ്ബിപരീതായാ**തി "നത്ഥി ദിന്ന"ന്തിആദികായ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ. **ഠാനാഭാവ**ന്തി അപ്പവത്തിം, നത്ഥിഭാവം വാ. **ഉപരീ**തി ഇമിസ്സാ ബലാനം അനുക്കമകഥായ ഉപരി അനന്തരമേവ. **വിപാകാവരണാഭാവദസ്സനാദികസ്സാ**തി **ആദി**-സദ്ദേന കമ്മാവരണാഭാവദസ്സനം സങ്ഗണ്ഹാതി. **ഇതര**ന്തി അധിഗമസ്സ അട്ഠാനദസ്സനം. **തംസഹിതാനം ധാതൂന**ന്തി രാഗാദിസഹിതാനം സഭാവാനം.

വേമത്തതാ ച തേസം പച്ചയവിസേസസിദ്ധേന അവത്ഥാദിവിസേസേന വേദിതബ്ബാ. **ചരിയാഹേതൂന**ന്തി രാഗാദിചരിയാകാരണഭൂതാനം ധമ്മാനം.

൧. ഏകകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൯൧. അയം വിസേസോതി സമാനേപി നയദ്വയസ്സ തേസം അഹേതുഭാവാദിദീപനേ ഏകസ്സ ഹേതുഭാവാദിപടിസേധതാ, ഇതരസ്സ രാസന്തരാസങ്ഗഹോതി ഇദം നാനാകരണം. **ഏകായ ജാതിയാ**തി ആദാനനിക്ഖേപപരിച്ഛിന്നസ്സ ഏകസ്സ ഭവസ്സ. **തദന്തോഗധതായാ**തി ഗതിഅന്തോഗധതായ. **തത്ഥ തത്ഥാ**തി തംതംഗതിചുതിഭവേസു.

൩൯൨. തഥാതി അഞ്ഞദ്വാരാരമ്മണതായ. **ഖീരാദീനം…പേ॰… വിലക്ഖണതാ**തി യഥാ ഖീരസ്സ ദധിഭാവേന, ദധിനോ തക്കഭാവേന വിലക്ഖണതാപത്തി, ന ഏവം പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനം നഹേതുഭാവാദിതോ അഞ്ഞസ്സ സഭാവാപത്തി അത്ഥീതി അത്ഥോ.

൩൯൩. മഹന്തേപീതി പുഥുത്തേപി. ബഹുഭാവവാചകോ ഹി അയം മഹാ-സദ്ദോ ''മഹാജനോ''തിആദീസു വിയ രൂപസങ്ഘാടസ്സ അധിപ്പേതത്താ. അഞ്ഞഥാ സഭാവധമ്മസ്സ കാ മഹന്തതാ, സുഖുമതാ വാ. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ വചനം കത്വാ വുത്തത്താ ആഹ **''ചക്ഖുപസാദേ മമ വത്ഥുമ്ഹീ''**തി. **ഇസ്സരിയട്ഠാന**ന്തി ഇസ്സരിയപവത്തനട്ഠാനം. തഥാ ഹി നം അഞ്ഞത്ഥ ഭാവിതം വിഭാവേന്തമേവ തിട്ഠതി, അഞ്ഞവിഞ്ഞാണാനി ച തേന ദിന്നനയാനേവ തത്ഥ പവത്തന്തി, അപി ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം, യതോ തം അന്ധസ്സ ന നിപ്ഫജ്ജതി.

൩൯൪. വവത്ഥിതാനമ്പീതി അഞ്ഞമഞ്ഞം അസംകിണ്ണാനമ്പി. **പടിപാടിനിയമോ** നിയതാനുപുബ്ബികതാ. **തേനാ**തി ''അബ്ബോകിണ്ണാ''തി വചനേന.

൩൯൫. ആവട്ടനഭാവോ ആവജ്ജനകിച്ചതാ.

തേസന്തി രൂപാദീനം. ഏതേസഞ്ഹി രൂപാദീനം പഞ്ചഹി വിഞ്ഞാണേഹി സമാഗമോ. **അഭിനിപതിതബ്ബാനി** ആലമ്ബിതബ്ബാനി, വിജാനിതബ്ബാനീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **''ആരമ്മണകരണേന പടിവിജാനിതബ്ബാനീ''**തി. കുസലാകുസലചേതനായ, തംസമ്പയുത്താനഞ്ച യഥാവുത്താനം ''മനോപുബ്ബങ്ഗമാ…പേ॰… അകുസലം വാ''തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൩൯൫) ഏവം വുത്താനം പടിവിജാനിതബ്ബാനം പടിവിജാനനന്തി സമ്ബന്ധോ. കമ്മത്ഥേ ഹി ഏതം സാമിവചനം. **സഹജപുബ്ബങ്ഗമധമ്മേനാ**തി ദസ്സനാദീഹി സഹജാതഫസ്സാദിനാ പുബ്ബങ്ഗമേന ആവജ്ജനാദിനാ. **കിച്ചന്തര**ന്തി ദസ്സനാദികിച്ചതോ അഞ്ഞം സമ്പടിച്ഛനാദികിച്ചം.

അവിപാകഭാവേന കാരണേന, തേന വാ സദ്ധിം. **അഞ്ഞ**ന്തി രൂപഭാവാദിം. **ഭാസനകരണകരാ**തി വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപനവസേന പവത്തകുസലാകുസലചിത്തുപ്പാദധമ്മാ. തേ ഏവ കായങ്ഗവാചങ്ഗം അചോപേത്വാ പവത്താ **തംസദിസാ. പുബ്ബങ്ഗമപടിവിജാനന**ന്തി പുബ്ബങ്ഗമഭാവേന വിജാനനം മനോദ്വാരികജവനാനം പുരേചരഭാവേന ഗഹണം. **തത്ഥാ**തി പഞ്ചദ്വാരേ. **''ന പടിസിദ്ധ''**ന്തി വത്വാ സ്വായമപ്പടിസേധോ സാമത്ഥിയലദ്ധോതി ദസ്സേതും **''ന കായകമ്മം…പേ॰… അനുഞ്ഞാതത്താ''**തി വുത്തം.

“തഥാ”തി ഇദം യഥാ കായവചീകമ്മപട്ഠപനം, ഏവം കുസലാദിധമ്മസമാദാനമ്പി നത്ഥീതി ഉപസംഹരണത്ഥം വേദിതബ്ബം. യദി ന ഭവതോ ചവതി, കഥം പഞ്ചദ്വാരേ ചുതി വുത്താതി ആഹ **“ന പഞ്ചദ്വാരിക… പേ॰… അതംദ്വാരികത്താ”**തി. **തസ്സാ** പാളിയാ. **ആപാഥമത്ത**ന്തി ആപാഥഗമനമത്തം ആരമ്മണപച്ചയഭാവമത്തം. **അഞ്ഞ**ന്തി “രൂപം നീല”ന്തി ഏവമാദിധമ്മവിസേസം. തേനാഹ **“ധമ്മസഭാവ”**ന്തി. **രൂപന്തി ച ന ഗണ്ഹാതീ**തി രൂപാരമ്മണമ്പി സമാനം “രൂപം നാമേത”ന്തി ന ഗണ്ഹാതി. തഥാ ചാഹു ഏകേ “ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസമങ്ഗീ നീലം വിജാനാതി, നോ തു നീല”ന്തി. **രൂപനീലാദിആകാരോ** രൂപാരമ്മണരൂപാദാനാകാരപഞ്ഞത്തി. തജ്ജാപഞ്ഞത്തി ഹേസാ യഥാ അനിച്ചതാദി. **സാതിസയം** സവിതക്കസവിചാരത്താ. **തതോ അഞ്ഞ**ന്തി സദ്വാരമ്മണതോ അഞ്ഞം നാമപഞ്ഞത്തിആരമ്മണം, അഞ്ഞഥാ സഹുപ്പത്തിപടിസേധോ ന സമ്ഭവേയ്യാതി അധിപ്പായോ.

മനോദ്വാരേപീതി ന പഞ്ചദ്വാരേയേവ ദുതിയേ മോഘവാരേ, അഥ ഖോ മനോദ്വാരേപി. **ആവജ്ജനം ദ്വത്തിക്ഖത്തും…പേ॰… ദട്ഠബ്ബം** ഏകചിത്തക്ഖണികസ്സ ആവജ്ജനസ്സ ഉപ്പത്തിയം തഥാ അസമ്ഭവതോ.

തസ്സാതി യാഥാവകവത്ഥുവിഭാവനായ പഞ്ഞായ.

ഏകകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൬൭. അധികരണേസൂതി പദത്ഥേസു. **അഞ്ഞത്ര സഭാവം ഗഹേത്വാ**തി അത്ഥസദ്ദസ്സ തത്ഥ പവത്തനാകാരദസ്സനം, തേന അത്ഥസദ്ദസ്സ സഭാവത്ഥതം ദസ്സേതി. **അധികരണവസേന ലിങ്ഗപരിവത്തിം ഗച്ഛതി.** “അഭിധേയ്യാനുരൂപം ലിങ്ഗവചനാനീ”തി ഹി സദ്ദവിദൂ വദന്തി.

ദുകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. തികനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൬൮. പരിപാചിതേസൂതി സാധിതേസു. “വിഹിതേസൂ”തി ഏത്ഥ ദുദ്ധാദീസു വിയ ഭൂതകാലതാ നാധിപ്പേതാതി ആഹ **“വിസയവിസേസനമത്തമേവാ”**തി. **“കമ്മം, സിപ്പ”**ന്തി പഞ്ഞാ കാരണൂപചാരേന വുത്താതി ആഹ **“പഞ്ഞാ ഏവ വാ…പേ॰… വേദിതബ്ബാ”**തി.

കുസലം കമ്മം സകം ഏകന്തം ഹിതസുഖാവഹത്താ. തപ്പടിപക്ഖത്താ **ഇതരം** അകുസലം കമ്മം **നോസകം.** സച്ചപടിവേധാനുലോമനം സച്ചാനുലോമനം വുത്തന്തി ആഹ **“തപ്പടിവേധപച്ചയഭാവേനാ”**തി. മഗ്ഗസച്ചസ്സ അനുലോമനതോ വാ സച്ചാനുലോമികതാ, തഥാ പരമത്ഥസച്ചസ്സ അനുലോമനതോ. തേനാഹ അട്ഠകഥായം **“മഗ്ഗസച്ചസ്സാ”**തിആദി. **പഞ്ഞാ വുത്താ** പഞ്ഞാവിസയേ പഞ്ഞാകിച്ചസ്സ ദസ്സിതത്താ. “യോഗവിഹിതേസൂ”തിആദിനാ വുത്തഭൂമിനിദ്ദേസോ, “കമ്മസ്സകതം സച്ചാനുലോമിക”ന്തി വുത്തസരൂപനിദ്ദേസോ, “രൂപം അനിച്ച”ന്തിആദിനാ വുത്തപ്പകാരനിദ്ദേസോ ച **യഥാവുത്താ…പേ॰… നിദ്ദേസാ.** “യോഗവിഹിതേസു കമ്മായതനേസു ഖന്തിം, കമ്മസ്സകതം ഖന്തിം, ‘രൂപം

അനിച്ച’ന്തി ഖന്തി’’ന്തിആദിനാ ഖന്തിആദിപദേഹി യോജേതബ്ബാ. **ഓലോകനം** പച്ചക്ഖകരണം. **ധമ്മാ ഓലോകനം ഖമന്തീ**തി പഞ്ഞായ തദോലോകനസമത്ഥതമാഹ.

൭൬൯. **മുഞ്ചതീ**തി പജഹതി. ആരബ്ഭ-കിരിയായ അധിട്ഠാനം സമങ്ഗിഭാവോ, അധികരണം പട്ഠപനന്തി ആഹ **“മുഞ്ച…പേ॰… വത്തും യുത്ത”**ന്തി.

൭൭൦. പഞ്ചസീലദസസീലാനി കമ്മവട്ടേകദേസഭൂതാനി സന്ധായ തേസം ധമ്മട്ഠിതിയം സമവരോധോ വുത്തോ. **സതിപി സവനേ**തി ‘‘ഇധ, ഭിക്ഖവേ, അരിയസാവകോ പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ’’തിആദിനാ (അ॰ നി॰ വ്വ.൩൯; കഥാ॰ ർവ്വം) തഥാഗതതോ സവനേ സതിപി. **ഭിക്ഖുആദീനമ്പി തം വുത്തം** അധിസീലപഞ്ഞാപനം വിയ ന ബുദ്ധാവേണികന്തി.

അധിപഞ്ഞാനിബ്ബത്തേസൂതി ഠപേത്വാ അധിപഞ്ഞം തദഞ്ഞേസു മഗ്ഗഫലധമ്മേസു. **തദധിട്ഠാനേസൂ**തി തസ്സാ അധിപഞ്ഞായ അധിട്ഠാനേസു വിപസ്സനാധമ്മേസു.

൭൭൧. **അപായുപ്പാദനം** അവഡ്ഢിനിബ്ബത്തനം. **തസ്മിംയേവ ഠാനേ**തി തസ്മിംയേവ ഖണേ.

തികനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ർ. ചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൯൩. പരിതസ്സനം പരിത്താസോ, ചിത്തുത്രാസോ ചാതി **“ന പരിതസ്സതീ”**തി പദസ്സ **“ന പത്ഥേതി ന ഉത്തസതീ”**തി അത്ഥമാഹ.

൭൯൬. **അരിയസച്ചേസു ധമ്മസദ്ദോ** ‘‘ദിട്ഠധമ്മോ’’തിആദീസു വിയ. **അരിയമഗ്ഗോ, തസ്സ ച ഫലം ധമ്മോ** യഥാനുസിട്ഠം പടിപന്നേ അപായേസു അപതമാനേ ധാരേതീതി. **തത്ഥ പഞ്ഞാ**തി തസ്മിം അരിയമഗ്ഗഫലേ നിസ്സയഭൂതേ പഞ്ഞാ. തേനാഹ **“തംസഹഗതാ”**തി. അവിദിതം വിദിതം വിയ നേതി ഞാപേതീതി **നയോ,** അനുമാനം, തസ്സ **നയനം** പവത്തനം, തം പന വിസുംയേവേകം ഞാണുപ്പാദനന്തി ആസങ്കായ നിവത്തനത്ഥമാഹ **“ന അഞ്ഞ… പേ॰… വിസേസോ”**തി. അത്തനോ ഹി അധിഗമാനുസാരേന പരാധിഗതാനം കാലത്തയേ മഗ്ഗാദീനം പവത്തിആകാരാനുമാനം **നയനയനം**. അനുമിനനാകാരമേവ ഹിസ്സ സന്ധായ വുത്തം **“ഞാണസ്സേവ പവത്തിവിസേസോ”**തി. **കാരണഞ്ച നയനയനസ്സ** സച്ചേസു പച്ചക്ഖപവത്തനതോ. **“തഥാ”**തി ഇമിനാ യഥാ മഗ്ഗഞാണതോ അഞ്ഞാപി ‘‘ഇമിനാ ധമ്മേനാ’’തി വത്തും യുത്തം, തഥാ പകാരന്തരേനപി ‘‘ഇമിനാ ധമ്മേന ഞാണേനാ’’തി ഏത്ഥ അത്ഥോ യുജ്ജതീതി ഇമമത്ഥം ഉപസംഹരതി. **തേനാ**തി തസ്മാ ഞാണേന ഞാതതോ സമ്പയോഗേഹി നയനയനതോ. **ഞാണവിസയഭാവേനാ**തി പടിവേധഞാണസ്സ വിസയഭാവേന. **ഞാതേന** പടിവിദ്ധേന ചതുസച്ചധമ്മേന, ഞാണസമ്പയോഗേന വാ ഞാതേന ജാനിത്വാ ഠിതേന മഗ്ഗഫലധമ്മേന.

സബ്ബേന സബ്ബന്തി സബ്ബപ്പകാരേന സബ്ബം, അനവസേസന്തി അത്ഥോ. അദ്ധത്തയപരിയാപന്നഞ്ഹി സബ്ബം തേഭൂമകസങ്ഖാരഗതം സമ്മസീയതി. **നയനതോ**തി നയഗ്ഗാഹതോ. **അനുരൂപത്ഥവാചകോ വാ കാരണസദ്ദോ** ''കാരണം വദതീ''തിആദീസു വിയ.

അന്വയഞാണസ്സപി പരിയോഗാഹേത്വാ പവത്തനതോ സവിസേസോ വിസയാവബോധോതി വുത്തം **"ധമ്മേ ഞാണ...പേ॰... അഭാവാ"**തി. **വിസയോഭാസനമത്തജാനനസാമഞ്ഞേനാ**തി അസതിപി അഭിസമേച്ച ഗഹണേ വിസയവിഭാവനസങ്ഖാതഅവബോധസാമഞ്ഞമത്തേന. **"ഞാണ"ന്തി സമ്മതേസൂ**തി ''ഞാണ''ന്തി വോഹരിതേസു ലദ്ധഞാണവോഹാരേസു. **സമ്മുതിവസേനാ**തി ധമ്മഞാണാദി വിയ സമുഖേന വിസയേ അപ്പവത്തിത്വാ പഞ്ഞത്തിമുഖേന പവത്തം. **അവസേസ**ന്തി സമ്മുതിഞാണമേവാഹ. **ഇതരഞാണത്തയവിസഭാഗ**ന്തി ധമ്മഞാണാദിഞാണത്തയവിധുരം.

൩൯൭. കാമഭവധമ്മേതി കാമഭവസങ്ഖാതേ ധമ്മേ.

൩൯൮. സാതി പഠമജ്ഝാനപഞ്ഞാ. **വീതരാഗഭാവനാവത്ഥസ്സാ**തി ''വീതരാഗോ ഹോതീ''തി ഏവം വുത്തസ്സ. **ത**ന്തി ഛട്ഠാഭിഞ്ഞം. മഗ്ഗഞാണഞ്ഹി കിച്ചതോ മഗ്ഗസച്ചമ്പി പടിവിജ്ഝതി. **ഇതരാ**തി ഹേട്ഠിമമഗ്ഗപഞ്ഞാ. **തദുപനിസ്സയത്താ**തി തസ്സാ ഛട്ഠാഭിഞ്ഞായ, തസ്സ വാ പടിവിജ്ഝനസ്സ ഉപനിസ്സയത്താ പടിവിജ്ഝതി നാമ. **യഥാനുരൂപ**ന്തി ദിട്ഠാസവാദീനം യഥാനുരൂപം. **ആസവക്ഖയേ**തി ആസവക്ഖയപരിയായേ കാരണൂപചാരേന. **തംനിബ്ബത്തനതോ**തി തസ്സ ആസവക്ഖയസങ്ഖാതസ്സ ഫലസ്സ നിബ്ബത്തനതോ. ഇദഞ്ച ''ആസവാനം ഖയേ ഞാണം ഛട്ഠാഭിഞ്ഞാ''തി സുത്തേ ആഗതത്താ വുത്തം.

൪൦൩. അഭിവിസിട്ഠേന വാ ഞാണേന പാകടം കരോന്തസ്സാതി അധിഗമവസേന പകാസം വിഭൂതം കരോന്തസ്സ.

൪൦൬. വസിതാപഞ്ചകരഹിതം വസിഭാവം അപാപിതം പടിലദ്ധമത്തം. പടിപദാരമ്മണസഹഗതാ പഞ്ഞാ പടിപദാരമ്മണസമ്ബന്ധിനീതി ആഹ **"പഞ്ഞായ പടിപദാരമ്മണുദ്ദേസേനാ"**തി.

ചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പഞ്ചകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൦൪. തമേവ പഞ്ഞം ''ദ്വീസു ഝാനേസു പഞ്ഞാ പീതിഫരണേനാ''തിആദിനാ **വിഭജതി**. അഭിസന്ദനപരിസന്ദനപരിപൂരണാനിപി പരിപ്ഫരണം വിയ ഫരണാപീതിയാ, തംസഹഗതസുഖസ്സ ച കിച്ചവിസേസഭൂതാനി അധിപ്പേതാനീതി ആഹ **"അഭിസന്ദേതീതി...പേ॰... വേദിതബ്ബ"**ന്തി. **ആദിനാ നയേനാ**തി ''അഭിസന്ദേതീ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൨൬; മ॰ നി॰ ൧.൪൨൭) സുത്തേ ആഗതനയേന. ഫരണഞ്ചേത്ഥ പീതിസുഖസമുട്ഠിതപണീതരൂപേഹി കായസ്സ അഭിബ്യാപനം ദട്ഠബ്ബം. **ആരമ്മണേ**തി പീതിഫരണതാസുഖഫരണതാസീസേന വുത്താനം തികദുകഝാനാനം ആരമ്മണേ. **താ**തി പീതിഫരണതാസുഖഫരണതാ.

സമാധിമുഖേനാതി സമാധിം മുഖം പമുഖം കത്വാ, സമാധിസീസേനാതി അത്ഥോ, സമാധിപമുഖേന വാ ഉദ്ദേസനിദ്ദേസേന. **അഞ്ഞേ കിലേസാ** ദിട്ഠിമാനാദയോ . **അപ്പയോഗേനാ**തി ഝാനവിമോക്ഖാദീനം വിയ ഉപ്പാദനീയപരികമ്മപയോഗേന വിനാ. ആവജ്ജനാസദിസോ ഹി ഫലസമാപത്തിഅത്ഥോ സമ്മസനചാരോ. **ഠപിതത്താ**തി പവത്തിതത്താ. **സതിബഹുലതായാ**തി സതിയാ അഭിണ്ഹുപ്പത്തിയാ. പരിച്ഛിന്ദനസതിയാ കാലസ്സ സതോതി ദസ്സേതീതി യോജനാ.

പഞ്ചകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ഛക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൦൭. വിസുദ്ധിഭാവന്തി വിസുദ്ധിയാ സബ്ഭാവം. **"ദിബ്ബചക്ഖുഞാണേകദേസത്താ"**തി ഇദം തസ്സ പരിഭണ്ഡഞാണത്താ വുത്തം. തഥാ ഹി പാളിയം "സത്താനം ചുതൂപപാതഞാണായ ചിത്തം അഭിനീഹരതി അഭിനിന്നാമേതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൭) ആരഭിത്വാ "സോ ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ വിസുദ്ധേനാ"തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൬) വുത്തം. ദിബ്ബസ്സ തിരോഹിതവിപ്പകട്ഠാദിഭേദസ്സ, ഇതരസ്സ ച രൂപായതനസ്സ ദസ്സനസമത്ഥസ്സാപി ദിബ്ബചക്ഖുഞാണസ്സ സിഖാപത്തി ചവമാനോപപജ്ജമാനസത്തദസ്സനന്തി ആഹ **"മുദ്ധപ്പത്തേന ചാ"**തിആദി.

ഛക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സത്തകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൦൬. ഛബ്ബിധമ്പി പച്ചവേക്ഖണഞാണന്തി "ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഞാണ"ന്തിആദിനാ (വിഭ॰ ൮൦൬) വുത്തം പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗാനം പച്ചവേക്ഖണവസേന പവത്തഞാണം. **സഹ ഗഹേത്വാ**തി ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ വിപസ്സനാരമ്മണഭാവസാമഞ്ഞേന ഏകത്തേന ഗഹേത്വാ. **സങ്ഖിപിത്വാ വുത്തേനാ**തി പുബ്ബേ ഛധാ വുത്തം വിയ ദസ്സിതം ധമ്മട്ഠിതിഞാണന്തി ഏവം സങ്ഖിപിത്വാ വുത്തേന. "ഖയധമ്മ"ന്തിആദിനാ പകാരേന ദസ്സനന്തി സമ്ബന്ധോ. **പവത്തഞാണസ്സാ**തി "ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണ"ന്തിആദിനാ പവത്തസ്സ ഞാണസ്സ, പവത്തേ വാ സംസാരവട്ടേ ഞാണസ്സ. ഞാണാരമ്മണാ വിപസ്സനാ **ഞാണവിപസ്സനാ. വിപസ്സനാ**തി ച "ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണ"ന്തിആദിനാ പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നധമ്മേ വിഭാഗേന ദസ്സനതോ ധമ്മട്ഠിതിഞാണം ഇധാധിപ്പേതം. തസ്സ ഖയധമ്മതാദിജാനനം **പടിവിപസ്സനാ**. തേനാഹ **"വിപസ്സനാപടിവിപസ്സനാദസ്സനമത്ത"**ന്തി.

ഏവമേത്ഥ അട്ഠകഥാധിപ്പായവസേന പാളിയാ അത്ഥം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അത്തനോ അധിപ്പായവസേന ദസ്സേതും **"പാളിയം പനാ"**തിആദിമാഹ. **സബ്ബത്ഥാ**തി അദ്ധത്തയേ പച്ചയവിസേസേന പച്ചയുപ്പന്നവിസേസനിദ്ധാരണേ. **ഞാണവചനേനാ**തി "ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണ"ന്തിആദിനാ ഞാണസ്സ ഗഹണേന. **അങ്ഗാന**ന്തി സത്തസത്തതിയാ അങ്ഗാനം. **ഇതിസദ്ദേനാ**തി "നിരോധധമ്മ"ന്തി ഏത്ഥ വുത്തഇതിസദ്ദേന. **പകാസേത്വാ**തി ഞാണസ്സ പവത്തിആകാരം ജോതേത്വാ. തേന ധമ്മട്ഠിതിഞാണതോ അഞ്ഞംയേവ പരിയോസാനേ വുത്തം ഞാണന്തി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"വിപസ്സനാഞാണം സത്തമം ഞാണ"**ന്തി. അയമേവ

ചേത്ഥ അത്ഥോ യുത്തോതി ദസ്സേന്തോ **“ന ഹീ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **“തമ്പി ഞാണന്തി സമ്ബന്ധോ ന ഹോതീ”**തി ഏവം സമ്ബന്ധോ ന യുത്തോ അങ്ഗന്തരഭാവസ്സ അവിഭാവനതോതി അത്ഥോ. തേന വുത്തം **“തംഞാണ...പേ॰... അനധിപ്പേതത്താ”**തി. ന ഹി വിസും വിസും വുത്തമേവ ഏകജ്ഝം വചനമത്തേന അത്ഥന്തരം ഹോതീതി. **“ഖയധമ്മം...പേ॰... ചാ”**തി ഇമിനാ പുരിമസ്മിം പക്ഖേ ഉപചയേന ദോസമാഹ.

സത്തകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. അട്ഠകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൦൮. പച്ചനീകധമ്മേതി നീവരണാദിപച്ചനീകധമ്മേ. **ദുക്ഖന്തി** സമാപജ്ജനേ അസതി ഉപ്പജ്ജനകദുക്ഖം.

അട്ഠകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ദസകനിദ്ദേസോ

പഠമബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൦൯. ന ഠാനന്തി **അട്ഠാനം,** അനുപലബ്ഭനത്ഥോ അയമകാരോതി ആഹ **“അവിജ്ജമാനം ഠാനം അട്ഠാന”**ന്തി. അഭാവത്ഥോ വാ, ന അഞ്ഞപടിപക്ഖാദിഅത്ഥോതി ആഹ **“നത്ഥി ഠാനന്തി വാ അട്ഠാന”**ന്തി. കോ പനേതസ്സ അത്ഥദ്വയസ്സ വിസേസോതി? പഠമോ ഹേതുപച്ചയേഹി അനുപലബ്ഭമാനതം വദതി, ദുതിയോ സബ്ബേന സബ്ബം അഭാവന്തി അയമേതേസം വിസേസോ. തണ്ഹുപാദാനാദീനമ്പി സുഖതോ ഉപഗമനസ്സ ഹേതുഭാവേ ദിട്ഠിവിപല്ലാസസ്സ സോ സാതിസയോ അസുഖേപി ദള്ഹം പവത്താപനതോതി ആഹ **“ദിട്ഠിവിപല്ലാസോവ...പേ॰... അധിപ്പേത”**ന്തി. ‘‘അത്തദിട്ഠിവസേനാ’’തി കസ്മാ വിസേസേത്വാ വുത്തം, നനു അരിയസാവകസ്സ സബ്ബാപി ദിട്ഠിയോ നത്ഥീതി? സച്ചം നത്ഥി, അത്തദിട്ഠിസന്നിസ്സയാ പന സബ്ബദിട്ഠിയോതി ദസ്സേതും **“അത്തദിട്ഠിവസേനാതി പധാനദിട്ഠിമാഹാ”**തി വുത്തം. **ഭേദാനുരൂപസ്സ** വത്ഥുനോ. **ഭേദാനുരൂപേന** ‘‘അധമ്മേ ധമ്മോ’’തിആദിനയപ്പവത്തേന.

സോ ഏവാതി യോ ലിങ്ഗേ അപരിവത്തേ തസ്മിം അത്തഭാവേ ഭവങ്ഗജീവിതിന്ദ്രിയപ്പബന്ധോ, സോ ഏവ. തഞ്ഹി ഉപാദായ ഏകജാതിസമഞ്ഞാ, ന ചേത്ഥ ഭാവകലാപജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ വസേന ചോദനാ കാതബ്ബാ തദഞ്ഞസ്സേവ അധിപ്പേതത്താ. തഞ്ഹി തത്ഥ അവിച്ഛേദവുത്തിയാ പബന്ധവോഹാരം ലഭതി, ഇതരമ്പി വാ ഭാവാനുപാലനതാസാമഞ്ഞേനാതി അനോകാസാവ ചോദനാ.

സപത്തവസേന യോജേതബ്ബന്തി ‘‘സപത്തം മാരേമീതി അഭിസന്ധിനാ സപത്തേന നിപന്നട്ഠാനേ നിപന്നം മനുസ്സഭൂതോ മനുസ്സഭൂതം മാതരം പിതരം വാ മാരേന്തോ’’തിആദിനാ യോജേതബ്ബം. **സബ്ബത്ഥാതി** ചതൂസുപി വികപ്പേസു. **പുരിമം അഭിസന്ധിചിത്തന്തി** പുബ്ബഭാഗിയോ മരണാധിപ്പായോ. **അപ്പമാണം** തേന അത്ഥസിദ്ധിയാ അഭാവതോ. **പുഥുജ്ജനസ്സേവ തം ദിന്നം ഹോതീതി** ഏത്ഥ

യഥാ അരഹത്തം പത്വാ പരിഭുത്തമ്പി പുഥുജ്ജനകാലേ ദിന്നം പുഥുജ്ജനദാനമേവ ഹോതി, ഏവം മരണാധിപ്പായേന പുഥുജ്ജനകാലേ പഹാരേ ദിന്നേ അരഹത്തം പത്വാ തേനേവ പഹാരേന മതേ കസ്മാ അരഹന്തഘാതോയേവ ഹോതി, ന പുഥുജ്ജനഘാതോതി? വിസേസസമ്ഭവതോ. യഥാ ഹി ദാനം ദേയ്യധമ്മസ്സ പരിച്ചാഗമത്തേന ഹോതി, ന ഏവം വധോ. സോ ഹി പാണോ, പാണസഞ്ഞിതാ, വധകചേതനാ, ഉപക്കമോ, തേന മരണന്തി ഇമേസം പഞ്ചന്നം അങ്ഗാനം പാരിപൂരിയാവ ഹോതി, ന അപാരിപൂരിയാ. തസ്മാ അരഹത്തം പത്തസ്സേവ മരണന്തി അരഹന്തഘാതോയേവ ഹോതി , ന പുഥുജ്ജനഘാതോ. യസ്മാ പന ''ഇമം മാരേമീ''തി യം സന്താനം ആരബ്ഭ മാരണിച്ഛാ, തസ്സ പുഥുജ്ജനഖീണാസവഭാവേന പയോഗമരണക്ഖണാനം വസേന സതിപി സന്താനഭേദേ അഭേദോയേവ. യദാ ച അത്ഥസിദ്ധി, തദാ ഖീണാസവഭാവോ. തസ്മാ അരഹന്തഘാതോവ ഹോതീതി നിച്ഛിതം. കഥം പനേത്ഥ വധകചേതനാ വത്തമാനവിസയാ സിയാതി ആഹ **''വധകചിത്തം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണമ്പി...പേ... പവത്തതീ''**തി. തത്ഥ **പബന്ധവിച്ഛേദവസേനാ**തി യേന പബന്ധോ വിച്ഛിജ്ജതി, താദിസം പയോഗം നിബ്ബത്തേതീതി അത്ഥോ. തേന യദാ പബന്ധവിച്ഛേദോ, തദാ അരഹാതി യഥാവുത്തം അരഹന്തഘാതം പതിട്ഠാപേതി. **ന ഏവ**ന്തി യഥാ കാലന്തരാപേക്ഖകിച്ചസിദ്ധം വധകചിത്തം, ന ഏവം ചാഗചേതനാ. **''സാ ഹീ''**തിആദിനാ ചാഗചേതനായ കാലന്തരാനപേക്ഖകിച്ചസിദ്ധിതംയേവ വിഭാവേതി. **അഞ്ഞസകകരണ**ന്തി അത്തതോ വിനിമോചേത്വാ അഞ്ഞസ്സ ദക്ഖിണേയ്യസ്സ സന്തകഭാവകരണം. **തസ്സാ**തി ചജിതബ്ബസ്സ വത്ഥുനോ. **യസ്സാ**തി യസ്സ പുഥുജ്ജനസ്സ. **തസ്സേവ തം ദിന്നം ഹോതി,** സചേപി അരഹത്തം പത്വാ തേന പരിഭുത്തന്തി അത്ഥോ.

''കപ്പവിനാസേ''തി ഇദം ''സണ്ഠഹന്തേ കപ്പേ''തി വുത്തത്താ മഹാകപ്പവിനാസം സന്ധായ വുത്തന്തി ആഹ **''കപ്പട്ഠകഥായ ന സമേതീ''**തി ഏത്ഥ ആയുകപ്പസ്സ അധിപ്പേതത്താ. ആയുകപ്പോ ചേത്ഥ അവീചിയം നിബ്ബത്തസത്താനം അന്തരകപ്പപരിമാണം പരമായു വേദിതബ്ബം. തഞ്ഹി സന്ധായ ''ഏകം കപ്പം അസീതിഭാഗേ കത്വാ തതോ ഏകഭാഗമത്തം കാല''ന്തി (കഥാ॰ അട്ഠ॰ ൬൫൪-൬൫൭) വുത്തം. തയിദം **''ഏകം കപ്പ''**ന്തി യദി ഏകം മഹാകപ്പന്തി അത്ഥോ, തഥാ സതി വീസതിഅന്തരകപ്പപരിമാണോ ഏകോ അസങ്ഖ്യേയ്യകപ്പോതി വുത്തം ഹോതി. അഥ ഏകം അസങ്ഖ്യേയ്യകപ്പന്തി അത്ഥോ, സബ്ബഥാപി ''ചതുസട്ഠി അന്തരകപ്പാ''തി വചനേന വിരുജ്ഝതീതി വീമംസിതബ്ബം. യഥാ പന കപ്പട്ഠകഥായ അയം അട്ഠകഥാ സമേതി, തം ദസ്സേതും **''കപ്പവിനാസേയേവാതി പനാ''**തിആദിമാഹ.

പകതത്തോ വാ അപാരാജികോ. **സമാനസംവാസകോ** കമ്മലദ്ധീനം വസേന അനാനാസംവാസകോതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

നിയതസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ വിജ്ജമാനതം പടിസേധേത്വാതി യോജനാ. തത്ഥ **പടിസേധേത്വാ**തി ''പുഗ്ഗലോ പന നിയതോ നാമ നത്ഥീ''തി ഏവം പടിസേധേത്വാ. തത്ഥ കാരണമാഹ **''മിച്ഛത്തസമ്മത്തനിയതധമ്മാനം വിയ സഭാവതോ''**തി. പഞ്ഞത്തിമത്തഞ്ഹേതം മിച്ഛത്തസമ്മത്തനിയതധമ്മനിസ്സയം, യദിദം നിയതോ പുഗ്ഗലോതി . **യഥാപുച്ഛിത**ന്തി ''കിം പുബ്ബഹേതു നിയമേതീ''തിആദിനാ പുച്ഛിതപ്പകാരം നിയാമകഹേതും. **യേനാ**തി യേന ഉപരിമഗ്ഗത്തയവിപസ്സനാഞാണേന. **നിയതാനിയതഭേദ**ന്തി

സോതാപന്നാദിനിയതഭേദം, സത്തക്ഖത്തുപരമാദിഅനിയതഭേദഞ്ച. സോതാപന്നോ ഏവ ഹി ഏകോ സത്തക്ഖത്തുപരമോ നാമ ഹോതി, ഏകോ കോലംകോലോ നാമ, ഏകോ ഏകബീജീ നാമാതി സോതാപന്നസ്സ നിയതഭാവോ വുത്തോതി ആഹ **"സോതാപന്നോ ച നിയതോ"**തി. ബ്യതിരേകത്ഥോ ഹി അയം ച-സദ്ദോ. **തതോ പുബ്ബേ**തി സോതാപത്തിമഗ്ഗതോ പുബ്ബേ. **"പുബ്ബഹേതുകിച്ചം നത്ഥീ"**തി ഇദം സോതാപന്നസ്സ നിയതതായ വുത്തത്താ വക്ഖമാനഞ്ച ദോസം ഹദയേ ഠപേത്വാ വുത്തം. ഉപരിമഗ്ഗാനം സഉപനിസ്സയത്തേ പഠമമഗ്ഗസ്സാപി സഉപനിസ്സയതാ സിദ്ധാ ഏവാതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"യദി ഹീ"**തിആദി. **തഞ്ച** നിയതത്തം. **അസ്സാ**തി സോതാപത്തിമഗ്ഗസ്സ.

തേനേവ ഖീണാതി സോതാപത്തിമഗ്ഗേനേവ ഖീണാ. കാരണുപച്ഛേദേന ഹി ഫലുപച്ഛേദോ സിയാ. **തതോ**തി സത്തക്ഖത്തുപരമാദിതോ. **സാ**തി സത്തക്ഖത്തുപരമാദിതാ. **പവത്തിതോ**തി വിപാകപ്പബന്ധതോ. **തേനാ**തി സോതാപത്തിമഗ്ഗേന. **വുട്ഠാനേ**തി വുട്ഠാനേ സതി. കാരണേന വിനാ ഫലം നത്ഥീതി ആഹ **"സക്കായ...പേ॰... ഭവിതബ്ബ"**ന്തി. **"നാമകരണനിമിത്തതോ"**തി ഇമിനാ നാമകരണഹേതുതായ നിയാമകതം വിഭാവേതി ഏകബീജിആദിസമഞ്ഞാനം അന്വത്ഥസഞ്ഞാഭാവതോ. തേനാഹ **"വിപസ്സനാ... പേ॰... സന്ധായ വുത്ത"**ന്തി.

ആദി-സദ്ദേന ''ഏകോമ്ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ, സീതിഭൂതോസ്മി നിബ്ബുതോ''തിആദീനി (മഹാവ॰ ൧൧; കഥാ॰ ൪൦൫; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൫) സങ്ഗയ്ഹന്തി. ഏത്ഥ ച ''സദിസോ മേ ന വിജ്ജതി, ഏകോമ്ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ (മഹാവ॰ ൧൧; കഥാ॰ ൪൦൫; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൫). 'അത്ഥേതരഹി അഞ്ഞേ സമണാ വാ ബ്രാഹ്മണാ വാ ഭഗവതാ സമസമാ സമ്ബോധിയ'ന്തി ഏവം പുട്ഠോ അഹം, ഭന്തേ, 'നോ'തി വദേയ്യ''ന്തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൬൧) വചനേഹി ഇമിസ്സാ ലോകധാതുയാ വിയ അഞ്ഞസ്സ ബുദ്ധസ്സ അഞ്ഞിസ്സാ ലോകധാതുയാ ഉപ്പാദോ നിവാരിതോതി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി വിജ്ജമാനേ ''സദിസോ മേ ന വിജ്ജതീ''തിആദി സക്കാ വത്തും. യം പന വദന്തി ''ലോകധാതുവിസേസാപേക്ഖായ വുത്ത''ന്തി, തമ്പി നത്ഥി തഥാ വിസേസനസ്സ അഭാവതോ, ബുദ്ധാനുഭാവസ്സ ച അസമത്ഥഭാവവിഭാവനതോ. ആണാഖേത്തകിത്തനഞ്ചേത്ഥ ധമ്മതാദസ്സനത്ഥം. സക്കോതി ഹി ഭഗവാ യത്ഥ യത്ഥ ഇച്ഛതി, തത്ഥ തത്ഥ ആണം വത്തേതും. **"ഏകിസ്സാ ലോകധാതുയാ"**തി ച ഇദം ബുദ്ധഖേത്തഭൂതായ ലോകധാതുയാ ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. തത്ഥായമത്ഥോ - ബുദ്ധഖേത്തഭൂതാ ഏകാവായം ലോകധാതു. തത്ഥ ഏകസ്മിം കാലേ ഏകോ ഏവ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഉപ്പജ്ജതീതി. തേനാഹ **"ബുദ്ധഖേത്ത...പേ॰... അധിപ്പായോ"**തി.

തസ്മാതി യസ്മാ ഉപസമ്പദാധീനം പാതിമോക്ഖം, ഉപസമ്പദാ ച പബ്ബജ്ജാധീനാ, തസ്മാ. **പാതിമോക്ഖേ** സിദ്ധേ, സിദ്ധാസു **താസു** പബ്ബജ്ജൂപസമ്പദാസു. **തതോ പരം വിനട്ഠം നാമ ഹോതീ**തി പച്ഛിമപടിവേധതോ പരം പടിവേധസാസനം, പച്ഛിമസീലഭേദതോ ച പരം പടിപത്തിസാസനം വിനട്ഠം നാമ ഹോതീതി സാസനഭാവസാമഞ്ഞേന പന ഉഭയം ഏകജ്ഝം കത്വാ ദസ്സേന്തോ **"പച്ഛിമ...പേ॰... ഏകതോ കത്വാ"**തി ആഹ.

പരിദേവനകാരുഞ്ഞന്തി പരിദേവനേന കരുണായിതബ്ബതാ കരുണായനാ.

ധമ്മാനം സഭാവവിസേസോ ന സക്കാ ധാരേതും, യതോ പാരമീപവിചയാദീസു ഉദകപരിയന്തം കത്വാ മഹാപഥവീകമ്പോ അഹോസി, അഭിസമ്ബോധിദിവസേ ച ഠപേത്വാ പുബ്ബുത്തരദിസാഭാഗേ ബോധിരുക്ഖമൂലേ ഭൂമിഭാഗോ മഹാപുരിസം ധാരേതും നാസക്ഖി, അഞ്ഞദത്ഥു ഏകപസ്സേ പക്ഖിത്തഅതിഭാരഭരിതനാവാ വിയ ചക്കവാളഗബ്ഭോ വിപരിവത്തോ. ''സമുപ്പാദികാ''തി വത്തബ്ബേ സ-കാരേ അ-കാരസ്സ ആ-കാരോ, ഏകസ്സ ച പ-കാരസ്സ ലോപോ കതോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **''സമം ഉദ്ധം പജ്ജതീതി സാമുപാദികാ''**തി. സമം ഉപാദിയതീതി വാ സമുപാദാ, സമുപാദാ ഏവ **സാമുപാദികാ,** സമുപാഹിനീതി അത്ഥോ.

സന്തതിഖണവസേനാതി സന്തതിവസേന ആയൂഹനസമങ്ഗിതാ, സപുബ്ബപച്ഛാഭാഗസ്സ ഗഹണവസേന ചേതനാക്ഖണവസേന ചേതനാസമങ്ഗിതാതി യോജേതബ്ബാ. ഏകസ്മിം ഉപട്ഠിതേ പച്ചയവസേന തദഞ്ഞസ്സ ഉപട്ഠാനം പരിവത്തനം.

പഠമബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ

വ്വ്ഥം. ഭോഗേ ഭുഞ്ജിതും ന ജാനാതി, വിനാസേതീതി യോജനാ.

ലഹുപരിവത്തിതായ ജീവിതസ്സാതി അധിപ്പായോ.

ന അദാസി പയുത്തവാചായ ഉപ്പന്നന്തി അധിപ്പായേന.

സമ്മാപയോഗേനാതി സമ്മാപടിപത്തിയാ.

ദുതിയബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഞ്ചമബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ

വ്വ്ഥന. ധാതുസഭാവോതി ഭൂതാദിസങ്ഖാതധാതൂനം സഭാവോ. **സഭാഗവസേന** ഫലഭൂതേന. **അജ്ഝാസയധാതുപരിച്ഛിന്ദനതോ**തി അജ്ഝാസയസഭാവസ്സ ''ഹീനം, പണീത''ന്തി വാ പരിച്ഛിജ്ജ ജാനനതോ, വുട്ഠിനിമിത്തേന വിയ മഹോഘേന ഉപരിമേഘവുട്ഠിയാ.

പഞ്ചമബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഛട്ഠബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ

സദ്ദത്ഥോ സമ്ഭവതി സമാസന്തേനേവ തഥാ സദ്ദസിദ്ധിതോ. **തേസന്തി** പരോപരാനം വിസദാവിസദാനം സദ്ധാദിഇന്ദ്രിയാനം. **ഏവഞ്ച കത്വാ**തി ആസയാദിതോ ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തസ്സ, ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തതോ ച അധിമുത്തിഭേദസ്സ വിസിട്ഠസഭാവത്താ ഏവ.

വ്വ്ഥര. ''കേ പന തേ അരിയാവാസാ''തി പുച്ഛിത്വാ തേ സുത്തേനേവ ദസ്സേന്തോ **''ഇധ, ഭിക്ഖവേ''**തിആദിപാളിം ആഹരിത്വാ **''ഏവം വുത്താ''**തി

നിഗമേത്വാ പുന മഗ്ഗാധിഗമേനേവ തേസം അധിഗമം ദസ്സേന്തോ **“ഏതേസൂ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഇതരേതി** ഛളങ്ഗസമന്നാഗമഏകാരക്ഖാസങ്ഖായപടിസേവനാദയോ.

൮൧൩. ആരമ്മണസന്താനാനുസയനേസൂതി ആരമ്മണാനുസയനം, സന്താനാനുസയനന്തി ദ്വീസു അനുസയനേസു. യഥാ ഹി മഗ്ഗേന അസമുച്ഛിന്നോ രാഗോ കാരണലാഭേ ഉപ്പജ്ജനാരഹോ ഥാമഗതട്ഠേന സന്താനേ അനുസേതീതി വുച്ചതി, ഏവം ഇട്ഠാരമ്മണേപീതി തസ്സ ആരമ്മണാനുസയനം ദട്ഠബ്ബം. തം പനസ്സ അനുസയനം ഉപ്പത്തിയാ പാകടം ഹോതീതി ദസ്സേതും അട്ഠകഥായം “യഥാ നാമാ”തിആദി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൮൧൩) വുത്തം. **“ആചിണ്ണസമാചിണ്ണാ”**തി ഏതേന ഇട്ഠാരമ്മണേ രാഗസ്സ ചിരപരിഭാവനം വിഭാവേതി. യസ്മാ പന ഏവം ചിരപരിഭാവിതം പരിവേഠേത്വാ വിയ ഠിതം ഹോതി, തസ്മാ **“സമന്തതോ വേഠേത്വാ വിയ ഠിതഭാവേന അനുസയിതതം ദസ്സേതീ”**തി വുത്തം. തഥാ ഹി ഉദകേ നിമുഗ്ഗസദിസോ ഉദാഹടോ. “സബ്ബേപി തേഭൂമകാ ധമ്മാ കാമനീയട്ഠേന കാമാ”തിആദിപാളിവസേന ഭവരാഗസ്സാപി വത്ഥുകാമതാ വേദിതബ്ബാ. **രാഗവസേനാ**തി ആരമ്മണരഞ്ജനവസേന.

൮൧൪. ഇന്ദ്രിയവിസേസോ വിനേയ്യാനം ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തം.

൮൧൬. പഹാതബ്ബേന ഉപദ്ദുതനിരോധനത്ഥം പഹായകം പരിയേസതീതി പഠമം പഹാതബ്ബം, പച്ഛാ പഹായകന്തി അയം **പഹാതബ്ബപജഹനക്കമോ** പഹാനക്കമപദേന വുത്തോ. **യസ്സാ**തി പഹാതബ്ബസ്സ. **തന്തി** പഹാതബ്ബം. **പഠമം വുച്ചതീ**തി പഹാനവിചാരണാനം പഠമം വുച്ചതി. **തതോ** പച്ഛാ **അപ്പഹാതബ്ബം** യഥാ തം ദസ്സനത്തികാദീസു.

൮൨൬. **തന്തി** ഭവങ്ഗം. **തസ്സാ**തി ലോകുത്തരസ്സ. **പാദകന്തി** അന്തിമഭവികസ്സ ഭവങ്ഗം സന്ധായാഹ.

ഛട്ഠബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സത്തമബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൨൮. സമാപന്നോമ്ഹീതി മഞ്ഞതീതി അത്ഥോ.

സമാധി വാ തസ്സ ആരമ്മണഭൂതം **കമ്മട്ഠാനം വാ** ചിത്തമഞ്ജൂസാതി യോജനാ. **ഠപേതുന്തി** യഥാപരിച്ഛിന്നം കാലം സമാപത്തിചിത്തം പവത്തേതും.

തേഹീതി സഞ്ഞാമനസികാരേഹി. **തംസഭാവതാ**തി കാമാദിദുതിയജ്ഝാനാദിഅനുപക്ഖന്ദനസഭാവതാ. **പഗുണവോദാനം** പഗുണഭാവസിദ്ധാ ഝാനസ്സ പടിപക്ഖതോ വിസുദ്ധി.

സത്തമബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദസമബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൩൧. പഞ്ഞാവ വിമുത്തീതി രാഗാദീഹി വിമുത്തിഭൂതാ പഞ്ഞാവ വിമുത്തീതി യോജനാ. **കമ്മന്തരസ്സ വിപാകന്തരമേവാതി അത്ഥോ**

വിപാകന്തരജാനനസ്സേവ ദുതിയബലകിച്ചത്താ, കമ്മന്തരജാനനസ്സ ച തതിയബലകിച്ചത്താ. **ബലസദിസത**ന്തി ഏകച്ചബലസദിസതം. കസ്മാ പനേത്ഥ ബലഞാണകിച്ചേ വുച്ചമാനേ ഝാനാദിഅബലഞാണം ഉദാഹടന്തി ചോദനം സന്ധായാഹ **"യദിപീ"**തിആദി. **തദന്തോഗധ**ന്തി തസ്മിം ഝാനാദിപച്ചവേക്ഖണാസഭാവേ സത്തമബലഞാണേ അന്തോഗധം. **ഏവ**ന്തി ഝാനാദിഞാണം വിയ. **അപ്പേതും, വികുബ്ബിതുഞ്ചാ**തി അത്തനാ വുത്താകാരം സന്ധായാഹ. സമുദയപ്പഹാനാദിഏകച്ചഞാണകിച്ചമ്പി അകരോന്തം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം കഥമപ്പനാദികം ഝാനാദികിച്ചം കരേയ്യ, ബലഞാണേഹി പന ജാനിതബ്ബം, തതോ ഉത്തരിഞ്ച ജാനന്തമ്പി യസ്മാ ഏകച്ചബലകിച്ചം ന കരോതി, തസ്മാ അഞ്ഞാനേവ ബലഞാണാനി, അഞ്ഞം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണന്തി ദസ്സനത്ഥം "ഏതേസം പന കിച്ചം ന സബ്ബം കരോതീ"തിആദി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ വ്വന്ഥ) അട്ഠകഥായം വുത്തം. തത്ഥ യഥാ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം അബലകിച്ചം ഏകച്ചം ന കരോതി, ഏവം ബലകിച്ചമ്പീതി ഉദാഹരണദസ്സനവസേന "തഞ്ഹി ഝാനം ഹുത്വാ അപ്പേതു"ന്തിആദി വുത്തന്തി ദസ്സേതും **"അഥ വാ…പേ॰… ദട്ഠബ്ബ"**ന്തി വുത്തം.

ദസമബലനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഞാണവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൭. ഖുദ്ദകവത്ഥുവിഭങ്ഗോ

൧. ഏകകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൪൩. അത്ഥിപടിച്ചം നാമാതി അത്ഥിതാ പടിച്ചത്ഥോ നാമ, അസതിപി സഹജാതപുരേജാതാദിഭാവേ യസ്മിം സതി യം ഹോതി, സോ തസ്സ പച്ചയോതി കത്വാ യഥാ തഥാ അത്ഥിതാമത്തം ഇധ പടിച്ചത്ഥോതി അത്ഥോ. തം പന പടിച്ചത്ഥം ബ്യതിരേകമുഖേന പാകടതരം കാതും **''യഥാ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **നിസ്സയാദിപച്ചയഭാവേന പടിച്ചാതി വുത്ത**ന്തി നിസ്സയാദിപച്ചയഭാവതോ പച്ചയഭൂതം ചക്ഖാദി ''പടിച്ചാ''തി വുത്തം. **ഏകിസ്സാ സേണിയാ**തി അട്ഠാരസസു സേണീസു മയം അമുകായ സേണിയാ ജാതാമ്ഹ, ന അഞ്ഞേ വിയ അപ്പഞ്ഞാതാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥം വദന്തി.

പുരതോ കരണം പമുഖഭാവകരണം. **നിധാനരാസീ**തി നിദഹിത്വാ ഠപിതധനനിചയോ. **യസോ**തി ഇസ്സരിയം. തം പന യേസു വത്തതി, തേസു പട്ഠാപകആണാകരണേഹി പാകടോ ഹോതീതി **''പട്ഠാപകമദോ, ആണാകരണമദോ''**തി ച വുത്തം.

൮൪൫. വത്ഥുനാതി ജാതിആദിപവത്തിഹേതുനാ.

൮൪൬. പതിട്ഠാഭാവോതി കുസലകമ്മേസു പതിട്ഠാനാഭാവോ, സോ പന യസ്മാ കുസലകിരിയായ ഠാനം ന ഹോതി, തസ്മാ **''കുസലകരണേ അട്ഠാന''**ന്തി ആഹ. പമാദസങ്ഖാതസ്സ അത്ഥസ്സ ഏവമാദികോ പരിയായോതി യോജനാ. **ആദി**-സദ്ദേന ''വചീദുച്ചരിതേ, മനോദുച്ചരിതേ ചിത്തസ്സ വോസ്സഗ്ഗോ, മക്ഖോ, പളാസോ''തി ച ഏവമാദികസ്സ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. ''പമാദോ പമജ്ജനാദീ''തിആദികോ **തദത്ഥപ്പകാസകോ,** ''ചിത്തസ്സ വോസ്സഗ്ഗോ വോസ്സഗ്ഗാനുപ്പാദന''ന്തിആദികോ **തപ്പരിയായപ്പകാസകോ** ബ്യഞ്ജനപരിയായോ ച അപരിയന്തോതി സമ്ബന്ധോ. **''ചത്താരോ ഖന്ധേ ദസ്സേതീ''**തി ഇമിനാ സതിവോസ്സഗ്ഗാകാരപ്പവത്താ ചത്താരോ അകുസലക്ഖന്ധാ പമാദോതി വദതി.

൮൪൭. അനിവാതവുത്തിതായ ഹേതുഭൂതോ ചിത്തസമ്പഗ്ഗഹോ **മാനവിസേസോ.**

൮൪൮. ഉത്തരഭാവോ ഉത്തരിയം, കരണേന ഉത്തരിയം **കരണുത്തരിയം,** സാരമ്ഭേന പരസ്സ കിരിയതോ ഉത്തരികിരിയാ.

൮൪൯. നേരുത്തികവിധാനേനാതി ഇ-കാരച്ച-കാരാനഞ്ച ര-കാരതാപാദനേന.

അത്തഹിതം അത്താതി ഉത്തരപദലോപേന നിദ്ദേസമാഹ യഥാ ''രൂപഭവോ രൂപം, ഭീമസേനോ ഭീമോ''തി ച. **ആദിന്നോ, പത്തോ** വാ അത്ഥോ **അത്താ**തി നിരുത്തിനയേന പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ.

മുദ്ദിതസ്സാതി അങ്കിതസ്സ.

൮൫൦. ജാനന്തസ്സേവ മഹാജനസ്സ. **ഉപാദാനാദിപച്ചയേ**തി ഇന്ധനുദകചീവരാദികേ പാരിപൂരിഹേതുകേ.

വ്൪൧. ഗണ്ഠികാ സയം ഗണ്ഠികരണതോ. പതിരൂപവചനതോ, അഞ്ഞേസം ഗണ്ഠിഭേദതോ ച **ഗണ്ഠിഭൂതാ**.

വ്൪൨. അഭേജ്ജന്തരതായ **സമാസേവിതതായ** സുട്ഠു ആസേവിതതായ.

വ്൪൩. ചിരകാലപരിഭാവിതത്തേന **തേമനകരണം** അല്ലഭാവകരണം, ലോഭവസേന അവസ്സവനന്തി അത്ഥോ.

ഏവം സന്തേ കഥം ഖീയനന്തി നിദ്ദേസോതി ആഹ **"ഖീയനന്തി ചാ"**തിആദി.

വ്൪൪. ചീവരമണ്ഡനാദീനന്തി ചീവരമണ്ഡനാ പത്തമണ്ഡനാ സേനാസനമണ്ഡനാതി ഇമേസം. ഇദാനി തം വിസേസനഭാവം യോജേത്വാ ദസ്സേതും **"ചീവരേന ഹീ"**തിആദി വുത്തം.

വ്൪൫. സഭാഗരഹിതോ, സഭാഗപടിപക്ഖോ വാ **അസഭാഗോ,** അനനുകൂലാനം പടിക്കൂലതാ വാ. തേനാഹ **"മാനഥദ്ധതാ, വിരോധോ വാ"**തി.

വ്൪൬. സങ്കമ്പനാ ഉക്കണ്ഠനാവസേന അനവട്ഠാനം, അനവധാനം വാ. **തസ്സ തസ്സ** ആരമ്മണസ്സ **തണ്ഹായനാ**.

വ്൪൭. കായസ്സാതി നാമകായസ്സ. തസ്മിഞ്ഹി അവിപ്ഫാരികേ രൂപകായോപി അവിപ്ഫാരികോ ഹോതി.

വ്൫൦. രാഗാദീനന്തി രാഗമോഹഅഹിരികാനോത്തപ്പവിചികിച്ഛാദീനം.

വ്൫൧. തിവിധമ്പി കുഹനവത്ഥും ദസ്സേതുന്തി സമ്ബന്ധോ. **തത്ഥാ**തി മഹാനിദ്ദേസേ. ''തത്ഥ കതമാ കുഹനാ ലാഭസക്കാരസിലോകസന്നിസ്സിതസ്സാ''തിആദിനാ (വിഭ॰ ൮൬൧) ഇധ ഖുദ്ദകവിഭങ്ഗേ ആഗതം ദേസനാനയം നിസ്സായ മഹാനിദ്ദേസദേസനാ പവത്താതി ആഹ **"നിസ്സയഭൂതായ ഇമായ പാളിയാ"**തി.

അന്തരഹിതാനീതി അന്തവികലാനി ഛിന്ദന്താനി.

ലാഭസക്കാരസിലോകഹേതു സമ്ഭാവനാധിപ്പായേന സംയതാകാരദസ്സനം കോഹഞ്ഞന്തി ആഹ **"പാപിച്ഛതായ നിരത്ഥകകായവചീവിപ്ഫന്ദനിഗ്ഗഹണം കോരജ"**ന്തി. യോ സംവേഗബഹുലോ കുക്കുച്ചകോ പുബ്ബേനാപരം അത്തനോപി കിരിയം പരിസങ്കന്തോ പച്ചവേക്ഖമാനോ തിട്ഠതി, താദിസം വിയ അത്താനം ദസ്സേന്തോ **"അതിപരിസങ്കിതോ"**തി വുത്തോ.

വ്൫൪. പസംസാമുഖേന നിന്ദനന്തി പസംസാവത്ഥുതോ ഖിപനം **ബഹി ഛഡ്ഡനം** യഥാ ''അദായകം അഹോ ദാനപതീ''തി.

വ്൫൫. ഗവേസനകമ്മന്തി അപ്പകേന ലാഭേന മഹന്തസ്സ പരിയേസനകബ്യാപാരോ.

വ്൫൫. പോക്ഖരം വുച്ചതി സുന്ദരം, വണ്ണസ്സ സുന്ദരഭാവോ വണ്ണപാരിപൂരീ ഹോതീതി ആഹ **"വണ്ണപാരിപൂരീ വാ വണ്ണപോക്ഖരതാ"**തി.

൮൭൯. സേയ്യമാനാദിനിദ്ദേസേസൂതി "തത്ഥ കതമോ സേയ്യസ്സ 'സേയ്യോഹമസ്മീ'തി മാനോ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൮൬൬) നിദ്ദിട്ഠേസു നവസു മാനനിദ്ദേസേസു. **"സേയ്യാദിപുഗ്ഗലോ"**തി ഇദം തത്ഥ പാളിയം സേയ്യാദീനം നവന്നം പുഗ്ഗലാനം ആമട്ഠത്താ വുത്തം. ഇധ പന പുഗ്ഗലാമസനേ സതി സേയ്യപുഗ്ഗലോ ച ആമസിതബ്ബോ സിയാ. തേനേവാഹ **"സേയ്യമാനഭാവേപീ"**തി. **സേയ്യമാനഭാവേപീ**തി **പി**-സദ്ദോ ആകഡ്ഢകോ അസേയ്യമാനനിദ്ദേസേപി പുഗ്ഗലാമസനസ്സ കതത്താ. **യസ്സ കസ്സചീ**തി സേയ്യാദീസു യസ്സ കസ്സചി പുഗ്ഗലസ്സ.

൮൮൦. പുരിമമാനസ്സാതി പുബ്ബേ പവത്തസ്സ സദിസമാനസ്സ, ഹീനമാനസ്സ വാ, സദിസമാനവസേനേവ പന പാളി ആഗതാ.

൮൮൧. "മിഗാനം കോത്ഥുകോ അന്തോ, പക്ഖീനം പന വായസോ"തി (ജാ॰ ൧.൯.൧൯൩) വചനതോ ആഹ **"പക്ഖിജാതീസു വായസോ അന്തോ ലാമകോ"**തി.

൮൮൨. വിരാഗന്തി അരഹത്തം.

൮൮൯. മാനസമ്പയുത്തച്ഛന്ദോ തണ്ഹാഛന്ദോ. **മാനസഭാവം അനുഗതോ** സേയ്യാദിതോ സമ്പഗ്ഗണ്ഹനവസേന പവത്തോ മാനസമ്പയുത്തകത്തുകമ്യതാഛന്ദോ **വാ മാനച്ഛന്ദോ**.

൮൮൭. തത്ഥാതി തസ്മിം വിലമ്ബനേ നിപ്ഫാദേതബ്ബേ. **യുത്തം** അനുച്ഛവികം. **മുത്തം** വിസ്സട്ഠം. **സിലിട്ഠം** സഹിതം, അത്ഥദ്വയവിഭാവകം വാ.

൮൮൮. അനുദ്ദയസ്സേവാതി മേത്തായന്തസ്സ വിയ അനുകമ്പന്തസ്സ വിയ വികപ്പനാതി ആഹ **"സഹനന്ദിതാദികസ്സാ"**തി, മേത്താദിപതിരൂപേന പവത്തഗേഹസിതസിനേഹസ്സാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"താദിസോ രാഗോ"**തി. **അത്ഥോ യുജ്ജതീ**തി ഏവമ്പി "തത്ഥാ"തി പാളിപദസ്സ അത്ഥോ യുജ്ജതി. പരാനുദ്ദയതാഹേതുകോ ഹി പരാനുദ്ദയതാസഹിതോ സോ വിതക്കോതി.

൮൯൦. കാമഗുണപാരിപൂരിയാ യേഭുയ്യേന ലോകോ സമ്ഭാവേതീതി ആഹ **"അനവഞ്ഞത്തത്ഥമേവ കാമഗുണേ ച പത്ഥേതീ"**തി.

ഏകകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൯൧. ബന്ധതീതി കുജ്ഝനാകാരം ബന്ധതി ഘടേതി. ഉപനാഹോ ഹി ആഘാതവത്ഥുനാ ചിത്തം ബന്ധന്തോ വിയ ഹോതി, യതോ അഞ്ഞഥാ പവത്തിത്വാപി അവിദിതേ ഉപനാഹേ ആഘാതവത്ഥുസന്നിസ്സിതോവ ഹോതി.

൮൯൨. ദന്തേഹി ഛിന്ദിത്വാതി ദന്തേഹി ഛിന്ദിത്വാ വിയ ഏകദേസം അപനേത്വാ ഏകദേസം ഗഹേത്വാതി അധിപ്പായോ.

൮൯൭. അച്ഛയം കത്വാതി വീതിക്കമം കത്വാ. **പടിച്ഛാദനേ**തി അത്തനാ കതസ്സ അച്ഛയസ്സ പടിച്ഛാദനേ. വോച്ഛിന്ദനം വീതിക്കമകിരിയായ അപ്പടിജാനവസേന ഉപച്ഛിന്ദനം, വോച്ഛിന്ദനേന ഛാദനാ **വോച്ഛിന്ദനഛാദനാ**.

അസമ്മോഭാസനേ സഠ-സദ്ദോ ലോകേ നിരുള്ഹോതി ആഹ **“യോ ന സമ്മാഭാസതി, സോ സഠോ”**തി. സഠസ്സ യക്ഖസൂകരസദിസതം ദസ്സേന്തോ **“കുച്ഛി വാ പിഠി വാ ജാനിതും ന സക്കാ”**തി ആഹ, ഇന്ദജാലസദിസോ വാ ഏസോ ദട്ഠബ്ബോ.

യോ സബ്ബഥാ വിപന്നജ്ഝാസയോപി സമാനോ കായവചീഭേദമത്തേന അത്താനം സമ്പന്നം വിയ ദസ്സേത്വാ ലോകം വഞ്ചേന്തോ അഞ്ഞഥാ സന്തം അഞ്ഞഥാ പവേദേതി. തേനാഹ **“തേനേതം സാഠേയ്യം മായാതോ ബലവതരാ വഞ്ചനാതി ദട്ഠബ്ബ”**ന്തി. സന്തദോസപടിച്ഛാദനമേവ ഹി മായാ. **തേനേവാതി** ബലവതരവഞ്ചനാഭാവേനേവ. ദള്ഹകേരാടിയഞ്ഹി **“പരിക്ഖതതാ”**തി വുത്തം.

൯൦൮. അഭാവേപീതി പി-സദ്ദേന “കോ പന വാദോ ഭാവേ”തി ദസ്സേതി. യദിപി ഹി പുഥുജ്ജനാനം, ഏകച്ചാനഞ്ച സേക്ഖാനം യഥാരഹം അത്താഭിനിവേസാദീഹി കതൂപകാരം രൂപരാഗാദിസംയോജനകിച്ചം സാധേതി, ഏകച്ചാനം പന വിനാ ഏവ തേഹീതി കസ്സചിപി കിലേസസ്സ അവിക്ഖമ്ഭിതത്താ കഥഞ്ചിപി അവിമുത്തോ കാമഭവോ അജ്ഝത്തഗ്ഗഹണസ്സ വിസേസപച്ചയോതി “അജ്ഝത്ത”ന്തി വുച്ചതി, തദഭാവതോ “ബഹിദ്ധാ”തി ലദ്ധവോഹാരേ രൂപാരൂപഭവേ കേവലമ്പി സംയോജനകിച്ചം സാധേന്തം പവത്തതീതി, തതോ ഏവ രൂപാരൂപാവചരസത്താനം ബഹിദ്ധാസംയോജനഭാവഹേതജാതന്തി ച “ബഹിദ്ധാസംയോജന”ന്തി വുച്ചതീതി ഇമമത്ഥമാഹ **“സക്കായദിട്ഠാദീനം…പേ॰… യോജനം നാമാ”**തി.

ദുകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. തികനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൦൯. അവിജ്ജാഭവതണ്ഹാഹി വിയ ഇസ്സാമച്ഛരിയദോമനസ്സാദിസഹായഭൂതേന ദോസേനപി ഭവാഭിസങ്ഖരണം ഹോതീതി **“അകുസലമൂലാനേവ വട്ടമൂലാനീ”**തി. തേനാഹ **“തീഹി…പേ॰… കഥിതോ”**തി.

൯൧൯. രൂപാരൂപാവചരവിപാകാനം സന്തപണീതഭാവേന ഉളാരതമത്താ തത്ഥ **സാതിസയോ ഭവരാഗോ** വുത്തോ.

൯൨൦. മാനേന ഠപനാതി മാനേന സേയ്യാദിവസേന അത്തനോ ഠപനാ. **ഠപനാതി** ച ദഹനാ, പഗ്ഗണ്ഹനാ വാ.

൯൨൧. തംസമ്പയുത്താതി ദോസസമ്പയുത്താ.

൯൨൨. തേസം വണ്ണഭേദന്തി തേസം ജീവാനം വണ്ണവിസേസം, തേസം വാ തഥാ കഥേന്താനം സുത്വാ. **ബ്യാപീതി** സകലലോകബ്യാപീ, സകലസരീരബ്യാപീ വാ. **പരിമണ്ഡലോതി** പരമാണുപ്പമാണോ ഹുത്വാ പരിമണ്ഡലോ. **ആദി**-സദ്ദേന അങ്ഗുട്ഠപ്പമാണോ വയപ്പമാണോതിആദികം സങ്ഗണ്ഹാതി.

൯൨൩. ഉതുവിപരിണാമജോ സീതാദിഉതുവിപരിവത്തജാതോ. **ഓപക്കമികോ** അത്തനോ, പരസ്സ വാ താദിസഉപക്കമനിബ്ബത്തോ. **വിസമപരിഹാരജോ** ചിരാസനചിരട്ഠാനാദിനാ കായസ്സ വിസമപരിഹരണതോ ജാതോ. **സന്നിപാതജോ** സഞ്ചയതോ പട്ഠായ പച്ചേകം വിസമാകാരതോ

ദോസത്തയസമോധാനതോ ജാതോ. **കമ്മസമുട്ഠാനോ** ഉതുവിപരിണാമാദീഹി വിനാ കമ്മതോ സമുട്ഠിതോ. **പിത്തസേമ്ഹവാതസമുട്ഠാനാ** പന പിത്താദീനം അധികഭാവേനേവ വുത്താ. സബ്ബസ്സാപി ഹി രോഗസ്സ ദോസത്തയം ആസന്നകാരണം ദോസപ്പകോപേന വിനാ അഭാവതോ. കമ്മം പധാനകാരണം കതോകാസേ ഏവ തസ്മിം ഉപ്പജ്ജനതോ, ഇതരം പന തസ്സ സഹകാരികാരണം ദട്ഠബ്ബം. തയിദം പുബ്ബേകതഹേതുവാദിനോ പടിക്ഖിപന്തി. ഉപപജ്ജവേദനീയഫലമ്പി പുബ്ബേകതഹേതുകപക്ഖികമേവ അതീതദ്ധികത്താ കമ്മസ്സാതി അരുചിസൂചനത്ഥം കിര-സദ്ദഗ്ഗഹണം കരോതി **"ഉപപജ്ജവേദനീയഞ്ച കിര പടിക്ഖിപന്തീ"**തി.

൯൨൭. ദാഹകാരണതായാതി രാഗാദിദസവിധഗ്ഗിദാഹസ്സ, നരകഗ്ഗിദാഹസ്സ ച കാരണതായ.

൯൨൮. പുഥുനിമിത്തസഭാവേസൂതി പുഥു നാനാകിലേസാദീനം കാരണസഭാവേസു.

൯൩൪. അദ്ദനം **അദ്ദാ** മദ്ദവോ, അനേകത്ഥത്താ ധാതൂനം തപ്പടിക്ഖേപേന **അനദ്ദാ**തി ആഹ **"അമുദുതാ വാ അനദ്ദാ"**തി.

൯൩൮. അയോനിസോമനസികാരഹേതുകത്താ ആവജ്ജനായ അകുസലാനുകൂലകിച്ചതാ ദട്ഠബ്ബാ.

തികനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൩൯. ഏവം-സദ്ദേനാതി നിദസ്സനത്ഥേന ഏവം-സദ്ദേനാതി അധിപ്പായോ. ഭവോ ഏവ അഭിവുദ്ധോ **അഭവോ** യഥാ "അസേക്ഖാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൧൧). ദുതിയസ്മിം പക്ഖേ ഭവാഭവസദ്ദേന സമ്പത്തിവിപത്തിയോ, വുദ്ധിഹാനിയോ വാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ.

അഗതിയാതി അയുത്തഗതിയാ, അപ്പതിരൂപകിരിയായാതി അത്ഥോ.

കോധൂപായാസ...പേ॰... മാതുഗാമാ വാ ഊമിആദിഭയന്തി യോജനാ. **പഞ്ചകാമഗുണമാതുഗാമഗ്ഗഹണേ**തി പഞ്ചകാമഗുണഗ്ഗഹണേ, മാതുഗാമഗ്ഗഹണേ ച.

"സയംകതം സുഖദുക്ഖ"ന്തിആദികാ ദിട്ഠി യദിപി അഞ്ഞേസമ്പി ദിട്ഠിഗതികാനം അത്ഥേവ, **തിമ്ബരുകോ** പന തഥാദിട്ഠികോ ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിത്വാ പുച്ഛീതി സാ ദിട്ഠി **"തിമ്ബരുകദിട്ഠീ"**തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൮) വുത്താ. തേനാഹ **"തിമ്ബരുകോ...പേ॰... ആഗതത്താ"**തി.

ചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പഞ്ചകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൪൦. ആഗമനസ്സ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേനാതി അധിപ്പായോ.

൯൪. **ഉപചയനതോതി** വഡ്ഢനതോ. **അഞ്ഞഥാതി** ലാഭതോ തക്കനതോ ച അഞ്ഞപ്പകാരോ ഗഹിതോതി തം ദസ്സേന്തോ **“സദ്ധാരുചിആദീഹീ”**തി ആഹ. അനുസ്സവതോ ഹി സദ്ദഹനം, രുച്ചനം പന ജാതിസ്സരഞ്ഞാണതോപി ഹോതി. **ആദി**-സദ്ദേന ഖന്തിആദീനം സങ്ഗഹോ.

൯൫. അക്ഖന്തി മൂലം ഏതേസന്തി **അക്ഖന്തിമൂലകാ**. **ദുക്കടദുബ്ഭാസിതതാദിദോസാ** താദിസാനി കായവചീമനോദുച്ചരിതാനി.

൯൬. ഉദഗ്ഗതാസങ്ഖാതോ അവൂപസമോ ന ഉദ്ധച്ചസങ്ഖാതോതി പീതിയാ ഏവ സവിപ്ഫാരികതാസങ്ഖാതം അസന്തസഭാവം ആഹ. **അവൂപസമഹേതുഭൂതോതി** വിക്ഖേപഹേതുഭൂതോ. **പീതിയാ ആകാരോതി** പീതിയാ പവത്തിആകാരോ.

പഞ്ചകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ഛക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൭. **തേനാതി** കോധാദീനംയേവ വിവാദമൂലത്താ.

൯൮. കുസലാനുയോഗേ സാതച്ചം **കുസലാനുയോഗസാതച്ചം**.

ഗണേന സത്തസമൂഹേന സങ്ഗണി സന്നിപതനം യേന സദ്ധിം, തേന സങ്ഗതി **ഗണസങ്ഗണികാ. കസ്സചി** ഘാസച്ഛാദനാദികസ്സ.

൯൬. ഉപവിതക്കേതീതി ആരമ്മണം ഉപേച്ച തക്കേതി.

൯൭. അധിച്ചസമുപ്പന്നികോതി ‘‘അധിച്ചസമുപ്പന്നോ അത്താ ച ലോകോ ചാ’’തി ഏവംവാദീ.

ഛക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അട്ഠകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൮. ഓസീദനാകാരേനാതി കത്തബ്ബകമ്മേ അനുസ്സഹനാകാരേന.

൯൯. തേ അഭിനിവേസാ **അസഞ്ഞീവാദാ** വദന്തി ഏതേഹീതി.

അട്ഠകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. നവകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൬൦-൯൬൧. ദസമസ്സാതി അട്ഠാനഘാതസ്സ.

അജ്ഝത്തന്തി ഗോചരജ്ഝത്തം അധിപ്പേതം. **ഏതസ്സ** ഗാഥാവചനസ്സ. **നിട്ഠപേതബ്ബാതി** അഭിനിവിസ്സ.

൯൬൨. അഞ്ഞേസം ഫസ്സാദീനം **സങ്ഖതഭാവേ** യഥാസകംപച്ചയേഹി. യേനാകാരേന മാനസ്സ സാതിസയാ പവത്തി, തം ദസ്സേതും **“അഹന്തി, അസ്മീതി**

ചാ"തി വുത്തം. **അത്തനോ**തി ദിട്ഠിഗതപരികപ്പിതസ്സ അത്തനോ. യഥാ മാനസ്സ സമ്പഗ്ഗഹവസേന, ഏവം തണ്ഹായ മമത്തവസേന, ദിട്ഠിയാ നിച്ചാദിവസേന **പവത്തി വിസേസവതീ** സമാനേപി അനാഗതകാലാമസനേതി ആഹ **"ഭവിസ്സന്തീ... പേ॰... വുത്തോ"**തി. "അഹമസ്മീ"തി പന പവത്തമാനസ്സേവ ഭവതീതി സബ്ബപദസാധാരണസ്സ മാനസ്സേവ വസേന ഇഞ്ജിതാദിതാ അട്ഠകഥായം വുത്താ.

നവകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ദസകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൭൦. സങ്കപ്പനന്തി "കുസലതാ"തി വുത്തപദസ്സ അത്ഥവചനം. **തസ്സാ** ഉപായചിന്തായ. **മിച്ഛാഭാവോ** സാവജ്ജഭാവോ. **തദാകാരോ മോഹോ**തി യഥാവുത്താകാരേന പവത്തേ ചിത്തുപ്പാദേ മോഹോ. **തസ്സാപി** യഥാവുത്തപച്ചവേക്ഖണായപി യഥാകതപാപേപി. **അധിമാനസമ്പയുത്തം സഞ്ജാനനം** പകതിപുരിസന്തരദസ്സനാദിവസേന പവത്തം ദിട്ഠിസമ്പയുത്തചിത്തം ഫലം വിയ വിമുത്തന്തി ഗഹിതം ദട്ഠബ്ബം.

ദസകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തണ്ഹാവിചരിതനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൭൩. വിസേസം അകത്വാതി അനുപനിധാനം, സമതോ ച അസമതോ ച ഉപനിധാനന്തി ഇമം വിഭാഗം അകത്വാ, യോ "ഇത്ഥം, ഏവം, അഞ്ഞഥാ"തി പദേഹി പകാസിതോ.

വിസേസസ്സാതി "ഇത്ഥം, ഏവം, അഞ്ഞഥാ"തി യഥാവുത്തസ്സേവ വിസേസസ്സ. **ദിട്ഠിയാ**തി ദിട്ഠിയാ ഗഹിതായ തദവിനാഭാവിനീ **തണ്ഹാ** ദസ്സിതാ. **സീസസീസമൂലകേഹീ**തി ചതൂഹി സീസേഹി, ദ്വാദസഹി ച സീസമൂലകേഹി. സയമേവ ച തണ്ഹാ ദസ്സിതാതി യോജനാ. യദി ദിട്ഠിമാനഗാഹോപി ഇധാധിപ്പേതോ, യതോ "തണ്ഹാമാനദിട്ഠിവസേന സമൂഹഗാഹതോ"തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൯൭൩) അട്ഠകഥായം വുത്തം, കഥം "തണ്ഹാവിചരിതാനീ"തി വചനന്തി ആഹ **"ദിട്ഠിമാനേസൂ"**തിആദി. **തംമൂലകത്താ**തി തണ്ഹാമൂലകത്താ.

൯൭൪. ന അവക്കരീയതീതി **അനവകാരീ,** തം അനവകാരിം കത്വാ, തം പദന്തരേന വിഭാവേന്തോ **"അനവക്കരി, തം കത്വാ"**തി ആഹ. **വിക്ഖേപനം** അവയവതോ വിഭാഗോ. **അത്തതോ അവിനിബ്ഭുജിത്വാ**തി ഥ്വായം ദിട്ഠിഗതികപരികപ്പിതോ അത്താ, തതോ അവിസും കത്വാ.

൯൭൫. ബഹികതാനി രൂപാദീനി ഉപഗന്ത്വാ പവത്താ തണ്ഹാ ഉപാദായാതി വുത്താതി യോജനാ.

ഏകച്ചസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഏകസ്മിം അത്തഭാവേ കസ്സചി തണ്ഹാവിചരിതസ്സ അസമ്ഭവോ, കസ്സചിദേവ സമ്ഭവോതി ആഹ **"കസ്സചി സമ്ഭവദസ്സനത്ഥം വുത്ത"**ന്തി.

തണ്ഹാവിചരിതനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഖുദ്ദകവത്ഥുവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൮. ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗോ

൧. സബ്ബസങ്ഗാഹികവാരവണ്ണനാ

൯൭൮. ധാതുസമ്ഭവ...പേ॰... സങ്ഗഹിതത്താതി എത്ഥ ഖന്ധാദീനം കാമധാതുആദിധാതൂസു സമ്ഭവഭേദഭിന്നാനം നിരവസേസതോ സങ്ഗഹിതത്താതി വിഭാഗേന യോജനാ, തഥാ സേസേസുപി പരിയാപന്നപഭേദഭിന്നാനന്തിആദിനാ. തത്ഥ **"നിരവസേസതോ സങ്ഗഹിതത്താ"**തി ഇമിനാ "സബ്ബസങ്ഗാഹികവാരോ"തി അയമസ്സ അത്ഥാനുഗതാ സമഞ്ഞാതി ദസ്സേതി. യസ്മാ ചേത്ഥ ഖന്ധാദീനം ദ്വാദസന്നം കോട്ഠാസാനം അനവസേസസങ്ഗഹോ, തസ്മാ ഏവം ദുതിയവാരാദീനഞ്ചേത്ഥ അനുപ്പവേസോ വേദിതബ്ബോ. ഖന്ധാദീനമേവ ഹി തേസം സമ്ഭവാദിവിചാരോ ഉപ്പത്താനുപ്പത്തിദസ്സനവാരോതി വത്തും യുത്തോതി യോജനാ. അനുപ്പത്തിദസ്സനഞ്ചേത്ഥ അത്ഥാപത്തിസിദ്ധം വേദിതബ്ബം. ന ഹി തത്ഥ "കതി ഖന്ധാ ന പാതുഭവന്തീ"തിആദിപാളി അത്ഥി.

൯൭൯. പുച്ഛാനുരൂപന്തി യേനാധിപ്പായേന പുച്ഛാ കതാ, തദനുരൂപം. **അവിതഥബ്യാകരണം** നാമ ബുദ്ധാനം ഏവ ആവേണികം, അഞ്ഞേസം തം യാദിച്ഛികം സുതക്ഖരസദിസന്തി ആഹ **"സബ്ബഞ്ഞുവചനം വിഞ്ഞായ കതത്താ"**തി.

സബ്ബസങ്ഗാഹികവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഉപ്പത്താനുപ്പത്തിവാരവണ്ണനാ

൯൯൧. "കാമഭവേ"തി ഇദം ഓകാസവസേന വത്വാ പുന സത്തസന്താനവസേന വത്തും "കാമധാതുസമ്ഭൂതാനഞ്ചാ"തി വുത്തന്തി തമത്ഥവിസേസം ദസ്സേന്തോ **"ഇദ്ധിയാ...പേ॰... അത്ഥോ"**തി ആഹ. "ന വത്തബ്ബം സിയാ"തി കസ്മാ വുത്തം, യദിപി അസഞ്ഞസത്താനം അചക്ഖുകത്താ രൂപായതനം അച്ചന്തസുഖുമത്താ ഹേട്ഠിമഭൂമികാനഞ്ച അഗോചരോ, സമാനഭൂമികാനം പന വേഹപ്ഫലാനം, ഉപരിഭൂമികാനഞ്ച സുദ്ധാവാസാനം ചക്ഖായതനസ്സ ഗോചരോ ഹോതീതി ആയതനാദികിച്ചം കരോതിയേവാതി സക്കാ വത്തും. യം പനേത്ഥ വിത്ഥാരതോ വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. "ഹേട്ഠതോ അവീചിനിരയം പരിയന്തം കത്വാ ഉപരിതോ പരനിമ്മിതവസവത്തിദേവേ അന്തോകരിത്വാ യം ഏതസ്മി"ന്തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൨൮൭) വുത്തപദേസാ **കാമാവചരാദിഓകാസാ. തേ സത്തനികായാ ച ധാതൂതി വുച്ചന്തി** സമുദായസ്സ അവയവാധാരഭാവതോ യഥാ "മാസപുഞ്ജോ മാസോ"തി. സത്താ ഉപ്പജ്ജന്തി ഏത്ഥാതി സത്തുപ്പത്തി, ഉപ്പജ്ജനട്ഠേന സത്താവ ഉപ്പത്തി സത്തുപ്പത്തീതി ഏവം ഓകാസസത്തലോകദ്വയസ്സ സത്തുപ്പത്തിപരിയായോ വേദിതബ്ബോ. **സത്തഭാവേന ഉപ്പത്തി,** ന അനുപാദിന്നക്ഖന്ധാ വിയ സങ്ഖാരഭാവേനേവാതി അധിപ്പായോ. കേ പന തേതി ആഹ **"സത്താവാസവസേന...പേ॰... ഉപാദിന്നകക്ഖന്ധാ"**തി. **തംതംപരിയാപന്നാന**ന്തി തംതംസത്താവാസപരിയാപന്നാനം സത്താനം, സങ്ഖാരാനമേവ വാ. **സദിസാധിട്ഠാനഭാവേനാതി** സദിസാകാരേന

പവത്തമാനാനം ഖന്ധാനം പതിട്ഠാനഭാവേന. യേഭുയ്യേന ഹി തസ്മിം സത്താവാസേ ധമ്മാ സമാനാകാരേന പവത്തന്തി.

ഉപ്പത്താനുപ്പത്തിവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പരിയാപന്നാപരിയാപന്നവാരവണ്ണനാ

൯൯. തത്ഥ, അഞ്ഞത്ഥ ചാതി തസ്മിം, അഞ്ഞസ്മിഞ്ച ഭവേ, ഓകാസേ ച. പരിച്ഛേദകാരികായ കാമാദിതണ്ഹായ പരിച്ഛിജ്ജ ആപന്നാ ഗഹിതാതി പരിയാപന്നാതി തംതംഭവാദിഅന്തോഗധാ **തംതംപരിയാപന്നാ**.

പരിയാപന്നാപരിയാപന്നവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഉപ്പാദകകമ്മആയുപ്പമാണവാരോ

൧. ഉപ്പാദകകമ്മവണ്ണനാ

൧൦൧. ധാതുത്തയഭൂതദേവവസേനാതി കാമാദിധാതുത്തയേ നിബ്ബത്തദേവാനം വസേന.

ഉപ്പാദകകമ്മവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ആയുപ്പമാണവണ്ണനാ

൧൦൨. സുപരിമജ്ജിതകഞ്ചനാദാസം വിയ സോഭതി വിജ്ജോതതീതി സുഭോ, സരീരോഭാസോ, തേന സുഭേന കിണ്ണാ വികിണ്ണാതി **സുഭകിണ്ണാ**.

൧൦൩. തംതംമനസികാരന്തി പരിത്തപഥവീകസിണാദിഗതമനസികാരം. **അപ്പനാക്ഖണേപീ**തി **പി**-സദ്ദേന പുബ്ബഭാഗം സമ്പിണ്ഡേതി. ഛന്ദനം ആരമ്മണപരിയേസനം **ഛന്ദോ,** കത്തുകമ്യതാഛന്ദോ. പണിധാനം ചിത്തട്ഠപനാ **പണിധി,** സഞ്ഞാവിരാഗാദീഹി ആരമ്മണസ്സ വിസേസനം തഥാപവത്തായ ഭാവനായ ആരമ്മണകരണമേവ.

വിപുലം വുച്ചതി മഹന്തം, സന്തഭാവോപി മഹനീയതായ മഹന്തമേവാതി ആഹ **"വിപുലാ ഫലാതി വിപുലസന്തസുഖായുവണ്ണാദിഫലാ"**തി.

൧൦൪. യം ചാതുമഹാരാജികാനം ആയുപ്പമാണം, **സഞ്ജീവേ** ഏസോ ഏകോ രത്തിദിവോ, തായ രത്തിയാ തിംസ രത്തിയോ മാസോ, തേന മാസേന ദ്വാദസമാസികോ സംവച്ഛരോ, തേന സംവച്ഛരേന പഞ്ച വസ്സസതാനി സഞ്ജീവേ ആയുപ്പമാണം. യം താവതിംസാനം ആയുപ്പമാണം, ഏസോ **കാളസുത്തേ** ഏകോ രത്തിദിവോ…പേ॰… തേന സംവച്ഛരേന വസ്സസഹസ്സം കാളസുത്തേ ആയുപ്പമാണം. യം യാമാനം ആയുപ്പമാണം, ഏസോ **സങ്ഘാതേ** ഏകോ രത്തിദിവോ…പേ॰… തേന സംവച്ഛരേന ദ്വേ വസ്സസഹസ്സാനി സങ്ഘാതേ ആയുപ്പമാണം. യം തുസിതാനം ആയുപ്പമാണം, **രോരുവേ** ഏസോ ഏകോ രത്തിദിവോ…പേ॰… തേന സംവച്ഛരേന ചത്താരി വസ്സസഹസ്സാനി രോരുവേ ആയുപ്പമാണം. യം നിമ്മാനരതീനം ആയുപ്പമാണം, **മഹാരോരുവേ** ഏസോ ഏകോ രത്തിദിവോ…പേ॰… തേന സംവച്ഛരേന അട്ഠ വസ്സസഹസ്സാനി

മഹാരോരുവേ ആയുപ്പമാണം. യം പരനിമ്മിതവസവത്തീനം ദേവാനം ആയുപ്പമാണം, **താപനേ** ഏസോ ഏകോ രത്തിദിവോ…പേ॰… തേന സംവച്ഛരേന സോളസ വസ്സസഹസ്സാനി താപനേ ആയുപ്പമാണം. **മഹാതാപനേ** ഉപഡ്ഢന്തരകപ്പോ. **അവീചിയം** ഏകോ അന്തരകപ്പോ ച ആയുപ്പമാണന്തി വദന്തി. ദേവാനം അധിമുത്തകാലകിരിയാ വിയ താദിസേന പുഞ്ഞബലേന അന്തരാപി മരണം ഹോതീതി **"കമ്മമേവ പമാണ"**ന്തി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. ഏവഞ്ച കത്വാ അബ്ബുദാദിആയുപരിച്ഛേദോപി യുത്തതരോ ഹോതീതി.

കിം ഝാനന്തി അട്ഠസു ഝാനേസു കതരം ഝാനം. **ഭവസീസാനീതി** ഭവഗ്ഗാനി, പുഥുജ്ജനഭവഗ്ഗം അരിയഭവഗ്ഗം സബ്ബഭവഗ്ഗന്തി വേഹപ്ഫലാദീനം സമഞ്ഞാ. **കസ്സചി സത്താ**തി പുഥുജ്ജനസ്സ, **കസ്സചി പഞ്ചാ**തി സോതാപന്നസ്സ, സകദാഗാമിനോ ച, **കസ്സചി തയോ**തി അനാഗാമിനോ വസേന വുത്തം. തസ്മാ സോ ബ്രഹ്മകായികാദീഹി ചുതോ അരൂപം ഉപപജ്ജന്തോ വേദിതബ്ബോ. "നവസു ബ്രഹ്മലോകേസു നിബ്ബത്തഅരിയസാവകാനം തത്രൂപപത്തിയേവ ഹോതി, ന ഹേട്ഠൂപപത്തീ"തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൧൦൨൨) അയം അട്ഠകഥാപാഠോതി അധിപ്പായേന **"യം പനാ"**തിആദി വുത്തം. "തത്രൂപപത്തിപി ഹോതി ഉപരൂപപത്തിപി, ന ഹേട്ഠൂപപത്തീ"തി പന പാഠോതി തേന "ഹേട്ഠൂപപത്തിയേവ നിവാരിതാ"തിആദിവചനേന പയോജനം നത്ഥി. അരൂപധാതൂപപത്തി ച ന നിവാരിതാതി സമ്ബന്ധോ. അരൂപധാതൂപപത്തി ന നിവാരിതാ "മത്ഥകേ ഠിതോവ പരിനിബ്ബാതീ"തി നിയമസ്സ അനിച്ഛിതത്താ.

അഞ്ഞത്ഥാതി കാമലോകേ. **തത്ഥാ**തി രൂപലോകേ. **അയം അട്ഠകഥാ**തി "പഠമജ്ഝാനഭൂമിയം നിബ്ബത്തോ…പേ॰… പരിനിബ്ബാതീ"തി ഏവം പവത്താ അട്ഠകഥാ. **തേനേവാ**തി യസ്മാ രൂപധാതുയം ഉപപന്നോ അധിപ്പേതോ, ന ഉപപജ്ജനാരഹോ, തേനേവ കാരണേന. **തസ്സാ**തി യഥാവുത്തസ്സ രൂപധാതുയം ഉപപന്നസ്സ അരിയസാവകസ്സ. യേന രൂപരാഗേന തത്ഥ രൂപഭവേ ഉപപന്നോ, തസ്മിം അരൂപജ്ഝാനേന വിക്ഖമ്ഭിതേ സമ്മദേവ ദിട്ഠാദീനവേസു യഥാ കാമരൂപഭവേസു ആയതിം ഭവാഭിലാസോ ന ഭവിസ്സതി, ഏവം അരൂപഭവേപീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"പുന…പേ॰… ഭവിസ്സതിയേവാ"**തി. **തത്ഥ നിബ്ബത്തോ**തി രൂപധാതുയം ഉപപന്നോ. **അരിയമഗ്ഗം ഭാവേത്വാ**തി ഹേട്ഠിമം അരിയമഗ്ഗം സമ്പാദേത്വാ. **നിബ്ബത്തഭവാദീനവദസ്സനവസേനാ**തി തസ്മിം രൂപഭവേ നിബ്ബത്തോപി തത്ഥേവ ആദീനവദസ്സനവസേന. **അനിവത്തിതഭവാഭിലാസോ**തി ഉപരി അരൂപഭവേ അവിസ്സട്ഠഭവപത്ഥനോ, യതോ അരൂപധാതുയം ഉപപജ്ജനാരഹോ. **തസ്സ വസേനാ**തി താദിസസ്സ അരിയസാവകസ്സ വസേന. "കസ്സചി പഞ്ച, കസ്സചി തയോ അനുസയാ അനുസേന്തീ"തി അയം **യമകപാളി** (യമ॰ ൨.അനുസയയമക.൩൦൨) **പവത്താ**.

ആയുപ്പമാണവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അഭിഞ്ഞേയ്യാദിവാരവണ്ണനാ

൧൦൩൩. "രുപ്പനലക്ഖണം രൂപം, അനുഭവനലക്ഖണാ വേദനാ"തിആദിനാ **സാമഞ്ഞലക്ഖണപരിഗ്ഗാഹികാ**. "ഫുസനലക്ഖണോ ഫസ്സോ, സാതലക്ഖണം സുഖ"ന്തിആദിനാ **വിസേസലക്ഖണപരിഗ്ഗാഹികാ**.

‘‘ചത്താരോ ഖന്ധാ സിയാ കുസലാ’’തിആദീസു ഇധ യം വത്തബ്ബം, തം ഖന്ധവിഭങ്ഗാദീസു വുത്തം, തസ്മാ തത്ഥ വുത്തനയേനേവ ഗഹേതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. സേസം യദേത്ഥ ന വുത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവാതി.

അഭിഞ്ഞേയ്യാദിവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി സമ്മോഹവിനോദനിയാ ടീകായ ലീനത്ഥവണ്ണനാ

വിഭങ്ഗ-അനുടീകാ സമത്താ.